

Istoria Bisericii Românilor

DIN
DACIA TRAIANĂ

44 — 678 p. Christ.

ORIGINI

*«La Români, Biserica dela
inceput și dealungul istoriei a
fost una cu națiunea româ-
nească. Biserica ne-a păstrat
limba și naționalitatea».*

DE

G. M. IONESCU

LICENȚIAT ÎN TEOLOGIE ȘI LITERE
ȘEF DE BIROU ÎN MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE
MEMBRU AL SOCIETĂȚII GEOGRAFICE ROMANE.

VOLUMUL I

Cu 4 hărți, o stampă și 5 crochiuri intercalate în text

BUCUREȘTI

Stabiliment de Arte Grafice „UNIVERSALA“, Strada Covaci, No. 14.

1906.

Domniei Sale

Domnului

Mihail Vlădescu

Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice,

Profesor Universitar,

Directorul Institutului Botanic din București

*dedică această lucrare, ca un slab omă-
giu de devotament, profunda stima și
recunoștința*

Alcătuitorul.

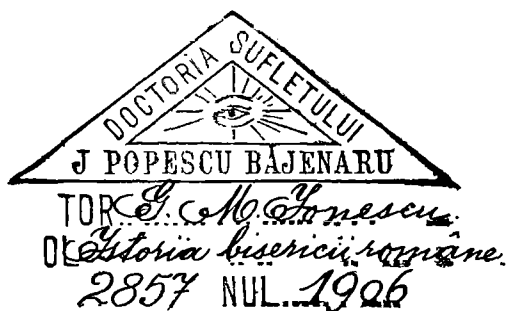
ISTORIA
BISERICII ROMÂNILOR

DIN
DACIA TRAIANĂ

Origini, 44 — 678 p. Christ

PREFAȚĂ

Istoriografia românească, a făcut progrese mari, mai cu seamă de la Șincai și Petru Maior încoace; dar ea a fost mărginită aproape exclusiv numai la istoria politică.

Pe terenul istorico-bisericesc nu s'a făcut nimic, s'au aproape nimic. Trebuie să recunoaștem, că Românii de peste munți, atât cei ortodocși cât și cei uniți, au câteva monografii din cari unele foarte bune, dar acestea au două defecte capitale: întâiu că sunt tratate prea pe scurt, iar al doilea, care-i și mai mare, că în ele nu se tratează decât viața religioasă a fraților noștri de peste munți.

Istoria Bisericii Românilor, va cuprinde, nu istoria bisericească a unei țări, ci istoria religioasă a unui popor, a unui neam întreg, care are aceeași origină, aceeași limbă și aceeași *religiune*; deci ea va cuprinde fazele prin care a trecut creștinismul românesc, la întregul grup al latinilor din Răsăritul Europei, cu specială privire asupra Bisericii Românilor din Nordul Dunării.

Lucrarea aceasta îmi stă pe suflet de doisprezece

ani; în acest timp mi-am adunat un bogat material încă pentru 4 volume. Când m'am apucat să-mi adun materialul necesar, aveam dorința ca această lucrare să o scot în mai multe monografii separate, ca apoi să încep alcătuirea Istoriei Bisericei Românilor și așa am și început. În anul 1896, am prezentat facultății de Litere din București, ca teză pentru obținerea titlului de licență, lucrarea intitulată „*Influența limbii și culturii slavone în biserică și stat la Români*“, având ca președinte pe Domnul Profesor Ion Bogdan, actualul Decan al facultății de Litere, sub a cărui direcțiune am și lucrat'o. Apoi, continuând mai departe cercetările, pe acest teren, în 1899 am publicat lucrarea: „*Influența culturii grecești în Muntenia și Moldova cu privire la biserică, școale și societate, 1359 — 1873*“, ca continuare la prima lucrare. Simțeam mare necesitate să mă perfecționez în paleografia cirilică, și în acest scop am și continuat cercetările mele la Arhivele Statului și secțiunea M-ss de la Academie, așa că în 1902 am publicat „*Istoria Cotrocenilor, Lupeștilor și Grozăveștilor*“, cu istoricul bisericilor lor respective. Apoi am lucrat, în colaborare cu Domnii Christu S. Negoescu și Toma Basilescu, „*Cartea de aur a Casii Școalelor*“. Trebuie să amintesc aici că toate lucrările menționate sunt lucrate în orele mele de repaus: în timpul nopților, Duminecelor, sărbătorilor și vacanțelor.

Posedam întregul material de documente al Mitropoliei Ungrovlahiei, al Episcopiei Râmnicului, Noul

Severin, Episcopiei Buzelui etc., și începusem, potrivit planului meu, să alcătuesc „*Istoria Mitropoliei Ungrovlahiei*“, când intervine un incident neașteptat pentru mine și anume: să pune la concurs bursa pentru „*Istoria Bisericii Românilor*“.

Evident, că în urma acestor împrejurări, văzând că toată munca mea de mai bine de opt ani este menită să fie spulberată în vânt, mă aflu într-o dispozițiune sufletească din cele mai triste, când iată că vine la biroul meu Domnul Profesor D. Onciul și, văzându-mi starea sufletească în care mă aflu bunul Profesor mă întreabă :

— Ce ai D-le Ionescu de ești așa de abătut?

— Tot cauza care o știți și D-voastră, Domnule Profesor, îi răspund eu!

— Nu te descurajă D-le Ionescu, — îmi zise savantul Profesor — continue a scrie mai departe pe terenul Istoriei Bisericești, căci este terenul cel mai puțin explorat.

— Ei bine, fie, Domnule Profesor, vă promit că vă voi asculta sfaturile cu sfințenie.

Apoi luându și ziua bună, a plecat, mulțumit că a contribuit să-mi ridice de pe suflet acea greutate care mă sdrobea, și să mă îndrumeze pe calea cea bună, spre a contribui și eu—după puterile mele—a aduce un punct luminos în Istoria Bisericii Românilor, al cărui fiu sufletesc și devotat sunt.

Deci, lucrarea prezentă se datorește exclusiv numai încurajărilor D-lui Profesor Onciul, și pentru care-i aduc în public sincerile mele mulțumiri.

Credincios sfatului primit, mă duc la Mitropolie și mă prezint D-lui Dr. I. Cornoiu, Profesor universitar și Director al cancelariei Sf. Mitropolii a Ungrovlahiei, și căruia comunicându-i dorințele mele, cu amabilitatea care-l caracteriză, a dispus să mi se permită a'mi culege toate inscripțiunile de pe vasele și vestmintele sacre, de pe icoanele vechi și pisani, după pietrele mormântale din interiorul Sf. Mitropolii, cum și din ale paraclisului mitropolitan, fiind mult ajutat la aceasta de venerabilii archimandriți: Părintele Mare eclesiarh al Sfintei Mitropolii și Părintele Theodosie, pentru care le exprim mulțumi-
rile și recunoștința mea.

Aveam intențiunea ca, tratând Istoria Mitropoliei Ungrovlahiei, să fac un studiu introductiv despre : Vechimea creștinismului la Români și primele începuturi ale ierarhiei Bisericii Românilor, și am și început în acest sens.

Materialul de care dispuneam, cum și extensiunea ce-i dădusem studiul meu, luase, pe nesimțite, proporțiunile Istoriei Bisericii Românilor, cauză care m'a făcut să renunț deocamdată pentru altă ocaziune, a scrii Istoria Mitropoliei Ungrovlahiei, și să încep a scrii volumul întâiu, în proporții amăsurate „*Istoriei Bisericii Românilor din Dacia Traiană*“, pe care'l prezint astăzi publicului cititor român.

Volumul prim cuprinde originile creștinismului la Români, dela anul 44 p. Christ, de când Apostolul Andreiu și discipulii lui au plantat primele semințe ale Creștinismului în Scythia, Dacia și Sarmația

Romană, până la 678, când Bulgarii au invadat prin aceste țări.

În tratarea materiilor m'am condus de sistemul chronologic, deși când a venit vorba de timpul înființării primelor Episcopii și Mitropolii ale Illyricului (Daciei Aureliane și Macedoniei), n'am putut să urmez strict sistemul nostru, de oarece cestiunea este prea vastă, iar pe de altă parte că ne lipsesc izvoarele istorice și nici nu intră întreagă în cadrul nostru.

Trebue să mărturisim, că în tratarea originilor creștinismului la Români, am întâmpinat atâtea greutate și piedici, încât numai acei ce se ocupă cu istoria poporului Român din acest period, îmi vor crede; lipsa materialului istoric ne prezintă dificultăți de neînvins, când voim să punem o ordine continuă în istorisirea noastră; dispunând de fragmente imperfecte, totdeauna concise, adese ori obscure, iar câte odată contradictorii, suntem nevoiți a raționa, a compara, a emite conjecturi, care ne putând fi așezate în clasa faptelor, putem să le suplinim — în lipsa monumentelor istorice, — studiind, după expresiunea lui Gibbon, natura omenească și jocul patimilor, ne ținute pe atunci de nici un frâu, pentru comiterea violențelor, ca și pentru cea mai înaltă sfințenie morală a vieții omenești din acele vremuri. M'am ferit însă în majoritatea cazurilor a emite opinii, căci opiniunile au soarta ca să îmbătrânească înainte de vreme și apoi să moară. Și dacă pe alocurea am fost constrâns s'o fac, apoi am emis nu-

mai asupra cestiunilor cari au caracterul *probabilității* și, deci, credem că vor deveni, cu timpul, verități istorice.

Pe lângă aceste dificultăți, extrem de grele de învins, iar uneori imposibile chiar, s'au mai adăugat și altele, de ex: lipsa cărților de consultat și pe care nu le-am putut afla nici la Academia Română, nici la alte biblioteci; căci biblioteca Academiei Române, atât de bogat înzestrată cu atâtea lucrări științifice rari, este departe de a fi completă întru cât privește operele istorico-bisericești ale marilor teologi ai Apusului.

De asemenea trebuie să se mai ia în considerațiune și împrejurarea că eu nu sunt *bursier*, care să am la dispozițiune banii necesari pentru existență, nici timpul material pentru a frecventă Arhivele și Bibliotecile, așa după cum ași dori, ci funcționar la Ministerul Cultelor, unde trebuie să muncesc 6, 8 și adese ori câte 10 ore pe zi, — o muncă extrem de obositoare -- ca să'mi întrețin o familie numeroasă, și numai orele afară de serviciu și vacanțele să le petrec prin Archive și Biblioteci, iar în timpul nopților să-mi elaborez materialul adunat cu atâtea sacrificii. În timp de patru ani, de când lucrez exclusiv numai la această operă, de multe ori m'a apucat ziua mare lucrând; și dacă spun aceasta, să nu mă credeți fără de minte, căci, adevărul vă vorbesc; acestea le spun fiind forțat de acei cari știu să-și facă numai reclamă, fără a ști să muncească.

Am avut însă norocul ca unele cărți, extrem de

rari, să le iau cu împrumut, iar alte mi s'au oferit gratuit de diferite persoane și pentru care le aduc în public mulțumirile mele, între cari voiui aminti aici :

Sfântul Sinod al Bisericii autocefale ortodoxe Române, mi-a oferit gratuit *Revista Bisericii Ortodoxe Române*, pe ultimii zece ani și pe viitori cât voiui lucra la această operă.

P. S. Episcopul Romanului Gherasim Safrin, mi-a procurat întreținerea pe timp de 15 zile, cât mi-am scos materialul istorico-bisericesc de la biblioteca „Fundatiunea Melhisedec“ din Roman.

Venerabilul domn George Lahovary, Președintele Inaltei Curți de Conturi, m'a ajutat și cu cuvântul și cu fapta, pentru buna reușită a lucrării mele anterioare acesteia, *Istoria Cotrocenilor*, și pentru care îmi îndeplinesc acum o datorie de conștiință față de Domnia Sa, aducându-I mulțumirile mele recunoscătoare.

Nu mai puțin și P. S. Episcop al Dunării de jos Dr. Pimen Georgescu, cum și P. S. Episcop al eparhiei Argeșului Dr. Gherasim Timuș, și Domnilor Profesori : D. Onciul, Const. Erbiceanu, Dr. Const. Chiricescu, Nicolae Iorga, Dr. I. Cornoiu, Gr. G. Tocilescu, P. S. Meletie Gălățeanu, directorul Internatului Teologic, Dr. Elefterescu, D-lui I. Mandinescu epitropul «Fondației Melhisedec», și amicului meu Ion Petreanu, profesor la gimnaziul din Roman, cum și Păr. Arhim. Isidor Bușilă tot din Roman, asemenea și amicului meu Iuliu Tuducescu, funcționar la Arhivele Statului și Academia Română.

Pentru a arăta fazele prin care a trecut creștinismul la Români, am început tratarea „Istoriei Bisericii Românilor“ cu periodul antecreștin, formând astfel partea introductivă a lucrării cu religiunea vechilor Scythi (513 a. Chr.) cum și a Geto-Dacilor.

Cu privire la împărțirea istoriei, trebuie să spun că m'am abătut întru câtva de la calea obișnuită până acum și nu m'am servit de evenimentele politice-naționale cum ar fi trebuit în alte circumstanțe, ci de epocele bisericii universale, marcate de ordinar prin mari evenimente și care au avut și asupra Bisericii Românilor o influență covârșitoare.

Indicile alfabetice, atât de necesar unei lucrări serioase, îl voi pune la finele volumului al II-lea al acestei lucrări.

G. M. IONESCU

15 Septembrie 1905.

INTRODUCERE

Sub sânta aripă a Bisericii se adumbrea, altă dată, tot ce eră mare, generos și român. Independența Bisericii eră scutul independenței și dreptății cetățeanului; precum gloria cetățeanului eră gloria lui Dumnezeu, căruia eroii patriei noastre ridicară atâtea altare, pe câte victorii repurtară. În timpii de cădere, de dureri și de doliu, Biserica noastră fû nu numai altarul lui Cristos, ci și al dreptății și al naționalității. Domnii răi și despoți și mai apoi chiar oștiri de invaziune, n'au cutezat să pună o mână sacrilegia asupra acelu altar sfânt.

*(Mesagiul Locotenenții Domnești
din 28 Aprilie 1866).*

Omul se distinge de restul animalelor prin faptul că este o ființă eminamente religioasă.

Nu există pe suprafața globului pământesc, un popor care să nu aibă o religiune, indiferent de forma sub care concepe el pe Dumnezeu.

S'a susținut mult de contrarii religiunii, că în întunecimile Africii ar fi existând popoare atât de abrutizate, în cât nu cunosc nici o formă de religiune; aceștia spun un mare neadevăr, căci din două lucruri, unul: ori că nu cunosc firea omenească, ori sunt de rea credință.

Orice popor, fie el cât de abrutizat, din cauza mediului său înconjurător, trebuie să aibă o religiune, fie aceasta redusă la cea mai simplă expresiune, cum se observă la Boșmenii din deșerturile Calahari cari, deși sălbateci și foarte măr-giniți sub raportul intelectual, totuși ei pricep rostul și înțelesul unei ființe superioare lor. pe care o adoră.

Dacă concepțiunea unui asemenea popor nu se va putea urcă până la gradul de a cunoaște pe Dumnezeu din făptura mâinilor Sale, va veni pentru dânsul *frica necunoscutului*, care-l

va constrânge să-și aleagă un protector pe care-l crede mai puternic decât dânsul, și acestei ființe, ori acestei puteri necunoscute lui, îi va aduce închinăciuni sub forma pe care o va crede el mai nimerită.

Istoria ni-e martoră, că acesta a fost drumul bătătorit de popoare în copilăria lor, până când au ajuns la o formă mai înaltă de închinăciune.

Acestea sunt fapte cari astăzi nu mai pot fi contestate.

Între afacerile bisericești și cele politice a existat, totdeauna, un raport de reciprocitate indisolubil la toate popoarele, indiferent de religiunea pe care o profesau.

Pornind de la aceste considerațiuni, studiul istoriei politice, militare strategice, comerciale, industriale, etc., va fi cu desăvârșire incomplet, dacă nu se va studia și istoria religiunii aceluia popor.

Religiunea a jucat mare rol în viața popoarelor și de multe ori activitatea religioasă a preponderat asupra vieții politice.

A studia trecutul unui popor numai sub raportul politic, este a nesocoti pe cel moral: religiunea lui, datinele, moravurile lui. Și acestea sunt condițiuni esențiale și determinante asupra activității sale, în concertul celorlalte popoare și numai atunci ne putem da seama de starea lui morală și intelectuală, cum și de sentimentele ce l-au călăuzit în progresul științelor și artelor.

De aceea, numai atunci vom putea cunoaște în complexul ei viața unui popor, când îl vom studia sub toate raporturile, atât politic cât și religios.

Egiptul, această mumă fecundă a tuturor superstițiilor, niciodată nu va putea fi înțeleasă istoria acestui popor, decât studiindu-l sub ambele raporturi.

Mărețele monumente ale Atenei antice, nu sunt decât rezultatul piosității și al religiosității.

Bizanțul a fost bolnav, de boala cronică a eresurilor, timp de cinci sute de ani; cine va putea studia istoria lui fără

să-i cunoască boala sa — eresiele sale, — unde imperatorii săi discutau dogmele, alături de patriarhi, și dădeau edicte în consecință ?

Ce să mai vorbim de alte popoare și să nu venim la noi ?

La Români, Biserica, dela început și dealungul istoriei, a fost una cu națiunea românească. Tot ce avem astăzi mai scump, și cu care ne mândrim, nu ne vin decât dela biserică și prin Biserică, de ex. : cel mai vechiu monument al limbii noastre, care atestă lumii latinitatea noastră, este terminologia bisericească ; cele mai vechi cărți ale noastre sunt cărțile bisericești ; cele mai vechi monumente de pictură sunt icoanele noastre ; cele mai mărețe monumente și mai frumoase modele de arhitectură ale noastre, sunt mănăstirile noastre. Primele focare de cultură, multă puțină cât a fost, nu le găsim decât în mănăstirile noastre. Biserica ne-a păstrat limba, naționalitatea, cultura și ortodoxia noastră.

Majoritatea evenimentelor politice din istoria Românilor, sunt determinate de marea religiositate a Românilor. Acestea nu sunt vorbe goale nici fraze umflate, ci adevăruri istorice pe deplin stabilite astăzi.

Iată pentru care considerațiuni este atât de necesară cunoștința Istoriei Bisericii Românilor.

Înainte însă de a intra în studiul propriu zis al cestiunii ce ne preocupă, să aruncăm o privire retrospectivă asupra religiunii popoarelor, care din cea mai adâncă vechime au locuit prin aceste țări, până la cucerirea lor de Romani ; voim să vorbim de periodul antecreștin, ca parte introductivă a studiului nostru. Aceasta o facem din două puncte de vedere : *a*) ca să cunoaștem forma sub care se închinau lui Dumnezeu atât Scythii cât și Geto-Dacii, pe trunchiul cărora s'a grefat elementul latin și *b*) pentru că se zice, că Românii au împrumutat dela dânșii obiceiuri, cum de altfel era și firesc, și pe care le păstrează și până astăzi sub forma creștină.

* * *

Despre Scythi știm tot atât cât știau Grecii în secolul al cincilea înainte de Christos.

Scythii, popor de rasă indoeuropeană, prin secolul al VII în. de Christos năvălesc în Europa, și cuprind o mare parte dintrânsa, dându-i numele de Scythia, între care se cuprindea și țările locuite azi de Români.

Herodot, istoricul grec, descrie Scythia prin secolul al cincilea înainte de Christos; sub raportul moravurilor ni-i descrie pe Scythi ca fiind foarte cruzi, sanghinari chiar; ei sunt canibalii anticității; ei aduceau Zeilor lor sacrificii omenеști, beau sângele celui întăiu vrăjmaș învins și-și făceau cupe de băut vin din craniile lor. (Strabon, Geografia lib. VII c. 3 § 7).

Ei adorau, între alte zeități, și o sabie înfiptă în pământ, pe care o udau cu sânge omenesc. Ei erau mândri de moravurile lor, și nu permiteau nimănui să introducă printre dânșii alte, noi. Un compatriot al lor celebrul Anacharsis, contemporan cu Solon, s'a încercat să introducă un cult nou de proveniență grecească printre Scythi, dar a fost ucis (Herodot lib. IV 76), ceea ce ne dovedește că Scythii erau foarte conservatori, lucru pe care l observăm și la Români. (Acad. Rom. M-ss 2 p. 33 și 34).

Se crede că unele din moravurile Scythilor, prin Geto-Daci au ajuns până la noi, bine înțeles sub forma creștină. Ce este drept găsim o frapantă asemănare între unele moravuri scythice, descrise de Herodot, cu unele din cele românești; datori suntem deci să le semnalăm, fără să tragem dintrânsele conclusiunea istorică că ne vin direct dela dânșii, deși puțința transmisiunii unor asemenea moravuri prin Geto-Daci, ar avea toate caracterele probabilității.

Scythii, pe morții lor îmbălsămați îi purtau pe la toți prietenii, în timp de 40 de zile — probabil spre a-și lua rămas bun, — în care timp se ospetă la fiecare prieten; i se dădea și mortului de mâncare, și apoi îl îngropau. (Herodot lib. IV, v. 73, 75 c. Xenopol Ist. Rom. I 42).

Românul, deasemenea, nu părăsește pe mortul său timp

de 40 zile, iar după acestea, mai rar. Aceste obiceiuri sunt păstrate numai de Români, cu elementele lor scythice, adică cu îngrijire deosebită pentru morți și cu termenul de 40 de zile (Academia Română M-ss No. 2, Ghenadie Enăceanu fil. 32 v și 33). Apoi vitele cornute date de pomană peste groapa celui mort, pasări, (Academia Română M-ss 2 ibiden) etc., aceste obiceiuri sunt trecute în creștinism cu înțeleșul de ajutor dat săracilor.

La Turnu Severin, s'a găsit un vas mic de lut cu o cruce pe dânsul, așezat la căpătâiul mortului și care conținea numai fărâməturi de pâine putredă, ceea ce dovedește, că din vasul din care s'au împărtășit rudele mortului, a fost împărtășit și mortul, după cum o probează vasul găsit. Aceste obiceiuri sunt cu totul creștinizate și ele se practică mai ales de Români, ba încă cu multă sfințenie. (Acad. Rom. M-ss 2 ibiden).

Înmormântarea Regilor la Sciți și a Episcopilor la Români.

Se crede că obiceiul înmormântării arhierilor, episcopilor și mitropoliților din regatul Român, fără să existe vreo prescripțiune religioasă, sunt îmbrăcați cu întregul ornament sacerdotal, adică cu fața descoperită, cu mitra pe cap, cu cârja arhierască în mână și stând pe tron, sunt purtați pe carul funebru până la locul de vecinica odihnă și acolo sunt puși pe un tron făcut ad-hoc și apoi sunt înmormântați; se zice că acest obicei ar fi împrumutat de către Români dela Sciți prin Geto-Daci, (Protop. Sim. Popescu, „Revista Română, No. 2 pe Februarie 1902).

Cercetând mai de aproape cestiunea, am căutat în originalul grecesc să ne convingem, dacă este un sâmbure de adevăr în această aserțiune și dacă există vreo asemănare între aceste două proceduri.

Herodot ne spune, că după ce un rege scyth murea, îl îmbalsamau, și după aceea, punându-l pe un car, îl purtau pe

la toate triburile scythice¹⁾ și apoi îl duceau în Gherisi, (probabil Kerciul de azi, ori o localitate din ținutul Ecaterinoslavului), unde-i înmormântă, (Alfr. Rambaud, Histoire de la Russie, p. 16—17).

Din textul dat în notă după Herodot, n'ar reeși tocmai clar, că regii scythi erau înmormântați stând pe tron, ca de aci românul să-și împrumute obiceiul de a-și înmormântă pe ierarchii lor. Ceea ce ne-ar îndreptăți, până la un punct însă, să credem că într'adevăr Scythii își înmormântau pe regii lor stând pe tron, este fraza următoare: θεῶσι τὸν νέκυν a-i da mortului onoruri divine „și de oarece zeii la toate popoarele au fost reprezentați fie stând în picioare fie pe tron, am putea conchide că într'adevăr lucrurile s'ar fi petrecut astfel la Scythi, adică, după expresia lui Plinius naturalistul, făcând din rege un zeu, just în momentul când el încetă de a fi om.

Prin împrejurarea că ar există oare care asemănare între obiceiul Scythilor de a-și înmormântă pe regii lor cu cel al Românilor din regat, de a-și înmormântă pe ierarchii lor, nu putem trage o conclusiune istorică, de oarece nu ne îndreptățește nimic la aceasta, decât o simplă asemănare de moravuri.

Noi credem că obiceiul Românilor, de a-și înmormântă pe ierarchii lor stând pe tron, nu provine dela Scythi, ci dela Goți; Regii Goților exercitau pe lângă autoritatea regală și militară și pe cea sacerdotală. Visigoții își puneau una din zeitățile lor într'un car, sau chiar pe un cal, și eră purtată prin orașele și satele Daciei spre a li se aduce închinăciune, (mai pe larg vezi despre acestea la religiunea Visigoților). Aici credem noi că trebuie căutată origina acestui obicei și nu la Scythi. Mai adăugăm, pe lângă aceasta, și împrejurarea, pentru ca poporul Român să-și onoreze pe ierarchii lui cu asemenea onoruri, a trebuit ca Biserica să le aducă prea

1) Ἐπεὶ δὲ πάντας περιέλθωσι τὸν νέκυν κομίζοντες ἐν Γέρροις . . . καὶ ἔπειτα; ἔπειτα θεῶσι τὸν νέκυν ἐν τῇσι θήκησι ἐὺ σιβάδος Herodot IV 71.

mari servicii prin demnii ei reprezentanți în timpurile cele grele. Și într'adevăr, poporul Român, după retragerea legiunilor romane din Dacia de către Aurelian, în anul 270 p. Chr., văzându-se lăsat în afară de istorie, ca să avizeze numai la propriile sale forțe, părăsit de orice sprijin lumesc, a fost pentru dânsul o necesitate imperioasă, ca să-și pună toată încrederea în Dumnezeu și să se grupeze în jurul miniștrilor lui și a căpeteniilor sale religioase, în jurul Episcopilor. Pe aceștia i-a recunoscut ca conducători *nu numai în cele religioase ci și în cele politice* și pentru care cuvânt l'au gratificat pe episcop cu calificativul de „*Domnus*“, pe care-l poartă până azi. În legătură cu aceasta mai este și alegerea episcopului; el este ales nu ca oricare funcționar superior, ci se întrunește marele corp electoral (Sinodul, Senatul și Camera Deputaților), întocmai ca și pentru alegerea regelui, fapt consfințit de veacuri și cari nu mai există la alte popoare, după câte cunoaștem noi. Acest fapt ne dovedește, clar, rolul jucat de episcopatul românesc în antichitatea creștină și în special în timpul invaziunilor barbare. Ca drept recunoștință, Românii au aplicat, față de ei, obiceiul de a-i înmormânta pe tron, după ce au fost purtați pe stradă, dela casa mortuară până la cimitir, probabil ca poporul să-i vadă și să ia act de mutarea lor din viață!

Românii însă au împrumutat acest obicei, de a-și înmormânta pe căpeteniile lor, cari evident au fost adoptat de ei, ca creștini și desbrăcați de elementele sale păgâne și barbare, („Revista Nouă“, No. 2 pe Februarie, 1902).

Acest obicei dovedește că în timp de o mie de ani, dela Aurelian până la venirea Tătarilor, Românii au fost conduși de episcopii lor, cărora le datorește existența lor, ca popor, că prin urmare națiunea Română a fost conservată și cultivată tot în acest timp îndelungat prin ortodoxie, (Pr. S. Popescu, op. cit.).

A fost natural, că după retragerea Tătarilor, când Basarabii s'au avântat la conducerea politică a Românilor, Ro-

mânii, obicinuiți cu înmormântarea pe tron a episcopilor, să continue acest obicei numai cu episcopii și, din veac în veac, se păstrează acest obicei până în zilele noastre¹⁾ și numai la Românii din regat, de vreme ce în Transilvania nu-l aflăm. Așa, Țincu Velea ne spune că pe când ducea la groapă pe Mitropolitul Iorest, din o împrejurare oarecare fiind zguduit sieriul mortuar al Mitropolitului, i-a căzut copârșăul (proco-vățul); dovadă că în Transilvania de veacuri nu mai există acest obicei. În decursul acestei istorii, vom găsi destule cazuri, unde poporul român, în vremuri grele, a fost condus numai de clerul său național.

Frăția de sânge la Scythi și frăția de cruce la Români.

Am avea de semnalat încă multe obiceiuri, cari sunt transmise Românilor prin Daci dela Scythi, și care au multă asemănare cu cele românești; așa bunăoară avem baia scythică, bae curățitoare mai ales după înmormântare, spălându-și întâiu capul, (Acad. Rom. M-ss. 2 cit. p. 37); apoi obiceiul poporului român, în special a celui din Moldova, de a arunca câte o mână de pământ fiecare din cei asistenți, peste sieriul celui îngropat, ne amintește obiceiul scythic, transmis nouă de Herodot, fapt pe care îl practicau scythii la înmormântarea regilor de a face asupra celui mort o movilă cât mai mare.

Ce vom mai zice de vergelele de alun ale babelor române care amintesc pe cele ale vrăjitorilor Scythi, ce profetisau regilor, viitorul, (Herodot IV, v. 47, 68, 69 și 71).

Scythii aveau *frăția*, dar nu cea creștină pe care o observăm la Români — zice Episcopul Ghenadie Enăceanu, (Acad. Rom. M-ss. 2 cit. p. 33 și 34 v). Eră și natural să nu o aibă, dar nu-i mai puțin adevărat, că obiceiul care există

1. Dacă însă episcopul lăsa „cu limbă de moarte“ ca să fie înmormântat ca și restul muritorilor i se respectă voința. Protopresbiter. Sîmion Popescu l. c.

azi la Români, de a se face „*frați de cruce*“, este o rămășiță cu caracter creștin, a vechiului obicei scythic; dar să vedem cum îl practicau Scythii, cum s'a practicat la romani și cum se practică și astăzi pe alocurea și cum îl găsim în documentele veacurilor XV — XVIII.

Scythii, ne spune Herodot (Lib. IV, v. 70), când voesc să facă o legătură cu jurământ, se tocmesc unii cu alții, turnând vin într'un vas mare de lut, îl amestecă cu sângele acelora, cu care încheie alcătuiți prin o ușoară împunsătură a trupului cu o sulă, ori sgârietură cu un cuțit, după care vără în acest vas un paloș, câteva săgeți și o sulită, apoi se urează unii pe alții și cu toții beau din acel vas, atât cei ce s'au legat prin jurământ, cât și cei de căpetenie dintre tovarășii lor.

Acest act scythic are multă asemănare cu „*frăția de cruce*“ dela Români, și pe care o practicau și cumanii — probabil împrumutată dela români, (Xenopol I, p. 522). Această practică scythică la Români, căpătă un caracter creștinesc cu scop eminamente moral și pentru această considerațiune a și fost patronat de biserică.

În vechime, la Români, când doi voiau să se lege *frați de cruce*, act eminamente creștin, constă în a se ajuta ca doi frați buni, în toată viața lor, întăreau legătură de *frăție* printr'un jurământ; cei ce doreau să se facă frați de cruce, cereau sprijinul bisericii pentru îndeplinirea acestui act, se duceau amândouă la biserică, și, după terminarea serviciului divin, preotul primea jurământul de la amândouă frații însoțindu-l și de o rugăciune (ibid. p. 33 v.) Apoi eșind afară din biserică, se înțepau la mâna dreaptă, însă nu beau din cupă ca Scythii sânge amestecat cu vin, ci își sugeau reciproc o parte din sângele produs de înțepătură, iar vinul îl beau curat drept aldămaș ¹⁾ pentru actul săvârșit (ibid. l. c.).

1) Cuvânt întrebuințat în Moldova, când două sau mai multe persoane beau vin ori rachiu, în urma unui act săvârșit între părți, de ex. în urma unei vânzări ori cumpărări de pământ, de vite, case etc.

Pe alocurea — după câte am auzit — se turnă și câte o picătură de sânge de la cei ce doreau să devie *frați de cruce*, care se amestecă cu vin și apoi îl beau ambii frați, iar al-dămașul urmă actului. Conform angajamentului luat, frații de cruce trebuiau să se ajute reciproc, întocmai ca frații de sânge, în tot timpul vieții lor, fapt pentru care se numeau și *frați de cruce*; ei puteau să-și testeze parte sau tot avu-tul său în profitul celuilalt.

Între femei ori fete, actul înfrățirii se îndeplinea cu mai puțină ceremonie, dar ca legătură morală avea tot acelaș caracter sacramental și se numeau între ele *surate* (surori de cruce).

Înfrățirea la Români din Muntenia se practică pe o scară destul de întinsă, mai cu seamă în clasele avute; cazurile de înfrățire sunt foarte numeroase prin documentele veacurilor al XV — XVIII. Nu putem ști însă dacă la înfrățire se mai îndeplinea vreo formalitate religioasă ori juridică, ca cea enunțată mai sus, dar cuvântul de *înfrățire* există nu numai cu înțelesul moral, ci și cu *înțelesul juridic*.

Intr'un document din jumătatea întâia a veacului XVI, adică din 12 Iunie 1527, unde „Radu-Voevod dă lui Fărtat Clucerul și feciorilor și fetelor lui câți Dumnezeu îi va dăruia ca să-i fie moșie în Momotești, din partea lui Stoian i a Manei, a treia parte dintr'a lor moșie, ori cât se va alege, pentru că a venit Stoian și fratele său Manea înaintea Domniei mele de au dat *și au înfrățit* pe jupân Fărtat Clucerul, pe moșia lor din Momotești, însă fără nici o silă, sau nevoie..., *cum ca să fie frați* ne(de)spărțiți ei și feciorii lor în veci 7035 (1527) Iunie 12“ (Archivele stat. Episcopia Râmnicului pachet 67 doc. 1).

Intr'un alt document din a doua jumătate tot a veacului XVI, găsim pe Spatareasa Caplea din Periș, ea merge împreună cu cumnatul ei Mitrea Vornicul la divanul lui Mihnea, fiul lui Alexandru Voevod, ca să-i întărească moșia Dragomireștii... „ci au venit jupâneasa Caplea înaintea Dom-

niei mele de au dat și *au înfrățit* pe cinstitul boer al Domniei mele, Mitrea Vel Vornic, pe această mai sus zisă moșie, pe jumătate fără de nici o silă, iar cealaltă jumătate diu moșie o au cumpărat Mitrea, de la jupâneasa Caplea, drept zece mii aspri de argint; și încă i-au dăruit un conățș cu vulpe și au înfrățit și au vândut însuși jupâneasa Caplea" (G. M. Ionescu, Istoria Cotrocenilor Lupeștilor (Sf. Elefterie) și Grozăveștilor p. 506).

Din aceste documente, vedem că *înfrățirea* se face nu numai între două persoane străine, dar chiar și între rude; pe când la oamenii de rând ea se făcea cu scop de a se ajuta reciproc; la cei bogați se făcea în acelaș scop, însă se încheia totdeauna cu un dar ce și făceau unul altuia. Ioan Teșileanu *se înfrățeste* cu jupân Mihailu Lumânărarul „*ca să ne ajutăm unul pe altul până la sfârșitul vieții noastre*" 7210 — 1708 Ianuar (10 Arhivele statului Condica Mitropol. No. 8 fil. 305).

N'avem cunoștință de cazul când unul și-ar fi călcat jurământul făcându-se vinovat de trădarea către „fratele său de cruce". Există însă în popor legende intitulate despre frăția de cruce, între care un oare care personaj mitic legându-se *frate de cruce* cu alți doi; aceia, într'o anumită împrejurare, din cauza invidiei voesc să-l omoare. Acesta însă văzându-se scăpat, exclamă: „Ei fraților! ați uitat jurământul, că *frăția de cruce este tot una cu frăția de sânge*¹⁾". Dacă este sigur că în orice legendă există un sâmbure istoric, apoi nu este mai puțin adevărat că și în această poveste există confirmarea unui obicei adânc înrădăcinat la poporul românesc, pentru care motiv a și trecut în poveștile populare în forma sa cea mai curată și care caracteriză de minune ideia de sfințenia actului frăției de cruce, a fi identic cu cel al frăției de sânge.

1) Poveste auzită dela d. Nae Muscalu din București, strada Cotroceni No. 39. Documentele de înfrățire sunt foarte numeroase; vezi la Arhivele statului „Mitropolia Ungrovlahiei" pachet. 4 doc. 4 din 1580 Martie 12. Academia Română M-ss 1063, doc. de înfrățire No. 2 pag. 355 etc.

Originea acestui act n'o găsim în altă parte, decât suindu-ne foarte sus în istorie până la Scyți. Să vorbim acum despre câteva obiceiuri cari se cred că ne au venit direct de la Geto-Daci și Iasygi.

* * *

Omul este alcătuit din corp și suflet; și fiecare din aceste părți își pretinde, cu o egală îndreptățire, partea ce i se cuvine. De când sentimentul religios ș'a ocupat în omenire locul ce i se cuvine, puterea civilă a căutat în totdeauna să-l exploateze în profitul său, față de masele poporului, și adese ori să abuzeze de dânsul, bine înțeles când reprezentanții religiunii erau niște transfugi ori impostori.

Vorbind despre unele obiceiuri pe cari Biserica Română le-ar fi moștenit de la Geto-Daci, apoi acestea nu pot fi decât relative la relațiunile dintre Biserică și Stat, și despre care vom vorbi mai departe.

Geto-Dacii, au fost un popor — de eroi, când eră vorba să-și apere patria lor scumpă.

În timpurile liniștite, pe lângă ocupațiunile zilnice, Dacii se ocupau foarte mult de partea sufletească, căci sentimentul religios a fost încă din cele mai vechi timpuri, trăsătura dominantă a caracterului la acest popor. (Strabon VII c. 3 § 4).

Bărbatul se îndeletnicea cu afacerile politice, ori cu munca câmpului, sau cu ale războiului; femeia Dacă însă, eră foarte religioasă. Poetul Menandru, ne face cunoscut cum un biet bărbat se plânge, că femeile din haremul său îi cheltuesc tot venitul lui numai pe sacrificii aduse toată ziua zeilor:

„Zeii ne ruinează pe noi sărmanii bărbați,—se plânge el— „căci avem în totdeauna câteva sărbători de celebrat“.

Mai departe bietul bărbat precizează cât se cheltuește:

„Facem regulat câte cinci sacrificii pe zi; șapte fete „sclave, rânduite în cerc împrejurul nostru, făceau să răsunе „țimbelele, pe când altele urlau în chor“.

Și când mai adăugăm pe lângă acestea că Geții erau poligami, că cel mai de rând om avea până la 12 femei, ne putem închipui câtă sumă trebuie să fi cheltuit acestea cu sacrificiile!

Iată ce ne spune tot Menendru și, evident, el nu inventează ci pictează lucrurile după natură când zice:

... *Noi Geții, mai cu seamă (căci eu sunt Get și-mi fac un titlu de glorie din origina mea), noi nu suntem tocmai modele de înfrânare (sau prag de biserică cum se zice astăzi).*

Iar mai departe precizează lucrurile:

„La noi, niciodată nu se căsătorește cineva cu mai puțin de zece, unsprezece sau douăsprezece femei, când nu se căsătorește cu mai multe. Și dacă din întâmplare un bărbat moare nefind căsătorit decât cu patru ori cinci, știți voi ce zic oamenii din acea țară? Sărmanul om! dar el n'a fost de loc căsătorit, și deci n'a cunoscut de loc plăcerile amorului“. (Strabon, VII, c. 3, § 4).

Vedem deci, că avea dreptate să se plângă bietul bărbat, că Zeii îl ruinează. Dacă facem abstracție de poligamia geto-dacă, care eră o datină a secolului în care trăia, găsim că femeea geto-dacă, pregăteau pe acei eroi cari au stârnit admirația lumii antice.

Iată pentru ce la Geți sentimentul religios a fost trăsura dominantă a caracterului acestui popor, pentru că muma și soția susțineau cultul focului sacru al patriotismului și al religiunii.

Dacă am face o comparațiune între femeea Dacă și cea Română, găsim că asemănarea între dânselle este frapantă. Femeea Dacă, ca și cea Română, creștea pe fii lor în cele mai adânci sentimente religioase, cari în timp de război deveneau niște adevărați eroi, căci ei se luptau pentru *lege și moșie*. Din punctul de vedere al moravurilor, Voievozii noștri, din timpurile de glorie strămoșească, nu se puteau nici ei lăuda că sunt tocmai streini de moravurile Dacilor, dar în lupte erau eroi, erau „atleții lui Christ“, iar după lupte, înălțau atâtea biserici pe câte lupte săvârșiau, atribuindu-le nu voiniciei și iscusin-

ței lor, ci lui D-zeu, care i-au ajutat în contra inamicilor crucii.

Să trecem mai departe.

Viața religioasă a Geto-Dacilor eră nedespărțită de cea politică.

Geto-Dacii, ca și Romanii, își aveau pontificii lor, cum au fost Zamolxis, Diken sau Deceneu cum și Vicinas, contemporan cu Decebal. Acești pontifici, pentru meritele lor personale, și pentru serviciile aduse de ei, au fost apoteoșați de poporul lor, pentru viața lor morală și religioasă, mai cu seamă cei doi d'întâi. Ei însă, au fost totd'auna depărtați de Dromichete și Boirebista. Regii Daci, îi luă pe acești cu o anumită învoială, pentru conducerea și moralizarea poporului lor.—Strabon (VIII, c. 4, § 5), ne arată raporturile dintre religiune și Stat la Geto-Daci. Aceste raporturi, după opiniunea răposatului Episcop de R.-Vâlcea, Ghenadie, s'au transmis neclintite la Români, până în timpul de astăzi, schimbându-se numai formele. (Acad. R., M-ss, No. 2, cit. p. 38 și 39).

Zamolxis, zice Strabon, întors în patria lui, se bucură de cinstea celor mai însemnați, din cauza prezicerilor pe cari știă el să le tragă din starea Cerului. El, se zice, că încredință pe rege, *ca să-l ia pe el de tovarăș la Domnie*, ca unul ce cunoștea cele plăcute Zeilor, cari erau în cinste la Geți, iar după aceia a luat el însuși numele de Zeu. Acest obicei, adaogă Strabon (VII, ibidem) este până în zilele noastre, ca totdeauna sfetnicul regilor, să fie privit ca zeu. (Strabon *Geographicæ*, VII, cit. 3, § 5).

Herodot ne spune, (Cartea IV, 95) că Zamolxis a fost Get de neam și ajuns sclav al lui Pitagora, ar fi învățat dela acesta teoria metempsichozei, adică trecerea sufletului în mai multe ființe consecutive. Acum însă se știe bine că Daco-Geții n'au crezut în metempsichoză, ci numai în nemurirea sufletului; această credință eră la ei comună, ca și vechilor Traci și care constituia pârghia de căpetenie a disprețului Geto-Dacilor pentru moarte.

Tot Herodot ne face cunoscut (Cartea IV, 94) că acest Zeu

al Geților, pare a se numi *Gebeleisis*, cu care a fost confundat Zamolxis când a fost zeificat.

Când Boirebista a luat domnia asupra Geto-Dacilor — împotriva căruia Cesar voia să întreprinză o expedițiune — eră Deceneu în cinste (Strabon VII, 3, § 5, Xenopol I, 93, Academia Română, M-ss, 2 cit., p. 39 v.).

D. Xenopol ne spune că Deceneu a urmat în totul lui Zamolxis, că s'ar fi retras și el în caverna muntelui Cogaeonum.

Episcopul Ghenadie (fost Râmnic) afirmă cu toată convingerea că relațiunile ce existau între regii și pontificii Geto-Dacilor, sau cum am zice astăzi, relațiunile dintre Stat și biserică, ne-au rămas ca moștenire de la dâșii numai cu schimbarea formeii.

„În fața acestor relațiuni ale religiunii cu Statul românesc, zice Ep. Ghenadie, vedem și noi, făcutu-s'au vreo schimbare până astăzi? oare preutul român din cea mai adâncă anticitate nu este și până astăzi un conducator al poporului românesc numai în puterea valoarei sale morale? Preutul român a rămas până astăzi un simplu om între poporeni săi, având cînste totdeauna relativă și eșită numai din meritele lui personale. Da, și religiunea revelată, în care poporul nostru a trăit din cele întâi veacuri ale creștinismului, l'a învățat stima pentru persoanele clericale și el cînstește până astăzi pe preut „fiindcă are dar“. Nu încetează însă niciodată de a-l avea în de aproape privire, și în totdeauna își regulează purtarea sa numai în raport cu vrednicia lui morală; de aici expresia „nu toate ale doctorului, nici toate ale popii“. Adică, preutul are dar, ca și d-rul, știință spre mai multe și spre mai bune lucruri decât ceilalți oameni. El, după ce îndeplinește toate întreprinderile vieții românului și-l pregătește pentru viața de veci, este întrebat numai de român la tot pasul zicând „să vedem ce zice tata popa“ căci „el are patru ochi“. Și numai după ce vede că cele zise de preut sunt bune și folositoare, atunci îl auzi: „să facem cum zice tata popa“ (Acad. Rom., M-ss, 2, p. 40 v.).

Dacă astăzi—pe alocurea—au devenit păstăriții mai culti ca păstorii, apoi acest adevăr este în toată vigoarea lui, când vorbim de preoții din Transilvania și Bucovina.

„Această alegere, pe care Românul a făcut-o și o face până astăzi, cu privire la sfaturile preotului, a practicat-o el în totdeauna în viața lui istorică, și de aceea noi întâlnim prin documente pe preoții satelor făcând pe judecătorii de pace, în înțelegere cu bătrânii satelor, și hotărârile lor, fie judecătorești sau de inițiativă în actele vieții, atunci erau obligatorii când ele nu se opuneau părerilor acelor oameni, cari țineau sus și tare elementul uman din mica lor societate“.

(Acad. Rom., M-ss, 2, p. 40 v.).

În relațiunile Mitropoliților și ale Episcopilor cu Statele vechi românești, vedem aceleași raporturi ale elementului omenesc cu cel religios și pretutindenea Biserica este venită și pusă în ajutorul Statului, luându-se, se înțelege, din timp măsurile trebuitoare ca ea să aibă tot rolul de moralizatoare și conducătoare în bine al societății, fără a putea ajunge vreodată la teocratisme de Stat. Biserica, prin reprezentanții ei, avea în trecut toate prerogativele, cari se numiau în dreptul bizantin „audientia episcopalis“. Românii, și numai ei, au dat clerului lor înalt și dreptul de a fi în sfaturile domnești, cari puneau la cale toate treburile politice, asemănat obiceiului pământului și, preste acestea, Mitropoliților li s'a dat și dreptul de a fi, în caz de vacanță, locotenenți domnești, de a presida alegerile Domnitorilor, iar în absența Domnitorului a presida obșteștile adunări ale țării, atât în Moldova cât și în Muntenia (Acad. Rom. M-ss 2 p. 41.

Toate aceste drepturi, în abstractul lor, ne arată pe Români deosebiți de alte popoare creștine, și ei, cu prerogativele cele mari ale bisericeii, ne duce cu mintea până la raporturile religiei cu statul Geto-Dac și ne aduce aminte de învoiala lui Deceneu cu Boirebista. Mai repetăm încă odată, că ne duc cu mintea până la Deceneu, fiindcă la Bizantini — bunăoară, de unde Românii puteau să ia pentru biserica lor

de stat aceste prerogative, nu le întâlnim la Patriarhii și Mitropoliții bisericii Constantinopolitane, de oarece ei nu puteau niciodată să fie locotenenți de împărați, ca Mitropoliții Romanilor; Patriarhii, ori Mitropoliții Bizantini, intrau în sfaturile Împăraților, numai când ei erau anume chemați. Da, numai în puterea unei înveeli tacite, sau al unui obicei vechiu al pământului și nu pe față ca la Deceneu și Zamolxis, elementul laic românesc a dat bisericii sale toate drepturile creștinești, plus dreptul de a fi la treburile și locotenenți de Domnitori (Acad. Rom. M-ss 2 p. 41), *lucru ce nu este curios că se va fi petrecut și pe timpul Dacilor* ca și pentru biserică.

Toate actele mari politico-sociale fiind săvârșite de elementul laic împreună cu cel clerical în elementele sale superioare — care eră totdeauna în minoritate, — supunându-se de bună voie elementului laic, ne duc pe treptele templului până la învoelile lui Zamolxis și Deceneu cu Boirebista și alți regi ai Geto-Dacilor (Strabon VII 3 § 5). Și tot din aceste raporturi dela părinte către fiu și viceversa, a eșit acel minunat rezultat al Istoriei Românilor, că biserica românească în toate mișcările politico-sociale a fost totdeauna în fruntea poporului. (Acad. Rom. M-ss 2 pag. 42 v).

Având Românii în tulpina naționalității lor raportul dintre religie și stat și fiind prin urmare scutiți în decursul întregii lor istorii de luptele sociale dintre cler și laici, ei au moștenit dela străbunii lor Geto-Daci mai multe practice religioase. Românii, ca și Geto-Dacii, au toată viața socială dominată de religie, iar nemurirea sufletului, și nu metempsichosa greco-română, care acum în forme creștinești, arată că sufletele morților sunt în *mâna lui Dumnezeu* ¹⁾. Și

1) Xenopol I 89. Prin bisericile mai ales cele vechi din Oltenia, zugravii de biserici, care țineau socoteală de credințele populare, făceau la ușa dela intrarea bisericii o mână mare, printre degetele căreia ies mai multe capete de oameni. Această icoană înfățișează ideea creștină că sufletele oamenilor sunt în mâna lui Dumnezeu. (Acad. Rom. M-ss 2 cit. p. 42 v).

că el, aflându-se într'o stare neschimbătoare, trebuiesc îngrijite din neam în neam; dar puse numai de Români în biserică, mai arată că se potrivește și cu vechea credință a străbunilor lui, Geto-Dacii.

Cu toate acestea, ne ferim de a trage o concluziune istorică din faptele expuse de numitul episcop, deoarece raporturile dintre biserică sunt identice cu cele din Occident, fiind istoricește stabilit că, atât puterea laică cât și cea bisericească au fost totdeauna de acord, de câte ori interesele lor comune reclamau această unire. Cât privește ideia că Episcopii împreună cu Mitropoliții au avut locurile pentru cele dintâi după Domnitor, deși sunt foarte vechi, anterioare chiar fondărei Principatelor, credem, că în cazul dacă nu s'a împrumutat dela Geto-Daci, obiceiul trebuie să-și fi luat naștere în timpul invaziunelor barbare când Românii, sub conducerea episcopilor și bătrânilor lor, își căutaseră scăparea la munți. Și numai în puterea acestui străvechiu obicei, și a serviciilor aduse țării, s'au păstrat locurile de onoare în Divanurile țării alături de Domni și boeri, cum și în locotenențele domnești, care obicei se continuă și până astăzi. Aceste zise, să intrăm în materia ce ne-am propus să tratăm.

PARTEA I.

ISTORIA
BISERICII ROMANILOR
DIN
DACIA TRAIANA

ORIGINI

44 — 325 după Christos.

CAP. I.

Originile Creștinismului la Români după legende și tradițiuni.

Considerațiuni generale.

Primele începuturi de creștinare, ale poporului Român, se urca în originile lor, pe treptele veacurilor, pâna la timpurile legendare; ele sunt îmbracate în acele forme ale legendelor cu caracter creștin, atât de scumpe noua, prin venerabila lor anticitate, pe cât de încântătoare prin vecinica lor tinereța și morala dulce ce ne inspiră ele.

Poporul Român, în orele de repaus, pe care i le lasă libere lupta pentru existență, cultivă și el literatura; însă acea literatură nescrisă, orală, cari dupa viața bisericească, a constituit pentru dânsul, unica și singura hrană sufletească, cu care s'au alimentat și se alimentează încă și astăzi, popoarele în copilăria lor; — unicul și singurul lor mijloc distractiv — în timpul nopților lungi de iarnă.

Omul, fie el tânăr ori bătrân, bogat sau sarac, simte nevoie de distracție, de oarece sufletul lui trebuie să fie un foc, care arde neconținut, iar creierul său este o materie, pe care trebuie să se brodeze fără încetare. (Jul. Brun et. L. Bachelin Sept. cont. Roum. p. II).

Legende, în special cele cu caracter religios, au desmerdat leagănul copilăriei noastre, ale acelor eșii din mulțimea

celor de jos, și cu care ne-am deprins, încă din cea mai fragedă copilărie, la respectul sacru, datorit bisericeii, acest mare ram de viață morală, al religiunii noastre naționale. Românii au păstrat totdeauna faptele mari, religioase și naționale, legate de viața lor ca popor, mai mult prin tradițiuni și legende, decât prin scris și în special în epoca care ne preocupă.

La Români, ca și la alte popoare, tradițiunile și legende, în trăsăturile lor esențiale, servesc de bază istoriei reale, politice și bisericești. Ele sunt une-ori produsul unei singure persoane, iar alte ori ale unui popor întreg. (Bis. ort. Rom. IX 92 p. 696).

Dacă celor vechi le-au fost permis să facă legende, apoi datoria noastră a celor de azi, este : să le culegem, să le analizăm și studiem în elementele lor esențiale ; iar cu ajutorul criticei istorice, să ne transportăm cu mintea în acea epocă primavaratecă a omenirii, când încolțește o religiune nouă, mântuitoare pentru o întreaga lume, în care ideea monoteismului, pravește zeii politeismului și unde puterea învingătoare a crucii și martirilor, sdrobește o lume sofistă și deșartă. (Ateneul Român IV) 83 București, p. 217.

Ajunși aici, să încercăm a stabili vechimea lor, a le determina proveniența, a desparte lumina de întuneric, adevărul de minciună, faptele reale de cele imaginare, a despica faptele și sintetiza rezultatele. Căci legendele la origina lor au fost întocmai ca grăunțul de muștar din evanghelie, care e mai mic decât toate semințele, iar după ce crește, devine copac frunzos, sub care se adăpostesc pasările ceriului. Tot astfel și edera legendei, care se îmlădie în jurul trunchiului religiunii, se hrănește din sucul ei ; așa că grăunțul alegoric și simbolic devenind copac mare, sub ramurile lui au locuit mii de pasari, și au cântat mii de glasuri și sub a carui umbra s'au adăpostit întregul neam Românesc.

Numai astfel vom putea surprinde, în chiar leagănul lor, închiegarea formelor văzute, ale doctrinei creștine, învăluite

în hainele placute ale legendelor, în care poporul știe atât de minunat să-și îmbrace credințele sale.

Când un adevăr istoric este transmis de popor până la noi, fie prin viu graiu, fie concretizat într'o practică religioasă, ia numele de *tradițiune*.

Când tradițiunii i se adaugă și fapte din domeniul imaginațiunii ori fantasiei, astfel ca naturalul este amestecat cu supranaturalul și în această stare ea sboară prin întunecul veacurilor, înaripată ca cugetarea eternă, ca și fluturile Psicheii, din suflet în suflet, din metamorfoză în metamorfoză și ajunge până la noi transformată aproape de nerecunoscut, ia numirea de *legendă*. Ea se depărtează atât de mult de realitate, încât devin de nerecunoscut, și prin aceasta-și pierde fisionomia ei istorică primitivă, trecând pe nesimțite în *longas errorum generationes*, formând astfel acel arbore gigantic, de care am vorbit mai sus; legendele ofera poporului un adăpost plăcut; în schimb însă istoricului obosit, îi stoarce picături mari de sudoare, până când reușește să despartă lumina din întunec, adevărul de minciună, faptele reale de cele imaginare (Hasdeu Ist. Crit. p. 147), cum am spus mai sus.

Totuși, istoricul nu se poate dispensa, de serviciile aduse de legende, de oarece ele îi ofer un material foarte prețios pentru istorie, rămas necunoscut istoricilor din niște cauze pe cari nu le aflăm decât numai în fatalitatea vremurilor prin care au trecut Românii.

Studiul legendelor, are ca prim rezultat de a discerne în religiune doi factori esențiali: elementul religios obiect de dogmă și cult și elementul pur mitologic, abandonat la capriciul fantasiei și considerat ca accesoriu al superstițiunilor.

Acestea zise în mod generic despre legende, sa intrăm în cestiune.

§ 1) **Tradițiunile, legendele și practicele religioase la Români despre Apostolii: Paul, Petru și Andreiu cel întâiu chemat.**

Românii, asemănători celorlalte popoare, cari au primit creștinismul din însuși mâinile Apostolilor, nu sunt întru nimic mai pe jos decât dânsese de vreme ce și ei au primit creștinismul de la cei mai însemnați dintre Apostolii Mântuitorului și acestea le întemeem: *a)* pe baza tradițiunilor raportate nouă de Eusebiu, de Nicefor Calist și Niceta Paflagonianul. *b)* Pe temeiul tradițiunilor, legendelor și practicilor religioase aflate în viul graiu al poporului și cari confirma tradițiunile istoricilor menționați mai sus.

Românii au tradițiuni și legende despre trei din cei mai însemnați Apostoli ai Mântuitorului și anume:

- I. Despre Apostolul Paul,
- II. Despre Apostolul Petru, și
- III. Despre Apostolul Andreiu, cel întâi chemat.

A) Tradițiunile despre predica Apostolului Paul în Dacia.

Din faptele Apostolilor, cum și din epistoliile Ap. Paul, este știut că, Ap. Paul a călătorit foarte mult, predicând doctrina creștina, prin țările vecine cu Dacia antică, din partea despre Miazazi; afirmațiunea nu este lipsita de probabilitate, că Sf. Ap. Paul, venind vreodată prin apropierea Daciei antice, sa fi trecut Dunarea și să fi predicat creștinismul printre Daci. (Ex vetustissimis etiam Daciæ Ripensis traditionibus accepimus Gentium doctorem Paulum *in Valachiam, quam Transalpinam dicimus, penetrasse*; cujus veritatis complura anno 1699, superavit indicia (Ilia, Ortus et Progressus Variarum în Dacia Gentium, ac religionum. Claudiopoli 1762) pag. 15 — 16. Dr. Grama Ist. Bis. Rom. Blaj. 1881 p. 19).

Tradițiunea aceasta este sprijinită încă de alte tradițiuni, cari s'au păstrat până aproape de timpurile noastre.

În Muntenia, a existat până prin secolul trecut o sectă,— probabil Pavliciană,— ce pretindea că-și trage origina de la Sf. Ap. Paul; secta aceasta 'și avea templul sau, în satul Nămaești din jud. Muscel. În apropierea templului acestuia, se afla și un arbore sub care—zicea poporul din Muntenia,—cum că acolo predica Sf. Ap. Paul¹⁾ ac juxta hoc rarae molis arbor cernebatur, sub qua Doctorem Gentium verbat ad populum fecisse non tam illius pagi incolae, quam reliqui Valachi asserebant (Ortus et Progres. ibid). Aici, autorul nostru, recunoaște urmele eresiei Pavlichiane care exista în satul Nămaești (jud. Muscel) și ai cărui sectari, mai târziu au trecut la catolicism²⁾: face însă deosebire între sectarii Pavlichieni și Românii de legea Ap. Paul. *Non tam illius pagi incolae quam aliqui Valachi asserebant.* (Ilia, Ort. et Progr. p. 15). Acest fapt îl vom vedea confirmat și de un alt scriitor strein, în cele următoare.

Alta tradițiune cu privire la predica Evangheliei de către Sf. Ap. Paul între Daci, nu există atâta între Români, ci mai mult între popoarele cu care au convețuit Românii împreună. Ungurii de exemplu, când se întâmplă cuiva o nenorocire, chiar și astăzi, obicinuesc să zică: *Elhagyta ötet mint Szent Pal az oláhokat*, iar Sașii: *er hat ihn verlassen wie Sanct Paul die Bloch* (Hasdeu *Istoria tolerantei religioase în România*, București 1868 p. 22).

1) Au mai existat și alte comunități infectate de această eresie cum au fost satele locuite de Bulgari ca: Popeștii-Pavlicheni (Ilfov), locuitorii comunii Cioplea, de lângă București.

2) Adhuc enim sectarii in non mediocrem Christianae doctrinae corruptelam devoluti reperiebantur, qui semet Divi Pauli discipulos ut pote ab Apostolorum temporibus par continuum Valachorum Progenitorum feriam propagatos, nuncupabant. Sacelum etiam in pago Nemojești cum porta fenestris, cathedra. Altari, vase lustralibus undis sacro, miro artificio ex eodem petra efformatum... (Ilia *Ortus et Progressus* p. 16).

De aici se vede, ca între Români a fost când-va tradițiunea, ca Sf. Ap. Paul, a predicat la strămoșii lor din Dacia. Poate ca Ap. Paul i-a parăsit în contra dorinței lor, având a predică doctrina creștină și în alte părți, și fiind prevenit de moarte, nu s'a mai întors (Dr. Grama op. cit. 20). De aici dictonul la Români, când li se întâmplă vreo nenorocire: „*Ne-a părăsit ca Sf. Paul*“. De la Români apoi l'au împrumutat dictonul aceasta atât Ungurii, cât și Sașii. Românii în secolii trecuți, când îi întrebă cineva, de ce religione sunt, ei raspundeau: „*Sunt Român de legea lui Sam Paul*“ (Hasdeu op. cit. ibid).

Răspunsul acesta ne probează că Sf. Ap. Paul, a predicat oare când printre strămoșii Românilor. Autorul lucrării citate „*Ortus et progressus*“ la pag. 15, susține că înaintea de anul 1699, erau mai multe dovezi în țara românească,¹⁾ din care se putea conchide că Sf. Ap. Paul, a predicat printre Daci (Dr. Grama op. cit. pag. 20).

Deși n'avem nici un motiv să ne îndoim, tradițiunea fiind relatată de un scriitor strein, culeasă din documente streine, dar care 'și au resunetul său în tradițiunea populară, totuși ne vine greu sa credem, că Ap. Paul ar fi predicat religiunea vechilor Daci, ci inclinăm a crede ca aceasta tradițiune se referă mai mult la credința liberala a Românilor. Epoca Marelui luminător al Ginților, fiind anterioara colonizării Daciei, de către legionarii lui Traian, este învederat, că toate datele de mai sus, se raportă nu atât la origina, pe cât la caracterul creștinismului românesc.

Doctrina Ap. Paul, a fost în totdeauna fundamentul religiunii noastre naționale, și în adevăr, nici un părinte al Bisericei, nu s'a aratat altfel, decât ca în totdeauna a avut o puternică repulsiune contra bigotismului, sub toate formele și cu toate rezultatele sale. Creștinismul nu facea în

1)Cujus veritatis complura anno 1699 superavit indicia (Ilia, ortus et progressus pag. 15).

antichitate nici o deosebire între elin (păgân) ori barbar, de carturar ori de vulg, de evreu ori păgân, întru cât privea proveniența neofiților, etc.; aceasta eră prima dogmă a Sf. Ap. Paul. Creștinismul trăește prin adevărul său, iar nu prin formalități, nu prin precepte, nu prin ordonanțe, nu prin litera legii, învață înfine sublimul filosof al Evangheliei Ap. Paul (Hasdeu Ist. Toler. Religioase ibid).

Românul a avut de secolii acea înaltă concepțiune religioasă, că fiecare este liber să se închine lui D-zeu, în forma pe care o crede el mai nemerită; niciodată nu s'a certat pentru subtilitățile teologice, n'a cunoscut niciodată convulsiunile bigotismului, din cauza căruia s'a vărsat atâta sânge nevinovat în alte țări, și n'a persecutat niciodată pe cei de altă credință. Iată pentru ce Românul în mândria lui, spune, când este întrebat, că el este „*Creștin de legea lui Sam Paul*“.

Dacă, — cum am spus, — punem la îndoială puțința predicării Ap. Paul printre Daci, *de unde știe poporul, că el este creștin de legea lui Sam Paul?* Noi suntem de părere ca Ap. Andronic, discipul direct al Ap. Paul, care a predicat în Panomia (Le Quien II p. 306 cfr. Acad. Rom. M-ss. 2 G. E. p. 179^v), a putut foarte bine să predice creștinismul și printre Dacii vechi; și față de alte naționalități cu care ei convețuiau, sa se laude: *că sunt creștini de legea lui Sam Paul*, predicată lor de Andronic, — după cum se laudau și odinioară Corintenii (I cor. I 12), „Eu sunt (creștin) de ai lui Paul, iar eu de ai lui Apolos“, ca unii ce le predicase lor atât Ap. Paul cât și Apolos. Nicăiri ca în cazul nostru, nu pot avea o aplicară mai eficace cuvintele Marelui Apostol al neamurilor când zice: „*că elenilor și barbarilor*“, le-am fost de folos (Rom. I 14), cum și aiurea (Colos. III 11). Nu este mai mult *barbar*, scit etc. ci toți și în toate Christos. Aici prin cuvântul de *barbari*, nu trebuie a fi înțeleși decât *Dacii*. Pentru încredințarea deplină a cititorului, că creștinismul a fost predicat în Dacia de

însuși Ap. Paul și învățăcelul sau Andronic, Episcopul Ghenadie Enăceanu, recomanda istoria bisericeii rusești, de Tatischev (cartea III c. III p. 20) despre creștinarea Slavonilor și Rușilor (Acad. Rom. M-ss 2 G. E. p. 179^v — 180).

Dar nu numai Muntenii pretindeau că sunt creștini de legea lui Sam Paul, ei și Moldovenii se lăudau cu această doctrina.

La 1527, venind în Moldova sasul Reichersdorf, ca ambasador din partea regelui unguresc Ferdinand, (Hasdeu cuv. din Batr. II 251), a aflat aici că Românii se cred a fi conservat intacta religiunea anume a Sfântului Paul: *gens ista Moldavica..... Christum et divos Apostolos agnoscit, ac S. Pauli, ut ipsi voluunt Religionem hactenus jam inde ab initio non sine summa veneratione, et pietate coluit* (Reichersdorf Choro-graphia Moldaviae în Papiu Tesaur de monum III 137). „Moldovenii recunosc pe Christos și divinii Apostoli și după cum pretind dânzii, dintr'un început până acum, urmează, cu multă pietate și venerațiune, religiunea lui S. Paul“.

Tot așa un boer moldovean, încredința pe la 1536 pe un diplomat german, că Petru Vodă Rareș este creștin de legea Sancti Pauli (Monumenta Hungariae historica, Diplomataria I Pest. 1857 p. 368; Hasdeu cuvinte II 252).

Această extremă preferință pentru marele Apostol al Ginților, preferință — care la adică — zice domnul Hasdeu (cuvinte II 252) s'ar putea explica în multe feluri, să nu fie oare o reminiscență a pavlichianismului în Dacia Traiană?

La aceasta ne răspunde tot Reichersdorf, că în Moldova, pe acele vremuri există secta pavlichiană și despre care el știe sa ne faca o deosebire esențială, între creștinii de religia lui Sam Paul „de Sancti Pauli“ cum îl numește diplomatul unguresc, și între cea a sectarilor Pavlichiani (*de Pauli sectam profitentes*); dar aceștia, nu sunt Moldovenii, ci Rutenii, a căror țară se chiamă Rusia, pe care o tae în două padurea Hercinia, căci parte (din Rutenii) se țin de secta lui Paul (Tesaur III 137).

Deci, este o deosebire *între creștinii de legea Sf. Paul și între cei de Seta lui Paul* (a ereticilor Pavlichiani) și de cari Românii s'au ferit totdeauna. Cu alta ocaziune vom arăta și principiile fundamentale ale Pavlichianismului, îmbrăcată în forma mai nouă a Bogomilismului. Aceasta ne dovedește nu numai vechimea creștinismului la Români, dar și faptul că ei sunt creștini de ai Sf. Ap. Paul.

B) **Legende despre Apostolul Petru la Români ¹⁾.**

Sfântul Petrea — cum îi zice poporul — are atâtea legende și se bucură de atâta stimă la toți Românii, încât ele ne dau de gândit; legendele ne spun, ca el și numai el, umbla cu D-zeu pe pamânt, une-ori singur, alte ori însoțind pe Maica Domnului, spre a ajutură pe oameni.

De multe ori poporul îl pune pe Sf. Petru la sfat cu D-zeu. Dacă poporului bulgar, îi place să aibă icoane cu judecata viitoare, cu iadul și raiul, cu scene din Apocalips, Românii, dincontră, au mai multe legende despre Ap. Petru, ca pazitor al raiului, ca mijlocitor între D-zeu și oameni, ca model de inițiativă personală, față cu providența divină (Bis. ort. Rom. XVI/92 pag. 674).

Sa analizăm acum elementele religioase ale primei legende despre Sf. Ap. Petru (și pe care o dăm mai jos în întregime, sub forma de notă).

Legenda No. 1, vedem că se deosibește de *narațiune*,

1) *Prima legendă. în care se povestește, cum Sf. Petru „mănâncă” două bățai pentru o palmă.*

Odată Domnul Christos, umblând cu Sf. Petru pe pământ sub forma a doi moșnegi, umblând printre semănături, întâlnesc pe o fată de o rară hărnicie.

— Bună ziua fetică, îi zise moșnegii.

— Mulțumim D-voastră oameni buni.

care are un caracter pur mitologic; totuși se apropie de dansa, întru cât are acel preludiu vag, care seamănă cu prologul poveștilor: „A fost odată ca niciodată, când umblă D-zeu cu Sf. Petru pe pamânt“. Nu-i mai puțin adevărat, că ea ne prezintă și acel clement de localizare, care apro-

— Da ce faci D-ta aici, întrebă Sf. Petru.

— Apoi mă silesc, moșilor, să isprăvesc bucata până în seară, cu ajutorul lui Dumnezeu.

— Fetico, zise iarăși Sf. Petru, nu ești bună să ne dai puțină apă?

— Bucuroasă, moșilor, răspunse fata, numai vă rog să așteptați puțin, până s'aduc apă proaspătă, că ceea pe care o am e caldă; și ducându-se repede, aduse apă, le dădă de bău amândoi drumeții, cari, după ce-i mulțumiră fetei, o binecuvântară și după aceea au plecat.

Mergând ei mai departe, văd, sub un copac, pe un om dormind, ca un *ghilan* (bou leneș).

— Bună ziua flăcăule, îi ziseră Moșnegii.

— Bună ziua, le răspunse acesta, scărpinându-se în cap supărat că-i stricase somnul.

— Dar ce faci aici?

— Ce să fac? nu mă vedeți ce fac? mai secer și eu o leacă.

— Dar când o s'o mântui, zise Sf. Petru, că bucata e cam mare și grâul a început să se scuture.

— Că scutură-se, zise flăcăul, că doar n'a tors mama pe el!

— Flăcăule, adause Sf. Petru, n'ai puțină apă să ne dai să bem?

— Ba bine că nu, răspunse flăcăul, uitați-vă puțul e colo, duceți-vă și beți și D-voastră că doar nu-ți fi ologi, și lăsându-i, se culcă pe cealaltă parte.

Plecând ei, Domnul îi zise tovarășului său:

— Vezi tu Petre pe flăcăul leneș și obraznic?

— Il văd Doamne, zise Petru.

— E bine, acesta va lua de soție pe fata cea harnică.

— Să poate Doamne, ca asemenea fată să încape pe mâna unui asemenea netrebnic?

— Da, zise Mântuitorul.

Sf. Petru, impetuos cum eră, se întoarse repede și jart! o palmă flăcăului.

pie legenda de istorie, „că Dumnezeu umblă cu Sf. Petrea pe timpul secerișului, prin ogoarele de semănături de grâu“, cum d' altfel îi plăcea foarte mult să umble înaintea de a fi restignit.

Un al doilea element, care ne face sa vedem că fondul istoric al legendei este adus în Dacia, sub formă de tra-

— Petre, îi zise Domnul Christos, pentru această palmă dată acelui netrebnic, tu vei mânca două bătaii!

Sf. Petru ştia că Domnul nu glumeşte, mai ştia că cerul şi pământul vor trece, dar cuvintele lui nu vor treee.

Altădată umblând tot amândoi, sub forma unor moşnegi, printr'un lan de grâu, văd pe o fată secerând.

— Bună zina fetică, îi zic drumetii noştri.

— Mulţumim D-voastră, le zise fata.

— Dar ce faci D-ta aici?

— Da voi nu vedeţi ce fac? răspunse fata.

— Fetică, îi zise Sf. Petru, căruia 'i cam sărise ţandăra, o să isprăveşti D-ta bucata asta până diseară cu ajutorul lui Dumnezeu?

— Ori o vrea, ori n'o vrea Dumnezeu, zise fata, eu tot o isprăvesc!

Sf. Petru zîmbea pe sub mustăţi de prostia fetei, apoi mai zise:

— Fetică, nu cumva ai puţină apă să bem?

— Da ce voi sunteţi chiori, nu vedeţi fântâna? duceţi-vă şi beţi, că doar nu'ţi fi ologi.

Cu toată truda ei, fata nu isprăvi de secerat până seara.

Moşnogii noştri plecară mai departe şi întâlniră un flăcău muncitor şi harnic, care, ca şi fata cea harnică, îi servi dându-le apă de băut, şi mulţumindu-i plecară.

Pe drum, Domnul îi zise lui Petru:

— Ai văzut tu Petre pe fata cea leneşă şi obraznică?

— Da Doamne, îi răspunse Sf. Petru.

— Ei bine, zise Domnul, flăcăul acesta harnic şi îndatoritor, va înă de nevastă pe fata cea puturoasă şi rea de gură.

Sf. Petru se necăji şi de data aceasta, şi cât p'aci eră să se întoarcă să-i tragă o palmă sdravănă, dar 'şi-aduse aminte că mai dăduse o palmă unui nătărău, pentru care Domnul

«dițiune, și ca aici sub expansiunea geniului național și-a luat forma sa, este ca acțiunea nu se petrece pe pământul românesc, ci tot în secetosul pamânt al Palestinei. Așa, că Domnul Christos, umblând cu Sf. Petrea prin țarine, nu cer niciodată de mâncare, ci mai mult apă de baut.

îi făgăduise că va „mânca“ două bătăi, dar își înghiți de data asta necazul!

Către seară, osteniți și flămânzi, intrară într'un sat, la cea d'întăiu casă, și ceru de la femeie, — căci bărbatul ei era la cârciumă — să-i găsduiască și, dacă vrea, să-i ospăteze cu ceve.

Femeea însă, harnică și îndatoritoare cum eră, căci nu-i alta de cât fata cea harnică care-i mai îndatorase și altădată, și căreia Domnul îi prezisese o soartă așa de tristă, îi răspunse: „Acum, îndată“. Inșă, în casa ei n'avea decât un pumn de tărățe de orz, din care făcù o azimă și o puse în foc, dar fără nădejde, căci azimă din tărățe nu se poate face.

Domnul îi zise femeii: „Vezi de nu cumva s'a copt azima“; femeea, care știa ce pusese în foc, se prefăcù că scormonește cenușa de ochii lumii, însă, o minune, sub spuză găsește o azimă mare și frumoasă! de care femeea nu putù să-și dea seama.

Domnul, luând turta, o binecuvântă, apoi o rupse și o împărți la masă, de unde mâncară cu toții și mai rămase încă și pentru bărbatul ei.

Mântuitorul fiind obosit de călătorie, ca și tovarășul său de drum, se culcară amândoi într'un pat, Domnul Christos la perete, iar Sf. Petre la margine.

Peste noapte, târziu de tot, vine și bărbatul beat-mort și pus pe gâlceavă; cum se apropie de poartă, începù să înjure pe femeie. Intrând în casă, vede pe mosafirii noștri și întrebă pe femeie:

— Măi femeie, zise el, da cine's ăștia?

Femeea 'i spuse că sunt doi bieți moșnegi, obosiți de drum.

— Taci muere rea și ticăloasă, că ăștia sunt ibovnicii tăi! Las pe mine că le arăt eu cine sunt.

Și cum avea în mână un băț sdravăn, îl și înșfacă pe Sf. Petru și-i dădù atâtea, până ce i făcù coastele pânțece și-și rupse și bățul. După aceea ieși afară să-și ia alt băț.

În acest timp Sf. Petre, sătul fiind de bătae, îi zise Mântuitorului:

Secerătorii pe care-i întâlnesc sunt de ambele sexe și cu apucături opuse: unii sunt harnici, cuviincioși și îndatoritori, iar alții leneși, obraznici; aici elementul religios al legendei ni se prezintă ca element de dogmă, prin faptul că Mântuitorului spune însoțitorului Său, Sf. Petru, că

— Doamne, mai mută-te și tu la margine, că m'a smintit în bătae ticălosul acesta de bețivan.

— Bine Petre, îi zise Domnul, și se mută la margine.

Dar nu trecu mult și vine din nou bețivul cu jerdie cât toate zilele, zicând :

— Acum am bătut destul pe cel dela margine, o să-l iau și pe cel dela perete...

Sf. Petre, care se mutase la perete, mănâncă și de astă dată o bătae mai sdravănă ca cea d'întăiu.

A doua zi dis de dimineață plecând, Sf. Petre zise :

— Vai, Doamne, rău mă mai doare oasele.

— Ei bine Petre, îi zise Domnul, nu-ți aduci tu aminte că ți-am spus altădată, că pentru o palmă dată de tine acestui ticălos bețiv, încă pe când eră flăcău, tu vei „mâncă” două băței ?

Profetia Domnului se împlinise ¹⁾.

1) Aceste legende sunt culese de alcătuitorul acestei lucrări, din locul său natal, comuna Movileni, plășile unite Nicorești-Bârladul, județul Tecuciu, de la locuitorul Ion Mocanu. Legende de asem nea natură sunt foarte numeroase, extrem de interesante, și edificatoare în același timp. Nimenea, până astăzi, nu s'a gândit să le adune din graiul viu al poporului, înainte ca ele să dispara; și nu este departe timpul când ele vor dispărea dinnaintea civilizațiunei de azi; după expresia poetului :

*De când cu drumul de fier,
Toate cântecele pier.*

Impreună cu cântecele vor dispărea și legendele religioase și naționale. Perderea lor ar fi ireparabilă pentru națiunea noastră, cu privire la sfinții noștri, la eroii și binefăcătorii neamului nostru. Ele merită să fie culese, studiate și transmise posterității, căci legendele după viața bisericească au fost, timp de veacuri, hrana sufletească a poporului Român. Ele au desmierdat leagănul copilăriei noastre,— a acelor eșiți din mulțimea celor de jos — și cu cai ne-am deprins, din cea mai fragedă copilărie, la respectul sacru datorit bisericei, acest mare ram de viață morală a religiunei noastre naționale.

D-zeu a rânduit ca fata cea harnică care se purtase atât de bine cu Sfințiiile lor — cum ar zice Mitropolitul Dositeiu, — să devina soția unui leneș și stricat sufletește până în măduva oaselor și care le vorbise atât de necuviincios odioara, pentru care faptă Sf. Petru, își iese din sărite, și zelos cum eră, îi dă acestui nătarău o palmă sdravănă, încât și Mântuitorului, se pare ca i se făcuse milă, pentru care-i și spune: „*Petre, pentru această palmă, tu vei mânca două bătăi*“.

Nu trecu mult și bietul Apostol, le-a și încasat, cu „vârf și îndesat“. Se vede că Apostolul, în zelul său prea ferbinte, uitase perceptul Sf. Scripturi: „nu vă răsbunați, căci a mea este răsbunarea“ zice Domnul a tot Țiitorul.

§ 2. A doua legendă¹⁾

În aceasta, ca și în cea d'întăiu, legenda se apropie de istorie numai prin partea principala, ca D-zeu umblă pe pământ însoțit de Sf. Petru sub forma unor doi moșnegi.

Povestirea și aici este degajată de legaturile locale și temporale; totul e generic, și nimic definit; nu se preci-

1) *Legenda femeii care merge la Raiu cu cerga în cap*

O femeie avusese nouă bărbați și cari muriseră toți, înaintea ei. În tot timpul vieții sale, această femeie, nu-și dăduse de pomană, decât o iapă albă și o cergă.

În fine îi vine rândul să moară și dânsa; când sufletul îi sbură din trup, spre a-și lua drumul la Ceriu, îi ieși iapa înaintea cu cerga pe dânsa. Femeea văzându-și iapa, încălecă pe dânsa și-și puse cerga în cap strigând:

„Hi iapă la Raiu, cu cerga în cap“.

Pe când zoriă iapa astfel, pe drum se întâlnește cu doi moșnegi, cari nu erau alții decât D-zeu cu Sf. Petru. Femeea nu se sinchisi de dânsii ci îndemnă mereu: „Hi iapă la Raiu cu cerga în cap“.

zează acțiunea; scena este pretutindenea și nicăieri. Personajele legendei, libere de legăturile materiale, se mișcă cum ar zice Goete (J. Brun et Bachelin op cit LXIII), *în afară de legile fatale, cari stăpânesc viața de toate zilele*; aici ne găsim față cu însuși imposibilul, — căci e o imposibilitate ca o femeie să aibă nouă bărbați legiuini, — cu toate acestea lucruri de necrezut se împlinesc, de oare ce așa le vrea legenda.

Sf. Petru, și de data aceasta, este la înălțimea zelului său; este domolit însă, de tăcerea blândă dar semnificativă a Mântuitorului, deci și de data aceasta se arată iarăși omul tentat de dorința păcatului, chiar în imediata apropiere a lui D-zeu, după cum ne relatează legenda.

§ 3. Credința populară despre Apostolul Petru ca ocrotitor al lupilor.

Există în popor între alte legende despre Ap. Petru, și aceasta, că Sf. Petru, ca frate mai mic al Sf. Ap. Andrei, are ca și acest din urmă, putere asupra lupilor, cu singura deosebire însă, că pe când Sf. Ap. Andrei este dușmanul

Sf. Petru, auzind că merge la Raiu, se adresează Domnului zicându-I:

— Auzi Doamne? muerea asta păcătoasă, dă zor să meargă la Raiu!

D-zeu dădu din umeri, ca și cum ar fi zis: „Ei las' o să meargă și ea“. Apoi adresându-se lui Petru îi zise:

— Ia întreab' o Petre, de vezi ce zice ea.

— Dar unde mergi tu femeie? o întreabă Sf. Petru.

— Merg la Raiu „cu cerga în cap“, răspunse dânsa.

— Cum îndrăznești să mergi la Raiu, când tu ai avut în viață nouă bărbați?

— Ei și? răspunse femeia cam înțepată. Am avut, da, nouă bărbați, dar Domnul 'mi-i a dat, Domnul 'mi-i a luat dar eu nici pe unul nu l-am omorât. Și lăsând pe Sf. Petru

lor, Petru din contra, este patronul lor și ca el 'i ocrotește și-i hrănește, chiar în paguba oamenilor (Archiereul Nifon Ploșteanu. Patru conferințe, p. 94).

Dar poporul nu știe sa ne spună, pentru ce unul este dușmanul lor, pe când acest din urmă este protectorul lor; cu toate acestea, o rațiune trebuie să fie în acest contrast, caci oricât de capricioasa și abondenta este imaginațiunea ome-neasca, ea 'și are legile și limitele sale. Fantasia ea însași, aceea care creeaza spontan, fără artificii.... de compoziție și stil, concepe și inventeaza după o logică secretă. (Brun-Bachelin p. p. XXVII). Dualismul în natură ori echilibrul între antiteze, cum zicea Heliade, nu este fara un plan determinat, dacă nu cumva poporul confunda în unele părți pe unul cu celalalt.

Ori cum ar fi lucrurile, un singur fapt este mai pe sus de orice îndoiala și anume acela, ca exista în popor multe legende despre acest Apostol, mulțumindu-ne acum, a le aduce numai pe acestea.

Inchere la cele spuse. Popoarele au datini, credințe, tradițiuni, legende și practice religioase, despre Apostolii lor, iluminătorii și binefacătorii lor.

Dar de unde au Românii atâtea legende despre Ap. Pe-

ca pe un caraghios, îndemnă iapa zicând: „Hi iapă la Raiu cu cerga în cap“.

— Ce spunea femeea Petre? întrebă Domnul.

— Ce să spună Doamne? Zice că a avut nouă bărbați, că Tu 'i-ai dat, Tu 'i-ai luat și că ea nici pe unul nu l-a omorît.

— Petre, răspunse Domnul, femeea are dreptate.

Firește, că Sf. Petru, nu tocmai aveă poftă, să deschidă porțile Raiului unei asemenea păcătoase, dar n'aveă încotro, că Domnul 'i dăduse dreptate.

Morala legendei este: a) Că Sf. Petru este tot zelos către Domnul și inflexibil către păcătoși, cum eră când urmă împreună cu cei 11 Apostoli, pe Christos pe pământ și b) că bunătatea lui D-zeu este nemăsurată, cum se vede și din ertarea acestei femei păcătoase.

tru, care n'a predicat niciodată, nu numai în Dacia, dar nici chiar prin apropierea ei? totuși ele sunt numeroase, și adânc săpate în mintea și sufletul poporului român.

Este adevărat, că Ap. Petru în prima sa epistolă generală (C. I 1), spune că a predicat creștinismul „celor aleși ai Pontului, Galatiei, Capadociei, Asiei și Bitiniei” și cum o parte din coloniști au fost aduși în Dacia de prin aceste părți (Xenopol I 169), s'ar putea crede, ca creștinii aflători printre coloniști, aduși de prin acele țări, să fi adus și legende despre Ap. Petru; posibilitatea deci, nu este exclusă.

Creștinismul a venit în Dacia prin două căi: dela Răsărit și dela Apus; forma creștinismului Apusan, este predominantă la Romani; dovada, cuvintele bisericești fundamentale cari sunt toate, *absolut* de origină latina, ca și colindele cu larii, și sărbătorile păgânești la Români, cu caracter creștin cum sunt: ropotitul, filipii, joile după paști, etc. (G. Dem. Teodorescu. Incercari critice asupra unor credințe, datini și moravuri ale Pop. Român, Buc. 1874 p. 68, 95—99, 122 — 127, etc). Prin urmare de acolo ne-au venit și legende despre Ap. Petru, care a predicat creștinismul în Roma și care după opiniunea lui Petru Maior, ca strămoșii Românilor, îi vor fi cunoscut poate personal pe Apostolii Petru și Pavel în Roma, ei au venit cu dănsese ca coloniști în Dacia, spre a-și profesă în liniște ideile lor creștine, unde Romanii având neconținute lupte contra barbarilor dela frontierele imperiului, nu prea aveau timpul să se ocupe și de persecuțiunile creștinilor de prin aceste părți.

C) **Legendele și practicile religioase la Români, despre Apostolul Andreiu.**

Legendele despre Ap. Petru, în graiul viu al poporului, au în deobște un caracter moral, dulce, binefacător, edificător și câte odată tragico-comic. Ele sunt degajate de fi-

xațiuni locale și legăturile temporale. Numai în unele părți, ele apar c'un caracter mai fioros, când poporul îl pogoară pe Sf. Apostol în mijlocul lupilor, împărțindu-le hrana în dauna oamenilor, dar acestea sunt foarte rari; încolo, caracterul apostolului rămâne neștirbit, rămâne tot mare, *adică considerat tot corifeu al apostolilor*, deși această idee n'o găsim absolut nicăierea, după cunoștințele noastre — manifestată în credințele populare; — fiind considerat ca atare.

Cu totul altfel, ni se prezintă legendele și credințele în concepțiunea religioasă a poporului Român, despre Sf. Ap. Andreiu și pe care le putem resumă în două idei categoric distincte una de alta și anume:

a) *Că Ap. Andreiu este vrăjmaș al lupilor*, dar și ocrotitorul lor;

b) *Că Ap. Andreiu este vrăjmaș al Duhurilor necurate*; despre acestea ne vom ocupa de fiecare în parte.

a) APOSTOLUL ANDREIU

este vrăjmașul lupilor, dar și ocrotitorul lor.

Se va părea multora paradoxal acest titlu, dar aceasta nu este vina noastră; poporul care inventează și concepe legendele, le concepe după o logică secretă și datorită noastră nu este alta decât, să le constatăm și să le analizăm astfel după cum ni le da poporul Român, spre a cunoaște până unde merge mitologia și de unde începe istoria.

Legende despre Ap. Andreiu, pe care poporul îl pune în legătură dușmănoasă ori ocrotitoare cu lupii, se află răspândite în special prin Moldova, Basarabia și Transilvania nordică (Bis. ort. Rom. XVI p. 674). Dăm aici o legenda în care el ocrotește pe lupi, împărțindu-le hrana în dauna oamenilor, bine înțeles al celor păcătoși. El este prezentat de popor, ca un bătrîn venerabil, înconjurat de o aureolă luminoasă și pe care fearele îl ascultă cu supunere. Această legenda, ca și altele de soiul acestora, au un caracter fio-

ros, caci ele îl pun pe om în contact cu strigoi, stafii și duhuri necurate, de cari numai Ap. Andreiu poate să-i mântuiască.

Despre aceasta ne încredințează următoarea legendă, pe care o dăm mai jos în notă:

Se, zice că trei ciobani, umblând cu oile prin pădure văd sub un stejar foarte mare, locul prea bătătorit.

Toți aveau curiozitatea să cunoască cauza locului bătătorit, însă nu toți aveau curajul să stea la pândă în timpul nopții ca să vadă ce se petrece acolo, știind că numai lucru curat nu este.

În fine unul dintr'înșii mai curagios, prinse rămășag cu ceilalți, că el va avea curagiul să se sue în acel stejar spre a vedea ce se petrece sub dânsul în timpul nopții.

Zis și făcut. Pe când el așteptă acolo, de odată vede că locul se umple cu lupi, iar un bătrîn frumos, îmbrăcat în haine strălucitoare, se pogoară între dâșii și spune fiecărui din ei cum să se hrănească: așa unuia îi spune să mănânce vita cutăruia, iar altuia pe a cutăruia, și așa până sfârșește cu toți. La urmă vine și un lup schiop; ei! îi zice bătrînul — care nu este altul decât Sf. Ap. Andreiu — ce să'ți dau acum să mănânci? mănâncă și tu pe omul care se află colea sus în copac; iar Apostolul se făcu nevăzut. Lupul năzuî atunci la tulpina copacului, așteptându-și prada sa. Omul nostru însă înghețase cu sufletul într'însul de frică. Cei doi ciobani, văzând că tovarășul lor nu mai vine, au plecat să vadă ce este cu dânsul; gonesc lupul și-l cheamă jos; el însă le spune, că nu se va da jos, că'l mănâncă lupii. Dă-te jos mă creștine c'am alungat lupul; el refuză însă cu încăpățănare. În fine ei se urcă în copac, îl desprind cu mare greutate și-l dau jos și de aici îl duc la târlă. El însă repetă într'una: *pe mine mă vor mânca lupii!* Cei doi ciobani, îl păzesc și-l culcă între dâșii, dar într'o noapte, viind lupii, îl iau dintre dâșii și, ducându-l mai la o parte, îl mănâncă tot, rămânându-i numai labele picioarelor în opinci, și capul în căciulă. Așa că n'a scăpat de prezicerea Ap. Andreiu¹⁾.

1) Legendă culcasă dela D-na Ana D. Zamfirescu, din orașul Dorohoiu, confirmată și prin alte versiuni culese de alcătuitoarea acestei lucrări.

Acesta este unicul caz de ocrotire din partea Apostolului nostru. În majoritatea cazurilor, el este cum am spus, vrăjmașul lupilor, dăm în note câteva obiceiuri cari documentează cele spuse de noi ¹⁾.

Legende și practicile religioase despre Ap. Andreiu, n'au acel caracter dulce cum am văzut ca le are acele despre Ap. Petru, ci din contră, sunt fioroase, îngrozitoare, chiar proprii a înfricoșă până și pe cei mai tari de îngeri, căci în noaptea Sf. Andreiu :

Lupii urlă împreună
Cu ochii țintiți la Lună
Bufnelo posomorite
În al lor cuiburi trezite
Țipă cu glas amărât
Câmpul geme, codrul sună
Satan pe deal s'a ivit.

Sgomot trist în câmp rasună,
Vin strigoii se adună
Părăsind a lor sicrii
Voi creștinilor popoare
Faceți cruci mântuitoare,
Căci e noaptea 'ngrozitoare
Noaptea Sfântului Andreiu.

V. Alexandri

Un lucru observăm de altfel, că poporul întrebuințează în unele cazuri, atât contra lupilor, cât și contra strigoilor și strigoaicelor cari se strâng pe la răspântiile drumurilor

1) Poporul crede că în ziua Sf. Andreiu, 30 Noembrie, este și ziua lupului, căci numai atunci își vede el coada. În spre Sf. Andreiu, se face drobul de sare, pentru vite, pe care, după ce'l descântă, îl îngroapă învelit sub pragul ușii.

Această sare astfel preparată, în noaptea Sf. Andreiu o scoate la Sf. Gheorghe (23 Aprilie) de sub prag și după ce o pisează mărunțel, o amestecă cu țărițe și o dă oilor, iar parte din drobul întreg, îl dau boilor, vacilor și cailor spre a-l linge, ca să fie ferite pe de o parte de stricatul lupilor, iar pe de alta de farmede contra duhurilor rele, pe care Ap. Andreiu le stăpânește cu puterea lui D-zeu (Simeon Mănguica, Calend. Iulian-Gregor. și popular rom. pe 1882. Oravița Ungaria, edit. Brașov 1881 p. 31).

și joacă Drăgaică, usturoiul¹⁾ despre care vom vorbi mai departe (C. Bontas, jud. Iași, com. Stanu).

Trecem acum la a doua cestiune.

b) APOSTOLUL ANDREIU

vrajmașul idolilor — adică al duhurilor necurate : stafii, strigoi, demoni, etc.

Apostolul Andreiu este invocat de popor nu numai în contra lupilor, ci și în contra stafilor, strigoilor și tuturor duhurilor necurate, care-și fac aparițiunea, cu deosebire în noaptea Sf. Ap. Andreiu (adica spre 30 Noembrie). Marele poet al Românilor, „V. Alexandri“, concretizează de minune ideia poporului, despre grozăviile din spre ziua Sf. Ap. Andreiu, în nemuritoarea sa baladă intitulată „Noaptea Sf. Andreiu“, în care face un strălucit tablou, pe cât de fioros pe atâta de edificator, cu privire la umbletul duhurilor necurate, și soților lor într-o nefericire, strigoi, cari parăsindu-și mormintele lor, se aduna în cete unde-și povestesc, reciproc, ispravile lor nelegiuite, săvârșite în timpul vieții lor pamântești, — asupra sărmanului popor, — desprețuind astfel dreptatea omenească²⁾. Dar de cine sunt aduse la Români legendele despre lupi? Cine i-a învățat atâtea practice religioase pe care ei le fac în spre noaptea Sf. Ap. Andreiu?

De către vrajmașii neamului nostru, cum și de către cei ignoranți, legendele, sunt atribuite Bogomililor. Ei însă n'au nici un temei, pe cari să-și sprijine opiniunile

1) — Cucoane! mă veți ierta că mâine e Sf. Andreiu.

— Ei și?

— Apoi de, noaptea în spre Sf. Andreiu, știți că umblă lupii în potai și Doamne ferește, să-i întâlnească cineva. Dar am eu cu ce să-i întâmpin Cucoane, că's bătrân și am văzut multe! Imi veți da voe să ung încuctorile ușilor cu usturoiu. (N. Ganea Nuvele).

2) Vezi pag. 24.

lor. Vom arată cu altă ocaziune și doctrina bogomilismului spre a se vedea falșitatea afirmațiunilor lor :

Acum iată pe mormânturi
Clătinați bătuți de vânturi
Toți strigoi s'au lăsat
Așezați într'un rând mare
Adânciți în întristare
Pe sicriu-și fiecare
Oasele 'și-a rezemat.

Unul zice : eu în viață
Cu o mână îndrăzneată
Multe drepturi am răpit
Răpit-am pâinea de hrană
Unei gingașe orfane
Ce pierdută și sărmană
În mizerie a perit.

Altul zice : eu în lume
Am avut putere, nume,
Căci am fost stăpânitor
Dar în oarba-mi lăcomie
Pentru-o seacă avuție
Am împins în grea urgie
Pe sărmanul meu popor.

Altul zice : eu în țară,
Fost-am o cumplită fiară
Plină de amar venin.
În potriva țarei mele
Făptuit-am multe rele
Ș'am legat-o în lanțuri grele
Ș'am vândut-o la streini

Dar dreptatea Dumnezească le strigă :

Foc și ură 'n vecinicie
Pe voi cadă, pe voi fio
Strigă atunci un glas ceres
Și pe loc cad în morminte
Păcătoaselo oseminte
Iar pe zidurile sfinte
Trece un foc Dumnezeesc ¹⁾

Dar dacă acești strigoi și-ar mărturisii numai păcatele lor, n'ar fi nimic ; ei însă se prefac sub toate formele — după credința poporului — și fac rău oamenilor, după ce strigoi joacă Drăgaica cu strigoaicele „lângă turnul creștinesc“.

Strigoimea se 'ndesește
Horă mare învârtește
Lângă turnul creștinesc
Iar pe lângă alba lună,
Nourii vineți se adună
Și 'n prejurii se 'ndesesc

1) V. Alexandri, mica Antologie rom. de Cinceanu D. (Galați 1893 pp. 219—222).

Afară de lupi și strigoi, poporul îl mai invoacă pe Ap. Andreiu ca protector, contra unui al doilea soi de spirite rele și anume al lui Satan, cu toți îngerii, contra tuturor sateliților lui, codașilor și codiților lui; a staffelor despletite, a ielelor sbârlite și Rusaliilor pocite¹⁾, etc.

Venim acum să vorbim despre bogomilism și doctrina sa, din care se va vedea până la evidență, ce scop urmărește bogomilismul și ce idei reprezintă legendele și practicile cu caracter creștin la Romani. Legendele creștine românești amintesc antica creștinare a poporului Roman, pe când bogomilismul are un caracter pur doctrinar și de care Românii s'au ferit totdeauna.

1) Vântul suflă cu turbare
A picat stejarul mare,
Cerul s'a întunecat
Luna saltă 'ngălbenită
Printre nourii rătăcită
Ca o luntre părăsită
Pe un ocean turbat.

Lupii urlă împreună
Cu ochii țintiți la lună,
Bufnele posomorite
În a lor cuiburi trezite
Țipă cu glas amorf, it,
Câmpul geme codrul suna
Satan pe deal s'a ivit.

Iată-l, iată Satan vine
Răzbătând prin verzi lumine
Pe-un fulger scântietor;
Umbre, stafii despletite
Cucuveici, iele sburlite
Și Rusaliile pocite
Îl urmează ca un nor.

Sus pe turnul fără cruce
Duhul rău sberând se duce
Și tot turnul s'a clătit
Miezul nopții în aer trece
Și lovind arama rece
Ore negre douăsprezece
Bate 'n clopotul dogit.

Voi cu cugete curate
Cu credinți nestrămutate
Oameni buni, femei copii
Voi creștinilor popoare
Faceți cruci mântuitoare
Căci e noaptea 'ngrozitoare
Noaptea Sf. Andreiu.

(V. Alexandri, op. cit. ibid.)

Legende românești și Bogomilismul; Doctrina sa.

Se pretinde de unii, că toate legende românești cu caracter creștin, sunt de origină bogomilică.

A susține o atare parere înseamnă: *a)* că nu cunoaște legende românești și *b)* că nu știe ce vrea bogomilismul.

Bogomilismul este o heresie de origină persană, renăscută în Bulgaria, crescută poate chiar în România, răspândită apoi din Balcani și Carpați pâna la poalele Pireneilor.

Este *Manicheo-pavlicianismul* asiatic, devenit bogomilism lângă Dunărea de jos și transformat de aici în lunga călătorie spre Provence, în *Catari Patareni*, în *Albigensi* etc. (Schmidt Histoire et doctrine de la Secte des Cathari, Paris 1848—9 două vol. în 8 tom. II 275). Românii avuseră aface numai cu forma *bogomilică* propriu zisă, care însă deferea atât de puțin de formele cele occidentale încât, episcopii eretici din Bulgaria, trimiteau cărți dogmatice celor din Italia și Franța (Hasdeu cuvinte II pag. 249).

În secolul XIII toți sectarii neo-Manicheici din întreaga Europa, erau cunoscuți sub numele de Bulgari. Printr'o scădere semasiologică, foarte obicinuită, cuvântul *Bulgarus* — eretic, a ajuns în Occident sub forma contrasă *bougre* și *bugresse* și însemna vișiele cele mai rușinoase (Lettre Dictionn ad. voc).

Dar o soartă analoagă a avut tot acolo și numele de *Vlachus*, *Blachus* Român.

Spaniolește, începând cu veacul XIV, cuvântul *Vellaco-Vellocho*, *bellaco* însemnează: maraud, coquin, fourb. La Francezi acelaș termen este: *blaische*, *bléche* — „trompeur, homme de mauvaise fois”. Dejà bătrânul Huet recunoscuse, că această vorba nu este altceva decât o formă miedevală, a numelui Valaque, ceea ce constata de asemenea Francisque Mi-

chel, mai adăugând că în argotul francez până astăzi *blèche* va să zică vagabond, gueux (Etudes de philologie comparée sur l'argot Paris 1856 p. 52—53) ap. Hasdeu cuvinte II 249).

De aici ar rezultă că Românii în secolul XII și XIII vor fi luat o parte aproape egală, cu Bulgarii la raspândirea Bogomilismului în Europa.

Fondul doctrinei Bogomilismului este urmatorul, după Eutimie Zigaden și preotul bulgăresc Cosma, de pe la finele secol. X-lea.

După aceștia, Bogomilii, credeau că D-zeu avusese doi fi, pe cel mai mare *Satanail*, care s'a răsculat contra Tatălui și a devenit astfel elementul cel rău, și pe un fiu mai mic Arhanghelul Mihail, pe care dânsii îl identificau cu Christos. *Satanail*, în urma căderei sale, a zidit pamântul și întreaga natură văzută. Numai omul reprezintă în lume un fel de compromis între D-zeu și *Satanail*, datorind celui d'ntăiu sufletul, iar celui alt corpul.

Predomnirea corpului asupra sufletului, adică a lui *Satanail* asupra lui D-zeu, a durat până la întruparea Arhanghelului Mihail, sub numele de Christos. Cea mai mare parte a vechiului Testament nu e decât apoteosa lui *Satanail*. *Satanail*, iar nu D-zeu este acela pe care-l adora Moisi.

Prins de către Christos, *Satanail* a fost aruncat în Tartar și despuiat de finalul *il*, rămânând de aici înainte numai *Satana*. Puterea Satanei n'a încetat însa prin această victorie momentană fratelui său mai mic; restignirea lui Christos a fost o machinațiune a dracilor. Mai mult încă, întreaga biserică ortodoxă, cu icoanele sale, cu moaștele sfinților, cu sacramentele, cu ierachia, cu totalitatea instituțiilor este opera Satanei.

Ei nu recunoșteau nici autoritatea civilă, nici bisericască căci bogomilii se priveau numai pe ei, adevărați creștini. Lepădau toate rugăciunile creștine, afară de „*Tatăl nostru*” pe care-l ținenu la mare onoare, înlocuindu-le cu de-ale lor

proprii. Nesocoteau liturghia și sărbătorile ortodoxe, dar posteau Lunea, Mercurea și Vinerea. Fiecare biserică se compunea dintr'un învățător și 12 Apostoli și *tot odată fiecare membru al Sectei*, chiar cei de sexul feminin, se considerau ca preoți sau diaconi.

Ca urmare firească a moralei lor dogmatice riguroase, bogomilii condamnau tot ce place corpului, ori servește a întări acest element diabolic: căsătoria, vin, carne, avuție.

Aproape toți purtau haine călugărești și erau în fapt, mai catolici decât papa.

Ei atribuiau lui Christos monstruoasa autorizațiune de a înșelă pe inimiți prin violenție¹⁾. Ei aveau o neastâmpărata patimă de propagandă, de proselitism, fiecare bogomil, voind cu orice preț să fie dascăl, predicator, apostol.

Învățătura lor nu se împacă împreună, ci se răspândește ca o haina putredă, unul pe altul dorind a se întrece, și fiecare sa-și facă un nume prin propria sa născocire. (Hasdeu cuvinte II 254).

De aici a isvorât acea mulțime de cărți apocrife, bogomilice, dintre care unele atât de dibace, atât de mascate, încât au reușit a scăpa de obicinuita nimicire a literaturii eretice, și a deveni chiar cu timpul, cea mai favorită lectură a creștinului.

Jiricek, observa foarte bine, că Bogomilii se sileau în genere spre a se apropiă în aparență de ortodoksi, pentru ca astfel sa-i poată atrage mai cu înlesnire (Hasdeu cuv. II 254).

„Literatura apocrifă a Bogomililor, nu este tocmai originală; ei s'au mărginit, în cea mai mare parte, a preface după chipul lor din grecește diferite cărți bizantine de proveniență bizantină, alegând în special pe acelea, în care pe deoparte figură Arhangelul Mihail, iubitul Sectei, iar pe de alta să cuprindă

1) Τρόπος σώθητε, τοῦτέστι μετὰ μηχανῆς καὶ ἀπάτης. Εγγράφους, Nar. de Bogomilis p. 30.

„antagonismul între suflet și corp, ori lupta între bine și rău, sau contrastul între paradis și infern, în fine tot ce e în spiritalul doctrinei dualiste (Hasdeu cuvinte II, 254)“.

Acum dacă comparăm legendele românești cu caracter creștin, cu doctrina dualistă a Bogomililor, nu vedem absolut nici o tendință dualistă. Legende bugomilice sunt mai mult de ordine morală, decât de domeniul istoric cum sunt cele de cari ne ocupăm. (Vezi Dr. Gaster. Literatura populară Română, Bucur. 1883 pp. 254—259 ; 363—392 ; Hasdeu cuvinte II 263—293).

Se pare la prima vedere, că partea din urma a poemei și pe care am dat-o în notă, ar fi de origina bogomilică și cu atât mai mult, cu cât aici este vorba de marele vrășmaș al lui D-zeu, pe care Ieremia Bogomil îl numeste și Sata-nael. (Dr. Gaster op. cit. p. 256).

Dacă ea ar fi de origină bogomilică, atunci ce raport ar avea cu Ap. Andreiu aceste spirite, și dacă Ap. Andreiu n'ar fi predicat în *Dacia antiqua*, ce raport ar avea cu Romanii ?

Vom urmări istoricește firul și legătura lor intimă cu Ap. Andreiu și pe ale acestuia cu Dacii, la care Sf. Apostol a predicat.

Origina acestor legende mitologice cu caracter creștin, o găsim la călugărul Epifanie — bine înțeles scrisă — căci știută eră ea de Români, înainte chiar de Epifanie ; iată cum ne spune el : Apostolul Andreiu întreprinzând a doua călătorie misionară de la Ierusalim spre Scythia (minor), merge în Efes, fiind însoțit de Ioan Evangelistul.

Apostolul purtă cu sine un toiag de fier, care avea în vârf crucea și în care el se rezemă când predică mulțimei. Acolo i se se comunică că în vechiul templu al Artemidei (Diane) din Efes, ruinat, se adună *duhurile necurate*. Apostolul merge până la ruinele templului, — căci eră afara din oraș — și înfige acolo toiagul său cu crucea în vârf, iar duhurile necurate, nu s'au mai adunat de atunci în acel loc. (Bis. ort. Rom. XVI/92 p. 683).

Faptele se petrec la Efes în Asia Mică, iar elementul legendei se află la poporul român de la Dunăre. Asemenea legende nu au venit pe o cale asemănătoare cu cea pe care a venit în Rusia legendele despre Ap. Andreiu, care mai pe urmă au fost popularisate prin predică; căci ele ar fi comune tuturor Romanilor, ceea ce noi știm contrariul.

Legendele despre Ap. Andreiu, nu se găsesc decât în Moldova, Transilvania nordică și Basarabia, cum am mai spus, nu și la cei din Muntenia, Transilvania despre Muntenia și Banat. (Academia Română. M-ss 2 G. E. pag. 34-v.).

Deci legendele și practicile religioase despre Ap. Andreiu chiar la Români sunt localizate, și anume în acele părți pe unde a predicat Ap. Andreiu și discipulii lui direcți și în părțile vecine, din imediata lor apropiere.

Românii din aceste regiuni, considerând pe Ap. Andreiu ca vrasmaș al duhurilor necurate, care după credința poporului umbla în spre noaptea Sf. Andreiu, spre a face rău oamenilor, și aceste duhuri sunt strigoii, demoni, cu tot cortegiul lor de stafii și pocituri.

Ei deci nu numai ca-l invoacă ca protector contra lor, ci, la rândul lor, întrebuințează și ingrediente pe care duhurile rele nu le pot suferi, ci trebuie să fugă, și anume: amestecă untura, descântata, cu usturoiu pisat, cu care ung pragurile ușilor și pervazurile ferestrelor, sau chiar numai cu simplul usturoiu; iar ungerea cu usturoiu trebuie făcută numai în noaptea spre Sf. Andreiu. (N. Ganea, Nuvele p. 253; Acad. Rom. M-ss 2 G. E. p. 25). Ungerea o face poporul în forma crucii, nu însă cea obicinuită, ci aceea pe care a fost rastignit Sf. Ap. Andreiu în Paleo-Patras (Achaia); ea are forma unui X și este făcută ca semn al întăririi lor morale (Acad. Rom. M-ss 2 cit. p. 35). Forma acestei cruci este confirmată și de tradițiunile bisericei Romano-

catolice, culese de Assemani.¹⁾ (Calendaria Ecclesiae universae, Roma 1755 tom. V p. 394).

Cu această cruce, ei se înarmează contra stafiilor despletite, și a ielelor sbârcite, contra pasarilor sinistre, contra fiarelor rapace, ca vitele lor să fie ferite în cursul anului, de orice atingere vătămătoare cu ele, ca ei să fie feriți de contactul acestor ființe infernale, contra carora duc un rasboiu pe viața și pe moarte, deși poetul nu ne arată influența binefăcătoare exercitată de Sf. Andreiu, contra lor, ci el se mărginește numai să ne zugrăvească acțiunile diabolice ai servitorilor infernului, însoțiți, în acțiunea lor, de țipetul bufnelor, urletul lupilor pe o vreme posomorâta, însoțite de fulgere și trăsnete, pentru care Satana își face aparițiunea așezându-se sus pe turnul *fără cruce*. (Vezi poesia de Alexandri data în notă).

Faptul ungerei țâțânelor de la uși și pervasurile de la ferestre cu usturoiu — și nu cu ardeiu, care este al bulgarului, — ne amintește o altă practică veche, care e curat romană. Legionarii romani din Dacia, când nu aveau cu ei larii și Penații lor, luau 9 căpățâni de usturoiu și 9 capete de mac, pe care înșirându-le pe masa își făceau rugaciunile lor. (Acad. Rom. M-ss 1 cit. p. 36).

Pentru aceste motive, ziua Sf. Ap. Andreiu este sărbătorită cu multă sfințenie de Români. (Bis. ort. Rom. XVI/92, 674) și multe familii îl iau ca patron al familiei (Simeon Manguica op. cit.) iar luna lui Decembrie este numita de popor *Undrea*, după numele Ap. Andreiu (Columna lui Traian II 4—5 p. 305—306).

În călătoriile apostolice ale Sf. Andreiu, culese de mo-

1) Crucea făcută pe față, este considerată ca semn al unui monument, ca o cerere pentru îndepărtarea unui pericol, ori o mulțumire pentru o binefacere primită de la D-zeu. Crucea pusă pe mormintele raposaților, este ca semn al amintirii lor, iar pe obiecte, ca semn al vânzării lor. Și în fine servește ca semn al oricărei întreprinderi. (Acad. Rom. M-ss 2 Gen. En. p. 36).

nahul Epifanie, ne spune iarăși că el, predicând în jurul Niceei, a zdrobit acolo idolul (statua) Artemidei, iar în locul lui a înfipt crucea Mântuitorului. Acest fapt, împrumutându-l Romanii de la Geto-Daci, moștenitorii lor direcți, a fost pastrat de urmașii lor, în mai multe din elementele sale esențiale.

Tot în noaptea Sf. Andreiu se fac vrăji de dragoste și descânțece pentru scrântituri, tot cu usturoiu și untură descântată. (Marian, Descânțece la Romani p. 45) de oarece Artemida este zeița Lunii, și deci, în lipsa Lunii, ori mai bine pe întuneric, umblă strigoii, stafiele, duhurile rele ale diavolilor sau ale oamenilor. (Acad. Rom. M-ss 2 G. E. p. 35 cf. N. Ganea, Nuvele p. 253).

Artemida (Diana) eră și zeița vânatului; Românii și numai dâșii, în orațiunile rostite la nunțile țărănești, numesc pe fată de pețit căprioară, iar pe flăcăul pețitor, *fiu de împărat*, care a plecat la vânat de caprioare; de aici descânțece de vrăji, de dragoste în ziua Sf. Andreiu, unde intră iarași usturoiul ca el să alunge pe Artemida din calea vânatului și să-l ducă la fată — caprioara — și să-i scoată anume pe căprioara căutată, adică pe fata pețită. (Alex. Sevastos Nunta la Romani p. 4—12 cf. Acad. Rom. M-ss 2. G. E. s. c.).

Vedem deci, din cele expuse, ca legendele sunt întemeiate pe tradițiuni istorice, cu caracter bine definit; că aceste legende sunt foarte vechi și ca ele trebuie să fi fost culese sub forma de tradițiuni, de la acei cari se aflau în imediata comunitate de idei cu Sf. Ap. Andreiu, cari au luat în decursul veacurilor proporțiunile unor legende. Respingem ca nefondate opiniunile acelor cari cred ca aceste legende ar fi de origina bogomilică, și cari cum am spus, se refer mai mult la partea morala decât la cea istorică. (Dr. Gaster op. cit. p. 371—81), în cazul nostru însă, noi putem istoricește sa le fixam și locul și timpul.

Mitologia licomorfă a Neurilor cu caracter creștin la Români, vechimea ei.

Un fapt este astăzi pe deplin constatat, și anume acela că în Moldova, Dobrogea și Basarabia, lupii sunt foarte numeroși, în special prin luncile Siretului, ale Prutului, prin stuhărișurile lacurilor Ialpugul, Catalpugul, Chitai din Basarabia, cum și prin acelea din mlăștinile Dobrogei. Încă din cea mai adâncă antichitate, lupii au fost și sunt încă până astăzi Belzebuth-ul acelor regiuni.

Imaginațiunea populară, nu putea rămâne inactiva față de hăitișurile de lupi, cari cutreerău nesupărate părțile locului; în această stare aflându-se locuitorii acelor regiuni, mitologia a trebuit să-și ia naștere, în următoarele împrejurări:

Pe timpul lui Herodot († 406 în. de Chr.), există la gurile Dunărei, prin Sudul Moldovei și Basarabiei de astăzi, poporul Neurilor — care mai târziu se urcă ceva mai sus pe Nistru — și despre care atât *Scythii* cât și *coloniile grecești din Scythia*, susțineau că Neurii se prefac odată pe an, în curs de câte-va zile, în lupi, redobândindu-și apoi forma omească (Herodot IV 20 și 105).

Astfel din cauza mulțimei lupilor și locuitorii și-au câștigat reputațiunea de a fi ceea ce francesii numesc *loup-garous*, sau germanii *Wehr-wolfen* (Hasdeu Istoria critică p. 202). De la *Scythi*, legenda despre *licomorfa Neurilor*, a trecut la Geto-Daci ai căror moștenitori direcți sunt. (Strabon VII).

Neurii au dispărut în masa cuceritorilor Geto-Daci; mitologia s'a perpetuat, fiind vecinic tânără, prin prezența neconținută a acelei mulțimi de lupi, — din care cauză locuitorii regiunelor amintite, sufer încă și până astăzi.

Popoarele își aveau deci plaga lor pe Belzebuth-ul lor

floros, lupii, dezvoltată din mitologia lumii înconjurătoare, potrivită situaţiunii poporului.

Ap. Andreiu vine până la Dunăre cu predica sa ; trece — după tradiţiuni si legende — în stânga Dunarei, unde de asemenea predica creştinismul ; trebuie să fi săvârşit acolo, şi miracule, căci suntem în secolul minunilor ; iar locuitorii regiunelor — despre care am amintit, — fiind vecinic în prezenţa lui Belzebuth, adică ai lupilor, care le făcea tot felul de stricăciuni, lesne se vor fi pus sub protecţiunea Ap. Andreiu ca să-i apere de această plagă ; de aici Ap. Andreiu considerat de poporul român ca vrăşmaş al lupilor, cu privire la oamenii buni, şi ocrotitor al lupilor, în dauna oamenilor răi. Mitologia păgână, despre Neuri, transmisă Geto-Dacilor, se transforma în legendă creştină la Români şi care s'a transmis până la noi.

Deci, legendele, datinele şi practicile religioase la Romani despre Ap. Andreiu, au un caracter local şi sunt proprii ale Românilor ; ele dovedesc vechimea creştinismului la Români, cum şi apostolicitatea bisericii româneşti. Respingem ca nefondate opiniunile acelor cari cred legendele despre Apost. Andreiu, că suni de origina bogomilică, căci aceasta legenda mitologică este mai veche decât secta moscovită a bogomililor, mai vechi decât muscalii, mai vechi decât Românii, mai vechi decât Ap. Andreiu chiar, aşă ca o putem urmări istoriceşte, până la finele secolului al cincilea înainte de Christos.

CONCLUSIUNE.

Popoarele îşi aveau credinţele, obiceiurile şi instituţiunile lor proprii, cari s'au dezvoltat prin mitologia lor, din adoraţiunea lumii înconjurătoare, potrivită cu firea fiecărui popor. Cu venirea creştinismului totul s'a schimbat, nu nu-

mai obiceiurile și instituțiunile, ci și modul de a se gândi, a fost fundamentul schimbat. Creștinismul s'a suprapus lor, a respins pe unele, a adoptat pe altele și a prefăcut pe multe dându-le caracterul creștin, cum este în cazul nostru cu licomorfa Neurilor. Este interesant de văzut, în special fenomenul prefacerii credințelor și obiceiurilor vechi păgâne în credințe și obiceiuri creștine, de ex: în perioada de tranziție dintre păgânism și creștinism, când credința creștină, nu eră — cum e astăzi — bine definită de sinoadele ecumenice, poporul, une-ori confundă creștinismul cu păgânismul, astfel că neofiii în imaginațiunea lor își închipuiau pe sfinți ca pe zeii păgânilor. După cum Aquilei străbune, Românii îi puseră crucea în cioc (plisc), tot astfel și vechile legende mitologice le împrumută caracterul creștin și ideile regeneratoare ale doctrinei celei nouă. (Foaia societ. Românismul I 1870 p. 119). Dar pentru ca să poată euși, Religiunea creștină, a trebuit să se pogoare din abstracțiuni, la viața reală, să țină seama de cerințele oamenilor, sa se apropie de înțelegerea și de firea lor, după expresiunea Ap. Paul „că m'am făcut tuturor toate, ca pe toți să-i dobândesc“. (Bis. ort. Rom. XII/89 pp. 768 774).

Legende, cari au fost cum am spus hrana sufletească a Românilor, — după cea bisericească, — ca istorisiri religioase, ele încep să dispară cu avansarea *așa numitei culturi*; „totuși ele mai fac încă farmecul vieții copilărești, „iar pentru spiritele cele într'adevăr culte, constitue o ade- „vărată recreațiune sufletească, prin imortala lor poezie; „ele au sburat înaripate ca cugetarea eternă, din suflet în „suflet, din metamorfosă în metamorfosa, și au ajuns până „la noi. Ele se vor renaște din secol în secol, atât cât „omul, nu va viețui numai cu pâine“.

CAP. II.

Creștinismul Sarmatilor, Dacilor și Scythilor

(44 — 325 p. Christ)

Cristo vero Deo subdita et Sarmatorum
et Dacorum et Scytharum.

Tertullian Adv. Iudaeos.

Faptele, tratate în mod pragmatic, se găsesce adese ori într'o legătură atât de strânsă unele cu altele, încât nu poți trata o cestiune fără să amintești de cealaltă, cu care sta în legătură directă de continuitate; astfel, că omițând pe unele, rupem legătura dintre dânsese și atunci ne aflăm în prezența unor probleme imposibile de deslegat.

Nu poți vorbi despre originile creștinismului Dacilor, fără să amintești de acele ale *Sarmatilor* și *Scythilor*, cu cari stau într'o imediată legătură; căci unele pe altele se explica, unele pe altele se completează, printr'o înlănțuire de fapte cari ne dau de gândit.

Toți scriitorii veacurilor primare, cari amintesc despre creștinismul Dacilor și Scythilor, 'l pun în imediată legătură cu cel al *Sarmatilor*; vestea despre creștinismul Sarmatilor, Dacilor și Scythilor, a ajuns până la cunoștința bisericii africane.

Tertulian, eminentul apologet african, spune că între alte popoare, cari s'au supus jugului lui Christos, sunt și Sarmatii. (Bis. ort. Rom. IX p. 699; F. Scribau Ist. Bis. p. 5).

Origen (185—253) de asemenea amintește despre creștinismul *Sarmatilor*. (Migne Patrol lat. 13 col. 1655).

Sf. Ioan Chrisostom († 407), ne vorbește de asemenea despre creștinismul *Sarmaților*. (Alb. Fabricius Salutar lux. Ev. p. 456; Nicefor Calist lib. VII c. 49 etc.).

Dacă scriitorii veacurilor primare creștine, pun creștinismul Dacilor și Scythilor în același timp cu acel al Sarmaților, urmează firește ca aceste regiuni trebuie să fie prea apropiate unele de altele; și dacă mai punem în legătură și faptul că în Sarmația romană, nu cunoaștem pe nici un apostol care să se fi dedat exclusiv la răspândirea creștinismului, iar pe de altă parte că creștinismul este amintit la Sarmați și la Daci în secolul al doilea al erei creștine, ajungem la concluziunea că atât *Sarmații* cât și *Dacii* au avut ca predicator pe una și aceeași persoană, și aceasta, vorbind *apriori*, nu poate fi altul decât Ap. Andreiu cel întâiu chemat, împreună cu discipolii săi.

Despre Scythia și creștinătorii ei vom vorbi cu altă ocaziune, rămânând să vorbim acum despre *Sarmația* și creștinismul ei, regiune vecină în imediată apropiere cu Dacia.

Sauromații (numiți de Greci oameni cu ochi de șopârlă), iar Romani 'i numesc Sarmați, ei ocupau o întindere considerabilă, atât din Europa cât și din Asia și întreaga regiune ocupată odinioară de Scythia herodoteană, se numea *a bello Hanibalico usque ad Mithridatis M. tempus, Sarmatia* (Spruner et Menke. Atlas antiquus pl. No. XIII).

Ptolomæus (lib. III) ne spune că sunt două Sarmații: una asiatică, iar alta europeană (Reichezsdorf, chorogr. Mold. Tesaur III 138).

Din această Sarmație, Romanii cuprinseră numai o mică parte și anume aceea care făcuse parte din regatul puternicului rege al Pontului, Mitridat VI Eupator.

Prin urmare când vorbim de Sarmația în care se predica creștinismul, nu trebuie să înțelegem alta decât acea Sarmație română, ale carei hotare Ptolomæus (lib. III c. 5) ni le arată: „Sarmatia, interluit parum super Daciam usque

ad Carpathum montem.... et super Dacia Peucini et Bastarne, et per totum Maeotidis latus Iasyges“.

Cu alte cuvinte, Sarmatia se apropie puțin de Munții Carpați, și cuprinde regiunile ocupate astăzi de o parte din Moldova, Basarabia și Nordul Mării Negre până la Crimeea; și ca dovadă că lucrurile stăteau astfel, este că, Peucinii nu erau decât o prelungire a ramurei tribului Bastarnilor, stabiliți în stânga Dunărei și chiar prin insulele de la gurile acestui fluviu. (Strabon lib. VII c. 3 § 15).

Nu poate fi deci aici vorba de acea Sarmatie mare, ai cărei locuitori — Rușii de mai târziu — au primit creștinismul tocmai prin veacul X și XI (Rambaud Histoire dela Russie p. 15 Bis. ort. Rom. XVI p. 691).

Tradițiunile bizantine mai posterioare pun, ca prim apostol care a predicat creștinismul *Sarmatilor* ca și Dacilor și Scythilor, pe Ap. Andreiu cel întâiu chemat.

Origina mitologiei cu licomofia Neurilor, n'o aflăm în Scythia, ci în stânga Dunărei și care confirma pe deplin afirmațiunile lui Nicefor Calist (lib. II c. 39), care afirma ca după ce Ap. Andreiu a predicat în țara Antropofagilor (Dobrogea), a venit în deșerturile Scythilor, care nu sunt decât cele cunoscute de Strabon (lib. VII c. III § 17) sub numele de *deșerturile Gefilor*. Golubinsky, (Ist. Bis. Rușești I partea I pag. 10) tăgăduiește că Ap. Andreiu ar fi predicat în stânga Dunărei și deci respinge afirmațiunile atât ale lui Nichita Paflagonianul, cât și ale lui Nicefor Calist, când pun locurile de activitate ale Ap. Andreiu, cari dau dreptul, a se întinde, peste o parte a Basarabiei. La negațiuni categorice cerem dovezi positive și el nu ni le poate da.

După Nechita Paflagonianul (sec. IX și începutul celui X), Ap. Andreiu a primit în partea sa, toate țările și orașele situate în Nordul și Sudul Pontului Euxin; în cuvântarea de laudă pentru Sf. Apostol Andreiu, se exprimă: „Primind asupra-ți Miază-noapte, tu ai călătorit la Iberi,

Tauri și Scythi, vizitând fiecare localitate și oraș ce sunt situate *la Miază-noapte de la Pontul Euxin* precum și acele ce se află *la Miazăzi*". Iar în altă parte se exprimă: „*Cuprinzându-l toate țările de la Miază-noapte și toată laturea Pontului* cu puterea cuvântului, a înțelepciunii și a judecăței, precum și cu puterea semnelor și a minunilor, pretutindenea au înființat pentru credincioși Altare, preoți și Archierei, și așa el s'a apropiat de acel vestit Byzantz. (Oratio in laudem S. Ap. Andreae în Patrolog ed. Migne tom. CV, p. 64 65 cf. Bis. ort. Rom. XVI pp. 690—691).

Ori ce legenda, sau tradițiune suntem datori s'o primim sub forma în care ea ni se comunică. Ușor s'ar părea fraze oratorice, cele spuse de Niceta Paflagonianul, care a pus Apostolului nostru, ca loc de activitate, niște regiuni pe cari el le-a vizitat cel puțin în parte. Însă ele sunt confirmate de Nicefor Calist care crede, ca și Niceta Paflagonianul, că Ap. Andreiu între alte țări pe care le-a vizitat, a predicat creștinismul în țara Antropfagilor (Dobrogea) și în Deșerturile Scythilor¹⁾ regiunea dintre Dunare și Borystene, pe care Romani leau numit deserturile Geților sau Dacia; Plinius ne spune ca aproape de această țara curge fluviul Ziras (Tiras-Nistru) și într'însa locuiesc Aretinii (lib. IV cap. 11). Namque in mediterraneis habitant, partes quaedam ac reliquiae erant *veterum Scytharum*. (ὄσα ἐς νομάδας καὶ ἀροτῆρας ἐπερχόντο in pastores Aratores (agricultori). Nimirum, commune omnibus nomen Scytharum; ut vero, qui-trans Istrum et cis Borysthenem mediterranea accolebant: Walachi, scilicet, Daciae habitatores

1) Post hunc et Andreas, coriphaei Petri frater... officio suis functus est... ut ad gentes mitteretur: in Cappadociam scilicet, Galatiam et Bythiniam: Quibus ille poragratias ad eam quoque accessit qual Antrophagorum dicitur et ad Scytharum solitudines, ad utrumque Pontum Euxinum orasque Septentrionales et Australes, ad ipsum quoque Byzantiam solum... (Nicefor Calist Hist. Eccles ed. sigm. Feyerabendy 1588 lib. II c. 39 p. 134—135 cf. Const. Erbireanu Ist. Mitrop. Moldovei p.)

nomades et Aratores (Nicefor Gregoras Lib. I c. 5 Num. 1 cf. Assemani V p. 121—122).

După opiniunile autorilor citați, Sf. Ap. Andreiu a predicat creștinismul și în stânga Dunarei și pe țărmul nordic al Pontului Euxin, deci în Dacia și Sarmăția Romană, căci Sarmăția, după Ptolomeu, se întindea și peste o parte a Daciei cel puțin pâna la Siret. Dacă Apostolul a trecut Dunărea din Scythia, ori a venit pe Mare, după câte știm nu se menționează nicăiera.

Mărturisirile acestor autori, despre predica Ap. Andreiu în stânga Dunarei, Golubinsky ne spune că n'au absolut nici o autoritate istorică. „Nu se poate, și este absolut neverosimil, de a admite că unul din Apostoli a vizitat țara noastră, (Rusia) Basarabia de astăzi“ (ibid. p. 11).

Negațiunilor categorice ale lui Golubinsky, li se opun legende românești despre Ap. Andreiu. Origina acestor legende nu este produsul unui singur om, cum e cazul cu cele rusești (Bis. ort. Rom. XVI 691) ci produsul unui întreg popor. Legende despre Ap. Andreiu cu lupii, reprezintă un fapt pozitiv, confirmat de Mitologie și istorie (Herodot IV 20 și 105) și care nu se desmintește nici astăzi de realitatea faptelor. Transformarea Neurilor în lupi, redobândirea iarăși a formelor omenеști, groaza populațiilor din Moldova și Basarabia de mulțimea lupilor, mitologia resultantă a realității faptelor, ia forma creștină, prin prezența Ap. Andreiu în mijlocul populațiilor Geto-Dacice și Sarmatice din stânga Dunărei (Bis. ort. Rom. V 647). Imaginațiunea populară vede și astăzi pe Ap. Andreiu, sub forma unui bătrân „*frumos și luminos*“, cum se pogoară în mijlocul haitelor de lupi flămânzi, cum 'i împarte ca să se hranească și ale cui vite să le strice. De aici acele nenumărate practice religioase răspândite la toți Românii din Regat cum și de aiurea, pe cari le face poporul în noaptea Sf. Andreiu, ca să le fie vitele ferite de lupi.

Chiar dacă tradițiunile nu ne-ar spune nimic contrar afirmațiunilor lui Golubinsky, despre predica Ap. Andreiu în stânga Dunărei și Nordul Pontului Enxin, deci în Sarmăția romană, cum îi zic istoricii posteriori veacului I, totuși legende ne îndreptățesc a crede așa ceva, iar istoria confirmă faptele. (Bis. ort. Rom. V 647).

De altfel Golubinsky, exclusivist ca toți istoricii rasei din care face parte, neputând concede bisericii Românești, ca ea să aibă de fondator peînsuși *Ap. Andreiu*, caută să denatureze faptele, pe deoparte ignorând cu știința prezența unei Scythii la Dunarea de jos și autoritatea unor istorici ca Nicefor Calist, iar pe de alta pune începutul creștinărei Românilor prin veacul IX, (Bis. ort. Rom. I pp. 709—711), fapt pe care-l vom dovedi ca neadevărat. Deci creștinismul Sarmăților, Dacilor și al Scythilor, contrar opiniunelor lui Golubinsky, se ridică în originile sale până la veacul întâiu al erei noastre. Creștinismul în Sarmăția este fortificat mai departe prin predica Sf. Climent.

Răspândirea creștinismului în Sarmăția europeană.

a) SFÂNTUL CLIMENT

Papa Romei, exilat de Traian în Cherson (an. 100 p. Chr.)

Creștinismul predicat în Roma, încă din prima jumătate a veacului I, prinsese rădăcini adânci numai în popor, ci în armată ca și în administrație, în poporul de jos ca și în elementele sale superioare și ajunsese până la oameni din casa Cesarului. Ap. Pavel în epistola către Filipeni (IV 22) scrisă din Roma, le spune : „*Vă salută toți sfinții, mai ales cei din casa Cesarului*“. Doctrina creștină, eră considerată de Cesarii Romei ca vătămătoare existenței sta-

tului Roman ; de aici persecuțiunile contra creștinilor, schingiurile de tot felul, uciderile și exilurile ale unora în Schytia, iar ale altora în Cherson.

Unul din acești iluștri exilați este și Sf. Climent Papa Roma (Nicefor Calist lib. III c. 18) trimis în exil la Cherson de împ. Traian, în al treilea an al împărăției sale. Dacă trebuie să credem tradițiunilor bizantine — și n'avem nici un motiv să ne îndoim de aceasta — apoi ele ne comunică, ca chiar fca împaratului Traian, *Drossida*, devenise în secret creștină (D. Petrescu. Martirii Crucii p. 24). Probabil ca acestor împrejurări, cum și altora, se datorește și exilul Sf. Climent în Cherson, unde desfășură o activitate religioasă, cum numai apostolii știau s'o desfășoare. Toate viețile sfinților susțin această tradițiune. Intre biografiile acestui sfânt, preferim pe cea data de Mitropolitul Moldovei Dositem ; el ne spune în proloagele sale (pe luna Octombrie ed. Buzeu 1706) :

Ca sfântul cu minunate fapte a adus la credință și pe Sisinie, și 'l-au botezat cu toată casa și prietenii, și 20 de suflete ; erau între dâșșii și prieteni de a-i împaratului. Și comitul Publius mult 'l-au suparat gatindu-i moarte, ca risipiă idolii făcând sfinte biserici ; până fu târât și la Traian împaratul și 'l-au trimis în urgie, la o cetate pustie în ținutul Hersonului. Iara guvernatorului, părându-i rău de sfântul, îl sfatuiă să se închine idolilor, și să potolească scârba împaratească ; iar Sfântul mai tare sili să întărească pe guvernator. Și luându-și ziua bună îi zise : „D-zeu acela cui te rogi, sa'ți fie într'ajutor la isgnania ta“, și-i dete cheltueile și-l trimise cu corabia, și dacă sosi la loc, află acolo 2000 de creștini de prin Pont și alte localități, osândiți pentru Domnul Hristos, să tae marmură, și se bucurara foarte de sfinția sa, sărutându-i mâinele și jeluindu-i suparările și lipsa hranei. Și mult îi mângăie sfântul și cu multă caldura facu rugaciuni către D-zeu, pentru dâșșii ; și toți elinii (pagânii de prin alte părți) îl aveau în mare

cinste și se strâneau de-i ascultau învățatura în fie-care zi. După cum se vede din biografia lui, se întorceau la creștinism sute de autoctoni; așa, într'un singur an, își facură credincioșii 76 biserici, și toate padurile idolești le taiară, iar capistile lor le risipiră¹⁾ (C. Erbiceanu Ist. Mitr. Mold. pp. VIII--IX; F. Scriban op cit. p. 5. Ac. Rom. M-ss 2 g. E. p. 179 v).

După uciderea lui, ucenicii îi continuară opera, răspândind pretutindeni doctrina lui Christos.

Deci când Tertulian, ne vorbește despre vechimea creștinismului *Sarmaților, Dacilor și Scythilor*, ne spune un adevăr istoric, și deci nu trebuie să se ia afirmațiunile ca simple figuri retorice; ele răstoarnă opiniunile lui Golubinsky; caci de pe la începutul secol. II al erei noastre, începe un șir de date despre primele comunități creștine de prin aceste părți (Bis. ort. Rom. IX 6-9).

b) ALȚI PREDICATORI AI SARMAȚILOR, DACILOR ȘI SCYTHILOR.

În al șaptesprezece-lea an, al împărăției lui Dioclițian (299—300) Hermon, Patriarhul Ierusalimului, trimite la diferite națiuni peste 40 episcopi, spre a predică cuvântul lui D-zeu după obiceiul Domnului (ad varias gentes Episcopos ablegasset, qui apostolico more verbum Dei praedicarent) și a bine vesti de Christos. Dintre acestea a trimis în părțile Tauroschytei și anume în Chersones pe: Efrem, Basilie, Eugeniu. Afară de aceștia mai gasim pe: Agatodor, Elpidius, Aeterius și Capiton, despre care vom vorbi în altă parte, ca să propovăduiască printre *barbari*.

1) Clemens Papa, ut in ejus Actes XXIII Novembris dicitur, transpontum in eremo, quod adjacet civitatē Cersonae subire exilium coactus. Anastasius Bibliotecarius in vita S. Martinii Papae ita scribit Deinde directus est praedictus sanctissimus vir in exilium in locum qui dicitur Cersona (Acta sanctorum die 7 Martii).

Dintre acești doi, și anume Basilie și Efrem, au predicat cât-va împreună în Cherson; mai apoi, Sf. Efrem lăsând pe Hersonieni sfântului Basilie, *s'a dus la Scythii cei ce locuiau pe lângă Dunăre* și acolo propoveduind, pe mulți i-au adus la Christos; iar după destule osteneli și dureri ce le-au suferit întru bună vestirea lui Christos, cu sabia i s'a tăiat capul în 7 zile ale lui Martie (Acta sanctorum sexto die Martii mensis cf. Viețile Sfinților ed. Tip. Metropolitiei Ungro Vlahiei 1836 p. 94. et 594).

După mai mulți ani, găsim în Gothia un alt Episcop numit Eterius, care cu salbăcie și obrăsnicie îl torturau *barbarii* (qui feritatem ac pertinaciam populi cerneret). Plecând la Bizanț, spre a se plânge Marelui Constantin, la întoarcerea lui în eparhia sa, este prins de *barbari* și înecat în fluviul Danaprin (Nipru) (Acta ss. sexto Martie), iar după alte isvoare în Dunavin (Dunărea) (Acta ss. ibid).

Dupa moartea lui Eterius ori Euterius, vine Sf. Capiton, care de asemenea merge în Constantinopole la Impăratul, într'o misiune — zice-se — trimis de către creștinii din Herson, iar alții din Gothia, spre a protestă, ca și Euterie, în contra partidei păgânilor și Iudeilor, cari făceau mult rău creștinilor. Imp. Constantin le acordă satisfacțiunea și protecțiunea dorita (Acta ss. sexto die Martii mensis).

Aceste tradițiuni bizantine, nu mai puțin demne de credință, atribue Sf. Efrem acte extrem de importante pentru biserica Daciei Traiane (numita acum Gothia), că după plecarea sa din Scythia (și prin această Scythie trebuie să înțelegem regiunea coprinsa între Dunăre și Nistru), după cum vom vedea mai departe, a trecut în Gothia, pe timpul împărăției lui Deochțian, și se zice că a fondat biserica Gothiei. (D. Petrescu Mart. Crucii p. 89—91).

Aceasta tradițiune, dupa mărturia chiar a autorului citat, ne spune că e dată după Eusebiu și Curopalatu.

Cu creștinismul eră răspândit în stânga Dunărei prin Basarabia și Moldova de astăzi, ne spune și Niceta Ho-

niatu, că pe laturea din stânga Dunărei și la Nord de Tomi, erau pe timpul Sinodului I din Niceea multe biserici întemciate și pentru aceasta el o numia Rosia — după socotințele veacului său, — de și în Rusia creștinismul nu s'a răspândit, după cum am văzut, decât după șease veacuri mai târziu (Acad. Rom. M-ss 2 g. E. p. 178^v).

Din cele expuse vedem că creștinismul a existat încă din veacul I, al erei noastre, în Sarmăția din imediata vecinătate a Daciei Traiane, și care cuprindea chiar o buna parte dintr'ânsa; că legăturile spirituale au existat între locuitorii acestor regiuni, influențându-se reciproc, nu mai există nici o îndoială. Iar din timpul dominațiunii Gothilor asupra Daciei Traiane, se încep relațiunile foarte strânse, între biserica acestei țări cu Capadocia, țara clasică a creștinismului. Deci, creștinismul a fost predicat, încă din veacul întâiu al erei noastre, Sarmăților, Dacilor și Scythilor. *Cristo vero Deo subdita et Sarmatorum et Dacorum et Scytharum.*

Să revenim la introducerea creștinismului în Dacia antică.

CAP. III.

Predica Apostolului Andreiu și a discipulilor lui în Dacia.

Când am studiat legendele despre Ap. Andreiu, cum și practicile religioase, pe care poporul român le săvârșește în noaptea Sf. Andreiu, împreună cu creștinismul în Sarmăția romană, am ajuns la concluziunea că Ap. Andreiu, a predicat în stânga Dunărei; fapt de altfel confirmat și de tradițiunile bizantine mai posterioare.

Un alt document extras după Menologiul basilian, care la rândul-i e împrumutat din Eusebiu de Cesarea (Palestinei) și relatat noua de un savant orientalist rus, Episcopul Porfirie Uspenski, ne spun ca Apostolul Andreiu a predicat în stânga Dunării și că, în același timp, acest Apostol a mai avut și trei discipoli: Inn, Pinn și Rimm, cari au predicat în Dacia (Bis. Ort. Rom. V/881 p. 511—572).

Episcopul P. Uspenski publică în revista *Trydăi Kievskoi Dyhovnoi Akademii* Ocupațiunile Academiei spirituale de Kiev pe Septembrie 1880, un tratat intitulat: *Provozadniki va Bolgarii, Moldovlăhi i Ugorskoj Rysi* = Predicatori în Bulgaria, Moldovlahia și Rusia Ungară.

În acest tratat se expune argumente noi care răstoarnă teoriile lui Golubinsky cu privire la creștinarea Romanilor din Dacia Traiana (Bis. ort. Rom. V pe 1880—1881 pag. 511—512).

„Locuitorii autoctoni ai Moldovlachiei, — zice Episcopul

Porfirie Uspenski — *au ascultat foarte de timpuriu predica Evangheliei. Aici Ap. Andreiu, cel întâiu chemat, a avut trei discipoli de origină Scythi și anume: In, Pin și Rim, cari au fost cei întâi creștini și totodată și cei întâi Martiri ai locului, și au suferit martirul înghețați în riu (Συναξάριον τοῦ ἔλου ἐνιαυτοῦ χειρογραφ. 1249 ἔτους, Bis. Ort. Rom. V pag. 647).*

Dovezile aduse de Porfirie Uspenski se reazemă pe actele martirilor de Eusebie al Cesareei Palestinei, în care se vorbește despre cei trei discipoli ai Ap. Andrei, de la care le-a împrumutat și autorul martirilor Crucii din Dacia (p. 43—45). Acestea vor fi fost, probabil, consultate de catre Niceta Paflagonianul, Nicefor Calist și Niceta Choniatul, despre care am amintit mai sus, și pe cari le confirmă din nou astăzi.

Un singur fapt numai, avem de remarcat la cele spuse de Episc. Ghenadie Enaceanu, cu privire la manuscriptul în cestiuine; că el a mai fost cunoscut și de alți savanți înaintea lui, iar tradițiunile despre cei trei discipoli ai Apost. Andreiu, au fost cunoscute scriitorilor bisericești români, încă cu mult înainte de Păr. Enăceanu (vezi fragmentul din Eusebiu în Viețile Sfinților din 20 Iunie și 20 Ianuarie ed. București 1833—35. D. Petrescu, Martirii Crucii p. 43—45). I-am dat însă preferință, știind obiceiul Românului în elementele sale superioare, de a primi de monedă buna numai aceea ce le vine de la straini.

Totuși ei n'au voit să le dea crezământ, pâna când streinii au venit și i-au încredințat despre adevarul istoric al acestei cestiuini: Românii nici azi nu se pot desbărâ de uritul obicei de a primi ca bun tot ce vine din străinătate, și a desprețui tot ce este național, românesc. Așa au făcut și fac și azi Românii (nobili!); ei își desprețuesc limba lor, literatura lor, istoria neamului lor, locurile de vilegiatura, stațiunile lor balneare, școalele lor, biserica lor, sfinții lor, pe predicatorii lor.

Numai ce este străin și vine din străinătate este bun, frumos, nobil și mai cu seamă învățat!

Noi Românii râdem de Bulgari și de Unguri! dar ar trebui să-i luam ca model de patriotism, căci sunt popoare cu însușiri alese! Insa câți dintre Români, chiar dintre aceia ziși culți (!?) înțeleg interesele Românismului! ¹⁾

Tradițiunile bizantine ca și cea raportată de distinsul orientalist Porfirie Uspenski, — ne relatează că Ap. Andreiu a avut trei discipuli numiți: Inn, Pinn și Rimm și că ei erau din stânga Dunărei și părțile nordice ale Pontului Euxin. (Bis. ort. Rom. XVI p. 689).

În viețile sfinților (20 Iunie) „se face pomenirea Sf. Mar-tiri: Inn, Pinn și Rimm, care în pamânt *vărcăresc* — adică în „Dacia — *de Sf. Ap. Andreiu s'au învățat credința lui Christos*, „și în mijlocul necredincioșilor au propovăduit numele „Domnului și au pățimit pentru Christos și Domnul lor“ (viețile Sfinților pe Iunie 20 zile pag. 288).

În viețile Sfinților din 20 Ianuarie (pag. 341) găsim o altă variantă a acestei tradițiuni, ceva mai dezvoltată ca cea dintâi, nu însă tot atât de precisă în elementele sale esențiale despre Ap. Andreiu, ci numai atât: „Și Sfinții „Mucenici Inn, Pinn și Rimm, cari într-o parte despre Miază-noapte au pățimit dela *Varvarii* (Daci) cei ce cinstea ido-

-
- 1) Românismul? ce-i aceea? în urechi frumos lovește,
Ce'nsemnează-i greu a spune, însă sună românește
Crezi tu c'ar îndrăzni încă să deschiză a lor gură
Când vom strigă Românismul în politică, pictură?
Domnilor, literatura românească să vă fie,
Arta fie românească, fiți Români în poezie
Maniera românească, fiți Români în în-brăcare,
Românească să vă fie băutura și mâncarea
Mândrul soare sus pe ceruri, românește să lucească
Căci română e deasupra împărăția cerească
Industria și comerțul să vă fie românești,
Românești deacum să fie dogmele bisericești.

(Foaia Soc. „Românismul“, anul I No. 3 p. 99, din Iunie 1870).

„lii, pe cari ighemonul (regele) țarei aceia, în vreme de „iarnă, ger fiind mare, i-au legat în râu de niște stâlpi. „Unde înghețând de ger, ș-au dat sufletele lor în mâinele „lui Christos D-zeu, pentru carele au și pătimit“ (pag. 341).

După altă versiune mai complectă, culeasă după diferite Prologarii, ne spune că Inn, Pinn și Rimm au trăit în timpul regilor daci, Cotizon și Dura: cu ocasiunea predicei evangheliei de către Ap. Andreiu în dreapta Dunării în „Missii“, acești trei Daci au trecut Dunărea unde însoțira pe Ap. Andreiu la predicarea Evangheliei și de la care au învățat credința creștină, primind botezul de la acest Apostol. Când Ap. Andreiu văzù pe discipulii săi demni de misiunea apostolică, le dete bine-cuvîntarea sa, dându-le voe să se întoarca în patria lor. După ce Inn, Pinn și Rimm, au propagat evanghelia în Dacia lui Decebal, și anume în părțile Moldovii și Basarabiei, și făcură și ei discipoli dintre frații lor, fură apoi uciși de către însuși compatrioții lor.

Insa obscuritatea timpurilor, în care au trăit ei, a contribuit ca să nu se mai știe cu precisiune nici anul morții lor, nici locul martirisărei lor (D. Petrescu Mart. Crucii pag. 43—45).

Din cele expuse resulta urmatoarele:

a) Că legendele despre Ap. Andreiu, cu caracterul lor local și național românesc, și-au luat naștere pe pământul Daciei; ele ne conduc la credința că Ap. Andreiu a predicat sămânța Evangheliei și în Dacia decebaliană, printre coloniile grecești din Nordul Mărei Negre și printre Geto-Dacii de lângă gurile și din partea stângă a Dunărei:

b) Că Dacii din părțile Moldovei și Basarabiei de azi, au avut ca Apostoli — în al doilea rând — pe Inn, Pinn și Rimm, pe cari unele tradițiuni, îi dă ca fiind de origină scythică, iar altele de origină dacică; pe noi nu ne interesează în cazul de față originea lor, ci acțiunile lor.

c) *Țările varvare*, despre care vorbesc istorisirile bizantine despre predica Ap. Andreiu în stânga Dunărei și varian-

tele lor, sunt țările locuite de Români (Balsamon în Comen-tariul can. XXVIII al sinod. IV ecum.).

d) Tradițiunile bizantine, transmise de aghiografi, sunt extrem de interesante pentru începuturile creștinismului la Români, de oarece sunt foarte vechi, iar în al doilea rând, ca ele sunt confirmate de cel mai distins orientalist Rus, care recunoaște și confirmă *Apostolicitatea bisericei românești*.

e) Vorbind de moartea martirică a celor trei apostoli dacieni, unele tradițiuni o pun în apele Dunărei, iar altele în râul Buzău, iar altele mai departe (Bis. ort. Rom. XVI p. 689).

f) Din cele expuse mai rezulta încă un fapt istoric, extrem de interesant, căci creștinismul a venit la dânsii prin două căi opuse și anume :

I) *Din Orient*, prin predica Ap. Andreiu și discipulilor lui, și continuat de urmașii lor : el cuprindea Scythia (Dobrogea actuală) și țările Dacilor și Sarmăției romane, numite mai târziu Muntenia, Moldova și Basarabia, și pâna în Crimeia de azi, și

II) *Din Occident*, vine creștinismul cu coloniștii din Roma și Italia, aduși de Traian în Dacia, și cuprindea regiunile cunoscute mai târziu sub numele de : Oltenia mică, Transilvania, Temișana, Crișana, Marmoroș. Cu alte cuvinte părțile cuprinse între Carpați și Tisa, Olt și Dunăre.

Creștinismul de proveniența romană, — care-i tot de origina apostolica, — va deveni cu timpul predominant și va avea fondul, forma și fisionomia mumii sale care i-a dat naștere, adică latină.

Trebue acum sa expunem în mod sumar evenimentele politice cari au avut loc în Dacia, spre a putea expune pe cele religioase, cu care stau în strânsa legatura.

CAP. IV.

Cucerirea și colonizarea Daciei de Romani între anii 102 117.

Dacia — după geograful Ptolomeu (III 7) — avea ca limite : la Nord Sarmația, la Miază-zi și Răsărit, Siretul și Sarmația Romană și la Apus Iasigii-Metanaști.

Dacia lui Decebal se întindea mult mai departe spre Răsărit și anume până la Nistru. (Xenopol Curs de Ist. Rom. p. sc. secund. ed. III p. 41).

Prin secolul I după Christos se formase un stat puternic, înaintea caruia Roma, stăpâna lumii pe atunci, trebui cu rușine să-i plătească tribut. Statul acesta era Dacia ; Dacii erau un popor sărac dar liber și viteaz. Romanii au plătit Dacilor tribut 15 ani, pe timpul regelui lor Decebal și a imperatorilor romani Domițian (81—96) și Nerva (96—98). Lucrurile s'au schimbat îndată ce se urcă pe tronul imperiului Roman, un împărat viteaz, cum a fost Traian, care scapă Roma de rușinosul tribut, prin învingerea unuia din cei mai puternici regi ai timpului, a nenorocitului Decebal. În anul 106 Dacia a fost transformată în provincie română.

Imediat după împlinirea acestui mare act, Traian ia măsuri de a se popula pământul din nou cucerit, cu coloniști aduși din diferite părți ale imperiului roman, după cum se constată din nenumăratele incripțiuni aflate în Dacia.

O mare mulțime de Romani au venit în Dacia, din Roma

și chiar din Italia, atrași fiind prin bogatele mine de aur ale acestei țări ¹⁾).

Apoi, ori de unde Traian aduce coloniile sale, el se îngrijește totdeauna ca locuitorii stramutați în Dacia să fie element pe cât posibil romanizat și care se bucurau de dreptul de colonie, prin urmare populațiuni latinisate. (Xenopol Ist. Rom. p. curs. secund. p. 34).

Elementul colonisator, pe lângă cel din Roma și Italia, este adus din Asia Minora, din Siria și Paflagonia; din Pergam și Creta; din Doliche, oraș al provinciei Commagena; din Siria Nordică de lângă Eufrat, din Heliopolis (prov. Coelesiria); din Tavia oraș al Galatiei, situat pe malul oriental al fluviului Halis; din Prussa, cetate a Bitiniei, Erissa cetate din Caria; Palmira, din Emessa, cetate din Siria Apamene, Adrasta, oraș lângă Cyzic.

În tot timpul dominațiunei romane, în Dacia au staționat mai multe legiuni, despre care vom vorbi cu altă ocaziune, și cohorte: cohors Commagenorum, cohors Itureorum (prov. de lângă Palestina) Numeri: *Palmirenorum* cohors *Cypria* etc., cum și altele din Europa (Xenopol I 166—170; C. Erbiceanu, Ist. Mitrop. Mold. pag. IX—X).

Politica de stat Romană făcea toate aceste împeștrări, pe de o parte de a amesteca toate naționalitățile spre a le desnaționaliza și cu aceasta a paralisa tendințele ce se puteau ivi pentru independența lor (Bis. ort. Rom. IX 579).

După ce Traian colonizează Dacia cu atâtea elemente eteroetnice, în cea mai mare parte latinizate și cu drepturi de colonie, o organizează după modelul celorlalte provincii romane, și o pune sub ocârmuirea unui dregător, numit *Legatus Augusti*.

În privința financiară, Dacia fu subîmpărțită în trei părți: *Apulensis*, *Porolisensis* și *Malvensis*.

1) D. Xenopol, corige pasagiul din lucrarea d-sale (I. 166) cu privire la coloniștii veniți în Dacia din Roma și Italia, fapt confirmat de multe documente istorice.

În fruntea fiecăreia din ele eră câte un strigător de dari, *Procurator Augusti*.

În Sarmisegetuza, capitala Daciei, se află templul cel mare al provinciei, cu preotul cel mare, care purtă titlul de „*coronatul celor trei Dacii*” (Xenopol Ist. Rom. p. c. secund. pag. 34).

Sub raportul politic, Dacia încă sub Adrian făcea parte din vechiul Illyrie (Le Quien II p. 1). Țara Românească însă dela Răsărit de Olt până la Dnistru făcea parte sub raportul administrativ de Moesia inferioară și era pusă sub ordinele directe ale guvernatorului acelei provincii (Gr. G. Tocilescu Monumentele epigraf. și sculpturale ale Muzeului Național de antiquități din București p. 26).

§ 1. Creștinismul a fost predicat încă din secolul I prin locurile de unde au fost aduși coloniștii în Dacia.

Nu intră în cadrul nostru de a arăta ce a făcut Traian pentru Dacia, ci numai să aratăm că, colonizând Dacia, o bună parte dintre coloniști au fost aduși tocmai din locurile pe unde creștinismul fusese predicat încă din secolul I al erei noastre. Este întrebarea, dacă acești coloniști erau ori nu creștini? nu putem raspunde direct, căci nici o inscripțiune cu caracter creștin, din numărul cel mare de inscripțiuni păgâne aflate în Dacia, nu ne autorisă la aceasta.

Dar iarăși nici lipsa lor nu ne îndreptățește a conchide la neexistența elementului creștin în Dacia. Majoritatea coloniștilor sunt aduși din Asia Minoră, unde avem dovezi că acolo creștinismul eră în floare.

Din Palestina —leagănul creștinismului— doctrina creștină este propagată, de către Apostoli și discipulii lor, în toate părțile, mai cu seamă dupa uciderea Archidiaconului Ștefan. Așa, Apostolul Filip, predică creștinismul în Samaria

(Faptele Apostolilor VIII 5—15; 22—39). Ap. Pavel și Barnaba în Damasc (Faptele IX 19—27, 31) și în Antiochia (ibid XII 25, XV 30) un an de zile. Ap. Petru a mers în Lidia (Fapt. XII. 1—14; IX 32—35), Iope (ibid. IX 36—43; XI 13 — 19) nu mai puțin și Fenicia (Fapte XI 19—29). În Tir (Fapt XII 20—21), și în Sidon (Fapt. XII 1—20) se numarau multe biserici încă de timpuriu. De asemenea în Cyrul Siriei, numărul creștinilor erà atât de mare încât Irod Agripa, în anul 44 d. Chr., a ridicat o persecuțiune în contra lor și în care Iacob fratele Domnului este ucis. Tot în acest an, după mărturia lui Eusebiu (lib III c. 1) se respândesc la predica evangheliei printre neamuri. Ap. Pavel, întreprinde prima sa călătorie misio-nară; a predicat creștinismul în Iconium. (Fapte XIV 6 — 7) și prin împrejurimi. În a doua sa călătorie, a vizitat bisericile: Antiohiei, Siriei, Ciliciei (Fapte XV 23) Iconiei, Listrei și a celor din Derbe (Fapt. XVI 1 — 2) și s'a dus în Frigia și Galatia (Fapt. XVI 6). Tot Galatenilor le serie și o epistolă în care-i ceartă pentru nebuniile lor. Apoi viziteaza bisericiile Efesului (Fapt. XIX 1—18) Miletului, și unde dobândește mari succese: Ap. Filip și Ioan în Samaria, Petru în Galatia (Fapt. XV 7, Bitinia, Capadocia și în Pont. Apostolul Ioan, a consolidat biserica Efesului, a întemeiat biserica din Smirna, Pergâm, Laodiceia și altele (Apocalips. I 1—12). Ap. Andreiu a predicat în Capadocia, Pont, Bitinia, Tracia, Scythia și după Niceta Paflagonianul, Nicefor Calist și alte tradițiuni bizantine și după legendele românești, și în Dacia. Ap. Pavel a predicat în Tracia și Macedonia și pâna la Illyrie (Rom. XV 19 (cfr. Eusebiu Popovici), iar după tradițiunile românești și după Tatișcev (cart. III, cap. III p. 20) și în Dacia.

În urma acestor dovezi, nu mai ramâne nici o îndoială, ca printre coloniștii aduși din Orient trebuie să fi existat și mulți creștini.

Creștinismul s'a raspândit în Dacia, prin partea apusană

a ei, și anume de către Andronie, discipulul Ap. Paul și a carui predică trebuie să o punem pe timpul lui Traian, adică la începutul secol. II, de când Dacia a fost unită cu Illyricul, ori intrata în cuprinsul ei, care dela început ș'a avut capitala în Sirimiu ¹⁾).

Traian aducând coloniști Romani în Dacia din Italia în anul 107, s'a înmulțit numărul creștinilor; pentru apărarea hotarelor Daciei contra Barbarilor, a poruncit ca toate legiunile ce mărturisiau numele lui Christos, sa fie trimise în Dacia. Căci este știut că pe la începutul secol. II erau în Dacia legiuni întregi creștine. Traian, se crede ca a făcut aceasta din două cauze politice: *a)* ca să asigure hotarele imperiului Roman contra Barbarilor, cu legiuni creștine, care erau cele mai viteze și, *b)* pentru a curăți imperiul de creștini, cari amenințau cu nimicirea totată a divinităților romane, și cu modul acesta, oamenii de stat ai Romei păgâne, sperau ca să fie departe de centrul imperiului și vecinic în contact cu hordele barbare.

Pe timpul lui Adrian, s'au trimis în Dacia până la 14.000 ostași creștini (Iohannis Corvini, Istoria persec. lib. X—XII cfr. Adam Schmidt Ecclesia triumphal lib. I; Acad. Rom. M-ss 2 G. E. p. 180. Aceste fapte se vor dovedi încă și mai mult, când vom trata despre războiul lui Marcu Aurel cu Quazu și Marcomanii la 174 p. Chr. Euseb. lib. V ad. an. 174).

Acum sa vorbim despre zeitațiile romane și străine în Dacia, cum și de diferitele forme de închinaciune ce li se dedeau.

1) Anemius Sirmiensis ipse episcopus în synodo quae Syagrio et Euherio U. V. cc. coss. 9 Septembr. sive anno 331 Aquileia habita est, diserta dixit, caput Illyrici novis civitas est Sirmiensis ergo, ego episcopo illius civitatis sum (apud Ghen Enaceanu M-ss 2 Ac. R. p. 119).

Sirmiul a fost unul din orașele cele mai însemnate ale imperiului și coloniștii Romani erau aici foarte numeroși și a ajuns în fine să fie capitala întregii Prefecturi a Illyricului (Ibid. nota 56 de sus pag. 179v).

§ 2) Zeitățile romane și Streine în Dacia.

Coloniștii romani, aduși de Traian în Dacia, pe lângă cei din Roma și Italia, au fost aduși din diferite părți ale imperiului Roman, dintre care o bună parte din Asia minoră (Xenopol I 166—170 ; cf. Const. Erbiceanu Ist. Mitrop. Mold. pag. IX—X) unde creștinismul era în floare, fiind predicat de către însuși Apostolii lui Christos și discipulii lor direcți (Fapte VIII 5—15—XIX 1—30).

Cu venirea lor aici, coloniștii ș'au adus și zeitațiile, cu cultul lor, pe care le adorau în patria lor, lucru de alt-fel foarte firesc.

Politica de stat Romană a acordat în totdeauna cea mai largă toleranță religioasă, tuturor cultelor straine, întru cât ele nu erau considerate ca vătămătoare siguranței statului Roman, și ca element disolvant, al moravurilor religioase ale poporului roman.

Aceasta a fost refuzată creștinismului, fiind considerată ca un pericol național, care, prin doctrina sa, submină temeliile fundamentate ale statului, ca contrară politeismului roman și pe care se bazau: cultul lui August, cultul Romei, cu tot sistemul lor teologic; cu alte cuvinte religiunea romană, principala forță de cohesiune dintre împarat și ultimul cetățean și soldat Roman, erau în pericol.

De altfel cultul Roman în Dacia, se deosebea în multe privinți de cel oficial; religiunea oficială, adaptată la necesitățile statului Roman, nu se amestecă în viața privată a familiei; putea cetățeanul să adore ori câte zeități îi plăcea pe lângă cele oficiale, aceasta-i era perfect indiferent; se interesă însă de raportul consecințelor, ale actelor salvârșite (Bouché Leclercq Manuel des Institut. Romaines p. 466—467).

Fiecare provincie 'și avea sacerdatele ei, altarele ei, cu două culte: unul pentru Roma și împarat — cult muncii-

pal — și un altul provincial. Persoana însărcinată cu cel dintâi se numea *flamenul* ¹⁾ atașat specialmente la cultul lui Jupiter, al lui Marti și al lui Romulus (sau Quirinus) (Gregoire Dict. Encycloped 751). Flamen-ul era ajutat de *Augustales* instituți de August în anul 7 în. de Chr. Ei erau însărcinați între altele cu cultul Zeilor Penați ș'al geniului domestic al familiei lui August. Era o specie de magistratura municipală, care pe lângă Cultul adus împăratului, se mai asociau și la operele de binefacere, de patronaj și la sărbătorile publice. (Gregoire ibid 145).

Șeful celui de al doilea cult pentru Dacia, se numea Sacerdos provincial (Tocilescu op. cit. p. 64).

1) *Flamen*-ul (Preotul) lui Jupiter, liber de toate îndatoririle vieții cetățenești, era consacrat zcului, pe care-l serviă el însuși, cu tot ce avea și cu tot ce-l înconjura. El trăia în o căsătorie, care nu se putea desface nici odată; iar când se întâmplă să-i moară femeia sa, care era supusă acelorași îndatoriri ca și dânsul, el trebuia să-și depue demnitatea de preot. Nu-i era iertat să vadă cu ochii vre-o oștire, nici să se urce vre-o dată călare; noaptea nu-i era iertat nici odată să iasă din casă; de câte ori se arăta în cetate, trebuia să fie îmbrăcat în vestimentele sale de preot, și dacă se întâmplă să-i cadă din cap pălăria ascuțită, care făcea parte din acea îmbrăcăminte, nu mai putea rămâne nici un minut în funcție. Când trecea pe stradă, un lictor și mai mulți servitori mergeau înaintea lui, și unde vedea pe cineva muncind, 'i spunea să înceteze cu lucrul, până va trece flamenul, pentru care fiecare zi trebuia să fie o sărbătoare și nu trebuia să vadă prin urmare nici pe alții lucrând.

De asemenea nu-i era iertat Preotului lui Jupiter, să atingă nici un mormânt, nici un om mort, și nimic ce era consacrat zeilor infernului. Tot astfel, din tot felul de motive subtile și absurde, nu putea să atingă o capră, un cal, un câine, aluat nedospit sau carne crudă. Nu putea nici să poarte, nici să vadă lanțuri, nici să-și facă vre-un nod în haină, ori să atingă plante agățătoare: edera, viță de vie etc. Un om înlănțuit care intră în casa lui, era din acel moment liber; și numai un om liber putea să-l tunză. Același pedantism exagerat domnește în cultul întreg, și mai cu seamă în felul de a aduce jertfă. Adese ori se repetă o jertfă de câte treizeci de ori, dacă se întâmplă ca cea mai mică particularitate să nu se facă după adevăratul uz.

§ 3) Religiunea oficială Romană

Ca sa vorbim în general de religiunea oficială a imperiului Roman, trebuie să arătăm în trăsături generale religiunea stramoșilor noștri, astfel cum reese ea din inscripțiunile lapidare și din mărturiile diferiților autori.

Pentru Roman orice noțiune și orice fenomen se preface într'un zeu nou, în închipuirea superstițioasă a poporului: vânturi și furtuni, riuri și izvoare, munți și arbori, boale și virtuți; biruința, onoarea, speranța, libertatea, isbânda, proviziunile de grâne, frigurile etc. Nu se putea prevedea încă unde se vor opri aceste divinizări, căci pe fiecare zi se creau zeități noi, pe care mulțimea eră gată sa le primească și cinstească în tot momentul.

Ori cât a împrumutat însă cultul și credința romană de la Greci, totuși religiositatea romana, eră cu totul de alta

Acest pendatism religios, care se perdeă cu totul în formalități lipsite de înțeles, eră însă îndoit de primejdios. Superstiția, care reese din acest pendantism și care se satisfăcea atât de greu, primea cu ușurință orice cult străin, care-i îmbrunea cu farmecul departarei și al necunoscutului, iar pe de altă parte trecerea ușor în cealaltă extremitate, la o necredință absolută, îndată ce o atingeau razele luminii; și această necredință se liberă apoi repede și cu o singură lovitură de lanțurile ridicole pe care orbirea veche și-le pusese ea însăși. Amândouă aceste urmări s'au arătat chiar în decursul acestei perioade. La anul 204 în. de Christos se introduse în Roma, cultul prigan al *Cibelei*. Muzica străină, fluerile și trâmbițele precum și strania pompă orientală a îmbrăcămintelor acestor preoți frigieni castrați „*i făcea să câștige mulți bani, când mergeau din casă în casă cerând milă pentru mama lor cea mare*“. Cu timpul însă această aplicare spre servicii streine, serioase și escesive, se manifestă cu atâta putere, încât Senatul a trebuit să decreteze prohibițiunea lor. Literatura greacă, răspândită printre Romanii de elită, a avut darul de a goli sufletele omenești fără să le pună altceva mai bun, și de aici începe filozofia. (O. Jöger pp. 209—212; B. Leclercq op. cit. p. 464—67. Tocilescu mon. epigr. p. 64 Gregoire Dict. 751 ibid. 145).

natură decât cea grecească. Ușurința cu care sculptorii, poeții și filosoffii greci aduceau artele și poezia în legătura cu credința, lipsea cu totul la Romani. La dânsii serviciul Dumnezeesc, sever și aspru, foarte încurcat în formele sale, își păstrează caracterul său naiv mai multă vreme și ține în frâu viața morală a poporului cu mai multa putere decât la cel grecesc. Insuși Grecii au admirat seriozitatea și pietatea cu care îndeplineau comandanții romani ceremoniile jertfei înainte de a se începe luptele. Cei mai luminați oameni ai lor își dau silința să impue, prin caracterul deosebit de serbătoresc al cultului și obiceiurilor religioase, cari se manifestau la toate ocaziunile mai însemnate în afacerile statului: la înmormântări, căsătorii, contracte și pe toate terenurile vieții publice și casnice. Această religie, sprijinită de corporațiuni preoțești puternice, pastrate cu stricteță de către Stat, strângea spiritele în lanțuri puternice și greu de sfărâmat; ea a menținut o binefăcătoare disciplină, atât timp cât obiceiurile pioase au ținut oarecum deștept, în popor, simțul religios.

Dar ca să putem cunoaște mai bine puterea și totdeodată părțile slabe ale acestui fel de cult, trebuie să examinăm într'un exemplu acea țesătura de formule pedante, de porunci și de opreli, între marginile căreia trebuiau să se învâртеască servitorii acestei religii.

După o inscripțiune din Alba-Iulia, Sacerdatele provincial al Daciei se instituiă de către guvernator; nimenea nu putea refuză sarcina sacerdatală, decât acela doar (de la Sept. Sever) care avea cinci copii. Sacerdoții aveau ca îndatorire să aducă sacrificiile obicinuite, să prezideze dieta provincială și jocurile publice (Tocilescu op. cit. p. 66), cu alte cuvinte, pe lângă atribuțiunile sacerdatale, mai aveau și altele municipale. Haina oficială a sacerdotelui provinciei, cu care se îmbracă la săvârșirea sacrificiilor, cum și la preșidarea jocurilor publice, eră *toga praetexta*, ce avea ca semn distinctiv o bandă lată de purpura pe la extre-

mități, spre deosebire de *flamenul municipal*, care purtă toga de purpură.

În Dacia el purtă și o coroană de aur, ca și cei din Africa (Tocilescu ibidem), iar marele sacerdote al Dacilor se numea și „*coronatul celor trei Dacii*” (Xenopol Ist. p. curs secund. p. 38).

După inscripțiunile aflate până astăzi, la Muzeul de Antiquități din București, se cunosc locurile unde s’au ridicat odinioară mai multe temple și altare ale diferitelor zei-
tați Romane și păgâne.

Zeul principal al Dacilor: Dionissos-Sabazios, care, de pe timpul împăratului Commodus își reluase locul de căpetenie în Panteonul Daciei, eră adorat sub numele de *Libet Pater*; se adoră în chip oficial în lagărele legionare de la Apulum (Alba Iulia) și Pataissa (Turda).

De asemenea eră adorat și în lagărul de la Novae (Șistov) de către soldații legiunii I-a Italica (Tocilescu Mon. Epigraf p. 26).

Am spus ca în fiecare provincie erau două culte: pentru Roma și împărat, un cult municipal și altul provincial. Un asemenea templu a existat la Troesmis, (azi Iglîța), unde eră scaunul oficial al sacerdotului provincial al Moesiei inferioare și aveă un templul al Romei și al lui August (Tocil. op. cit. 171).

Julius Herculianus aedil, înălță la Troesmis un altar consacrat Zeiței Honos sau Honor. pentru socrul sau C. Val. Longinianus (Tocil. ibid. p. 60) fost preot al cultului lui August (ibid. p. 64).

De obicei, *Honos*, personificațiunea onoarei, este însoțit de *Virtus*, personificațiunea curagiului rasboinic, onoare fiind recompensa virtuții. Pentru aceste motive, din cea mai adâncă vechime, ambele zeități și virtuți militărești s’au bucurat de un cult deosebit în armata romană înălțându-li-se temple. Cunoaștem pâna azi numele a doi sacerdoți de la Troesmis, M. Ulp. Marcianus și M. Ulp. An-

tipater pontifexi (Tocilescu Mon. Epigraf. pp. 60 și 64). La câțiva kilometri mai departe de Troesmis, la Arrubium (Măcin) se află un templu vestit deja din vechime prin *cultul special* al lui Jupiter Arrubianus (ibid. p. 68), apoi la Tropaeum Traiani (Adamclissi) se află iarăși un lagăr cu un cult însemnat (Tocilescu id. ibid.).

§ 4) Cultele străine în Dacia.

Am arătat în trăsuri generale cultul roman, propriu zis, în Dacia; rămâne să aratăm că coloniștii aduși de Traian în Dacia, într-o bună parte din Orient, — de pe unde creștinismul se predicase de către Apostolii Mântuitorului și discipolii lor direcți — la venirea lor aici, au adus cu dânsii și zeitățile pe cari le adorau în vechia lor patrie.

Dintre toate cultele streine, cel *mitriac* este unul din cele mai răspândite; cultul zeului persan *Mithras* și al zeiței Egiptene Isis, în Dacia, poartă epitete grecești, ceea ce dovedește că închinătorii lor sunt greci. Astfel Isis poartă adausul de *Mirionima*, având un colegiu de închinători; iar *Mithra* sau soarele, acel de *ἀνερχτορ*; se mai întâlnește pe o piatră închinată lui Sol Hierobulos; alte ori sub numirea de Azisus, zeu popular din Emesa, cetate din Siria Apamene. Numărul inscripțiunilor Mitriace în Dacia, se urcă până la 100 (Tocilescu ibid. nota 6 de sub pag. 86 c. f. Xenopol I 168—169).

În Siria, de unde sunt acești coloniști ai Daciei, creștinismul a fost predicat foarte de timpuriu. Ap. Filip predică creștinismul în Samaria (Fapte VIII 5—15; 22—39). Ap. Pavel și Barnaba în Damasc, capitala Siriei (Fapt. IX 19—27, 31) și în Antiochia Siriei, un an de zile (ibid. XII 25; XV 30).

Ap. Pavel, în a doua călătorie misionară, a vizitat bisericile Antiochiei, Siriei și Ciliciei (Fapte XV 23).

Coloniștii veniți din Asia minoră în Dacia, sunt de asemenea destul de numeroși, după cum se poate constata aceasta din mai multe împrejurări: întâiu, din numele lor de origină greacă ajunse până la noi în inscripțiuni de ex. *Isidora Domo Asiae*, o tânără femeie de 18 ani, moartă și îngropată în Apulum de soțul ei, Primus Aurelius; *Aelia Pergamia* (din Pergam) care, cu Iullia Bassa, închină o piatră zeitelor: Venerei și Dianei. Ca preoți ai multor zei grecești întâlnim iarași pe Caius Spedias Hermias, preotul lui Esculap din Pergam (Xenopol I 168—169).

Pe o inscripțiune din anul 193 găsim pe un simplu militar din legiunea XIII *gemina* că ridică un templu cu banii sai la Apulum (Xenopol I 201). Iar Onesas și Teodotus, dedica câte o piatră zeului Glicon, originar din Paflagonia (ibid.).

În Pergam creștinismul a fost predicat de către Apostolul și Evangelistul Ioan: „Eu sunt Alfa și Omega, cel dintâiu și cel din urmă; ce vezi scrie în carte și o trimite celor 7 biserici din Asia: La Efes și la Smirna, și la Pergam și la Theatira și la Filadelfia și la Laodicia (Apocalips. I 11—12) și îngerului preotului bisericii din Pergam să-i scrii, etc. (ibid. II 12—18).

Afară de colegiul Isidei Miriomme, pomenit mai sus, mai amintim colegiul Galatilor, care întreținea templul lui Jupiter Tavianul, originar din Galatia (Asia Mică) și colegiul Asianilor, din care inscripțiunea ce-l amintește reproduce numele a 42 membri, 26 bărbați și 16 femei. Apoi acesta *Jupiter Optimus Maximus Tavianus*, pe malul oriental al fluviului Halis (Xenopol I 168—169).

Creștinismul este predicat în Galatia de Ap. Pavel, în a doua sa călătorie vizitează bisericile Galatiei și ale Frigiei (Fapte XVI 6). De asemenea și Ap. Petru predică creștinismul în Galatia (Fapt XV 6). Ap. Pavel din Roma, epistola sa către Galateni: „Și toți frații cari sunt cu mine, *bisericilor Galatiei*“ (I 2—3).

Apoi mai întâlnim în Dacia un alt zeu, pe *Jupiter Optimus Maximus Prusenus*, originar din Prusa, cetate în Bitinia, care-i deosebit de *Jupiter Erisenus*, de loc din Eriza, oraș din Caria (Asia Mica), adorat și el în Dacia (Xenopol I ibid.).

În Bitinia creștinismul a fost predicat de însuși Ap. Petru, care scrie în prima sa epistolă I 1—2 „Nemernicilor împrăștiați prin Pont, Galatia, Cappadocia, Asia și Bitinia“. Apoi tot în Bitinia predică și Ap. Andreiu, în a doua călătorie misionară, pentru care primește ordin expres de la Domnul, pe când se află în Efes împreună cu Ioan : „Mergi în Bitinia, că pe tine te așteaptă încă Scythia“ (Bis. ort. Rom., XVI. p. 683).

Numarul creștinilor în scurt timp a fost atât de mare în Asia Mică, în cât, când Traian decreteaza persecuția asupra creștinilor; Plinius cel tânăr proconsulul Bitiniei îl consultă ce conduită trebuie să aibă față de numarul cel mare al creștinilor; el însă arată ca nu le găsește creștinilor altă vină, decât că au îmbrățișat această periculoasă și uricioasă superstițiune (adica doctrina creștinismului) și după ce-l roagă pe împărat să-i arate calea cea mai nemerită, adaugă: *Visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum. Multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum, et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est: quae videtur sisti et corrigi posse...*, C. Plinii Caecillii secundi consulis Panegyricus Nervae Trajano Augusto ep. 97, edit. Betalaud 1845 Hachete, Paris p. 175—177).

Alți coloniști aduși în Dacia din Doliche, oraș din prov. Commagena în Siria Nordica, lângă Eufrat, aveau ca zeu suprem pe *Jupiter optimus Dolichenus deus Commagenorum*. Apoi un alt zeu, pe *Jupiter optimus maximus Heliopolitanus*, adorat în Heliopolis, în provincia Coelesiria (Siria

nordică), nu departe de izvoarele Orontelui. În tot timpul stapânirii romane, au staționat mai multe cohorte de trupe ajutoare din Commagena, precum și din alte localități ale Siriei. Astfel : din Ituria, lângă Palestina, se mai poate vedea altă inscripțiune votivă, pusă de doi neguțatori din Siria lui Jupiter Dolichenus (Xenop. I, 165—167).

Nicaeri — poate — creștinismul n'a fost predicat mai cu succes, ca în Siria ; din Palestina drumul natural eră către centrele mari comerciale și politice ale Siriei : Damascul. Antiochia, Tirul, Sidonul și alte orașe comerciale însemnate.

Faptele Apostolilor sunt pline de istorisiri, în care se arată succesele obținute de Apostoli și discipolii lor direcți în timp de 12 ani, adică de la anul 33 și până la anul 44—45 d. Chr.

Apostolul Pavel, după chemarea sa la apostolat, spune : „M'am dus în Arabia, și iarăși m'am întors în Damasc (Siria). După aceea am venit în părțile Siriei și ale Arabiei (Galat. I 17—18, 21—23, Fapt. II 6—12; VIII 5—15; 23—39; IX 19—27, 31; XII 25—XV 30).

Ap. Petru a mers apoi în Lidia (Fapte XII 1—14), în Fenicia (Fapte XI 19—29), în Tir (ibid, XII 20—21), în Sidon. În Cirul Siriei, numărul creștinilor eră atât de mare, în cât Irod Agripa, în anul 44, ridică o persecuțiune contra lor.

În fine toată Asia minoră e străbătută de predica Apostolilor. Ap. Pavel predică creștinismul de la Ierusalim până la Illyria de jur-împrejur (Romani XV 19), deci într-o bună parte din peninsula Balcanică Ap. Andreiu predică creștinismul în Bitinia, Tracia, Scythia, Dacia și Sarmatia (vezi mai sus).

În anul 222 se acordă dreptul de cetățenie romană tuturor națiunilor din imperiul Roman ; atunci s'au împământănit și cultele orientale în stat ca și în armată, astfel că în ziua când credința Romei și a statului Roman nu eră de cât un cadavru în descompunere, *Jupiter Optimus*

Maximus, părăsise de mult tronul rasturnat fiind de un *serapis*, de un *Elagabalus*, de un *Dolichenus* și *Heliopolitanus* (Tocilescu, Mon. Epigraf, p. 48).

Între numeroasele inscripțiuni aflate în Dacia (peste 1200) toate cu caracter păgânesc, se mai găsește pe ici-colea și câteva cari se *par* a avea caracterul creștin.

§ 5) Lipsa inscripțiilor cu caracter creștin nu trebuie să ne facă a conchide, că n'a existat creștinismul în Dacia.

Inscripțiunile cu caracter păgânesc în Dacia, am văzut ca sunt foarte numeroase.

Dacă creștinismul ar fi existat în secolul I—III în Dacia, s'ar fi găsit și inscripțiuni cu caracter creștin, alături de cele păgâne, conchid partizanii anticreștinismului în aceste timpuri la Români. Aceasta teorie este falsă cu desăvârșire.

Dar să admitem pentru un moment, că creștinii din Dacia, — dacă ar fi existat, — ar fi pus, la mormintele re-pausaților lor, monumente funerare, cu inscripțiuni creștine după moda celor păgâne, și numai din cauză că nu existau creștini printre coloniști, nu se găsesc urme de creștinism în Dacia, începând cu veacurile amintite.

Chiar dacă lucrurile ar fi stat astfel, cum le cred contrarii noștri, totuși ei nu pot să dovedească nimic, *de oarece lipsa de inscripțiuni cu caracter creștin, nu se datorește neexistenței creștinismului în Dacia, ci ea rezidă în însăși doctrina creștină, care oprea pe creștini de a se asemăna păgânilor.*

Și apoi întrebăm: dacă nu exista inscripțiuni creștine în Dacia, existau ele oare în alte provincii ale Imperiului Roman pe unde creștinismul a fost predicat încă din veacul întâiu al erei noastre? desfidem pe oricine să ne probeze contrariul.

Noi avem documente pozitive că încă din veacul întâiu

creștinismul a fost predicat în dreapta Dunarei, de către Apostoli și discipolii lor, începând cu Scythia, Moesia inferioară și superioara până la Illiric; ca pe toata laturea din dreapta Dunărei, începând de la Tomi și pâna la Singidunum (Belgradul sârbesc), a existat o serie neîntreruptă de episcopate creștine, a căror vechime se urcă pâna la veacul întâiu al erei creștine și cu toate acestea, *nu s'a găsit o singură* inscripțiune — după câte știm noi — de proveniență creștina, redactată după modelul celor păgâne.

Romanii scriau inscripțiunile de pe monumentele funereare în limba latină, punând d'asupra lor formula sacramentală: D. M. (Dis. Manibus—Zeilor tutelari); iar dedesutul dedicațiunea, care se raportă la numele celui mort, vârsta, filiațiunea, gentiliciul, diferitele relațiuni cu familia și statul Roman, serviciile aduse patriei și funcțiunile ce le-au ocupat fiind în viață. Alt soi de monumente se ridică de către legiuni, cohorte și chiar de către particulari, în onoarea imperatorilor, care-i conducea la victorie; împaratul își avea cultul sau, flamenul ajutat de Augustalii sai, c'un personal deservent expres pentru cultul Romei și al Împaratului (vezi Tocilescu Mon. epigr. și Sculpt. pag. 26, 64, 66, 257 etc.).

Același lucru ne spune și Plinius cel tânăr, ca constrângea pe creștin a aduce sacrificii Zeilor și statuei Împaratului: „Deos appellarent, et imagini tuæ, quam propter „hoc jusseram cum simulacris Numinum afferi, thure ac „vino supplicarent“ (epist. 97).

Creștinul veacurilor primare, avea instrucțiuni precise în această privința; el consideră zeitățile politeismului păgân, ca simple absurdități, iar pe împarat ca pe un om care pacatuește ca toți oamenii, dacă nu și mai mult decât dânsii și mai pe sus de toate muritor. Ii dadea cinstea cuvenita ca unui împarat, și cinstea sau adorațiunea cuvenită lui D-zeu, niciodata nu eră confundata cu cea a împara-

tului. Creștinul deci știa să dea „ce este al Cesarului, Cesarului, și ce este al lui D-zeu lui D-zeu“.

Cum putea deci un creștin, fie el cetățean roman, ori ostaș într'una din legiunile Daciei, ca și din restul Imperiului — să dedice un monument votiv, ori să pue o piatră funerară, când el avea oroare de zeii păgânismului și când nu recunoștea nici divinitatea Împăratului, nici pe aceea a geniului Romei? iată cauza persecuțiunilor.

Creștinii veacurilor primare fugeau de contactul comunităților păgâne; scrupulul lor religios eră atât de mare încât ei se fereau de a stă la masă cu chiar frații și rudele lor ramase în păgânism. (Rom. XIV 14—17; I Cor. X 23—30).

În altă parte Ap. Pavel spune creștinilor: „Iubiții mei fugiți de idolatrie“ (I cor. X 14, Exod. XXXII; Ps. 96, v. 7; Isaia XXXIV 17); le eră oprit a'și pomeni numele altor zei (Exod. XXIII 13; Iis. Nav. XXIII 7), ori a înfățișa pe D-zeu în un chip văzut oare carele (Ex. XX. 23; Fapte XVII 29); a face închipuire cu ceva și a se se închină la zei (Ex. XX 4; Lev. XXVI); a se închină imaginii împăratului ori geniului tutelar al Romei; după Ap. Pavel a schimbă Mărirea lui D-zeu, în chipul fapturei (Romani I. 23; Fapte XVII 29).

Tot aceste fapte mai înseamnă: „Schimbarea adevărului Dumnezeesc în neadevăr, (Is. XXXIV 20. Ier. X 14; Rom. I 25). Este călcarea credincioșiei către D-zeu (Ier. III 9; Iez. XXIII 2—21, 37). Închinarea la idoli, nu se împacă cu slujirea de D-zeu (I cor. X, 21 II cor. VI 15—16). D-zeu, este D-zeu râvnitor, care nu dă slava sa idolilor (Ex. XXXIV 14; Is XXXII 8). Idolatri părăsesc pe D-zeu (Rom. I 25) și pângăresc sfânta și numele lui D-zeu (Lev. XX 3; Iez. V 11; XX 39); și se închina lucrului mâinilor lor (Is. II 8; Os. XIV 3); cei ce se împotrivesc sunt lasați de D-zeu în mâinele diavolului și a îngerilor lui (Rom. I 21—23 Os. IV 17). Obiectele de idolatrie trebuiesc nimicite (Ex. XXXIV, 13. Deut. VII 5).

Credincioșii nu trebuie să aibă părtășie cu idolatrii (Ex. XXIII 32-33; I cor. V 11), nici să intre în legături de înrudire cu familiile lor (Exod. IX 12). Apostolii n'au primit să se închine idolilor (Fapte X 25-26; XIV 11-15) ci au oprit a li se aduce închinăciuni (Apost. IX 10). Amar celui ce este idolatru (Avac. II 19). Anatema să fie cel ce se închină la idoli" (Deut. XXVII 15).

În urma acestor întrebări, dacă era posibil, ca creștinii, ori ostașii creștini romani, să dedice inscripțiuni votive, ori monumente funerare după obiceiul păgânilor?

Practica bisericească îi oprea de asemenea să se asemene păgânilor când le spunea: „stăpânirea voastră a celor de un neam (adică a creștinilor cari se priveau între dânsii ca frați), să vă fie vouă protivnică obiceiului păgânesc, că socoteala cea întru sine volnică, nu este sorțul meu, ci este tiranie (stihir. a 3, cant. VIII din Lunea Patimilor); iar la stihia din aceeași zi, aflăm: Doamne învățând pe ucenicii tai, să se gândească la cele mai desăvârșit le-ai zis: să nu se asemene păgânilor“.

Aceste motive îi faceau pe creștini să se ferească de a dedica altare votive și monumente funerare, concepute după moda celor păgânești.

Vrășmașii vechimei creștinismului în Dacia își au și ei cuvintele lor; Ei zic: dacă în Dacia se cunosc, cum am spus, peste 1200 inscripțiuni păgânești, apoi ca să se poată documenta și existența creștinismului, trebuie să existe și inscripțiuni creștine. Aceste inscripțiuni cunoscute până azi sunt: după cum m'a încredințat ilustrul nostru Archeolog D-l Profesor Tocilescu, două, D-l Profesor Ov. Densușanu încă alte două, și alte 3 vechi pe cari le cunosc toți.

Aceste inscripțiuni sunt extrem de concise, așa încât nu se poate deduce mare lucru; însă ele sunt ridicate de creștini, cari n'aveau încă conștiința creștinătății lor, de exemplu:

I. Dis Manibus sacrum signo Christi ¹⁾

II. Κύριος ὁ πάντα ἐφορῶν, Καὶ οἱ ἄγγελοι Θεοῦ ²⁾

Prima inscripțiune este gasita la Larisa și nu în țara la noi; dintrânsa nu se poate ști ce a vrut autorul ei sa zică, ci pentru noi, rămâne de zis, că această inscripțiune trebuie să fie din timpul tranziției dintre creștinism și pagânism.

Despre a doua inscripțiune în grecește, D-l Profesor Tocilescu nu ne spune nimic despre proveniența ei; sa presupune însă ca ea vine de la niște creștini, foști adoratori ai cultului Mitriac ori Egipteanu, atât de mult raspândit în Dacia.

III. Despre o a treia inscripțiune ne vorbește Arch. Filaret Scriban ³⁾ în a sa lucrare, Istoria bisericeasca p. 6.

IV-a Inscripțiune cunoscută sub denumirea de:

XPYSTE XAIPE.

S'a vorbit mult despre această inscripțiune; fostul Episcop de Râmnic, Ghen. Enăceanu (M-ss 2 cit. p. 50^v). Păr. Eus. Popovici, distinsul profesor bucovinean (Ist. bis. curs litograf. p. 70) și Dr. D. Boroianu (Ist. bis. Univers. p. cursul secundar p. 118) atribuesc inscripțiunei de pe acest altar, un caracter curat creștin și că a fost descoperită la Turnu-Severin. D-l Prof. Tocilescu distinsul nostru istoric și archeolog, mărturisește că nu știe unde a fost descope-

1) Ovid Densușanu Histoire de la Langue Roumaine p. 14—15.

2) Gr. G. Tocilescu Mon. Epigr. și Sculpt. p. 3.8.

3) El spune că în cabinetul Baronului Hernuketal în satul *Aureli*, lângă Sibiu Transilvania, se află o placă de mctul cu inscripția: *Zosimus ex voto posuit* adică „Zosimus după făgăduință a intemeiat“; împrejurul acestei inscripțiuni se află mai multe închipuiri creștine. Archeologii rapoartă acest monument istoric, către secolul II ori al III-lea și se crede că este o inscripțiune care a fost pusă la temelia unei biserici, cum aveau Romanii obiceiul să pună la templele ori monumentele lor (cf. Acad. Rom. M-ss 2 G. E. p. 183 v.).

rită, dar că a făcut parte din colecțiunea Generalului Mavros (Mon. Sculpt. și Epigraf. pag. 404—405).

E întrebarea însă, dacă inscripțiunea noastră, este de origine păgână ori creștină?

Mai întâi observăm, că inscripțiunea nu este corect scrisă :

Fig. I. — Inscript. $\chi\rho\eta\sigma\tau\epsilon\ \chi\alpha\iota\rho\epsilon$.

căci $\chi\rho\eta\sigma\tau\epsilon\ \chi\alpha\iota\rho\epsilon$ scris cu η înseamnă: *salutare bunule*, cum e în cazul nostru și deci, aceasta dovedește că este de proveniență păgână.

Ci corect ar fi fost: $\chi\rho\iota\sigma\tau\epsilon\ \chi\alpha\iota\rho\epsilon$ adică cu ι și înseamnă (Christoase bucură-te), adică bucură-te pentru cel ce s'a săvârșit din viață în **credința ta**, și numai în acest caz am putea admite că ea este de origine creștină.

Este în deobște cunoscut că *Χριστὲ χαῖρε* eră o formulă de rugaciune, întrebuințată de Romani până la finele veacului al doilea (Ghen. Enăceanu Acad. Rom. M-ss 2 p. 50^v). Dacă punem în legătura cu o altă practică tot de aceeași natură, pe care o aveau creștinii veacurilor primare, vedem că ea eră întrebuințată ca forma de rugăciune, după citirea unei pericope din Sf. Scriptură și aceasta practică eră în obicei la creștinii de toate neamurile și chiar la eleni. Ea sta în rugaciunea *Κύριε ἐλέησον* *Domne miluește*. Această practică de o vechime tot așa de mare ca și *Χριστὲ χαῖρε* *Christoase bucurăte*, s'a păstrat până astăzi, de catre copii, în Moldova, cari umbla înaintea preotului în ziua de ajunul Crăciunului zicând: *Chiralesa mihoho* (care se traduce prin „Doamne miluește Tu cel ce te-ai născut în eslea dobitoacelor“), iar seara umblând cu colindul, cântă pe la casele oamenilor, ca Christos noul născut este

mititel și înfașețel

încheind colinda cu: *Chiralesa mihoho* (Acad. Rom. M-ss 2 p. 51 G. E.).

A doua probă că inscripțiunea noastră este de origine pagăna și nu de proveniența creștină, este, că asemenea inscripțiuni se găsesc adese ori în epitafele grecești, numele unui mort, urmat de adjectivul *Χρησιδός* bun, blând, binevoitor, drept înțelept = *χαῖρε χαίρετε, χαίρετον*, imperativul lui *χαίρω* este o formulă destul de obicinuită ca salutare și buna urare: bucurăte, să-ți fie de bine (Tocilescu op. est.) ea se întrebuință și la Romani: *Salve și vale*. A treia dovadă ca inscripția este păgână, ne o probează ornamentațiunea altarului; ea ne amintește pe cea a altarelor *taurobolice*. Taurobol (*Ταῦρος βόλλειν*), se numea sacrificiul unui taur, sau mai propriu, purificațiunea prin sângele unui taur jertfit. Asememea sacrificii solemne se ofereau în genere Cybelei (sau mumei Zeilor) și amantului ei Athis. Origina cultului trebuie să fie Asia, de unde apoi s'a răspândit în

Italia meridională, Galia și aproape în *tot Imperiul Roman* (Tocilescu op. cit. 406) și probabil și în Dacia¹⁾.

Păgânii după săvârșirea sacrificiului adus Cybelei, ridicau un monument numit piatra Taurobolului, împodobit cu baso-reliefuri, ce reprezentau capete de boi împletite cu ghirlande, întocmai după cum se vad și pe monumentul nostru.

Din cele expuse până aici, și privind la felul monumentului, care după cum se vede (fig. 1) cu capetele de bou și cu ghirlandele de flori ce se întrebuițau la asemenea ceremonii, înclinăm a crede că este de proveniență păgână; și numai atunci am putea admite că ar fi de proveniență creștină, când un păgân trecut în pripă la creștinism și neavând conștiința creștinătății lui, ar fi scris și el, ca și fratele său, *întru Christos*, cum am văzut la inscripțiunea din *Larisa*. Ori dacă admitem că lapidul n'a scris corect: ca în loc de ϵ cum trebuia — și care într'adevăr ne dovedea proveniența ei creștină, — a pus η , ceia ce'i greu de admis.

Astfel, întreg momentul îți dă convingerea că e de proveniență păgână. El este din secolul II p. Chr. și anume de pe la 130.

După ce am probat că creștinii nu numai din Dacia, ci

1) Purificarea se efectua în modul următor: se săpă o groapă adâncă unde se pogorâ persoana ce voia să se curățească de păcat, îmbrăcată într'o togă de mătase, purtând pe cap panglici sacre, o coroană de aur și alte lucruri sacre. Deasupra gropii se puneă o podeală de scânduri cu multe gauri. Pe podeală se junghia un taur, coronat cu flori și având coarneau și fruntea, împodobite cu mici plăci de aur; sângele scurgându-se prin găuri, stropia pe omul din groapă; astfel stropit pe haină și corp, el eșia afară din groapă și toată lumea se posternă înaintea lui și-l socotea ca mântuit de toate crimelor sale și regenerat pentru viață. Asemenea purificațiuni se putea face pentru mai multe persoane deodată, bărbați și femei, pentru orașe întregi și pentru împărați. După aceea se luau organele genitale ale taurilor jertfiți și se îngropau aiurca cu mare pompă. (Tocilescu op. cit. Fontenelle Histoire des Oracles, 2. 4 G. Boissier. La Religion Romaine I 415.,

din întreg imperiul Roman, în primele veacuri ale creștinismului, nu faceau și nici puteau face monumente votive ori funerare, fiindu-le strict oprit aceasta; să arătăm cum erau și obiceiurile creștinilor.

Românii își ardeau pe morții lor, pe când creștinii, ca și Iudeii, îi înmormântau în tăcere, cu credința în învierea morților și în viața vecinică.

Păstrarea obiceiurilor vechi creștinești de către Românii din Dacia, a avut pentru dâșii următoarele consecințe:

a) Neamestecul lor cu păgânii și în urma cu streinii îi au ferit de contopirea cu alte popoare mai puternice decât dâșii pe deoparte, iar pe de alta, că ei și-au conservat pe lângă puritatea rasei, care e cea latină, și limba cu toate construcțiunile și forma limbei latine rustice; așa procedau și cu morții lor, ei îi petreceau în tăcere pâna la mormânt, și le puneau la cap, o simpla cruce ca semn al învierii morților, ori o gravă pe o piatră funerară cum e în cazul nostru. (Vezi fig. 97 Tocilescu Fouilles p. 201).

Românul deși nu a fost niciodată bigot ca alte națiuni, totuși a ținut și ține și astăzi, — cu toate vremurile grele prin care trecem — datinele strabune. El s'a ferit de obiceiul *letinilor* (Romano-Catolici) pentru repausații lor, astfel ca nu s'a văzut pâna astăzi un singur caz, ca Românul să pună la mormântul repausaților lui un crucifix latin, dar nici chiar o *cruce rusească*. Cu atât mai mult s'a ferit el să pună un monument funerar după moda armenească, jidovească ori mahomedana. Românului îi place să moară în credința strabunilor săi și să-l îngroape după obiceiul lor. Românul se ferește și astăzi de amestecul cu catolicii, cu armenii și cu evreii. „La armeni să te culci — zice un vechiu dicton românesc — dar să nu manânci; la jidan să mănânci, dar să nu te culci“. Acestea pentru un *libre penseur* n'ar însemna nimic, pentru un credincios creștin însă înseamna foarte mult și pentru aceste motive nu găsim la dâșii monumente funerarii ca la alte națiuni eterodoxe.

§ 8) Monede, vase și lămpi cu caracter creștin

Vechimea creștinismului la Români, se probează prin monedele din epoca imperială creștină, cum și prin vasele și lămpile cu caractere creștine.

În anul 1704 s'a găsit la Caput-Bovis (Satul Gherghina de lângă Galați) între alți idoli și o monedă de argint, în ruinele cetății, și anume ceva mai sus de Galați, la revarsarea Siretului în Dunăre; pe o parte a monedei eră sapată în relief o *cruce*, împrejurul căreia se afla următoarea inscripțiune latină: „Const. Vict. Aug. Imp.“, adică: *Constans, Biruitor August împărat*, iar pe reversul ei, era un cap de zimbriu, cu coarnezle lung deschise, și între coarnezle se afla iarăși o *cruce*, ceva mai mică ca cea dintâiu. Principele Dimitrie Cantemir, studiind această monedă zice că ea a fost batută în Dacia, pe timpul împ. Constans, în al patrulea an de la moartea Marelui Constantin. Moneda se numia Costanda și poate deaici, zice Principele scriitor, să se numească și banii noștri Costande¹⁾). Judecând după legile numismatice, Constantin, prin semnul Crucii, a voit să arate că în această parte a imperiului idolatria a fost desființată și, în locul ei, s'a întemeiat cinstirea crucii. (Acad. Rom. M-ss cit. p. 185^v).

În Transilvania, și anume la Apahida, în apropiere de Cluj (Coloswar, Clausemburg) s'a descoperit un tesaur și care astăzi se afla în Muzeul acelei Universități. Pe două din aceste vase de aur, din care unul este aproape nou, se gasesc gravate *cinci cruci mici bizantine*. Aceste vase poartă numele de inventar 10 și 11. Se crede că ele sunt de modă greacă, lucrate sub influența Goților barbari din Dacia în secolul al treilea după Chr. (Al. Odobescu Trésor de Pe-

1) Bani, asemenea aceloră ce au avut odinioară în Dacia, că de pe numele lui Constans împărat, le-au fost zicând Costande, adică banii lui Constans. (Cantemir Hronic I lib. c. VIII p. 346—348).

trossa III p. 15 nota 1 fig. 22). Doctrina creștină a sadit un abis profund între creștini și păgâni ; ce raport poate fi după zisă Apostolului între lumină și întunerec, sau ce raport poate exista între Biserica lui D-zeu și a idolilor ; ce părtășie poate fi între un credincios cu un necredincios ; în fine ce cointelegere poate fi între Christos și Beliar ? (Bis. ort. Rom. XII/88, 767).

Creștinii, se fereau a-și face așa numitele „chipuri cio-plite“ după moda păgână ; singurele semne cari caracterisau pe creștinii veacurilor primare erau : crucea, monograma lui Christos și peștele ; aceste trei obiecte erau în mare cinste la creștinii bisericeii antice. Ei își făceau crucea ca semn al întăririi morale, și o purtau la gât ca *amulet*, pentru aceste motive crucea se punea pe drapele, în timpul și după Constantin cel mare, se gravă pe monede (Cantemir Chronic I lib. III cap. VIII p. 346—348) ; se punea pe vase (Odobescu Tresor de Petrossa III, p. 15 nota 1), ori pe lampi. În catacombele din Roma, ca și în vechea necropola din Constanța, unde pe lângă alte obiecte, s'a găsit lămpi pagânești, cu cruci și cu monograma lui Christos pe dânsule (Tocilescu Mon. Epigr. p. 378) și ne arată existență creștinismului în aceste părți, înainte de proclamarea lui ca religie domnitoare de către Const. cel mare (313) se constată că existența creștinismului la Romani cade din timpul lui Adrian. (Euseb. Popovici op. cit. 69).

Pentru anticitatea creștinismului la Români vorbesc și mormintele. În săpăturile facute într'un cimitir român la T. Severin, s'a constatat că multe cadavre erau așezate cu fața la răsărit, iar un alt cadavru — după Cesar Boliac — (Trompeta Carpaților ap. Euseb. Popovici op. cit. pag. 69) se părea a fi fost așezat în genunchi în poziție de rugăciune și îndreptat cu fața spre răsărit după obiceiul creștinilor. Cei mai mulți scriitori sunt de idee că îngroparea cadavrelor întinse este din o epocă post Romană, știut fiind

că Romanii usitau cremațiunea (arderea corpurilor raposaților lor).

Ingroparea morților cu fața spre răsărit, așezarea mâinilor pe piept în forma crucii și punerea unor obiecte cu semnul crucii pe ele, sunt dovezi sigure, despre existența creștinismului la Români încă din timpurile străvechi. Așezarea aceasta cu fața la răsărit este un obicei foarte vechiu. Așa Sf. Vasilie cel mare întreabă: „Cine ne-a învățat a ne însemna cu semnul crucii, ori a a ne întoarce cu fața spre răsărit la rugăciune? Cine din sfinți ne-au lăsat înseris, sfințirea apei și a euharistiei, oare nu sf. Tradițiune, pe care noi am primit-o de la părinții noștri și pe care ei au păzit-o într'o necercetată tăcere“? Sf. Vasilie a murit la finele secolului IV și dacă el afirmă că le-a moștenit de la părinți, rezultă că aceasta practică eră de mult în uz la creștini (Euseb. Popovici op. cit. 70).

De vreme ce asemenea semne se găsesc și prin cimitirile romane din Dacia, cimitirile de asemenea documentează vechimea creștinismului la Romani.

CAP. V.

Vechimea Creștinismului în Dacia după colinde.

Insemnătatea refrenului de „O Ler Doamne“

și variantelor lui din colindele Române; timpul ivirii lor.

Un document neprețuit pentru vechimea creștinismului în Dacia, ca și cel extras din legende, tradițiunile și practicele religioase la Români, este și refrenul din colindele românești „O Ler Doamne“, cu variantele lui ¹⁾).

Mulți s'au încercat să explice anticul refren, din colindele cântate de copii în noaptea spre Crăciun; și fiecare l-a interpretat cum i s'a părut mai nimerit: Șincai, crede că: „Hai Lerom Doamne“, cântate de copiii din Ardeal, Moldova, cum și în alte părți locuite de Români, ar poameni pe Aurelian, care a strămutat legiunile în anul 270 p. Chr. din Dacia Traiana în cea Aureliană. Prin repetiția refrenului l-ar chema cu jale „Hai Aureliane Doamne“ și s'ar tângui că au fost lăsați fără scut și apărare, sub jugul

1) Ele sunt cam următoarele: Hai Lerom Doamne, „Lerom Domn Doamne“, Hai Lerule, „Lerumi e Domnul“ Velerom și Veler Doamne, „O Lerumi și Domn din Cer“, O Lerum și flori de măr, „Lerumi Doamne“ (Ion al lui Gheorghe Sbiera în *Foiaia Societății pentru Literatura și cultura română în Bucovina*. Anul I No. 1—3, 1865 I. 25 et, sequ).

popoarelor barbare, cari au năvălit în Dacia după anul amintit (I 48 sub anno 275).

Petru Maior, crede că refrenul colindelor : „*Ler și Oilerum Domn*“ s’ar raporta tot la Aurelian (Ist. despre începutul Rom. p. 25—26).

G. Saulescu, în foaia pentru minte (tip. în Brașov 1840) zice că : „O Ler“, închipuește pe Aurelian : iar „Veler și Velerum Doamne“ pe împ. Valeriu.

Despre colinde în deobște, Săulescu crede, că în ele s’au pastrat orațiunea și cultul misterelor, mitriace, simbolul anului solar, cântate de Romani oare când, chiar în Roma pe la ferestrele senatorilor și ale patricianilor Romani, la care s’au adaus mai târziu și din legendele nașterii Mântuitorului. (Apud. Sbierea op. cit.).

D-l At. M. Marienescu, crede că refrenul din colinde : *Lerumi Doamne*, s’ar raportă la Marcu Aureliu (161—180 ibidem). G. Dem. Teodorescu, nu se pronunță dacă Șincai ori D-l At. Marienescu are dreptate, ei enunța refrenele astfel după cum le găsește. (Foaia Societ. Românismul anul I po 1870 No. 3 p. 120—121). D-l G. Misail, crede ca „Hai Leromi Doamne“ ar avea însemnarea de „Hai Aurele Doamne“. (Revista rom. pe Iunie, Iulie și August 1863 p. 397).

În fine mai sunt și alte opinii, cari nu se deosebesc de cele arătate până acum, afară de cea a D-lui Const. Maldărescu din *Albina*, revistă populară (an. VII No. 48 din 15—22 August 1904, pag. 1131—1134) care este de parere că *Leroi Doamne* ar însemna — zice-se — vaetele mamei cărora li s’au ucis pruncii ; dar n’are nici un temei istoric ca și ale tuturor celorlalți cari imitează pe Șincai, pe D-l At. Marienescu și întru câtva pe răposatul Săulescu.

Din toate opiniunile emise până astăzi — unsprezece la număr, — asupra acestei controversate cestiuni, cea adevărată este — după parerea noastră — cea a savantului profesor bucovinean, Ion al lui G. Sbierea. D-sa aduce ultimul

cuvânt în materie, când ne spune că refrenul colindelor românești : *O Ler Doamne* cu variantele lui, vine de la vorba *Lari*, cari, împreună cu *Penații*, erau zeitațiile casnice cele mai răspândite la Romani.

Ultima opiniune, care se mai adaoga pe lângă cele deja existente, este a D-lui Prof. Crețu, care se silește sa dovedeasca contrariul de cele susținute de D-l Sbierea ; e o cestiune care își are origina în cunoscuta cauză a M-ss de la Voronetz, și în care nu ne amestecam.

Interpretațiunea dată de D. Prof. Crețu, refrenului : *O Ler Doamne* și *O Leron Doamne*, refren aflat de D-sa, este de parte — după noi — de a ne mulțumi, rămânând atașați pe lângă aceea a D-lui Sbierea, după care ne conducem în istoricul acestei cestiuni, rectificat în câteva mici detalii de formă, fără ca să alterăm absolut întru nimic fondul.

Acestea zise sa intrăm în tratarea cestiunei.

Acestea sunt opiniunile ce ne sunt cunoscute până astazi despre însemnarea refrenului „*O Ler Doamne*” ș. c. l.

Vechimea lor se urcă pe treptele timpului până în suta a doua și cel mai târziu în a treia ; se deosebesc însă în privința persoanei împaratului (Ion al lui G. Sbierea l. c.).

Dacă autorii citați nu sunt de acord asupra persoanei împaratului, cu toți însă recunosc, că origina colindelor la Români se ridică până la veacul II și, cel mai târziu, începutul celei a II-a jumătăți a veacului III.

Colindele se cântă numai seara în ajunul Crăciunului, repetindu-se la unele din ele refrenul „*O Ler Doamne*”. Prin ele se serbează nașterea Mântuitorului, se felicita oamenii la casa carora se cântă, și apoi se cere un dar pentru colindători. La noi colindele formeaza, așa zicând, un cult. Prin refrenul lor : „*O Ler Doamne*” nu poate fi înțeles, sub nici un motiv Aurelian, de oare ce el retrăgând legiunile și lasând Dacia în prada barbarilor, le-a făcut Românilor mai mult rău decât bine. Deci pentru astfel de fapte, cu greu ne putem închipui, că un popor întreg să fi venerat atât

numele parășitorului sau, încât sa-l fi trecut în refrenul cântecelor religioase dela o sarbătoare atât de însemnată pentru omenire, cum este sarbătoarea Crăciunului; ba înca ni se pare imposibil, chiar, zice D. Sbierea în revista citată, de oarece numele imperatorilor Romani, nici nu erau așa de cunoscute la poporul de rând, din cauza scurtei lor domnii. Și chiar dacă am presupune că Aurelian prin retragerea legiunilor s'ar fi făcut cunoscut, totuși, nu putem crede că numele lui în popor sa fi rămas atât de adânc săpat în inima lui, de oarece Dacia a fost călcata de Quasi și Marcomani, înca de pe timpul lui Marcu Aureliu (161—180), iar Goții o calcaseră de mai multe ori, înca sub împaratul Galien (250—8), deci și legiunile din Dacia nu le puteau fi de nici un folos, așa ca, retragerea lor, a fost mai mult o necesitate politica și strategică puțin simțita de Români, și mai puțin încă motivata, de a ținea minte numele împăratului Aurelian, de a-l înveli în cântecele lor religioase și al trece în acest mod din secol în secol la toți urmașii lor. Și apoi presupunem ca chiar așa daca ar fi fost, totuși nu ne putem explica cum aducerea aminte despre Aurelian, este peste tot locul la Români? cum s'a putut păstră ea prin barbaria și furtunile timpurilor trecute? Pentru ce se pomenește numele lui, tot în același timp, tot în același cântec și *chiar la nașterea Mântuitorului?* și cine oare, 'i-a îndemnat pe Români la născocirea colindelor în onoarea lui Aurelian? și cine le-a poruncit lor s'o facă cu atâta fermitate și acurateță, de oarece noi știm că Românii după retragerea legiunilor, n'au mai statut sub același regim, ci erau despartiți unii de alții, având șefii lor proprii, bă chiar și risipiți în toate părțile de groaza barbarilor? Românii din aceste timpuri d'abiă 'și puteau scăpă viața prin locurile puțin strabatute de picior de om, necum să se mai gândească ei atunci, la introducerea unui cult nou, la cultul lui Aurelian și înca al unui Imperator, care nu le-au facut decât rău!

Aceste considerațiuni ne îndreptățesc încă mai mult să nu admitem ipotezele, că prin refrenul colindelor „*O Lere Doamne*“, s’ar putea înțelege numele împăratului Aurelian.

De asemenea nu credem nici pentru unul din Antonini, că ar putea să închipuiască acest refren. Părerile istoricilor, mai sus amintiți, nu pot avea nici măcar atâtea argumente pentru sine, cât s’ar fi părut că vorbesc în favoarea celui d’întâi ; căci acești doi împărați. Aureliu Tit Antonin Piul (138—161) și Marcu Aureliu (161—180), sunt pentru Români și mai puțin însemnați, de oarece nici n’au fost născuți în Dacia, nici n’au dat ocaziune a se produce vre-un eveniment însemnat pentru Români, precum a fost bună oară parăsirea Daciei ; nu există deci nici o binefacere legată de numele lor, și nici că au stralucit vreodată prin vr’un merit, fie spiritual sau material, pentru Români. Ba ceva mai mult, sub Marcu Aureliu s’au primit, în părțile de miazănoapte ale Daciei, 15 seminții barbare ca să locuiască acolo, faptă care nu îndreptățește de loc pe Români de a introduce cultul lor între dânsii, precum nu putea fi un îndemn nici înțelepciunea lui cea renumită în administrarea statului, nici aceea a înaintașului său Aureliu Tit Antonin Piul. Este adevărat că pentru dreptatea și umanitatea acestui din urma, popoarele barbare depuneau armele și se adresau la dânsul pentru împacare și învoielele lor, totuși această împrejurare privește mai mult pe acele popoare iar nu pe Români, cari n’aveau lipsă de aceasta (Ion al lui Gheorghe Sbiera revista cit.). Tot asemenea nu vedem nici o legătură între vaetele mamelor pentru copiii lor uciși de Irod, căci atunci refrenul ar fi fost de origină semitică și nu latină, cum este în cazul nostru.

Așa dar refrenul „*O Lere Doamne*“, nu se poate aplica nici acestor doi imperatori, nici lui Irod, de oarece meritele lor ca și evenimentul uciderei pruncilor, n’au absolut nici o însemnătate pentru Români, căci toate acestea n’ar

fi fost în stare nici de a produce, nici de a susține colindele la poporul nostru.

Spre a se introduce la un popor întreg — zice D. profesor Sbierea, în revista citată, — o datină atât de universală și de regulată cum e colinda care să se petreacă în același chip, în același înțeles, la toate membrele unui popor, și care să facă un cult așa zicând, *trebuesc credințe și încă credințe adânci religioase, care să fie cultivate timp îndelungat sub aceeași conducere, ca prinzând rădăcini puternice, să poată rezista mai apoi la împrejurările și schimbările timpului, trebuesc credințe religioase și morale, prefăcute în carnea, sângele și ființa poporului ; căci numai aceste credințe sunt în stare să se susțină și să reziste, chiar și atunci când credințele însăși se schimbă, și apoi neavând alte forme noi de manifestare, primesc în urmă pe aceea a credințelor de mai înainte.*

Numele lui Aurelian sau al Antoninilor, n'au putut nici odata să dea naștere la astfel de credințe religioase, morale, cu atâta puternicie și tenacitate în colindele românești, și nici n'ar fi fost în stare să susțină colindele, la introducerea creștinismului între Români.

§ 1) Despre Lari

Aceia ce a introdus la Români și a susținut datina colindărei și refrenul dintr'însele, sub toate schimbările și împrejurările timpurilor vitrige, a fost curat numai credința cea veche și puternică a Românilor în *Lari*. Această credință prefecută în sângele și oasele lor, străbătea toată viața politică și privată a Romanilor ; acest cult eră foarte întins și plăcut ; el există la dânsii din timpurile cele mai vechi ale existenței lor cunoscute. *Larii casei, se pomenesc deci prin refrenul colindelor dela Crăciun, iar nici de cum Aurelian, ori M. Aureliu, sau alt cineva.*

Lar este un cuvânt de origină etruscă și la origină ar fi însemnat Domn sau Rege.

Lar se numea mai ales Domnul casei, părintele unei întregi familii. Etrușcii credeau în nemurirea sufletului, închipuindu-și că spiritele celor morți rămân în case și după moarte, mai cu seamă ale acelor părinți, cari în decursul vieții lor, au petrecut în virtute și onoare, continuau și după moarte cu purtarea lor de grije pentru casa și ființele scumpe lor; de aici s'au născut la vechii locuitori ai Italiei ideea că spiritul unui bun și meritos părinte de familie și după moartea lor ar fi păzind, ajutând și binecuvântând casa; și așa s'a născut cultul Larilor prin venerarea după moarte. Deci Larii, după mărturiile scriitorilor vechi, la început erau curat numai niște suflete înzeite de oameni (Ion al lui G. Sbarea revista cit).

Astăzi, a face din om un zeu, ni s'ar părea ceva paradoxal în religie; dar lucrul se explică lesne, când știm că cei vechi n'aveau idee de creațiune. Misterul generațiunei eră pentru ei, ceea ce este astăzi pentru noi, misterul creațiunei. Născătorii lor erau ființe divine și pentru acest motiv îi se închinau strămoșilor lor. Trebuie ca acest sentiment să li se fi parut foarte natural, și să fi fost prea puternic, ca să-l fi adoptat ca principiu religios (Fustel de Coulanges, La cité Antique Paris 1895 p. 35—36).

Am spus, că primul strămoș a fost considerat la origine ca Domn „*Lar Familiaris*“, al casei care a fondat'o. El eră în același timp *Genius natalis*¹⁾ cauza fecundității.

§ 2) Larii particulari

Cultul Larilor a devenit, cu timpul, atât de obicinuit, în fiecare casă, fiecare familie, mai cu seamă când se consti-

1) Eundem esse Genium et Larem multi veteres memoriae prodiderunt (Censorin. De die nat. 3 2).

tuia din nou, venera un *Lar*, după cum fac și astăzi, în-surășteii noștri, căși aleg un patron dintre sfinții creștini. (Sbiera op. cit.).

Numărul Larilor erà foarte variat, după cum erau și acțiunile întreprinse de strămoșii noștri Romani și totdeauna perechi : (dii Manes¹) buni (*αγαθοί*) *dii Penates*, cari la origine trebuie să fi fost o asociațiune a unui *Divus Pater* și al unei *Diva mater* și inseparabili de *Vesta*, personificația focarului domestic și care purtau în comun numele de *Lari*. (B. Leclercq op. cit. 465).

Imaginile Larilor familiari se puneau de obicei pe vatră, ori în apropierea ei, în centrul casei ; și fiindcă casa se moșteneau din tată în fiu, *Larul domestic*, devenea *Larul familiar*, căruia 'i erà încredințată paza casei și a familiei, și se credea că Larii, protejau toate câte se țin de familie : casa, gospodăria, semănăturile la câmp, fructele, livezile, vile, etc. Tot Larii protejau pe parintele de familie, când pleca la afaceri, pe mare ori pe uscat ; c'un cuvânt toate acțiunile sale interne și externe.

Pentru aceste binefaceri, părintele de familie, înconjurat de soția, copiii și sclavii lui, venea dimineata și, în calitate de preot, rostea o rugăciune în numele tuturor ; iar înainte de a se pune la masă, aducea prenițiile prânzului și facea libațiuni c'un vin special destinat numai Penatilor și Larilor, ori îi puneau cu ei la masă (B. Leclercq ibid. nota 3 de sub pag. 465).

1) Manes dii ab auguribus vocabantur (Fert. Epist. p. 156 s. v. c. f. A. Bonché-Leclercq Manuel des Institutions Romaines Paris 1886 p. 465). Romanii țineau pe răposaii lor drept niște ființe desbrăcate de corpul pământesc și tot așa de nemuritoare ca și zeii, avându-și locuințele în adâncimea pământului, de unde la anumite epoce ale anului, și în timpul nopții, ies și rătăcesc pe pământ. Numirile lor : *Divi* sau dii Manes-zeii cei curați, cei luminați, buni. Une-ori prin *Di Manes*, se înțelege infernul sau împărăția spiritelor ; iar prin *Mani* pământul, care este muma spiritului (Tocilescu Mon, Epigr. 257).

§ 3) Larii publici

Larii privați deveniră în curând larii publici; așa la anul 180 înainte de Christos, Emilius Rugilius ridică la Roma un templu; asemenea temple s-au mai ridicat pe la răspântiile publice, prin porturi, etc., crezându-se că tot ei apără și păzesc neamuri întregi, și au devenit *Lares Gentium* sau *gentilatum*. Tot Larii păzeau curiele, cetatea și în fine republica și mai pe urma imperiul, și-au luat iarăși mai departe diferite numiri, după felul lucrului încredințat pazei lor. Așa, Larii Romei erau, *Lares-praestites*, și aveau un templu pe colina Palatină, (D. N. Preda, Mitologia Evreilor și a Romanilor, București 1863 pag. 179).

Ceilați se numeau: *Lares publici, urbani* (ai orașului) *compitales* (păzitorii raspântiilor), *viales* (ai drumurilor). (Gregoire Dict. Ecycloped. p. 1156); *Larii hostili*, întru cât ei goneau pe vrășmași de sub zidurile cetății. Un Lar ar fi izbăvit Roma de Anibal, și i s'ar fi ridicat un templu, înaintea porții Capene, sub numele de *Tutor* sau păzitor, iar pe o inscripție s'a aflat chiar și un *Lar Victor* (I. G. Sbarea loc. cit.), mai târziu, sau adăogat la cultul Larilor și Geniul lui August. (Gr. G. Tocilescu Mon. sculpt. pag. 17).

§ 4) Sărbătorile în onoarea Larilor

Sărbătorile Larilor erau foarte numeroase, între care vom cită pe acelea de la 1 și 9 Maiu; apoi la începutul fiecărei calende (luni) o alta numita *compitalia*. Dintre sărbătorile de căpetenie, vom mai aminti încă două, și cari stau în strânsă legătură cu cestiunea ce voim s'o elucidăm, și anume: *Charistia*. Această sărbătoare avea un caracter cu totul familiar, de oare ce părinții, fiii și rudele de aproape, se adunau spre a aplană împreună orice neînțelegeri s'ar

fi ivit între dânsii în cursul anului, prin mijlocul libatiunilor religioase, și veselia mesei (Valeriu Maxim cron. lib. II c. 1, 8).

Această sărbătoare eră celebrată în luna lui Decembrie (B. Leclercq nota 3 de sub. pag. 466).

Cât timp însă Larii au fost protectorii familiei, ai casei, ogoarelor, ai ginte, orașelor și republicei, lucrurile au mers bine. Dar este știut, că omul are frică de necunoscut și că dacă exista Lari protectori, apoi trebuie să existe și Lari de rău făcatori, ori răsbunători, fie din cauză ca au fost neglijați de a li se face rugăciunile prescrise, ori prin aducerea la vreme a sacrificiilor obicinuite, fie că nu li s'au putut aduce, din lipsă de avere unele din acele ofrande, pentru care ei aveau o deosebită predilecțiune, fie în fine din alte nenumarate cauze, prin care au ca consecințe să ofenseze pe un zeu nemuritor, și deci, urmă naturalmente, ca culpabilii să'și ia pedeapsa meritată, deci, pentru a fi feriți de Larii sălbatici răufăcători, și-au luat obiceiul a li se face un cult particular.

§ 5) Cultul și sărbătorile Larilor privați.

Religiunea oficială, adoptată la necesitățile statului, nu se amestecă în viața privată. Niciodată statul nu s'a gândit să introducă pe noul născut în sânul marei comunități religioase, ba ceva mai mult, interzicea prooților amestecul lor de a atinge, ori privi măcar un cadavru. Toate actele stărei civile — cum le avem noi astăzi — ca de ex. pentru naștere și moarte, căsătorie, se făcea libere de orice asistență oficială și aveau un caracter cu totul privat. Religiunea oficială nu se interesă, decât de raportul consecințelor acestor acte; ea mai avea necesitate pentru a-i interesa pe oameni în afacerile particulare, de învățăminte sigure, de formule eficace, pe care fiecare particular le ce-

rea de la depozitarii tradițiunilor. Culegerile acestor invocațiuni — *indigitamenta* — erau făcute, se zice, de Numa și ținute în curent de Pontifici, eră un fel de cod de procedură, unde fiecare cetățean venea să învețe un fel de artă cum individul să se pună în legătură cu zeii domestici, adică cu Larii.

Toate formele erau adunate într'un fel de Euchologiu, cum am zice astăzi, puse în serviciul individului, cu singura condițiune numai, ca ele sa fie citite, rostite rar și să nu lase nici macar o iotă. (B. Leclercq op. cit. 466—67).

În asemenea legătura aflându-se religiunea oficială cu cea privata, fiecare eră liber să-și aleagă Larii sai, pe oricare ar voi; poporul de jos ținea foarte mult ca Larii săi să fie naționali, pe când patricienii își alegeau ca Lari din zeitățile străine ca: Orfeu, Abraam, etc., iar Alexandru Sever, între alții avea ca Lar și pe Iisus Christos (Sbierea op. cit.); așa că cultul Larilor particulari, a luat o dezvoltare din ce în ce mai mare până când a trebuit să devina publice.

O alta sărbătoare eră *Lemuralia* (după d. Sbierea l. c.), iar după B. Leclercq p. 466, *Lemuria* sau sărbătoarea umbrelor, stafielor, a Larilor sau *Zeilor Mani*, care-și aveau locuința lor în adâncimea pamântului, de unde la anumite epoce ale anului și în timpul nopții se ratacesc pe pamânt (Tocilescu Mon. Epigr. 257), spre a face rău oamenilor. De aceea sarbatoarea *Lemuria* eră noaptea strigoilor — cum am zice noi astăzi; — ea n'avea acel caracter dulce și aceea seninătate gravă, ca Sărbătorile creștine, ci eră acum pur și simplu vorba de a se apăra în contra *Lemurilor*, ori *Manilor* suparați, ori nemulțumiți din cauza uitărei și a neglijenței culpabile că nu li s'ar fi dat onorurile așteptate de acele genii, de pe cealaltă lume (d'autre tombe).

Deci, spre a se apăra mai cu succes, parintele de familie se sculă noaptea și începea sa alerge prin casă cu picioarele goale, gesticulă și lovea cu furie și amenințări, ca să

alunge pe acești strigoi, aruncându-le boabe de bob negru, apoi lovea într'un vas de bronz spre a-i pune pe goană, repetând de nouă ori formula: *Manes exite Paterni* (Eșiți ori depărtați-va umbre părintești), deși se crede ca aici eră vorba de Larii străini și nu de cei părintești. (B. Leclercq 466 și nota 4 de sub aceeași pagină).

Dacă părinții de familie celebrău această sărbătoare în timpul nopții și în modul arătat, ce trebuie să fi făcut oamenii săraci spre îmblânzirea umbrelor lor părintești? De sigur, că umblau și ei colindând pe la ferestrele oamenilor bogați, spre a cere câte o plăcintă pentru îmblânzirea acestor umbre; și dacă parinții de familii, aruncau cu gesturi amenințătoare și cu lovirea într'un vas de bronz ca să alunge pe acești *Mani*, oare cei saraci nu vor fi avut și ei clopote, bice, capre ca în Moldova, și Țurca din Ardeal, cum și alte instrumente din care să facă sgomot pentru speriatul spiritelor infernale? de sigur ca da. Toate aceste obiceiuri ne sunt aduse de strămoșii noștri — coloniștii Romani, aduși aici de Traian — și transmise din generațiune în generațiune, până la noi, îmbracate însă sub haina creștină. Căci, de sigur, Apostolii Românilor, în predica creștinismului se vor fi folosit de paralelismul între cultul lui Christos ca *Lar* și între cultul Larilor, atât de adânc înradăcinat în mintea și inima poporului Roman, din timpul păgânismului. Exemple de acestea avem buna-oara în vizita făcută de Ap. Pavel templelor din Atena, și intrând în Areopag le spunea: „O, bărbați Atenieni, vizitând templele voastre, între alții, am văzut și pe un zeu necunoscut, ei bine, pe acest zeu necunoscut viu să vi'l predic astăzi“. Se cunoaște rezultatul.

Succesul predicatorilor creștini pentru coloniștii Romani din Dacia, cu atât trebuie să fi fost mai eficace, cu cât cultul Larilor eră atât de adânc în mintea și sufletul poporului Roman. Romanii nu faceau nici o acțiune mai însemnată și nici o întâmplare mai de seamă nu se petrecea la dânsii,

fără ca să-și aduca aminte de Lari, prin jertfe și rugăciuni, prin care li se cerea, cu umilință, tot ajutorul și protecțiunea lor, ori să le mulțumească după primirea lor. De aceasta credință înrădăcinată și prefăcută în sânge, carne și în oase, au fost prea străbătuți strămoșii noștri, coloniile Romane pe care Traian le-a adus în Dacia. Numai aceasta credința și acest cult innobilat prin creștinism, i-a susținut pe Români teferi în decurs de aproape 1200 ani, cât au ținut păvălirile barbarilor prin aceste țărișoare; numai aceasta înrădăcinată, fiind, a păstrat și datina colindărei și, cu ea împreuna, și aducerea aminte de Lari, deși sub înțeles nou. (I. G. Sbierea op. cit.).

§ 6) Cultul și sărbătorile Larilor publici

Ca să desfășurăm mai cu deamănuntul studiul nostru cu privire la refrenul din colindele românești, trebuie să mai amintim încă unele sărbători și datine, cari se refer la cultul Larilor publici.

Sufletele morților, la Romani, înainte de a li se fi cunoscut influența lor cea bună ori rea asupra urmașilor, se numeau *Lemnuri*, și spre a-i câștiga pe *Lari familiari*, li se aduceau felurite jertfe, rugi și închinaciuni. Orice familie, deci, trebuie să se îngrijească foarte mult ca să-și găsească adevarații protectori în sufletele morților lor; de aceea se îngrijeau cu multă sfințenie de cultul *Lemurilor*. Cultul lor, la început, eră numai privat, iar mai târziu deveni public, instituindu-le o sărbătoare generală *Lemuria* (sau Nuit des Revenants) după Buché-Leclercq (op. cit. p. 466), iar după d. Ion, al lui G. Sbierea (op. cit.), ea se numea *Lemuralia*. În gura poporului a putut să se schimbe lesne, prin metatesă, cuvântul de „Lemur“ în „Lerum“ sau „Leromi“, ce se află în refrenul colindelor noastre.

După ce s'au cunoscut influența cea binefacătoare a *Le-*

murilor asupra familiei, atunci *Lemurul* erà recunoscut ca Lar familiar și care avea, cum am văzut, un cult foarte întins și adânc înrădăcinat în popor. Calendele (ziua întâiu), Nonele (ziua a 5) și Idele (ziua a 13), a fiecărei luni, erau consacrate lor. Romanul nu făcea nici un pas mai însemnat în viața lui, fără sa'și aducă aminte de Lari prin jertfe și rugi. De aceea imaginile și altarele lor, le găsim pretutindenea prin pieți și pe la raspântii, prin por-turi, ca și pe marginile drumurilor, ei erau nelipsiți. Ei aveau și o sarbătoare comuna la 23 Decembrie. Romanii aveau cea mai mare îngrijire pentru serbarea lor. Cu serviciul de privigherea cultului erau însăreinați sclavii; erà ideea răspândită în popor, că Larilor le plăcea foarte mult sa fie serviți de sclavi. Ei umblau din casă în casa și cereau prin jocuri și cântari, câte o placintă, cari se aduceau apoi toate ca jertfe pe altarele acestor Lari; se zice ca erà obiceiul să se facă și oaspețe la aceasta serbare. Se vede — zice d. Ion al lui G. Sbierea în lucrarea citată — ca din darurile ce le primeau servii pentru Lari cu colinda, avea și ei partea lor.

Deși nu se amintește nicăiera în ce constau acele jocuri și cântări, — totuși nu mă sfiesc a susține — ne spune același autor, ca ele au avut cea mai mare asemanare, cu colindele noastre, cu jocul de astăzi: *Țurca*¹⁾ din Ardeal,

1. Despre jocul acesta Dimitrie Cantemir (Descript. Mold. part. III cap. I) crede că *Țurca* este un joc din vremile cele bătrâne, pe care l'ar fi inventat Românii Moldoveni, spre a batjocori pe Turci, umblând în ziua de Crăciun, dupa ce îmbracă pe unul cu un sac, la care legă un cap de brâu și peste acela încalecă un altul, făcând pe cocoșatul, și așa merg pe la case și pe uliți cu jocuri și cântări. D. Sbierea însă, crede, ca cuvântul *Țurcă*, nu vine de la cuvântul *Turc*, ci că obiceiul este foarte vechiu și vine de la latinul: *tus-ris* tămâe, prinos, care se aducea Larilor. Acest cuvânt este zis în loc de *Tarică* și înseamnă jertfă de tămâe, ce se aducea, sau și pe jertfitor. *Turificător* se numea preotul păgân, care aducea jertfe de tămâe, *turificatus* oră preotul creștin care jertfea în timpul goanelor. Această datină se

căci și la noi — ca și la cei vechi, — la Romani, nu umblă cu colinda decât copii, oamenii săraci și ȝiganii.

Timpul sărbătorii Larilor, cu timpul colindei la Crăciun, cade în aceeași zi și la noi și li se dă colindătorilor și celor cu Țurca — ca și la Romani — mai ales plăcinte, mălăiuțe, colaci, covrigi, mere ori nuci, și numai rare ori bani și băutură.

În Ardeal, umbla flacaii cu Țurca — mai cu seamă pe unde sunt fete de măritat — în ajunul Crăciunului, cum și în ziua de Crăciun, și colindă repetând refrenul „*O Lere Doamne*“, și tot ce capătă le adună la un loc, — bucate și băutură — și le servesc de ospățuri la jocurile din timpul *câșlegilor*¹⁾, așa încât familiile la care se țin acele jocuri n'au nevoie să se îngrijească de nimic pentru primirea oaspeților.

Romanii, mai târziu, și în special Patricienii, au început a-și lua ca Lari persoane vii sau moarte, și uneori chiar mitice; Isus Christos, a fost de asemenea venerat ca *Lar familiar*, de către împăratul Alex. Sever. Ultima sărbătoare de toamnă în onoarea Larilor cădea la 23 Decembrie, adică pe timpul când s'a născut Mântuitorul lumii. Pe noi ne îndeamnă ideia sa credem, că preoții creștini, precum în alte ocaziuni, așa și aici, s'au folosit de credința Romanilor în Lari și de sărbătoreea lor, spre a introduce creștinismul la Romani. E sigur, ca ei au propus poporului, ca Domnul nostru Iisus este încă un *Lar*, și încă *Larul cel mai mare, cel mai bun, și mai binefăcător pentru omenire, care s'a născut chiar pe timpul acestei sărbători și ca poporul să'l primească numai pe dânsul de Lar și aceasta sărbătoare s'o serbeze expres, numai în onoarea lui, în onoarea acestui Lar nou, al Larului lumii, în onoarea Mântuitorului.*

mai află și în alte părți locuite de Români, nu numai în Moldova. Aici, deci numai asemănarea numelui Țurcă cu Turc, a adus această părere și nu alt temei de seamă (op. cit.)

1) Vezi însemnarea acestui cuvânt la „argumentul filologic“.

Poporului, 'i-a plăcut această idee care corespundea cu vechea lui credință, de oarece nu-i eră străină și pentru care motive a și primit-o; iar preoții și învățătorii creștini, s'au nevoit ca să strecoare întâmplări din viața lui Christos în acele cântece, prin care venerau Romanii mai înainte pe Larii săi proprii; și așa colindele de mai înainte ale Romanilor păgâni, sau prefecut în colinde pentru Românii creștini, de aci și refrenul din unele colinde: „*O! Lerumi și Domn din Cer*“.

Căci trebuie să marturisim că cântecele prin care se venerau Larii păgâni, au trebuit să coprindă înrânsele întâmplări bine-facătoare din viața *Larilor*, într'un asemenea mod, după cum coprind colindele creștine întâmplări dela nașterea și viața Mântuitorului. Tot odată au trebuit să cuprinda ele, ca și colindele noastre, adresări de felicitări către parinții de familie, pe unde se cereau plăcintele de jertfe pentru Lari.

Cuprinsul bocitului morților din ziua de 'azi la Români, mai întărește aceasta parere, și este o rămașiță din venerațiunea *Lemurilor*.

Cred ca am aratat în destul până acum, ce însemnare are refrenul din colindele noastre. Dacă este adevărată această parere — de care nu mă îndoiesc — zice D. Sbierea — apoi timpul ivirei colindelor și forma lor, precum și chipul și timpul colindării este străvechiu. *Colindele sunt născute așa zicând de odată cu Religia Românilor și cu existența poporului Român*. Credința în *Lari*, și cultul lor, au străbătut toată viața Romanilor, din timpurile cele mai vechi și până în cele noi și au fost atât de înrădăcinate în ființa lor, încât nici o prefacere a credințelor și a sentimentelor lor, n'au fost în stare sa le stârpească de tot, vitrigia vremurilor grele prin care au trecut Romanii.

Numai aceasta credință atât de mult înrădăcinată în inima Românilor, a putut păstră numele de *Lar*. Chipul și forma colindării, precum și timpul ei neschimbat și uni-

versal la toți Românii, până în ziua de astăzi, iar nici de cum venerarea, sau credința într'un împărat oarecare, chiar de ar fi fost și el cel mai strălucit domnitor din lume.

Imperatorii M. Aureliu și Aurelian, de atunci s'au și șters din amintirea poporului român, și cu-atât mai mult, cu cât, nici o bine-facere n'au lăsat pe urma lor, pentru Români, ca să-i rețină în memorie, și apoi să le transmită din generație în generație până la noi; pe când credința în Larii, păzitori și scutitori ai vieții lor, i-au ferit de toate relele, prin toate timpurile grele și nenorocite prin care au trecut.

Credința în Larii cei vechi a căzut acum,—ce e drept,—prin introducerea creștinismului. Românii, însă, și-au aflat alt Lar mai mare, *un Lar Domn din Cer, care i-a păzit totdeauna și încă îi scutește și-i ferește și astăzi, de toate relele, și căruia singur, i-au păstrat Românii cultul Larilor de mai înainte*, deși înțelesul cântecelor, prin care se venerau Larii cei vechi, s'au schimbat și s'au înlocuit prin idei, potrivite cu viața și influența acestui *Lar nou „Domn din Cer“, a Mântuitorului lumii*. Deci, dar, o repet încă, că datina colindărei și forma ei externă este străveche; o parte din cuprinsul colindelor, mai nouă, adică dela începutul încreștinării Romanilor, cari au venit în Dacia, parte ca creștini, parte s'au creștinat aici după aceea.

Insemnătatea colindelor și a refrenului lor, este foarte mare, din două puncte de vedere: întâiu, pentru că datina colindărei, împreună cu toată credința ce se ține de dânsa, ne dă un argument foarte puternic, nu numai pentru origina noastră, Romană, ci și pentru antica creștinare a poporului românesc dela Dunare, de oarece în colinde, adică în credința pe care strămoșii noștri în Lari, se oglindește: familiaritatea, frația, religiositatea, comunitatea de interese, moralitatea și umanitatea (Sbierea op. cit).

§ 7) Incheere la cele zise până acum.

Din studiul legendelor, tradițiunilor, practicilor religioase și al colindelor aflate în graiul viu al poporului, vedem că germenul primordial al creștinismului eră manifestat mai întâiu prin terminologia păgâno-creștină, în secolul I și II al erei noastre, adică în perioada de tranzițiune dela păgânism la creștinism. Ea s'a format în același timp cu terminologia bisericească, care și-a luat forma ei definitivă în prima jumătate a veacului IV-lea.

Cucerirea Sarmăției europene, a Scythiei și a Daciei de către Romani, a contribuit foarte mult la raspândirea creștinismului: *a)* prin exilul creștinilor, și *b)* prin colonizarea cu colonii aduse de prin Orient, unde creștinismul era în floare, cum și de prin alte părți pe unde fusese predicat de Apostoli și urmașii lor direcți.

Pe lângă legende, tradițiuni, practice religioase, colinde etc., vedem primele vestigii ale creștinismului manifestate prin inscripțiuni de monede, prin semne creștine gravate pe vase, imprimate pe lampi. Aceste inscripțiuni sunt puține — ce e drept — dar aceasta n'are de aface întru nimic cu vechimea creștinismului românesc.

Acestea zise, să trecem la un alt ordin de idei, și să arătam, că vechimea creștinismului la Români este mărturisită de istorici contemporani cu faptele ce le descrie.

CAP. VI.

Vechimea creștinismului în Dacia.

Considerațiuni generale.

Toate popoarele — c'un trecut istoric — și-au Apostolii lor, predicatorii lor, iluminatorii lor; singuri Românii fac excepție dela aceasta regulă; probele istorice pozitive ne lipsesc, iar acele do cari dispunem nu privesc direct aceasta cestiune. Ele nu ne spun, cine au creștinat pe Români; nu ne arata locul și modul cum s'u operat acest mare act la Romani, cari dupa istoricii slavi, „presintă un exemplu fără precedent, întru cât privește, dragostea lor neclintita, către credința strămoșilor lor, cu toate dificultățile condițiunilor, în care ei au trebuit s'o mărturisească“. (Gen. Enăceanu Creștinism în Dacia Bis. ort. Rom. I (1874 p. 409).

Noi rectificăm în parte aceasta părere, pe motivele arătate mai sus, că în partea rasăriteana a Regatului Român de azi, a predicat Ap. Andreiu și discipolii sai, după marturiile autorilor citați în alta parte, a tradițiunilor bizantine și a legendelor românești. Deci, atât în Scythia (Dobrogea) cât și în o parte a Moldovei și a Basarabiei, a predicat Ap. Andreiu, și care trebuie să fie primul patron și Apostol al Românilor din Regat.

O parte din razele luminoase ale creștinismului ne-au venit din Orient și despre aceasta ne-am ocupat și cu alta ocasiune.

Cât privește însă despre creștinismul coloniștilor aduși în Dacia de Traian, afirmațiunile lui Golubinsky cât și ale Ep. G. Enăceanu, ele au toate temeiurile istorice.

Noi am văzut, că politica de stat Romană făcea ca orice țară cucerită să servească ca centru de civilizație. Este mai pe sus de orice îndoială, că limba latină, datinele, ordinea și sociabilitatea Romană, au lăsat urme adânci între locuitorii Daciei, și atunci trebuie să recunoaștem, că principiul fundamental al civilizațiunei nouă — creștinismul — a străbătut, după cum am arătat cu altă ocasiune, încă de pe timpul colonisarei. (Bis. ort. Rom. IX (85 p. 698 c.fr. Erbiceanu Ist. Mitr. Mold. p. X. Fil. Scriban p. 5).

Lucrul nu trebuie să mire pe nimenea, de repede răspândire a noiei religiuni, în masele poporului de jos; ba chiar se ridicase și în straturile superioare atât de sus, că ajunsese până în palatul Cesarului; și lor Ap. Pavel le trimite salutarile sale (Filip. IV 22). Despre acest adevăr ne încredințează tot Ap. Pavel (Rom. I. 8) și deci se poate zice ca și în Dacia (Acad. Rom. M-ss 2 G. E. p. 183^v) că credința Romanilor s'a răspândit în toată lumea. Petru Maior (Ist. Bis. Rom. Buda 1813 p. 4), serie că nici nu se îndoiește despre strămoșii Romanilor (coloniștii), că după cum sângele în vine, așa și credința lui Christos au adus-o în suflet dela Roma cu dânsii în Dacia; așa, între colnoștii dintre cei mai batrâni — poate — că au cunoscut în Roma pe căpeteniile Ap. Petru și Pavel și predica lor au auzit: Și pentru aceea începutul primirei și a lățirei credinței creștine între Români în zilele lui Traian (105); și aceasta este cauza, că nimenea dintre scriitorii cei vechi n'au știut să serie nimic, despre începutul credinței creștine între Romani.

O Persecuțiune a fost decretată contra creștinilor chiar de catre Traian (Plinius X 97—98); fica acestui imperator se zice că eră creștina (Bis. ort. Rom. IX/₈₅ p. 689).

Daca acum luam în bagare de seamă și acea mulțime

de Romani, cari au fost strămutați peste Dunare, atunci cât de mare trebuie să fi fost între dâșii și numărul creștinilor?

Și apoi cum să nu ne învoim cu parerea, că la chemarea guvernului Roman, au venit ca să colonizeze o țară secătuită de oameni, din cauza sângeroaselor răboaie! ei au trebuit să vină din toate părțile imperiului și mai cu seama acei locuitori, cari nu mai puteau suporta o stare de lucruri, devenită de nesuferit cum erau: exacțiunile publicarilor, exercițiul dreptului celui mai tare asupra celui mai mic și slab, terorismul și oroarea răspândită din palatul marelui patrician până în coliba ultimului libert, de mărirea uzurei, de despotismul și corupțiunea tuturor celor mari și puternici, de cruzimele stăpânilor asupra sclavilor, de traficantii corpurilor și sufletelor omenеști și, în fine, a tuturor obijduiților, cari aveau speranță că, departe de centrul administrativ, ei puteau cu mai multa ușurință a dispune de convingerile lor religioase; a'și ascunde credința lor creștina și a profesa în liniște departe de centru convingerile lor în legea cea noua creștina. (I. H. Radulescu *Historia Românilor din Dacia* ed. II. 1870 p. 28—29 cf. *Bis. ort. Rom. IX/85* p. 699). *Const. Erbiceanu op. cit.* p. X).

Dar să ne dam seama mai de aproape de binefacerile, pe cari creștinismul le oferea creștinilor primari, cari înfruntau moartea c'o barbație demna de sfânta cauza, pe care cu atâta convingere o marturiseau.

Dacă cautăm să ne dam scama de rezeșile progrese ael creștinismului, apoi ele sunt cam acestea:

a) Zelul inflexibil și chiar intolerant al creștinilor, zel împrumutaul din religiunea iudaică, dar degajat de acel spirit strâmt și insociabil al caracterului rasei ebraice.

b) Doctrina unei vieți viitoare, perfecționată și acompaniată de toate probele, care-i dadeau greutatea și forța necesara a acestor importante verități.

c) Darul minunilor, unul din marile privilegii ale Biserice primitive.

d) Morala pura și austeră a credincioșilor.

e) Menirea și disciplina perfectă a comunității credincioșilor primari cari, în mod treptat, formau în sînul imperiului Roman un stat liber, a cărui forță devenea din zi în zi mai considerabilă (Gibbon I 265).

Religiunea creștina, fiind o religiune a celor umili, curata de amestecul patimilor omenești, prinde radacini adânci în spiritul omenească, crește în mijlocul tăcerii și obscurității.

Persecutata, în persecuție își găsește noi puteri; modesta samânța evanghelică aruncată în pietrosul pământ al Palestinei, prinde fără greutate rădăcini adânci în sufletele omenești; în scurt timp ea devine un arbor puternic, ale cărui ramuri se ridică falnic, până pe ruinile Capitoliului, unde strălucește bandiera triumfală a crucii. Influența sa nu se mărginește nici la durată, nici la limitele imperiului Roman (Gibbon I 267).

Creștinismul era religiunea menită a atrage asupra-și atențiunea lumii Romane; nici o altă religiune nu corespundea mai bine scopului ei; ea care se adresa lumii obișnuite, ca și mândrei aristocrației Romane, poporul roman a fost cel întâiu chemat la primirea Evangheliei (Martyrolog. Roman pag. 246).

§ 1) Tăcerea scriitorilor posteriori, despre creștinarea Românilor, documentează vechimea creștinismului la Români.

Imperiul Roman, înclinat pe panta decadenței, cade sub propria sa greutate, ca și omul care nu mai poate să se țină pe propriile sale picioare; caderea aceasta este grăbită și de loviturile popoarelor barbare; aceste popoare se

revarsa peste întreg imperiul, ca o mare furioasă, care debordează peste țărmii fixați de natură.

Aceste ginți, așezându-se peste substratul latin, cu timpul s'au contopit, dând astfel naștere la popoare cu totul noi, de ex.: Francii, popor de origine germană, așezându-se peste Galo-Romani din Galia, au dat naștere poporului *Francez* de astăzi; din contopirea popoarelor barbare cu elemente latine s'au dat naștere la diferite populațiuni de origine latină, ori germană.

Sunt alte popoare din contra, cari nu s'au amestecat, ci și-au pastrat individualitatea și caracterul lor național separat până în ziua de astăzi, cum sunt de ex.: *Ungurii* și *Bulgarii*. Despre toate aceste popoare, fără deosebiri, atât despre cele cari au perit de tot, contopindu-se cu altele, cum și despre cele cari există astăzi, istoricii evului mediu ne arată în scrierile lor, timpul, împrejurările, fazele, pe apostolii, pe predicatorii și creștinatorii lor. (Dr. Al. Grama, Ist. Bis. Rom., p. 10—11 cf. Auner. *Câteva momente din începutul Bisericii Române*, p. 6). Astfel din istoricii aceștia, ne este cunoscută istoria creștinării *Vizigoților*, a *Francilor*, a *Anglilor*, a *Bulgarilor*, a *Ungurilor*, etc.

Dar ce este mai mult, e că merg așa departe, în cât ei ne descriu în scrierile lor, de multe ori în detalii amănunțite, despre creștinarea unor popoare, care, propriu vorbind, nici n'au fost popoare în adevăratul înțeles al cuvântului, ci numai părți ale unor popoare, cum sunt de ex.: *Burgunzii*, *Suezii*, *Frizii*, *Longobarzii* și alte seminții, cari erau numai ramuri ale unui popor mare, a poporului german. Ceva mai mult, interesul cel mare pe care l-au arătat istoricii, față cu istoria creștinării popoarelor, a fost atât de intens, încât nu au uitat nici chiar țările cele mai depărtate, care, fie pentru departarea lor, cât și din alte cauze, erau de altfel un ce prea însemnat pentru Europa. Cât de departe este de ex.: insula cea plină de ghețuri a *Islandei* și ce rol puțin, ca să nu zic cu totul neînsemnat,

a jucat ea totdeauna în Istoria Europei ? Şi cu toate acestea, istoricii Evului Mediu nu au uitat-o în scrierile lor, ci din contră, ei ne fac cunoscut şi istoria creştinării poporului din insula aceasta, tot cu acelaşi lux de detalii, ca şi istoria creştinării altor popoare şi altor ţări, cu mult mai însemnate din Europa.

Singur, poporul român, face excepţie de la această regulă ; despre dânsul nu se găseşte nicăeri absolut nici o amintire măcar, la istoricii din tot cursul Evului Mediu, ca ar fi predicat vreun Apostol, vreun predicator, ori vreun *iluminător*, ca sa-l creştineze. Imprejurarea aceasta este extrem de interesantă pentru Români, şi cu atât mai bătătoare la ochi, cu cât poporul român, nu a fost o seminţie ca cele amintite mai sus, ori popor cu totul mic, ci un popor mare şi compact, care numără astăzi peste 10 milioane suflete. Pe lângă acestea, n'a fost un popor, care sa locuiască pe un mic şi neînsemnat petec de pamânt, ci a fost un popor care locuia un teritoriu destul de întins de peste 300.000 klm. patraţi, întinderea Italiei sau mai mult de jumătate din aceea a Franciei. (Xenopol, Ist. p. curs. secundar, p. 10).

Mai departe, Românii n'au fost aşezaţi într'o ţară depărtată, ci un popor care locuia, aşa zicând, la porţile Europei orientale. Pe lângă aceasta mai adăogăm încă că Românii pe atunci, ca şi azi, nu vorbeau o limbă necunoscută, ci un popor care vorbea o limba ce era fică a celei latine şi pe care o înţelegeau toţi misionarii.

Misionarii cei numeroşi, Apostolii cei zeloşi, ai creştinismului din Evul Mediu, dacă ar fi voit a semăna undeva sămânţa Evangheliei cu mai mult profit, atunci, cu multă greutate ar fi aflat undeva un teren mai fertil şi mai lesnicios de cultivat, decât pamântul *Daciei antice*, cu poporul său de *viţă latină*.

Şi totuşi, în tot decursul Evului Mediu, şi mai cu seamă în prima lui jumătate, când mai toate popoarele Europene

își aveau misionarii lor, nu s'a aflat nici un misionar, nici un predicator, care să meargă la Români cei atât de apropiați de Bizanț, ca să li se predice Evangelia !

Anomalia aceasta nu se poate explica decât punându-le în alternativele următoare : sau că Românii n'au fost creștinați nici odată, dar noi am dovedit contrariul, în urma celor expuse până acum, când vedem ca Românii sunt creștini ca și alte popoare europene, ori că ei au adus cu dânsii creștinismul în Dacia, chiar atunci când Divul Traian i-a așezat pe aceste locuri. Și astfel fiind, creștinismul semănat între ei, încă de la început, misionarii n'au mai simțit nici o trebuința ca sa le predice creștinismul ca la alte popoare ¹⁾).

Deci, alternativa întâiu fiind imposibilă, urmează de la sine adevărul alternativei a doua (Dr. Al. V. Grama, Ist. Bis. Rom., p. 10—14).

Am expus mai sus grabnica răspândire a creștinismului în imperiul Roman, și credem de prisos a mai reveni ; vom adăoga însă că creștinismul în Dacia a fost cunoscut scriitorilor bisericei creștine, încă foarte de timpuriu, de oarece vorbește despre dânsul, după cum ne vom încredința de însuși marturiile lor.

§ 2) Luptele lui Marcu Aureliu cu Quazii, Sarmații și Marcomanii (174 p. Christ).

Imp. Marcu Aureliu, a avut numeroase lupte cu diferite triburi germanice la Dunăre. Toate luptele și biruințele

1) Dintre scriitorii moderni, singur Golubinsky — scriitor rus — a atacat vechimea creștinismului la Români, susținând că Românii sunt creștinați de Bulgari prin secolul IX p. Chr., sau odată cu dânsii, sau ceva mai în urma lor. (Bis. ort. Rom. I 74 p. 409—415). Când vom trata însă despre contactul Romanilor cu Bulgarii și creștinarea acestor din urmă, vom vedea că aserțiunile lui n'au absolut nici un temei istoric.

acestea sunt sculptate pe o columnă de piatră, după modelul Columnei lui Traian, în care se arată, ca într'o carte vie, răsboaiele sângeroase pe care acesta le-a purtat în contra barbarilor.

Luptele lui Marcu Aureliu cu Quazii, Sarmatii și Marcomanii, sunt puse de unii istorici în Panonia (Ungaria de azi), (Zonara, lib. II, cap. 2, Cantemir Hronic I, cart. I, cap. 10, pag. 265). Cantemir crede că lupta a avut loc în Dacia (ibid. p. 264). Pe columna lui Marcu Aureliu citim ca acest imperator bate pe Quazi, Sarmati și Marcomani (planșa 44), la care istoricii (Dio Cassius Excerpta Xiphilini LXXI) adauga și pe Iasigii (Metanaști); atât Sarmatii, cât și Iasigii locuiau în Dacia, dar nu intrau însă în cuprinsul Imperiului Roman, de oarece erau considerați ca „foederati” (Xenopol I, 184, nota 29 de sub pag. 190 ibid). Constantin cel mare, când bate pe Sarmati îi găsește tot în Dacia (Xenopol I, pag. 314—315).

Deci lupta a avut loc în Dacia Traiana, iar nu în Panonia; și aici ne unim cu parerea lui Cantemir (op. cit. p. 264) și a Episc. Ghen. Enăceanu (Acad. Rom. Mss No. 2, p. 51).

Aceasta luptă astfel după cum o vedem pe columna lui Marcu Aureliu din Roma (pl. 12 și 44), are loc în următoarele împrejurări :

„Triburile barbare fiind superioare numericeste trupelor „Romane ; Marcu Aureliu este așezat cu întreaga armată „în locuri strâmte și impracticabile, pentru a fi expuși la „arșița soarelui și la lipsa totală a apei; obține din cer o „ploaie abundentă, pl. No. 13), în același timp (zeii) îndrepteaza asupra vrășmașilor lui (14), peste care (cerul) face „sa cada o furtuna grozavă de grindina și fulgere. Ca aluziune la acest eveniment, se vede aici sculptată imaginea „lui Jupiter datatorul de ploaie (Pluvio) (15), care pare a „ridică mâna sa dreaptă favorabilă Romanilor și ameninșând cu stângă pe barbari și familiile lor” (17).

Faptele astfel istorisite, sunt confirmate de Tertulian, Dion Cassiu (Excerpta în Xipilini LXXI) Eusebiu (lib. V, c. 5), Cantemir (Hron I; lib. I, c. 10) etc. Asupra unui singur lucru nu se împacă istoricii, când e cestiunea de cauzele, cari au provocat și partea miraculoasă a faptului că au scăpat pe Romani de la o peire sigura, cum pașise odinioara legiuirile lui Varus, și tocmai această particularitate este interpretată unilateral.

Istoricii păgâni, cu Dio Cassiu în frunte, atribuiă ploaia nu rugăciunii adiesate de legionarii creștini lui Dumnezeu, (Eusebiu, lib. V, cap. 5), ci lui Jupiter (Pluvio).

În timpul războiului, Marcu Aureliu avea lângă dânsul pe un poet păgân, Claudianus, — probabil ca să-i cânte ispravile războiului; — atribue ploaia și scăparea Romanilor unui vrăjitor haldeu, pe care o cânta în frumoase versuri latine ¹⁾).

Dio Cassiu, cap. VIII, serie, ca după ce Marcu Aureliu aduce la ascultare triburile germanice, repurtă o mare victorie contră Quazilor, o victorie neașteptată, sau mai propriu vorbind, daruita de zeii, căci puterea Dumnezeiască mântui pe Romani, în modul cel mai neașteptat, de pericolul luptei. În adevăr, Romanii înconjurați de Quazi, în niște locuri favorabile acestora, barbarii continuau lupta, sperând ca-i vor face lesne să capituleze, din cauza arșiței soarelui și a secetei, ocupând toate locurile. De jur împrejur se întăreau ca să nu poată lua de nicaeri apa, căci erau superiori la număr; deci, pe când Romanii se aflau într-o astfel de strâmtoare, atât din cauza ostenelei, cât

1) Laus tibi nulla Ducum nam flammens imber in hostem cecidit. Hunc dorso trepidum fumante ferebat Ambustus Sonipis: hic tabescente solutus. Subsedit galea lique factaque fulgore cuspis conduit, et subites fluxere valetoribus enses: Tunc contenta Polo mortalis nesciat teli Pugna ut, Chaldea mago seu, carnina vitu. Armavere Deos, seu quod reor omne tonnantis obsequium, Marci mores potuere mereri apud. (Cantemir, Hron. I, lib. I, c. 10, p. 267).

și din cauza arșiței sale, nouri deși se grămadesc de odată și ploae multă se varsă, nu fara ajutorul lui Dumnezeu. Căci se zice că Arnuphis — un mag egiptean — care însoțea pe Marcu, invocă în descântecelor lui între alte genii mai ales pe Mercur aerianul și că prin el atrase torentele de ploae. Astfel vorbește Dio Cassiu (cap. IX) despre acel eveniment. Eu cred. zice Xiphilin (In Excerptis lib. LXXI a Ist. Rom.), că el minte cu știința, căci el nu ignoră legiunea numita „Fulminata“, care se numea astfel după incidentul petrecut în acel rezel, care fù atunci cauza mântuirii Romanilor și a peirci barbarilor, iar nu magul Arnuplis. Iată cum stau lucrurile — continuă mai departe Xiphilin : Imperatul Marcu Aureliu aveà o legiune din Mitilena ; toți legionarii erau creștini.

Deci în lupta aceea venind Prefectul Pretoriului la Marcu, care nu știà ce să facă, în acea împrejurare și se temea de soarta întregii armate, se zice ca i-a spus : „ca nu este nimic pe care, așa numiții *creștini*, sa nu le poată obține prin rugaciunile lor, și că între ei se află din întâmplare o legiune întreagă, de aceasta secta. Deci auzind Marcu acestea, îi învita să se roage Dumnezeului lor, iar Dumnezeu le ascultă îndată rugăciunea lor și lovì pe vrasmaș cu fulgere iar pe Romani îi mângâia cu un torent de ploae.

Marcu Aureliu tare uimit de aceasta, onora pe Creștini printr'un edict, și dete acestei legiuni numele de *Fulminatrix* (Fulgerătoare). Se zice ca exista și o epistolă a acestui împarat în privința aceasta. Păgânii (scriitori) de și știu cauza acestei minuni, totuși prefera a tăcea. (In Excerpt. LXXI, p. 137). Eusebiu ca și Cantemir mărturisesc identic același lucru, despre această minune.

Din cele expuse resulta faptul istoric pozitiv cu minunea savârșita prin rugaciunile creștinilor de numita legiune, iar Prefectul Pretoriului spune imperatorului, ca : *între creștini se află o legiune întreagă creștină, din întâmplare. Expresia : din întâmplare, aici probeaza tocmai contrariul fap-*

telor; căci este știut că toate legiunile, cari numărau mulți creștini, erau trimise cu scop, la extremitățile imperiului și mai cu seamă în Dacia și Panonia, ca să lupte contra barbarilor și, de este posibil, sa și piară acolo.

Filozoful stoic și împărat Marcu Aureliu, atribue minunea lui Jupiter tonans, când pune pe artist să sculpteze Columna din Roma, pentru perpetuarea victoriilor sale contra Quazilor, Sarmaților, Iasigilor și Marcomanilor; are grija să puna tot pe batrânul Jupiter, reprezentat pe columnă sub forma unui batrân vechiu de ani, cu barba și pletele lungi, îmbrăcat într'o haina mițoasă, c'o mână binevoitoare întinsă spre Romani, iar cu cealaltă amenințând pe barbari (vezi pl. No. 12).

Vestea minunei savârșită în Dacia s'a răspândit ca prin farmec, ea a ajuns pretutindeni. Iustin Martirul profită de scrisoarea împăratului către Senat, cu privire la minunea savârșită în Dacia, și compune a doua apologie, în care spune, ca armata Romanilor n'a fost scăpată de Jupiter, ci de Christ (Ac. Rom. M-ss 2, p. 181'), care domnește între Sarmați, Daci și Scythi și care acum a venit, după cum vom vedea mai departe. Aceasta ne amintește o practică a cărămidarilor Moldoveni, cari ies înaintea grindinei, spre a o abate de pe locurile lor, datină care e rămasa din aceste vremuri; să se mai adauge la aceasta că era secolul minunilor.

Faptul minunei este explicat unilateral, ori mai bine vorbind, fiecare după credințele lor.

Aflându-se legionarii în grea cumpană, au recurs la practice religioase adică: creștinii la rugăciuni și pagânii la vrăjitori (Eus. lib. V c. 5. Ac. Rom. Mss 2 G. E., p. 51 v.) cu cari știau a mânui ploaia după voința, cum se zice ca o mănuesc și cărămidarii noștri din Moldova.

Minunea făcându-se, Romanii au fost neconținut sub ploaie; mai ales Dacii, s'au speriat de furtună ca și în lupta de la Tapæ, (Xenopol I 91) și privind la cele pe-

trecute ca la niște semne rele pentru sorții armelor, au lasat câmpul de lupta pe mâna Romanilor. Dio Cassius prescrie faptul meșteșugului vrăjitoresc al magului Arnuphis, după cum am văzut în Suidas, amagitorului Iulian, iar Marcu Aureliu lui Jupiter (vezi Columna lui M. Aureliu (pl. 12).

Scriitorii creștini: Tertulian (cap. V). Eusebiu, Ion Xiphilin, istoric din veacul XII, cu contemporanul său Claudiu Apolinarie episcopul Ierapolei din Frigia, prin apologia sa către M. Aureliu, prescriu cu toții minunea numai lui Dumnezeu celiua Tot Puternic. (Neanders Geschichte der Christlich religion und Kirche Hamburg 1843, partea II, p. 197-200, ap. Gen. Enăceanu Acad. Rom. No. 2, p. 52).

Am expus partea istorică a faptelor savârșite și numai avem a reveni, de cât asupra unor practice, cari se păstrează până astăzi la Români, și cari își au origina din aceste timpuri.

În legiunea XII-a, pe lângă creștini, erau și bărbați cari, cu meșteșugurile lor, știau să aduca ploaia, după cum ei trebuie să fi știut în alte meșteșuguri vrăjitoarești, de a o înlătură, adică mănuierea ploi cu ale ei fulgere și traznete, după voință. Românii din Moldova, ca urmași ai acelor legionari, mai ales cei ce fac caramidă, când văd că vine o ploaie, care le-ar putea strică cărămida încă crudă, alearga înaintea ploaii, până la hotarele moșiei, sau cel puțin până la marginea despre ploaie a cărămizilor întinse la soare ca să se usuce, și acolo înfig cuțitul în pământ, însoțind înfigerea cuțitului și de cuvinte vrăjitoarești, iar grindina apucă în două părți, scăpându-și astfel cărămida. Românii, urmași de ai legionarilor din a XII Legiune *fulminatrix*, mănuesc și astăzi ploaia cu cuțitul ori cu toporul înfipt dinaintea ușei, ca oare-când Arnuphius, ori Iulian și cu toții de la un capăt până la celalt al Romanismului, pe timp de grindina și ploi însoțite de fulgere

și trăsnete îngrozitoare, prin aprinderea lumânărilor de la Paști (vezi și Gen. Enăceanu No. 2, p. 52 v. la Ac. Rom.).

Ca dovadă că Românii de azi sunt urmașii direcți ai acelor legionari cari s'au rugat ca sa le deă Dumnezeu ploae, și Dumnezeu le-a ascultat rugăciunea lor, este că urmașii acelor rași legionari, prin vrăjitorii și farmece, *știau să alunge nourii prerestitori de grindină și furtuni*. Obiceiul acesta fiind prea frecventat printre barbari (Români), Sinodul ecumenic din Troula, decretaza contra lor canonul 61. Acest canon mai condamna pe acei cari umbla cu ursul, pe ghicitoarele de noroc cu : oglinda, cu bobii, cu cărțile, etc. (Vezi coment. can. 61 din Trula, Bis. Ort. Rom. XII/89, pag. 767—777).

Din acestea deducem : I) vechimea creștinismului la Romani, II) persistența elementului românesc în Dacia.

Numărul creștinilor în Dacia era mare și, ca proba înca mai convingătoare, este că istoricii confirmă existența creștinismului, iar mai târziu a Martirilor.

Vechimea creștinismului în Dacia după mărturiile istoricilor.

§ 3. Mărturiile lui Iustin, Martirul și filosoful, și Tertulian.

Creștinismul a fost plantat de Ap. Andreiu și discipolii lui în Dacia ; Apostolul Pavel avea cunoștință de predica creștinismului din Dacia, pe care Grecii o numeau țara *Barbarilor*, când se exprimă : „Nu voesc sa nu știți voi fraților ca Elenilor și *Barbarilor*.... le-am fost de folos“ (Rom. I, 13—14) ; iar după cucerirea ei de Romani, biserica Daciei a ajuns la cunoștința apologetilor creștinismului veacurilor primare. Așa : Iustin Martirul și filosoful (167 p. Chr.) în dialogul sau cu Trifon Iudeul zice : „că nu este nici un fel de popor, fie de al Grecilor ori de al *Barbarilor*, în care sa nu se faca

rugaciuni prin numele lui Isus celui restignit (Nullum omnino genus est sive graecorum sive *barbarorum* in quo non par nomen crucifixe Jesu preces fiant....) (Dr. Grama id. pag. 101 15). Iar în alta parte același Martir spune tot Iudeului Trifon, că creștinismul a ajuns, până în timpul lui, la *Barbari* și la *Scythi* (Ac. Rom. No. 2 G. E., p. 182).

Este clar, că părinții veacurilor primare aveau cunoștință de locurile pe unde creștinismul fusese predicat de către Apostolii și discipolii lor direcți; după decretarea persecuțiilor, de către imperatori, aceasta sfera a cunoștințelor despre starca bisericii se mări, numărul și numele tuturor acelor ce luau cununa martirică erau facute cunoscut întregei bisericii, spre a lua cunoștința de dânsii și a-i chema în rugaciunile lor către Dumnezeu (vezi epist. Marelui Vasilie No. 337 et squ).

Al doilea părinte bisericesc, care ridică vocea în contra persecuțiilor Cesarilor Romei, decretate contra creștinilor, este Tertulian (160—240) scriitor de merit și apologet distins; el este primul care precizează că și în Dacia numele lui Christos este prea marit. „În care altul au crezut popoarele — întreabă Tertulian — dacă nu în Christos, care a venit? cine altul a putut să cucerească pe nomazii Getuli și Mauri, marginile externe ale Spaniei, diversele ginți ale Galilor, ascunzătorile Britanilor neaccesibile Romanilor, dar ocupate de către Christos; de asemenea pe *Sarmați* și pe *Daci*.... și *Scythi* etc. în toate aceste locuri, numele lui Christos care acum a venit, domnește¹⁾).

Dupa cum vedem, vestea creștinismului din Dacia a ajuns pâna în Africa. Sunt unii scriitori, nu numai dintre

1) In quem univorsae gentes crediderunt, nisi in Christum qui jam venit? Cui enim et aliae gentes crediderunt, nisi in Christum: Parthi, Midi, Elamitae, et qui habitant Mesopotamiam, Armeniam Phrigiam, Cappadociam et incolentes Pontum et Asiam et Pamphiliam immorantes Aegyptum et regionem Africae, quae est trans Cyrenem, inhabitantes et incolae tunc Ierusalem. Indaei et ceterae gentes, ut jam Getulorum

străini ci chiar dintre Români, cari cred ca afirmațiunile lui Tertulian nu trebuiesc a fi considerate ca verități istorice, ci ca figuri retorice; primul dintre straini care pune la îndoială buna credință a lui Tertulian este, — după câți cunoaștem noi, — Enghel (*De rebus Traiani ad Danubium Coment*, p, 278). Acestui scriitor nu-i convine ca Biserica Româna să aiba o origină atât de nobilă și să fie de o vechime atât de mare; dar îndoiala lui nu are nici un temei istoric, de oarece nu se întemează decât pe o simplă negațiune (Petru Maior, op. cit., p. 4).

Tertulian amintește, în citatul sau, de popoare despre care știm cu siguranță ca ele au primit creștinismul încă din secolul I al erei noastre; pentru acestea trebuie să-l considerăm că vorbește tot ca orator? nu, căci faptele ne dovedesc contrariul. Este oare admisibil a da, pentru unele popoare, afirmațiuni cu caracter istoric, iar pentru *Sarmați, Daci și Scythi*, la care nu s'ar fi predicat creștinismul, a voit el să dea afirmațiunilor sale numai o splendoare și un farmec mai mare oratoric? Dar noi am dovedit, — cred, — ca creștinismul a fost predicat în aceste țări, încă din a doua jumătate a veacului întâiu. Cu ocasiunea colonizării Daciei, creștinismul a fost adus aici de către coloniștii romani, care la început formau contingentul cel mare al creștinilor; și se înțelege, ca el în majoritatea lui, a fost adus aici nu de la răsărit, după cum cred unii istorici cu Golubinsky în frunte, ci de la Apus (bis. ort. Rom. IX 85, p, 699), fiindcă în decursul secol. II și al III Biserica răsăriteană a Bizanțului, nici nu există în sensul strict al cuvântului, și prin urmare ea nu se putea ocupa cu predica creștinismului printre Români (Bis. ort. Rom. IX/85,

varietates et Maurorum multi fines et Hispaniorum omnes termini, et Galliarum diversae nationes et Britanorum. inaccessa Romanis loca, Christo vero Deo subdita et sarmatorum, et *Dacorum* et Germanorum et Scytharum etc. (Tertulian *Advers. Iudaeos* Migne *Patrol* II 656 cf. P. Maior *Ist. Bis. Rom.* p. 6 C. Erbiceanu, p. XI).

p. 700). Deci nu trebuie să ne pară curios, că pe timpul lui Tertulian a fost răspândit creștinismul la atâtea popoare, căci noi știm, din istoria Bisericii Creștine, că la începutul veacului al III-lea toate provinciile imperiului roman erau în parte creștinate, iar prin *Darii, Scythii și Sarmatii* amintiți de Tertulian, nu trebuie să înțelegem pe cei nesupuși Romanilor — după cum am spus și în altă parte — sau cari nu erau amici, ori cel puțin tributari lor, ci acei cari făceau parte din imperiul Roman; căci Sarmatii din Marea Sarmatie (Rusia Europeana de astăzi), s'au creștinat mult mai târziu, adică prin secolul X și XI (p. Chr.). — Insuși Paul Orosiu ne spune că Quazii și Sarmatii veniți în Pannonia, s'au botezat în veacul al III (P. Oros. libr. XII c. XXII Fleury II § 58 p. 536 cf. Acad. Rom. M-ss. 2, G. En. p. 183). Faptul că creștinismul se întinsese dincolo de hotarele Imperiului Roman, îl marturisește și Irineu (De Haeres lib. I c. III). Adevărul istoric al cuvintelor lui Tertulian, se vede și din copriinderea lor: el serie în potriva Iudeilor și pentru aceasta, cum se poate presupune că el a putut să serie un neadevăr, când aceeași Iudei, aveau tot interesul de a dovedi contrariul. Și apoi caracterul acestui autor ne dovedește aceasta. (Petru Maior Ist. bis. p. 7).

De alt-fel Eusebiu¹⁾, spune același lucru, când vorbește despre Apostoli, ca unii au ajuns..... până la Schythi“. Sf. Ioan Chrisostom în cuvînt. II la ep. lui Pavel zice: „ca în timp de aproape 30 de ani au cazut sub jugul lui Christos Romanii, *Scythii, Sarmatii*“²⁾ și alții“ (cf. Gen. Enaceanu Acad. Rom. M-ss 2 p. 138v).

Faptul răspândirii creștinismului în *Dacia, Sarmathia* și *Scythia* este confirmat și de Origen, care trăește cam 20

1) Alios Persarum regnum..... alios Scytharum quosdam etiam ad ipsos terrae venisse fines Argument Ev. lib. III c. VII.

2) Vix triginta annorum spatio et Romanos... et *Scythas Sauro-mates* et omne prorsus humanum genus sub jugum mittit veritates (I. Chrisost. Homil IV de laudibus Pauli apud Maior p. 7)

ani după Tertulian; acest mare scriitor afirma că în timpul lui se predică deja creștinismul în aceste țări (*Quid autem dicamus de Bretannis, aut Germanis, ... vel apud Barbaros, Dacos, Sarmatas et Scythas quorum plurimi nondum audierunt Evangelii verbum, audituri, sunt autem in ipsa saeculi consummatione* (Migne Patiol lat. XIII Origen în Mathaeum coment col. 1655). Teodoret scrie că tuturor popoarelor, nu numai Elinilor și Romanilor dar și tuturor *Barbarilor*, le-au procurat motivul mântuirii, întrebându-l pe Sf. Apostoli spre aceasta bine-facere (Interpret. Psal. 116. Bis. ort. Rom. XII/88 pag. 644).

Rezultă din cele expuse până acum, că dacă Dacia nu era creștină în totalitatea ei, apoi există într'însa numeroase comunități creștine, și dovadă despre aceasta sunt martirii ei.

Dacă comunități creștine existau în Dacia, apoi acele comunități trebuie să fi avut o ierarhie, mai mult sau mai puțin organizată. Mărturiile cele marginite, nu numai directe, dar și indirecte, nu ne permit de a spune ceva, despre o organizație veche bisericească, a creștinilor din Dacia. Dar dacă creștinismul este mărturisit de istorici și de alte împrejurări istorice, apoi nu mai rămâne nici o îndoială, că și aici au fost comunități creștine și biserici, cu o ierarhie organizată într'un mod sau altul.

Preoții Romani au existat aici de mult, după cum mărturisește S. Theofan, Patriarchul de Constantinopoli. „Pe vremea aceasta, multe neamuri au venit la botez pentru minunile ce se faceau de niște preoți, cari încă de pe timpul lui Galien (251) fusesera robiți de Gothi, de Celti și de Gali. Euperii, cari atunci navăleau, iar acum sub biruitoarea Constantin nenumărați dintre dâșii scapând la Christos, s'au luminat. (S. Theophanes în Chronogr. ad. an. Constantin M. 20¹) cf. Șincai I sub anno 325; id.

1) Εἰς τινα πόλιν τῇ χερσὶν παρακειμένη ἔρημον πάντι (lib. III c. 18 apud Erbiceanu op. cit. p. VIII).

Petrescu D., Martirii Crucii p. 31). Bis. ort. Rom. IX/85, pag. 700).

Iată dar că în Dacia există o ierarhie, iar preoții Romani erau și făcatori de minuni.

§ 4) Causele persecuțiilor creștinilor.

Nu cunoaștem în istoria lumii vechi un popor mai tolerant în materie de religie ca poporul Roman; mai mult încă, după anul 222, când s'a dat dreptul de cetățean Roman, tuturor națiunilor din Imperiu, atunci s'au încetățenit și toate cultele orientale. Comunitățile creștine, la început, trăiau liniștite în sânul celor politeiste. Dar în scurt timp o mare schimbare se îndeplini, chiar în lăuntrul ei. Pe măsura ce creștea numărul comunităților și al credincioșilor, în aceeași măsură trebuia să se schimbe și organizația în multe privințe, chiar cu caracter intern. Constituțiunea comunității deveni mai mult credincioasă. Supraveghetorii cei mai bătrâni deveniră încetul, cu încetul, *Episcopul* în sensul special. Episcopul din Antiochia, din Alexandria, Roma etc. aveau cu totul altă importanță decât aveau cei mai bătrâni dintr'o comunitate mică din Siria sau Capadocia; aceasta eră în firea lucrurilor, într'un timp când creștinismul eră, din ce în ce mai mult împins în lupta cu păgânismul. Romanii persecutau pe creștini, din cauza doctrinei lor, contrare organizației de stat Romane; creștinii ajunseră un pericol pentru imperiu, deoarece ei formau un stat în stat și, cu atât mai mult, cu cât numărul lor creștea neîncetat; ei disprețuiau politeismul Roman, fiind conduși de superiorii lor, de către Episcopi după legi facute de ei și superiorii lor. Sinoadele locale și ecumenice, se opuneau cu înverșunare și adese ori pe fața contra zeilor, nesocoteau instituțiunile statului, dispunând de cele mai întinse mijloace pentru combaterea lor. Tre-

bue să mai adăogăm că nepotrivirea dintre creștinism și politeismul roman, cum și al tuturor cultelor streine, eră prea isbitoare. Creștinii se găseau de la început într'un contrast acut cu toate religiile politeiste, deci trebuiau să respingă cel puțin practicile lor religioase, să tagăduiască orice altă formă de religie, și le atacau direct, le condamnau, le declarau de nemernice, fără a lua în băgare de seamă că fie-care formă de religie aveă adevărul său special, pentru poporul care o marturiseă; creștinii le condamnau ca pe niște opere ale diavolului. Această dușmanie pe față se manifestă printr'un șir de fapte bătătoare la ochi. La masa ospitalieră a prietenului său a rudei păgâne, creștinul își bateă joc de aceste laude date zeilor; dacă se aducea jertfă geniului celui bun (*Dis manibus*), ei refuzau cu groază de a atinge carnea jertfită idolilor.

Credința porunea să evite petrecerile, procesiunile festive, teatrele, jocurile, prin care respingeă formele religioase ale politeismului, și cu cât se înmulțeau mai mult creștinii, cu atâta deveneă mai isbitor acest contrast; creștinismul se arătă pretutindenea; legea cerea și obiceiul porunea, să onoreze ca Dumnezeu statua imperatorului și vulturul sacru; pe creștin însă îl oprea o lege *mai înaltă* a acelei religii, care porunea să se supuna mai mult lui Dumnezeu de cât oamenilor. Mai mult încă, creștinii nu s'au mulțumit numai a declară lumea zeilor de plăsmuiri ale fantasiei, de lucruri false, făcută din piatră și aramă. Pentru creștini aceasta eră opera puterilor diabolice, de care ei trebuiau să se asigure prin semnul crucii, pe care a fost răstignit Mântuitorul lumii. (Oscar Jäger, *Ist. Rom.* pag. 521—522).

Pentru aceste motive, edicte aspre s'au dat contra lor, din cauza rezistenței. Li se confiscă cărțile sfinte, spre a fi arse în public; li se confiscă averile bisericei; creștinii cu vază erau dați afară din slujbele curții, din armată, din

administrație, iar masa cea mare a creștinilor, eră pusă afară din lege.

Persecuțiunile contra creștinilor, departe de a-i descurajă, contribuiă sa închege și să cristalizeze mai mult unitatea lor. Ei nu fugeau de moartea de martir, ci o primeau cu bucurie. Astfel se dădură tinerei biserici, înca de timpuriu, exemple mărețe și frumoase amintiri, și înainte de a fi avut cunoștință despre acest lucru, puterea statului Roman în multe privințe eră paralizată și desbinată în ultimele decenii înaintea lui Dioclețian. În fața puterilor lumesti se află o comunitate, cristalizată, admirabil organizată, mai mult prin spiritul unității, credinței și carității evanghelice, decât prin legi speciale; înarmată cu forță, cu spirit, cu bani și cu influență, statul păgân se gasiă față în față cu îndrăsneța biserică creștină (Ibid. pag. 524—25).

CAP. VII.

Martirii Daciei Traiane.

Considerațiuni generale.

Comunitățile creștine din Dacia, avându-și erarhia lor, mai mult ori mai puțin organizată, erau persecutate ca și în restul imperiului. Creștinii din Dacia, ca și cei din Roma, vor fi cautat și ei să-și profeseze convingerile lor religioase, cât se poate mai în ascuns, ca să scape de ochiul vigilant al administrațiunei Romane, care decretase totala nimicire a acestei: *doctrine immodice*, după cum o numește Pliniu cel Tânăr (X. 97).

Totuși, monumentele aghiografice ne-au conservat numele unor martiri și cari au confirmat, cu sângele lor, credința lui Christos (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 700). Cu toate acestea se găsesc istorici, cari neagă existența unui singur sfânt eșit dintre Romani. „Din toate popoarele creștine, *numai și numai Românii din momentul de când apar pe scena Istoriei, ca o naționalitate separată și până în ziua de astăzi n'au dat naștere nici unui sfânt*. Faptul este ciudat și totuși noi provocăm pe oricine de a ne da o singură desmințire“, zice d. Hasdeu în a sa conferință intitulată „*Papa dela Neva*“, ținută la Ateneu în ziua de 7 Decembrie 1901, București (pag. 17).

Românii, după cum este în deobște cunoscut, au persistat a locui în Dacia și după retrăgerea legiunilor de că-

tre Aurelian (Gibbon I, 784, D. Onciul. (Originile Principatelor Române București 1899, p. 5—7), și deci, respingem ca nefondată opiniunea d-lui Hasdeu, când leagă neexistența *Sfinților românești*, numai de momentul aparițiunei *Românilor pe scena istoriei ca o naționalitate separată*.

Dacă din punctul de vedere politic, Românii au fost lăsați în afară de istorie, după retragerea legiunilor, și au trăit printre barbari și prin ascunzătoarele munților, ei au fost însă cu *desăvârșire uniți prin credința lor în Christos — credință devenită ortodoxă după separațiunea bisericilor — pe care o păstrează și până astăzi, ca pe un deposit sacru moștenit dela strămoșii lor, și ca probă despre aceasta este unitatea limbei Române, Numai prin religiunea creștină Românii 'și-au păstrat naționalitatea și limba cu fisionomia și fondul lor latin*.

Când barbarii s'au risipit și Românii au apărut din ascunzătoarele Carpaților, ei au apărut deja ca creștini vechi, cu multe veacuri mai vechi decât Bulgarii, Rușii și Sârbii, iar nu cum crede d. Hasdeu „că cu Sârbii și cu Bulgarii noi suntem dela început coreligionari prin ortodoxie“ (Papa dela Neva p. 16—17). Suntem în adevăr coreligionari astăzi, nu însă dela început cu Sârbii și cu Bulgarii, ci numai de când aceste popoare s'au creștinat adică dupa anul 787 (după cum vom vedeă în altă parte).

Românii, înainte de a se boteză Bulgarii și Sârbii în timp de aproape opt veacuri înainte de ei, își dăduseră tributul lor *de sfinți și de martiri*, atât sub Cesarii Romei, cât și sub cruzii conducători ori judecători ai Visigoților. Numele lor ca: Saba Stratilat, Sf. Nechita, Principesa Gautia și alții (vezi cele trei persecuțiuni sub Visigoți și Ostrogoți) sunt cunoscuți de întreaga biserică universală. Românii pot să se mândrească cu dânsii, căci strainii (Bollandiștii), ne spun că sunt Români, fapt de altfel confirmat și de legendele și rugaciunile populare românești.

Nu se poate o insulta mai mare aruncată unui întreg popor de cât, când se declara *urbi et orbi*, că popoarele din

familia celor din jurul nostru au sfinți, iar Românii sunt o excepție pentru dânsule, ca și când numai Grecii, Bulgarii, Sârbii, Rușii etc., ar fi favorizați de Providență, ca să le dea sfinți din neamul lor. Nu: „căci Dumnezeu, nici un neam din rodul omenesc pe pământ, nu-l lasă nepărtinaș de darul sfinției sale, ci peste tot a întins mila sa, și a deschis tuturor ușă de spăsalie“, ne spune mitropolitul Dosotei (prolog. 9 Iunie).

Această *lipsă de sfinți* este exploatată și popularizată de rău voitorii neamului nostru, cum și de istoricii inconștienți românești, cu atâta cinism, încât li se pare ca aduc jertfă lui Dumnezeu. Așa într'o broșură intitulată „O istorie populară a Românilor“ vol. I, No. 1, apărută în „Biblioteca populară Minerva din București, la pagina 27 gasim următoarea întrebare cu răspunsul ei: *Ce religiune aveau Românii?*

După ce arata că Românii, au fost creștini în parte, chiar de la colonizare, adaugă mai departe:

„*De aceea*, după cum în toate calendarele creștine nu e *nici un sfânt* care să fi fost român, *ci toți sunt străini de neamul nostru* (?!) cu toate acestea, — zice anonimul istoric de la Minerva — D-l Hașdeu a *găsit un sfânt Român*, și acela știți cine este? se întreabă anonimul nostru. *Acela e sfântul Așteaptă!* Ca și când D-l Hașdeu, care a făcut în tinerețe istorie, iar către bătrânețe lingvistică, în tinerețe spirit, iar acum la bătrânețe spiritism, ar fi descoperit piatra filosofală! Trebuie să spunem aci, că acest *sfânt Așteaptă*, este un dicton, o locuțiune care se află de veacuri în graiul poporului, cu care știe el atât de bine a caracteriza pe omul rău de plată și deci nu este un sfânt. Locuțiunea ori dictonul acesta, este echivalent cu un altul cu acelaș înțeles: „*Îți va plăti la Paștele Cailor*“ (vezi Fl. Marian, Paștele la Români).

Ma mir cum de i-a scăpat din vedere anonimului istoric, de la Minerva, că Românii dacă n'au sfinți, apoi că ei ser-

bează Paștele odata cu caii, adică niciodată. L-am fi trecut sub tăcere pe acest inconștient istoric, dacă lucrarea n'ar fi avut menirea să popularizeze o asemenea idee și s'o găsim în mâinele copiilor de școală. Dar acum să trecem de la un necunoscut la un cunoscut, care nu mai vorbește copiilor, nici Românilor, ci streinilor.

Un actual profesor universitar, al cărui nume îl trec sub tăcere, pe când își dădea doctoratul în litere la Sorbona, în teza sa de doctorat, scrisă în limba franceză, venind vorba de sfinții românești spunea: *Il n'y a pas un saint sorti du pays; plus tard, quand des écrivains patriots vantent les hauts qualités des leurs ancêtres, ils n'oublieront pas la saint fois des ayeux, mais ce sera une formule.* Cu alte cuvinte: *nu există nici un sfânt ieșit dintre Români.* Mai târziu, când istoricii patrioți vor lăuda înaltele calități ale stramoșilor lor, nu vor uita să spună și despre adâncea lor religiozitate, *mais se sera une formule!* dar aceasta va fi un moft sau pe românește *o minciună.* Nu este greu de ghicit ce trebuie să gândească streinii, despre un popor fără sfinți și fără credință în Dumnezeu, când citesc asemenea insaniități, scrise de un român și încă cu pretențiuni.

Este în deobște cunoscut, că un istoric face istoria după documentele aflate până la dânsul; dar nimărui nu-i este permis să angajeze veacurile și să scompteze viitorul.

Sunt legi în Istorie ca și în Fizică, care, în anumite cauze, răspund la cunoscute efecte, de exemplu: Pentru un popor, care-și desprețuește biserica și religiunea strămoșilor săi, fără a fi profet și a te uita peste veacuri, poți să-i spui că acel popor este pe panta peirei; căci nereligiozitatea are ca consecință opusă, materialismul; și materialistul, materialisând interesele cele mai sacre ale neamului, la cea dintâiu ocaziune, le va vinde streinului pe un *blid de linte.* Voiți o probă? cetiți despre trădările, furturile milioanelor de ruble din fondurile ambulanței rusești și din alte părți, în actualul război dintre Rusia și Japonia.

Vom arată la timp, că noi Românii am avut o credință, combătută de vrajmași cu putere, dar susținută de noi cu conștiință (Iorga, Doua confer. 46).

Am persistat în credința strămoșilor noștri — care-i cea ortodoxă, — cu toate încercările papalității de a ne catoliciza. Alte popoare, din ordinul unui prinț — și-au schimbat religiunea lor; noi însă am avut domnitori și princese catolice, dar Românii au persistat în ortodoxia lor; persistența Românilor în ortodoxie, documenteaza conștiința ortodoxiei lor: dovadă, sunt descălicătorii Munteniei și Moldovei, cari ca și Puritanii englezi, au renunțat mai ușor la pământul lor, decât la credința lor. (Ion S. Flor. Omagiu lui Titu Maiorescu p. 595 596).

Nu este oare o gravă insultă să spui *urbi et orbi* că un întreg popor este lipsit de credința în Dumnezeu și *că n'are nici un sfânt eșit din sânul său?* Că numai popoarele din familia, ori cele din jurul nostru, au sfinți, pe când Românii, și numai Românii din toate popoarele, fac excepție de la aceasta regula?

Un om este declarat sfânt în două moduri:

a) Ori ca Dumnezeu își arată grația sa asupra unui om plin de fapte bune și prin minuni savârșite dupa moartea sa asupra credincioșilor, cum a fost bunăoară minunile savârșite la mormântul Sf. Nichita Românul în Mopsuestia (Ciliciei). (Vezi biografia acestui martir în cele următoare).

b) Sau că poporul întreg împreună cu clerul său, declara după moarte, pe un om sfânt, fără ca corpul lui să săvârșească minuni vădite.

„Biserica noastră a avut în diferite timpuri bărbați mari, „ilustri prin moralitate, patriotism și știință, precum de „exemplu: Mitropolitul Dosofteiu, Mitropolitul Iacob Stămat, care s'a ridicat prin învățatură și prin virtute din „stâna ciobănească, până la culmea ierarhiei spirituale. „Acesta a fost un adevărat scut al poporului, contra des- „frâului oligarchie și despotie, dar niciodată n'a trecut prin

„minteă strămoșilor noștri tentațiunea de a sfinți aceste „somități ecleziastice. (Hasdeu, Ist. Toler. relig. id. ibid.).

„Nu ne-au lipsit deasemenea pustnici, eremiți, asceți, cari „au dus o viață înaltă contemplativă și nu mai puțin dură „ca și sfinții veacurilor primare, eșiți din fundul Tebaidei. „Astfel au fost: acel Daniil Sihastru, care trăia într-o pe- „șteră de la Voronetz, și pe care Ștefan cel mare îl con- „sultă în afacerile cele mai grele ale statului, și primind, „drept răspuns, consiliile cele mai patriotice: „Nu te în- „chină Turcului, ci te du, de te luptă“. (Hasdeu, Papa de la Neva. p. 18) cfr. Ist. Toler. relig. id. ibid.).

Mitropolitul Moldovei Dosofteiu, ne spune că și între Români se găsesc oameni sfinți, dreپți și cuvioși. „Am vazut viața și traiul lor, dar nu s'a cautat fără decât Daniel de Voronetz și Rafail de Agapia, și *am sărutat sfintele lor moaște*“, iar mai departe, după ce spune că a vazut pe Ioan de la Rașca, arhiepiscopul *cel sfânt și minunat*, cum și pe alții, adauga: „Ca Dumnezeu Sfinția sa (pe) nici un neam de rodul omenesc pe pământ, nu-l lasă nepartnic de darul sfinției sale, ci peste tot au tins mila Sa și au deschis tuturor ușă de spașenie. (G. M. Ionescu, Influența Cult. Grecești, p. 84).

• Afara de aceste icoane sfinte ale neamului românesc, mai putem cită pe Ștefan cel mare, căruia cronicarul Ureche îi zicea: „Sfântul Ștefan Vodă, nu pentru suflet că „este în mâna lui Dumnezeu, că el înca a fost om cu pacate, „ci pentru lucrurile sale, cele vitejești...“ (ap. Hașdeu op. cit. p. 18). Dacă mai adaogăm, că Brâncoveanul Constantin, Domnul Țării Românești, a murit în Constantinopole pentru păcatele sale politice, nu este mai puțin un sfânt pentru Români, ca și pentru biserica lor, de oarece cu toata vinovația lui politică, i s'ar fi cruțat viața de către Turci, dacă el ar fi trecut la religiunea Mahomedana; el însă a preferit sa-și plece capul sub sabia calăului, decât să renunțe la religiunea strămoșilor lui

„Să știți c'a murit creștin

„Brâncoveanu Constantin

(*Legenda populară*)

Dar dacă Brâncoveanu a murit pentru păcatele sale politice, devenite pentru Români acte mari patriotice și creștinești, apoi fiii săi n'au murit decât pentru legea creștina, căroră cu bucurie li s'ar fi cruțat viața, dacă s'ar fi făcut „turci“. Ei sunt adevărații martiri moderni, ai neamului românesc, și cu atât mai mari, cu cât ei erau feciori de Domn, foarte bogați, și cu toate acestea pentru păstrarea credinței creștine, au renunțat la viață, cum și la toate avantajile și plăcerile ce le oferea ea. (G. M. Ionescu op. cit.).

Ce vom zice de angelica figura a nemuritorului Mitropolit al Moldovei, Veniamin Costachi ?

Cu toate acestea nimăru din strămoșii noștri nu i-a trecut prin minte tentațiunea, să-i treaca în numele sfinților. „Și aceasta nu provine din cauza scepticismului ori a ireligiozității românești, ci din cauza sgârceniei Românului în materie de Raiu“, după cum foarte just o caracteriză odinioară d-l Hasdeu.

Recunoaștem ca azi, Românul, în elementele sale superioare este puțin cam sceptic, dar scepticismul la Românii de azi este un fenomen general și comun tuturor popoarelor moderne și tuturor claselor. Explicarea lui, ca și a lipsei de *sfinți români*, le găsim în ideile trecutului nostru istoric și în condițiunile dezvoltării prezentului, fără sa ne îndreptățească a ne crede excepție printre popoarele din familia și din vecinătatea noastră. (Ion S. Flor. Omagiu lui T. Maiorescu p. 595—96).

Dacă poporul și clerul român, ar voi sa treaca astăzi atâtea figuri mărețe din istoria noastră națională și bisericească în numărul sfinților, ar putea-o s'o facă, fara sa-i contesteze nimeni acest drept. Căci după cum am spus și mai sus, oare nu și poporul își face pe sfinții săi și atunci

vox populi vox Dei? Aşa au făcut Bulgarii, aşa au făcut şi Sârbii, ca şi Grecii şi Ruşii, şi ei îşi fac sfinţi până azi.

Dar sa nu vorbim decât de Bulgari şi de Sârbi.

Românii n'au făcut sfinţi calendarişti, dar totuşi ei numesc *sfinţi*, cum am văzut, pe Ştefan cel Mare (Hasdeu op. cit. 18) şi tot aşa 'i crede poporul şi pe cei citaţi mai sus. Pe când Românii au o concepţie *foarte înaltă* despre cuvântul *Sfinţenie*, Bulgarii şi Sârbii din contră au speriat până şi pe Muscali, cu mulţimea sfinţilor bisericeşti, sadea bulgăreşti şi sadea sârbeşti.

Profesorul Golubinsky dela Moscova numără 52 sfinţi, exclusiv bulgăreşti, dintre cari unii proaspeţi de tot, chiar dela începutul secolului trecut, de ex. Sf. Ignatie dela Eski-Zagra, mort la 1814, şi un alt sfânt, Onufrie din Gabrova dela 1818. (Hasdeu op. cit. 19) cfr. Ist. Toler. Relig., p. 20—22 idem.

Sârbii, nu s'au lăsat mai pe jos ca Bulgarii; ei au mers până a clasifică pe sfinţii lor cei proprii anume: 10 principii, 8 vladici şi nu mai ştiu alţii de câte categorii.

Prin urmare, este nedrept, insultător chiar, a arunca blam Românilor, pentru înalta concepţie pe care o au Românii, despre cuvântul *sfinţenie*, faţă de bigotismul Bulgarilor, Sârbilor, Ruşilor şi Grecilor.

Grecii la rândul lor fac tot asemenea, ca Bulgarii şi Sârbii (vezi (Νέον Μαρτυρολόγιον), fără a mai aminti de Ruşi şi de sectele Moscovite, între care vom menţiona pe acea numita Raskol-literalmente schisma. (Hasdeu op. cit. p. 20).

Ca sa încheem revista noastră, vom mai vorbi înca de un sfânt de origine român; voese să zic de *Sfântul Mucenic Ioan Românul*, martirisat de Turci în Constantinopole, fiindcă n'a voit sa se faca ture în anul 1662, Maiu 12, fiind Domnitor în Țara Româneasca Mihnea-Vodă, supranumit şi Gioan-Bey. Biografia acestui sfânt mucenic românesc este scrisă de Ioan Karyofil, fost Mare Logofat al Marei Biserici Patriarcale din Constantinopole, şi tălmăcită din

Martilogiul... grecesc (tipărit în București în anul 1801, p. 20—21 ^v).

La Academie (secț. M-ss) se află biografia acestui sfânt în traducere românească în M-ss. cu No. 44. Câți Români nu vor fi pătimit dela Turci, pentru Hristos; dar neavând cine să le descrie biografiile lor, au rămas necunoscuți pentru noi.

§ 3) Martirii Daciei Traiane.

MERCURIU.

Tradițiunile bizantine ne fac cunoscut, că Mercuriu este fiul unui scyt romanizat din Dacia, numit Gordian, după cum el singur mărturisește. (Vezi viețile sfinților 24 Noembrie p. 352). Născut și crescut în religiunea creștină, se zice că și moșul sau eră creștin; din cea mai fragedă tinerețe, îmbrățișă cariera armelor, intrând în legiunea Martensis, (Μαρτυρίου) care acum eră în Armenia Mare, sub comanda ducelui Saturnin (D. Petrescu, Mart. Crucii p. 55).

D. Auner (op. cit. p. 15 — 16) tăgăduiește că Sf. Martir Mercuriu ar fi fost în Dacia; nu aduce însă nici o marturie pentru susținerea părerei sale. Biografia acestui martir în numeroasele sale variante, ni-l arată ca pe un distins militar, luptând în contra barbarilor (Αριστέως δὲ πρὸς κατὰ τῶν Βαρβάρων... Acta ss. 26 Noembrie).

E necesar să arătăm, cari erau barbarii, cu care se ostea Martirul nostru, căci acum ajunsese prin vitejia lui, până la rangul de comandant (sub împăratul Deciu 249 — 251). E cunoscut că, Dacia întreagă fusese prădată de Goți, cari acum năvaliseră în răsăritul Europei; prădăciunea Daciei de către Goți are loc sub imperiul lui Filip Arabul (244 — 249), și în special sub Deciu, barbarii au luat un mare numar

de captivi din dreapta Dunărei, pe care-i strămută în stânga ei. Deciu îi atăcă la un sat din Moesia, unde peri în luptă cu ei (251); urmaşul său Galien curăţi Dacia de Goţi (O. Iăger Ist. Rom. p. 507 — 508).

Deci, barbarii de cari se pomenesce în Acta Sanctorum, nu sunt alţii decât Goţii. Legiunea Martensilor, din care facea parte şi Mercuriu, vine în Dacia. Aici Mercuriu, se perfecţiona în arta militară. Intr'una din bătăliile date de Romani contra Barbarilor, Mercuriu, trecând prin taberile barbarilor până la cel mai mare al lor, l-a ucis cu sabia, şi împreuna cu el, atâţi barbaţi a ucis, încât ei au luat fuga. Iar pe Mercuriu, pentru vitejia lui cea mare, l-a chemat la sineşi Deciu, cinstindu-l cu mari daruri şi l-a pus pe dânsul voivod (Ἀρχιστράτηγος) peste toate oştile (din Dacia) (Petrescu Mart. Cruc. p. 55—56).

Sf. Mercurie, în orele de recreaţiune, studiă Evangelia şi edifică în doctrina creştină pe fraţii lui de arme; bine înţeles că aceasta o făcea în secret, de frica persecuţiunilor. Când Mercuriu merse în contra barbarilor Goţi, se zice ca tatăl sau Gordian i-a zis: „Fiule, mergi, şi odată biruitor asupra vrăşmaşilor, să nu uiţi pe Domnul Dumnezeuul „tau“. Persecuţiunile ridicate de împăraţii Romani, continuă şi sub Deciu şi încă cu multă furie.

Creştinii din Dacia n'au rămas nici ei streini de această persecuţiune, fapt care causă multă întristare lui Mercuriu. Căci orice comandant suprem militar, exercită o mare autoritate şi asupra treburilor politice şi administrative (Plinius X 97), şi în acest cas, lui 'i revenea sarcina de a persecută pe creştini şi a ucide pe acei ce n'ar fi sacrificat zeilor. Intr'una din zile, când Mercuriu se află în societatea mai multora din subalterni lui, primeşte poruncă să vina până la palat, la un consiliu. Mercuriu răspunde ca e bolnav. Deciu amâna consiliul. Intr'una din zile, imperatorul îl invita, ca împreuna cu companionii săi, să-l însoţească până la templu spre a sacrifica; se supuse, dar în urmă se stre-

cură în secret și se duse la cartierul său cu *inima plină de planuri mari*. (D. Petrescu op. cit. 57).

Planurile acestea, nu sunt greu de ghicit. Arhistrategul nostru, — probabil, — văzându-se denunțat ca creștin, și știind că de această acuzare nu poate scăpa, fără să-și renege credința sa — ceea ce eră îngrozitor — iar în cazul contrariu, sa-și piarză demnitatea sa politică și militara, eră pus într'o dilemă. El trebuia să scape; împrejurările politice 'i erau favorabile; atâtea generali îmbrăcasera purpura.

Imperiul sgduit până în temeliile sale de succesele acestor ambițioși, este amenințat a se desface într'o mulțime de domnii. Puterile locale, fiindcă împăratul și unitatea imperiului nu le mai apără, caută să se apere de dușmani, după cum le vine la îndemână. Un șir de usurpatori, în deosebite părți ale imperiului — erau vreo 19 la număr — caracterizează de minune nenorocita epoca a domniei lui Deciu și Galien (O. Iăger p.p. 508 — 509).

Noi credem că creierii arhistrategului nostru erau muniți de acest plan ambițios. Ar fi vroit probabil — sa faca o Dacic liberă sub comanda sa. Nu cunoaștem cari împrejurări l-au oprit de a-și satisface dorințele inimii sale „*plină de planuri mari*“. Dar se vede ca evenimentele s'au precipitat, contrariu așteptărilor sale. Caton, un favorit al lui Deciu și vrăjmaș personal, al Sf. Mercuriu, profita de retragerea sfântului din templu, îl denunța nu numai ca creștin, dar și ca propagator al creștinismului între legiunile Romane. Imperatorul, nu crezû deocamdată și vrû sa se încredințeze singur. Chema pe Mercuriu la dânsul și-i zise : „Oare nu te-am înalțat eu, făcându-te duce peste oști ? Pentru ce ai trecut cu vederea stăpânirea și porunca data ție ? De ce nu dai cuvenita cinste zeilor ?“ Sf. Mercuriu cunoscu dela cine îi vine răul acesta ; declară pe fața ca e creștin și născut din părinți creștini. Tiranul ordona a-i se luă eșarfa și celelalte semne ale dregătoriei sale înalte, și-l aruncă în temniță. Mai multe zile, Deciu încerca atât

prin amenințări, cât și prin promisiuni, să-l facă a se lepăda de Christos, dar în deșert. Văzând că nu poate să-l întoarcă dela credința parinților săi, îl supuse la cele mai îngrozitoare torturi; dar și de astă dată toate încercările ramaseră zadarnice. Apoi dete următoarea sentința: „Pe „Mercuriu, care întru nimic a socotit pe zeii noștri și a „defaimat cinstita poruncă a blândeței noastre, poruncește „stapânirea noastră, ca ducându-l în țara Capadocei, sa i se „tae capul acolo“. (Martirii Crucii 59). Acolo i se tae capul, în piața Cesariei Capadociei, în ziua de 24 Noembrie.

Asupra anului morței sale istoricii nu sunt de acord, unii îl pun sub anul 254, Martirologiul grecesc la 255. (Erbi-ceanu Ulfila p. 62 c. f. Ist. Mitr. Mold. p. XV). Martirologiul Român, ni-l arată pe Mercuriu că a primit cununa Martirică sub Deciu în Cesaria Capadociei. (Cesariae in Capadocia passio S. Mercurii qui... et Barbares vincit et Decii saevitiam superavit... (p. 290 și 332).

Noi, suntem de parere că el a suferit martirul în timpul lui Deciu și deci între 250—251, căci atunci n’ar avea nici un înțeles expresia Martirologiului „*et Decii saevitiam superavit*“. Caci dacă punem anul morții sale la 254 după Baronin și 255 după Martirologiul grec, atunci martirul sau cade sub Galien și nu sub Deciu, care a împărațit între anii 249—251, și faptele dovedesc contrariul. (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 700).

Uciderea Sf. Martir Mercuriu în Cesaria Capadociei, are o deosebită importanță, întâi pentru biserica Daciei Traiane caci de aici înainte relațiunile acestor biserici vor fi aproape continue, pentru mai multe veacuri, și al doilea ca: pe noi ne întărește în parerea, ca uciderea Sf. Mercuriu are încă un caracter politic, pe lângă cel religios — care nu este de cât un pretext, căci ghicindu-i Deciu planurile, ori fiind denunțat ca atare, ușor a putut să i se găsească un pretext și l-a gasit.

Cauza, pentru care Mercuriu este trimis tocmai în Cesa-

ria Capadociei, spre a fi decapitat, este că Mercuriu, în calitate de om politic și arhistrateg, avea multe simpatii pentru legionarii creștini din Dacia și Panonia, și deci, omorându-l aici în patria sa, moartea sfântului ar fi putut provoca o revoluție contra împăratului, din partea compatrioților lui. Reliquiele lui se află și azi în biserica din Cesaria Copadociei...

Câți martiri ai Daciei, oameni cu pozițiuni înalte, ca și a lui Mercuriu, nu vor fi fost transportați și omorâți aiurea, departe de vetrele lor părintești ! Ba încă unii și morți au fost transportați în Capadocia, iar alții în Mopsuestia Ciliciei, după cum vom vedea mai departe. (Vezi viețile sfinților din 24 Noembrie, Martirologiul Roman pag. 290 și 332, Euseb. Popovici Ist. Bis. Rom. p. 64. Erbiceanu Ist. Metr. Mold. p. XV id. Ulfila p. 62. D. Petrescu Mart. crucii p. 54—62). Acta sanctorum din 26 Noembrie.

Zelul în credință și dragostea, cu care creștinii primitivi cautau a propagă doctrina cea nouă între cunoscuții lor, au vadit pe Sf. Mercurie de creștin ascuns, oricât de greu eră pentru Deciu, omul cel mai datat ocupațiunilor militare, de a se despărți de cel mai bun duce al sau ; cu toate acestea fanatismul religios, a învins sentimentul amicitiei. (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 700).

CAP. VIII

Retragerea legiunilor și administrației romane din Dacia (270 p. Chr.)

§ 1) Pătimirea Sf. Martir Saba Stratilat.

N'au trecut decât douăzeci și câțiva ani de la moartea Martirului-Duce Mercuriu și un alt Martir, nu mai puțin nobil și tot așa de viteaz, având aceleași demnități înalte politice și militare ca și Mercuriu, voesc să zic despre Sf. Martir Saba Stratilat, a pătimit martirul în Dacia, de la Aurelian, prin înecarea sa în fluviul Dunărea, împreună cu 70 companioni ai săi.

Această împrejurare, pusa în legătură cu cele ce ne sunt cunoscute despre Sf. Mercuriu, confirmă până la evidența faptele expuse mai sus, că legionarii romani și cu coloniștii au fost primii creștini și predicatori ai doctrinei evanghelice în Dacia.

De alta parte, biografia Sf. Saba este foarte interesantă, pentru motivul că ea documentează destul de bine ideea persistenței elementului românesc în Dacia, căci cu fundarea Daciei nouă — Aureliane, — foarte puțini au urmat administrațiunei romane în dreapta Dunărei, restul preferând să ramână la locuințele lor (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 701). Apoi locuitorii Daciei nu văzuseră la câtă slăbiciune ajunsese imperiul Roman, și de câte ori fusese Dacia prădată de

barbari, de la Filip Arabul și până la Galien, care reușește să-i respingă peste hotare ?

Sf. Saba Stratilat Στρατη Λάτρον idest Ducis seu Tribuni militum (Acta ss. V pe Sept. pag. 88 col. II) este fiul unui cetățean nobil din Dacia; el a primit prima educație în spiritul creștin, și în conformitate cu cerințele timpului și cu obiceiul pământului și apoi el a intrat în armată. Biografia lui, nu ne face cunoscut legiunea în care a servit Saba, dar din datele aceleiași biografii se cunoaște că Saba făcea parte din rezervele garnizoanelor Daciei, și acele rezerve odată așezate, ele formau armatele însărcinate cu paza hotarelor imperiului, contra hoardelor de la Dunăre. (D. Petrescu Mart. Cruc. p. 61; Bis. ort. Rom. IX/85 p. 701).

Cu toată bărbăția apărării lui Saba, succesul a fost de partea barbarilor, mai numeroși. (Bis. ort. Rom. XI/85 p. 701).

După ce redutabilele legiuni din Dacia, au conferit puterea imperială bravului Aurelian, fiul unui țăran din împrejurimile Sirimului, care se distinsese mai înainte contra Goților și după ce repurtă și de astă dată câteva victorii contra lor, încheie cu dâșii un tractat în anul 269, prin care Goții se obligau să nu mai turbure liniștea imperiului, ei nobilii să-și trimită la Roma copii ca ostatici. Dar condițiunea cea mai importantă din tractat, *a fost mai mult subînțeleasă decât exprimată*. Aurelian retrase legiunile din Dacia cu consimțământul lor (Gibbon I, 178) trecându-le în dreapta Dunărei; și astfel abandonă — ne spune același istoric — în mod tăcut această mare și frumoasa provincie în mâinile Goților.

Cu această ocaziune locuitorii Daciei părăsind posesiunile depărtate, pe cari ei nu le puteau nici cultivă nici apăra, trecură și ei în noua Dacie, numită Aureliană, în anul 270 p. Chr.

„In vechia Dacie Traiană, au rămas cu toate acestea un nu-

„mar considerabil din vechii ei locuitori, cari nu se speriau de „dominatiunea Goților“ (Gibbon I, 178).

Cu aceasta ocaziune, ideile religioase ale lui Saba, sunt cunoscute lui Aurelian; Saba, ca creștin, eră personal nemulțumit de Aurelian, pentru persecuțiunea îndreptată contra creștinilor; el ură administrațiunea romană atât pentru netoleranța ei religioasă, cât și pentru asuprirea claselor de jos ale societății, de către cele de sus, care asuprire eră mai ales simțită la extremitățile imperiului.

De aici, este ușor de înțeles, că el personal, n'avea întâi dorința de a trece cu legiunile în dreapta Dunărei și apoi cauta să înduplece pe alții, în speranța, ca administrațiunea barbara, nu putea fi mai rea decât cea Romana (Bis. ort. Rom. IX 85 p. 701).

Biografia lui ne spun, că de aceleași idei cu Saba s'au gasit încă 70 de persoane, cari erau tovarașii lui de arme (Viețile sfinților din 24 Aprilie ed. București p. 224—225), cari preferau mai bine să rămână în Dacia Traiană, cu compatrioții lor, cari nu se îndurau a-și părăsi moșile și mormintele strămoșilor lor, decât a emigra aiurea. Masura aceasta și tirania lui Aurelian, determinară pe Ducele Saba și pe compatrioții sai, a depune eșarfele și celelalte insignii militare și a se retrage din serviciu, fiecare pe la vetrele sale, facilitând mai departe întinderea creștinismului, consolând pe prizonieri și pe cei persecutați de păgâni (Petrescu op. cit. 64). Nu este greu de înțeles, cu ce a fost recompensat Saba, pentru convingerile sale religioase, cum și pentru dorința lui de a rămâne mai departe în Dacia Traiana; din ordinul împăratului lui, Saba împreună cu cei 70 companioni ai sai, în urma mai multor torturi îngrozitoare, într-o noapte li se legă o piatră de grumaz și-i îneca în Dunare. (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 702; Viețile Sfinților p. 224—225 Petrescu Mart. Crucii p. 65). Parte din reliquiile lor au fost pescuite de creștini și îngropate cu cinste.

Biografii nu sunt de acord nici asupra locului morții, nici asupra originii lui.

Ca loc al martirului, unii pun că ar fi avut loc la Roma și că ar fi pierit prin înecare în riu; iar cât pentru origina spun că ar fi fost de neam got (Viețile Sfinților ed. București 224—225 Mineiul ed. Buda 1805 pe ziua de 24 Aprilie. P. S. Episcop al Argeșului Dr. Ger. Timuș Diet. Aghiograf p. 742; Act. ss. V pe Sept. p. 88 col. II etc.).

Denumirea de *got*, ne arată clar, ca el eră originar din Dacia, unde trebuie să fi și suferit moartea martirică. Biografia sa a fost făcuta de aghiografii bizantini, după moartea Sfântului, când Dacia Traiana eră ocupata de Goți și se numea *Gothia*; deci după ei Sfântul Saba fiind din Gothia l-au numit — firește — Saba Stratilat *Gotul*. Exemple de acestea ne-au dat aghiografii bizantini și cu ocaziunea martirizării Sf. Nikita Românul și Saba Gotul, ambii martirizați în a doua persecuție a regelui vizigot Athanarich, în anul 372 după cum vom vedea mai departe.

Intru cât privește cestiunea a doua, ca Sfântul a fost înecat într'un riu — pe care aghiografii nu-l numesc — apoi nu poate fi decât fluviul Dunărea: 1) ca Sfântul fiind din Dacia Traiana și cunoscându-i-se sentimentele creștine și intențiunea de a rămânea mai departe în Dacia Traiana, și ce e mai mult, de a îndemna și pe alții ca să rămâne acolo, după Martirologi — fapta aceasta ar fi contribuit a micșorâ *luna reputațiune* a lui Aurelian fața de Senat și poporul Roman, căruia i-au spus că n'a ramas absolut nici un locuitor în Dacia Traiană, ci i-a trecut pe toți în cea Aureliana (Xenopol I 284).

Asasinarea Sfântului Saba și a companionilor lui se impunea mai mult din motive politice, deși în aparență eră pretextul religios. Că în Dunare și-a capătat moartea martirică, ne încredințează nu numai biografia lui, scrisa românește (I. D. Petrescu Mart. Crucii p. 66) ci și unele

stichiri și condace, unde expres se spune că a fost Dunărea (Bis. ort. Rom. IX/85 nota c. de sub p. 702).

Respingem opiniunea aghiografilor expusă mai sus ca fiind lipsită de orice temei istoric, că Mart. Saba este de origină *Got*, că pe la anii 269—270 Sf. Saba se vede a fi duce al rezervelor legiunilor din Dacia, probabil înainte de domnia lui Aurelian; noi mai știm din alte izvoare istorice, că Goții vin în atingere mai serioasă cu Romanii d'abea pe timpul lui Galian 251 și deci până la 270, când Sf. Martir ar fi avut 19 ani, este imposibil, ca să ajungă la un rang atât de înalt în armata romană, când este știut că trebuia să fi căpătat cetățenia romană, și să treacă prin atâtea dregătorii până s'ajungă comandant, ceea ce logica dreaptă respinge.

Mai de admis este că Sfântul este de origină dac romanizat (Mart. Crucii și 64), căci creștinismul pătrunsese la Goți mult mai târziu (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 702 nota c.). Noi conchidem că el eră ori de viță dacică, ori latină și dacă numele nu-l arată a fi latin, e probabil, că el trebuie să fie colonist al cărui părinți au fost de origine din Asia.

Tot odată, trebuie să amintim aici, că Sf. Martir Saba Stratilat, nu trebuie confundat cu omonimul său Sf. Martir Saba; amândoi poartă în tradițiunile bizantine denumirea de *Got*, deși ei sunt Romani; amândoi au suferit martiriul prin înecare în râu, amândoi sunt de rang senatorial și de care se deosebesc:

Primul a suferit martiriul prin înecare în râu, din ordinul lui Aurelian, între anii 269—270.

Secundul a suferit moartea martirică, în a doua persecuțiune sub Athanarie 372.

Primul se serbează la 24 Aprilie.

Secundul se serbează la 12 Aprilie.

Reliquiele primului nu se știe unde se află, pe când ale celui d'aldoile sunt în Cesaria Capodeciei, unde se află și ale Sf. Martir Mercuriu. La ambii martiri, motivul morții

lor deși este religiunea, la baza lor însă este politica, și când împăratul Aurelian ordonă: „cine este cu împăratul „și cu zeii să treacă Dunărea, Românii, creștinii din Dacia, „descendenți ai vechilor republicani, străbunii noștri, erau „de mult sătui de zei și de imperatori“. Jos cu proconsulii, strigară cu toții, și nu se mai supuseră comandai de cât o mică parte din legionari. Saba Stratilat (Campo-dux) împreună cu cei 70 centurioni și căpitani, fură primii cari protestară contra zeilor și proclamară credința în Christos liberatorul omenirii, ca religiunea României (Ion Heliade Rădulescu op. cit.)

Românii sunt datori memoriei eroului și Martirului lor; Biserica creștină l-a pus în numărul martirilor. Numai ei îi suntem datori păstrarea amintirii a acestui Sfânt și mare Martir, care trebuie să fie patronul nostru național, al întregii națiuni și a toată suflarea românească („Apărarea Națională“ din Anul II, 138/901).

§ 2) Rolul și influența exercitată de creștinism asupra naționalității romane

Împăratul Aurelian, retrăgând legiunile și administrațiunea romană din Dacia, cu această ocaziune locuitorii Daciei, părăsiră posesiunile depărtate, pe cari ei nu le puteau, nici cultivă, nici apăra, trecând în Dacia Aureliană (Gibbon I 178, Xenopol I, 311—312).

Totuși, zice marele scriitor englez Ed. Gibbon (I 178), „în vechea Dacie Traiană, au rămas un număr considerabil din „vechii ei locuitori, cari nu se speriau de dominațiunea Goșilor“.

Ion Heliade Rădulescu, ne spune că „această mulțime „considerabilă de Români, rămași în vechea Dacie Traiană, „erau numai creștini, descendenți ai vechilor republicani — „străbunii noștri — cari erau sătui de mult, de zei și imperatori. (Hist. Rom. ad. Buc. 1856 p. 17 — 36). O parte

„din acest mare adevăr, l-am văzut realizat de către marele „martir Ducele Saba și cei 70 companioni ai săi, centurioni „și capitani; ei fura primii, cari protestară și proclamară „credința în Christos, ca religiune a Românilor“, (cf. ziarul „Apararea Națională“, an. II No. 137 din 27 Maiu 1901).

Pe de altă parte, dacă Românii nu se speriau de invaziunile barbarilor, este pentru că parăsirea Daciei în prada barbarilor, fusese precedată de o epocă de tranzițiune, în care această provincie, după cum am vazut, încă de sub stăpânirea Romanilor suferise în repețite rînduri navăliri pustiitoare (Xenopol I 311). Totuși, trecerea dela starea liniștită și înfloritoare a stăpânirii romane, la aceea chaotică a timpurilor navalirei barbarilor, începe pentru populația Daco-romană o epocă cu totul nouă a istoriei ei caracterizată prin mai multe împrejurări și anume:

a) Cei mai mulți din locuitorii ei, speriați de violența navalitorilor, cauta adăpost în munți și păduri, de care Dacia eră plină, în special după ce Goții ridică persecuțiuni contra lor;

b) Prin retragerea locuitorilor dela viața organizată din câmpii, la munți, se schimba și condițiunile traiului sau, ducând o viața quasi nomadă, deși n'a părăsit cu totul — pe alocurea — nici viața agricolă și pastoria; astfel că ei mergeau cu turmele lor în toată întinderea lor, venind în contact unii cu alții, și astfel unificând felul lor de a fi, ei pregătira acea unitate surprinzătoare a neamului românesc dela Nordul Dunărei (Xenopol I 311). S'a zis că biserica a fost scutul de apărare al naționalității și limbei românești și s'a spus un mare adevăr; căci nu trebuie uitat, că piatra unghiulară, care a cimentat legăturile de frăție și dragoste dintre Români, n'a fost decât biserica lor. Biserica la Români — ca și la alte popoare, — a lucrat mai întâiu ca arhitect, iar mai apoi ca simplu lucrător; la început singura și după aceea aproape singura. Biserica n'a ținut socoteala nici de frica administrațiunei romane, nici de in-

vaziunile vijelioase ale barbarilor, ei liniștita și fara sgomot a anunțat împărăția lui Dumnezeu, a predicat resignațiunea, i-a inspirat paciența, a învățat blândețea, umilința și dulceața i-a întărit în abnegațiune, i-a îndemnat să fie caritabili, le-au desțelenit mințile, le-au conservat tot ce se putea scăpa din mâinele barbarilor, cele mai prețioase odoare, *limba și naționalitatea lor*. A făcut în fine din națiunea românească — împrăștiata de îngrozitoare invaziuni și copleșită — în parte de politeism, o societate vie, calăuzită prin disciplina și legi alcătuite din precepte religioase, a strins pe toți în jurul acestei doctrine, susținută prin devotamentul șefilor și ascultarea credincioșilor, singura capabila de a subzista sub nenumarate valuri de horde barbarice, cari s'au rostogolit în curs mai bine de 1000 de ani peste manoasele și încântatoarele câmpii dintre Nistru și Tissa, Marea Neagra, Dunăre și Carpați. (Vezi al meu studiu, *Influența Culturei Grecești în Muntenia și Moldova cu privire la bis. sc. și societ. 1359 — 1873 Buc. 1900 p. 27*).

Pentru aceste binefaceri, Românii și-au iubit biserica lor, înzestrînd-o cu tot felul de daruri, și conștiinți de creștinătatea lor și-au apărât-o cu toată dragostea și energia posibilă. Lucrul de altfel se explica lesne, caci ortodoxia și naționalitatea româna se nasc de odată, se desvolta într'una, lupta mîna în mîna, sprijinindu-se și apărîndu-se reciproc, daunesc astăzi, și nedespărțite vor dăinui cît timp una și nedespărțită ființa vor avea. (Revista Rom. No. 2 pe Febr. 1902 p. 38).

Majoritatea faptelor marețe, ce ni s'au conservat poarta sigiliul religios (Erbeianu Ist. Mit. Mold. p. XXIX).

Nimenea astăzi nu mai poate sa ne tagaduiasca ca limba bisericeasca a Românilor, cum și cea vorbită, ne este pas-trată numai prin biserică, căci Ea și numai Ea, a impus prin învățăturile ei, repulsiune pentru tot ce este strein de neam și de lege. Iata pentru ce tot Românul datorește acestei înalte și sfinte instituțiuni, dragostea, ajutorul trebuin-

cios, ca să’și poată și mai departe îndeplini misiunea ei, căci de ea a fost stârns legată viața neamului românesc în vremurile grele prin cari au trecut strămoșii noștri (Ibid op cit).

Am amintit mai sus, că Românii deși într’o buna parte se retrăseseră la munți, totuși relațiunile religioase, cum și de interese, erau frecvente între dânșii.

Cu fondarea Daciei Aureliane la 270 în dreapta Dunărei unde au trecut o sumă de indigeni romanisați din stânga Dunărei, datele istorice despre viața bisericească, a strămoșilor noștri, sunt mai numeroase chiar ca cele politice. E foarte interesant de văzut că cu toată întreruperea deasă a relațiunilor, dintre locuitorii ambelor Dacii, totuși malul nordic al Dunărei eră, *de jure*, considerat totdeauna de către imperatorii romani, ca o parte integrantă a imperiului, (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 702); iar după diviziunea imperiului, din punctul de vedere bisericesc, depindea o parte de biserica de Răsărit iar cu alta de Apus, (Acad. Rom. M-ss 2 G. E. p. 203 v.). Totuși, relațiunile eclesiastice, au existat între amândouă Daciile, a lui Traian și Aurelian; ele s’au stabilit chiar din aceste timpuri și au durat mai multe veacuri. N’au trecut decât câțiva ani dela strămutarea legiunilor în dreapta Dunărei, (finele secol. III) și găsim că bisericile din stânga Dunărei erau supuse sub autoritatea episcopului din Sardica (Sofia) capitala Daciei mediterane, (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 702).

Imediat după părăsirea Daciei Traiane de către Aurelian, această provincie este ocupată de Goți și în special de ramura lor vestică, de unde și denumirea lor de Vestigoți ori Vizigoți. Vom da cuvenita extindere faselor prin cari a trecut biserica românească sub Goți, căci ea va număra mai mulți martiri, cari vor fi recunoscuți de întreaga biserică creștină.

§ 3) Dacia Traiană sub stăpânirea Goșilor, numită de istorici și Gothia, 270.

Goșii, popor de origină indoeuropeană, vin în atingere cu Romanii, — cum am văzut pe la 249,— prădând în repetite rânduri Dacia (Xenopol I, 311) fiind bătuți de mai multe ori de Romani, se retrag cu conștiința pe deplin edificată despre starea de decadență a acestui mare imperiu. Retrași în regatele lor din Bosforul Hersonezului Tauric (Crimeia), își reîncep prădăciunile, imediat după moartea împăratului Claudiu II. Românii, ajungând sub dominațiunea acestora, începura să se introducă printre nouii lor stăpâni, al căror imperiu se întindea dela Dunăre până la Marea de Azov (Palus Moetis), (Le Quien Oriens Christianus I 1240), primele noțiuni de agricultura, de artele utile și comoditățile vieții civilizate, le-au primit dela Români. Dacia Traiană deși lăsată în afară de Istorie, totuși se află insensibil unită prin legături comerciale cu imperiul Roman.

Pe măsură ce Gothii se așezau în noul lor domeniu din Dacia, — numită de acum înainte de scriitorii timpului *Gothia*, — un sentiment de interes îi atașau la alianța cu Roma; căci interesul când este permanent, produce adeseori o amiciție sinceră și utilă (Gibbon I p. 179). Diferitele triburi gotice cari ocupau Dacia Traiană, au format pe nesimțite o mare națiune, păstrând totdeauna pentru ei, superioritatea rangurilor și a gloriei. Fiind oarecare asemănare între numele de *Get* și cel de *Goth*, le-au servit — adeseori — ca punct de credulitate și vanitate. Dacia Traiană o mai găsim la unii scriitori numită *Getia*. (Le Quien I pag. 1240). Goșii pretindeau ca sunt urmașii Geților și că strămoșii lor — stăpânii acestor țări — au primit învățături dela Zamolxis, și că ei au oprit progresele făcute de armatele lui Ramses II și Darius (Gibbon I. p. 179).

§ 4) Inceputul creștinării Goților

Încă dela anul 258 p. Chr. Gothii, așezându-se în noul lor regat dela Bosforul Cimeric, au început să facă pradaciuni în Asia. După ce au pradat Cholehida, Trebizonda, trec nesupărați în Pont (Photius Epithom. Philostorgii lib. II § 5 p. 470 cf. Const. Erbiceanu, Ulfila p. 7) și Galatia, apoi în Cappadocia, de unde au luat mulți sclavi creștini și printre aceștia se aflau și clerici și apoi s'au întors în regatul lor (Le Quien I 1241—1242). În Asia creștinismul eră predicat de mult (Waitz p. 42). Intre acești sclavi, au fost și strămoșii lui Ulfila,— Copadocieni de neam, din satul Sadagoltina, de lângă orașelul Parnas. (Waitz ibidem). Acești misionari forțați, au lucrat cu succes la convertirea stăpânilor lor în orașele Daciei și Scythiei (Gibbon I 884 cf. Le Quien I. 1240. C. Erbiceanu, viața și activitatea lui Ulfila p. 7 et sequ) unde ei erau împrăștiați.

Acești creștini captivi, îngrijeau de bolnavii lor, de casele lor, punând în practica, prin viața lor curată și nepatată, învațăturile divine ale Mantuitorului. Predica lor, modul conștiincios și luminat cum ei își îndeplineau datoriile și purtarea lor conforma cu preceptele evanghelice, atrase pe barbari la dorința de a se creștină (Const. Erbiceanu Ulfila viața și doctrina și p. 3). Mai mult, barbarii fiind în contact de aproape cu slavii lor și vazând sfințenia uimitoare a vietei lor, puterea miraculoasă a credinței lor, Goții voiau, ne spune Sf. Vasile, a cunoaște secretul acestei influenți misterioase. Atunci li s'a făcut cunoscut *Dumnezeu cel necunoscut*, dela care creștinii se inspirau pentru savârșirea tuturor faptelor bune, obiectul admirațiunii lor naive. Const. Erbiceanu ibidem).

Prin religiunea lor națională, Goții adorau forțele neînțelese ale Naturei și aceasta le ajută atât de mult ca să

poată înțelege mai de grabă veritățile religiunii creștine, și a venera pe un Dumnezeu, care le arată puterea sa prin harul acordat servitorilor săi. (Theofanes, Chronogr. ed. an-325). Crezând ei — adaugă Sozoman — că dacă se vor închină acestui Dumnezeu superior celor ai lor, îl vor câștiga și le va fi favorabil; iar pentru desăvârșirea acestui act ei imitează pe creștini, pe cari-i credeau superiorii lor. Atunci ei au rugat pe creștini să-i învețe aceea ce trebuie să facă și în curând o parte din ei, au primit botezul intrând în Biserică.

Astfel se formează o creștinătate barbara la Nordul Dunărei (Revillent de l'Arianisme des peuples germanique p. 18).

Convertirea unei părți a elementului gotic, la religiunea creștina se explică și prin caracterul general al rasei germanice; ea constituie un contrast vadit, fața de rezistența păgânilor Romani (Const. Erbiceanu l. cit).

Goții cu moravurile lor simple, cu credințele lor despre forțele vii ale naturei, simțeau o revoltă sufletească la vederea moravurilor destrăbălate ale Romanilor și aceasta se explica prin caracterul general al rasei germanice. Aceasta rasă desprețuia statul care tiranisează pe indivizi. Pentru aceste motive favorisau spiritul de independență, cum și asociația liberă. Rasa germanică avea moravuri simple, dar sănătoase; respecta familia în concepția ei păgâna, aproape în aceleași trăsături ca și în creștinism, deosebindu-se numai prin caracterul sacramental, care dacă nu o putea libera, cel puțin mitiga îndrumarea ei spre o cale mai bună.

Aceste considerațiuni nu îndreptățesc pe nimeni să creadă că Goții erau civilizați; ei erau încă barbari, însă cu acea cultură indoeuropeana, proprie popoarelor de origine arica, care prin concepțiunea simplistă, putea să se înalțe până la concepțiunea unei ființe supranaturale. Ei nu cunoșteau însă comoditățile vieții civilisate cum erau: agricultura și artele, de oarece ocupațiunea de predilecțiune era: viața

vagabondă, traiu în corturi și prădăciunea (Gibbon I pag. 148 151).

Primele cunoștințe de arte și de agricultură le-au primit dela Romanii Daciei Traiane, rămași aici, după strămutarea legiunilor de către Aurelian (Gibbon I pag. 179). după cum am văzut mai sus, și putem spune și pe cele religioase.

Cât privește despre credințele lor religioase păgâne, ele ocupau puțin loc în viața poporului got. Afară de credința în nemurirea sufletului și răsplata în viața viitoare, erau de altminterlea vii și bine definite, dar formele cultului lor, se confundau cu cele ale vieții lor politice. Ei n'aveau nici edificii religioase, nici preoți, nici simboluri exterioare. Această lipsă de forme sensibile, nu exclude lipsa unei concepțiuni religioase mai înaintate. Sufletele lor simple, se zice că străvedeau lucrurile divine întru atâta, fără să se servească de forme pentru a-l exprima.

Dacă aruncăm o scurtă ochire asupra mitologiei lor, apoi trebuie să spunem că n'are acel caracter lincențios al păgânismului. Ea ascundea amintirea unei căderi a umanității și speranța unei reabilitări sufletești. (Const. Erbiceanu op. cit. pag. 4).

Există dar puncte de contact prin care creștinismul putea să se apropie și aceste puncte de asemănare între caracterul barbar și creștinism, explică ușurința acestui popor, cum și înclinarea lui către doctrina creștină, din cauza superiorității doctrinei creștine asupra celei barbare. Ne-am înșelă însă dacă am crede că Goții au îmbrățișat creștinismul deodată. Nu, și aceasta o vom vedea mai departe. Pe când o parte va îmbrățișa cu caldură doctrina creștină, o alta va fi refractară până la extrem și care va pune la încercare credința celor d'întâi. (Acta sanctorum tom. 11 p. 87 ibidem tom. V p. 38 cf. C. Erbiceanu Ulfila 3). Va trebui mult până când doctrina creștină să triumfe în mod definitiv asupra lor și această doctrină va fi cea ariană, care

va avea de consecință nimicirea poporului got și disparițiunea de pe arena istorică a lumii.

Știm peripețiile predicărei creștinismului la popoarele de origine germană, dar această cestiune nu intră în cadrul ce ne-am propus.

Ne preocupa numai soarta unui popor, al celui got, și anume al unei părți din goți, adică al Visigoților, cari au stăpânit și au trăit între Români.

În epoca lui Constantin cel Mare creștinismul își gasise deja loc în inimile Goților și transformară moravurile lor barbare. (Acta sanctorum tom. II p. 87 cf. Const. Erbiceanu Ulfila p. 3—4). Sf. Atanasie, zugrăvește ca un adevărat apologist triumful creștinismului asupra păgânismului; el demonștră cum Goții s'au convins de adevărul creștin și raportă că ei deja au renunțat la moravurile lor barbare; că ei nu se închină mai mult Dumnezeilor păgâni, ci numai la un singur Dumnezeu, ca li s'a descoperit prin Iisus Christos. El mai adaugă că aceste popoare așa de pasionate altă dată pentru războiu, sunt acum însuflețite de sentimentele cele mai pacifice. Istoricii bisericești mai povestesc că chiar în epoca lui Constantin cel Mare, Goții își aveau deja organizațiunea lor bisericească, episcopii lor, preoții lor, diaconii și călugării lor. (Acta sanctorum ibidem cf. Const. Erbiceanu Ulfila p. 5 cf. Le Quien I 1240—41.

§ 5) Primul episcop al Gothiei (Dacia Traiană)

(288—325 p. Christ)

Menologiele grecești — și după dânsulele cele românești — serbează în ziua de 7 Martie pomenirea Sf. Episcop Efrem; predica acestui Episcop stă în legătură directă cu vechimea creștinismului în Dacia, care a avut loc în următoarele împrejurări:

În anul 288 p. Chr., Hermon Patr. Ierusalimului — după

obiceiul Domnului — trimise la predică vre-o 40 episcopi prin diferite țări, dintre cari doi : Efrem și Basiliu. în Tauro-Scythia : missos fuerunt, ut Evangelium praedicarent et Efrem quidem in *Scythiam profectum*, (Le Quien I 1329).

Atât Menologiile grecești cât și cele românești, de acord cu cele menționate în Acta SS., ne presintă un fapt interesant pentru istoria bisericei Daciei Traiane, prin trecerea Episc. Efrem din Tauro-Scythia, în Scythia. Scythia, de care amintesc Menologiile, nu trebuie înțeleasă a fi Scythia Pontica, straboniană, ci continuarea ei în stânga Dunărei și despre care „Iornande teste fuit in illo Scythiae.... qui a Danubio flumine, ad Maeotidem paludem protenditur (Le Quien I 1211) — caci, a admite ca Efrem a plecat din Tauro-Scythia în Scythia tracică, care și avea episcopul ei, este neverosimil.

Faptul acesta este confirmat și de autorul „Martirilor Crucii“ din Dacia, când ne spune, ca Efrem din Scythia a trecut în Gothia, unde după ce a predicat mai bine de 10 ani, *se zice*, ca a fundat și Episcopia numita a „Gothiei“.

Dupa moartea lui Efrem s'a trimis din Constantinopol un altul numit Euterie. In timpul acesta se întâmpla luptele dintre Gothi și Constantin cel Mare ; Euterie parasește de astă dată Episcopia Goției și se retrage la Constantinopol unde se plânseră Marelui Constantin, ca creștinii din Dacia sufereau cumplit din partea barbarilor și că el (Euterie) și cu clericii lui nu pot sa-și exercite serviciile eclesiastice din bisericile de acolo. Dupa ce Goții sunt învinși, se întoarse iarăși la scaunul sau împreună cu clericii lui, dintre care cel mai însemnat fû *Capiton*, a carui biografie o dam mai departe.

Pe când Euterie se apropiase — la întoarcerea sa în Gothia de râul *Dunavin* (Dunarea) după Acta-Sanctorum I din 7 Martie, iar dupa alte izvoare Danaprin (Nipru), o banda de Goți, din tabara vrășmașe (Marelui Constantin) îl omorâra, împreună cu soții lui, dintre cari scăpa numai Capiton și cu doi diaconi ai săi. Dupa această

trista întâmplare, adauga autorul Martirilor Crucii, (pag. 90), locuitorii Daciei Orientale (Moldovei și Basarabiei de mai târziu) își alesera de episcop al bisericii lor pe fericitul Capiton, nascut în Dacia și inițiat în misterele religiunii creștine.

„Trimisau locuitorii cetății Goșilor rugăciuni către Marele Constantin, ca să le dea lor Episcop pe fericitul Capiton al lor“.

Episcopul Capiton, eră roman din Dacia dinspre Dunare; el servise mulți ani pe lângă biserica Daciei; dupa ce fu sfințit Episcop al patriei sale, puse cea mai mare stăruință a creștină pe barbari, petrecând zile întregi pentru propagarea Evangheliei. Se zice ca în unele zile, boteză pe barbari cu sutele. Tot Sf. Capiton a botezat pe nobilii Daciei Saba și Sansala, despre care vom vorbi mai departe și cari au ramas ca discipoli pe lângă sfântul, spre a-l ajuta în misiunea propagării Evangeliului. (D. Petrescu Mart. Crucii p. 91). Intr'una din zile, predicând poporului Sf. Capiton, a entusiasmat într'atâta pe barbari, încât unul din șefii barbarilor zise: *„Capiton vorbește c'o limbă de foc“*. Creștinii se bucurara, iar păgânii se întristară. (Id. ibid. p. 91).

Tradițiunile bizantine raportate de autorul Martirilor Crucii se pogoara în unele detalii, cum rar le găsim la autorii contemporani; așa ele ne spun ca Sf. Capiton, eră înalt la trup, parul negru și puțin cărunt, fața și barba rotundă și ochii mari, acest episcop a păstorit biserica Daciei mai mulți ani și la 22 Decembrie, s'a mutat catre Domnul (Mart. Crucii p. 92).

Se va părea — de sigur — curios multora, ca prin aceste fapte se aduce un punct atât de luminos în istoria religioasă și politică a neamului românesc și mai cu seama într'un timp când Dacia Traiana, eră — ca sa mă exprim astfel — lasată în afara de istorie și când eră coplesita de Goți și purtă chiar numele de Goția. Totuși autorul nostru declară în lucrarea citată pag. 11, că și-a cules informațiunile din Eusebiu Pamfil *„din ale cărui scrieri — ne*

spune autorul *Martirilor Crucii* — *ne luminarăăm în opera noastră; fiindcă cele mai multe din biografiile Martirilor Dacieni sunt fragmente din opera sfântă a lui Eusebiu*“.

§ 2) Constantin cel Mare bațe pe Goți (318 d. Christos)

Dupa ce Constantin cel Mare se urcă pe tronul imperiului Roman, ridică religiunea creștină la rangul de religiune de stat și biserica creștină, începe a se organiza în mod solid.

Această nouă credință propagată sub stăpânirea barbarilor din Goția (Dacia Traiană), deși primise rădăcini adânci și se întinsese pe nesimțite, dobândește noi forțe sub Constantin cel Mare care, la 318, smulse Dacia de sub stăpânirea barbarilor, o alipește iarăși la imperiu, ridicându-o la starea înflorită de mai înainte (Mag. Istoric III 99 cfr. Xenopol I 429).

Goții cei învinși fură siliți să primească și ei credința creștină, dupa cum mărturisește Socrat: „Constantin având credința în steagul Crucii, care e semnul propriu al creștinilor, atât de tare a învins pe Goți, încât nu numai că a desființat vechiul tribut, care se dă barbarilor de către imperatorii cei mai dinainte, ci și ei, cuprinși de admirațiune pentru învingerea cea neașteptată, au primit religiunea creștină, cu al cărei ajutor, Constantin reușise a scăpa nevatămat¹⁾).

Aceste mari întâmplări în lumea politică și morală schimbarea în bine soarta Românilor și pentru o mai bună trăi-

1) Hist. Eccl. Lib. I c. 2. Nam hos quidem Christi trophaeo confisus penitus devicit: adeo ut aurum, quod a priscis imperatoribus dari consueverat barbaris, in posterum adimeret: et ipsi insperata classe percusi christianam religionem, cujus praesidio tutus ubique erat Constantinus, tunc primum amplexi sunt. cf. Socrat lib. I c. 18 Le Quien I 1241—42.

nicie, Marele Constantin construiește un pod de piatră pe ambele maluri ale Dunărei.

Cedrenus, vorbind despre succesele lui Constantin cel Mare în contra Goșilor din stânga Dunărei, arată ca scopul lui n'a fost altul, decât pentru răspândirea creștinismului și pentru „διὰ τῆς τοῦ σταυροῦ δυνάμεως“¹⁾ (op. cit. p. 517 ibid.).

Consecințele acestei victorii, au fost convertirea la creștinism a unei părți dintre Goți.

Comunitatea creștină, din Dacia Traiană, trebuie să fi fost considerabil de mare, de oarece o găsim păstorită de un episcop cu rang mitropolitan (Acta sanctorum tom. 11 p. 87).

Renumerele acestei biserici trebuie să fi trecut de mult fruntariile Gothiei, ca ea să fie cunoscută în lumea creștină.

1) Theofanes op. cit. I 40. Τούτῳ τῷ ἔτει (318) Κωνσταντῖνος ὁ μέγας κατὰ Γερματῶν καὶ Σαρματῶν καὶ Γότθων στρατεύσας νίκην ἤρατο κραταίαν διὰ τῆς τοῦ τιμίου σταυροῦ δυνάμεως καὶ τούτου ἐρημώσας εἰς ἐσχάτην αὐτοὺς κατήγαγε δουλείαν (cfr Xenopol I, 429).

PARTEA II.

BISERICA SCYTHIEI (DOBROGIEI)

ORIGINI

44 — 325 după Christ.

CAP. IX.

Istoricul cestiunii despre predica Apostolului Andreiu în Scythia.

Mulți istorici, — atât dintre streini cât și dintre români, — au scris despre predica Ap. Andreiu în Scythia; cu toții au fost și sunt de acord, pe baza tradițiunilor sfinte recunoscute din cea mai adâncă antichitate de întreaga biserică, că, într'adevăr, Apostolului Andreiu i-a căzut ca sort să predice evanghelia până în Scythia¹).

Nu toți însă sunt de acord, când este vorba să se precizeze, istoricește și geograficește, în care Scythie a predicat Ap. Andreiu, căci scriitorii diferitelor veacuri ne vorbesc despre mai multe Scythii, astfel că opiniunile emise până astăzi sunt adânc divizate; aceste mărturii ne fiind încă precizate cu ajutorul criticei istorice, și nici măcar în parte determinate despre locul predicei Ap. Andreiu, au dat motiv popoarelor posterioare ca să-și apropieze aceasta predică, fiecare la teritoriul locuit de dânsele. Așa avem tradițiunile despre călătoriile Ap. Andreiu în Polonia, Rusia și la Ruteni, și tot astfel de legende, tradițiuni și practice religioase au și Românii și despre care am vorbit; iar despre cele poloneze, rusești și rutene, nu sunt decât o adaogire, din cele mai târzii introduse în prima cronică rusa-

1) Apostoli Andreæ,... cui Scythiam in sortitione provinciarum obtigisse communi traditione credit Ecclesia (Act. ss. tom. 11 (II) p. 87).

S'a scris mult, foarte mult, asupra tradițiunei despre predica Ap. Andreiu în Scythia, încât s'a format o bibliotecă întreagă. Lucrul de altfel e prea firesc, căci ea este o tradițiune istorică, lucrată chiar la baza tradițiunilor.

Tradițiunile grecești (și în parte cele romane) despre predica Ap. Andreiu în Scythia sunt de două feluri : lungi și scurte ; cele scurte sunt foarte numeroase și se găsesc la scriitorii : Origen (185 † 253 ori 254) în al treilea tom al lucrărei sale *Ἐξηγητικὸν*, la exegesa din cartea facerei (Migne, Patrolog. Tom. 12 pag. 92) lucrare perdută astăzi ; a fost însă cunoscuta lui Eusebiu de Cesarea ; acest scriitor confirmă adevărul predicei Ap. Andreiu în Scythia (Alfred Fabricius *Salutaris Lux. Evang. ed. Hamburg 1731 p. 456 cf. Bis. ort. Rom. XVI p. 674—675*). Eusebiu de Cesarea Palestinei († 340) se face ecoul acestei tradițiuni¹⁾ și pe care l-au urmat aproape toți scriitorii, cari au tratat această cestiune, între cari cităm pe Eucherius²⁾ episcop de Lugdun († 449) *Bis. ort. Rom. IX/85 pag. 696*).

Apoi episcopul Isidor Hispalensis († 637). *De Ortu et orbitu Patrum qui in Scriptura laudibus*. (Migne Patrol. t. 83 cap. LXX pag. 151 la început). Ipolit episcop de Portuens *περὶ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων* (Migne Patrol. tom. 10 p. 952). Dorotheu de Tyr († 322) în apendicele la *Συγγρ. Ἐκκλησιαστικὸν περὶ τ...μαθ.τ. Κυρίου*, tipărit în supliment la *Chronicon Paschal*, (ed. Paris p. 434). Epiphanius de Cypru († 403), care deși pe scurt, dar cu multă îngrijire, înșira localitățile predicei Ap. Andreiu, precum și moartea lui, *Σύνταγμα περὶ δόξ. ἀποστόλων* (ibid. pag. 431). Sofronie de Palestina († 375) *de vitis Apostolorum în apendicile la Liber de Viris illustribus*. (Migne Patrol. t. 23 pag. 720).

1) Et Thomas quidem, ut a majoribus traditum accipimus, Parthiam sortitus est, Andreas vero Scythiam (Hist. Eccles Lib. III c. 1).

2) Quantum narrat historia: Bartholomeus in Indos... vero Andreas Scythas predicatione mollevit (Instructionum ad Salon. lib duo la Migue Patrol. lat. tom. 50 p. 809).

Nichita Paflogonianul, scriitor de pe la începutul veacului X, în lucrarea sa: *Oratio in laudem S. Ap. Andreae* (Migne Patrol. tom. 105 p. 64). Mai sunt încă câțiva scriitori pe cari nu-i citam aici, intenționat, din cauza deosebitului interes ce au informațiunile lor, îi vom aduce însă la locurile respective.

Descrierile lungi asupra vieții și activității misionare a Ap. Andrei sunt ale următorilor autori:

Epifanie monah și presbiter (secol. VIII—IX Migne Patrol. tom. 120 p. 216). Simeon Metafrast (pe la anul 1000 p. Chr.) traduse în românește în viețile sfinților ed. de la Neamț 1808 și ed. de Buc. 1836, cum și în Prologarele lui Dossiteiu Mitrop. Moldovei sub 30 Noembrie, traduse nu după Metafrast, ci după Minologiul Basilian.

Apoi Nicephor Calist scriitor din veac XIV în opera sa: Hist. Eceles. lib. II c. 39 cf. Fabricius *Bibliotheca Graeca*, ed. Harles VII 443; tot ale lui: Cod. Apocr. N. I., ed. 2 pag. 502 not.

Dintre scriitorii streini moderni, cari au scris despre activitatea Ap. Andrei în Scythia, amintim pe savantul călugăr dominican, Le Quien, în opera sa: *Oriens Christianus* 2 vol. în fol. 1740. Paris I 1093—1095; Assemanus, *Calendaria Universae* ed. Bonn 1755 tom. V 391 et. squ.; iar în timpurile noastre Golubinsky, în Istoria bisericei rusești Moskva 1880 din vol. I p. I. pag. 1—20¹⁾ și alții.

Dintre scriitorii români, Dossiteiu, Mitropolitul Moldovei, este primul — după câți cunoaștem noi — care a arătat că Ap. Andrei a venit cu predica până la Dunăre (vezi proloagele sale sub 30 Noembrie) dar nimenea dintre scriitorii români posteriori, n'au dat nici un crezământ afirmațiunilor sale, sprijinite pe tradițiunile bizantine. Melchisedec, regreta-

1) Partea privitoare la activitatea predicei Ap. Andrei în Scythia a fost tradusă de amicul meu D-l G. Chebap, translatare de limbile slavice la Ministerul Afac. Streine și funcționar la Academia română și pentru care faptă mă simt dator să-i aduc mulțumirile mele.

tuł episcop de Roman și unul dintre scriitorii bisericești cei mai serioși membru al Academiei române, etc., — într'o lucrare a sa „Cronica Mitropoliei Moldovei“, rămasă manuscris, la pagina întâia, venind vorba despre predica Ap. Andreiu în Dobrogea, zice „*să lăsăm această cestiune la oparte, ca nefiind sigură*“.

Nu este greu să ghicim, pentru care motive savantul episcop respinge ca „*nefiind sigure*“ afirmațiunile Mitropolitului Dossiteiu.

Archiereul Filaret Scriban, este primul care confirmă spusele Mitropolitului Dossiteiu, cu privire la predica Ap. Andreiu (Ist. Bis. a Românilor pe scurt Iași 1871 p. 1 2).

D-l Profesor Const. Erbiceanu cercetează mai de aproape cestiunea predicei Ap. Andreiu în Scythia Minor, și ne aduce multe dovezi despre aceasta. (Ist. Mitropoliei Moldovei și Sucevei Iași 1888 p. VI și VII cf. id. Ulfila, viața și doctrina lui, București 1898 p. 53—54). Aici insistă mult și reușește să aducă puțina lumină.

Dar acel care a aprofundat cestiunea noastră — ca erudit—a fost raposatul Episcop al Râmnicului și Noului Severin, Ghenadie Enaceanu, într'un articol tratat în Revista Bis. ort. Rom. XVI/92 p. 692, în care analizează scrierea călugărului Epifanie despre predica Ap. Andreiu în Scythia și din care conchide, cu multe dovezi, clarificând textul obscur al lui Epifanie prin note, din care ne dă a înțelege, că Scythia, cazută la sorți Ap. Andreiu, nu poate fi alta decât Dobrogea noastră. Deși articolul în cestiune este plin de erudiție, totuși, lasă mult de dorit, din cauza lipsei de sistem în tratarea ei; dar aceasta nu-i micșorează întru nimic marele merit și care a deschis calea spre modernizarea și localizarea cestiunei și, deci, a deschis noui orizonturi pentru a fi studiată mai departe în întregul ei complex și în toate fazele prin care a trecut ea, pâna azi. Un alt scriitor român, care a tratat cestiunea predicei Ap. Andreiu în Scythia, este savantul profesor bucovinean Parintele

Eusebiu Popovici (Istoria Bisericeii Românilor M-ss litogr. de studenții Facult. de teologie din București, pag. 48) și în care autorul se silește să dovedească contrariul celor afirmate de Mitropolitul Dossiteiu și Filaret Scriban. Noi credem, că în urma nuiilor dovezi aduse în urmă de D-l Const. Erbiceanu, și Episcopul Ghenadie Enăceanu își va fi schimbat opiniunile cu privire la predica Ap. Andreiu.

Dacă toți autorii citați de noi — cum și alții despre care până acum n'am vorbit — sunt în unanimitate de acord că Ap. Andreiu i-a căzut ca sorț de limită a activității sale Scythia, apoi ei sunt profund divizați, când este vorba a preciza în care Scythie a predicat; căci istoricii și geografii diferitelor veacuri ne vorbește, cum am mai spus, despre diferite Scythii.

Deci, mărturiile istoricilor bisericesti, ne fiind încă până astăzi precizate, și nici cel puțin în parte determinate, cu ajutorul criticeii istorice despre Scythia, în care a predicat Ap. Andreiu, această confusiune toponimică a dat motiv popoarelor mai posterioare, ca să-și apropieze predica Ap. Andreiu, fiecare la teritoriul locuit de dânsele, de ex.: prima cronică rusească atribuită lui Nestor (secolul X) cum și ediția Novgorodiana, posterioară celei dintâi, pretind că Ap. Andreiu calătorește dela Sinopul asiatic, de pe malul sudic al Mării Negre, la Roma. Această călătorie o face pe apele fluviilor: Dnistrului, Sovelei; lacurilor: Ilmen, Volchov, Ladoga; râului Neva și Marea Baltică, trecând prin Chersonesul Tauridei și de aci la Roma (Golubinsky op. cit. p. 2—3). Critica istorica rusească a limpezit pentru Ruși cestiunea. Dar Polonii, Lituani și Ruteni, pretind că ei sunt creștinați de Ap. Andreiu¹⁾; deci după sinaxarele

1) Adest et solemne officium, cum duplici canone et synaxaria ex quo fragmentum in praefatione aduxi prolixo ac eleganti, quo etiam probatur, non vane gloriari, Ruthenos, sed ex antiqua traditione ac primæva habere, primum fuisse in Russia fidei Christianæ plantatorem, Andream Apostolum: cui sententiae subscribunt omnes fere historici

acestor popoare, necunoscute tradițiunilor bizantine, Ap. Andreiu a predicat în *Scythia Europeană* și pe care noi o vom numi *Scythia herodotiană*.

Românii, la rândul lor, revindecă pentru dâșii predica Ap. Andreiu, ca unul ce a predicat în *Scythia Minor* (Le Quien I (1093—1094), iar după legendele cu caracter propriu românesc, ca : legenda *licomorphiei* transmisă dela Neurii de lângă gurile de pe partea stângă a Dunării, Romanilor, practicile religioase, care se fac în spre noaptea Sf. Ap. Andreiu, pe temeiul mărturiilor istoricilor despre vechimea creștinismului la Daci, în Sarmăția, care coprindea și Dacia până la Carpați (Ptolomen Geograph. lib. III c. 5 p. 68—70), după mărturia lui Nicefor Calist (lib. I c. 39). Niceta Pappalagianul (Bis. ort. Rom. XVI 92 p. 691), etc. pretind ca Ap. Andreiu a trecut din *Scythia* și în stânga Dunării, predicând creștinismul Dacilor și Sarmăților ; iar discipulii lui, au predicat coloniștilor romani aduși din Roma, Italia, cum și de prin alte părți ale imperiului Roman, de pe unde creștinismul fusese dejă predicat de către Apostoli ; creștinismul românesc este de origină apostolică și deci Biserica Romanilor, din Dacia Traiană, nu este întru nimic inferioara bisericilor care au primit creștinismul dela însuși Apostolii Mântuitorului.

Scriitorul moscovit Golubinsky, exclusivist ca mai toți scriitorii rasei din care facea parte, strigă, *urbi et orbi*, că pe Români i-au creștinat Bulgarii, ori s'au creștinat odată cu dâșii, sau ceva mai în urma lor, (Bis. ort. Rom. I/74 p. 410—411) ; iar mai departe, spune : „nu este adevărat că Ap. Andreiu să fi predicat în *Scythia Minor* (Dobrogea) ci în *Scythia Asiatică*, care după dânsul s'ar întinde „dela țărmul sud-estic al Marii Negre, până la Marea Caspică, și mai departe“ (op. cit. p. 9—10).

Poloni et Lituanii Juvat Synaxarium describere quod Culcinus ipse e slavica lingua in Latinam conversum exhibit in appendice, (pag. 95 apud Assemani V 394).

Deci, după Golubinsky, Ap. Andreiu a predicat într-o Scythie asiatică, necunoscută geografilor și istoricilor contemporani cu faptele ce istorisim.

Savantul Profesor al Facultății de teologie din Cernăuți, Păr. Eusebiu, crede că Scythia Asiatică a fost locul Ap. Andreiu, ori cel puțin Mica Scythie (actuala Crimee), în nici un caz însă actuala Dobrogea (op. cit., p. 48).

Un alt scriitor din veacul IV p. Chr., despre care n'am vorbit până acum, și anume Fericitul Ieronim, crede că Ap. Andreiu, a predicat Scythilor, Sogdianilor și Sacilor, deci, în Scythia din Asia Anterioara ¹⁾).

Din cele expuse, vedem că istoricii se deosebesc radical în părerile lor, cu privire la locul activității misionare a Ap. Andreiu; dar să rezumăm cestiunea:

a) Fericitul Ieronim pretinde că Ap. Andreiu a predicat Scythilor, Sogdianilor și Sacilor, din Scythia Asiei Anterioare;

b) Rușii, Polonezii, Lituanii și Rutenii, susțin că Ap. Andreiu a predicat la dâșii, adică în Scythia Europeană sau herodotiana, deși tradițiunile bizantine n'au absolut nici o cunoștință de asemenea legende (Assemani V 394);

c) Părintele Eusebiu Popovici pretinde că Apostolul nostru a predicat, cum crede și Golubinsky, într-o Scythie din Asia, dar pe care geografii și istoricii n'o găsesc acolo unde o crede Golubinsky, ori în cel mai rău caz, în actuala Crimee; în nici un caz însă în Dobrogea;

d) Menologiele grecești bizantine, cari reprezintă adevărata tradițiune, cred că Apostolul nostru a predicat în Scythia Minor (Dobrogea).

Din cele expuse reese clar, că istoricii se deosebesc radical în opiniunile lor, argumentele atât pro, cât și contră, nu lipsesc, așa că cestiunea e departe de a fi rezolvită.

1) Andream, Petri fratrem... Scythis, Sogdianis et Sacis praedicasse Evangelium Domini (Le Quien I 1094—1095).

nici măcar în mod mulțumitor, pentru o parte sau alta. Afirmățiunile celor d'întăiu, negațiunile celor din urmă, cum și îndoelile celor din al treilea rând, fac ca cestiunea sa stea locului, ca și sacul de grâu din fabulă, de oarece toți și-au sleit arsenalul de ipoteze și argumentări, dar pe cea mai mare parte dintr'înșii nu-i putem asemană decât cu saltărețele rândunele cari sburând pe suprafața apelor, o ating în sbor numai cu ciocul ori vârful aripelor, de teama ca să nu se înece. Adevărul istoric este unul și trebuie să știm de partea cui stă el?

Problema Scythiei, în care a predicat Ap. Andreiu, nu poate fi rezolvată decât cu ajutorul geografiei, care cu drept a fost numită ochiul istoriei; și în același timp să luăm faptele chiar de la baza tradițiunilor și, cu facla critice istorice în mână, bazați pe mărturiile istoricilor celor mai demni de credință și contemporani cu faptele ce descriu, ori a celor mai apropiați de dânsele, să arătăm:

a) Câte Scythii au existat;

b) Când au încetat fiecare din ele de a purta aceste denumiri și din care cauze au disparut ele de pe harta lumii; și

c) Care Scythie există la anul 44 după Christos, timpul răspândirii Apostolilor la predica printre neamuri, și deci menită de Providență prin sorți ca loc și ultimă limită, a activității misionare a Ap. Andreiu?

CAP. X

Scythiele de care vorbesc istoricii și geografii vechi.

I) Scythia Mare, de lângă munții Imaū și fluviile Oxus și Iaxarte; pe o mare parte din acești Scythi, Persii îi numesc Saci ¹⁾.

II) Scythia Europeană, descrisă de Herodot (484—406) și pe care o vom numi și herodotiană.

III) η Μικρὰ Σκυθία (Crimeea de astăzi) preferăm denumirea ei, astfel cum ne-o comunică Strabon (lib. VII c. 4, § 5), spre deosebire de

IV) Scythia Minor (Dobrogea actuală).

V) Scythia Parva, menționată de Martirologiul Roman al lui Grigoriu XIII ²⁾, și pe care o definește astfel: „Scythia Parva, pars Sarmatiae europeae (situată), între Tauricam Chersonnesum et ostia Borystenis fluvii. Această Scythie este necunoscută lui Strabon, Pomponiu Mella, Plinius și Ptolomeu, de oarece ea apare cu această denumire pe timpul lui Dioclețian, cu siguranță pe timpul lui Constantin cel Mare, și de aceea nu vom reveni asupra ei decât în câteva trăsuri esențiale.

1) Scythas omnes, Plinio et Herodoto testibus, Persae vocant Sacas (Ptolomeu Geograph. univers ed. Ant. Magino Patavino cap XIV p. 155).

2) Tipărit sub urban VIII de Augustin Lubin Paris 1661 p. 230.

În cercetările noastre, bazate pe evoluțiunile istorico-geografice, pentru resolvirea problemei ce ne preocupă, vom ține seamă de emigrările și admigrările popoarelor, de invaziuni și cuceriri, de diviziunile politice administrative și financiare, militare și eclesiastice, cari au avut loc în diferite timpuri și la diferite popoare, apoi : de legende, tradițiuni, practice religioase, de sentințe și locuțiuni, de dictoane și, în fine, de materialul de Folklor, care ar putea aduce un punct luminos în această besnă de contradicțiuni asupra acestor ipoteze, dintre cari unele cu caracter tendențios, altele provenite din insuficiența cunoștințelor pozitive a evenimentelor istorice, a schimbărilor de numiri geografice, a transmutarilor de popoare, a comutăriilor de hotare, cari au darul mai mult a întunece de cât a călăuzi cercetările istorice.

Siguranța istorică a unui fapt îndeplinit, într'un timp dat, nu poate fi reală decât atunci când circumstările istorice și geografice vin în sprijinul lui spre a-l clarifica pe deplin ; ori, îi lipsesc aceste criterii de certitudine, faptul în sine trebuie considerat ca monument al fantaziei autorului caruia i-a dat naștere.

Daca este adevărat că geografia este lumina istoriei, apoi de datoria noastră e sa stabilim nomenclatura geografică a localităților în cari se presupune că a predicat Ap. Andreiu, căci ea nu este un efect al întâmplărei sau al bu-nului plac, cum s'ar putea crede la prima vedere.

Denumirile topografice, cele mai variate, cele mai pitorești ca și cele mai ciudate, toate și-au cuvântul lor de a fi, ele se datoresc unor cauze constante. La diferitele popoare de peste tot globul, mintea omenească s'a condus de aceleași legi organice, când a venit vremea să se determine condițiunile topografice și să se boteze — ca să zicem așa — configurațiunile planetei ce locuim (Convorb. Liter. XXIV 3, p. 193).

De multe ori, deslușind un cuvânt, un nume, un fapt,

reconstituim nu numai neamurile în care s'au plăsmuit, ci și starea lor culturală, cum și locul pe care l-a ocupat la banchetul vieții, în rândul celorlalte popoare. Acestea zise, să revenim la cestiunea noastră.

I. Scythia Mare ¹⁾

Priviri generale

Cea mai veche Scythie, de care amintesc istoricii vechi, este Scythia mare, din Asia anterioară. Strabon (lib. VII c. 1), deabia o menționează. Ptolomeu însă ne dă câteva indicațiuni mai precise ¹⁾. Geografii mai noi, comentatori ai lui Ptolomeu, ne spun că vechii Scythi ocupau regiunile Tartariei și Mongoliei, de pe lângă munții Altai din China de azi (Mag. Patavinus op. cit. lib. XII—XIV). Tot Ptolomeu

1) *Sogdiani* terminatur ab occasu qua particula *Scythiae*, quae est versus Bactrianam et Margianam ad Oxus fluvium, per Oxus montes liniam usque ad particulam Iaxarti fluvii quae grandus habet 110,40,0.

A. Septentrionibus similiter *parte Scythiae* quae inde est ad Iaxarti fluvii sectionem usque eius flexionis finem cujus grad. sunt : 120, 48, 30.

Ab oriente vero *Sacis* juxta flexionem inde Iaxarti usque eius fontes qui grad. habet 125, 430 00.

Sacae terminatur ab occasu Sogdianis iuxta Expositum orientale ipsorum latus. Nomades dicti qui soliti vicinos depraedari à Perses-postea sunt funditus deleti. A. Septentr. Scythia, ab oriente vers similiter Scythia. Sacarum regio nomadum est. Civitates autem non habet. Nemora autem et speluncas habitant.

Tenent autem Scythiam a Septentrioni Abii Scythiae et quae sub iis est Hypophagi Scythae. Scythiam extra Imaum monte quae barbaris. Mongol. et recentioribus Tartaria antiqua. Scythiam extra Imaum montem nunc Altai vocatum. Scythiam extra Imaum et Serica regiones antiquorum nunc Catayo. Scythia intra Imaum montem terminatur ab occasu Sarmat. Asiat. A Septentr. terra incognita habit grad. 85,54,0. (Ptolom. Geogr. op. M. Patavinis lib. VI c. XII 154 c. XIII lib. VI c/XIV p. 155).

ne spune că ei erau Barbari nomazi, trăitori sub corturi, cutreerând deșerturile, iar cei stabili trăiau în spelunci (ibid.), că ei erau dedați la prădăciuni și pe o parte dintr'înșii i-au supus Persii. Acelaș lucru ne spune despre Saci și Sogdiani (vezi și Strabon VII c. 3 § 9).

Acești Scythi n'au jucat alt rol în istorie, decât că au fost cunoscuți ca popor năvălitor, mai întâiu în Asia, iar prin secolul VII în. de Chr. năvălesc în Europa.

Dovezi că Apostolul Andreiu n'a predicat Sacilor, Sogdianilor și Scythilor.

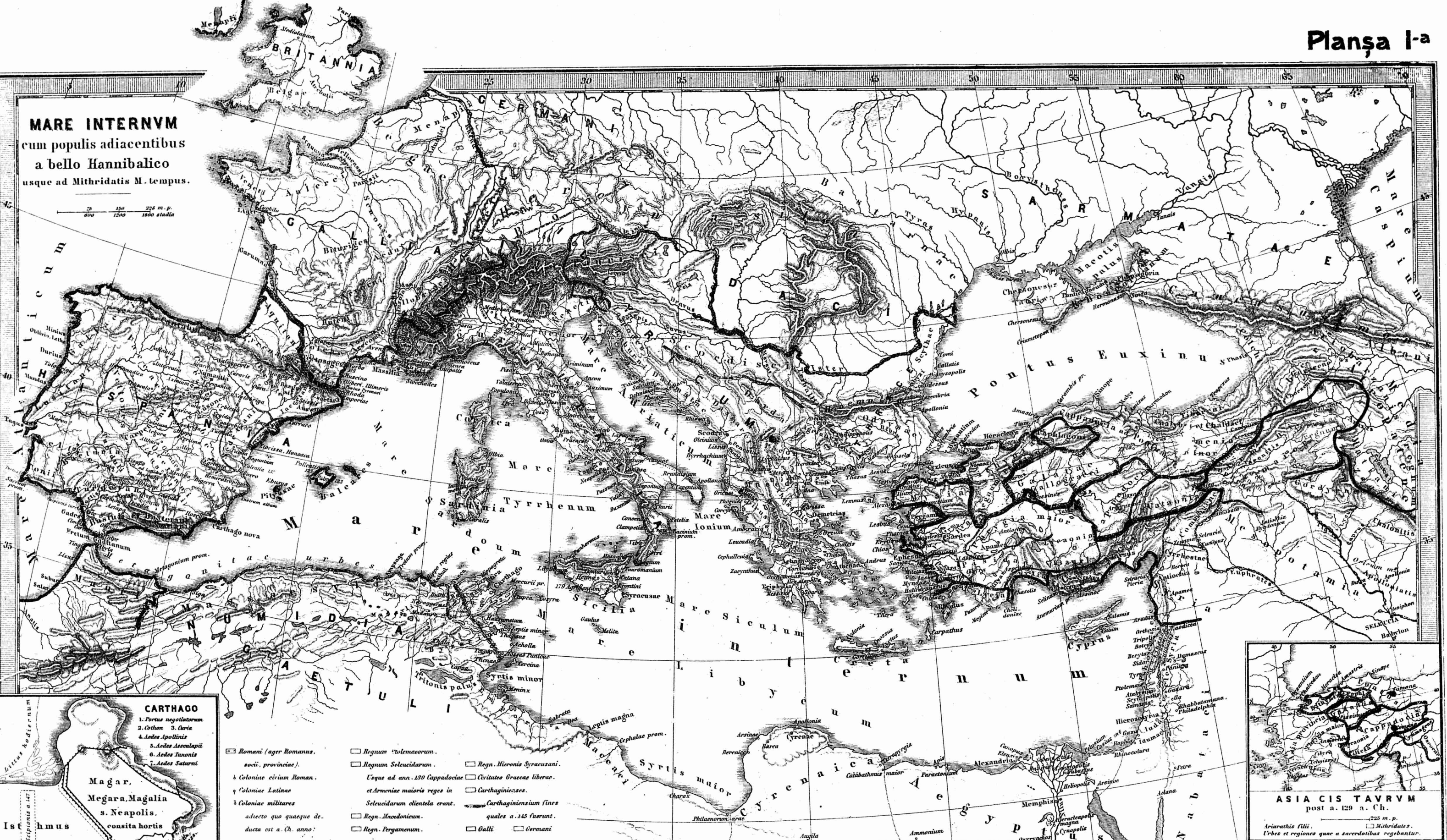
Tradițiunile bisericeii creștine primitive, privitoare la predica Ap. Andreiu în Scythia, și cunoscute la Golubinsky sub numele de tradițiuni scurte, pe care le-am arătat mai sus, au dat motiv unor scriitori să creadă că Scythia, de care menționează cataloagele lui Ipolit al Romei (Migne Patrol t. 10 p. 952), al lui Doroteu al Tyrului († 322), ale lui Sofrone de Palestina († 375 Migne Patrol, t. 23 p. 720), ale lui Epifanie de Cipru († 403 Migne Patrol tonn. 83 pag. 151), ar îndrumă pe Ap. Andreiu către țările Sogdianilor, Sacilor și Scythilor.

Cei mai mulți însă, și de partea cărora stă tradițiunile bisericeii ecumenice, susțin — și cu drept cuvânt, — că prin Scythia lui Origen, Eusebiu de Cesarea, Eucherie de Lugdun, nu este și nici poate fi înțeleasă alta de cât Scythia pontică, cum o numește Plutarch (Dionisie Fotino, Istoria Daciei I. pag. 14) adică actuala Dobroge (Bis. ort. Rom. XVI/92 p. 674—675).

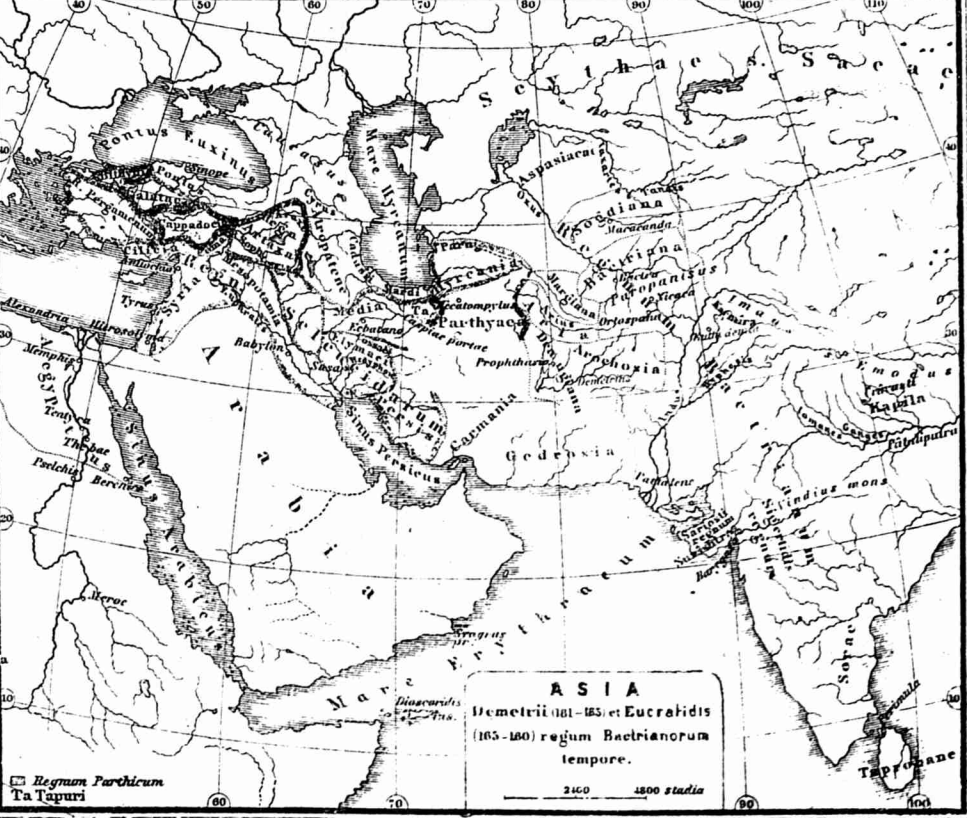
Catalogul care se pare că îndrumă pe Apostolul nostru către întunecoasele regiuni ale Scythilor, Sogdianilor și Sacilor, este acel al lui Sofronie de Palestina, amicul intim al Fericitului Ieronim, care spune că a predicat nu atât Scythilor, pe cât Sogdianilor și Sacilor (Non tantum Scy-

MARE INTERNVM
cum populis adiacentibus
a bello Hanniblico
usque ad Mithridatis M. tempus.

0 100 200 m. p.
0 100 200 stadia

- Romani (ager Romanus, socii, provinciae).
- Coloniae civium Roman.
- Coloniae Latinae
- Coloniae militares
- adfecto quo quaque de ducta est a. Ch. anno:
- Regnum Tolemaeorum.
- Regnum Seleucidarum.
- Usque ad ann. 139 Cappadociae et Armeniae maiora reges in Seleucidarum clientela erant.
- Regn. Macedonicum.
- Regn. Pergamenum.
- Regn. Hieronis Syracusani.
- Civitates Graecae liberae.
- Carthaginienses.
- Carthaginiensium fines quales a. 145 fuerunt.
- Galli
- Germani

this sed et Sogdianis et Sacis) fapt confirmat și de Doroteiu al Tyrului (Assemani V p. 396).

Dar afirmațiunile lui Sofronie de Palestina, cât și ale lui Doroteiu de Tyr, sunt considerate ca fiind lipsite de orice temei istoric ¹⁾, căci acel Pseudo-Doroteiu tirianul își culege informațiunile din capul lui ²⁾; iar mai departe despre

1) Despre autorii acestor cataloage, cum și despre timpul în care ele au fost scrise, știința, până în prezent, nu și-a spus încă cuvântul ei. Totuși, nu este mai puțin adevărat, că ele înfățișează vechea tradiție a bisericei (Galland. Patrol. Graec. et Migne tom. II p 1187—1403) cum și alți autori (Bis. ort. Rom. XVI nota 1 de sub p. 676).

În unele cataloage, pe lângă Scythia se vorbește de Tracia, Pont și Bitinia, adică laturea Sud-Vestică a Mării Negre. Iar mai departe de jocurile din jurul râului Fasis (Rion) cu orașul Sebastopol (vechiul Dioscur din Colchida) ce cad pe vestita cale dioscuriană, care eră trasă pe malurile Mării Negre, de la Sud spre Nord; pe această cale, cataloagele duc pe Sf. Apostol Andrei în Scythia (Bis. ort. Rom. XVI, nota 3 de sub pag. 676). Dar când este vorba că Apostolul Andrei ar fi predicat în această Scythie, apoi critica istorică rusească a lămurit pe deplin această legendă, în special a celei rusești. (Bis. ort. Rom. IX p. 697).

Bitinia și Pontul sunt țări clasice ale creștinismului unde a predicat Ap. Petru. Pontu și Bitina cădeau în calea Scythiei, și în special Bitinia, începând de pe laturea Sud-Vestică a Mării Negre și aici se unea cu Scythia. Tracia cataloagelor se ia uneori în înțeles de Tracia Europeană, care cădea pe laturea apuseană a Mării Negre, iar alte ori de Tracia Asiatică, pe laturea sudică (în Asia Mica). (Biserica ort. Rom. ibid.)

În alte cataloage se vorbește numai de țara Sogdianilor și Sacilor și pe această cale duc cataloagele în Scythia. Toate acestea sunt simple erori. Noi vom vedea mai departe, că Scythia Sfântului Ap. Andrei nu trebuie căutată nici în Tartaria de azi, nici în Sudul și Nordul Mării Negre, ci în Vestul acesteia. Și ca probă evidentă că cataloagele în cestiune se contrazic, este că ele se sfârșesc toate cu Achaia, unde Apostolul Andrei este ucis în orașul Paleo-Patras (Bis. ort. Rom. IX nota 3 de sub pag. 676).

2) Caeterum antiquiores scriptoris nullus reperio, qui S. Andream Tracibus erudiendis incubuisse ferant, nisi forsitan istis quos appellavi, praeiverit Pseudo-Dorotheus ille Tyrius, qui de Byzantiniis priori acvi episcopis plurima e suo cerebro finxit, quæ suo loco falsi redarguimus

Sofronis de Palestina ne îndeianina iarăși sa nu ne încre-dem în spusele lui, caci Fericitul Ieronim l-a copiat, afir-mând lucruri cari n'au putut să existe (Bis. Ort. Rom. XVI p. 675). Așa, Fericitul Ieronim vorbind despre predica Ap. Andreiu, crede că a predicat creștinismul Sogdianilor, Sa-cilor și Scythilor; însă spusele lui sunt desmințite de Le Quien (I, 1095) ca fiind contrarii tradițiunilor bisericeii uni-versale.

„Andream Petri fratrem, ut maiores nostri prodiderunt, Scythis, Sogdianis et Sacis praedicasse Evangelium Do-mini nostri Iesu Christi, et in Sebastopoli magna civitati, ubi Castra Absari et Phasis fluvius (illic incolunt Ethio-pes interiores) sepultum vero esse in patris Achaia, quam suffixus fuisset cruci ab Egea praefecto Aedessenorum“. Înainte de a analiza acest citat din Fericitul Ieronim, vom aduce judicioasa observațiune a savantului Le Quien, în care și aici face atent pe cititor, sa nu creaza din afirma-țiunile lui decât o mica parte: „observasse itaque sufficiat, concordem sententiam veterum fuisse, sanctissimum hunc Apostolum in Achaia mortem oppetuisse, unde corpus ejus Constantinopolim Constantio Imp. transvectum fuit; ut pro-clive sit inde concludere, ab eo apud Thraces religionem propagatam esse“.

Prin urmare, și afirmațiunile Fer. Ieronim n'au decât tot aceeași valoare istorica, ca și a acelor pe cari i-a copiat. Nu e mai puțin adevarat că recunoaștem legitimitatea spu-selor lui Assemani ca Ap. Andreiu, după înălțarea Dom-nului la Ceruri, Apostolii aruncând sorți spre a-și împărți

et convincimus. Quamquam fatendum quum Andreas ex Orientis par-tibus per Pontum in Graeciam usque venerit Consentaneum prorsus esse, ut Chalcedone et ex Bythinia Byzantium appellens, inde per Traciam transire debuerit. At longo potiori jure si-viam alteram ultra Pontum Euxinum innerit, ut quis forsitan non inficiti collegerit ex us que Sophronius de Domini singulis Apostolis etc. (Le Quien I pp. 1094—1095).

provinciile, unde fiecare din ei avea să mearga spre a predica creștinismul, i-a cazut la sorți sa predice în mai multe țări și anume: Bitinia, Pontul, Propontul, Byzanțul, Tracia, Macedonia, Tesalia, Achaia și toate provinciile și orașele până la Marea Neagră și fluviul Dunărea (Le Qinen I 1093), lucru ce se vede confirmat și la Assemani¹⁾.

Dar, în fine, să presupunem ca Fer. Ieronim este de buna credința, când ne afirma ca Ap. Andreiu a predicat Scythilor, Sogdianilor și Sacilor.

La aceste fapte sa cugete cititorul la colosala distanță care exista între Palestina și țara Sogdianilor, Sacilor și Scythilor de pe lângă Altai de azi, unde presupune ca ar fi predicat Ap. nostru, ca apoi sa se întoarcă sa primească moartea martirică de la Egeat, Prefectul din Palco-Patras (Achaia). (Assemani V p. 397).

Pe lângă aceasta, trebuie sa mai adaogăm ca țara Scythilor, Sacilor și Sogdianilor, nu erà cuprinsă în Imperiul Roman, și nu-și poate închipui cineva la câte pericole se expunea. Și apoi ce ar fi cautat Apostolul în acele țări departate, ai căror locuitori nu erau stabiliți, ei umblau din loc în loc, prin stepele pustii, după urmele turmelor lor? Strabon (lib. VII c. III § 9) ne spune că Scythii și Sacii, națiuni de păstori, locuiesc în inima Asiei, departe în deșert, unde ei iatăcesc ca nomazi! Oare se creștinase întregul imperiu Roman, ca Ap. Andreiu să-i mai ramâna timpul material să se mai duca și la acești nomazi?

Noi socotim ca Fer. Ieronim, afirmând așa ceva, a luat numai asemănarea adequata a faptului, povestit de Eusebiu (Lib. III c. I) în *Demonstratio Evangelica*, ca Apostolii au ajuns, cu predica, unii pâna la Parți, iar alții pâna la

1) Post Ascensionem D N. I. Christi (Ap. Andreas) praedicavit in tota maritima ora Bittyniae Ponti, Traciae, et Scythiae (Assemani V 391).

Scythi, și cum Scythii Fericitului Ieronim erau alătura cu Parții, de aici confusiunea.

Recunoaștem, cu Assemani, că Ap. Andreiu primise ca sort al activității sale misionare *Ampla pars orbis*; mai recunoaștem de asemenea, că suntem în secolul minunilor; omeneste însă vorbind, este prea mult, și numai atunci am putea admite că Apostolul nostru ar fi predicat Sogdianilor, Sacilor și Scythilor, când el ar fi fost transportat de nori prin vazduh, ceea ce noi știm că nu s'a întâmplat ceva de așa fel, decât într'un singur caz din Ghetsmani, după cum ne raportă Sf. tradițiune. Căci Apostolii nu aveau nici cupeuri trase de câte 4 și 6 telegari, nici milioane la băncile streine, ba nici două haine, și la predică mergeau desculți și pe jos, de unde a rămas până astăzi dictonul „Per pedes Apostolorum“ (a merge pe jos ca Apostolii). Predica Apostolului nostru la Sogdiani, Scythi și Saci, este desmințită de însuși Fer. Ieronim, prin epistola 148, „Ad. Marcellinum in fine“ (vezi și la Assemani V 397; Le Quen (I 1095), de asemenea desminte afirmațiunile fer. Ieronim, referitoare la predica Apostolului la Sogdiani, Saci și Scythi, „observasse itaque sufficiat concordem sententiam veterum fuisse sanctissimum hunc Apostolum... ut proclive sit inde concludere, ab eo apud Thraces, religionem propagatam esse“.

De altfel, Fer. Ieronim este desmințit la fiecare pas de istoricii mari (Gibbon II 787) când nu se desminte singur; de unde se vede, că dacă eră un profund teolog și un admirabil traducător al vulgatei, eră, în schimb, puțin certat cu științele istorice și geografice.

Cauza pentru care Fericitul Ieronim confundă Scythiele, provine de acolo că Scythia Minor de sub August și Cezarii următori, care năunară atâția antropofagi, prin predica Ap. Andreiu și discipolilor lui, cum și a succesorilor lor, ajunsese ca locuitorii, cari se bucurau odinioară de o reputațiune atât de tristă cum erau sălbaticii Bessi și Scythi, cum și mulțimea cojocarilor (pellicorum) cari odată sacri-

ficau oameni — după chiar însăși mărturia Fer. Ieronim (331 — 420), să schimbe sacrificiile omenești cu cântarea cea dulce a lui Christos, (Bis. ort. Rom. XI/85, pag. 704), și numai văzând acestea pune predica în acele țări, unde Ap. Andreiu putea merge numai cu sufletul, niciodată însă cu corpul.

Când Ap. Andreiu avea în Scythia Minor atâtea clienți antropofagi, pe Scythi și pe Bessii briganzi, pe febricitanții troglodiți, mai putea el oare să meargă la Sogdiani, Scyți și Saci? documentele vorbesc contra, așa că bieții Sogdiani, Scythi și Saci, au fost lăsați să mai hălăduiască încă mult timp în sacii lui Lucifer.

Iată pentru ce Ap. Andreiu n'a putut predică vreodata Sogdianilor, Scythilor și Sacilor.

Acum să trecem la Scythia Europeanu (Herodotiana).

II. Scythia Europeană.

Prin veacul al VII în. de Chr., (F. Robiou Histoire de Gaulois d'Orient, Paris 1866 p. 11, 14 și 15), Scythii din Asia anterioară, năvălind în Europa, cuprind regiunile dintre locurile Sarmaților, Donului, Mărei Caspice, dintre munții Carpați și Dunărea de jos, până la Marea Neagră. În această Scythie se cuprindea și Dacia Traiană de mai târziu; ea a fost descrisă de Herodot (484—406 în. d. Chr.) cu ocaziunea războiului, care a avut loc în anul 513 în. de Chr., între Darius regele Persilor și Scythi.

Nu ne vom ocupa de fazele istoriei politice prin care a trecut acest nobil popor, decât atât cât vine în atingere cu cestiunea ce ne preocupă.

Din lipsa unei științe pozitive despre Scythia, în care a predicat Ap. Andreiu, a dat motiv unor popoare mai posterioare, ca să-și atribue predica Apostolului nostru, la teritoriul locuit de dânsele (Bis. ort. Rom. IX/85, p. 697).

Critica istorică rusească a rezolvat pentru dânsa această cestiune.

Mai rămân însă Polonezii și Rutenii, cari și-au tradițiuni, legende, în care se spune că ei au primit creștinismul din mâinile însuși ale Apostolului Andreiu. (Assemani V, pp. 394—396).

Nu este în intențiunea noastră sa ne ocupăm de originile creștinismului rusesc, polonez, rutean ori lituan, ci voim numai sa probăm că, la anul 44 după Christos, nu există Scythia Europeană (Herodotiana) nici ca unitate etnica, — de oarece noibla rasă a Scythilor disparuse după valurile de popoare cari năvălisera peste dînsa, — dar nici ca expresiune geografică, și, în astfel de condițiuni fiind ea, nu putea fi menita de Providență ca loc de activitate misionară Apostolului Andreiu.

Popoarele sunt supuse acelorași legi inexorabile ca și indivizii.

Omul se naște, crește, atinge maturitatea, apoi vine bătrânețea, și în urma moartea.

Popoarele se nasc, cresc, își ating apogeul, apoi vine decadența și, în fine, dispar de pe harta și scena lumii, după ce și sfârșesc rolul lor istoric.

Indivizii mor fizicește; popoarele dispar istoricește; unele ca sa apara mai târziu, iar altele niciodată, contopite fiind în masa învingătorilor lor.

Deci, ceea ce este adevărat pentru indivizi, este adevărat și pentru popoare în proporția amasurată lor.

Istoria omenirii ne arată aproape cu precisiune prin câte schimbări și transformări au trecut popoarele. Să nu ne suim mai sus pe treptele istoriei, decât de la moartea lui Herodot (406 în. de Chr.) și vom găsi: invasiunea Celto-Galilor, care a avut loc — după Diodor de Sicilia, — la deschiderea Olimpiadei a CI., adică la 372 în. de Chr. (Robiou op. cit. p. 23); cuceririle lui Mitridat al VI Eupator, puternicul

rege al Pontului, apoi ale Romanilor și, în fine, marile imigrațiuni ale popoarelor.

Toate aceste circumstanțe istorice, au schimbat cu desăvârșire fisionomia vechei Scythii herodotiane, contribuind astfel la disparițiunea din istorie și de pe harta lumii, nu numai ca numire etnică, ci și ca expresiune geografică.

Să precisăm faptele :

**A) Dovezi, că Scythia herodotiană
a încetat de a mai purta această denumire
în secolul III în. de Christ.**

Când a dispărut Scythia de pe harta lumii, nu putem ști decât în mod aproximativ ; în tot cazul ea a încetat a mai purta aceasta denumire încă de pe la finele secolului IV-lea și începutul celui al III-lea înaintea erei noastre. Ceea ce știm însă cu siguranță este, că această Scythie este necunoscuta lui Straban, Ptolomeu și Pomp. Mela. Tustrei acești geografi și în special Strabon (lib. VII c. IV § 5), ne amintesc pe la începutul erei creștine, numai popoarele cari o locuiau și cari acum purta numele de Sarmatia, (vezi hărțile reproduse de noi din Spruners et Menke No. 1/XIII și din Atlas Geogr. de Schrader, par un societe de Savants, plans No. 2/10, Atlas Geogr. cfr. Delamarche, Pl. No. 30). Primul ne arată că Scythia herodotiană nu mai există ca unitate etnică din timpul resb. II-lea Punic, iar al doilea ne arată posesiunile Romei din anul 146 până la 30 în. de Christ, fără să ne spună nici istoricește, nici geograficește, de existența unor Scythii, acolo unde le pun Golubinsky și Păr. Eus. Popovici, iar Dobrogea actuală este denumită de Spruners et Menke cu numele Scythia, cât și de alții.

Disparițiunea ei se datorește invaziunii diferitelor popoare barbare. Toate triburile Scythice, cari pe timpul lui Herodot formau o singură unitate etnică, unele sunt supuse,

iar altele, neputând suporta jugul apăsătorilor, căutau să emigreze (Strab. VII c. 4 § 5, Mommsen V p. 76 — 77).

Invaziunile diferitelor popoare barbare au avut loc din mai multe părți. Așa, dela Răsărit spre Apus, năvălesc : Sarmații, Roxolanii și Iazigii, popoare recunoscute în genere, zice Mommsen (V 75—76) „ca fiind de origina slavă” cu Sarmați regali și Agatirșii, popoara nomade în cea mai mare parte a lor, dar amestecate cu triburi agricole și cari se întind până pe țărmurile Istrului.

Ele ocupă regiunile dintre Tanais și Borystene, cu alte cuvinte câmpiile dintre Germania și Marea Caspică (Strabon VII c. 3 § 17; Xenopol I 56—59; Mommsen V loc. cit.).

Dela Sud spre Nord și Orient, năvăliseră triburile de origine tracică, cari ocupă o pozițiune deosebită și, în special Geții și Thirigeții, au ajuns până la Dnistrul. Intre aceste popoare s’au stabilit — probabil — ca avantposturi ale mării imigrațiuni germanice până la Marca Neagră: Celții, pe Dnipru la deschiderea Olimpiadei 101, adică în anul 372 în. de Christ. (Robiou. p. 23); Bastarnii, în aceleași părți; iar Peucinii, la gurile Dunărei (Strabon VII c. 3 § 18).

Fiecare din aceste popoare erau independente și se guverneau de preoții și bătrânii lor.

Dela Istru (Dunare) la Borystene, se întind deșerturile Geților (numite odinioara ale Scythilor, Strabon VII c. 3, § 14 și 17, vezi și nota 1 de sub § 17 ibidem).

Geto-Dacii, ocupau toată regiunea dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră la Borystene; Dacii, au fost un popor cari și-au schimbat necontenit locuințele, trecând de pe un țărm pe celalt al Istrului, amestecându-se astfel cu triburile de origină tracică și în special cu Misienii alungați din locurile lor de triburi mai puternice, fie de Scythi, Bastarni, ori Sarmați dela Dunărea de jos (Strabon VII, c. 3, § 12 și 13).

Așezările acestor popoare în Scythia herodotiană, s’au

început, cum am spus, de prin secolul IV-lea și începutul celui al III-lea în. de Christ.

Ultima emigrare a unor triburi Scythice, care nu puteau suferi jugul năvălitorilor, pare a fi avut loc cu ocaziunea celei a doua invaziuni Celto-Galice, din anul 297 în. de Chr., popor feroce, care apăsă și se făceau stăpâni pe avutul oamenilor. Triburile Scythice se răspândesc pretutindeni, căci teritoriile lor erau prădate, iar țăranii ridicați în mase și duși în sclavie. Scythii căutau să se pună la adăpost de prădăciunile Celților feroși, a ocupa orașele fortificate, astfel că mulți cetățeni le părăseau și, în intrunirile lor, se sfătuiau dacă nu trebuie să le părăsească cu totul (Mommsen V p. 75—76).

Vom vedea mai departe că cei mai mulți le-au și părăsit; iar cei cari au rămas, au contribuit a mări masă năvălitorilor prin desnaționalizare.

Scythia herodotiană, țară omogenă — până acum — din punctul de vedere al rasei, fiind copleșită de popoare de diferite origini, dispare de pe harta lumii ca și din istorie; locurile lor sunt ocupate: de Geto-Daci, Peucini, Bastarni, Roxolani, Iasigi, Sarmați, astfel că de pe la anul 200 înainte de Christos, Schythia herodotiană se va numi — cu denumirea generică de — „Sarmația“, afară de locurile ocupate de Geto-Daci, și care va lua mai târziu numele generic de Dacia. (Schrader atlas Geogr. pl. No. 2/10). Pentru aceste motive este ea necunoscută lui Strabon, Plotomeu, Pomp. Mela și alții. Scythia herodotiană ne mai purtând de mai bine de 2 secole această denumire, n'a putut fi menită de Providență ca loc de activitate a Apostolului Andreiu. Acestea zise să aratăm în scurte cuvinte și legendele despre Apostolul Andreiu la Ruși.

B) Dovezi, că Apostolul Andreiu n'a predicat în Scythia herodotiană (Rusia Europeană)

Legende despre predica Apostolului Andreiu în Rusia

Rușii posed numeroase legende, despre activitatea misionară a Ap. Andreiu la dânsii; în prima cronică rusească, atribuita călugărului Nestor (1056—1114), se spune: „Când Ap. Andreiu predică la Sinopi, află de acolo că sunt aproape-gurile Dniprului, de unde se și imbarcă pe o luntre, sui fluviul și se opri din întâmplare la picioarele muntelui pe râu. A doua zi sculându-se, zise discipolilor cari erau cu dânsul: „vedeți voi acești munți? binecuvântarea Domnului se va revărsa asupra lor; un mare oraș se va ridica și Dumnezeu aici va ridica mai multe biserici“; apoi suindu-se pe munți, îi binecuvânta și înfipse o cruce. Și după ce s'a rugat Domnului, el se pogori din munți, unde s'a zidit în urmă Kievul. După aceea se duse în sus pe Nipru și merse la Slavi (?!) unde este astăzi Novgorodul; după aceea merge la Varegi și de aici la Roma, acolo, el povestî cum a predicat și ceea ce a văzut, apoi zise: „am văzut lucruri înfricoșate în pământul Slavilor“ (Cronique dite de Nestor trad. par. L. Leger Paris 1884 pag. 5—6. Assemani V p. 393—394).

Dar, legende rusești nu se mărginesc aici, ele îl port pe Apostolul nostru pâna în inima Rusiei. Așa, ca după redacțiunea cronicei de Novgorod, suind pe fluviu s'a dus până la Novgorod, a trecut lacul Ladoga, fluviul Neva până la Varegi și, pe mare, între Finlanda și Livonia, a mers la Roma (Herbenstein ap. Assemani V, 395).

Culcinus, traducând un sinaxar din slavonă în latină, venind la ziua Ap. Andreiu, 30 Noembre, vorbește despre legenda predicii Ap. Andreiu la Poloni, la Lituani și la Ruteni ¹⁾.

1) Quo etiam probatur non vane gloriari, Ruthenos, sed ex antiqua traditione ac primaeva, primum fuisse in Russia fidei Christianae

Cu începutul secol. XVI-lea — dacă nu mai târziu — Rușii începură a considera pe Ap. Andreiu ca pe primul și adevăratul săditor al credinței creștine în Rusia. Și când se prezentă ocasiunea, sau necesitatea, cu mândrie și tarie se refereau ca la un fapt nesupus nici unei îndoeli. Așa, cunoscutul Anton Posevin, stăruiind a convinge pe Țarul Ivan Vasile cel Groasnic, pentru unirea bisericei moscovite cu Roma, se referea la Greci, cari au primit unirea la Sinodul din Florența. Țarul i-a răspuns: „Noi credem nu în Greci, ci în Christos; noi am primit credința creștina la începutul bisericei creștine, când Andreiu, fratele Apostolului Petru, a venit în aceste țări spre a trece la Roma; astfel noi la Moscova, am primit creștinismul în același timp când s'a primit în Italia și, de atunci și până acum, noi l-am păstrat neschimbat (*Possevini Colloquium primum cu Groaznicul de fide catholica in supplementum ad Historiae Russiae Monumenta* p. 102).

Pe la mijlocul secolului XVII, bătrânul Arsenie Suhanov, fiind trimis în Grecia, pentru descrierea obiceiurilor bisericești, de Țarul Alexie Michail, a avut cu Grecii o discuție aprinsa asupra neînțelegerii dintre Greci și Ruși, anterioare epocii Patriarhului Nikon, în privința practicilor bisericești.

Când Grecii spuneau lui Suchanov ca Rușii au primit credința de la Bizantini, el le-a răspuns: „fără nici un „temeiu va laudați, că noi de la voi am primit botezul. „Botezul noi l-am primit de la Ap. Andreiu, când dânsul, „după înălțarea Domnului, a venit în Bizantz și de acolo „s'a dus pe Marea Neagră până la Dnipru, pe Dnipru în „sus până la Kiev, iar de la Kiev chiar până la Novgo-

plantatorum. Andream Apostolum: cui sententiae subscribunt omnes fere historici Poloni et Lituani. Juvat sinaxarium describere quod Culcinus ipse e slavica lingua in Latinam conversum exhibet in appendice pag. 95 Ille enim Graeci prorsus ignorarunt (*Assemani V 395*).

„rod și, călătorind pe această cale, răspândi învățătura sa „despre credința lui Christos, iar pe urmă el i-a botezat. „Credința ați primit-o voi de la Ap. Andreiu și noi asemenea de la Ap. Andreiu“. (Golubinsky op. cit., p. 8).

Tuturor străinilor cari venind în Rusia, ori întâlnind Ruși în străinătate, ei nu răspundea altfel, decât ceea ce spunea *Groaznicul* lui Possevin și Suchanov Grecilor (Gerberstein. *Rerum Moscoviticarum, comentarii la Stracovsky în Historiae Ruthenicae Scriptores extern. Saecul XVI*, vol. I, p. 19 Fabr. *Moscovitarum Religio*, ibid. p. 5 Granieni, *Omnium regionum Moscoviae descriptio* ibid. p. 18; Oderboru, *Ioanis Basilidis Magni, Moscoviae Ducis, vita* ibid. vol. II, p. 20).

Acestea sunt legendele despre predica Ap. Andreiu în Rusia. Golubinsky, marele istoric bisericesc rus, vorbind despre acestea, spune :

„Narațiunea despre Apostolul Andreiu ne spune, că dânsul a fost în Rusia, pentru că a vroit printr'însa să treacă din Grecia la Roma : este clar, că narațiunea este o invențiune cu totul nereușită — zice Golubinsky — fiindcă face pe Apostol a parcurge o călătorie, de cincizeci de ori mai lungă decât cea obicinuită și care pe acel timp nici nu eră cunoscută. Pe timpul Apostolilor, țara noastră — continue mai departe Golubinsky — presentă un pustiu, aflator în afară de limitele lumii cunoscute, necunoscut și plin de tot felul de pericole. Pentru ce s'ar fi dus Apostolul Andreiu în acest pustiu necunoscut? El, ar fi putut să se duca, ca în orice alt pustiu, numai atunci când n'ar fi avut de lucru în lumea cunoscută pe atunci, și dacă ar mai fi avut timp liber de a umblă prin pustii. Aceasta însă, precum oricine o știe, a fost cu totul altfel. El n'a putut sa aiba nici o speranță de a plântă creștinismul întru câțva în mod stabil într'o țară cu desăvârșire izolată de cealalta lume, barbară și locuită de Dumnezeu știe cine, pentru ce el ar fi întreprins într'însa o călătorie? În adevăr

nu pentru ca să pună cruci pe munți nelocuiți; și chiar dacă legendele grecești ar fi spus că Apostolul ar fi venit în țara noastră (adică în Rusia), noi, adăogă Golubinsky, le-am fi primit cu cea mai mare greutate, de oarece ele ne-ar fi spus ceva absolut imposibil de necrezut. Totuși tradițiunile bizantine, cele puțin demne de credință, nu spun nimic despre așa ceva. Nu se poate, și este absolut neverosimil, ca unul din Apostoli să fi vizitat trupește țara noastră (Rusia), ci este necesar a primi, că sufletește toți au binecuvântat-o. (Golubinsky, op. cit., pag. 19).

Rămâne dar bine stabilit — după opiniunea autorului nostru, — că Ap. Andreiu n'a predicat în Rusia (fosta Scythie Europeană), însă se ferește — după cât se pare intenționat, — de a admite o Scythie (care mai târziu s'a numit Scythia Minoră) și care există cu acest nume pe timpul răspândirii Apostolilor la predică printre neamuri, și făcea parte integrantă din Imperiul Roman, după cum vom vedea mai departe. Și această omisiune Golubinsky nu o face din neștiință, ci din rea credință. Rămâne acum ca să arătăm, când și de cine a fost transplantată ideia predicărei Ap. Andreiu în Rusia.

Ea nu este mai veche decât finele secolului XI.

Tradițiunea despre activitatea apostolică a Ap. Andreiu, a trecut în Rusia pe timpul Imperatorului Mihail Duca, și anume între anii 1062—1077, dusă fiind de scrisoarea lui Duca, către Cneazul Vsevolod Iaroslavici, scrisă de către Secretarul lui Duca, Mihail Psel († 1096). Psel înfățișază astfel începutul creștinismului rusesc: „Cărțile noastre cele duhovnicești și istoria îmi spune, că împărățiile noastre amândouă *au un oarecare izvor* și rădăcină obștească, că unul și același cuvânt Mântuitor a fost predicat în amândouă împărățiile și că aceiași marturi oculari, ai misterelor Dumnezeuști și predicatori ai lui Dumnezeu, au răspândit într'insele cuvântul Evangheliei“. (Bis. ort. Rom. XVI, 92 pag. 691).

Tradițiunea aceasta a fost în urmă amplificată cu legende picante, despre Crucea Ap. Andreiu, cum și despre miraculosul sau toiag care, și până astăzi, se găsește în lavra din Pecersca Kievului. Astăzi însă, este pe deplin stabilit, istoricește, ca Rușii au primit creștinismul prin veacul X sau XI, sub Vladimir (962—1054), după marturia lui Alfred Rambaud (*Histoire de la Russie*, Paris, Hachet 1885 pag. 55). În urma acestora, noi Românii ne găsim fața de Ruși în următoarea proporție :

Rușii, 900 ani de creștinism și vr'o 400 ani de civilizație.

Românii, 1.860 ani de creștinism și peste 600 ani de civilizație. Poporul rus, neavând o civilizație antică, se găsește, în el, condițiuni de un conservatism exclusivist destul de puternic ca să fie stricăcios. Poeții și scriitorii sunt siliți să-l observe; unii se glorifică cu el, alții numai îl constata (*Convorb. Liter.* an. XXVI pp. 367—8).

La Români însă nu vom găsi nici fanatism, nici bigotism, ci un liberalism altruist și o toleranță cum nu s'a văzut la alte popoare, după cum vom vedea în cursul acestei lucrări.

III. Scythia Asiatică.

A) Dovezi că o „Scythie“ cuprinsă între țărmul sud-estic al Mărei-Negre și până la Marea Caspică, nu există la anul 44 p. Chr.

Profesorul de la facultatea teologică din Moscova, Golubinsky, după ce arată ca Ap. Andreiu n'a predicat creștinismul în Scythia herodotiană (Rusia actuală), pune predica Apostolului nostru în Scythia Asiatică, care — după dânsul — se întinde de la țărmul sud-estic al Mărei-Negre până la Marea Caspică și *mai departe*. „Legendecele cele mai „târzii socotesc, ca loc principal al activității Apostolului,

„de asemenea Asia; ele însă îl trec pe Apostol prin Transcaucasia în Europa; în aceasta din urma însă o limitează exclusiv, cu țărmii Mării-Negre, și anume cu Bosforul, „Theodosia și Chersonesul“ (op. cit. p. 9—10).

Cu alte cuvinte, Ap. Andreiu — după Golubinsky — a predicat într-o Scythie din Asia, dar că legendele mai posterioare îl trec și în Transcaucasia, adică în ἡ Μικρὰ Σκυθία (Mica Scythie, Crimeea).

Identic aceleași fapte, savârșite de Apostol, le crede și savantul profesor bucovinean, cu singura deosebire, ca pe când Golubinsky afirmă fără să probeze cu nimic, Părintele Stavrofor Eusebiu Popovici, aduce în sprijinul afirmațiilor sfinției sale următoarele dovezi, contra predicii Ap. Andreiu în Scythia (Dobrogea).

1) Omer, numește pe Scythi *Hippemolgi* (mulgători de iepe) și-i presupune ca locuiesc în Asia;

2) Hesiod, în poemele „Orfice“, vorbind de locuitorii râului Fasis, amintește de Schythi tot pe lângă Pontul Euxin, deci nici el nu presupune pe Scythi în Europa;

3) Helanicos (496—411), îi pune pe Scythi în partea de răsărit a Pontului Euxin;

4) Herodot 480—406, pune Scythia în peninsula Cimerica;

5) Toți geografi vechi, constata că Scythia era în Asia în partea de sus a Pontului Euxin, numai din întâmplare unii geografi o puneau în sudul Dunărei (Dobrogea).

Dacă Ap. Andreiu a predicat în Scythia, apoi el a predicat în Scythia Asiatica și în Scythia Mica (Crimea). Datele geografice nu ne permit a afirma că noua ne-a predicat creștinismul Ap. Andreiu. La acest rezultat ajungem dacă facem o cercetare asupra părților istorisite.

6) Ieronim, spune că Ap. Andreiu, a predicat pe marginile râului Fasis, care nu e decât Rionul de azi, ce este considerat ca limita între Asia și Europa; prin urmare după Ieronim, Andreiu a predicat în Scythia Asiatica.

Să reducem la justa lor valoare dovezile aduse până aici,

și pe cari le vom diviza în doua secțiuni, ca să ne putem ocupa de fiecare în parte, și anume :

a) Dacă a existat în anul 44 după Christ. Scythie indicată de Golubinsky, și

b) Dacă Crimeea actuală purtă pe atunci numele de Scythia Mică (ἡ Μικρὰ Σκυθία).

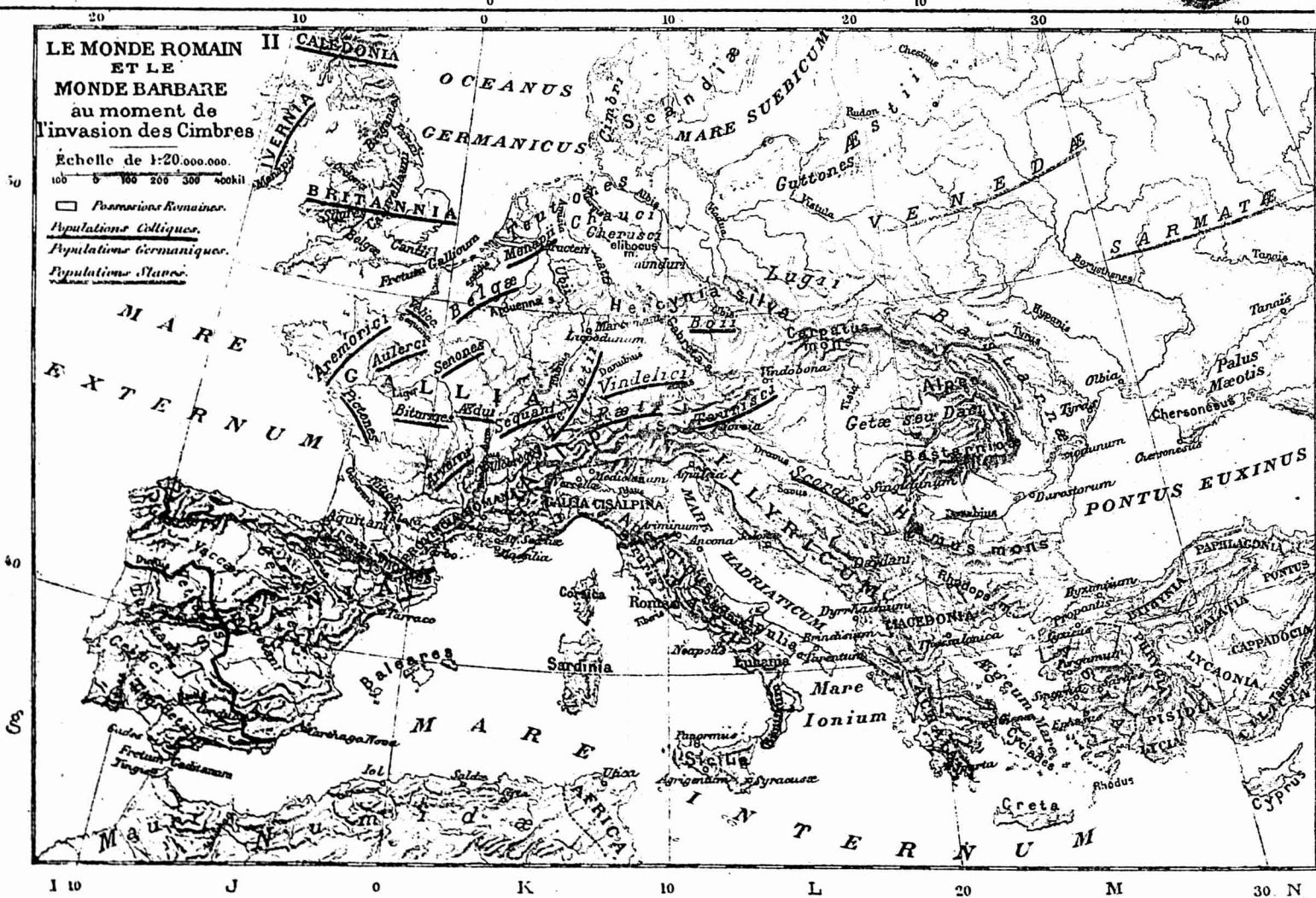
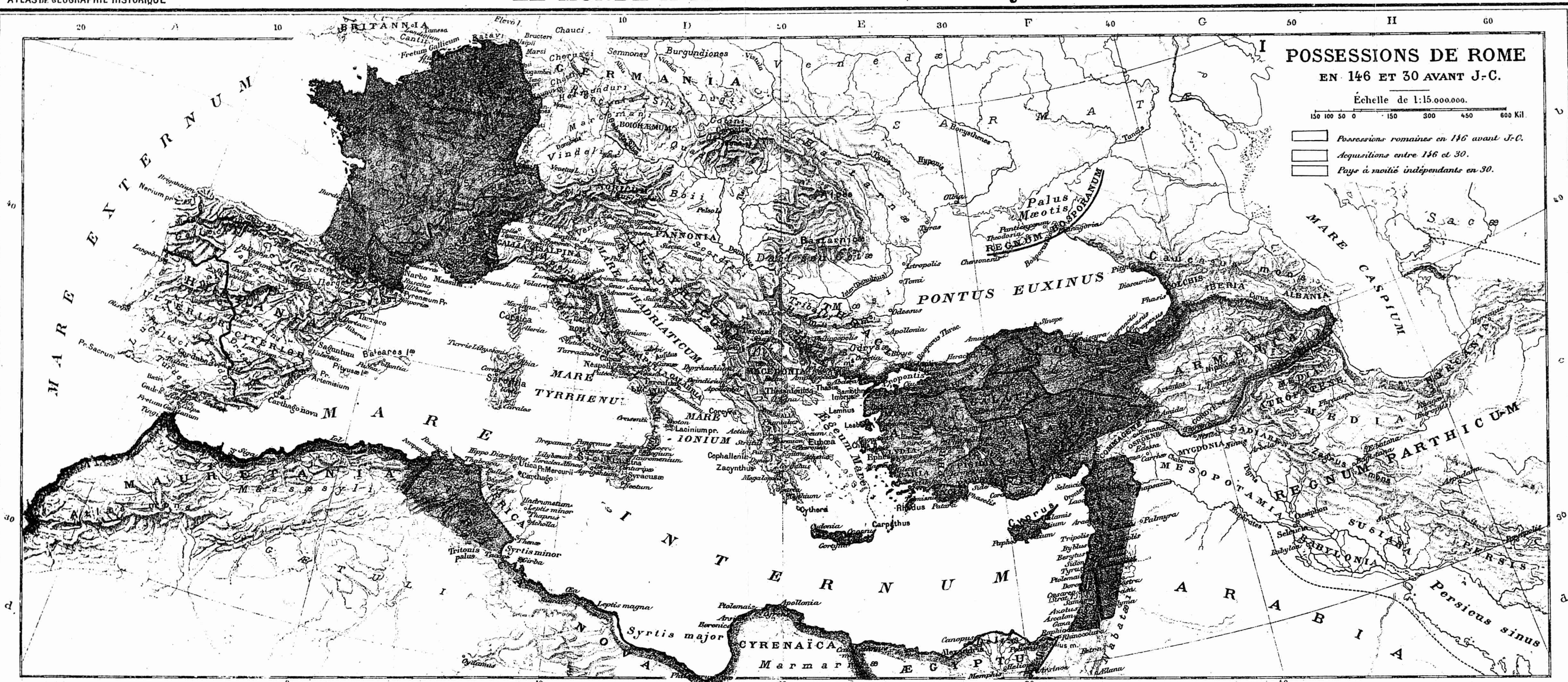
A fost două invaziuni Scythice : una în Europa și alta în Asia ; totuși nu ne este posibil de a documenta cestiunea în fond și nici nu este atât de interesantă pentru noi ca s'o cunoaștem în acele timpuri, cu toate acestea noi aflăm mai departe motive destul de serioase la Strabon, ca și la alți scriitori ai antichității, că de pe timpul cuceririlor macedonene în Asia Minoră, și în special dela cele ale lui Mitridat, nu ne îndreptățesc sub nici un cuvânt a crede că regiunile indicate, ar fi fost cunoscute la anul 44 după Christ., sub denumirea de Scythia Asiatică.

După Herodot, Scythii trecând Volga, invadează în Europa pe timpul lui Ardis (676—627) fiul lui Gyges regele Lidiei ; Scythii constrânși de Masageți, au trecut Araxul (Volga ?) și au pătruns în țara numită Cimmeria. La apropierea lor, Cimmerienii s'au împărechiat ; șefii lor voiau să reziste, dar poporul fugi. Principii, ajutați de plebe, fiind învinși, au trebuit să-și părăsească țara (Robiou op. cit. p. 11).

Din acest timp (ἡ Μικρὰ Σκυθία) Scythia Mică, devine centrul unității naționale Scythice.

A doua invaziune a Scythilor, trecând fluviul Iaxante, năvălesc în Asia în anul 626, când Ciaxare asediază Ninive 625 ; asediul a fost întrerupt prin invaziunea Scythilor ; Scythii stăpânesc Media 28 ani.

Ruina Ninevei și imperiului Asirian are loc în anul 625 de către Nabopollasar și Chaldeenii săi. Scythii goniți de regii Mezilor, fug în Lidia. Ciaxare cere lui Aljatte să-i predea pe Scythi, dar acesta refuză ; o luptă teribilă se învinge între Lidieni și Mezi, dată în ziua *eclipsei*, care cade, după calcul astronomic, la 9 Iulie din anul 597, (Herodot

lib. I. CCXIV cf. Robiou p. 17), după 5 ani de luptă, Scythii sunt masacrați de Mezi, între 602 ori 603, (Robiou p. 14 — 15).

De Scythi nu se mai pomeneste, după câte cunoaștem noi; țările din Sud-Estul Mărei Negre Paphlagonia, Pontul, Capadocia, Bitinia, sunt arătate de istoricii timpului ca principate ori regate guvernate de Diadohi și deci nici o amintire nu se mai face despre o Scythie situată la Sud-Estul Asiei, acolo unde o pune Golubinsky și care este absolut cu desăvârșire necunoscută lui Strabon (lib. VI. cf. Robiou pp. 68 — 71). Pliniu, naturalistul, vorbind despre Scythia dela Sud-Estul Mării, adică acolo unde o pune Golubinsky și Păr. Eusebiu Popovici, ne spune că Abasgia și Zechia, care cad pe calea dioscuriană, făceau parte din Sarmatia Asiatică (*Sarmatiæ veteris asiaticæ, pars fuit ad Pontum Euxinum jacens*, Plinius lib. VI c. 5), și pe care Ptolomeu o numește în urmă Zechia. „Zygi propre Asiæ Bosporum“ (Le Quien I 1325 — 1326). Vezi și hărțile reproduse de noi în lucrarea de față No. 1 XIII și 2 X din Spruners și Schrader).

Remâne acum să ne ocupăm de dovezile Păr. Prof. Eusebiu Popovici, prin care susține că Ap. Andreiu n'a predicat în Dobrogea actuală, ci în Scythia Asiatica, menționată de Golubinsky, cum și în Crimeia de azi, numită pe atunci Mica Scythie, și pe care noi o vom numi cu termenul ei grecesc de *ἡ Μικρὰ Σκυθία* spre deosebire de *Scythia Minor* (Dobrogea).

1. Omer, zice Păr. Euseb. Popovici, numește pe Scythi Hippemolgi (mulgători de iepe) și Galactofagi (mâncatori de lapte) și-i presupune că locuiesc în Asia.

2. Strabon, magistrul geografiei istorice antice, mort la anul 23 după Chr., deci contemporan cu faptele ce descriu, discutând dacă cuvântul de *Hippemologi*, prin mențiunea făcută de Homer, se raportă la Scythi ori la alt popor, după ce discută opiniunile tuturor istoricilor până la dânsul, la care

popor trebuiesc raportate epitetetele de Hippemolgi și Galactofagi, ajunge la concluziunea următoare :

„De asemenea vorbind despre *Mysieni* și de mențiunea „făcuta de Omer, eu sunt în drept, zice Strabon (Lib. VII „c. 3, § 10), să pun o dilemă lui Apolodor: eu nu-l voi „întrebă decât dacă în ochii lui Mysienii, de care vorbește „poetul când zice: Rasboinicii Mysieni și *virtuoșii Hippe-* „*molgi* nu sunt de asemenea decât popoare imaginare, ori „dacă el recunoaște, în ei, pe Mysienii din Asia, ce va răs- „punde el? dacă el înțelege prin pasagiul în cestiu pe „Mysienii din Asia, atunci el comite un grosier *non-sens* „astfel, după cum eu am demonstrat mai sus; că el înțelege „popoare imaginare, ca și cum n’ar exista de loc, popoare „Mysiene în Tracia și atunci el afirmă lucruri contrare de „ceea ce exista, căci s’a vazut, chiar în zilele noastre, cum „Aelius Catus a luat 50.000 oameni de pe lângă Dună- „rea de jos, Geți, popor cari vorbeau aceeași limba ca și „Tracii, și i-au transportat în Tracia propriu zisă, unde se „cunosc și astazi sub numele de *Moesieni*; fie că acesta a „fost acolo de fapt numele strămoșilor lor, cari nu-l vor fi „schimbat în cel de Mysieni, decât după ce au trecut în „Asia, fie ca deja în Tracia, la origină, numele de Mysieni „ar fi fost al lor, ceea ce pare mai conform cu istoria și „mărturisirea lui Omer“.

Mărturia lui Strabon este și rațională și conformă cu istoria. Nu putea să se raporte la Scythi epitetetele de *Hippemolgi* și *Galactofagi*, de oarece el nu-i cunoștea și nici avea de unde sa-i cunoască; știut fiindcă Omer a trăit prin veacul al XI înaintea erei noastre, pe când Scythii apar pe arena istorica cu cel puțin patru secole mai târziu.

Cât privește punctele 2 și 4 ca Hesiod în poemele orfice, cum și Helanicos (496 — 411) pun Scythia în partea de Rasărit a Pontului Euxin, iar Herodot o pune în peninsula Cimmerica, nimic mai adevărat; cu o singură condi-

țiune însă : că ceea ce eră perfect adevărat pentru timpurile lui Omer, Hesiod, Helamicos și Herodot, nu se mai potrivește cu timpurile de care ne ocupăm, din cauzele : aparițiunile unor popoare și disparițiunile altor popoare, apoi invasiunile, emigrările și admigrările popoarelor ; din cauza diferiților cuceritori, cari s'au succedat în decursul veacurilor și cari au schimbat cu desăvârșire fisionomia lumii vechi, cum au fost invasiunile de cari am vorbit, între cari vom aminti pe ceea a Celto-Galilor. Apoi cuceririle lui Alexandru cel Mare, divisiunile teritoriale, revoltele și recuceririle cari au avut loc sub Diadohi în Asia Minoră, apoi cucerile lui Mitridat al VI Eupator regele Pontului și, în fine, cuceririle Romanilor.

O vie dovadă și despre aceasta sunt atlasele : Atlas Antiquus de Kiepert pl. X, idem de Sprunere, I/XIII de Schrader I/X, reproduse de noi pentru completă edificare a cititorului.

Toate militează contra unei Scythii așezată dela Sud-Estul Mărei Negre pâna la Marea Caspică, deci opiniunile lui Golubinsky ca și ale Păr. Eusebiu Popovici, cad, neavând absolut nici un temei, atât istoric cât și geografic.

Intru cât privește dacă Scythia Minor este pusă de istorici și geografi numai din întâmplare la Sudul Dunărei, această afirmațiune o vom vedea mai departe câta valoare științifică are ea.

Nu mai aducem aci mărturiile Fericitului Ieronim, caci am vorbit destul despre dânsule, decât doar că dupa ce a predicat evanghelia la Sogdiani, Scythi și Saci, spune ca s'a dus la marele Sebastopol, sau vechiul Diascur¹⁾, unde

1) Dioscurias vechiu oraș al Asiei, pe țărmul N. E. al Pontului Euxin, la O. de Caucas în Colchida. Își datorește numele său de la Castor și Polux, cari au sosit aici în epoca expediției Argonauților. Luă mai târziu numele de Sebastopol și devine celebră pentru comerțul său ; eră unul dintre cele mai mari antrepozite ale Asiei cu Europa. Azi orașul Iscurih sau Sigaur (Dict. Larous, lit. S).

se află castrul Absare și fluviul Fasis (Rionul de azi) și pe care-l amintește Păr. Eus. Popovici ca fiind în Scythia, deși aceasta nu putea fi.

Aici suntem de perfect acord cu Păr. Eusebiu, că Ap. Andreiu, după tradițiunile bizantine a predicat în Sud-Estul Mării Negre, în timpul călătoriilor sale misionare a treia (Bis. ort. Rom. XVI/92, p. 186), de la Ierusalim spre Scythia. Ceea ce ținem să probăm însă, este că nu există o Scythie în Sud-Estul Mării Negre, — după câte cunoaștem noi, — acolo unde o pun, Golubinsky și profesorul bucovinean Păr. Eusebiu Popovici, cel puțin la anul 44 după Christos, deși nci am văzut că nu existase nici mai înainte.

Intru cât privește afirmațiunile Păr. Eusebiu Popovici (punct 5), că geografii și istoricii numai din întâmplare pun Scythia la Sudul Dunărei, noi, întemeiați pe mărturiile istoricilor și geografilor contemporani, vom proba tocmai contrariul și anume : că cei ce pun Scythia Apostolului Andrei în Sud-Estul Mării Negre, ori în actuala Crimee, o pun fără nici un temei. Scythia Minor, numită și „tracica“ ori „pontica“, o găsim ca provincie limitrofa — și de ordin imperial — în concertul celorlalte provincii ale imperiului Roman, încă de la anul 6 după Christos, guvernată de un *Legatus Augusti*, care mai târziu este ridicat la demnitatea de Dux (Notitia Dignit ed. Böking I, pag. 98—100).

Autorii cari vorbesc despre Scythia Minora sunt : Iustin, Strabon, Ovidiu, Plinius naturalistul, Plutarch (ap. Dionisie Fotinio I, p. 15), Valeriu Maxim, Ammian Marcelin, etc.

În diviziunile administrative și militare ale imperiului Roman, sub August, Scythia intră în diecesa Tracică; sub Adrian, o găsim ca a VI provincie a diecesei (Le Quen II, 3—5).

Deci, conchidem contrariu afirmațiunilor Păr. Eusebiu și a lui Golubinsky, că puținii scriitorii cari pun Scythia

Ap. Andreiu în Crimeea de azi, ori în Sud-Estul Mării Negre, o pun numai din întâmplare și fără nici un temeiu serios istoric. Deci, această Scythie nu poate fi privită ca sorț al activității Ap. Andreiu.

Venim acum să vorbim despre a treia Scythie, numita de Strabon și Mica Scythie, ἡ Μικρά Σκυθία (Crimeea actuală), spre deosebire de Scythia Minor (Dobrogea).

§ IV) Η ΜΙΚΡΑ ΣΚΥΘΙΑ (Mica Scythie sau Crimeea)

Cimmerienii, popor de origina germană, au fost primii locuitori ai Crimeei actuale; cu ocaziunea marelui imigrațiuni scythice în Asia, Scythii trecând Araxul (Iaxarte) împinși de Masageți, patrund și în țara *Cimmeria* (Herodot lib. IV c. 11). La apropierea lor Cimmerienii se diviseră; șefii voiau să reziste, dar poporul îi părăsește. O parte dintr'unșii trec prin Chersonesul Tauric și Abasgia în Asia, iar cealaltă parte, și cea mai numeroasă, apucă spre Dunarea de mijloc și Tracia, (Robiou pag. 13). Deci invasiunea Scythilor în Cimmeria poate fi pusă la anul 676, ori ceva mai în urmă (615 până la 558) după calculele lui Robiou (p. 14).

Cu ocaziunea invaziunilor diferitelor popoare în Scythia herodotiană, ea dispare de pe harta lumii încă de pe la finele secolului IV și începutul celui al treilea (în. de Christos), prin ocuparea de către popoarele de invasiune, ale diferitelor regiuni ocupate odinioară de Schythi. Totuși, centrul unității Schythice și tradițiunile lor naționale și părintești, erau în regatul Bosforului Cimmerian, care rămăsese încă în mâinile Scythilor. Regatul acesta se întindea dela Panticapaeum (Kerciul actual), unde se află principalul *emporion* (antrepozitele comerciale ale Barbarilor); apoi Phanagoria, cel mai apropiat oraș de Asia; orașele: Theodosia

(Caffa) până la Istm (Perecopul de azi) și la Golful Carcinetes aparținea Taurilor, popor de rasă Scythică (Strabon VII c. 4 § 5).

Afară de Istm, se mai întindea până la Borystene; coperitul întregii regiuni purtă denumirea de Mica Scythie (ἡ Μικρὰ Σκυθία) (Strabon VII ibidem). Aici se conserva tradițiunile și cultura Scythică, căci aici de veacuri fusese centrul unității naționale Scythice.

În Cherciul de azi, trebuie să fi existat ținutul *Gherros* despre care ne vorbește Herodot și unde se îngropau regii Scythi¹⁾ de oarece acolo s'a descoperit un cimitir întreg al regilor Scythi. (Elisée Reclus Geografie Universală, cuvântul Scythie).

Afara de orașele enumerate, mai existau încă și altele ca: Marele și Micul Chersones, numit și Chersonesul Tauric (Strabon VII c. 4. § 2). Apoi Palacium, Chabun și Neapolis (Strabon VII c. 4 § 7).

Toate acestea erau orașe înfloritoare, fondate prin veacul VII-lea în. de Christ. de către Milesieni, unde existau comptoare comerciale întinse și un însemnat centru de civilizațiune grecească (Rombaud Hist. de la Russie p. 15). Acolo se cultivau artele metropolei, se repetau versurile lui Homer, mergând la luptă, cum și frumoase discursuri în onoarea lui Achile, care avea un cult particular și în onoarea căruia se dăduse numele orașului de Achileodrom, cum și a peninsulei cu același nume (Strabon VII c. 3 § 19).

Prosperitatea și progresul locuitorilor din Mica Scythie sunt împedicate prin invaziunea *Celtilor*.

Scythii, la aparițiunea acestor barbari, caută să emigreze în mase compacte în altă țară; calea pe care le-o indică natura, eră Tracia, unde și emigrează.

1) Toșilescu, Dacia înainte de Romani, 503 — 505.

a) Emigrarea Scythilor în Tracia (Dobrogea actuală); timpul emigrării lor.

Strabon, marele magistru al geografiei istorice antice, este foarte laconic asupra acestei cestiuni; după ce arată hotarele Micii Scythii, adaugă: „*Si cum, cu timpul, mulți din Barbarii acestei țări au trecut Thiras (Nistrul) și Ister (Dunărea) și așezându-și locuințele lor dincolo de aceste fluvii, numele de Mica Scythie a sfârșit prin a se întinde (a se dă) la o porțiune considerabilă din Thracia însăși, pe care locuitorii ei n’au putut-o apăra, ori că ei au părăsit-o de bună voie, din cauza insalubrității sale, soluți fiind de fapt mlaștinosi în multe părți*“¹⁾ (Strabon VII c. 4 § 5).

Deci, Strabon este categoric când ne spune cum Dobrogea actuală a luat numele de *Mica Scythie*, sau *Scythia Minor*.

Nu ne spune nici timpul emigrării, nici cauzele, nici dacă ei au avut ori nu un conducător, ci, numai cu timpul (διὰ δε το πλῆθος etc.). Ceea ce putem spune cu siguranță, este că această emigrare a fost anterioară invaziei triburilor traciei (Geto-Dacii) în Scythia herodotiana (Xenopol I 55—56). Din alte izvoare istorice, putem — aproape cu certitudine — reconstitui aceasta pagină obscură din istoria Scythiei (Dobrogei).

Așa, în marea inscripțiune de la Olbia se amintește

1) Ἐχουσιν δὲ αὐτὴν οἱ τοῦ Βοσπόρου θυάσται κεκακωκένην πᾶσαν ὑπὸ τῶν συνεχῶν πολέμων, πρότερον δ’ εἶχον ὀλίγην μὲν τὴν πρὸς τῇ στόματι τῆς Μαιώτιδος καὶ τῇ Παντικαπαίῳ μέχρι Θεοδοσίας τῶν Βοσπορίων τύραννοι τὴν δὲ πλείστην μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ καὶ τοῦ Κόλπου τοῦ Καρκινίτου Ταύρου σκυθικὸν ἔθνος καὶ ἐκαλεῖτο ἡ χώρα πᾶσα αὕτη σχεδὸν δέ τι καὶ ἡ ἔξω τοῦ ἰσθμοῦ μέχρι Βοροσθένους μικρὰ Σκυθία διὰ δὲ τὸ πλῆθος τῶν ἐνθίνων περαιουμένων τὸν τε τύραν καὶ τὸν ἰσθμον καὶ ἐποικούντων τὴν γῆν καὶ ταύτης οὐκ ὀλίγη μικρὰ προσηγορεύθη Σκυθία τῶν Θρακῶν τὰ μὲν τῇ βίᾳ συχωραύντων τὰ δὲ τῇ κακίᾳ τῆς χώρας ἐλάνθης γὰρ ἔστιν ἡ ποχὴ αὐτῆς. (Strabon II 426—27. Edit. Meinike Lipsiae.)

de invasiunea Galilor, cum și conciliabilele Scythilor de a emigră în altă parte; nu spune însă nici dacă invasiunea Galilor a avut loc, nici de emigrarea Scythilor (Robiou op. cit. p. 63.)

Diodor de Sicilia (XV apud Contzen § 21) pune invasiunea Galilor în prima jumătate a veacului al IV, și anume la deschiderea Olimpiadei 101, ceea ce ar reveni după calculele moderne între anii 369—368; Scythii fugind, au emigrat în Tracia cu cel puțin 6 luni, dacă nu cu un an înainte.

Deci, putem pune emigrarea Scythilor din ἡ Μικρὰ Σκυθία (Crimeea) în Scythia Minor (de mai târziu sau Dobrogea de azi) în anul 369 în. de Chr.; de oarece „pe timpul lui Filip (II) regele Macedoniei (360—336) găsim că Scythia eră situată între Macedonia și țara Tribalilor“ (F. Robiou p. 23). Planul de emigrare al Scythilor, despre care ne vorbește Mommsen (V pp. 75—76), este posterior, cu siguranța, primei lor emigrări.

Pentru ca un popor să-și parăsească țara, și pentru ca denumirea vechii lor patrii să o dea celei adoptive, a trebuit să fi fost o emigrare a populațiunii în mase, sub conducerea unui rege al lor și acesta n'a putut fi decât Ateas. Strabon (lib. VII c. 3 § 18) vorbind despre greutatea de a discipină pe acești barbari (Scythi) din ἡ Μικρὰ Σκυθία ne spune: „că singurul care a putut a-i domina — fiind „cel mai puternic — pare a fi fost acest Ateas, care a purtat mult timp războiul lui Filip (II) Amintas“. Că acest Ateas, trebuie să fi condus emigrarea Scythilor, în actuala Dobrogea, ne încredințează Iustin, cronicarul și biograful lui Alexandru cel Mare (lib. IX c. I și II) în următoarea împrejurare: Pe când Filip II, regele Macedoniei, asedia Bizanțul, domnea pe atunci, în Scythia, Atheas (Erateo tempore rex Scytharum Atheas, qui, habens bello Istriarum premeretur auxilium a Philippo Apollonienses petit, in successionem cum regni Scythiæ adoptaturus Justin IX I—II).

Atheas, constrâns de Istrieni, cerù ajutor lui Filip, prin mijlocirea locuitorilor din Apolonia, promițându-i că-l va alege de succesor la tronul său.

Filip se încrede și-i trimite un corp de auxiliari; dar întâmplându-se să moară regele Istrienilor, iar Atheas fiind în afară de ori-ce pericol, concediază armata lui Filip și o însărcinează să-i comunice „că el nu i-a cerut nici ajutor, dar nici nu i-a promis când-va că-l va alege de succesor la tronul său; că armata Scythică, fiind mai vitează ca cea Macedoneana, se va putea lesne curăți de ei și ca, el însuși având un fiu în deplina sănătate, nu-i lipsește moștenitorul tronului“. Firește că Filip, auzind acest limbaj, îi trimite lui Atheas o deputațiune prin care îl roaga de a contribui și dânsul cu ceva cheltueli ca să nu întreprună asediul Bizanțului, din cauza lipsei de bani, și ca această cerere este cu atât mai dreaptă și mai urgentă, cu cât Atheas nu voise să plătească auxiliarilor macedoneni, nici solda lor, nici cheltuelile de călătorie¹⁾. Atheas pretețtează asprimea climii Scythiei și sterilitatea solului, care, departe de a îmbogăți pe supușii sai, deabea le ajunge cu ce să se nutrească, ca el este prea sărac pentru a putea satisface cerințelor unui rege atât de puternic, că el crede că e mai puțin rușinos să-i refuze tot, decât să-i dea puțin. Filip văzându-se dejucat, ridică asediul Bizanțului în a. R. 414 (339) spre a atacă pe Scythi.

Filip trimete o solie lui Atheas, spre a-i face cunoscut

1) Atheas inclementiam coeli et terrae sterilitatem causatus, quae non patrimoniis ditet Scythas, sed vix alimenta esibeat, respondit „Nullas sibi opes esse, quibus tantum regem expleat; et turpius putare parvo defungi, quam totum abnuere; Scythias autem virtute animi et duritia corporis, non opibus censi“... Quam virtute et numero praestarent Scythae, astu Philippi vincuntur. Viginti milia puerorum ac feminarum capta, pecoris magna vis auri, argentineque nihil. Ea primum fides inopiae Scythicae fuit. Viginti milia nobilium equorum ad genus faciendum in Macedoniam missa Justin libr. IX c. II.

ca pe când atacă Bizanțul, a promis lui Hercule că-i va ridica o statuie și, deci, vine s'o așeze la gurile Dunărei; că el vine ca amic al Scythilor și deci îi cerea în numele Zeului să-i lase trecerea liberă. Atheas îi răspunde, ca sa-i trimită lui statua, dacă vrea ca promisiunea lui să fie îndeplinită; că el se angajează nu numai s'o ridice acolo unde vrea Filip, dar că va veghea ca ea să fie respectată. Că el (Atheas) nu suferă ca trupcele macedonene sa-i treacă frontierele sale și dacă statua era pusă fără voia Scythilor, el o va dărâma după departarea macedonenilor, *și va pune s'o topească ca să-și facă dintr'însa vârfuri la săgeți*. Iritați prin grave insulte reciproce, cei doi regi și-au declarat războiul. Scythii erau mai numeroși, mai bravi, dar Filip îi învinse prin înșelaciune. El făcu 20 mii prizonieri femei și copii, lua de asemenea multe animale, dar nu afla nici aur, nici argint. Pentru prima dată, zice Iustin, a crezut Filip în sărăcia Scythilor. Mai duse apoi în Macedonia 20 mii iepci frumoase de ale țarei, spre a împerechea rasa (macedoneană).

Dupa acest dezastru, Scythia este transformată în provincie macedoneană, iar despre soarta regelui Atheas nu mai știm nimic.

Partea Traciei, ocupată de Scythi, va purta numele de Scythia până la cucerirea ei de Bulgari (787), de aici încolo va lua numele de Dobrogea.

Prin emigrarea Scythilor în Tracia, Strabon, Pomponiu Mela ca și Ptolomeu, nu mai amintesc nimic despre *ἡ Μικρὰ Σκυθία*¹⁾, ei numai despre cea tracică (lib. VII, c. 5, § 1 și 12). Prin emigrarea Scythilor în Tracia, însăși

1) Taurica Chersonesus, sic vendique terminatur a Carcineto sinu usque ad Bycen Paludem, Istmo adiacente, et litoris Ponti et Cimerii Bosphori et Paludis Maeotidis, juxta partes, secundum descriptiones has, post Istmum secus fluvium Carcinitum (Ptolomeu, lib. III, c. 6, p. 70—71); iar mai departe enumără toate orașele fostei Scythii mici, ibid.

autorii citați ne-ar da să înțelegem că, numele de Mica Scythie s'ar fi întins și asupra regiunilor coprinse între Thyras (Nistru) și Istru. În acest caz probabilitatea nu este exclusă; însă, certitudinea lucrului ni-l dă tot Strabon, când ne spune în alte părți (VII, c. 3, § 14), *că între Geți și partea litoralului Mării Negre, care merge de la Ister la Thyras, se întinde ceea ce se numește Deșerturile Geților, (în epitome al Scythilor), câmpii imense și fără apă*¹⁾, însa de la invaziunea Geților, dacă în adevăr aceste întinse câmpii s'ar fi numit tot Mica Scythie, apoi cu ocasiunea invaziunei Geților în Scythia, regiunea a luat numele indicat de Strabon.

Este întrebarea. de altmintrelea prea firească, și anume, dacă fosta Scythie Mica, din Crimeea de astăzi, a continuat ca să-și pastreze numirea sa și mai departe, după ce o mare parte din populațiunea sa a părăsit-o, ducând cu ea și numele de Scythia Mica? Strabon este categoric în această privință; el ne spune, ca „numele de Mica Scythie a sfârșit prin a se da la o porțiune considerabila din Tracia, etc. (Lib. VII, c. IV, § 5).

Să admitem ca Strabon, este perfect de bună credința — și de care lucru nu ma îndoiesc cătuși de puțin, când ne afirma acest lucru — totuși nedispunând de alte documente contemporane, suntem nevoiți a emite parerea, ca o țară părăsită de un popor, care îi ia și numele ei spre a-l da regiunei unde ei își așează locuințele, este absolut imposibil, și că locuitorii cari vor fi rămas acolo, să nu continue mai departe tradițiunile și numele țarei. Dar iarași se poate, ca locuitorii acelei țări — din diferite împrejurări — să-și schimbe numele țarei părăsite, prin venirea altor neamuri, spre a înlocui pe cele emigrate, cari și ei la

1) ...ἡ δὲ ὑπερκαμένη π' οὗ χώρος τοῦ λεχθέντος μεταξὺ Βορυσθένης καὶ Ἰστρου πρώτη μὲν ἔστιν ἡ τῶν Γετῶν ἐρήμις. (Strabon, Geographica II 420 v. 15—20).

rândul lor poate vor să boteze regiunea unde se aşază cu numele ţărei lor părăsita, ca o aducere aminte de vechea lor patrie, cum s'a întâmplat chiar în cazul nostru.

Cu timpul însă, locuitorii sau ocârmuitorii după vremuri, părăndu-li-se că numele vechei ţări, ar aminti tradiţiuni mai frumoase, mai vechi, etc., vin după secole şi-i dă din nou, ţărei, numele vechiu, pe care l-a avut odinioară. Cazurile nu sunt rari, dar să dam câte un exemplu, care să arate natura unor asemenea schimbări. Ştim că pe la anul 250 Bosforul Cimmerian, Hersonezul Tauric, cum şi porţiunea între Panticapeum, Istm şi până la îmbucătura Boristenului, fiind cucerite de Goţi, regiunea, natural, ia numele de Gothia, iar episcopiile creştine de acolo făceau parte din Eparhia *Gothiei*; cu ocasiunea invasiunii altor popoare, regiunea ia denumirea popoarelor care o ocupau; în anul 1575, Mohamet II, Sultanul Turcilor, cucereşte Crimeea, dând cetăţii Caffa (vechea Theodosia a lui Ptolemeu), cetate a Bosforului, titlul onorific de „Gothia“ de către Patriarhia C. P. (Le Quien I, 1241), şi care eparchie şi ținut poartă numele şi până astăzi (Atheneul Rom. 1886 pe Iulie şi August pag. 89). Ei bine, a mai rămas în Crimeea actuală un mic regat pe lângă munţii Taur.

Dacă mai ramase câteva triburi şi localităţi Scythice conduse de regii lor, apoi aceştia sunt toţi supuşi de Mitridat, puternicul rege al Pontului. Taurii, popor de origină Scythia, eră dedat la acte de violenţă, depredaţiune, brigandaj şi piraterii. (Strabon VII c. 4 § 2, vezi şi cap. 4 § 6 şi 7 ibidem).

Oraşul Chersonez, devenit autonom, sătul de necontenitele pradăciuni ale barbarilor, cere protecţiunea lui Mitridat; el, chiar în acest timp, medită grandiosul său plan de a face o coaliţiune în care să între toţi barbarii dela Borystene până la Dunăre.

În scopul acestei speranţe secrete, Mitridat îşi trimite armatele sale în peninsulă; Palac, fiul lui Scylur, împreună

cu cei 50 fii ai sai, înconjurară Hersonezul și-l fortifică în contra armatelor lui Mitridat. Bravii generali, Diophanti și Neoptolem, luptă cu succes contra acestor trupe de stepe — Neoptolem bate pe Taurizi la strâmtoarea Panticapaeum; Chersonezul fu eliberat și fortarețele Taurizilor dărămate. Deophanti merse contra Roxolanilor (între Dnipru și Don) veniți în ajutorul Taurienilor; 80 mii fugiră dintre ei înaintea unei armate disciplinate de 6000 oameni. (Mommsen V 78 — 79 c. f. Strabon VII c. III § 17).

Întreaga foastă Scythia Mică fu cucerită de Mitridat, iar principii Scythi alungați; ei cer ajutorul Romanilor.

În curând însă, dominațiunei lui Mitridat, îi succedază cea a Romanilor la anul 83 înainte de Christos.

Cu aceasta s'a șters ultima rămășiță de dominațiune Scythica, iar principii cari vor guverna de acum înainte, vor fi aceia cari le vor plăcea Romanilor. Mitridat încorporează întreaga regiune, care purtă odinioară această denumire, la imperiul său. Ultima rămășiță de dominațiune Scythică dispăre de pe harta lumii, rămânând în munții Taurului un mic trib Scythic, iar localitatea va purta mai târziu numele Tauro-Scythia și cunoscut lui Ptolomeu (170 am. p. Christos).

Iar Scythia dispăre cu desavârșire de pe harta lumii ca expresiune geografică între anii 162 — 83 în. de Christos. (Strabon VII c. IV § 2, 6 și 7, Ptolomen III c. 6). Vezi hărțile reproduse de noi în acest studiu.

Ca urmare la cele spuse conchidem :

a) Că Mica Scythie (ή Μικρά Σκυθία) n'a fost și n'a putut fi, nici servi ca loc de activitate a Ap. Andrei, de oarece nu există încă din secolul II în. de Christos cu această denumire. (Vezi harta No. 1 și 2).

b) Nu este adevărat că scriitorii vechi pomenesc de Scythia dela gurile Dunărei numai din întâmplare, ci din contra, dacă le mai găsim pe celelalte amintite pe ici colea, apoi acestea sunt numai din întâmplare.

c) Că singura Scythia Minor (Dobrogea) făcea parte integrantă din Imperiul Roman, cu această denumire, și deci această provincie a fost menită de providență ca să cadă ca sort și limita de activitate a Ap. Andrei, și de care ne vom convinge încă din cele următoare :

V) Scythia Minor (Dobrogea).

a) Starea politică

De câte ori vine vorba de Scythia, ne suim cu mintea pe treptele timpului, până la Ovidiu, nenorocitul poet al Sulmonei, exilat de către August la anul 9 după Christos.

Nefericitul poet, timp de 8 ani a suferit pe litoralul Pontului Scythic la Tomi, adică dela 9 până la anul 17 după Christos, când și-a dat obștescul sfârșit în urma unor friguri îngrozitoare. În timpul cât a stat aici în exil, a scris mai multe lucrări de o mare valoare și din care putem scoate cele mai prețioase informațiuni, cu privire la partea istorică și etnografică a Scythiei, și afirmațiunile lui ne sunt cu atât mai prețioase, cu cât Ovidiu a fost martor ocular cu evenimentele ce le descrie, și unul din cei mai culti oameni ai veacului său. El ne spune în Tristițiile și Ponticile sale, cum și în alte lucrări, despre Scythia :

Sed dedimus poenas : Scythicique
In finibus Istri illi.
(Dar ne-am ispășit păcatele și acela
Stă pe malurile Istrului Scythic)
Lib. V. eleg. I. 21).

Iar în cartea I, eleg. IV, p. 45, zice :

Illi nec exilium Scythiei,
Nec litora Ponti
(Acela n'a simțit nici exilul
Nici termurii Pontului Scythiei)

Quid mihi cum Siculis
 Inter *Scythiamque* getasque ?
 (Ce asemănare poate fi între mine și Sicilian,
 Eu care locuiesc cu Getii în Scythia ?)

(lib. III eleg. 11 v. 55 .

Intr'o altă lucrare a sa: „*Amoruri și Arta de a iubi*“, strigă în culmea disperării sale.

„O soția mea, o amicii mei, o scumpa și divină mea patrie, eu sunt trimis în Scythia..... la mormânt!“

Un al doilea scriitor centemporan, este geograful Strabon (63†23 p. Chr.)

Din acești autori, cum și din alții cari le urmează, putem să ne încredințăm că Scythia Minor este cu aceasta denumire încă din ultima jumătate a veacului IV, înainte de Christos.

Ea și-a continuat existența sa națională, mai întâi independentă, apoi cucerită de Macedoneni, în urma de Geto-Daci, iar la anul 17 în. de Chr., de către Romani.

În anul 6 p. Chr. este transformată în provincie imperială, de către August, și guvernată de un *Legatus Augusti*, iar mai târziu, de un *dux Scythici limitis* (Notitia Dignit. Bonn. 1853 ed. Böking—I p. 98 cf. B. Le clercq p. 594), ori, sub dispositioni viri spectabilis ducis Scythiae (Notitia Dign. I 98).

Sub raportul administrativ, orașele Scythiei încă din secolul I, al erei noastre, erau constituite în confederațiune, numită și hexapolea Pontica, probabil privitoare la afacerile comerciale, căci de cele politice nici vorbă nu putea fi. Dar fiindcă elementul grecesc era bine reprezentat, de aceea există două organizațiuni, sau mai bine zicând, două culturi, una romană și alta elenă: romanismul și elinismul. Coloniile și municipiile romane din provincie își au dieta lor separată și sacerdotiul imperial la Troesmis; iar

1) Ovid. Les amours, L'art d'aimer, Jules Jamin Paris 1867 pag. 42.

orașele Tomi, Istrus, Odesos, Mesembria și Callatis, își au dieta lor proprie și sacerdotele la Tomi. Presidentul dietei, și Pontificile suprem al cultului imperial, se numea la Tomi *Ποντίπρις* Confederațiunea celor 5 sau 6 orașe grecești de pe litoralul vestic al Mărei Negre, nu făceau parte din Moesia inferioară; cel puțin inscripțiunile vorbesc contra acestei păreri (Tocilescu Mon. Sculpt. p. 67, 140, 196). Dar încă de pe timpul lui Adrian a făcut parte din diecesa Traciei (Le Quion I 1093).

b) Etnografia Scythiei

Nu credem să existe o țară, a cărei populațiune să fie mai variată, sub raportul raselor și neamurilor care o populează.

Popoarele cari au locuit aici până la emigrarea Scythilor, au fost Thracii și Mysienii, (Strabon VII c. 4 § 51), numiți de Omer Galactofagi și Hippemolgi (Strabon VII c. 3 § 2). În insula Peuce sunt Bastarmii și de unde s'au numit și Peucini (Strabon VII c. 3 § 15); apoi Sarmatii, Bessii și Geții și pe cari Ovidiu ni-i arată ca fiind foarte barbari.

Aici îmi duc eu traiul în sânul barbariei
Cu fiarele sarmate cu Bessii și cu Geții
Nedemni a le răspunde un echo în viersul meu,
(apud Hasden Ist. Crit. p. 216).

Orașele Scythiei erau puține; plecând dela Hierostoma (gură cea sfântă a Dunărei), având litoralul Pontului (mărei) la dreapta, la o depărtare de 500 stadii (cam 93 kilometri), se află orașul Istrul (Istropoli după harta Peutengeriană); mergând mai departe 250 stadii ¹⁾ sau 40 mile ²⁾

1) O Stadie 182 metri.

2) O milă Romană — 5.000 urme, 3.333,3 coți, 2000 gradus, 1000 pași — 1477 metri și 50 cm.

rómane (47 kil.) se află un oraş mic *fără nici o importanţă*, Tomis (Constanţa); apoi oraşul Callatis (Mangalia) şi Odesus (Varna), 40 mile depărtare de Tomis (cam 59 kilometri după măsura de azi. (Strabon VII c. 6 § 1 (vezi şi B. Leclercq op. cit. p. 572).

Tot litoralul Pontului Euxin, dela gurile Dunării, Istropoli, Tomis şi Callatis, eră locuit de : Crobizzi, Tribali, Misiieni, Geţi şi Troglodiţi, de Besi şi Scordisti (Strabon VII c. 5 § 12 (Ovidiu l. cit.).

Populaţiunea Scythiei, ca a unei ţări mlăstinoase, eră o populaţiune febricitanta — după expresia lui Roussel — pitică şi, fiziceşte, degradată de febra palustră. Pentru aceste motive, anticitatea punea la gurile Dunărei de jos, şi cui-bul Pigmeilor. (Hasdeu Ist. crit. 223).

Dupa cum vedem, în anticitate ca şi azi, naţionalităţile cele mai diverse aici îşi dau întâlnire, aşă că devenise un *babilon al limbilor*. Romanii însă, cu neîntrecutul lor sistem de desnaţionalizare îi va contopi pe toţi în marea masa latină, afară de Greci, a căror conştiinţa naţională eră foarte desvoltată în anticitate, ca şi astăzi; naţionalităţile sunt azi, tot atât de variate : Români, Turci, Greci, Bulgari, Tătari, Armeni, Ovrei, Lipovenii-popovţi şi antipopovţi, Ruşi, Molocani, Armeni, Surguţi, Găgăuţi, etc.

c) **Antropofagii Scythiei**

Dobrogea actuală, se numeă în anticitate Scythia Minor din două cauze : prima, în opoziţie cu Scythia Major, iar secunda că, Scythii emigrând din ἡ Μικρὰ Σκυθία (Crimea) în Tracia, sub conducerea regelui lor Ateas, au dat patriei lor adoptive denumirea celei părăsite de dânşii.

Despre Scythi, ştim aproape tot ce ştiau Grecii în secolul al V-lea în. de Christos; ei ne sunt arătaţi ca un popor viteaz, dar crud şi sanghinar; ei adora o sabie

înfipță în pământ — imaginea zeului războiului — și o stropeau cu sânge omenesc; ei beau sângele primului vrăjmaș ucis în resbel, apoi îi tăiau țeasta capului, din care-și făceau cupe de baut, iar din piele își făceau un fel de șervete, pe cari le purtau atârinate de gâtul cailor. Același lucru îl făceau și cu rudele lor, în cas când se întâmplau să se certe cu dânsese și sa-i învinga; și atunci, niște asemenea țește, le arătă oaspeților ca un mare triumf. (Herodot IV 69. Muzele lui Herodot traduse de P. M. Georgescu București 1893, pag. 175: Xenopol I. 39).

Scythii noștri, făcând parte din marea familie scythică, urmă firește să aibă aceleași deprinderi; ei au fost *Canibalii* lumii vechi cunoscute.

Apostolul Andreiu predicând Scythilor, Nicephor Calist scriitor bisericesc din veacul al XIV, vorbind despre predică Ap. Andreiu, ne spune ca a predicat și în țara Antropofagilor și în Deșerturile Scythilor de o parte și de alta a Pontului Euxin. Ἀπῆλθε γε μὴν καὶ τὴν, ἣ τῶν ἀνθρωποφάγων ὀνόμασθαι, ἣ τε Σκυθῶν ἐρημίᾳ Εὐξείνους τε Πόντους ἔκκατερος, τὰ τε πρὸς βορρᾶν καὶ νότον αὐτοῦ κλίματα (lib. II, c. 39 cfr. Const Erbiceanu, Ist. Mitrop. Mold., p, VI).

Țara Antropofagilor, de care ne vorbește N. Calist, nu este aceea a Canibalilor lumii antice, și pe care Herodot o pune dincolo de țara Melanchlenilor (Estonienii); astăzi opiniunea predominantă a istoricilor este, ca țara Antropofagilor ar corespunde cu cea a Samoizilor, al căror nume însemnează pe rusește antropofagi (mâncatori de oameni). (Alfr. Ramboud Histoire de Russie 18). Ap. Andreiu n'a putut vreodata umblă pe acolo; Herodot spune că, ca să gasim locuințele Antropofagilor, trebuie sa plecăm de la Pnticapaeum (Kerciul de azi), spre Nord, suind pe Borystene pe o distanță de 11 zile de plutiri. Panânturile ce se află mai în sus sunt pustii pe o mare întindere. Dupa pustietăți vin Androfagii (mâncători de barbați), ce nu-s de neam scit. Istoricii, cari s'au ocupat cu căutarea regiunii

pe care o ocupau acești androfagi, până astăzi n'au ajuns la nici un rezultat. D. Hașdeu, *Istoria Critică*, p. 210, îi pune la hotarele Scythiei ca și Herodot IV, 100) adecă între Neuri și Melanhleni, și anume în regiunile de dincolo de Don, unde nici tradițiunile rusești nu îndrăsnesc a-l purta pe Apostolul nostru; iar D-l Xenopol (I 321) îi crede pe Antropofagi a locui spre obârșiele Niprului.

În fine, ori ce s'ar zice, numai despre Antropofagii lui Herodot nu poate fi vorba în cestiunea despre predica Ap. Andrei, ci pe aceștia trebuie să-i căutăm în Scythia Mică, sau Tracica după Strabon, ori Pontica după Plutarch.

Dar atunci, din două lucruri unul trebuie să fie adevărat: ori Antropofagii n'au existat în Scythia și atunci tradițiunea ne induce în eroare, ceea ce ar fi contrariu caracterului ei sfânt; sau dacă au existat unde trebuie să-i căutăm? Ca să răspundem, trebuie să descriem, după documentele contemporane, firea și apucăturile locuitorilor Scythiei, și lucrurile se vor lămurii singure.

Am spus în alta parte că aici își daduseră întâlnire rasele omenești cele mai diverse și cu apucături sanghinare, gata la orice moment să-și facă singuri dreptate:

Aici și-n timp de paco, războiul te îngrozește
De nu mai vezi pe barbari o spaima co ți-o lasă
Și nimeni nu cuteaza pe câmp să tragă brasde
Și țelina uitată, rămânând sterp pământul.

.
Un pom nu so zărește.

.
Pustie, tristă nudă, nici arbori, nici frunze
Fugi, fugi de-această țară, tu omule fericit!
Și totuși din întreaga nemărginită lume
Aici, ah! aici, osânda m'a trimis.

(Hașdeu, *Ist. Crit.* p. 218).

Intr'o astfel de stare sufletească nenorocita aflându-se țara și locuitorii ei, orașele nu puteau fi decât tot ticălo-

șite de invaziunile popoarelor barbare, unde administrația romană nu pusese stăpânire decât de o zecime de ani.

Dintre popoarele cari locuiau în Scythia erau: Bessii, Geții și Sarmatii, despre cari Ovidiu se plânge amar de barbaria lor:

Aici 'mi duc eu traiul în sânul barbariei
Cu fearele sarmate cu Bessii și cu Geții
Nedemni a le răspunde un echo în versul meu.

(Hasdeu op. cit. 216).

Apucăturile sanghinare ale locuitorilor Scythi, și în special ale Bessilor, erau așa de mari că erau considerați ca briganzii cei mai mari, și cei mai periculoși din univers, și ei își faceau o fală din aceasta. (Strabon VII c. 5 § 12).

Un alt popor, nu mai puțin sanghinar ca cel al Bessilor, erau Scordistii, popor de origină Celto-Galică (Robiou op. cit. pag. 25) și ocupau Tracia și Scythia. Ammian Marcellin ne raportează, după spusele celor vechi, că ei erau foarte barbari și cruzi, de oarece sacrificau pe sclavii lor zeului Marte și altor zeități, și beau cu lăcomie sânge omenesc din craniile celor învinși. (Ammian Marcellin lib. XXVII c. 4).

Moravurile Geților, cărora nenorocitul poet al Sulmonei nu vrea nici să vorbească de ei în versurile sale, nu erau mai umane ca ale Bessilor și Scordistilor.

Ovidiu, într'o epistolă din Tomi adresată lui Caius Pomp. Græcinus, după ce se plânge de soarta tristă, care l-a osândit sa-și expieze pacatele pe țărmul Pontului Scythic, și în mijlocul barbarilor, adaugă că „Geții își moaie vârful sageților lor ușoare în fiere de șarpe, și jertfesc pe altare victime omenești..... trăind într'o țară unde silnicia brutală a armelor are mai multa putere decât legile. (Ex. Ponto IV 9.75; Hasdeu Ist. crit. 223; Tocilescu op. cit. 70; Căpit. Ionescu op. cit. 520).

Și totuși din întreaga nemărginită lume
Aici, ah aici, osânda m'a trimes

strigă cu desperare bietul poet, fără ca cineva să-i poată
întinde o mână de ajutor!

Afară de neamurile amintite, mai aflăm, în Scythia, pe Tribali, Missienii, Crobizi și Troglodiți (locuitori ai caver-
nelor), cari trăiau pe lângă Istropolis (Casapkioi), Tomi
(Constanța), Callatis (Mangalia), (Strabo VII c. 12 § 15;
Tocilescu, *Dacia înainte de Romani* p. 53), populațiuni cu
apucături sălbatice, cu fire de fiare răpitoare.

În această diversitate de rase salbatice, femeia scytha
are și dânsa particularități caracteristice, remarcate de ma-
rele naturalist al anticității, de Plinius; el ne istorisește
cu o adorabilă naivitate, că femeile scythae au ochii atât
de negri, încât numai cât se uită la om îl și îmbolnăvește,
și, ca să explice această particularitate, adaugă că unele
dintr'însele au câte două prunele la ochiu, în loc de una.

Una din aceste femei scythae, despre care nu putem spune
dacă avea una ori două prunele la ochi, a fost muma ma-
reului orator grec Demosten (Vandenberg, *Petite Hist. des*
Grecs I pag. 409).

Această eră starea locuitorilor Scythiei, pe timpul naș-
terii lui Chr., de unde se vede, că aceasta a fost cauza
— după cât se pare — că în nepătrunsele planuri ale Pro-
videnței, ca acestei fiice a Babilonului, Scythia, să cadă ca
sort de activitate Ap. Andreiu, care primul a plantat aici
sămânța evanghelică în țara clasică a canibalilor antici.

Scythia nu mai este țara antropofagilor, despre care ne
vorbește Nicefor Calist, și care este în jurul Mărei Negre.
Iar dacă Ap. Andreiu a predicat și în deșerturile Scythilor,
care atinge sudul Basarabiei noastre (Xenopol I 44), am
tratat această chestiune când am vorbit despre vechimea
creștinismului în Sarmatia romană. Istoricul rus Golubinsky
(op. cit. p. 17), combate puțința predicării Ap. Andreiu în
deșerturile Scythilor, adică în stânga Dunărei. Totuși pre-

zența legendelor la Romani despre lupi, *cari sunt căinii Sf. Ap. Andreiu*, cum și practicele religioase despre strigoi, pe cari le găsim numai la Români, cu caracterul lor topic, înclinăm a crede, cu multe șanse de probabilitate, că Ap. Andreiu trebuie să fi trecut și în stânga Dunărei la Geto-Daci și coloniile grecești din Nordul Mării Negre, după cum pretind tradițiunile bizantine mai posterioare.

Când Ap. Andreiu avea atâtea de făcut în țara Trogloditilor, cu acci pigmei idiotisați de febra palustră, briganzi prin fire și apucaturi, antropofagi prin moravuri, cari în acest haos de rase cră un babilon de limbi, fearele sarmate, acea turbă de sacrificatori de oameni, cari nu mai aveau nimic sfânt care să laude în rautatea lor, cari trebuia să vină la niște clienți atât de nărăviți, oare se mai poate cugeta că Ap. Andreiu sa se fi dus să predice Evangelia: Sogdianilor, Sacilor și Scythilor, de pe lângă Altaii de azi? dar chiar dacă tradițiunile bizantine ne-ar confirma aceste aserțiuni ale Fer. Ieronim, noi tot le-am primi cu multă dificultate; că doctrina creștină a fost predicată de către Ap. Andreiu, se vede în epist. Ap. Pavel către colosenii unde citim: „că *nu este barbar, Scyth, serv sau liber, ci toate și în toate Christos*“ (colos. III 11). Aici prin barbari trebuie să înțelegem pe Daci.

Sub influența predicărei evanghelice populațiunea Scythiei se transforma ca prin farmec. Salbaticii Besi și mulțimea cojocarilor (Pellicoruu) cari odata sacrificau oameni, — ne spune fericitul Ieronim și tocmăi aici e culmea contradicțiunilor sale — au schimbat sacrificiul cu cântarea cea dulce a lui Christos și fiindcă ei au aceeași credință cu noi, puțină lupta contra noastră (Bis. ort. Română X/85 p. 704). În altă parte, vorbind de succesul predicei Episcopului roman Nechita Remezianul, ajunsese să se facă din acei Bessi, briganzi monachi (Albert Fabriciu *Salutaris Lux Ev.* p. 457 ed. Hamburg 1731).

CAP. XI

Dovezile despre predica Apostolului Andreiu în Scythia (Dobrogea).

Am probat, până acum, cu citate din scrierile autorilor contemporani și cu faptele ce le descriu, că pe timpul răspândirii Apostolilor la predică, nu există decât o singură Scythie, și aceasta eră actuala Dobrogeie ; conchidem deci, că Scythia noastră a fost rânduită de D-zeu, prin sorți, Ap. Andreiu, și acest fapt este confirmat de întreaga biserică creștină ; Bolandiștii, vorbind de neîntrerupta succesiune a Episcopilor în Dacia Traiană, provine probabil (fortassis) de la Ap. Andreiu „cui Scythia in sortitione provinciae „obtigisse *communi traditione credit Ecclesia*“ (Acta Sanctorum tom. 11 pe Aprilie 87).

O altă confirmare a predicei Apostolului nostru în Scythia, ne-o afirmă Biserica Romană, când ne spune : *Sanctus Andreas Apostolus Christi Evangelium in Tracia et Scythia praedicavit* (Martirologiul Roman. p. 230).

Înainte de a se aduce dovezile diferiților scriitori bisericești, cu privire la călătoriile misionare ale Apostolului Andreiu, să dăm câteva notițe biografice despre viața și activitatea Apostolului nostru.

a) **Apostolul Andreiu, cel întâiu chemat**

(Note biografice)

Sf. Ap. Andreiu este din Vitsaida, orașel în ținutul Zabulonului din Palestina, fiul lui Iona, frate cu Apostolul Petru, corifeul Apostolilor.

Apostolul Andreiu a fost mai nainte învățăcel al Sf. Ioan Botezătorul. Când acesta se întâlnește cu Iisus, la Iordan, și zice: „Iată mielul lui D-zeu, care ridică păcatele lumii“, Andreiu parăsește pe învățătorul său și se atașează de persoana Mântuitorului, din care cauză s'a numit și cel întâi chemat. În urmă chemă și pe fratele său Petru, zicându-i: „Am aflat pe acela despre care se vorbește în lege și în profeți“, adică pe Iisus din Nazaret. Petru văzând pe Isus, se încredințează repede de adevărul celor spuse de fratele său. Amândouă frații se ocupau cu meseria tatalui lor, adică erau pescari. Într'una din zile, Mântuitorul, văzându-i pescuind, le zise: „Lăsați mrejele și veniți după mine, căci va voi face pe voi vânători de oameni. Din acest ceas au lăsat tot și au urmat pe învățătorul lor până la moartea sa. Au fost martorii învierii sale din morți, apoi înălțării sale la Ceruri, când le-au și poruncit tuturor Apostolilor să nu se despartă de Ierusalim până ce mai întâiu nu vor fi înbrăcați cu putere de sus.

La 50 zile după învierea sa, și după 10 zile de înălțare la Ceruri, le trimite Apostolilor pe Duhul Sfânt. Apoi Mântuitorul îi trimite la predică zicându-le: *„Mergând înrățați toate popoarele, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sf. Duh, învățându-i să păzească toate câte am poruncit vouă“* și „Iata cu voi voi fi în toate zilele până la sfârșitul veacurilor“. (Mateiu XXVIII v. 18—20).

Istoria despre începutul și raspândirea Creștinismului — după Invierea și Înălțarea lui Christos la Ceruri — precum și originile și dezvoltarea ierarhiei creștine, le găsim în faptele Apostolilor.

Eusebiu (264—340), care a scris cel întâiu' tratat de istorie bisericească, a cules toate tradițiunile bisericei primare; tot el ne raportează și tradițiunea că: „Mântuitorul ar fi poruncit Apostolilor ca să nu se depărteze de Ierusalim timp de 12 ani“. Această dată ar coincide cu anul 42 sau 44, când a fost ucis Iacob, fratele Domnului (Const. Erbiceanu Ist. Mitrop. Mold. și Sucevei p. V).

De la această epocă, și după pogorârea Sf. Duh, trăgând sorți, s'au răspândit în toată lumea la predică, acolo unde fiecăruia dintr'înșii i-au căzut sorțul; dintre aceștia Apostolului Andreiu i-a căzut ca sorț al activității sale Apostolice, Scythia.

Lăsând la o parte cestiunea unde a predicat fiecare dintre Sfinții Apostoli, ne vom ocupa în special numai de locurile unde a predicat Apostolul nostru și vom dovedi că acea Scythie nu este alta decât Dobrogea.

b) Tradițiunile bisericești, despre predica Sfântului Apostol Andreiu în Scythia

după istorisirile călugărului Epifanius și versiunea Georgiani

Pe lângă scurtele notițe istorice, despre călătoriile Apostolice (misionare) ale Ap. Andreiu, mai sunt istorisirile apocrife ale ereticilor, care ne înfățișează persoanele cari însoțeau pe Apostol și locurile pe unde au umblat, cu multe detalii. Aceste istorisiri sunt faurite deeretici și în special de gnostici. Ele poartă numirile de: *Πράξεις* fapte, *Περίοδοι* călătorii, *θαύματα* minuni, *Μαρτύριον* — Martirul Apostolilor etc. Eusebiu cunoștea toate aceste lucrari, cum și toți scriitorii veacului IV; iar cele privitoare la Ap. Andreiu, erau atribuite gnosticului Leucie Harin. Gnosticii scriau faptele Apostolilor pentru scopurile lor doctrinale. Dar acestea serveau și pentru completarea lipsurilor istorice

din cărțile sfinte și autentice Noului Testament, care nu vorbesc nimic despre Ap. Andreiu.

Din istorisirile gnosticilor, și în special ale lui Leucie Harin, cunoaștem predica Ap. Andreiu și Matheiu în țara Antropofagilor sau a Mirmidonilor¹⁾.

Mai pe urmă s'au format alte istorisiri despre Ap. Andreiu, curățite de doctrinile eretice, având ca bază tradițiunile locale, dar totuși influențate de elemente din cărțile apocrifo.

Cea mai veche din aceste istorisiri este epistola presbiterilor și diaconilor bisericilor din Ahaia, în care se descrie cu deamănuntul moartea martirică în Paleo-Patre, și care epistolă a intrat în alcatuirea sinaxarului bisericii noastre, pentru ziua Sf. Andreiu, care se serbează la 30 Noembrie²⁾, după opiniunea lui Gallandius (Bis. ort. Rom. XVI, 678).

Cea mai completă însă din operele posterioare, care s'a ocupat de călătoriile apostolice ale Sf. Andreiu, de însoțitorii lui în călătoriile sale, cum și de învățăceii lui, este opera Monahului Epifanius intitulată: *Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων καὶ τέλους τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου καὶ πρωτοκλήτου τῶν Ἀποστόλων Ἀνδρέου* despre viața, faptele și sfârșitul sfântului, întru tot laudatului și întâiului chemat dintre apostoli, Andreiu. Epifanius a trăit pe timpul iconoclasmului, adică pe timpul lui Const. Copronim și Leon Armeanul (775 — 842).

Epifanius a iubit mult să călătorească pentru a-și aduna informațiunile sale; motivele călătoriilor sale le spune el singur: „Mulți au descris viețile și faptele deosebite ale sfinților bărbați, dar viețile sfinților Apostoli, nimeni până.

1) Țara Antropofagilor după Ovidiu și Ammian Marcelliu cade Scythia (Dobrogea) după cum vom vedea mai departe; iar a Mirmidonilor cădea în Tesalia.

2) Sinaxariu *Συναξαριον* adun, sunt biografiile sfinților care se citesc în zilele când nu se serbează amintirea lor.

acum nu le-a descris cum trebuie”. Luându-și osteneala, Epifanius a scris viața Sf. Andreiu. El și-a adunat materialul pentru lucrarea sa, din scrierile tuturor bărbaților sfinți. Monahul Epifanius zice că a cunoscut *tradițiunile* și scrierile bărbaților trăiți până la dânsul, între care și pe cele *Apocrife*. „Având la îndemână, zice Epifanius, asemenea scrieri memoriale și fugind de comunitatea cu iconoclaștii... noi am vizitat țările și orașele până la Bosphorul (de Azov) și așa, cu o mare dragoste, am cercetat despre sfintele deosebitelor locuri și despre reliquii”... Și trebuie să adăugăm, că pe timpul monahului Epifanius, asemenea cercetări, al căror rezultat se opunea iconoclasmului, care pretindea că cinstirea icoanelor și reliquiilor erau necunoscute bisericii vechi, erau foarte dificile de întreprins.

Din lucrarea lui Epifanius, pe noi ne interesează, între alte date, numai acele relative la soții de călătorie ai Ap. Andreiu și învățaceii lui, cari au conlucrat la răspândirea creștinismului prin părțile noastre ¹⁾.

Dupa Epifanius, Sf. Andreiu, ca și Ap. Pavel, a întreprins trei călătorii; pe fiecare o începea din Ierusalim, unde iarăși se întorcea pentru sărbătoarea Paștilor, după

1) Laboriosul Episcop Ghenadie Enăceanu, a scris un articol extrem de interesant, intitulat „*Întâele seminte ale creștinătății în Țările Române*”, și pe care-l folosim pentru complectarea studiului nostru, ne spune (Bis. ort. Rom. XVI, nota 9 de sub pag. 679/80), că textul grec al lui Epifanius despre Sf. Andreiu — de care dispunea — nu este cel original. Epifanius, lăsând mai multe goluri, ele au fost umplute cu fapte din codexul manuscris al secol. XII, precum și fapte luate din istorisirea Georgiană, despre Epifanius Scriitorul acestei istorii, este Ieromonahul Roman, care a trăit prin secolul X—XI și care a introdus în istorisirea sa și date luate din istorisirile locale, care după părerea unora, ale scriitorilor ruși bine înțeles, cari caută în toate modurile a-și justifica apostolicitatea bisericii lor, se ridică până la secolul V (Idem, ibidem). De aci se vede cât de puțin preț, trebuie să punem pe afirmațiile scriitorilor ruși, când se întemeiază pe asemenea narațiuni călugărești ca ale lui Roman ieromonahul, călugărului cronicar Nestor, cum și pe ale altora de aceeași categorie.

cum făceau și ceilalți Apostoli, și de unde iarăși plecà la predică câte doi, mai având și soți de călătorie pe Mathia, acel care s'a ales Apostol în locul lui Iuda, după înălțarea Domnului la Ceruri (Fapte I 23—24).

Plecând din Ierusalim prin Antiochia Siriei, apoi prin Tiana Capadociei, Apostolii au venit la orașul *Sinopi de pe malul Pontului* și în țara *Scythilor* (Bis. ort. Rom. XVI, 680).

Vedem deci, ca Epifanius duce pe Apostolul nostru pe aripele imaginațiunei sale, *imediat* din *Sinopi* în țara *Scythilor*; aceasta transbordare bruscă, pare mai mult o lovitură teatrală, decât o afirmațiune istorică, căci iarăși îl transportă din *Scythia* în *Sinopi*, lângă fratele sau Ap. Petru și ceilalți soți de calatorie. Apoi istorisește cum Petru se desparte de Andreiu spre a merge la Roma; apoi Epifanius, istorisește cum i-a arătat monahul Teofan scaunele Apostolilor, pe cari s'au odihnit în *Sinopi*, o icoană zugrăvită pe marmură, portretul Apostolului nostru și pe care iconalastii s'au încercat s'o răzuiască, dar n'a putut; în fine, cum erau de primitori *Sinopienii* și altele, pentru ca iarăși să se întoarcă la Apostolul Andreiu, care depărtându-se de Petru, se duce spre Răsărit și a mers până la *Amis* lângă Pont (Bis. ort. Rom. XVI, 681), cu soții și învățăceii lui, Thadeu și Mathia, Tihie și Stahi, Evod și Simion, Agapit și Dometie. Aici locuitorii aduc daruri, dar Apostolul le împarte și după ce predică și botează multa lume, calatorește mai departe cu învățăceii lui și ajung la Trapezund, orașul Lazicei, și după ce boteaza și aici, și apoi pe mare s'a dus la Ierusalim, pentru sărbătoarea Paștelor (Idem p. 682). Cu alte cuvinte Apostolul în cea d'întăiu calatorie a atins laturile Sebastopolului sau vechiul Dioscur, din Colhida (Ibidem, nota 11 de sub pag. 682).

Dupa sarbatoarea cinci-zecimei, când ceilalți Apostoli s'au întors la predică, Sf. Apostol a plecat în călătoria a doua.

Din Ierusalim el a fost însoțit de Apostolii : Petru, Ioan, Filip și Vartolomeu, și cu ei a mers până la Antiohia Siriei și apoi până în Frigia de sus, iar cu Ioan până la Efes, unde amândoi Apostolii s'au oprit și au predicat (Ibidem, p. 683).

Călugarul Epifanius ne spune, ca pe când Ap. Andreiu predică în Efes, împreună cu Ioan Evangelistul, Domnul i-a zis : „*Mergi în Bitinia, că pe tine te așteaptă încă Scythia*“ (Bis. ort. Rom. XVI/92 pag. 683), iar după istorisirea georgiană, *Gothia* ; evident că această din urmă nu este decât un adaus posterior.

Că Ap. Andreiu a primit ca sort al activității sale apostolice *ampla pars orbis*, după expresiunea lui Assemani, nu mai rămâne îndoială, și deci a putut să predice în călătoria sa spre Scythia în toate orașele din drumul călătoriei sale, începând cu Samosata, Neocesarea, Trapezunt, Sinopi, Amastrida Pontului, apoi Nicomidia Heraclia Pontica, ori Tracia până în Scythia. Dar aici călugărul nostru se încrecă, și încrecătura lui provine de acolo, că în timpul Iconoclaștilor, când trăește și serie Epifanius, nu mai există nici o țară cu numele de Scythia, că Scythia Minor fiind cucerită de Bulgari, nu mai este cunoscută cu această denumire ; apoi lipsindu-i cunoștințele istorice și geografice anterioare lui, nu poate să cunoască situațiunea geografică a Scythiei, limita activității misionare a Apostolului nostru.

Dacă Epifanius ar fi avut cât de puține cunoștințe istorico-geografice, putea cunoaște din ordinul Domnului, adresat în Efes lui Andreiu, „*Mergi în Bitinia că pe tine te așteaptă Scythia*“, că această Scythie trebuia căutată dincolo, iar după noi dincoace de Bitinia, adică în Tracia ; aceasta eră calea naturală indicată de ordinul primit. De aceea și Apostolul nostru, în prima direcțiune a călătoriei sale a doua din Efes, se îndreptează spre Laodicea Frigiei, merge în Niceia (Bitiniei), apoi în Nicomidia și Halcedon, trece Propontidea, vizitează Heraclia Tracia și de aici se în-

dreptează spre țara Scythilor și ajunge până la Odisopol; cu alte cuvinte în Scythia, caci noi am văzut că la începutul erei creștine, Odisul făcea parte din Hexopolia pontica, sub președinția orașului Tomi (Tocilescu, Mon. Sculpt. și Epigr. p. 67—68).

De altfel, nici nu putem să înțelegem, când zice că Apostolul în direcțiunea întâia din călătoria a II-a a ajuns până la Odis, decât ca de la Heraclia Pontica a trecut pe lângă Bizanțiu, luând drumul pe malul vestic al Mărei Negre până la Odis spre Scythia (Bis. ort. Rom. XVI/92, Nota 14 de sub p. 684).

Cu alte cuvinte, numai acum merge spre țara care i-a eazut sorțul pentru activitatea sa apostolică. De data aceasta Epifanius este de acord cu adevărata tradițiune a Bisericii; caci din Efes, luându-și rămas bun de la Ioan, Andreiu cu învățaceii sai, merge predicând (Bis. ort. Rom. XVI/92 p. 683) *in tota maritima ora Bithinae, Ponti, Traciae et Scythiae* (Assemani V, 391).

Epifanius însa, îl aduce numai până la Odis sau Odisopolul din harta Peutengeriana (Varna). Prin aceasta a doua călătorie el atinge numai limita septentrională a Scythiei. În Varna pune ca Episcop pe Apion, unul din învățaceii lui. (Bis. ort. Rom. XVI/92. 683).

Calugarul Epifanius însa, din nou se abate de la tradiția bisericeii, căci fiindu-i frică — probabil — ca pe Apostolul nostru sa nu-l sfășie antropofagii Scythiei, trăitori pe lângă orașele Tomi (Constanța) și Callatis (Mangalia) (Strabon VII c. 6 § 12), îl ia repede, nu însa din Odis ci din Heraclia tracia, și trecându-l pe lângă orașul Olimp, îl transportă la Niceia. Aici îl lasa să se mai odihnească puțin „caci Apostolul face mai multe minuni cu toiagul său de fier, cel facator de minuni, care avea în vârf crucea, pe care a înfipt-o acolo în locul idolului Artemidei, sfărâmat și unde se adună duhurile necurate“. (Bis. ort. Rom. XVI/92 p. 683).

Dupa ce rânduește bisericile cu toate cele trebuitoare, se

duce în Halcedon, unde pune ca episcop pe Tihic, un alt învățăcel al său. Apoi de aici pleacă în Heracleia Pontica, trece în Amastrida Paflagoniei, la Trapezund, Neochesarea, Samosata, de unde s'a dus la Ierusalim pentru sărbătoarea Paștelor.

După versiunea georgiană, Apostolul Andreiu a stat multă vreme în Amastrida, unde a predicat și a înființat mai multe biserici, instituind mai mulți episcopi, preoți și diaconi, i-a învățat savârșirea liturghiei și altor rugăciuni; de aici a plecat la Trapezund și apoi la Ierusalim. (Assemani V. 396; Bis. ort. Rom. XVI/92 p. 685). Vom discuta cestiunea Scythielor și contradicțiunea în care cade călugarul Epifanius, după ce vom vedea și Scythia din călătoria a treia a Ap. Andreiu.

c) **A treia călătorie misionară a Ap. Andreiu.**

După cincizecime, Apostolul nostru a întreprins a treia călătorie misionară, însoțit de astă dată de Simon Chananitul, Mathia și Tadeu, și au venit la Edesa. Tadeu rămase la Abgar, regele Edesei, spre a-l vindeca de o boală, după o veche tradițiune.

Sf. Ap. Andreiu, împreună cu Simon și cu ceilalți, după versiunea georgiană, au trecut în Alania la orașul *Fust*. (Bis. ort. Rom. XVI 92 p. 686). Aici se vede că venirea Ap. Andreiu în Alania este o invențiune, de oarece Alanii nu apar în istorie decât după veacul al II-lea al erei noastre. (Lavissee et Rambaud I p. 50).

De aici au trecut în Abasgia (Abhazia) și a ajuns pâna la marele Sebastopol (vechiul Dioscur). În Sebastopol, Sf. Apostol Andreiu a așezat ca Episcop pe Simon (după versiunea georgiana Simon Zilotul și nu Cananitul), iar el cu învățăceleii lui s'a dus la Zihia și de acolo la Sugdeii de sus.

De aici Apostolul a venit la Bosfor (Cimmerie)¹⁾, care se află pe cealaltă parte a Pontului, oraș până la care „am mers și noi“, adauga Epifanius. (Bis. ort. Rom. XVI 656).

În istorisirea georgiană locurile Georgiei, unde au predicat Ap. Andreiu și Simon, sunt schimbate, ceea ce ne face să presupunem, zice P. S. Episcop Ghenadie Enăceanu, că în aceste locuri se aflau tradițiuni locale mult mai vechi decât acele adunate de Epifanius în Bosfor (Idem, ibidem, p. 687 cf. Assemani V. 306).

Din Bosfor — ne spune mai departe Epifanius — Sf. Ap. Andreiu s'au dus la Theodosia, unde după ce au botezat pe câțiva, au venit la Herson (*în textul georgian oraș al Goților*). Ramânând acolo câteva zile, Apostolul s'au întors la Bosfor, iar de acolo la Sinopi; aici după ce-i întări în credință pe Sinopieni, le așează ca Episcop pe Filolog. Apoi plecând mai departe și întemeind bisericii, a venit până la Bizanț. Aici așează ca Episcop pe discipulul sau *Stahie*. *Item et divus Andreas Stachim in trono Constantinopolitano suum in locum suffecit* (Harduin acta Conciliorum XI p. 242).

De acolo, Apostolul s'a dus în Eraclea Traciei, apoi a trecut cu predica prin orașele Macedoniei. În istorisirea georgiana se spune că Apostolul a stat mult timp în Tesalonie, învățând poporul și întărind pe credincioșii convertiți de Ap. Paul.

Calatoriile Apostolului s'au terminat în Ahaia, unde în orașul Paleo-Patras a murit de moartea martirică. Istoricul morții Apostolului în Paleo-Patras a lui Epifanius este aproape identic cu epistola presviterilor și diaconilor bisericii din Ahaia (Migne Patrolog. graec II), care epistola a intrat și în alcătuirea sinaxarului de la 30 Noembrie).

1) Aici Epifanius citează numele Episcopilor întâlniți de dânsul în Bosfor și anume: Olimvadie și Gheorghe *εποψήριον* ales, dar nehirotonit încă. Acești Episcopi au istorisit lui Epifanius minunile Sf. Andreiu. Epifanius ne mai spune că Epul Olimvadie știa zece limbi (Bis. ort. Rom. XVI nota 17 de sub pag. 686).

Din cele expuse până aici, constatăm că monografia Ap. Andreiu, după Epifanius, este pe deoparte incompletă, iar pe de alta obscură și, în al treilea rând, fabuloasă (Tillemont I 341 și 620. Fabricius Biblioteca Græca IX p. 54 cf. Assemani V 397).

Este incompleta, de oare ce stăruiește asupra unor lucruri prea mult, iar faptele aduse de el sunt departe de a avea seriozitatea istorică, fiind amestecate cu multe lucruri fabuloase; iar altele, care ar merita o deosebită atențiune din partea istoricului, sunt lăsate la o parte, ori numai amintite, și acestea în mod atât de confus, încât, când voiești să întreprinzi cercetări, prea puțin te poți folosi de materialul adunat de dânsul, de ex.: Dacă comparăm Scythia din călătoria întâia cu cea din a doua, vedem că autorul nu cunoaște precis, decât că Apostolului nostru i-a căzut, conform tradițiunilor sfinte, ca sorț al activității sale Scythia.

Când este însa vorba sa precizeze în care parte a Imperiului roman există acea Scythie, nu o face, ci umblă pe dibuite. Așa, în prima călătorie, din Sinopi îl duce pe Apostol în Scythia și fără să arate în ce parte este acea Scythie, în care oraș sau orașe ale Scythiei a fost și cât timp a predicat, ce rezultat a avut predica lui acolo, îl aduce pe Apostol iarăși la Sinopi, lângă fratele său Petru.

În a doua călătorie, Apostolul a fost însoțit și de alți Apostoli, având fiecare învățăceii lor; vizitează iarăși stațiunile misionare — ca să mă exprim așa — apoi însoțește pe Ioan Evangelistul până în Efes, unde predică împreună câțva timp. Din Efes primește ordin, *ca să meargă în Bitinia, că pe dânsul 'l așteaptă încă Scythia*. De data aceasta îl ia pe Apostol, îl duce în Bitinia, de acolo îl trece în Tracia, ajunge până la Odisopol (Varna), d'abea îi lasă timpul material să institue un Episcop și repede îl transportă; de data aceasta nu din Odisopol, ci din Heraclea Tracică îl duce prin Niceia și alte stațiuni misionare, și de acolo la

Ierusalim. Este deci acum întrebarea: îndeplinitu-și-a Ap. Andreiu îndatoririle impuse de sorțul său ?

Epifanius singur n'ar putea sa răspunda, cel puțin la primele doua calatorii misionare.

În a treia calatorie, Epifanius duce pe Apostol pe cale dioscuriana pâna la Marele Sebastopol, unde într'adevar îl duc tradițiunile bisericești (Le Quien I 1093 — 1094, Assemani V 391). De aici îl poarta la Abasgi și la Zechi în Lazica, apoi în Transcaucasia la Bosporitani și Chersoniți (în Crimeia de azi).

Dacă cercetam vechimea creștinismului la aceste popoare, apoi, constatam ca aici a existat, doctrina creștină, cu câteva secole posterioare Ap. Andreiu.

Așa, cel mai vechiu episcop al bisericii din Zechia îl gasim la anul 536, iar al bisericii Bosporului (Ecclesia Bospori) îl aflam pe Cecropius în anul 344 (Sozomen lib. IV c. 16). Asemenea și biserica Chersonesului Tauric nu se ridica la o vechime mare, decât la finele veacului al doilea. (Le Quien I 1325 — 1332).

Daca vechimea Bisericii din Crimeia s'ar fi ridicat până la secolul I-iu al erei creștine, Golubinsky, marele istoric bisericesc rus, ar fi anunțat'o *urbi et orbi*, el din contra probeaza ca!Ap. Andreiu n'a trecut în Transcaucasia, unde-l duc legendele posterioare grecești: „Trupește, nici un Apostol n'a vizitat țara noastră, zice Golubinsky, dar este necesar de a primi, ca suflește toți au binecuvântat-o“ (op. cit. pag. 9).

Însa istoricul și-aduce imediat aminte că e rus ; și ca să-i mângâie pe compatrioții lui, cari au credința nestrămutată ca au primit creștinismul din mâinele Ap. Andreiu, adaoga : „Și noi Rușii, asemanatori tuturor celorlalte popoare, ce au „primit creștinismul în mod direct din mâinile Apostolilor, „nu suntem întru nimic mai jos fața de oricine în biserica creștină“. Ba bine ca nu !

Daca într'adevar Epifanius ar fi fost un cunoscător pri-

ceput al Istoriei și Geografiei, cu materialul adunat ar fi precisat de atunci, care a fost Scythia menita de Providența prin sorti, ca Ap. Andreiu să raspândească doctrina Evangheliei. Din cauza insuficienței sale științifice, culegând tradițiunile și legendele fără nici un discernământ, adică și bune și rele, și adevărate și false, și deci din cele culese neputând cunoaște adevărata Scythie, a lasat-o și el în plata Sf. Andreiu, cauza care a dat motiv popoarelor mai posterioare de a-și atribui fiecare predica acestui Apostol, la teritoriul locuit de dânselc. Epifanius facea istoria după situația geografică, cum eră pe timpul lui, nu înșa cum fusese în realitate pe timpul raspândirii Apostolilor la predica.

În cataloagele de cari am vorbit cu altă ocaziune, și în care, pe scurt, dar cu multă siguranță, indica stațiunile misionare ale călătoriilor Apostolului Andreiu. se vorbește de Tracia, Bitinia, Pontu și apoi de orașele din jurul râului Fasis, de marele Sebastopol. (Bis. ort. Rom. XVI/92, 682).

Pontul și Bitinia sunt țările clasice ale creștinismului; ele cadeau în calea Scythiei și în special Bitinia, începând cu laturea Sud-vestică a Mării Negre, aicea se unea cu Scythia. Tracia cataloagelor, este considerată ca fiind vorba de cea Europeană (cu posesiunile Scythilor și Celților, cu care se aflau împreună), de partea opusă până la Propontide și Helespont (Strabon VII c. 5 § 1). Deci, pe aceasta cale aduc cataloagele pe Ap. Andreiu în Scythia (Bis. ort. Rom. XVI 92 p. 680); de la aceasta regula fac excepție, Pseudo-Doroteu și Sofronie amicul intim al fericitului Ieronim, dar amândoi acești scriitori sunt combatuți de savantul francez Le Quien (I 1093—1094), și care ni-i prezintă ca pe niște istorici prea puțin serioși și cari pun persoanele și faptele întâmplare după imaginațiunea lor și nu după cum stau lucrurile în realitate (Vezi și Patrolog. Migne II p. 1187—1303) asupra verității cataloagelor, ca unele ce înfațișează vechea tradițiune a bisericii, ca unele ce sunt formate chiar la baza tradițiunilor.

CAP. XII.

Tradițiunile Bisericeii Orientale, despre predica Ap. Andreiu și discipolilor lui în Scythia și Dacia.

Biserica Orientală, la rândul ei, ne transmite o tradițiune extrem de interesantă, nu numai pentru vechimea ei, care se referă la predica Ap. Andreiu în Scythia, ci și la Biserica Daciei-Traiane.

Aceasta tradițiune ne este făcută cunoscut de un distins orientalist rus, de Episcopul Porfirie Uspenski, care fiind trimis de guvernul imperial rusesc pentru studiul bibliotecelor din Orient, a descoperit un manuscris la mănăstirea din Muntele Sinaii din Arabia, intitulat *Συναξάριον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ χειρόγραφον 1249 ἔτους* (Sinaxariul anului întreg, manuscris din anul 1249 (Bis. ort. Rom. V 512). Acest manuscris este cunoscut sub numele de Menologiul Basilian sau al Imparatului Basilie 976 — 1125 (Bis. ort. Rom. V, p. 647).

Prin acest manuscris se confirmă pe de-o parte tradițiunea raportată de Origen, Eusebiu și Eucheriu cu privire la predica Ap. Andreiu în Scythia; iar pe de altă parte, ne spune ca Sf. Ap. Andreiu a avut, între alții, și trei discipoli numiți: Inn, Pinn și Rimm (Bis. ort. Rom. XVI 869); ei au venit din părțile de miază-noapte la Apostolul nostru, și că l-ar fi ajutat la predica creștinismului, și după ce s'au desavârșit în doctrina creștină, ei s'au întors la compatrioții

lor, care i-au ucis prin înecare în râul Museon (Buzeu), (Dimitrie Petrescu, Martirii crucii, p. 44 — 45).

Amintirea acestor sfinți martiri, cari au predicat *in pământ varvaricesc*, se pomeneste în 20 de zile ale lunii lui Iunie, cum și la 20 Ianuarie.

Predica acestor martiri în Dacia este pusă pe timpul regilor daci Cotiso și Dura 45—93 p. Chr. (Vezi viețile sfinților pe Iunie și Ianuarie la zilele amintite; pentru detalii, vezi Originile Bis. Românilor din Dacia Traiana).

A) **După Niceta Paflagonianul și Nicefor Calist.**

În Biznaț, ca și în țările vecine lui, adică în Scythia, există tradițiunea despre Ap. Andreiu ca întâiul predicator al creștinismului, după cum am văzut din Epifaniu; istorisirile următoare, au acomodat numai tradițiunea, la deosebitele împrejurări istorice.

Pe la finele veacului IX și începutul celui al X, traia în Constantinopol vestitul orator Nichita Paflagonianul, cunoscutul vrășmaș al lui Fotie, care are cuvinte panegirice la toți Apostoli.

În cuvântul de lauda pentru Sf. Andreiu, se exprima:

„Primind asupra-ți Miază-Noapte, tu ai călătorit la Iberi, Sarmați, Tauri și Scythi, vizitând fiecare localitate și oraș aflate la Miază-Noapte de la Pontul Euxin, cum și acele cari se află la Miază-Zi“; iar în alta parte se exprima: „Cuprinzând toate țările de la Miază-Noapte și toată laturea Pontului cu puterea cuvântului, a înțelepciunii și a judecăței, precum și cu puterea semnelor și a minunilor, pretutindenea a înființat pentru credincioși Altare, preoți și Arhierei și așa el s'a apropiat de acel vestit Bizanț“. (Oratio in laudem S. Ap. Andreae in Migne Patrol tom. 105 p. 64 — 65).

Nicefor Calist, scriitor din veaculul XIV, vorbind despre

predica Ap. Andreiu spune ca, după Înălțarea Domnului la Cer și primirea Sf. Duh, în formă de limbi de foc, i-a căzut *prin sorți* ca și acesta să fie trimis la popoare: „Capadocia, Galatia, Bitinia i-a căzut în partea sa. S’a dus și în țara care se numește a Antropofagilor, cum și în deserturile Scythilor, de ambele părți ale Pontului Euxin în părțile despre Nord și Apus, iar de aici s’a dus spre Bizanț ¹⁾“ etc.

Drumul indicat de Niceta Paflagonianul, pentru predica Ap. Andreiu, este opus celui indicat de Nicefor Calist.

Niceta Paflagonianul duce pe Apostol pe la Iberi, trece la Sarmați, la Tauri și la Scythi.

Nicefor Calist, din contra, îl duce prin stațiunile misiunare indicate de calugărul Epifaniu: Capadocia, Galatia și Bitinia, apoi predica creștinismul în țara Antropofagilor iar de aici trece în stânga Dunărei și predică prin deserturile Geților (numite pe timpul sau ale Scythiei) și cari ating sudul Basarabiei de astazi. Deci numai caile sunt diferite, localitățile sunt aceleași.

Scriitorul bisericesc rus Golubinsky (op. cit. p. 10) pretinde — fara să aducă vreo probă — ca afirmațiunile acestor doi scriitori n’au absolut nici o autoritate istorică; căci tradițiunile mai posterioare deși trec pe Apostol prin Transcaucasia în Europa, pe aceasta din urmă, însă, o limitează exclusiv cu țărmurile Mărei-Negre, și anume cu orașele Bospor, Theodosia și Chersonesul, și se pare că autorul nostru ar înțelege prin aceasta Scythia, deși se ferește cu intențiune de a se exprima, ceea ce, de altminterlea, nici n’ar fi putut’o face.

1) Κλήρω καὶ οὗτος πρὸς τὰ ἔθνη ἐστέλλετο Καπαδοκία, μὲν οὐ, αὐτῶ καὶ Γαλατία καὶ ἡ τῶν Βιθυνῶν διαλάχχανον. Ἀπῆλθε γε μὴν καὶ τῇν ἡ τῶν ἀνθρωποφάγωνων νόμασθαι, ἡ τε Σκυθῶν ἐρημία. Εὐξείνως τε πόντος ἐκάτερον τα τε πρὸς αὐτῶν καὶ νότον αὐτοῦ κλίματα τότε Βυζάντιον ἐφῶ καὶ πρῶτος ἐπίσκοπον τὸν θεῖον Στάχυν καταστήσας ἐν ἐκκλησίᾳ; ἣν ἐκεῖσε πρῶτος ἐπή- ξατο εἶτα διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας, etc. (Nicefor Calist lib. II c. XXXIX).

Nicefor Calist pune țara Antropofagilor între Tracia și Deșerturile Scythilor. Dar aceste deșerturi ale Scythilor, după invasiunea Geților în Scythia Maior, ele au luat denumirea geografică de *Deșerturile Geților* și care, după Strabon (VII c. 3 § 17), se întind dela gurile Dunărei pâna la revarsatura Boristenului (Iorga, Chilia și Cetatea albă p. 17).

Dupa marturia acestor scriitori, Ap. Andreiu a predicat creștinismul și în stânga Dunărei, deci în Sarmatia Europeană și Romana, care, după Ptolomeu, cuprindeă Basarabia și Moldova de azi pâna la Munții Carpați¹⁾ și gurile Dunărei, și noi am vazut ca Bastarnii ocupaseră insula Peuce de la gurile Dunărei, fiind numiți din aceasta cauza și Peucini; și este cunoscut ca parte din Bastarni traiau amestecați cu Traci de la Dunărea de jos (Strabon VII c. 3, § 2).

Dacă punem în legatură predica Ap. Andreiu, cu istorisirile lui Niceta Paflagonianul „ca a predicat Evangelia la Ibieri, Tauri și Scythi“ (Bis. ort. Rom. XVI 902, p. 690 91), și în fine „în părțile de Miază-Noapte și Apus“, cu afirmațiunile lui Nicephor Calist (lib. II c. 39), care duce pe Apostol pe calea cataloagelor prin obicinuitele stațiuni misionare din țările clasice ale creștinismului: Capadocia, Galatia, și Bitinia și ajunge în țara *Antropofagilor*, care-i foarte aproape de Bizant și deci nu-i alta, după cum am vazut, de cât Scythia, apoi trece în stânga Dunărei în *Deșerturile Scythilor*, vedem o confirmare a vechilor Apologeți: Tertulian, Origen și alții, ca creștinismul a fost predicat: *Scythilor*, *Dacilor* și *Sarmatilor*, în a doua jumătate a Secolului I-ii al erei noastre.

Dacă mai adăogăm pe lângă aceasta legendele despre

1) Sarmatiae in Europa situs.... et ipse interluit parum super Daciam usque ad Carpatum montem.... et super Daciam Peucini et Bastarni etc. (Ptolomeu Geograph. op. A. M. Patadino Venetio 1596 lib. III c. 5 p. 68—70).

lupi, strigoi, stafii și altor duhuri necurate, aflate în tradițiunile poporului, care stau în stânsa legatura cu persoana Sf. Ap. Andreiu, putem trage conclusiunea, fără teama de a fi desmințiți, ca afirmațiunile lui Niceta Paflagonianul cum și ale lui Nicefor Calist, au un caracter pur istoric, căci ele confirma istorisirile Apologeților, iar acestea la rândul lor sunt confirmate de tradițiunile, legendele și practicile religioase la Români în spre ziua Ap. Andreiu.

B) Predica Apostolului Andreiu în Scythia după Le Quien și Assemani.

Le Quien¹⁾ după Bolandiști, este singurul scriitor străin, care a adus mari servicii istoriei bisericei Românilor din ambele Dacii : Traiana și Aureliană, și pentru care trebuie să-i fim recunoscători. Tratând originile creștinismului la Români, când vine cestiunea la Scythia, nu numai că istorisește, dar afirmă cu toata convingerea că Scythia lui Origen, Eusebiu, Eucherie este Scythia minor, ori numai Scythia în care a predicat Ap. Andreiu, în urma sorțului căzut; la Quien — pentru prima oară după câte știm noi — este acela care dovedește falșitatea afirmațiunilor din cataloagele lui Sofronie de Palestina, a lui Pseudo-Doroteu de Tyr, și neagă afirmațiunile Fericitului Ieronim, când susține ca Ap. Andreiu a predicat doctrina creștină, Sogdianilor, Săcilor și Scythilor.

1) Michaelis Le Quien, eruditul călugăr dominican (ordinis Fratrum Praedicatorum) născut la Boulogne — sur Mer (1661 † 1733) a scris : *Défense du text hebreu et de la version Vulgate* 1690 în — 12; dar cea mai însemnată lucrare a sa, și care are o deosebită importanță pentru Istoria Bisericei Românilor din ambele Dacii: Traiană și Aureliană, este : *Oriens Christianus* în quatuor patriarchatus digestus 1740, 2 vol. în fol, uvrăj preluerat după modelul lucrării *Gallia Christiana*. El a mai publicat și *Les Oeuvres de Jean Damascène*. (1712, 2 vol. în fol).

În Tracia, creștinismul a fost predicat de Ap. Pavel, după mărturia lui Teodoret (c. XV), apoi în Macedonia și în provinciile Illyricului; însă cele mai multe și mai variate documente grece atribuesc — zice Le Quien (I 1093) — răspândirea creștinismului în Tracia, Ap. Andreiu. El duce pe Apostolul nostru pe căile indicate de tradițiunile sfinte „Post Pontum et Bythiniam non Byzantium modo, sed Thraciam quoque, ceterasque itidem circumvicinas regiones“. Iar după Cambesius, ne spune că cele mai multe țări, cari s'au crezut demne de ambițiunea și zelul Marelui Apostol sunt: Bitinia, Pontul Euxin, Propontida pe ambele sale laturi până la Golful Astracen (ad sinum Astracenum usque) și țările cari se întind pe lângă Marea Neagră, Chalcedonul și chiar Bizantul; de asemenea și națiunile cari locuesc Tracia, până la Istrul (Dunarea ¹).

Dintre cei mai vechi scriitori greci, nici unul nu se abate de la tradițiunea sfântă, adică că Sf. Ap. Andreiu a predicat în Tracia (în care se coprindea și Scythia) afara poate, de acel Pseudo-Doroteu de Tyr care, vorbind despre Episcopii Bizanțului, ai secolelor primare ale creștinismului, pe cei mai mulți îi scoate din imaginațiunea sa (e suo cerebro finxit), noi însă ne-am convins de falșitatea afirmațiunilor sale și le-am înlăturat ca fiind lipsite de orice temei istoric (Le Quien I 1094). Doroteiu de Tyr și Sofronie de Palestina, sunt singurii cari pun, în cataloagele lor, predica Ap. Andreiu în țara Sodgianilor, Sacilor și Scythilor; „*quam quam fatendum quem Andreas ex Orientis partibus per Pontum in Graeciam usque venerit, consentaneum prorsus esse ut Chalcedone et ex Bithinia Bizantium appelens inde per Thiaciam transire debuerit. At longe potiori jure si viam alteram ultra Pontum Euxinum inierit*“. Apoi cineva nu trebuie să tragă concluzia greșită din acele (afirmațiuni) ale lui Sofronius (de Pales-

1) Nationes item quae Thraciam incolunt ad Istrum usque (Le Quien I 1093).

tina) și pe care Fericitul Ieronim le-a intercalat în cartea *De Scriptoribus ecclesiasticis*, despre unii din Apostoli, cum bună oara ne spune că Andreiu, fratele lui Petru — după cum am auzit de la cei mai bătrâni de cât noi — a predicat Evangeliul D. N. I. Chr. Scythilor, Sodgianilor și Sacilor, și în marea cetate a Sebastopolului, unde este castrul Absara și fluviul Fasis (acolo în interior locuiesc Aetiopii); a fost însă înmormântat în Patras din Achaia, după ce mai întâiu a fost ținut pe cruce de către Aegea, Prefectul Edesenilor (Le Quien I, 1094).

Ușurința cu care scrie Fericitul Ieronim, este isbitoare; el poartă pe bietul Apostol pe țărmii Oxului și Iaxartelui, adică de la Sogdiani ¹⁾ și la Saci ²⁾; de aici îl duce la obârșiele acestor fluvii de pe lângă munții Altai în *Tartaria antiqua*. Apoi îl duce pe calea dioscuriană (cunoscută noua din cele anterioare), și de aici în Patrele Achanii, unde primește moartea de cruce.

Le Quien însă se ridică contra acestei afirmațiuni, cu taria pe care o da numai convingerea dobândită din studiul aprofundat al cestiunii și, într'un stil lapidar, ne spune ca Ap. Andreiu n'a fost nici odată prin acele locuri, unde nici legendele rusești, atât de guralive, n'au îndrăznit să-l duca vreo dată; ci adaugă: *Observasse itaque sufficient, concordem sententiam veterum sanctissimum hunc Apostolum in Achaia mortem petiisse un le corpus eius Constantinopolim, Constantio Imp. transsectum fuit, ut proclive sit inde concludere, ab eo, apud Traces religionem propagatam esse.*

Astfel, Le Quien conchide, și cu drept cuvânt, ca Ap. Andreiu a predicat în Scythia Pontica ori Tracică, și nu în Mica Scythie (ἡ Μικρά Σκυθία). Cât privește iarăși despre Scythia Asiatica, situată, după Golubinsky și Păr. Stavro-

1) Ptolomeu Sodgianorum setus lib. IV, cap. XII Tab. Sept. Asiae pag. 154 op. Ant. Patomus.

2) Idem ibid. Sacarum setus lib. VI cap. XIII Sept. Asiae p. 155.

for Eusebiu Popovici, la Sud-Estul Mării-Negre până la Marea Caspică, suntem de acord cu Fericitul Ieronim, Părintele Eusebiu Popovici și Golubinsky, și recunoaștem că e calca în care erau stațiunile misionare, indicate de cataloage, dar la anul 44 după Chr. nu există în aceste regiuni ale Imperiului Roman o altă provincie cu numele de Scythia, afara de cât actuala Dobrogie.

Asemenca Assemani Josephus culege toate datele și faptele știute până la dânsul, despre viața, petrecerea și activitatea apostolică a Sf. Ap. Andrei, și pe care le publica în voluminoasa sa lucrare intitulată: „*Calendaria Ecclesiae universae*” tom. V Roma 1755 sub 30 Nombrie p. 391–397 et 399.

Assemani este un savant, și încă dintre cei mai laborioși; el a adunat un material istoric foarte prețios, însă lipsit de critica, ca și al calugarului Epifanius; de aceea lucrarea lui este un fel de bibliotecă, care poate mult folosi spre îndrumarea cercetătorilor, cu o singură condițiune, ca cel ce utilizează să-l utilizeze cu discernământ, căci el este un compilator, culege și bune și rele; expune tradițiunile și legende despre Ap. Andrei, fără a se ocupa, câtuși de puțin, dacă unele merita crezământ ori nu. De ex. la tradițiunile bisericești despre Ap. Andrei, după sinaxarul Basilian, arată locurile pe unde a predicat „*in tota maritim, ora Bithyniae, Ponti, Thraciae et Scythiae*” (v. 391). Apoi*Insueper praedicatio S. Andreae, facta* (Πράξεις o istorisire de origina gnostică. Biserica ort. Rom. XVI 92 p. 677) dicitur în Bithinia, în Ponto Euxino, în Propontidis partibus una cum chalcedone et Byzantio, în Tracia, în Macedonia, *usaque ad Istrum fluvium*, etc., în fine, amestecă orașele sau stațiunile misionare din călătoria întâia cu cele din a doua și din a treia (V 392).

Apoi, ia din Papebrochius (ad 30 Noembrie) convorbirea (colloquium) dintre Possevinus și Ioan Teribilul cu privire

la unirea bisericeii de Rasarit cu cea din Apus, la Sinodul Florentin, și despre care am vorbit. Arata după Herbersteinus, cum se laudă Rutenii că ei au primit creștinismul înainte de Vladimir și Olga (6463 955). Trece apoi la predica Ap. Andrei în Rusia, spune, după cronica ediției din Novgorod: cum a venit până la Boristene, cum s'a suit pe un munte, unde acum este Kievul, profețiile Apostolului despre Kiev, cum s'a dus la Varegi, cum printre Finlanda și Livonia „Romam navigando pervenisse“.

Apoi, după Culcinus (ad hanc diem 30 Noembrie), cum a fost crucificat Andrei pe o cruce de forma lui X.

Dintr'un fragment, al unei prefete, cum se mândrește Rutenii cu creștinismul lor (nou vane gloriari Ruthenos habere, primum fuisse in Rusia); apoi la Poloni și Lituani (V 394).

După înălțarea D. N. I. Chr. la cer, Apostolii aruncând sorti, „oblata est Andreae *ampla pars orbis*“, adică: Bithinia, P. Euxinus, propontidis.... et relique provinciae urbisque, *usque ad Mare Nigrum ac fluvium Danubium sese extendentes* (V 394).

În fine, ajungând la Bizanț, predică Evangelia, convertește pe mai mulți, hirotonisește preoți, pune ca episcop pe Stahi, caruia îi lasă sarcina de a rândui cele trebuitoare bisericeii, „*navigavit in Scythiam*“ (id, ibid. 395) și apoi a navigat în Scythia.

Iar de aici ajunge în Rusia, și ne istorisește (după prima cronică rusă p. 5), cum s'a suit Apostolul pe munții Kievului și cum a înfipt acolo o cruce, și adresându-se discipolilor lui le zice: „credite mihi magnam gratiam Dei illustraturam, multasque ecclesias his in partibus futuras“, apoi luminează cu botez toată țara Rutenilor (id. ibid.), ca și când Sf. Apostol ar fi botezat toate popoarele, și acum avea destula vreme să umble prin locuri pustii și să înfiga cruci pe munți nelocuiți.

Mai adaogă, ne spune Assemani (V 395), cei subjugăți de Rusia, că Ap. Andreiu de la ei a navigat în Scythia până la tronul său apostolic, pe care l'a fondat în Bizantz.

Singura expresie critică, pe care o aflăm la Assemani, este aceasta: că toate legendele Rușilor, Polonezilor, Lituanilor și Rutenilor, sunt necunoscute Sinaxarelor grecești (ibid. V 396).

Amintește mai departe că Fericitul Ieronim copiaza pe Sofronius de Palestina, apoi pe Pseudo-Doroteu (V p. 396) și pe care le respinge Le Quien, după cum am vazut; apoi de Nicephor Calist, despre care iarăși am vorbit. Arată popoarele Crimeei actuale și în urmă de Myssia „*quae est ad Istri ostia habitatores. Hi vero Huni et Comani vocabantur. Erant etiam qui eos Scythas nominarent. Nimirum, commune omnibus nomen Scytharum*“ și anume ei locuiau între Istru și Boristene, adică locuitorii valachi (V p. 121—122) din Dacia, nomazi și statornici (Nicep. Gregoras lib. I, c. 5 num. 1).

Deosebirea dintre Le Quien și Assemani, este următoarea:

Primul, istorisește în mod clar și totdeauna critic.

Secundul, îngrămădește materialul, fără nici un discernământ, de și aceasta nu face să-și pearza întru nimic valoarea lui; istoricul care știe să-l utilizeze după critica istorică modernă, va găsi la Assemani un material istoric foarte prețios.

Predica Apostolului Andreiu în Scythia (Dobrogea)

Tradițiunile Bisericii

După Acta Sanctorum ¹⁾

.... Οὗτος ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἠκολούθησεν μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, ἄλλω μὲν ἀποστόλῳ ἄλλῃ τις ἐκκληρώθη χώρα.

Τῷ πρωτοκλήτῳ δὲ Ἀνδρέᾳ ἦ τε Βιθυνῶν καὶ ὁ Εὐξείνιος Πόντος καὶ τῆς Προποντιδος τὰ μέρη σὺν Χαλκιδόνι καὶ Βυζαντίῳ καὶ Μακεδονία καὶ Θράκη, καὶ τὰ ἕως τοῦ Ἰστροῦ φθάνοντα, Θεσσαλία τε καὶ Ἑλλάς, καὶ τὰ μέχρι Ἀχαιοῦ, ἄλλὰ καὶ ἡ Ἀμινός, καὶ ἡ Τραπεζοῦς, καὶ Ἡράκλεια καὶ Ἀμαστρίς.

Ταῦτα δὲ οὐχ ὥσπερ ἐλόγος διέρχεται οὕτω κακεῖνος διήλθεν, ἀλλ' ἐν ἐκάστῃ πολλὰ τὰ ἀντιπίπτουσα ὑποστῆς

După Mitropolitul Moldovei Dositeu ²⁾

.... Acesta dacă urma lui Christos, când fu după înălțarea Sf. Sale și după pogorârea Sf. Duh, de și luara sorti și mersera cine în ce țara 'i-a aratat sortul, acestuia Sfânt i s'au venit Bitinia și Marea Neagră și părțile Propontului și Halkedomul și Vizanția (Bizanțul), unde-i acum Țarigradul și Trachia și Macedonia și sosind la Dunarea ce-i zic Dobrogea și alte ce-s pe lângă Dunărea și Tesalia și Elada și părțile Ahaei, și Aminsului și Trapezuntul, Sinopul, Iraelia și Omastrul.

După tradițiunea Bisericii rusești ³⁾

....Și nu numai în Vitinia și în partea Mării Negre, câtă parte este a răsăritului, cu toate locurile și amândouă părțile cele de pe lângă Marea Euxin până la Campolin. Pe lângă acestea au numarat și pe Halchedon și Vizantia și toată partea Traciei câtă este de la Țarigrad pâna la Kavalla, care în faptele Apostolilor se numește Nicopolis, iar la alții se numește Hristopolis.... ei încă și alte neamuri câte se află între *Tracia și Macedonia, până la râul cel mare Istru, care acum se numește Dunărea*. Și aceasta

1) Acta Sanctorum pe Noembrie vol. III p. 265—66.

2) Mitropolitul Dositeu nu numai a tradus ci a și prelucrat pe alocurea după mai multe manuscrise: (C. Erbiceanu, Ist. Mitr. Moldovei-Sucevei, p. VI—VII).

3) Viețile sfinților pe Noembrie traduse din rusește sub exarhul Moldovei, Valahiei și Basarabiei, (Mitropolit Gavril; tip. în M-rea Neamțului în 1811 Mai. Vezi 30 Noembrie).

πολλαῖς τε πραγμά- Acestea toate le-a tot în soarta Sf.
των δυσχερείαις ὥμι- îmblat, nu așa cu- Apostol acestuia
ληκῶς, εἰ καὶ ροπῇ rând precum se Andreiu au cazut.
Χριστοῦ καὶ βοηθεία spune și trece cu- Toate neamurile a-
πάντων ἐκράτει ἐξ ὧν vântul ce prin toate cesteia, erau țarâna
μιάς πόλεος ἐπιμνη- țările și orașele pusă înaintea lui în-
σθεῖς τὰ λ ο ι π ἂ n'ați multe nevoi tru care vrea sa sa-
τ ο ῖ ς ε ἰ δ ὅ σ ι ν și multe greutați și mene sanânța cu-
ἐ ἄ σ ω. nelesne lucruri. Să vântului lui D-zeu...
Οὗτος τῇ Σινωπέων vai, ca toate le bi- ne temându-se de
ἐπιδημήσαν καὶ τὸν ruia cu darul D-lui varvaria și salbati-
λόγον καταγγείλας, Christos, și *cu aju-* cia și cruzimea tira-
π ο λ λ α ῖ ς. torul sfinției Sale. nilor și a închina-
torilor de idoli, etc.

Din cele expuse, se vede clar că tradițiunea bisericeii este unanimă a recunoaște ca Ap. Andreiu a predicat, pe lângă alte țări, și în Scythia.

Nicodem Aghioritul, vorbind și el de predică Ap. Andreiu, ne spune..... Καὶ ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία, καὶ τὰ μέρη ἐποῦ· ἐκτείνονται, ἕως τὸν Δούναβιν ποταμὸν — Și Tracia, și Macedonia și părțile cari se întind pâna la fluviul Dunarei. (Nicod. Aghioritul Συναξαριστῆς τῶν 12 Μηνῶν IV 186). Iar Maxim Episcopul Kitirilor (Β'οι Ἀγίων 1685, p. 218), vorbind de aceeași cestiuine, zice: Καὶ Θράκην, καὶ Μακεδονίαν, καὶ τὰ φθανόντα ἕως τὸν Ἰστρον. Și Tracia și Macedonia și părțile ce ajung pâna la Dunăre. D-l Erbiceanu (op cit.) vorbind despre un manuscript atribuit lui Ieremia Caca-vela, fost profesor al Principelui Moldovei Dimitrie Cantemir, la fila 101, se citește: „La Țarigrad (a predicat) Andreiu pâna la Schitei (Dobrogea)“. Iar mai departe manuscriptul, tratând despre predica celor 70 învățăcei, zice: „La Peonia, adica în țara ungurească?!!, a predicat Andronic, Amplie la Odis-ul Bulgariei“ etc. (Erbiceanu op. cit).

În acest pasaj se vede încă odată cum seriau autorii Bizanțului; și este știut că Caca-vela s'a bucurat de o mare reputațiune, ca învățat și fost profesor, nu numai al

Principelui Dimitrie Cantemir, ci a fost și profesor la Academia Vasiliană din Iași, (G. M. Ionescu, *Influența culturii grecești*, pag. 152) și cu toate acestea confundă Peonia cu Panonia, când se știe că Peonia eră situată între Macedonia și Dardania (Strabon VII c. 5 § 8), pe când Panonia coprindea cam Ungaria cu Transilvania de azi.

Dacă Cacavela și cei ce l-au copiat fac asemenea erori, ce să mai vorbim de ceilalți călugări, cari spun că Ap. Andreiu a predicat la Samoizi! Maxim, Episcopul Kitirilor, ca și Cacavela și Nicodim Arghioritul, confirmă tradițiunea ca Sf. Amplie și Urban, au fost rânduiți Episcopi de același Ap. Andreiu, Amplie la Odissopol, iar Urban în Macedonia (C. Erbiceanu, p. VII — VIII, *ibidem*).

Calugărul Epifanius ne spune că Ap. Andreiu a așezat ca Episcop la Varna pe *Apion*, iar nu pe Amplie (Bis. ort. Rom. XVI/92 p. 683).

Nu știm întru cât va fi adevărată opiniunea lui Epifanius despre instituirea lui Apion ca Episcop la Odissopol, caci atât Amplie cât și Urban și Stahie, pe care Ap. Andreiu i-a așezat ca Episcopi, Apostolul Pavel le trimete salutările sale: „Salutați pe Amplie iubitul meu în Domnul, salutați pe Urban conlucrator cu noi în Christos și pe Stahie iubitul meu“ (Rom. XVI 8, 9).

CAP. XIII

Biserica eparhiei Scythiei.

(44 — 325 p Christ.).

Bolandiștii, în savanta și grandioasa lor operă intitulată „*Acta Sanctorum*“, ne spune ca în acest timp există o Mitropolie în Gothia (Dacia Traiană) și deci urmă firește ca această Mitropolie să aibă și alte mitropolii sufragane cum și mai multe catedrale episcopale, astfel ca serie neîntreruptă — probabil — din timpul Sf. Ap. Andreiu, caruia i-a cazut ca sort în numărul celorlalte provincii și Scythia, după unanima tradițiune a bisericii. (Si autem Metropolis fuit in Gothia, fuerunt utique Episcopales sedes etiam aliæ Metropoli suffraganeæ, adeoque et Episcopi plures, serie fortassis non interruptam jam inde a sancti Apostoli Andreæ temporibus cui Scythiam in sortitione provinciarum obtigisse communi traditione credit Ecclesiam (Tom. 11 (II) p. 87 col. I).

Din cele spuse de Bolandiști, reese clar doua fapte de o importanță capitală pentru biserica Românilor din Dacia Traiană, și anume: I-iu, ca Ap. Andreiu a predicat creștinismul în Scythia, caruia i-a căzut ca sorti între celelalte provincii, după comuna tradițiune a bisericei universale, iar al II-lea, că acelaș Apostol a trecut și în stânga Dunărei, unde a predicat creștinismul și a înființat o ierarhie creștina și că seria de episcopi s'a continuat probabil (fortassis)

neîntrerupt pâna la Theofil (primul Mitropolit al Gothiei (Dacia Traiana) 325 p. Chr.).

Bolandistii nu ne spun, de altfel, nimic nou, decât că confirma în întregimea lor dovezile noastre aduse până acum, cu privire la această cestiune atât de palpitanta.

Totuși, autoritatea științifică și buna lor credință, fiind mai presus de orice îndoială, putem afirma faptele pe temeiul dovezilor aduse, fără teamă de a fi desmințiți.

Nu este mai puțin adevărat, ca oricât ne-am silii să stabilim, seria neîntreruptă a episcopilor în Dacia Traiană de la Ap. Andreiu și pâna la Teofil, ne este, după câte cunoaștem noi, absolut imposibil, dar aceasta nu este un motiv să nu admitem ca au existat în Dacia Traiana nu numai mai multe Episcopii, dar și Mitropolii sufraganee, de oarece, la primul conciliu ecumenic, noi avem nu o Mitropolie, ci o Arhiepiscopie, ca definitiv constituită (Harduin, *Acta Conciliorum* I p. 320).

Ceea ce am spus despre biserica Daciei Traiane, același lucru putem să-l spunem și despre Biserica Scythiei.

N'am putut să dovedim prin expunerea noastră, că Ap. Andreiu a vizitat orașul Tomi, dar ne rămâne cel puțin siguranța, că diecesa vechiului Tomi creștin, poartă numele de Scythia, *ἐπαρχία Σκυθίας ὁ Τομή* vel *Τομός* (Le Quien 1211 — 1212) ; cf. R. P. Netzhamer, *Vechiul Tomi creștin* p. 6¹).

În calatoria sa pe aici, pe timpul Imparatului Neron, Ap. Andrei propaga credința creștina, coloniilor grecești cum și barbarilor, cari desigur au prins rădăcini adânci, iar comunitățile creștine trebuie să fi fost destul de puternice, ca să atragă asupra lor ca creștini, banuelile administrațiunei romane și

1) Lucrarea D-l R. P. Netzhamer, a fost tradusă din limba germană de D-l I. Mihălcescu, actualmente agregat la Facultatea Teologică, și de la care am împrumutat-o spre a o consulta pentru lucrarea noastră. Paginile citate le dăm după manuscrisul nostru și nu după lucrarea originală a D-lui Netzhamer.

sa avem, atât în Dacia cât și în Sarmatia și Scythia, martiri încă la finele veacului întâiu ale erei creștine (Bis. ort. Rom. XVI 92 p. 689 sq. c.fr. Preot. G. V. Nicolescu, Dare de seama p. 25).

O altă dovadă stralucită, că există creștinismul în veacul I la Tomi, o găsim în descoperirile arheologice.

La Tomi, în urma săpăturilor arheologice, s'a găsit, în Necropola de la Constanța, obiecte cu monograma lui Christ (ori chrisme cum se numesc ele în limbajul acestei științe), vase de lut, oale, lampi împodobite cu cruci și alte semne creștinești; înfine s'au găsit pești, despre care ne-a încredințat D-l Gr. Tocilescu; apoi o inscripțiune de asupra căreia se află un porumbel (Tocilescu, Fouilles et Recherche Archeologiques en Roumanie, Bucarest 1900 pag. 227) și altele.

Aceste semne și obiecte le purtau creștinii din veacul I și al II-lea, ca simboluri creștine, ori numai ca simplu amulet, fie din cauza persecuțiunilor fie că ele erau singurele semne prin care se distingeau creștinii veacurilor primare, în lipsă de puțința altor manifestațiuni exterioare. Purtau imaginea porumbelului, ca simbol al blândetei predicată de creștinism. Purtau la gât o chrisma (monograma lui Christos); alte ori un pește, de oarece literile grecești care însemnau cuvântul pește, i-se dadea următoarea însemnare, deși puțin cam cabalistică: ΙΧΘΥΣ pește; Ι Iisus; Χ ; Hristos; Θ Θεός D-zeu; Υ Vios, Fiul și $\text{Σ} = \text{Σωτήρ}$ Mântuitor adică, Iisus Christos D-zeu, fiul Mântuitorului Iisus Christos (Migue Patrolog tom.... p....). Natural, că purtarea acestor simboluri au atras curiozitatea și mai apoi și sarcasmele păgânilor asupra lor. Păgânii îi numiau pe creștini: Pești, Parabolines, (desperați pentru dorința lor de a muri ca martiri (Acad. Rom. M-ss. 2 G. E. p. 47 et 99) etc.

Asemenea obiecte cu caracter creștin s'au mai descoperit

și în alte părți ale Daciei Traiane (Cantemir Hronic I cart. III c. 8. pp. 346 — 348 ; Odobeseu, Tresor de Petrossa. III p. 15 Nota 1 ; Tromp. Carpaților, apud. Euseb. Popovici op. cit. p. 69).

Ap. Pavel a predicat în Europa Orientală și anume : în Epir, Tesalia și Macedonia și în fine până la Illyrie (Rom. XV 19), iar după Teodoret, el ar fi predicat și în Tracia (Le Quineu I 1091 — 1092). Succesele dobândite de către Ap. Paul în predica creștinismului, într'un elan de mândrie apostolică, Ap. Pavel scrie Colosenilor (III 11) „Nu mai este elin ori iudeu..... *barbar* ori *scyth*, ci toți și în toate Christos“. Astfel ca cuvântul de „*barbar*“ nu se poate înțelege decât pe poporul Daciei lui Decebal.

Tradițiunea bisericii universale, este unanimă a recunoaște că Ap. Andrei a predicat creștinismul în Scythia ; iar legendele românești confirmă predica acestui Sf. Apostol că a predicat și în stânga Dunării la Daci și în Sarmatia Romana.

Legende românești, la rândul lor, sunt confirmate și de tradițiunile bizantine mai posterioare (secol. IX — XIV reprezentate prin Niceta Paflagonianul și Nicefor Calist (Lib. III c. 39 ; Bis. ort. Rom. XVI/92 pp. 690—691). Iar dacă mai ținem seama și de faptul ca nu cunoaștem pe vreun apostol, ori predicator, care să fi răspândit doctrina creștină în Dacia și Sarmatia romană, care se întindea de la Ister până la Tyras și Boristene, regiune cunoscută pe timpul răspândirii Apostolilor la predica (anul 44) sub numele de „Deșerturile Geților“ (Strabon VII c. 3 § 14 și 17), ajungem la concluziunea firească, ca aceste trei marturii ne procura documentul istoric indiscutabil, că primele semințe ale Creștinismului n'au putut fi plantate de vreun alt predicator, decât de Ap. Andrei și discipulii lui ; despre discipuli avem documente pozitive că au predicat în Dacia și în Sarmatia romana, care se întindea, după cum am văzut, de la gurile Dunării și munții Carpați până la Maeotide...

et ipse interluit parum super Daciam Peucini et Bastarne et per totum Maeotidis latus Iasyges (Ptolomeu ap. M. Patavinus lib III c. 5. p, 68 — 70).

Deci, când Tertulian ne spune în apologia adresata lui Marcu Aurelu (161 — 180) că creștinismul este răspândit nu numai în Palestina, Egipt, Libia, Africa ci și în *Dacia, Sarmatia și Scythia*, vedem ca nu ne mai vorbește ca orator — după cum s'a crezut pâna acum ci ca un adevărat istoric care avea deplina știința despre afirmațiunile lui, și deci știa bine, că scrierea sa îndreptată în contra Iudeilor nu va putea fi desmințită (Tertul. Advers. Iudæos cap. VII; P. Maior p. 6; Erbiceanu Ist. Metr. p. XI). Comunitățile creștine trebuie să fi fost destul de numeroase, ca sa poata să se impune atențiunei administrațiunei romane; (viața Sf. Clement martirizat sub Traian în anul 100—101 p. Chr.). Negreșit ca din aceste mărturii nu voim să tragem concluziunea ca *Dacia, Sarmatia și Scythia* erau pe deplin creștinate, ci ca există un început solid de creștinare în timpul apologetului nostru.

Douazeci ani după Tertulian, confirma Origen, că *barbarii Daci, Sarmati și Scythi*, cei mai mulți dintr'înșii n'au auzit cuvântul Evangheliei, dar în acest timp li se predică doctrina creștina (Audituri sunt autem in ipsa saeculi consumatione. Migne Patrol. XIII p. 1625, Origen in Math. coment). Un alt părinte bisericesc, și anume Sf. Ion Chrysostom (In laudibus Pauli Homil IV cf. P. Maior p. 7), spune că d'abia 30 de ani a trecut și în acest timp au cazut sub jugul lui Christ, între alte popoare: *Scythii și Sarmatii*.

De la Origen și pâna la Sf. Ion Chrysostom († 407 p. Chr.), creștinismul trebuie să fi făcut progrese considerabile și numărul martirilor, care și-au pecetluit cu sângele lor credința pe care ei o profesau, e foarte mare.

Din tustrele țările amintite mai sus, în Scythia creștinismul s'a dezvoltat din ce în ce mai mult, grație cuceririlor Romane, care pe deoparte stârpesc pirateria și bri-

gandagiul atât de fioros odinioară (Strabon VII), iar pe de alta că Scythia, fiind provincie imperială, s'au trimis acolo de Senatul Roman atâtea legiuni și cohorte pentru apărarea frontierelor contra Dacilor, ne supuși Romanilor, cari devenisera un pericol permanent pentru imperiul Roman.

Cu aceasta ocaziune au construit în lung și în lat sosele grandioase cum numai ei știau să le facă, care legau orașele Pontului — fondate cu 700 ani înainte de Christos de către Milesieni și Heraclieni — cu orașele comerciale dela Dunare și cu centrul țării, cum și acele celebre fortificațiuni cunoscute sub numele de *Limes Scythicus*, ale căror ruine se mai vad și azi și cari ne amintesc inteligența, gloria și puterea de muncă, al acelui popor rege, care a dominat toată lumea cunoscută pe atunci (Tocilescu, Phouilles, 146 — 184).

Dacă pe timpul lui Strabon (lib. VII c. 6 § 1) orașul Tomi eră un oraș de puțina însemnătate, sub administrațiunea romană, Scythia luă o dezvoltare militară strategică, comercială și economică considerabilă, iar orașul Tomi prezidează confederațiunea celor cinci-șase orașe Pontice. (Tocilescu Mon. Epigr. pp. 67 — 68).

Este deci mai presus de orice îndoială că Ap. Andreiu, vizitând Scythia până la Dunăre, trebuie să fi vizitat și acele centre culturale și comerciale: Odesos (Varna), Callatis (Mangalia), Tomi (Constanța), Istropolis (Casapcioi) și ca dovadă că a vizitat aceste orașe, este că vechiul Tomi creștin poartă numele de Ἐπαρχία Συοθίας ὁ Τομι vel Τομις, (Le Quein I 1211 — 1212), cum am spus și cu altă ocaziune, dovedita prin descoperirile arheologice a diferitelor obiecte cu caracter creștin, care datează din veacul I al erei creștine. (Tocilescu Mon. Epigr. p. 378).

În favoarea afirmațiunilor vechimei creștinismului în Scythia, mai militează și o altă împrejurare, că coloniile grecești de pe țărmul Pontului Scythic au stat neîntrerupt în relațiuni comerciale cu principalele orașe ale Greciei și Asiei Mici, pe unde creștinismul fusese răspândit, cum am

vazut, de către Apostolii Petru, Ion, Pavel cu mult succes. (Netzhamer op. cit. p. 8).

Plinius cel tânăr în epist. 97 adresată lui Traian, vorbind despre numărul creștinilor îi scrie: „Multi enim (creștini) omnis aetatis, omnis ordins, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum, et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est“. Romanii, după expresiunea lui Plinius cel tânăr, privesc creștinismul ca o doctrină periculoasă pentru siguranță, *sed nihil aliud inveni* (contra creștinilor), *quam superstitionem pravam et immodicam* (decât această superstițiune periculoasă și nerușinată, corumpatoarea moravurilor frumoase). Doctrina creștină patrunsese adânc în rândurile armatei romane; când o cohortă, ori o legiune eră contaminată — ca să mă exprim astfel — de o atare superstițiune, după datinele romane, trebuia desființată. Romanii însă, ori cât de mult urau pe creștini din cauza doctrinei lor, totuși, a desființă cohorte și legiuni întregi, vedeau că e un pericol național și, pentru aceste motive — ca să scape cât mai curând de dânsule — le trimetea la Dunărea de jos ca să lupte contra popoarelor barbare. Faptul acesta este relatat de Tertulian (Patrol Migne II c. VII) care, după cum se știe, a fost un scriitor conștiincios și critic. La dânsul se găsesc foarte puține tradițiuni și nu avansează lucruri pe cari nu le cunoaște; el eră în viață când s'a petrecut războiul lui Marcu Aureliu la Dunăre contra Qnazilor și Mărcomanilor, câștigat prin curagiul și credința legiunei a XIII, fapt amintit de Eusebiu (lib. V c. 5), Cantemir (Hron. I lib. I c. 10), iar de pagâni cari atribuiau faptele lui Jupiter, este coloana, care amintește triumful lui Marcu Aureliu din Roma (pl. 12, 13, 14, 15 17 și 44). Dio Cassius, Excerpta in Xiphilin LXXI, și despre care am mai vorbit și cu altă ocaziune, (vezi și Protop. G. V. Niculescu, Darea de seama p. 16—17; Episc. Ghen. Enăceanu, Acad. Rom. Ms. 2 p. 181 v.).

În Scythia se aflau următoarele legiuni : Leg. V Macedonica stabilită la Troesmis (Iglița); Leg. I Italică la Durostorum (care făcea parte tot din Scythia), iar mai în urmă pe a XI Claudia, la Noviodunum; Leg. II. Herculeia, după alții, Leg. I Jovia. (Tocilescu Foiulles p. 25).

Prin aceste legiuni, creștinismul din Scythia a primit un însemnat adăug numeric ca și cei din Dacia, în timpul și după terminarea colonizării. Aceste legiuni erau însărcinate cu paza frontierelor și a granițelor fortificate de la Dunărea de jos și în special prin puternica armată dusă de Traian pe câmpul de război, contra Dacilor. (Netzhamer op. cit. p. 7 — 8). Pe lângă acestea, au mai luptat și numeroase cohorte, din diferitele părți ale Asiei Mici, Italiei, Dalmației, Spaniei și altor țări, (Gr. Tocilescu, Fonilles p. 55 — 57, 68 69; cf. Capit. Ionescu, op. cit. 528 — 529).

În războiul contra Dacilor, pe lângă cele deja citate, a mai participat și o altă legiune, pe care d. Tocilescu (Fouilles p. 71) o crede a fi a XIV „Apollinaris“, Cohorta II Batavorum (ibid. p. 72); că aceste legiuni erau aduse din diferite părți ale imperiului ibid. p. 73 și pe unde creștinismul fusese deja predicat.

Dacă creștinismul pătrundea într-o legiune și dacă comandantul ei cră creștin, și-și profesă ideile lui creștine pe față, el era supus la cele mai îngrozitoare suplicii și, în fine, dat morții, astfel au fost *Martirul Placida*, mort la Roma sub Adrian; *Martirul Mercuriu*, transportat în Capadocia spre a fi decapitat acolo, de teama unei revolte; *Martirul Saba Stratilat*, marterisat de Aurelian la anul 269 p. Chr. împreună cu alți 70, tot grade militare, după cum am văzut și în alta parte, Legiunile *contaminate de creștinism*, fiind trimise la frontierele imperiului, rar se mai întorceau la garnizoanele lor și aceasta din două puncte de vedere : I-ia că să ferească restul imperiului de *pericolul contagiunii*, iar al II-lea spre a servi ca element desnaționalizator al popoarelor cucerite și a pune bazele temeinice unei civiliza-

țiuni romane, pentru o mai grabnică asimilare a popoarelor învinse. Dovezile directe că a existat creștinismul în Tomi, am spus că sunt: Mulțimea martirilor din Tomi, Noviodunum, Istropoli, Axiopole, etc.

§ 1) Martirii Scythiei (Dobrogei).

Scythia, țară bogată în fapte istorice, sub raporturile: militare și strategice, comerciale și economice, a avut marele privilegiu să fie superioara multor provincii din imperiul Roman, sub raportul religios, pornind din însuși îndurarea Celui a Tot Puternic, ca ea să cada la sorti pentru predica doctrinei creștine, celui întâi chemat dintre Apostoli, lui Andreiu fratele corifeului Petre,

Că creștinismul s'a răspândit de timpuriu aici, formându-se puternice comunități creștine, și cari au crescut la rîndu-le fiind mărite de zelul primilor Apostoli, prin contingentul adus de legiunile și cohortele romane, de exilurile diferiților creștini trimiși aici, cum și de neîntreruptele relațiuni comerciale ale orașelor Scythice cu Orientul și în special cu Asia Mică și Grecia; așa că de timpuriu aceste comunități creștine s'au impus atențiunii administrației romane. Persecuțiunile, ridicate contra creștinilor din imperiu, au atins într'un grad înalt și Scythia, și în special orașul Tomi.

Prima cetate și capitala Scythiei, pe care Pliniu și alții o numesc Tomi, a fost roșită cu sângele unui foarte mare număr de martiri, în primele secole ale creștinismului și despre care se face amintire în Martirologiul Roman (Le Quien I 1211 — 1212). Atât martirologiile cât și Acta SS., pentru o mare parte din acești martiri, nu le menționează locul cum și de cine au fost martirizați, ci indică numai țara, cum sunt de ex.: Evagrius, Benignus, Christus sive Cresto, Arestus, Sinidia, Rufus, Patricius și Zosim, marti-

rizați pe la începutul secol. IV, și a caror amintire este pusă în Aprilie (Acta SS. I p. 244). Toți aceștia au primit moartea martirică în Scythia.

a) Martirii din Tomi

Gordian *Scyth* romanizat, are de fiu pe Sf. Mercurius, martirisat în Dacia Traiana pe timpul imperatorilor Deciu (249—251) și Valerian (253—60), și despre care am vorbit pe larg la Biserica Daciei Traiane. Aici îl amintim numai pentru ca tatal sau eră din Scythia (Assemani V 375 ; Acta Sanctorum pe Noembrie p. 255, 258 et 299, Erbiceanu op. cit. p. XV).

Un alt Gordian, originar din Capadocia, îl întâlnim în timpul persecuțiunii lui Licinuis și martirizat la Tomi ; pe când Martirologiul roman vorbește de Sf. Martiri : Macrobiu și Iulian (Lucian), martirizați la 13 Septembrie sub Licinius (Acta SS. IV 55 vezi și Netzhamer op. cit. Erbiceanu, Ul-fila p. 78).

Vechiul Sinaxariu de Bizantz, pomenește în aceeași zi pe martirii Macrobiu, Gordian și alții. Gordian și Macrobiu (acest din urma eră paflagonian), serveau la curtea imperială ca servitori la masă. Acuzați că sunt creștini, fură dați afară din slujbă și exilați în Scythia, unde se speră ca prin felurite privațiuni, să-i constrângă a se lepădă de credința creștină. Persecuțiunea sub Liciniu s'a început prin exilarea creștinilor dela palat și din armată ; trebuie să admitem cu tot temeiul, zice d. Netzhamer (op. cit.), ca anul 319, în care a izbucnit această persecuțiune, este și timpul martirizării măcenicilor noștri. Când cei doi exilați ai Curții sosira la Tomi, întâlnira acolo pe Lucian, Heli, Zotie și Valerian, alți tovarași de suferință. Și de oare ce toți au persistat în credința lor, au fost dați morții din porunca prefectului Maxim ; Macrobiu și Gordian au fost arși ; Lucian,

Zotie și Heli decapitați, iar Valerian muri pe mormântul tovarășilor săi, probabil de dorul de a împărtăși aceeași soartă (Netzhamer op. cit. Erbiceanu, Ulfila p. 78). Aghio-grafii atrag atențiunea asupra faptului că adevaratele acte martirice s'au pierdut. (Act. Sanct. pe Ianuarie I p. 82).

Persecuțiunea creștinilor din partea lui Liciniu, care voia să se răsbune prin aceasta contra cumnatului său Constantin cel Mare, pentru pierderea provinciilor Illyrice, pare să fi fost foarte violentă, mai cu seamă în partea nordică a imperiului său; Tomi a dat în timpul acestei persecuțiuni nu numai pe amintiții martiri ci și pe cei trei frați Argei, Narcis și tânărul Marcelin, dintre care, după raportul martirologiului Roman (2 Ianuarie), cei doi dintâi de sabie s'au săvârșit, iar ultimul fu aruncat în mare, după nenumarate torturi (apud Netzhamer op. cit.). Martirologiile ne mai relatează și despre alți martiri, tot din Tomi, și anume: Martialis, Victorius, Murnia și Servulus (Acta SS. VI pe Maiu p. 672). Acestora le urmează: Paul și Chiriace, Paula Feliciana, Thoma, Felices și Emilius. (Acta SS. V pe Iunie p. 7), a căror amintire se serbează la 20 Iunie.

În luna Iulie Sf. Martiri: Stratoris, Teodatus, Marona, Marina sau Marinus, Rodosia, Magrinus, Secundinus, Toneus sau Theonus și Sodera sau Sodepha (Acta SS. II pe Iulie 223). Apoi, Epictetus presbyter și Ascionis monahul, cari au pățimit sub Dioclețian între anii 288—305 (Acta ss. II pe Iulie p. 538).

Lor le urmează mai departe alți sfinți martiri și anume: Marcianus, Domnus, Diomidis Ioanin, Sisenus Aurelianus și alți 38 martiri tomitani (Acta SS. III pe Iulie p. 31).

Dacă am lua în considerațiune nu numai Martirologiile romane ci și altele, am putea dovedi ca la Tomi, numărul martirilor a fost considerabil de mare; deocamdată însă, credem că sunt suficienți atâtea câți am adus până aici, spre a convinge pe cei puțin credincioși și, deci, urmează să arătăm și alți martiri ai Scythiei și anume:

b) Martirii din Axiopoli (Cerna-Vodă).

Sângele martirilor a înroșit și pamântul vechiului oraș episcopal al Axiopolei, care pe la anul 170 p. Chr. făcea parte, cu întreaga Scythie, din Moesia inferioară (Ptolomeu lib. X p. 182—83).

Printre cei dintâi martiri găsim pe Episcopul Ciril (Codex. Cassinensis apud Papebrokiius in Acta SS. tom. II pe Maiu; Le Quien I 1231—32) vezi Ieronim în Martirolog. Acta SS. III p. 1119 pe Aprilie). Amintirea lor se serbează la 9 Maiu.

Lui, îi urmează alți martiri: Quirillus, Quindeus și Zenon (Le Quien I 1221—32). Acta SS. II 361 pe Maiu). Apoi Dionius, Accisi, Crispionius (Acta SS. II 555 ibidem). Hirineus, Eraclus și Dassius (Acta SS. II 72 pe August). Martirul Dassius a suferit sub Dioclețian și Maxim (Acta SS. II 411 pe Octombrie). Apoi Hermis și Taxius (Acta SS. VIII 315) vezi și Le Quien I 1231 — 32; Erbiceanu, Ulfila 77 81).

c) Martirii din Noviodunum (Isaccea).

Un al treilea oraș Scythic, în care comunitatea creștină a fost destul de însemnată în secolele primare ale creștinismului și al cărui pamânt a fost udat cu sânge de Martir, este și Noviodunum sau Isaccea de azi; aici au pătimit următorii martiri, victime ale unei administrațiuni romane provinciale și anume: Heraclius, Paulus, Mireneus, Aquilinus, Vretoris, Artenius, Caleorus (Acta SS. IV p. 27 pe Maiu); Apoi Martirii Dinocus, Zotieus, Attalus, Eutieus, Cariasus, Quirinus, Julia, Saturnina Galdunus, Ninnita Fortunionis și alți 25, apoi Cirinus Ebustus, Rusticus, Silonis (Acta SS. I pe Iunie p. 369; Erbicianu Ulfila 75—80).

Aceștia sunt martirii sacrificați pentru ideile lor pe pământul Scythiei. Ei au luptat pentru o idee mare, sublimă, pentru triumful creștinismului. Din toate numele de martiri citate până acum, se vede că cea mai mare parte dintre dâșii, erau de viță latină, și prea puțini de alte naționalități. Acestea zise, să trecem la altă serie de idei.

Dacă în inima imperiului persecuțiunile au avut puterea de a împiedica repede răspândirea a creștinismului în primele trei veacuri, la marginele imperiului prinsese rădăcini adânci chiar de la început.

Când Ermon, Patriarchul Ierusalimului, a trimis un predicator în Scythia, a găsit aici o puternică comunitate creștină (anul 288 Dossiteiu Patr. Ierus. : Ist. Patriarch. Ierusal. cent. II c. V § 10 ; Căp. Ionescu op. cit. 626).

Cu începutul domniei lui Dioclețian, Scythia dobândește o nouă situațiune politică, prin faptul că e ridicată la privilegiul de provincie sub numele de *Scythia Minor*.

Tot sub domnia acestui imperator, vom găsi de acum înainte și episcopi. Atât episcopii cât și locuitorii Scythiei, s'au bucurat, față de autoritățile ecleziastice diriguitoare, de o înalta reputațiune morală, prin pazirea credinței ferită de amestecul numeroaselor eresii, care au bântuit Biserica câteva veacuri ; iar istoricii timpului vorbesc cu multă laudă de ei : „Ubi narrat quo pacto catholica fides in ea regione (Scythiæ) integra sinceraque perseveraverit“ (Sozomen lib. VI c. 21. Plinius lib. IV c. 11). Sozomeu admira mai de parte starea înfloritoare în care ajunsese Scythia „că aceasta are multe orașe, orașele și castele, a căror metropola (capitală) este Tomi sau Tomis, cetate mare și bogată, situată pe țărmul Pontului Euxin (Ibidem lib. VI c. 21).

Episcopii Scythiei aveau reședința la Tomis și aveau o mare influență asupra poporului (Baillet Topographie des Scythes p. 489).

Biserica Scythiei era autocefala și se bucură de numeroase privilegii ; între altele : gestiunea ecleziastică asupra

tuturor celorlalte orașe ale Scythiei, și al caror numar eră destul de mare (Capitan Ionescu p. 626), de oarece noi am vazut ca Scythia se întindea și în stânga Dunarii, deci coprindea în eparchia ei și o parte din Biserica Daciei Traiane.

Ca dovada despre aceasta, aducem un pasagiu din dreptul canonic al lui Phoțiu, în care se spune ca episcopul de la Tomis este scutit de obligațiunile celorlalți episcopi :

„Episcopul dela Tomis, oraș în Scythia, care are de asemenea gestiunea și a celorlalte orașe dela Odessos (Varna), se mai bucurau și de privilegiul de a putea vinde averile imobiliare, ale bisericilor lor, pentru rascumpărarea prizonierilor“ (Biblioteca juris canonici veteris Paris, 1661 tom. II p. 1345 ; op. Capit. Ionescu, op. cit. 626).

§ 2) Episcopii eparchiei Scythiei și persecuțiunile sub Dioclețian.

Comunitățile creștine din Scythia erau numeroase și puternice ; martirii citați pâna acum probează aceasta și faptele devin și mai sigure, când istoria vine și le semnaleaza.

Este în deobște cunoscut, ca din toate persecuțiunile ridicate de imperatorii Romani contra creștinilor, cea de sub Dioclețian, a atins culmea : Creștinii din Tracia (Scythia), ne mai putând suferi teroarea persecuțiunilor, au emigrat în Gothia vecina (Dacia Traiană).

...Ut ex Thracia in proxima Gothiam multi fugerint, Christiani (Acta SS. II pe Aprilie p. 87). Comunitățile creștine din Scythia trebuie sa fi avut și episcopul ori episcopii lor ; dela martirizarea Ap. Andreiu, anul 67 ori 68 după Christos, și pâna la anul 288, nu mai aflam nici unul ; lipsa episcopilor nu trebuie a ne face să conchidem că ei

nu existau, de oarece faptul trebuie atribuit numeroaselor și îngrozitoarelor persecuțiuni de cari sufereau creștinii veacurilor primare.

Savantul domenican Le Quien, ne face cunoscut, în lucrarea sa : *Oriens Christianus* I p. 1234—1240 et sq., biografiile a 12 episcopi și a caror serie începe cu *Evangelicus*, deci cu aceasta vom și începe seria episcopilor Tomitani.

Venim să arătăm, după cercetările arheologice, că creștinismul există și în alte orașe ale Scythiei în veacurile II-lea și al III-lea; deoarece ne-a rămas, despre viața religioasă a acestei provincii, sub domnia Antoninilor, a acelor din timpul anarhiei militare și împăraților Illyrici în timp de două secole de la 96 — 285, foarte puține notițe răspândite prin diferiți autori ai timpului; fiindcă este știut că scriitorii oficiali se ocupau mai mult de intrigile de la palat și de actele Senatului Roman, prea puțin despre Italia, și nimic despre cele petrecute în restul Imperiului, afară doar de evenimentele mari, ca invaziunile, cari amenințau frontierele imperiului, încolo istoricii latini nu s'au preocupat câtuși de puțin. (Gr. G. Tocilescu Rev. p. Arheologie I p. 98).

CAP. XIV.

Vechimea Creștinismului în Scythia după descoperirile arheologice.

Marele merit, pentru descoperirile și explorările arheologice aduse la cunoștința Românilor și lumii savante întregi, se cuvine exclusiv eruditului nostru arheolog și distinsului epigrofist, Domnului Profesor Gr. G. Tocilescu ; Domnia-sa ne-au făcut cunoscut starea înfloritoare în care se află Scythia în veacurile primare ale creștinismului. Între descoperirile făcute, ne arată că creștinismul există în Scythia încă din veacul întâiu al erei creștine. Prin săpăturile facute în apropiere de Constanța, s'a dat la iveală : schelete așezate cu fața spre rasărit, cu capul spre apus, și cu mâinele încrucișate pe pept, cum se obicinuește la noi și până astă-zi ; alături de aceste schelete s'au găsit diferite obiecte ca : *pești*, candelile cari aveau pe dânsulele semnul crucii, cu monograma lui I. Chr., cari sunt din primul veac al erei creștine, după cum singur D-sa ne-a încredințat.

Tot odata, a descoperit și o inscripțiune, având deasupra ei un porumbel ; aceste obiecte și simboluri sunt primele semne vazute, — după cum am spus și aiurea — de cari se deosebeau creștinii de păgâni, în veacurile primare ale creștinismului.

Dar, ceea ce dovedește până la evidență că în Scythia, încă din cea mai adâncă vechime, pătrunsese civilizațiunea

Romană și religiunea creștină la care, desigur, fiecare secol a mai adaogat câte ceva, sunt descoperirile făcute la trei ore și jumătate de Rasso, o ruină remarcabilă, pe care Turcii o numesc Adamkalessi (Biserica lui Adam) (Tocilescu Fouilles p. 7), monument ridicat de Impăratul Traian, spre a eterniza memoria învingerei Dacilor, între anii 102—106 p. Chr.

Nu intră în cadrul impus nouă, de a face istoricul acestui falnic monument, ci, din descoperirile făcute atât la Adamelissi cât și prin alte părți ale Scythiei, să arătăm partea privitoare la creștinismul Scythilor, care a avut o influență binefacătoare asupra Românilor din Dacia Traiană, până la anul 550, — după cunoștințele noastre — contrar afirmațiunilor D-l R. P. Netzhamer (op. cit. nota 1 de sub pag. 15).

La o depărtare de câțiva kilometri de Adamelissi D-l Tocilescu explora ruinele unui lagar roman, precum și ruinele unui oraș în care, după inscripțiunile aflate acolo, se află și o inscripțiune în care se menționează fundațiunea, și din care se constată că acest oraș a fost reconstruit de Const. cel Mare la anul 316, pe vechiul sat al lui Traian „*Municipium Tropaeum Traiani*“.

Orașul purtă numele de *Civitas Tropaeensium* și al cărui plan îl dăm aici (fig. 2).

Interiorul orașului, care acoperea o suprafață de 12 hectare, are numeroase edificii, din care trei bazine. (Tocilescu Fouilles pp. 89—94.

Despre aceste bazine — după descoperirea lor — a mai scris și D-l R. P. Netzhamer, preot catolic, care se află în afaceri de serviciu la colonia germană din Caramurat, pe la 1901; acest laborios preot vizitează toate regiunile explorate de D-l profesor Tocilescu și, ca om cunoscător în cele bisericești, se încredințează „*de Visu*“, și face o minuțioasă dare de seamă despre aceste bazine, cum și despre cea din Axiopolis, etc.. Păr. Protopop de Tulcea, în a sa *Dare*

de seamă către P. S. Episcop al Dunărei de jos Dr. Pimen Georgescu, se ocupă și Prea Cucernicia Sa de această cestiune (pag. 33 — 36).

D-l Căpitan Ionescu, în a sa lucrare „Dobrogea în pragul

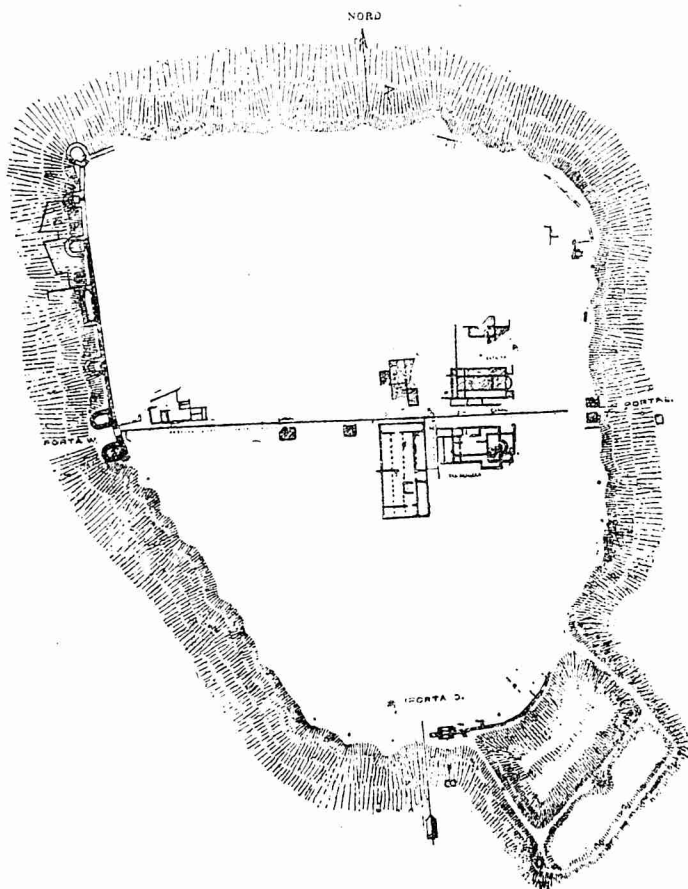

Fig. 2. — *Civitar Tropaeensium*.

veacului al XX-lea“, (p. 525, nota 1), menționează numai această cestiune, fără să-și dea opinia pro sau contra cestiunii, cum de altfel eră și firesc.

Din vechile biserici, cari se aflau în Tomi, se face mențiune numai de două, și aceasta întâmplător, cu ocaziunea vizitei împăratului Valens la Tomis. (Nicefor Calist, lib. XI c. 29, Sozomen, lib. VI c. 20).

Cetatea Tropaeensilor, de care ne ocupăm, a fost probabil un oraș de mână a doua, printre orașele Scythiei Sudice, din care s'au descoperit până în 1895 trei porți, strada principală, parte din zidurile înconjurătoare și temeliile mai multor clădiri.

La poarta principală a orașului s'a găsit o lungă inscripțiune de inaugurare și fondațiune, care spune ca Constantin cel mare a început să construiască din temelie orașul Tropaeensilor, în urma învingerei Goților, și că le-au dus la bun sfârșit. (Tocilescu Fouilles p. 56, 59, cf. Netzhamer, p. 100, Protop. G. V. Niculescu op. cit. 33).

Dealungul și de ambele părți ale stradei principale — între alte clădiri — sunt trei basilici, foarte aproape una de alta și anume: la stânga și la dreapta strazii principale care are direcțiunea de la răsărit spre apus.

Marea biserică, care este situată în mijlocul orașului, D-1 Profesor Tocilescu (Fouilles p. 92 fig. 58) o crede a fi din timpul lui Traian, și că ea reamintește *Bazilica Iulia* din Roma; construcțiunea ei formează exact un dreptunghi, cu o lungime de 56 m. și lățimea de 23 metri, compuse fiecare din câte 18 stâlpi, o împărția altădată în trei părți. Soclurile stâlpilor sunt foarte bine conservate.

Dacă observăm figura 3 și 4, astfel după cum o vedem pe plan, suntem departe de ideea de a admite că aceasta ar fi o biserică creștină, pentru următoarele motive: a) noi am văzut, cu altă ocaziune, că împăratul Traian eră vrășmas declarat al creștinilor, că pe toți acei ce mărturiseau pe față religiunea creștină, și pe care Plinius cel tânăr (ep. 97) proconsulul lui Traian din Bitinia, o numea „*superstitionem pravam et immodicam*“, suntem de părere că nu numai că n'ar fi putut permite creștinilor din *Municipium Tropaeum*

Traiani sa construiasca o asemenea biserică, dar nici măcar n'ar fi putut sa-i sufere a-și manifesta în public ideile lor creștine; b) Pe când această bazilica este așezată cu axa lungimei perpendicular pe strada principală, celelalte doua bazilici sunt paralele cu strada, și prin urmare îndreptate

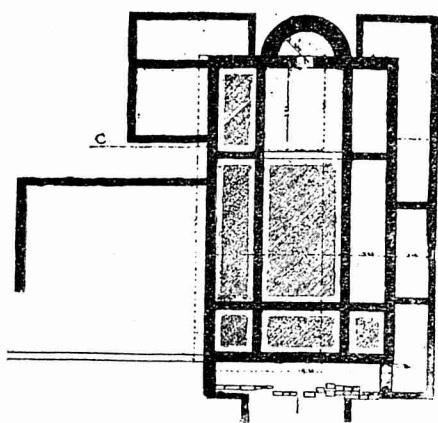

Fig. 3. *Bazilica Bizantină cu Criptă.*

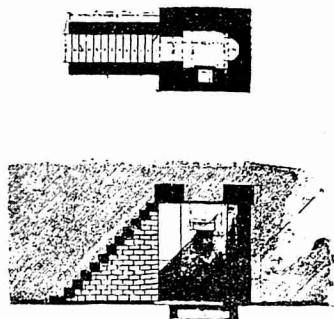

Fig. 4. *Cripta Bazilicei.*

înadins spre Răsărit; dacă această bazilica ar fi de proveniență creștină, urmă firește să aibă aceeași pozițiune și forma ca și cele două, care sunt creștine. D-l Netzhamer este de aceeași părere ca aceasta bazilică va fi fost o mare hală publică și ar fi servit la scopuri lumești (op. cit. p. 101). Din lipsa altor dovezi conchizătoare, putem afirma că, aparențele pledeaza contra unei bazilici creștine.

Celelalte doua bazilici se afla paralele cu strada principală și deci așezate către răsărit, ceea ce dovedește ca avem în fața noastră planul a două biserici creștine. Fiecare din bazilici are și câte o bolta (apsis). Prima din aceste două bazilici fig. 3, are forma crucii, imprimată printr'una din părți (naos), care e curmezișe, pe lângă care înaintea apsidei semisferice se afla și o criptă la care conduce 12 trepte (Tocilescu Fouilles fig. 55 și 56 p. 90; cf. Netzhamer op.

cit. p. 103). Conturul bazei are în partea de Răsărit un mic antreu și, după intrarea cea mare o curte internă din care, printr'o ușe mai îngustă, se putea pătrunde în naosul propriu zis al bisericii. Proportțiile acestei bazei adevărat bizantine, sunt următoarele: diferența între antreu și absida e de 37 m. și cea dintre intrare și absida de 32 m; lărgimea naosului e de 18 m., pe când cea a diametrului în curmezișul bisericii e de 26 m.

Raza externă a absidei e de 5,2 m. (Netzhamer o. c. p. 103). Intrarea în criptă este laterală; dacă am face un paralelism între bazea noastră și o biserică de azi, intrarea în cripta ar fi prin partea de Miază-Zi a altarului, unde este ușa de ieșire din altar. Cripta e bine boltită, astfel ca să poată ține greutatea deasupra ei.

Pe una din laturile criptei este și o mică fridă. Mărimea criptei este făcută așa că un om se poate mișca într'însa. Bazea cu criptă este numită și *Bazilica bizantină cu criptă*. (Tocilescu Fouilles pag. 90 fig. 55 — 56) Protop. G. V. Niculescu p. 33).

Pe a treia bazilica D-1 Toçilescu o numește „*Bazilica fo-*

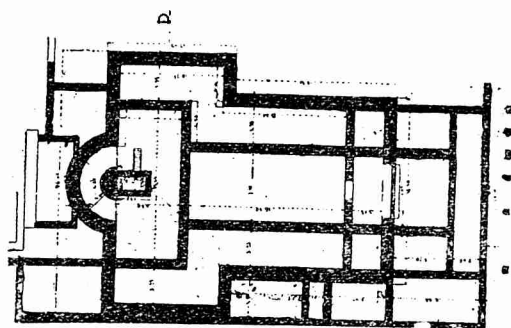

Fig. 5. *Basilica Forensis*.

rensis“ (fig. 5). Este cu mult mai veche decât cea amintită mai sus. (Tocilescu Fouilles p. 301 fig. 57).

Ornamentațiunea absidei, *est à meandres*, și tocmai felul

construcțiunei, amintește vechimea ei; după pozițiunea și forma absidei pledează pentru ideea că este de origine creștină, ori cel puțin a servit tot ca biserică pentru alte culte (Netzhamer op. cit. 104) din perioada creștină.

În apropiere de oraș se află, în fine, o mică bazilică cu apsidă și forme foarte simple, este o „bazilică coemeterialis” (fig. 6). D-l Tocilescu zice despre dânsa că este cea mai

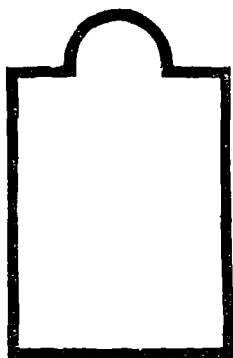

Fig. 6.

Bazilica Coemeterialis. și frumoase surprize, căci trebuie să iasă la lumină și alte lucruri creștine.

Se mai găsesc biserici creștine nu numai în partea sudică a Scythiei, aparținând epocii de care ne ocupăm, ci și în partea de Nord.

Bazilice au fost descoperite la Troesmis (Iglița), oraș din punct de vedere militar, foarte important. Sapaturile au fost începute acolo, în anul 1861, de un inginer francez și continuate de D. Tocilescu. Ruinele de la Troesmis lasă să se recunoască, între alte clădiri, și două bazilice cu apsidă; ele sunt așezate cu fața spre Rasărit, și puțin diferă ca marime de acele din Tropaeum Traiani (Netzhamer p. 114).

O fortăreață din Troesmis, care datează dintre anii 337—340, fu distrusă de Goți, care-i puseră foc din toate

părțile. Împăratul Justinian construi fortareața din nou, cu toată graba, cu turnuri, șanțuri, etc., întrebuințând la grabnica ei terminare monumentele comemorative și funerare din Troesmis: pietre de la templele păgâne, basoreliefuri și alte asemenea bucați, care au fost închegat în mod împestritate în zid.

Justinian — de sigur — n'a mai construit nici un templu păgân, și astfel bazilicile creștine, zidite sub el, trebuie să fi servit religiei creștine. (Tocilescu Mon. Epigr. p. 68—82 cf. Netzhamer p. 114—115).

Istoria vechiului Tomi creștin și a provinciei sale bisericești, n'a rămas cu chipul acesta fără dovezi arheologice. Mai fericită decât Dacia Traiană, acele fortificațiuni au avut darul sa mai preserve câteva ramășiți de cetăți și monumente pe suprafața pământului vechi diecese a Scythiei, apusă de aproape 1400 ani; ajunge până în timpurile noastre prin resturile de basilici aflate la Troesmis și Tropaeum Trajani (Netzhamer p. 116).

Aceste descoperiri sunt semne vrednice de amintire a unei stări înfloritoare odinioară a bisericii scythice și a păstorilor ei tari în credință. De aci înainte, Scythia va cădea sub Bulgari, iar mai târziu o va stăpâni Mircea cel Bătrân, curând însă va cădea sub Turci, sub care va rămâne până la 1877, când va fi anexată la Coroana Română.

PARTEA III-a

CREȘTINISMUL SI VIAȚA BISERICESCĂ

A

ROMÂNILOR DIN ILLYRIC

(Dacia Aureliană și Macedonia)

ORIGINI

44 451 după Christ.

CAP. XV.

Creștinismul și viața bisericească a Românilor din Illyric.

(44 — 451 p. Christ.)

Considerațiuni istorice și geografice.

Romanii au început cucerirea Europei Orientale cu aproape trei veacuri înainte de Christos.

Illyricul este transformat în provincie Romană, și în mod definitiv, încă din a doua jumătate a veacului întâiu. Cu cucerirea acestei țări, Romanii fac primul pas către latinizarea Peninsulei Balcanice; urmă deci firește ca ei să-și îndrepteze cuceririle lor către Nord. (O. Densusianu Hist. de la langue Roumaine, Paris 1902 p. 4). La 222 ei cuceresc partea Occidentală a Macedoniei; la 189 Aetolia și Acarnania, la 168 Epirul, la 177 Istria, la 146 Achaia și Macedonia, la 130 Hersonezul Tracic, la 75 Dardania, la 29 ani înainte de Christos cucerise Moesia, la anul 46 Tracia (Kiepert Atlas. Antiquus pl. 12).

Romanii, cu sistemul de administrație neîntrecut până astăzi, reușesc să-și impună limba și civilizațiunea lor; cu alte cuvinte romanizarea în masă a provinciilor cucerite.

Sub numele de Illyric, Strabon (lib. VII c. 7) înțelege regiunile cuprinse între Istru și Alpi, cum și cele cuprinse între Italia și Germania și de la Pelopones până la Istmul de Corint. În diviziunea imperiului, facuta de Hadrian, Illy-

ricul cuprinde şaptesprezece provincii. Constantin cel Mare divizând Imperiul în patru prefecturi, face din Illyric o singură prefectura.

Când Theodosie cel Mare divide Imperiul, în anul 395, adică în imperiul Roman de Occident şi cel de Orient, prin acea linie arbitrară, care merge dela îmbucurătura Savei şi Dravei pâna în Etiopia; prefectura Illyricului este şi ea despartită în două şi anume: în Illyricul Occidental cu capitala Sirmiu (astăzi Mitrovatz în Serbia) şi Illyricul Oriental cu capitala Thesalonice (Le Quien II p. 1—3).

Prin aceasta diviziune Illyricul Occidental este alipit la Prefectura Italiei, iar cel Oriental la Imperiul de Răsărit, (*Orientalis Imperii portio fuit Macedonia illa Dioecesis. quæ Orientale Illyricum est appellata, ejusque rector Praefectus praetorio Illyrici*).

§ 1) Geografia Illyricului şi diecesei Tracice

Sub Hadrian, Illyricul cuprinde 17 provincii: I) Provincia Noricului prim, II) Provincia Noricului secund, III) Prov. Pannonia prima, IV) Prov. Pannonia secundă, V) Prov. Valeria, VI) Prov. Savia, VII) Prov. Dalmaţia, VIII) Prov. Moesia, IX) Prov. Dacia primă, X) Prov. Dacia secundă, XI) Prov. Macedonia, XII) Prov. Thesalonica, XIII) Prov. Achaia, XIV) Prov. Epirul vechiu, XV) Prov. Epirul nou, XVI) Prov. Prevalitana şi XVII) Prov. Creta (Insula).

În urmă a primit şi alte modificări, cari tind a simplifica şi a determina mai precis diviziunile administrative şi eclesiastice.

Sub Constantin cel Mare: Imperiul Roman se împarte în patru Prefecturi şi anume: a *Orientului*, a *Illyricului*, a *Italiei* şi *Galiei*.

Prefectura Orientului cuprindea dieceşele: a Egiptului şi Siriei, iar de la Theodosie cel mare se mai adauga,

diecesele : Asiei, Pontului și Traciei (Euseb. Popovici I p. 426). Prefectura Illyricului cuprindea diecesele Illyricului propriu zisă sau occidental cu capitala Sirmium (Metrovatz în Serbia) care până la anul 379 se țină definitiv de prefectura Italiei ; de la această data, însă, diecesele : Daciei (Mediterrane și Ripense) fu unită cu diecesa Macedoniei de către Imp. Gratian (în anul 379), constituind o singură Prefectură de sine statătoare și numită Prefectura Illyricului oriental, cu capitala Tesalonicul, spre deosebire de Illyricul occidental (Gibbon I 637). Trebuie să spunem aici că aceasta diviziune eră făcută numai din punctul de vedere militar, iar nu politic și administrativ.

Sub Theodosie cel Mare : Cu ocaziunea împărțirii Imperiului Roman de către Theodosie cel Mare, în anul 395, la cei doi fii ai săi : Arcadiu și Onoriu, imperiului din Orient i-a revenit, din vechiul Illyric, diecesa Macedoniei și Daciei care și-a luat numele în urma de *Illyricul Oriental*, denumire care a purtat-o până acum. Dacia Aureliana, pe care chiar însuși Aurelian a divizat-o, după anul 270, în două provincii și anume : *Dacia Mediterană* cu capitala Sardica (Sofia, capitala Bulgariei de azi) și Dacia mărginită cu râpa Dunărei, numită pentru aceasta și Dacia Ripensă. Iar provinciile celelalte au rămas alipite la Illyricul Occidental.

A) **Provinciile Illyricului Oriental**

**după diviziunea Imperiului Roman în Orient și Occident :
Macedonia, Dacia.**

Provincia Macedonia, cuprindea șase provincii : Achaia, Macedonia, Creta, Thesalia, Epirul Vechiu, Epirul Nou, și o parte a Macedoniei Salutare (Primă).

Provincia Dacia, cuprindea cinci provincii : Dacia Medeterranee, Dacia Ripensă, Moesia Primă, Dardania, Praevalitana și cealaltă parte a Macedoniei Salutare (Secunde).

a) Diecesele episcopale din Macedonia Prima și Secunda.

I) Prima diecesa civilă a Illyricului Oriental cuprindea Macedonia primă și secundă.

În diecesa Macedoniei erau șase provincii, iar după Hierocles șapte.

Macedonia prima și secunda, Epirul Nou și Epirul Vechiu, Thesalia, Achaia și Creta (insula).

Mai târziu s'au format dintr'însele șaptesprezece diecese, și anume:

1) Tesalonicul (capitala Macedoniei prime), 2) Philippi (capitala Macedoniei secunde), 3) Stobi, 4) Berea, 5) Diu, 6) Particopolis, 7) Doberus, 8) Cassandra, 9) Neapolis, 10) Heraclea Pelagoniei, 11) Torona, 12) Lete, 13) Topiris, 14) Serre, 15) Heraclea de lângă Strimon, 16) Tasiu și 17) Hefæstia (în insula Lemnos).

II) *Prov. Thesalia* are opt diecese: 1) Larissa (capitală), 2) Demetrias, 3) Echimis, 4) Cypera, 5) Metropolis, 6) Lamia, 7) Tricea și 8) Teba ftiotica; după Holstenius se mai adaugă Dicesarea, Gorofi și Scarfia.

III) *Prov. Epirul Vechiu și Nou*: Epirul Vechiu cuprinde zece diecese: 1) Nicopolis (capitală), 2) Anchiasmus, 3) Phoemica, 4) Dodona, 5) Andrianopolis, 6) Buthrotum, 7) Euria, 8) Photica, 9) Cefalonia (insula), și 10) Corcira (insula).

Epirul Nou cuprinde opt diecese: 1) Dirachmin (Duratzo, Metropolă), 2) Scampos, 3) Apolonia, 4) Aulon, 5) Amantia, 6) Lychnidus, 7) Bullidum (după alții, Bulis), 8) Prinaori Prisna.

Toate aceste diecese, pe lângă care se mai adaugă cele din Achaia, Pelopones, Eubea și Insula Creta, erau cuprinse în diecesa Macedonică, care împreună cu diecesa Daciei Aureliane, cădeau sub administrațiunea Prefecturii Pretoriului din Illyricul Oriental.

b) Diecesele episcopale din Dacia Aureliană.

A doua diecesă civilă a Illyricului Oriental, cunoscută sub numele de Dacia, cuprindea după Le Quien (II p. 3) cinci¹⁾ diecese episcopale, iar după Jos. Bingham șase diecese, și anume: I) Dacia Mediterană, II) Dacia Ripensa, III) Moesia Superioară, IV) Prevalitană, V) Dardania și VI) Gothia (Dacia Traiană).

I) *Dioecesa Daciei mediteranee și Ripense*. Aurelian retrăgând din Dacia Traiană peste Dunăre, legiunile, pe oamenii bogați cari și-au părăsit caminurile strămoșești, cum și clasa funcționarilor, la tot acest teritoriu ocupat de Români, i-a dat denumirea de *Dacia Aureliană*. Nu mult după aceasta o împarte el singur în două părți, sub denumirea de: Dacia Mediteranee și Dacia Ripensă.

Dacia Mediteranee coprindea: 1) *Sardica* (Sofia) Mitropola provincie, 2) *Romatiana sau Remesiana* și *Naissos* (Nișul) locul natal al lui Constantin cel Mare.

II) *Dacia ripensă*, situată pe malul drept al Dunărei, se întindea între *Moesia superioară și inferioară*, cuprindea diecesele: *Aquae.... Iscum* sau *Oescum* (Ghighen) *Castrum Martis* (azi Bodina lângă Dunăre).

III) *Prov. Praevalitana*, situată lângă Marea Adriatică și la Nordul Epirului (a fost o parte din Albania de azi) și cuprindea în sine două diecese: *Scodra* și *Achrida*, numita odinioară *Praevalis* iar mai târziu Iustiniana Primă, și încă două episcopate: *Phizinium* și *Lissium* (azi Allessio) la marea Adriatică.

IV) *Dardania și Gothia* (Dacia Traiană). Provincia Dardania este situată între Dacia Mediteranee și Macedonia,

1) Le Quien pune numai cinci, fiind considerate ca provincii civile; Bingham din contră le consideră ca diecese episcopale și pentru acest motiv adaugă și a VI-a provincie Gothia 1).

1) Vezi această eestiune mai larg la biserica Dacia-Traiană.

separata de Macedonia prin Munții Scordum iar de Tracia prin Haemimont, este o parte a Serbiei actuale. Romanii din Dacia, trecând Dunărea, s'au așezat în mijlocul Moesiei, și de atunci s'a numit Dacia Nouă sau Dacia Aureliana, spre deosebire de Dacia Traiană, numită și Dacia Veche, Gothia de mai târziu.

În aceasta provincie sunt patru diecese :

1) *Scupi* (Scopia Ueskiub) Metropolie, 2) *Ulpianum* sau *Iustiniana secundă*, 3) *Diocletiana*, 4) *Nessyna*. Unii mai adaugă și Pautalia¹⁾ ca a cincea provincie.

Afară de aceste cinci provincii ale diecesei Daciei Mediterane, de pe laturea din dreapta Danubiului, există o altă provincie la Nord, în afară de limitele imperiului Român, și anume :

Dacia Antiqua și Gothia, (de când Goții locuiesc într'ansa); Epifanius²⁾ vorbește de un episcop al Gothiei — de dincolo de Scythia — provincie Romană situată dincoace, de Dunăre, a carei capitală era Tomi. Din care cauză cu drept cuvânt conchide Holstenius, că regiunile cuprinse sub numele de Gothia se numește astăzi Valahia sau Transilvania. *Această provincie a avut mai multe catedre episcopale, ori numai una, în întreaga regiune, nu este sigur* (incertum est) *Zarnizegetuza* a fost metropola acelor scaune episcopale, caci pe aceasta Ptolomeu o numește cetate regală și Metropola întregii regiuni. Aceasta se crede că este acel oraș de care se spune în *notiția* atribuită Împăratului Leon, numita și Gothia după Leunclavius; iar catedrala sa arhiepiscopala, este numerată între *archiepiscopiile autocefale*. (Bingham III 501).

De vreme ce în diecesa Tracică sunt atâtea episcopate

1) Hierocles o pune ca cetate a Daciei Mediteranee pe când Ptolomeu și Ștefan de Bizanț crede că e cetate a Traciei sau cel puțin la confiniile acestor provincii.

2) Post Uranii ex Scythia in. Gothia episcoporum mortem plerique ab ea factione abstracti (Epiphani haeres LXX Aud. No. XIII p. 826).

românești, trebuie să vorbim în treacăt despre această diecesă, ramânând să complectăm cadrul nostru, când vom vorbi despre Canonul XXVIII al Sinodului IV ecumenic.

B). Provinciile Diecesane ale Illyricului Occidental

După ce am văzut provinciile diecesane din care se alcătua prefectura Illyricului Oriental, care aparținea Imperiului de Orient, să arătăm și pe acele ale *Illyricului Occidental*, și care depindeau, atât politicește cât și bisericește, de *Italia* (sub praefecto praetorio *Italiae* constitutam). În aceasta diecesă au fost șase provincii: Dalmația, Savia, Pannonia Superior, Pannonia Inferior, Noricum Mediterraneum et Noricum Ripense.

I) *Prov. Dalmației*, coprindea patru diecese episcopale: 1) Salona metropola, 2) Zara, 3) Epidaurus (Raguza), 4) Scodra (Scutari).

II) *Prov. Sava*¹⁾, coprindea șase diecese episcopale: 1) *Syrminium* metropola situata la revărsătura Savei în Dunăre, 2) Singidunum (Belgradul sârbesc), 3) *Mursa* (Essek), 4) *Cibalis*, 5) *Noriodunum*, 6) *Liscia*.

III) *Pannonia superioară și inferioară*²⁾. În cea superioară sunt patru diecese: 1) *Vindobonam* (Viena), 2) *Sabariam*, 3) *Scarabantiam*, 4) *Cehan*.

1) Proxima huc prov. *Savia* est quae, a *Savo* fluvio qui mediam eam secat, id nominis habere videtur. Interdum *Pannonia Sava* dicitur, quod esset pars *Pannoniae* ad *Saviam*, interdum quoque *Pannonia Sirmiensis* ac *Cibaliensis* a *Sirmio* et *Cibali*, civitatibus, in hae ejus parte jacentibus. Hoc autem loco nos eam consideramus ut provinciam, a *Pannonia* distinctam, a qua per *Dravum* fluvium separatur, et regio illa est quae hodie dicitur *Slavonia* et pars *Bosniae* ac *Serviae*.

2) Inter *Dravum* fluvium et *Danubium* utraque *Pannonia* superior et inferior sita hodie pars *Australis Hungariae*. Totuși *Pannonia* superioară se întindea peste o mare parte a *Transilvaniei* până la *Tissa*.

În cea inferioară numai trei, după alții patru, diecese :
1) Curta 2) Carpis și 3) Stridonium patria Fericitului Ieronim (Jos. Bingham III p. 502—503) și episcopia Sisaniei.

C) Episcopiile românești din diecesa Tracică

Diecesa Tracica cuprindea șase provincii :

I) Prov. Europa consulară, II) Prov. Tracia consulară, III) Prov. Haemimont (et relique proesidalis), IV) Prov. Rhodope, V) Moesia Secundă (inferioară) și VI) Prov. Scythia. (Le Quien I 1092).

I) În diecesa eclesiastică propriu zisă a Traciei sunt patru episcopate. 1) *Philopopuli*, 2) *Dioclitianopoli*, 3) *Nicopoli* și 4) *Diospolis*.

II) *Haemimont* cuprindea șase diecese : 1) *Adrianopoli*, 2) *Mesembria*, 3) *Sozopoli*, 4) *Fotinopolis*, 5) *Develtus* și 6) *Anchialus*.

III) *Rhodope* cuprindea șase diecese : 1) *Traianopoli*, 2) *Maximianopoli*, 3) *Abdera*, 4) *Maronia*, 5) *Aenum* și 6) *Gypsela*.

IV) *Moesia secundă* sau inferioară cuprindea nouă diecese : 1) *Marcianopolis*, 2) *Nicopolis*, 3) *Novac*, 4) *Abrutum*, 5) *Durostorum*, 6) *Dionisipolis*, 7) *Odesus*, 8) *Apiaria*, 9) *Comae* (Bingham III 495 et sqq).

Din diecesa Tracică, Scythia, de care ne-am ocupat în mod special, împreună cu aceste nouă episcopate, sunt singurile cu caracter curat românesc, și pentru aceste motive, ne vom ocupa în special de fiecare dintr'însele.

În toate aceste provincii, politica de stat română, grație sistemului ei administrativ neîntrecut, reuși să-și impună limba și civilizațiunea sa și, deci, românizarea în masă a locuitorilor provinciilor cucerite.

Toate popoarele cuprinse între Marea Adriatică și Ma-

rea Neagra, Carpați, Dunare și Pind, vorbeau limba latină (Ov. Densusianu op cit).

Prin mijlocul universalității limbei latine, ale marelor căi de comunicațiune, prin întinsele relațiuni comerciale pe apa și uscat, ideile noi ale religiunii creștine să raspândesc foarte repede printre 1 opoarele apasate de jugul greu și apasator al Romei.

CAP. XVI.

Răspândirea creștinismului în Illyric.

Priviri istorice generale.

Pe când Roma își întindea civilizațiunea sa, în urma armatelor sale cuceritoare, asupra popoarelor, cari cadeau zdrobite sub jugul apăsător Roman, și ca o consecință firească se desfășură acel proces grandios al desnaționalizării popoarelor, paralel și aproape simultaneu se desfășură un alt proces, care nu cedă întru nimic marelui celui d'întâi, dar care se deosebea radical, de oarece se desfășură în mod liniștit asupra sufletelor omenești, și care eră ca un fel de balsam turnat peste ranele produse de brutalitatea romană și acesta eră: Creștinismul.

De civilizațiunea și întinderea imperiului roman s'au folosit atât Apostolii cât și învațăceii lor, pentru propagarea și răspândirea creștinismului, fiindu-le asigurată comunicațiunea cu toate popoarele din cuprinsul întinsului Imperiu Roman.

La grabnica răspândire a doctrinei creștine a contribuit, foarte mult, relațiunile industriale și comerciale ale Iudeilor creștini, cu celelalte provincii Romane și în special cu Roma.

Iudeii pe timpul lui Christos, erau și pe atunci răspândiți în toată lumea Romană, cu comerțul, pentru că și atunci, ca și azi, ocupațiunea lor de predilecție cră tot co-

merciul și mai cu seamă în centrele mari. Aceasta stare de lucruri a ușurat foarte mult pozițiunea primilor predicatori ai creștinismului, de oarece în orice oraș sau centru mare se duceau, găseau coreligionari compatrioți, ceea ce făcea, că predicatorii nu se aflau într'o lume cu totul necunoscută (Const. Erbiceanu Ist. Mit. Mold. p. V).

Dacă apostolii și urmașii lor au întâmpinat și piedici foarte serioase în predicarea doctrinei creștine, cetatea cea mai tolerantă în materie de religie din câte a existat în lumea veche, apoi aceasta s'a întâmplat din cauză ca doctrina creștină eră cu desăvârșire în opozițiune cu organizațiunea de stat Romana, adică cu starea politică, cu legislațiunea și în special cu religieuna Romană (Erbiceanu op. cit ibid).

Adevărurile divine, menite să regenereze lumea, erau predicate de Apostoli cu toată convingerea lor, și mai cu seama știind încă dela Mântuitorul nostru, ca ei vor fi persecutați, traduși înaintea judecații și condamnați, n'au șovăit un singur moment de a-și îndeplini misiunea lor, în conformitate cu porunca expresa a Mântuitorului, care le-a zis : *„Mergând învățați toate popoarele, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sf. Duh, învățându-i să păzească toate câte am poruncit vouă“* ; iar mai departe zice : *„Iată Eu cu voi sunt, în toate zilele, până la sfârșitul veacului“* (Math. XXVIII v. 18—20).

Sămânța creștinismului, aruncata de catre Apostoli, prinde repede rădăcini adânci în sufletele omenești, așa ca arboarele învățăturilor creștine își desfășură falnic ramurile sale, cu toate persecuțiunile administrațiunei Romane, care la rândul-i, în cele din urmă, cade învinsă, devenind ea singura centrul creștinismului occidental, așa că Romei îi s'ar fi putut aplică celebra alocuțiune pe care i-a ținut-o lui Clovis un episcop după primirea botezului : *„O Rege ! arunca ceea ce până acum ai adorat, și adoră pe acela (pe Iisus Chr.) pe care până acum tu 'L-ai persecutat“*.

Dacă în desfășurarea primului proces, popoarele își pierdeau independența, limba și naționalitatea lor spre a se pierde în marea masă Romană, prin cel al doilea, popoarele singure, la predica divinilor Apostoli și învățăceilor lor, aruncau vechile lor zeități, spre a intra în sânul marelui familii creștine, apanagiul mântuitor și mângâitor al sufletelor lor obijduite, apasate și desmoștenite de soartă.

Pe când cuceritorii veneau cu sabia într-o mână și focul în cealaltă, contra tuturor acelor popoare cari aveau curajul să-și apere cel mai scump patrimoniu al lor: libertatea, limba și mormintele lor părintești, pe atât Apostolii veneau umiliți, neavând nici sabie, nici măcar doua haine, ci numai sabia cuvântului lui Dumnezeu, care desparte pe om de tot ce-i pamăntesc, spre a-l uni cu Dumnezeu, dela care și-a luat ființa sa.

Ce contrast isbitor, măreț și sublim în același timp în desfășurarea acestor două mari procese: Pe când primii cuceresc și încătăneaza popoarele spre a le putea exploata mai bine, deposedându-i de tot ce aveau mai scump pe acest pamânt, pe atât acești din urmă, numai cu singurul cuvânt al lui Dumnezeu unit cu faptele cele bune, fac pe popoare ca ele singure, și nesilite de nimeni, să-și arunce credințele lor strabune, spre a îmbrățișa doctrina blândului Mântuitor, care strigă: „Veniți la mine toți cei apăsăți și veți afla odihna; luați jugul meu, ca nu este greu, și sarcina mea ușoară este“.

Cine nu vede în desfășurarea acestor doua mari procese, în lumea veche, un plan al providenței, care a îngrijit ca civilizațiunea Romană să fie premergătoare celei creștine?

Cine poate să tagăduiască că, în mijlocul crizei morale, în care ajunsese lumea veche, Dumnezeu a trimis pe fiul Său unul născut în lume, spre a-i aduce balsamul alinator sufletelor obijduite de mizeriile vieții și sbuciumate de necunoștința adevărului, care nu întârziă a se arăta la momentul psihologic.

a) Predica Apostolului Pavel.

În Faptele Apostolilor, Evangelistul Luca ne face cunoscut întreaga istorie despre începutul răspândirii creștinismului, după învierea și înălțarea lui Christos la Ceriuri, cum și dezvoltarea și închegarea ierarhiei bisericei Primare.

Eusebiu Pamfil, primul istoriograf al Bisericii creștine, care a trăit între anii 264 — 340, ne-a transmis mai cu seama primele tradițiuni, între altele ca Mântuitorul ar fi ordonat Apostolilor să nu se depărteze de Ierusalim timp de 12 ani, data care ar coincide cu anul 42 ori 44, anul uciderei lui Iacob fratele Domnului.

După pogorîrea Sf. Duh, Apostolii trăgând sorți, s'au răspândit spre a predică doctrina creștină, care pe unde le-au căzut sorții. (Erbeianu op. cit.).

Lasând la o parte cestiunea unde a predicat fiecare din Apostoli, noi nu ne vom ocupa de cât de acei cari au predicat în peninsula Balcanică și în special în părțile de pe lângă Dunăre, și anume unde au predicat Ap. Pavel, Andreiu, Andronie, Amplie, Stahie, Urban etc.

Apostolul Pavel, și unul din corifeii Apostolilor, a predicat — după cum însuși marturisește (Rom. XV v. 15—19). „Că m'am nevoit a vă predică numai despre cele ce a lucrat Christos prin mine spre a aduce pe neamuri la ascultare, prin cuvânt și prin faptă, prin puterea semnelor și a minunilor, prin puterea spiritului lui D-zeu, în cât eu din Ierusalim și jur împrejur, până la Illyric, am răspândit Evangelia lui Christos“.

Iar în epistola către Tit. III v. 12 zice: „Când voi trimite la tine pe Artimon și pe Tihic, silește să vii la mine în Nicopole, căci 'mi-am propus să iernez acolo“.

Apostolul Pavel predică în Macedonia pâna la Balcani; orașul Nicopole, de care se vorbește aici, nu poate fi cel din Macedonia, de oarece acesta a fost întemeiat de Traian, ci trebuie să fie cel din Epir unde a și iernat.

Dupa datele pe cari le gasim în Sf. Scriptură, Ap. Pavel a predicat în Tesalia și Epir, Macedonia, și apoi, în linie dreapta, a mers spre Iliricul Vechiu (Euseb. Pop. Ist. Bis. Rom. curs litografiat pag. 23), dar care erà Vechiul Illyric ?

Ap. Paul a predicat creștinismul în peninsula Balcanica pâna la munții Hemului, (Erbiceanu op. cit. pag. VI, Euseb. Pop. op. cit.), însă un alt Apostol al Mântuitorului predica de asemenea în Macedonia, Tracia și Scythia Minor (Dobrogea) și ajunge până la Dunăre, dupa cum ne marturisește Eusebiu (vezi bis. Scythiei Minor). Cum ca Ap. Andreiu a predicat în Scythia pâna la Dunăre, ne-o confirma întreaga tradițiune bisericeasca (Acta Sanctorum Tom. 11 pe Aprilie pag. 87).

Numai astfel ne putem explicà versetul 11 al cap. III din epist. catre Colloseni, unde Ap. Pavel arata progresele pe care le facuse creștinismul. „Nu există circumcisiune și necircumcisiune, *barbar, scyth*, serv și liber, ci toate și întru toate Christos“.

Acești doi Apostoli au predicat creștinismul până la Dunăre ; primul prin Illyric, iar secundul prin ambele părți de Nord și Apus ale Pontului Euxin.

Opera lor este continuată mai departe de catre discipulii lor, după cum ne încredințeaza tradițiunea bisericească raportata nouă de aghiografi. Nicodim Aghioritul se exprimă : „iar Amplie și Urban au fost așezați ca Episcopi de Apostolul Andreiu cel întâiu chemat, Amplie la Odisopol (Varna), iar Urban în Macedonia (Erbiceanu op. cit. p. VII).

Acești doi Apostoli făceau parte din numarul celor LXX și carora Ap. Pavel, în epistola sa către Romani (XVI 8 și 9), le trimite salutările sale : „*Salutați pe Amplie, iubitul meu în Domnul, salutați pe Urban conlucrător cu noi în Christos și pe Stahie iubitul meu*“.

Toate orașele de pe țărmul drept al Dunării, începând dela Istropoli, (Kasapkioi), Tomi, Odisul, Durastorul (Sististra) Marcianopole (Preveza), și în fine pâna la Singi-

dimum (Belgradul Sârbesc), sunt pline de numeroși creștini și în multe dintr'însele sunt episcopate, a căror origine se ridică pâna la timpul Apostolilor și învățăcelilor.

Creștinismul se respândește deci pe malul drept al Dunării între anii 44—110 p. Christ., apoi în cel stâng în Dacia și Sarmatia romana până dincolo de Herson, nu numai prin predica Ap. Andreiu și discipulilor lui, ci și prin exilul Sf. Climent Papa Romei, așa ca numărul cel mare de creștini contribue a ridica suspiciunile administrațiunei romane contra lor, și a decretă persecuțiunile.

b) Martirii de prin orașele de pe țărmul drept al Dunării (an. 44—451 p. Chr.)

Persecuțiunile ridicate de Cesarii Romii, contra creștinilor din imperiu, își atinsera apogeul lor, mai cu seama în timpul lui Dioclețian (285—305); ele au, ca urmare fereasca, sa constrângă pe un mare număr de creștini sa treaca în Dacia Traiană, spre a-și scăpa viața și avutul lor (Acta Sanctorum tom. 11 (II pag. 87).

Martirii cari au primit moartea pentru Christos în întregul Illyrie, sunt foarte numeroși; noi însă ne vom ocupa numai de acei din cetățile din dreapta Dunărei, unde Românii locuiau în mase compacte, cum și prin împrejurimile lor.

Martirologiul Roman (citât mai sus), cum și Acta SS. ne fac cunoscut, pe cât e posibil, numele tuturor creștinilor cari au primit moartea de martir pentru credința lui Christos; aproape toți aceștia poarta numiri latine:

1. Sfinții martiri din Sirmiu (azi Mitrovatz în Serbia), Maximianus, Actionis, Thinotheus, Herissus, Acutus, Vitus, Artaxus Tobias, Eugenda (Acta SS. I pag. 80 pe Ianuarie).
2. Evanthus și Hermentis în Rhaetia (Acta SS. I 21 ibid).
3. Anastasius în Sirmiu (Acta SS. p. 324 ibid).

4. Anastasius, Incinidus, Ratitis, Petrus, Florus, Titus, Florianus, Tația (Acta SS. p. 470 *ibid*).

5. Sironus ori Sirenus (pe la 302, Acta SS. III 369 pe Februarie).

6. Sineretis, Antigonus, Rutilus, Libius, Rogat, martirizați în Panonia pe la 302 (Acta SS. III 372 pe Februarie).

7. *Ephremus, Basilius, Eugenius, Agatadorus, Elpidius, Eternis, Capiton martirizați în Hersonezul Tauric, martirizați pe timpul lui Constantin cel Mare* (Acta SS. I p. 638 pe Martie). Acești din urma Eterius și Capiton sunt martirizați în Dacia Traiana (Gothia) de către barbari, și despre care am vorbit la biserica Daciei Traiane pe larg.

8. Dandus, Eunica, Secundus, Nestor Secundus, Serrus, Occatus și Danda martirizați în Tracia (Acta SS. I 643 *ibid*).

9. Irineus Episcop martirizat în Sirmiu (Panonia) pe timpul lui Dioclețian (Acta SS. III 55 *ibid*).

10. Montanus presbiter Maxima, Latrassi și alți 40 martiri în Sirmiu (Acta SS. III 614 pe Martie).

11. Marcodanis, Philotus, Lidia, Theoprepus, Chronidis, Amfilochius martirizați în Illyrie sub Adrian (117 — 138, Acta SS. III 684 *ibid*).

12. Alexandru martirizat în Panomia, sub Maximian, (Acta SS. III p. 687 pe Martie).

13. Agattemerus martirizat în Mysia; apoi Casineus și Atempsianus (Acta SS. I 343, 344 pe Aprilie).

14. Rufna, Moderata, Romana, Secundus, Florentinus, Germinianus, Saturus și alți șapte, (Acta SS. I 534 *ibid*).

15. Martirele virgine, ale caror nume nu s'au pastrat în martirologiu (I 817 pe *idem*).

16. Gaianus diacon martirizat în Dacia Ripensa, (Acta SS. I 854 pe *idem*).

17. Maximus, Quintilianus și Dada au suferit în Durostor (Siliștra) sub Maximian și Dioclețian, (Acta SS. II 126 pe *idem*).

18. Florianus, împreună cu alții, în Noric, (Acta SS. I 466 pe Maiu).

19. Montanus sau Montanius martirizați în Sirmiu, (Pannonia, Acta SS. II 623 pe idem).

20. Timoteus, împreună cu 7 virgine, martirizați tot în Sirmiu, (Acta III 454).

21. Martirul Iulius în Durostor, (Acta SS. VI 654 pe Maiu).

22. Marcus și Iulius martirizați în Durostor, (Acta SS. II 56 pe Iunie).

23. Herichius ibidem, (Acta III 526 ibid.).

24. Ostratus sau Sostratus, Spirus, Eraclius, Eperentius și Cecilia martirisați în Sirmiu, (Acta SS. II 578 pe Iulie).

25. Zenon, Mimia, Vitalis, Rufinus, Evangelius, Oresius și Agnitus, (Acta II 689 ibid.).

26. Agrippinus, Secundus, Maximus, Fortunatus și Martialis martirisați tot în Sirmiu, (Acta SS. VII 28 ibid.).

27. Secunda, Donata, Bassus, Maximus, Paulus Marinus, Iustus martirizați în Durostor (Silistra, Acta VI 360 ibid.).

28. Acquilianus, (Acta VI 373 pe August).

29. Florus, Laurus, Proculus, Maximus etc. martirizați sub Licinius, (Acta SS. III 520 pe idem).

30. Silvanus, Sabinus și Panterius în Tracia, sub Dioclețian, (Acta SS. IV 589 pe August).

31. Basilia Virgina, martirizată în Sirmiu, (Acta SS. VI 515 idem).

32. Aethalus și Ammuntis în Tracia, (I 358 pe Sept.).

33. Melitina, martirizată sub împăratul Antonin în Marcianopoli, (Preveza, Acta V 29 pe idem).

34. Theodotus, Aselepiodotis în Adrianopol sub Maximian, (Acta V 30 pe idem).

35. Martirii: Euticus, Plantus, Eracliu, Placid, Ambutus, au suferit în Tracia, (Acta VIII 125 pe Sept.).

36. Priscus, Crescentis, Evagrius, Faustinus, Martialis, Iamarius, Donatus, Passicus, Probus martirizați în Moesia inferioară, (Acta I 30 pe Octombrie).

37. Filip episcopul Heracliei, Sæverus presbyter și Her-
mis diaconul, martirizați sub Dioclețian la Adrianopol,
(Acta VIII 502 pe Octombrie, vezi și Erbiceanu Uefila p.
76 80).

Deocamdată încheem lista martirilor din dreapta Dunărei
și împrejurimile Daciei Traiane.

Din aceasta lista observăm : *a)* că majoritatea martirilor
poarta numiri de origină latină ; *b)* mulți dintr'înșii au luat
coroana martirică în Mysia și în Panonia. Sub aceste nume
trebuie să înțelegem cu scholiastul Nuvelelor lui Justinian,
afara de teritoriile propriu zise : Transilvania, Muntenia și
Moldova, de oarece nu se specifică anume în care Moesie
au suferit unii din martirii noștri, καὶ Μοσίας ἀνωτέρας, καὶ
Παννονίας, de oarece o parte a Daciei Traiana a făcut parte
din Moesia Inferioară, și anume Muntenia și Moldova, iar
Transilvania din Panonia (Errant illi Novellarum Scholias-
tæ, qui Daciam illas complexam dicimus regiones trans Is-
trum seu Danubium, quam Transilvaniam, Valachiam et
Moldavia vocamus (Le Quien II 21) ; *c)* Mai constatăm că
unde a existat martiri, acolo trebuie să fi existat nu numai
creștini rasleți, ci comunități întregi și compacte, ca să poată
atrage asupra lor privirea administrațiunei Romane ; *d)* În
numarul martirilor am gasit episcopi, preoți și diaconi, deci
trebuie să fi existat și o ierarhie ecleziastică, condusă de
episcopi, și de care ne vom ocupa mai departe.

CAP. XVII.

Episcopiile din dreapta Dunărei cu episcopii lor.

Vechiul Illyrie, devenise creștin prin predica Apostolilor și discipulilor lor, așa încât cetățile din dreapta Dunărei, în majoritatea lor, erau creștine. Din cauza persecuțiilor, care adeseori luau caracterul unei adevărate exterminări, atât creștinii, cât și episcopii lor, cautau să fugă de ochiul vigilent al administrației Romane; creștinii împreună cu preoții și episcopii lor în *vecina Gothie*; acolo s'adunau în locuri retrase, prin peșteri și catacombe, spre a-și face rugăciunile lor. Din aceste timpuri și până la venirea lui Constantin cel Mare, aflăm episcopi numeroși; cei din dreapta Dunării și mai curajoși ieșau la iveală de prin locurile unde se ascundeau spre a înmâna imperatorilor Romani apologii prin care spulberau toate acușățiunile aduse creștinilor de filosofi păgâni, cum și de Iudei.

Găsim, după cum am văzut, o episcopie la Tomi, iar alta la Sardica (Le Quien II 301) cum și în alte părți.

Constantin cel Mare, convocând Sinodul ecumenic din Niceea, (325), iau parte mulți episcopi din Illyrie. Protocoalele Sinodului I ecumenic, ne fac cunoscut numele episcopilor după provinciile pe care le reprezintă în Sinod (Haradin Acta Conciliorum I 319).

Macedonia e reprezentată prin: Alexandru Thessaloni-

censis, Budion Thebensis; prov. Dacia Mediteranee prin Protogenus *Sardicensis* (din Sardica, Sofia de astăzi), *Marcus Mitropolitanus*; Prov. Panonia prin: *Domnus Stridonensis*. Prov. Gothia prin: *Theophilus Gothiae Metropolis*; Prov. Bosforului (Cimeric) a fost reprezentată prin: *Domnus Bosforensis*. De observat este însă, ca a doua Prov. Panonia este reprezentată prin: *Domnus Pannoniensis* (Harduin Acta Conciliorum I 319). În una din aceste Panonii presupunem că intra și o parte a Daciei Traiane și în special Transilvania, după cum crede scholiastul Nuvelelor lui Justinian (Le Quien II 21). Iar *Pilat al Marcianopolei*, reprezintă Dacia Ripensă (Le Quien I 1217). La Sinod au fost reprezentate atât Dacia Aureliană, divizată în urma de însuși Aurelian în Dacia Ripensă cu capitala Ratiaria, și Dacia Mediterană cu capitala Sardica (Sofia, Le Quien II 301).

Dacia Traiana a fost reprezentată prin Theofil al Gothiei, pe deoparte, iar pe de alta, se poate să fi fost reprezentată prin acel *Domnus Pannoniensis*, credem noi, de care a atârnat chiar după marea Schismă.... Scythia Mica (Dobrogea) care intra în hotarele imperiului Roman și era colonisată cu romani, și-a trimis pe episcopul său, fara a i se arată numele în indicele latin ori grec, dar despre aceasta vorbește Eusebiu (De vita Constantini lib. III c. 7). Se poate presupune, și nu fără motive serioase, ca Theofil, care a înființat eparchia Mitropoliei Gothice din Dacia Traiana, a reprezentat în Sinod nu numai biserica Gothiei ci și pe cea a Scythilor (Acad. Rom. M-ss 2 filla 184^v).

Din cele expuse, vedem că dela Tomi și până la Singidum (Belgradul Sârbesc) în orașele principale există câte o episcopie; care mai târziu aproape toate și-au capatat rangul de Mitropolie.

§ 1) Sinodul din Sardica (347 p. Christ.)

Dacă Sinodul ecumenic din Niceea raușise să stabilească doctrina creștină, resumată în parte în simbolul Nicean, nu mai putuse însă să stingă erezia ariană, ci numai s'o pună în minoritate.

Partida ariană deși condamnată, anatematizată, iar partizanii ei persecutați, episcopii scoși din scaune și exilați, totuși, erau destul de influenți, de oare-ce chiar între membrii familiei imperiale și între înalții demnitari ai Curții, arienii numărau mulți partizani.

Deci, această schismă, eră menită să aducă încă mari perturbări și să alunge, pentru mult timp, liniștea de care biserica avea atâta necesitate.

Cele două partizi stăteau fața în față, iar succesele lor reciproce depindeau de credința Curții imperiale : eră Imperatorul *omousian*, Arienii erau persecutați și, din contra, dacă Împăratul eră partizan al arianismului, Ortodocșii la rândul lor persecutați, iar membrii cei mai influenți exilați, între cari cităm pe Athanasie cel Mare Patriarhul Alexandriei, cel mai înfocat apărător al doctrinei Niceene (Harduin Acta Concil. I. p. 652).

Sub aceste auspicii se deschide, după 22 ani de turburări continue, Sinodul local dela Sardica, în anul 347.

La acest Sinod au luat parte mai mulți episcopi apuseeni decât orientali ; Teodoret, un scriitor bisericesc, vorbind despre acest sinod, zice : „La Sf. Sinod, care după voia lui Dumnezeu s'a ținut în Sardica, s'au adunat episcopi din Roma, Spania, Galia, Italia, Campania și Africa ; din Sardinia, Panonia, Myssia, Dacia (Mideterana) Dardania și cealaltă Dacie (adică Ripeusă, iar nu și din cea Traiană, cum crede episcopul Ghen. Enăceanu (Acad. Rom. M-ss 2 p. 186).

Nu este intențiunea noastră sa facem istoricul acestui Sinod, ci conform cadrului ce ne-am impus, voim sa arătăm numai rolul episcopilor din cele doua Dacii, cum și din orașele din dreapta Dunarei. Am căutat expres în protocoalele acestui Sinod sa gasim Biserica Gothia din Dacia Traiana, dar cercetările noastre au rămas infructuoase; credem însă, ca ea a fost reprezentată prin episcopii Panoniei, care, după opiniunea scholiastului Novelelor lui Justinian în cuprinsul Panoniei intră și o parte a Daciei Traiane (Le Quien II p. 21).

Episcopii ortodocși, cari au luat parte la acest Sinod, din ambele Dacii, din Panonia și din Moesia inferioară (diecesă tracică) sunt: *Protogen* al Sardiceii, care a luat parte și la Sinodul I ecumenic din Niceea (Le Quien II 301), *Marcion* al Abritului, *Petru* al Novelor, *Marcel* al Nicopolei, *Dima* al Odissului, *Marcion* al Apiarei, *Athenodorus* din Blacena, (azi Blatza), *Aitius* din Tessalonic, *Vitalis* din Aquae din Dacia (Ripensă) *Paregorius* din Scupi, *Gaudentius* din Naisso (Nișul de azi), *Calvus* de Castro-Martes (.....) din Dacia Ripensă, *Heliodorus* din Nicopoli, *Euterius* din Panonia, *Zosim* din Liehmid (Harduin Act. concil. I 651), *Monofil* al Durostorului.

Aceștia se vad și din epistola acestui Sinod, despre uciderea Sf. Proterie Patriarhul Alexandriei (Le Quien I 1217).

Episcopii Arieni.

Vazându-se majorizați, s'au retras ostentativ, și s'au constituit în Sinod la Filipopoli în Tracia; retragerea aceasta are ca consecința trista pentru noi, pe de o parte ca nu cunoaștem nici numirile țărilor și provinciilor pe cari le reprezintă și nici numele tuturor episcopilor.

Dacă episcopii arieni ar fi luat parte la lucrările Sinodului din Sardica, de sigur ca ar fi contribuit, pentru Ro-

mânii de azi, a lăunina multe punte obscure din biserica noastră națională, dar *sic fata tullere*.

Dintre episcopii arieni, cari s'au distins atât de mult, sunt doi cari poartă numiri latine și anume: Ursachi din Singidunum (azi Belgradul sârbesc) (Le Quien II p. 314) și Valens Mursianul (din Mursa Panonia) (Le Quien II ibid; Socrat lib. II cap. 37; Sozom. lib. IV cap. 17—19); Protogen din Accacea Sardicei, Gaudentius din Naiss, Heliodorus al Nicopolei și alții. (Harduin Act. Concil. I 654).

De aici vedem: *a*) că aproape toți episcopii purtau numiri latinești; *b*) că mulți dintre eretici, figurează și între cei ortodocși; Harduin, nu menționează despre această coincidență de persoane și numiri de provincii; noi, suntem de părere, că acești episcopi fiind, la deschiderea Sinodului Arieni, mai în urmă, lepădându-se de erezia lor, au intrat în Sinodul ortodoxiei; faptele vor confirma părerile noastre. Iar ceea ce este mai interesant, este împrejurarea ca toate actele se redactau în limba latină și apoi se traduceau în cea greacă (Socr. lib. II c. 37).

Acei dintre episcopii Arieni, cari s'au distins mai mult la acest Sinod, au fost doi: Ursachi al Singidunului și Valenti din Mursa Panoniei; aceștia prin deșteptăciunea lor, au desfașurat o mare activitate pentru doctrina ariană, încă mai dinainte ei au luat parte la Sinoadele din Tir (337) și în special Ursachi, a fost delegat de către Eusebiani, să-i reprezinte la un Sinod ținut de Arieni la Maraetis (Sozom, lib. III c. 23) (în Egipt), unde, împreună cu alți episcopi ar fi comis crime, dacă trebuie să credem acuzațiilor lui Atanasie Patriarhul Alexandriei (Le Qnien II 314).

El a luat parte și la Sinodul din Antiochia; la Sinodul din Sardica, urmează pe Arieni, cari se constituiesc în Sinod la Filipopoli, dar în urmă revin la Ortodoxie.

Sinodul din Sardica face cunoscut bisericei, printr'o epistolă (enciclică), condamnarea episcopilor Arieni. Din această epistolă putem vedea câtă ură există între episcopii Orto-

doeși și cei arieni; li se aduc acuzațiuni grave de cari s'ar rușină și oamenii cei mai ordinari. „Illos autem qui se eorum Ecclesiis, immerserunt luporum more“. Pe aceștia Sinodul îi excomunica și-i depune, din demnitatea de episcopi, pentru erezia și crimele lor¹⁾. Iar mai departe roaga Sinodul pe pe frații lor întru Christos sa nu aibă cu episcopii Arieni absolut nici o legătură (*nulla enim participatio Christo ad Beliar Harduin Act. c. I 690*).

Nu știm caror împrejurari se datorește faptul revenirii în Sinodul Ortodoxiei, al acestor doi însemnați episcopi, caci la Sinoadele din Sirmiu, Mediolan și Ariminu „non adversis catholicam fide egerunt“. Iar în Sinodul care s'a ținut la Roma sub episcopul Romei, Damas, ei resping acuzațiunile ce li se aduc ca ar fi Arieni...

Sf. Atanasie, ținând un Sinod în Alexandria — după reintegrarea sa — scrie Africanilor între altele: „quod Ursacio et Valente cum sociis ejusdem sententiæ ejectis, catholicæ ecclesiæ concordiam servaverint“. Din momentul revenirii lor în sânul Ortodoxiei, despre Ursachi nu se mai știe nimic. (*Le Qnien II 316*).

În enciclica Sinodului Roman, se spune clar ca acești doi episcopi și-au cerut iertare dela Iuliu, Episcopul Romei; „Et quia non est nisi de veritate consessio, nisi de vitio poenitentia nisi venia de admissio, Valens et Ursacius admittendi, ut orabent in communionem, de Athanasii innocentia, de judicii falsitate, de Arianae haeresis piaculo talibus litteris ante profitentur“. (*Harduin pag. 690 vol. I; Socrat lib. II 37*).

1) Et propter crimina hos omnes æquali forte deiecit Sanctus Synodus episcopatus gradu: et judicavimus non solum illos episcopos non esse, sed neque communionem quidem cum fidelibus habere. Separantes enim Filium et alienantes verbum a Patre, separare ab ecclesia catholica oportet, et alienas esse a nomine Christiano. Sint igitur a vobis anathema, eo quod autem sunt adulterare verbum varietatis Apostoli (*Harduin I 667*).

Activitatea Sinodului Sardicens, nu se marginește decât a aprobă în totul decisiunile Sinodului I ecumenic din Niceia, din care cauza este considerat ca o continuare și complectare a aceluși Sinod.

Sinodul din Sardica a alcătuit și câteva canoane; dar importanța lui pentru Biserica Occidentală este foarte mare, de oare ce episcopii occidentali, punând în minoritate pe cei orientali (Teodoret lib. II c. 3), au avut o puternică influență de a crește autoritatea Papii în Illyricul Oriental, și pe episcopii Illyricului a-i face, prin cel al Tesalonicului, care depinde direct de Roma, a intra în corespondența cu Papii, după cum vom vedea în alta parte.

Pentru Români, Sinodul Sardicens este interesant nu numai prin numărul cel mare de episcopi cari au participat la dânsul, ci și prin aceea ca toate actele, ori protocoalele Sinodului, au fost redactate în limba latină, (Le Quien I 1217) și apoi traduse în grecește, (cf. Acad. Rom. Mss. 2 G. E. p. 185 v — 187).

Dar nu trece decât patru ani dela ținerea Sinodului particular Sardicens, și un nou eresiarh se ivește în sânul bisericii Illyricului Occidental și anume în Capitala sa Sirmium.

Episcopul metropolitan Fotin al Sirmiului, inventează câteva dogme, cari se asemănă foarte mult cu cele predicăte de Sabeliu și Paul de Samosata, dacă nu profesează chiar doctrina lor. Imperatorul Constantiu de data aceasta convoacă un Sinod chiar în capitala Prefecturii, și cunoscut sub numele de Sinodul particular din Sirmiu, și care n'are alta consecință decât condamnarea numitului eresiarh Fotin.

§ 1) Sinodul din Sirmiu (351).

Sinodul din Sirmiu a fost convocat de către Imperatorul Constantiu în anul 351, contra episcopului din Sirmiu, Fotin, care avu cutezanța să răspândească în public niște idei pe cari le respingea deopotrivă atât ortodocșii cât și Arienii; ideile lui se apropiau foarte mult de cele ale lui Sabeliu și Paul de Samosata (Socr. lib. II c. 29; Sozom., lib. IV c. 6).

Episcopii orientali, cari au luat parte la acest Sinod : Marcu Episcopul de Aretusa, George Epul de Alexandria, pus de Arienii, Vasile care conducea biserica din Ancyra, Pancrat Ep. de Pelusa și Hypatian Ep. de Heraclea ; din Occident n'au venit decât doi : Valens episcopul din Mursa (Panoniei) și Osiu de Cordova. Acest din urmă venise fără voia lui. El asistase la Sinodul din Niceea și în urmă fu exilat din cauza Arienilor. Arienii au convins pe Împărat sa-l oblige să vină la Sirmiu, ca făcându-l să adopte rătacirile lor, vor găsi în persoana lui un puternic sprijin.

Episcopii, depuseseră pe Fotin ca partisan al lui Sabeliu și Paul de Samosata. Dar și ei la rândul-le compuseră trei formule de credință : două în latinește și una în grecește ; însă ele nu erau conforme între ele, nici conforme cu nici o altă precedentă, fie relativ la termeni, fie la înțeles. În formularul grecesc, nu se zice de loc că fiul lui Dumnezeu e consubstanțial cu Tatăl, nici de o substanță asemănabilă ; ci este declarat că acei ce zic : „că Fiul n'a avut început, și acei ce cred că El a fost făcut prin o extensiune a substanței lui Dumnezeu și că e unit cu părintele său fără a-i fi supus, sunt în afară de biserică“. În unul din cele două, ce sunt compuse în latinește, e oprit a se servi cu termenul de substanță și de a zice : „dacă Fiul este de aceeași substanță ori asemănabilă cu a părintelui său, pentru ce nu se vorbește de loc despre aceasta în Sf. Scriptură

și că aceasta e mai pe sus de spiritul omenesc. Acolo e poruncit de a recunoaște, că Parintele e mai mare decât fiul său în onoare, în demnitate, în divinitate și în calitate de Părinte, că, Fiul e supus Părintelui, că creaturile, ca Părintele n'are început și ca procreațiunea (origina gene-sică) a Fiului, nu e cunoscută, decât de Părintele“.

Al treilea formular, e conform cu cele două la înțeles. El oprește a se servi cu termenul de substanță, pentru următoarele motive: „Noi am gasit de cuviință sa respingem cu desavârșire termenul de substanță, care fiind întrebuințat de Sf. Părinți cu prea mare simplitate și nefiind nici de cum înțeles de popor, a fost multora un mijloc de cădere. Noi suntem de părere, să nu se mai vorbească de el, când se va vorbi de Dumnezeu, pentru ca nu e zis nici într'un loc al Sf. Scripturi, ca Tatăl, Fiul și S. Duh, n'au decât aceeași substanță. Insa noi zicem că Fiul e asemanabil cu Părintele, dupa cum Sf. Scriptură o marturisește“. (Sozom. lib. IV c. 6).

Episcopii se siliră să convingă pe Fotin ca să aprobe și să semneze hotărârile Sinodului, de și el fusese depus, și-i promisera să-i înapoeze episcopia, numai dacă va condamna dogma ce inventase și va subscrie formula de credință cea alcătuită de Sinod. Fotin în loc sa primească condițiunile ce-i ofereau, el îi provocă la dispută.

Vasile Epul de Ancyra, intră în discuție cu Fotin. Ste-nografii luau note de ce se vorbea de o parte și de alta. A fost o luptă foarte crâncenă de cuvinte și de argumente, dar în fine Fotin fu învins și condamnat. El scrisese în timpul exilului său în latinește și grecește, contra tuturor ere-siilor arătându-și vederile sale.

Această formulă de credință displicu mai târziu epilor adunați la Sirmiu, ca fiind plină de contraziceri.

Osiu de Cordova refuză iscălitură, dar, deși bătrân de peste 80 de ani, fu supus la torturi îngrozitoare, așa că de

frica trebuî sa se uneasca cu ei. Acesta fu succesul Sino-
dului din Sirmiu. (Socr. lib. II, cap. 30 — 31; Soz. lib.
IV, cap. 6).

A) Episcopii Bisericei din Dacia Mediteranee.

Episcopii Sardicii (Sofiei).

Eparchia bisericei din Dacia Mediterană este foarte veche, caci înainte de emigrarea Romanilor, din stînga în dreapta Dunarei, facea parte din Moesia, iar creştinismul este răs-pîndit din primele veacuri ale erei noastre.

Totuşi nu vom vorbi decît de episcopii cari au stralucit prin viaţa, ştiinţa şi zelul lor, pentru progresul bisericei.

La Quien, în ambele Dacii numără următorii episcopi:

1) *Protogen*; el a administrat biserica de la 316 — 347; a luat parte la Sinoadele din Niceea şi cel din Sardica. Episcopii Ariani numiţi şi Eusebiani, părăsesc Sinodul Sardicens şi se duc la Filipopoli, unde ţin Sinod, şi acolo învino-vaşesc pe Protogen înaintea episcopilor Africani, pentru mai multe acte. (cf. Ac. Rom. M-ss 2 G. E. p. 189 şi verso).

2) *Bonos*. Marie Mercator în opera sa despre a XII ana-tema Nestoriana, spune ca Bonos, eră episcop al bisericii din Sardica. El a căzut în eresie; denunţat Sinodului Episcopilor, Sinodul din Capua a trimis cestiunea lui Bonos în cercetarea episcopilor macedoneni, sub presidenţia lui Anisius, episcopul de Tesalonic şi care — după acelaşi Mercator, — Bonos a fost condamnat de Damas episcopul Romei. În anul 414 Inocenţiu, Papa Romei, prin epist. XXI hotărâşte ca clericii hirotoniţi de ereticul Bonosiu sa fie primiţi daca vor renunţa la eresia lor¹⁾.

1) Quod hi qui a Bonoso heretico ordinati sunt propterea sint, ne-
scanda'um remaneret ecclesiae. (Harduin I. 1015).

Eresul Bonosiac s'a continuat încă mult timp, caci îl găsim existând la înființarea *Prinei Justiniane*, contra cărui eres Justinian, prin Novella XI, ia măsuri de stârpirea ere-sului lui.

3) *Iulian*. Acesta a luat parte la Sinodul din Efes și a semnat în protocoale, „Episcop al Sardei Dacice“. (Harduin I p. 135). El a fost degradat din demnitatea sacerdotală ca nestorian Irineu (Adunarea actelor sinodale cap. XC); spune ca el a administrat Biserica Daciei pâna la 431, când a fost depus din episcopat.

4) *Zosin*. Împăratul Leon l-a înștiințat și pe el, ca și pe toți ceilalți episcopi, despre uciderea Sf. Proternis al Alexandriei. El a administrat biserica pe la anul 460.

5) *Domnin*. A administrat Biserica Sardicei pe la anul 491; Împăratul Anastasie a chemat la sine pe Domnin al Sardicei, spre a-l vedea, împreună cu alți episcopi.

6) *Vasilisc*. El a administrat Biserica pe la 550 și a luat parte la Sinod V sau II Constantinopolitan. El n'a voit sa pronunțe judecata asupra celor trei capitole și a murit de moarte martirică. (Gen. Enăceanu Acad. Rom. M-ss 2 p. 190).

7) *Felix*. Sf. Grigore cel Mare, prin epistola sa din indictorul XIII sau anul 593, a scris lui Felix, episcopul Sardiei, următoarele: „Noi am fost înștiințați, că frația voastră nu voiți să vă supuneți fratelui nostru întru Christos, lui Ioan Epul Iustinianeî întâia, și că n'ați voit a va subscri în decretul lui, și nici în raportul care ni l-a trimis nouă. Dacă aceasta este adevărat, noi vă deplângem, ca voi ați fost stăpânit de mândrie, de aceea vi s'a dat epitimia pres-crisă de legile bisericești“.

În timpurile din urmă, toți episcopii Daciei au fost su-puși celui din Iustiniana prima.

B) **Episcopia Remezianei Dace.**

Episcopii Remezianei (Arcer-Palanca).

Indată după fondarea episcopiei din Sisania, găsim o alta în Remeziana Dacă. *Ρεμεσιάννα* — după Hierocles este o cetate în Dacia Mediteranee între Sardica (Sofia) și Naisos (Niș). În Itinerariul antonin (ap. Bertium) sub numele de Remenziana, iar după alții : Romansiana, Romatiana etc.

După Procopiu (De Aedif. lib. IV c. 1) această cetate a fost reconstruita de Justinian „In agro Remesiano“ (Le Quien II 305—306).

Câțiva dintre autorii români și chiar străini, cari au scris despre aceasta episcopie, o pun în Dacia Traiana și nu în Dacia Mediteranee. F. Scriban (Ist. Bis. p. 14) și Episcopul Ghenadie Enăceanu (Ac. Rom. M-ss 2 pag. 192) cred ca Remeziana ar fi unde este azi R. Vâlcea ; P. Maior (op. cit.) o crede ca este cam pe la R. Sărat.

Dorința lor e cât se poate de frumoasă, dar documentele contemporane stau în contra acestor afirmațiuni. Să ne mângăiem cel puțin, că aceasta episcopie e curat românească, ca multe alte din dreapta Dunărei (vezi Geogr. Illyricului Oriental).

Cunoaștem numai doi episcopi, cari au pastorit această eparhie, și anume pe :

Sfântul Nechita Remezianu (330 — 420)

S'a scris mult, foarte mult despre acest Sfânt barbat și distins episcop al Românilor, atât de străini cât și de către Români ; însa toți, sau aproape toți, au scris greșit, confundându-l cu Sf. Martir Nechita omonimul și aproape contemporanul sau din Gothia (Dacia Traiană).

Toți însa fac o confuziune regretabila, caci începând sa facă biografia Sf. Martir Nechita, supranumit Gotul, „și cunoscut în cărțile noastre de ritual sub numele de *Romanul*“, sfârșesc cu Sf. Nechita Reinezianul (Bis. ort. Rom. IX/85 706—707) și vice-versa.

Dintre scriitorii străini, numai Baronius (Annal IV No. 229 sub anno 370) și dintre români P. S. Episcop al Argeșului Dr. Ger. Timuș (Dict. aghiogr. p. 608), îi descriu ca pe două persoane deosebite și această idee este împărtășită și de savantul profesor de Istoria Românilor de la facultatea de litere D-l D. Onciul.

Vom face între acești doi Apostoli ai românilor un paralelism — cum am făcut și despre cei doi Martiri români Sfinții Saba; — le vom arăta suma notelor comune, caracteristice fiecăruia dintre ei, după datele ce posedăm, spre a nu se mai face confuziune pe viitor.

Baronius ne spune: (Annal IV No. 229 an. 370): „Intru „cât privește despre Nechita, apoi este cu totul altul Nechita cântat de Sf. Paulin, de Martirul cu același nume; „caci acest din urmă a primit cununa martirică pe timpul „când împărăția Gratian; de unde se poate (ușor) înțelege „că cele scrise de Paulin, s’au petrecut dupa cum se vede, „după moartea împăratului Gratian“.

Recunoaștem, ce este drept, ca avem puține date despre acești doi Apostoli ai neamului românesc, totuși destule ca să-i putem deosebi unul de altul, față de haosul contradicțiunilor și confuziunii în care au cazut istoricii până acum.

Confuziunea asupra persoanei și activității lor provine din faptul: 1) că amândouă au fost Apostoli ai Romanilor; 2) că amândouă au avut același nume; 3) că amândouă s’au nascut în Dacia, cam în acelaș timp, cu singura deosebire că Sf. Martir Nechita s’a născut în Dacia Traiana, (Gothia) dincolo (la noi dincoace) de Dunăre Πέραν τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ (Bis. ort. Rom. IX 85 p. 703), pe timpul

lui Constantin cel Mare, probabil în Constantiola sau Dafne (azi Sbîntzov în jud. Ialomița), ori la Dinogetia (azi Gherțina lângă Calăți). Iar Sf. Episcop Nechita, s'a născut în Dacia Aureliana și anume în Remeziana, cetate a Daciei Mediteranee (Le Quien II 305—306).

4). Amandoi au fost educați în religiunea creștină de câte un arhieru: Sf. Martir Nechita a fost educat de Macarie, arhieruul lui (adica din Dacia Traiana) (Erbiceanu Ulfila p. 60), pe când Sf. Episcop Nechita a fost educat de către Teofil, episcopul Mitropoliei Gothiei, contrariu celor afirmate de Acta Sanctorum.

5) Sf. Nechita Romanul a fost laic, pe când acesta, de care ne ocupăm, ocupă rangul de Episcop.

6). Amandoi au predicat în Dacia: Sf. Martir Nechita în Dacia Traiana (Gothia), pe când omonimul sau, după ce a pastorit câțva timp eparhia sa Remeziana, a trecut, după expresiunea lui Baronius, la frații sai întru Christos, din Dacia Traiana, spre a-i întări în credința creștină și a predică Evangeliul: Geților, Scythilor (ori mai bine Scuților, Hunilor), Besilor „atque aliarum Borealiū provinciarum (Baronius IV No. 233, 256). Activitatea Sf. Martir Nechita ne este puțin cunoscută după Acta SS., viețile Sfinților traduse în Românește (vezi 15 Septembrie).

Activitatea Sf. Episcop Nechita Remezianul o cunoaștem după datele cari se cuprind în poema de lauda, scrisă în cinstea lui Nechita de către Paulin Episcopul din Nolandia (De reditu in Daciam Carmen XXX) cum și după biografia făcută de P. S. Ep. al Argeșului, Dr. Ger. Timuș, Dict. aghigrafic pp. 607 — 608).

Acestea sunt punctele deosebitoare între acești doi apostoli ai neamului românesc. În alta parte ne-am ocupat de biografia Sf. Martir Nechita, și asupra caruia Martirologiul roman (p. 228) ne atrage luarea aminte, spre a nu-l confundă cu Sf. Nechita Remezianul.

Ramâne acum să ne ocupăm în special de biografia Episcopului Nechita.

Sf. Nechita, s'a născut în Remeziana, oraș în Dacia Mediteranee (Le Quien II 305 — 306); fapt confirmat și de Paulin de Nola „*Donec optato patriam vehatur laetus ab urbem*“, adică, până ce cu plăcere va merge la cetatea parintească, și, în alta parte, „*Esto nobiscum licet ad paternam veneris urbem*“, fii cu noi, deși ai sosit la cetatea părintească (Șincai I sub anno 397). Răposatul Episcop Ghen. Enaceanu, spune că a fost preot în Aquilea, dar nu ne spune de unde s'a luat informațiunea (Acad. Rom. M-ss 2 p. 192), deși numai la Baonius am aflat această știre.

Se atribue Sf. Nechita un vast câmp de activitate apostolica, în special de către Sf. Paulin de Nola († 432).

Activitatea sa misionară s'a întins nu numai la Români din dreapta, ci și la cei din stânga Dunărei, unde desfășură un zel cu adevărat apostolic, în exercițiul augustelor sale funcțiuni. Silințele zelului său se întinseră până la Goți, Scythi, Geți și Besi, popoare sălbatice, pe cari dragostea sa le căută prin locuri sălbatice și îndată s'au văzut domnind moravuri noi, în multe din acele locuri salbatice și se poate admiră, cât de mult religia lui Iisus Christos e de puternică, spre a schimba lupii cei sfâșietori în mici blanzii (Episcop. Dr. Timuș, Dict. Aghiograf. p. 607), și cum din briganzi înfricoșați și sanghinari i-a făcut ca pe niște monachi cuvioși (Fleury Hist. Eccl. I lib. XXI § 21).

Paulin de Nolla cântă activitatea sa în prea frumoase versuri safice, și a căror traducere în versuri o dăm după G. Săulescu :

Te patrūn dicit tota plaga Borea	Pe tine tot norodul, <i>părinte</i> te nu- [mește
Ad tuos fatus Scythia mitigatur	De ale tale graiuri, <i>scythul</i> pătruns [se umilește
Et sui diseors fera te magistro	Și aprigu-și dămoale pe cel de fiară [piept
Pectora ponit.	La adevăr, ce'nvață-l cuvântul tău [cel drept

Et Getæ curunt, et uterque Dacus	La tine <i>Getul</i> vine, Dacul din a- [mândouă]
Qui colit terræ medio, vel ille	Și cea Mediterană și cea Repensă [nouă]
Divitis multo bove pelleatus	Agricultorul și cel ce-i avut de vaci [și boi]
Accola ripæ	Cel învascut în pielea lănoasei [sale oi]
Orbis in multa regione per te	În țara în care Musa n'a împletit [cunune]
Barbari discut resonare Chri- [stum]	Prin rostul tău învață cei barbari să [rasune]
Corde Romano placidamque casti	Al lui Christos Sfânt nume cu inimă [română]
Vivere pacem	Virtuos să viețuiască în pace cre- [ștină]

(Vezi și Erbiceanu Ist. Melr. Mold. p. XIX).

Câteva lămuriri, asupra acestei poeme, le credem necesare. Din această poemă noi cunoaștem că a predicat Evangeliul la Bessi, la Geți și în „*ambele Dacii*“ (Uterque Dacus).

Aceste popoare, la începutul seculului al IV, locuiau pe ambele laturi ale Dunarei.

Deci, predica Sf. Nechita a avut loc întâiu în Dacia aureliană :

Et Getæ currunt et uterque Dacus,

sau :

La tine vine Getul și Dacul din amândouă
Din cea mediterană și cea ripensă nouă.

Versetul este clar ca lumina zilei și nu se mai poate admite și altă interpretare, cum s'a înțeles până acum, că prin „*uterque Dacus*“ trebuiă să înțelegem pe Dacii din cea Aureliana cât și din cea Traiană, și ca dovadă la aceasta avem ca Sf. Nechita, ridicat fiind de către dascălul sau episcopul Tomei (al Gothiei) la rangul de episcop al Remeziane (Socolov. Ist. Bulg. p. 101), nu s'a mulțumit cu activitatea administrațiunei eparhiale, ci, după exemplul dascălului sau și după datinele timpului, și-a pus ca scop a se ocupa cu predica, și pentru aceasta s'a dus în

Dacia Traiana, unde pe acele timpuri erau, relativ, mulți pagâni dintre barbari.

Aici, la primul pas, a trebuit să se întâlnească cu locuitorii indigeni Daco-Romani, cari și după retragerea legiunilor și funcționarilor, cum și acelor avuți, au mai rămas un număr considerabil (Gibbon I p. 187) neîncetând a trăi în mase compacte. Ca dovadă, că Sf. Nechita pe aceste timpuri a fost în Dacia, avem și faptul că el nu ia parte la nici unul din Sinoadele ce au avut loc în a doua jumătate a secolului IV, cu ocaziunea turburărilor arianice. Mai mult, el n'a luat parte nici la Sinodul din Sardica (347) deși orașul Remiziana era aproape de Sardica și făcea parte din Mitropolia aceasta. Prin urmare Sf. Nechita trebuie să fie numit Apostolul Românilor, în acel sens, că el a contribuit la întărirea creștinismului de pe teritoriul Romanilor, care încă nu era destul de răspândit și, cu aceasta, avem și posibilitatea acelui adevăr, ca de la Sf. Nechita a trebuit să primească creștinismul și acei conducători depopoare, cari se aflau în Dacia și al căror număr era destul de însemnat. Este foarte probabil că între neofiii lui Nechita trebuie să fi fost și Goți (Bis. ort. Rom. IX/85 pp. 705 — 706), fiindcă biografia acestui Sfânt afirma că el a predicat la Geți (cari nu sunt decât Goți).

Din a treia strofă, cum și din versurile latine pe cari le dăm în notă la pag. următoare, se învederează iarăși că activitatea Sf. Nechita Remezianul se întinde și asupra Daciei Traiane :

Orbis in multa regione per te	In țara în care Musa n'a împletit [cunune
Barbari discunt resonare Christi [stum	Prin rostul tău învață cei barbari [să răsun
Corde Romano placidamque casti	Al lui Christos sfânt nume cu inima [română
Vivere pacem	Virtuos să viețuiască în pace creștină

Expresiunea de „Țările barbare“ nu se aplică de către scriitorii latini și bizantini din Imperiu, decât țărilor ocu

pate de Români, ca unele ce pe atunci erau ocupate de Goți pâna la anul 375 - 376, iar de la această data de Huni, etc. Sf. Nechita a predicat Geților, Scythilor, Bessilor cum și în alte provincii nordice, la care l-a transportat dragostea sa apostolica (Baronius, Annal IV No. 229).

Predica Sf. Nechita este pusă de Baronius (op. cit.) la anul 370 ; ea coincide de altfel cu furia celei III-a persecuțiuni a lui Atanarie, ridicată contra creștinilor din Dacia Traiana (vezi persecuțiunile, (Baronius, Annal IV No. 226 vers. 50).

E cestiunea să știm la care popoare a predicat Sf. Ep. Nechita, caci în aceasta privința sunt mai multe pareri și anume :

Sf. Paulin de Nola, spune că Sf. Nechita a predicat pe lângă alte națiuni ca Geții, Scythii și Dacii, și Bessilor din munții *Rhiphaeis*¹⁾.

Baronius spune ca a predicat la *Geți*; însa unii istorici (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 704) se îndoiesc despre puțința predicării la acele popoare, pe niște motive cari n'au absolut nici un temei istoric; noi ne unim cu parerea lui Baronius, care, pe lângă că este întemeiată, mai coprinde și alte motive, cari coincid perfect cu evenimentele ce se petreceau atunci în Gothia; când se vorbește de Geți, tre-

- 1) Quoque Rhiphæis Boreas in oris
Alligat densis fluvios pruinis
Hic gelu mentus rigidas superno
igne resolvīs

Nam simul terris animisque duri
Et sua Bessi nive duriores,
Nunc oves facti duce te gregantur
Pacis in aulam

.

Nunc magis dives pretio laboris
Bessus exultat : quod humi manuque
Ante querebat, modo mente cœlo
Colligit aurum.

bur a înțelege că este vorba de Goți, după cum ne încredințează și Fericeitul Ieronim „*In Questionibus Haebraicis*“ și după cum ne încredințează toți erudiții veacurilor, prin Geți trebuiesc a fi înțeleși Goții (Meminit alibi idem S. Hieronymus de Gothis simul cum aliis Christiana religione philosophantibus) (Baronius, Annal No. 229 — 233).

Este în deobște cunoscut, că Goții în anul 370 erau deja în Dacia Traiană; ca regii visigoți, fiind divizați prin interese, erau acum divizați și prin religione; ca Fridigeru, fratele lui Athanaric, împreună cu o parte din poporul său, deveniseră proseliți ai lui Ulfila, încă înainte ca Ulfila să treacă Dunărea; iar Atanaric, pentru motivele cunoscute, ridică cruntele sale persecuțiuni.

Părasirea bruscă a Remezianei de către Sf. Nechita trebuie să-și fi avut cauza în desfășurarea acestor evenimente, pe lângă care s'ar mai putea adaoga și răspândirea eresului Audienilor, ca și a arianismului printre Români, și cari au fost preservați de Sf. Episcop; pentru aceste motive afirmațiunile lui Baronius sunt bazate, cum am spus, și pe temeiuri istorice și pe coincidențele faptelor desfășurate, în acel timp, între Românii stăpâniți de Goți.

Deci, Sf. Nechita n'a predicat Goților, ci Românilor din Dacia Traiana, adică în Moldova și Valachia actuala, unde el a fundat și Episcopia *Daco-Româna* dela Milcov, cu 4 mănastiri (Bis. ort. Rom. IX 85 p. 702), iar după alții episcopia de la Milcov cu patru biserici și șapte mănastiri, dintre cari în una eră un mare număr de parinți (unam quidem in qua patrum numerosus coetus), iar serviciul divin îl faceau într'ânsa în limba greacă; alta în care Bessii înălțau lui Dumnezeu, Celui Păca Înalt, rugăciunile și fagăduințele lor proprie. În a treia în care....., iar în a patra se blestemau duhurile cele necurate¹⁾ (cf. Acad. Rom. M-ss 2. G. E. p. 192 V), Dionisie Fotino I p. 17).

1) Niceta, quatuor ecclesias intra septa monasteriis construxit. Unam quidem in qua patrum numerosus coetus..... vota et preces in

Se mai spune în Oda Sf. Paulin, că Nechita a predicat Scythilor. Noi credem că prin Scythi nu trebuie să înțelegem pe Scythii din Dobrogea, de oarece în anul 397 există, la Tomis, unul dintre cei maieminenți ierarhi ai Bisericii Scythice și anume Sf. Theothimus I, prietenul intim al celui mai mare ierarh al lumii, al Sf. Ioan Hrisostom; Sf. Theotimus și-a întins activitatea sa nu numai asupra Scythiei, ci și asupra Daciei Traiane, ocupată pe atunci de Huni, cari, pentru binefacerile sale, barbarii Huni îl numiau și „*Divinitatea Romanilor*“ (vezi biogr. Sf. Theotimus, ci trebuie să înțelegem pe Scythii ori Scuții Retorului Priscus (In excerptis priorib. de Legationibus apud (Le Quiou II 307), adică pe Hunii, stăpânii de atunci ai Daciei lui Traian. Acest adevăr istoric va fi confirmat și prin cele urmatoare.

A treia dovada cum ca episcopul Nechita Remezianul a predicat în Dacia Traiana, o găsim tot în poema Sf. Paulin din Nolla, și anume ca Sf. Nechita a predicat Bessilor din munții Rhiphæis. *

Dar să vedem, după Strabon, în care regiune locuiau Bessii. „Urmărind în fine pe muntenii din Hæmus (Balcani), „și pe diferitele popoare de la poalele acestui munte până „la Pont (Marea Neagra), adică: Corælii, *Bessii*, o parte a „Mezilor (Mædes) și Dantheleților, nu exista pe lume „popoare cari să fie dedate ca acestea la brigandagiu. *Bessii*, „cari ocupa cea mai mare parte din muntele Hæemului, „și cari au meritat de a fi numiți briganzi prin ei însuși, „viețueac în bordée ducând viața, cea mai mizerabilă. Ei „sunt marginiți de o parte cu muntele Rhodope și cu „Paeonia, iar de altă parte de Illyria, ocupată de Autariați „și Dardanieni“. (Strabon, lib. VII C. 5 § 12).

lingua græca. Altera in qua Bessi propria ipsorum linguam vota et preces redunt Deo altissimo. Tertiam in qua..... linguam patria domino litant (Jo. Albérto Fabricius. Salutaris Lux Evangelii pag. 460 Hamburg 1731).

Aici vedem ca se pomeneste de Bessii din munții Hœmului și Rodope, nu însă de Bessii din munții *Rhiphaeis*. Să ținem însă socoteală, ca Strabon moare la anul 23 după Christos, pe când noi suntem în anul 397 după Christos; prin urmare de la Strabon și până la Paulin de Nolla și Episcopul nostru Nechita Remezianul, au trecut 274 ani și, ținând seamă ca lumea este într-o continua transformare, mai cu seamă în aceste timpuri trebuie să presupunem o prima emigrare a Bessilor din Sudul în Nordul Dunării, unde trebuie să căutam și munții *Rhiphaeis*.

Până să cautam mitologiei noștri munți, să vedem dacă Sf. Nechita a putut predică evangeliul Bessilor din munții Hœmului și Rhodopului?

El nu avea necesitate de a predică la Bessi, fiindcă atunci ei erau creștini. „Sălbaticii Bessi“ și mulțimea cojocarilor, (Pellicorum) zice Fericitul Ieronim, cari odata sacrificau oamenii, au schimbat sacrificiul cu cântarea cea dulce a lui Christos și fiindcă ei au aceeași credința cu noi, puțin lupta contra noastră, (Bis. ort. Rom. IX/85, 704). Pe lângă acestea Sf. Nechita a vorbit și a scris numai în limba latină (Jiricee p. 64, Socolov p. 22), iar Bessii în aceste vremuri aveau serviciul divin în limba lor proprie. (Socolov p. 102 apud N. Lașcu, Periodul întunecat din Istoria Romanilor în Bis. ort. Rom. IX/85 p. 704).

Totuși Paulin de Nolla ne spune, ca Sf. Nechita a predicat la Bessii în munții *Rhiphaeis*, unde iernele sunt foarte friguroase :

Quoque Rhiphæis in oris
Alligat densis fluvius pruinis
Hic gelu monteis rigidas superno
igne resolvit

.

Et sua Bessi, nivis d' riores, et.

(Acta Sanct. I pe Ianuar p. 367)

Ca sa aflam în ce parte a globului exista munții Rhiphæis cu Bessii lui, vom recurge din nou la luminile Geografiei. Gregoire L. (Dicț. enciclop. ed. Game Fr. 1884 p. 1660) spune ca munții Rhiphæis sau Ripheis, sunt numiți și Hyperboreeni, situați la nordul lumii vechi cunoscute, și a caror pozițiune nu este indicata decât în mod vag: pot fi Balcanii sau Carpații.

Strabon (VII c 3 § 1) spune ca munții Rhiphæis și Hyperboreeni sunt o dubla ficțiune mitografică și că asemenea ficțiuni trec foarte lesne de la poezi la istorici; totuși, atât Strabon cât și Mitologia îi pune la Nord. Iar în alta parte (VII c. 3 § 6), Apolodor amintește despre faimoasa catena a munților Rhiphæis și pe care-i pune tot la nord.

Plinius naturalistul însă, mai precis ca Strabon, de data aceasta, pune munții Rhiphæis în vechea Scythie (Quicherat; Vocabulaire des nom. Geogr. Mytholog. et Historiques p. 132 ed. Hachette, Paris 1876).

Dar și Scythia este o expresiune geografica prea vagă, mai cu seamă în timpurile de cari ne ocupăm. Certitudinea istorica o gasim în însăși activitatea Sf. Episcop Nechita, în înființarea episcopiei Daco-Romane de la Milcov, cu 4 mănăstiri, dintre cari a doua este a Bessilor, unde aduc lui Dumnezeu celui Prea Inalt rugaciunile și promisiunile lor în limba lor proprie (Altera (mănăstire) in qua Bessi propria ipsorum lingua vota et preces reduit Deo altissimo). Joh. Alberto Fabricius, Salutaris Lux. Ev. 460).

Deci, munții Rhiphæis ai lui Paulin de Nolla, sunt munții (Carpați) ai Buzaului și ai R. Sarat, în părțile unde a fost vechia episcopie Daco-Romana, darămată de Tătari în secolul XIII.

Iar Bolandistii confirma faptul în sine, fără multe comentarii, când ne spune :

„Dacia vetus partem Hungariæ, Transilvaniam et vicinas, aliquot provincias complectitur. In hæ prædicasse „Nicetam patebit inferiis ex ratione itineris“ (Acta SS. I pe Ianuarie pp. 366 367).

În acele vremuri, creștinii din toate părțile Italiei, faceau pelerinagii la Roma spre a se închina la mormintele Apostolilor, „aparuit admirandus atque innotuisse Romano Pontifice atque Apostolorum limina visitasse“ (Acta SS. I p. 365).

Cu ocaziunea minunilor săvârșite de moaștele Sf. Felix, unde rezidă ca episcop unul din cei mai virtuoși oameni ai veacului său, Sf. Paullin de Nolla, se făceau și aici adese ori mari pelerinagii, în special la 14 Ianuarie, ziua Sf. Felix.

Intr'o zi, printre acei vizitatori se văzù unul care venia mai departe decât toți, și a carui sosire dadù loc admirațiunii și surprinderii (Baronius, Anno 397 No. 15). Erà *Niceta episcopul Dacilor*, care venise în Italia, atras de numele Sf. Felix. Sf. Paulin se făcù indată prietin cu acest călător și când se întoarse acasă îi făcù o frumoasa odă în versuri safice, pe care în parte am citat-o mai sus. și în care își închipuia întoarcerea lui Niceta în țara sa, închipuindu-și pe tineri și pe tinere, cari veniau înaintea episcopului lor la reîntoarcerea lui: „Cine-mi va da aripi ca de porumb, zicea Sf. Paulin de Nolla, ca să pot fi fața la acele cete, cari inspirate de tine, fac sa rasune aerul cu cântările lor în onoarea lui Christos“ (Bis. ort. Rom. XVI 6 pe 1892 p. 459 — 460). Iar mai departe, Sf. Paulin de Nolla, între altele, continue a-i arată meritele sale apostolice, pe care le face cunoscut în biografia Sf. Nechita, că activitatea sa apostolica s'a întins și asupra Daciei vechi, adică a lui Traian, dupa cum se vede până azi în scrierile lui Severus, pe cari de la sine le-a comunicat Melaniei, și despre cari Bolandiștii ne spun ca Dacia veche coprindea: o parte a Ungariei, Transilvania, cum și provinciile învecinate (Moldova și Valahia (Acta SS. I pe Ianuarie p. 366—367).

De aceasta parere este și marele patriot Șincai (I. p. 110).

Câți ani a predicat Sf. Nechita în Dacia Traiană — între ai sai și printre barbarii cari o stapâneau — ne este greu

sa îi precizăm din afirmațiunile istorice, pe cari ni le-am putut procura până astăzi¹⁾.

Dupa patru ani, Sf. Nechita întreprinde o a doua calatorie, spre a lua sfaturi și o noua îmbărbătare de la sfântul sau amic; Paulin de Nolla compuse atunci o noua poema, care cântă ostenele și virtuțile apostolului Dacilor. Asupra datei primei calatorii la Roma istoricii nu se unesc. Baronius o pune la anul 367 (Annal, V No. 10), iar Șincai și prea Sf. Episcop al Argeșului Dr. Ger. Timuș (pag. 608) o pune la anul 397; aceasta mi se pare cea mai aproape de adevar. Bolandiștii o pun la anul 401; aceasta este însă a doua sa calatorie, căci Paulin ne spune: *quarto mihi redditus amo*²⁾, adică: în al patrulea an mi-e iarăși redat; ceea ce corespunde exact prima cu a doua calatorie în anul 401.

P. S. Episcop Timuș ne spune — după Gennadius (*De viris illustribus*) —, ca Sf. Nechita a compus un tratat în șase cărți, pentru învățatura celor ce se pregătesc spre Botez, și un altul spre o fecioară cazută, în care se află o buna povață spre pocaință. Cassiodor lauda operele sfântului; le

1) Atât Șincai din I p. 110, cât și din alte izvoare istorice, am aflat că biografia Sf. Nechita a fost descrisă pe larg de Anton Pagi, un mare și conștiincios teolog apusan, dar cu toate silințele ce am depus, mi-a fost absolut imposibil să o pot afla undeva, spre a o consulta. Academia Română — atât de bogată în opere de știință — este departe de a fi completă, întru cât privește colecțiunea istorico-bisericească a marilor teologi apuseni.

2) Eodem tempore s. Paulinus hospitio excepit s. *Nicetam Daciae Episcopum*, Gentium ad Septentrionem habitantum Apostolum; nempe Scytharum, Bessorum, Getarum et Dacorum, quorum magnam multitudinem convertit, efferos animos ad evangelii mansuetudinem composuit et ex hominibus, latrocinio vivere assuetis, *Monachos fecit*. Is. in Italiam veniens, ut sacra loca viseret, Romanis admirationi fuit. Bis. ad. s. Paulinum, nempe cum veniret et post annos quatuor rediret, divertit. Ecclesia s. Nicetae memoriam septima Ianuarii celebrat (Fleury Hist. Eccl. lib. XXI cap. 31; cf. Fabricius Salut. Lux. Ev. p. 460; Ion Ardeleanu Ist. Bis. p. 93—94).

numește proprii a umplea inima de o lumina cerească, înalțându-o la contemplarea celor sfinte, reunind știința cu pietatea. (Dict. Aghiogr. p. 608).

De aci încolo puține științe avem despre dânsul; în anul 414 îl aflăm iscalit în epist. XXII „ad Episcopus Macidoniæ“, alături de Gerontius Mitropolitul Scythiei, împreună cu alți Episcopi ai Macedoniei (Harduin I 1015).

Dela această dată nu mai știm nimic despre dânsul, până la anul 420, când își dă obștescul sfârșit.

Martirologiile vechi înseamnă moartea lui la 22 Iunie.

Ca încheiere la cele spuse până acum constatăm următoarele:

a) Ca creștinismul eră foarte raspândit în dreapta Dunarei, ceea ce a contribuit înca la înființarea unei noi eparhii a Remezianei Dace (din Illyric); iar în vechea Dacia Traiana (Goția) gasim, tot în aceste timpuri, o Mitropolie autocefala a Sarmizegetuzei (Bingham. III p. 501) și cari depindea de Mitropolia Sardicei (Bis. ort. Rom. XI/85 p. 702 și 706); probabil în urma turburărilor Arienilor, Mitropolia din Sardica cea ortodoxă, a luat asupra-și îngrijirea creștinilor din Dacia și apoi aici au început navălrile cele neîntreprinse ale barbarilor, cari deocamdată faceau imposibilă orice comunicațiune a creștinilor de pe ambele laturi ale Dunarei și, de aci, lipsa de știri pozitive despre Sf. Nechita. Dupa ce însa barbarii se mai civilizara, relațiunile se reluara repede.

b) Deși unitatea materiala a Imperiului eră rupta cu Dacia Traiana, *de jure*, ea eră considerată ca o anexă a Imperiului de Rasarit, însă, afară de câteva cazuri izolate, aceasta legatura a Daciei cu Imperiul *de facto*, eră curat fictiva.

Din punctul de vedere însa religios ea a fost *efectivă*, căci legăturile sufletești, adese ori și cele comerciale, au fost aproape neîntreprinse între Românii din dreapta cu cei din stânga Dunarei (Bis. ort. Rom. IX/85 701—702).

c) Din calatoriile Sf. Episcop Nechita la Roma, trebuie sa recunoaste ca Biserica Sardicei, de care depindea cea a Daciei Traiane, implicit trebuie să fi atârnat de Roma.

d) Predica Sf. Episcop Nechita trebuie să fi fost prea îndelungata, printre locuitorii Daciei Traiane, de vreme ce n'a luat parte nici la Sinodul din Sardica, nici la cel din Sirmiu (Bis. ort. Rom. IX 85 p. 703), și noi credem că Nechita trebuie sa fi predicat la popoarele Daciei Traiane, cu știrea și cu aprobarea Papei; căci șefii creștinătății, din timpuri, se întreceau cari mai de cari să atragă în partea lor pe popoarele de la Dunăre și, odată convertite, sa le hirotonească și Episcopi, și de care urmă să atârne întră cele spirituale.

* * *

Al doilea Episcop al Remezianei este Diogenian; despre el știm numai atât că a luat parte la Sinodul din Efes, subscrind în protocoalele acelui Sinod: „*Diogenian*, Episcopul Remezianei din Dacia“.

C) Episcopiile Daciei Ripense.

1. — *Episcopia din Aquæ.*

Câtiva dintre istoricii noștri bisericești, pun Episcopia Aquæ-lor în Transilvania, și anume în locul orașului de azi Mehadia (Acad. Rom. M-ss 2 G. E. p. 193 v.). Ce este drept, dacă ne aruncam o privire pe harta Peutingerianu, găsim vreo trei orașe romane cu numele de Aquæ. Orașul însă de care ne ocupăm, este în Dacia Ripensă.

Singurul Episcop cunoscut nouă este: Vital din Dacia Ripensa de la Aquæ. El a administrat biserica pe la 358. Ca în Aquæ a fost o serie neîntreruptă de Episcopi, se vede din Novella XI a lui Justinian, care supune episcopia Aquæ-lor Episcopilor primei Justiniane.

2. — *Episcopia din Naissos (Nişul).*

Ne este puţin cunoscută, şi adică că aici s'a nascut Constantin cel Mare (Bingham III p. 501).

D) *Episcopiile Româneşti din Diecesa Tracică şi Moesia Inferioară (Secundă).*

1. — *Episcopia Nicopolii.*

Nicopolul este cetatea veche, fondată de Traian, în amin-tirea învingerei Dacilor. În epistola trimisă de către Episcopii Moesiei inferioare către Împăratul Leon, găsim subscris latineşte pe *Marcelius Episcopus Nicopolis* — Marceliu Episcopul Nicopolii (458). Apoi pe un alt Episcop Amantius, care subserie în protocoale tot latineşte, în cestiunea restabilirii în diptice a Patriarhilor Eufimie şi Macedonie şi subserie: „Amantius Episcopus exiguns Nicopolitanæ civitatis secundæ Moesiæ propria manu. Quæ subscriptio græce non extat (zice Le Quien) sed latinæ tantum, est Amantius hoc duntaxat idiomati subscripserit“.

Toate episcopiile Moesiei inferioare şi Daciei Ripense de pe lângă Dunăre, până la Singidunum, erau o serie neîntreruptă de episcopate, curat româneşti, care probabil dădeau clerul necesar Românilor din stânga Dunărei, până la înfiinţarea principatelor (Const. Erbiceanu, Ist. Mitrop. p. XXIV).

2. *Episcopia Apiariei.*

Se află în tabla lui Peutinger, ca a IV staţiune spre Apus de Durostor (Silistra în dreptul Patavisei). Episcopul acestei cetăţi va subscrî tot latineşte în epistola către împăratul Leon. *Martialis episcopus civitatis Appiariensis* — Marţial Episcopul cetăţii Apiariei. Sf. Ion Chrisostom, în epistola sa către Papa Inocenţiu, spune că la un Sinod din

timp l sau au fost trimiși trei episcopi, dintre care și unul Lupicinus, pentru a înștiința pe Teofil al Alexandriei că de la Sinod l din Halcedon (451) sa vina la Țarigrad. Atât numele acestor doi Episcopi, cum și subscrierea celor d'îi tai, probeaza ca erau români, iar Episcopia aparținea Românilor. (Le Quien I p. 1225—1226; cf. Erbiceanu op. cit. XXIV).

3. *Episcopia Odyssului (Varnei).*

Creștinismul a fost predicat în Illyricul vechiu de catre Ap. Pavel și Andreiu, cum și de discipolii lor.

Am văzut cum Episcopia de la Tomi o găsim fiindând încă din veacul I al erei noastre. De asemenea Episcopia Odyssului (Varnei) este înființată tot de Ap. Andreiu; el pune aici ca Episcop pe Amplie, urmeaza al II-lea Dittas, al III-lea Ioanises, al IV-lea Leo, al V-lea Basiliu și al VI-lea Mitrofaues. Mai târziu ea este numarata ca având rang Mitropolitan.

4. *Episcopia Durostorului (Silistrii).*

Este foarte veche; făcea parte din Moesia inferioara.

Durostorul din Durestero — dupa harta Peutingeriana — a fost o cetate stralucita, în care a înflorit, înca de timpuriu, creștinismul; dovada despre aceasta sunt numeroșii creștini cari au obținut coroana martirica (Illic multi Christi causa martyres primis ecclesiae saeculis passi traduntur in Martyrologiis). La 17 Maiu, pătımirea Sf. Martir Hezichius, ambii militari sub Imperatorii Alexandru și Maxim (Secolul III, Le Quien I 1227). La 20 Noembrie Sf. Martir Dasius, Episcopul Durostorului¹⁾. Un Episcop al Durostorului a luat parte la Sinodul din Efes, III 431; el se intituleaza *Ιακώβου Δουροστόλου* (Harduin Act. c. I p. 1351, cf. Const. Erbiceanu op. cit.)

1) Duostol D uostero pronunțat stricat de Bulgari Distra ori Drista, azi Silistra.

Un alt Episcop al acestei cetăți, Monophilus, îl aflăm subseris în epistola episcopilor Moesiei, către împăratul Leon, pentru uciderea lui Proterius, patriarhul Alexandriei. Mircea cel Bătrân cucerește Silistra împreună cu Dobrogea și le alipește pe lângă țara sa, după cum se vede din istoria acestui mare voevod; au fost însă în curând recucerite de Turci.

5. — *Episcopia Marcianopolei (Preslavei).*

Este de asemenea tot așa de veche ca și cealaltă, probă Sfinții cari au obținut coroana martirică prin veacul II-lea. Un Episcop al acesteia a luat parte la Sinodul I Ecumenic din Niceea „de provincia Daciæ legitur Pistus Marcianopolitanus“ (Le Quien I p. 212 — 217). Numele ei se zice ca vine de la Marciana, sora Împăratului Traian (Amm. Marcelliu lib. XXVII 2). Ea este situată, după itinerariul Antoniu, între Durostor și Odesus. iar după tabla Peutingeriană, este pe al doilea drum ce pleacă de la Durostor prin Palmatis.

Trebue să amintim aici, ca atât Scythia Minor (Dobrogea), precum și cetățile enumerate până acum, nu făcea parte din Illyrieul Oriental, ci din Moesia inferioară, alipită la Diecesa Traciei după Amian Marcellin. Episcopii Marcianopolei, după Pistus, urmează: Dominus (arian) Martirius, a luat parte în Sinodul II din Constantinopol. Epagatus ibidem și Dorotheus. Relativ la corespondența pe care o țineau cu biserica bizantină și în genere episcopii Moesiei inferioare, Le Quien (I 1225 — 26) ne spune: „Cæterum latina lingua potius quam Græca in multis ejus locis vulgaris erat; id quæ significatur post subscriptionis epistolæ sinodæ provincialis hujus ad Leonem imp. de nece S. Proterii Alexandrini et de concilio Chalcedonensi quibus verba hæc subjiçuntur: Et hæc (epistola) Latine quidem data, est in Græco translata, et iterum, translata de Græco in Latinam“.

Vedem deci, că populațiunea Moesiei inferioare eră aproape exclusiv alcătuită numai din elemente de origină latină, de oare ce episcopii adunați în Sinoadele locale, țineau corespondențele lor cu Imperatorii și Sinoadele ecumenice numai în limba latină, sau mai propriu, o scriau în latinește și apoi o traduceau în grecește; apoi primind dela Bizanțiu răspunsurile în grecește, le traduceau apoi în latinește. Le Quien ne arată biserica Marcianopolei ca fiind Mitropolie, (loc. cit.).

6.— *Episcopia Abritului.*

Orașul Abritu — după Iornande (Rebus Geticis), — aparținea Moesiei inferioare; în notița lui Hieroclis, este pusă ca a șaptea cetate a Moesiei. Intre episcopii cari au luat parte la Sinodul III din Efes, a fost și Marcianus, episcopus Abryti — Marcian episcopul Abritului. Pe acest Episcop îl găsim subscriind și în epistula episcopilor Moesiei inferioare către Imperatul Leon, în anul 414 (Harduin, Act. c. I 1015).

Un al II-lea Episcop, și pe care îl găsim subscris în sinodul VII-lea ecumenic, se numește Ursus; el se subserie în protocoalele acelui Sinod: „*Ursus, Avaritianorum ecclesiae episcopus simileter*“ (Harduin IV 271 — 81).

Iar Le Quien, nu uita nici odată, de câte ori se presintă ocaziunea, să găsească episcopi români, ca să-i menționeaze cu o deosebită dragoste ca și în cazul nostru. Ursus hominem Latinae linguae significat (Le Quien I 1222; Erbiceanu op. cit. p. XXIII și XXIV), cu alte cuvinte ca el nu poate fi decât român. Deci pe lângă Durostor și Marcianopoli, Românii aveau și în episcopia Abritului un arhipăstor tot de neam român.

7.— *Episcopia Comei (Comeae).*

Orașul Comae este situat în Moesia inferioara, pe care a voit să-l cuprindă chaganul Avarilor, pe timpul împăra-

tului Mauriciu. În catalogul părinților cari au luat parte la Sinodul din Niceea, numit Pithean, se citește: Marius Comeae Marius al Comei. Le Quien (I 1225 — 1226), găsește și aici episcopi români: Marius, ut et Martialis et Lupeinus homines Latini sermonis indicant potius quam Graeci — Mariu, și Marțial și Lupciniu ne arată ca sunt mai mult oameni de origină latină decât greacă.

8.— *Episcopia Novelor (Novarum).*

Novae, este cetate a Moesiei inferioare, situată în apropiere de Dunăre; ea este menționată de mulți istorici și geografi vechi, începând cu Ptolomeu (lib. III c. 10). Procopius (De aedif. lib. IV c. 10). Anonimul Ravenat o numește Novas, azi Novemont în Bulgaria, Amian Marcelin și alții. Ab urbe Viminacio pergentibus..... tres in ora Istri occurrunt. Pienus Cupus et Novae (Le Quien I 1222). Primul Episcop, de care se face mențiunea, este Petronius, partisanul ereseriarhului Nestorie și II-lea Secundinus, care a luat parte la Sinodul din 449 (451), adunat contra lui Eutiche, (aderat secundunis episcopus Novesiorum sive Novensium, III). Episcopul Petru, iscălit în epistola sinodica a provinciei Moesiei inferioare către împăratul Leon. De uciderea S. Proterius Alexandrinul a subscris Petrus Episcopus civitates Novensis. Deci Episcopul eră român.

În al XV-lea an al împărăției lui Mauriciu, oștenii și cetățenii din Novae au mers sub comanda Episcopului lor, în calitate de comandant, spre a da ajutor cu armata sa pretorului Petru, care mergea contra Slavilor. Acesta voind a amestecă armata sa cu a Romanilor Bizantini, a ordonat să-i aducă pe Episcop, pentru ca cetățenii se opuneau la acel amestec. Pretorul ordona a-i trimite pe episcop la dânsul; și trimițându-l, Pretorul l-a concediat în mod rușinos. (Le Quien I 1222 cf. Erbiceanu op. cit. p. XXIII IV).

E) Episcopiile românești din Illyricul Occidental.

1. *Mitropolia Sirmului (Prov. Savia) și biografia Sf. Irineu (246 — 270).*

Din provincia Savia menționam, pe lângă Metropolia Sirmului, capitala Prefecturii vechiului Illyrie (până la anul 451), episcopiile: Singidinului (Belgradul sârbesc) și a Mursae-lor.

Avem puține cunoștințe despre aceasta Mitropolie — sub raportul ecleziastic — totuși cunoaștem, după tradițiune, ca biserica Sirmului (azi Mitrovaț în Serbia), se zice ca este întemeiată de către Ap. Pavel și Andronie, discipulul său; că acest Apostol, predicând în Panonia, a fondat două episcopii: pe a Sirmului și pe cea a Singidunului.

Unul dintre cei mai merițoși Episcopi după Ap. Andronie a fost Sf. Irineu, în timpul împăratului Aurelian (269 — 275), fiind prefect în Moesia superioară M. Aureliu Probul (care mai pe urmă a ajuns și împărat).

Sf. Irineu, deși Episcop, era încă foarte tânăr, dotat cu mari talente și cu o deosebită crudițiune. iar pe lângă aceasta se mai spune că era de o frumusețe barbatească rară. El predică creștinismul în Moesia superioară și Panonia; el creștina în Sirmiu, între alții, și pe doi fii ai prefectului Probus: fiind casătorit, avea și el doi copii — caci în timpurile primare ale creștinismului, Episcopii și Mitropoliții erau casătoriți. Prefectul Probus, avea mare necaz pe Episcopul nostru, mai cu seama de când Sfântul inițiasă în misterele religiunii creștine pe cei doi fii ai Prefectului, și pentru aceasta caută vreme cu prilej, spre a-și răsbuna.

Când Aurelian decretă persecuțiunea cunoscută contra creștinilor, Prefectul găsi ocaziunea bine venită spre a-și răsbuna. Pe când într-una din zile Sfântul propagă popoului sau cuvântul lui Dumnezeu, tiranul puse de-l aruncă în închisoare, iar pe fiii săi, Domițian și Adrian, îi alungă.

Domițian se lipi atunci pe lângă Episcopia din Sardica, îmbrățișind cariera apostolică, iar Adrian, cel mai mic, își alege cariera armelor, primind și el în urmă cununa martirică.

Dupa câteva zile, Sfântul fu scos la judecata; i se laudă meritele și talentele și-l sfatuî să se întoarcă la paganism. Refuzând, fu supus la torturi îngrozitoare, în prezența părinților, soției și copiilor lui, care-l îndemnă să spue macar de forma ca se întoarcă la păgânism. El răspunse, ca aceasta fapta nu e demnă de un creștin. Un an și mai bine fû târât sfântul prin temniți, până când, în fine, i se dete sentința de moarte motivată și fû decapitat fiind cetățean roman, — după ce a rostit o prea frumoasă rugăciune pentru pacea Bisericii și prosperitatea Sirmului (vezi D. Petrescu, Martirii Crucii p. 68 — 73).

Acum să vorbim și despre celelalte 2 episcopii, și de episcopii lor cei mai însemnați.

2. — *Episcopiile din Singidunum și Mursae.*

Mitropolia Sirmului avea ca Episcop sufragane pe Episcopul Singidunului și pe al *Mursae*-(lor). Aceste două episcopii au avut doi episcopi de origine română, de o înaltă valoare, și anume, pe Ursache din Singidunum și Valens din Mursae, pe cari unii istorici îi pun în Panonia; așa îi aflăm cel puțin menționat în protocoalele Sinodului din Sardica, cum și în alte protocoale ale diferitelor Sinoade la care au luat parte.

Unii istorici cred că episcopia Singidunului e în Transilvania pe Tissa. Le Quien, spune că locuitorii acestui oraș îl numiau odinioară *Zenderim*, cu înțelesul ca orașul avea în vechime de patron pe Sf. Andrei, creștinatorul lui (Acad. Rom. M-ss 2 G. E. 1903 v.), iar alții cred că episcopia Singidunului este întemeiată de Sf. Ap. Andronic, discipolul Ap. Pavel, și adevărul stă de partea celui din urmă (D. Petrescu, op. cit. 80 — 82); azi se numește Se-

gherl'n. Dacă în Transilvania ar fi acest oraș, Istoria Bisericii Românilor ar câștiga, dar noi știm că lucrurile stau cu totul altfel, și anume, că Singidunul în cestiune nu e decât Belgradul sârbesc de azi. Ursachi, Episcopul Singidunului, împreună cu Valens din Mursae, iau parte la Sinodul dela Tyr (Siria) în anul 335, unde împreună cu alți episcopi orientali, au subscris protocolul pentru condamnarea lui Atanasie, cel mai mare dușman de idei al lui Arie, pentru niște fapte nedemne atribuite lui Atanasie că le-ar fi făptuit la Maraetis, în Egipt. În acest scop, Ursachi și Valens, sunt trimiși din partea clericilor occidentali spre a se informa la Maraetis, dacă cele ce i se atribue lui Atanasie sunt adevarate, și aflându-le false, recunosc nevinovăția lui Atanasie și amândoi scriu o epistolă lui Iuliu, Papa Romei, prin care-i fac cunoscut că ei nu sunt partizani ai lui Arie și sunt gata a intra în împărtășire cu ortodoxii, „mai cu seama, zic ei, decând ați avut bunătatea de a ne ierta greșala noastră“.

Noi condamnăm pe ereticii lui Arie, cum am făcut deja prin scrisul ce am prezentat la Milan, cum și pe partizanii sai (Sozomeu lib. III c. 23). Apoi trimit o alta epistolă lui Atanasie, care îi spune între altele: „*Să știți că noi întruținem cu voi pacea și împărtășirea Bisericii*“, (Sozom. lib. III c. 24).

Noi însă i-am văzut la Sinodul din Sardica (347), că și acolo, când parinții Sinodului îi opresc să intre în Sinod, ei declara ca nu sunt arieni. ci declară că păzesc credința predanisită dela parinți: „Și vă rugam pe voi Domni prea „onorați conlurgisitori, sa fiți binevoitori să vă placă credința noastră predanisită dela părinți, pentru că asemenea cu voi cugetam și subscriem cum am văzut, pentru „ca sa știe cei ce îndrăsnesc sa introducă cceastă necredința, ca primind credința din timpul Apostolilor, o pas- „trau ca pe o soarta prin intermediu dela părinți pâna la „noi“, (Erbiceanu, op. cit. p. XXXII).

La Sinodul din Sirmiu (351), întâlnim iarasi pe Valens din Murse, unde propune, împreuna cu alți, un formular de credință, care nu s'a bucurat de o curată ortodoxie (Sozomeu lib. IV c. 6). In anul 359 îi întâlnim iarași pe amândoi în Sinodul dela Rimini (Italia), dar ei, nici de data aceasta, nu au refuzat sa iscaleasca formula de credință, care s'a decretat acolo fiind ariana, ori, propriu vorbind, eunomiana, ei au marturisit doctrina niceana (Socrat., lib. c. 37). In urma s'a dus la Roma, unde a trebuit ca prin scris sa-și arate ortodoxia lor, dar acolo li s'au pierdut urma (Le Quien I 313), vezi și Sinodul din Sardica; cf. M-ss 2 G. E., Acad. Rom. pag, 193 v).

Martirii Singidunului sunt Sfinții Ermila și Stratonic, martirizați sub Licinius (vezi Martirii Crucii p. 78—82).

F) Episcopiile Panoniei inferioare.

Episcopia Sisaniei.

Cu ocaziunea întemeerii Daciei Aureliane (270 p. Christ.) pe laturea dreaptă a Dunărei, unde au trecut o suma de indigeni romanizați din Dacia Traiană, datele istorice despre viața bisericească a strămoșilor Românilor de astazi se înmulțesc. E de observat ca cu toata întreruperea foarte deasa a relațiunilor dintre locuitorii ambelor laturi ale Dunării, malul nordic al Dunărei, de jure, eră considerat în totdeauna ca o parte a Imperiului de Rasarit (Bis. ort. Rom. IX/85 702), cum am spus și cu alta ocaziune.

Noi iarași mai știm că aceasta supremație, afară de câteva cazuri (Mag ist. III 98 și 104), nu eră decât *fictivă*; în schimb, relațiunile religioase a Românilor din stânga cu cei din dreapta Dunărei erau *efect'ie*. Ele s'au stabilit din aceste timpuri (270) și au durat mai multe secole. Incă pe la finele secol. III malul stâng al Dunării eră supus

puterei episcopului din Sardica (Martirii Crucii p. 64—65, Bis. ort. Rom. IX 85 p. 702).

Pe la 292, în urma înmulțirii creștinilor și cu toate împrejurările nefavorabile de atunci, în Dacia și împrejurimile ei se fondează mai multe episcopii. Între altele, se înființează o episcopie în Panonia de jos, unde creștinismul a strabatut odată cu Romanii și a conlucrat, nu puțin, la romanizarea populației locale. (Porfirie Urpensi ap. Lascu N., Bis. ort. Rom. IX 85 p. 702), s'a format episcopia de *Sisania*.

La episcopia aceasta aparțineau nu numai creștinii din Panonia II, dar și creștinii ce locuiau malul stâng al Dunării din Dacia Traiana, anume actuala Transilvania (Ghen. Enăceanu, *Creștinism în Dacia* p. 26); aceasta episcopie în secol. IV a format eparhia Savei, care se întindea între Sava și Drava (vezi harta Illyrie. Occid.).

Primul episcop, al acestei episcopii, a fost Sf. Quirin, care, după cum se vede chiar după nume, eră de origină română și în timpul persecuțiunii lui Liciuin (310) a fost aruncat în râul Sava. Îndată după fondarea acestei episcopii, s'a fondat episcopia Remezianei, despre care am vorbit mai sus.

Din acestea se vede clar ce influență mare aveau episcopii români, în Sinoadele locale și ecumenice. Episcopii Daciei Aureliane, singuri ei marturisesc și dovedesc clar că au primit credința creștină din însuși mâinile Apostolilor, deci că credința lor a fost numai ortodoxă.

Biserica Romanilor din Dacia Aureliana, ori cum se numea acum din Illyricul Oriental, a avut episcopi foarte numeroși, al căror glas eră ascultat cu religiozitate atât în Sinoadele ecumenice cât și locale, și adese ori ei, prin știința și solidaritatea lor, au contribuit în mod victorios la rezolvirea marilor probleme bisericești, care s'au agitat în cursul primelor veacuri creștine printre Sinoadele ecumenice și locale.

Tot odata vedem ca ei stau într'o corespondență aproape neîntrerupta cu Papii Romei, până la Sinodul din Chalcedon (451), ba și după aceasta data. Și ce este mai curios, chiar episcopii din Tomi, cari erau în diecesa Traciea, depideau direct de Patriarchia din Constantinople; continue și ei a stă în corespondență cu Papii și a primi, la rândul-le, scrisori din partea lor. Acestea probează, odata mai mult, ca Patriarhul din Constantinople, până la Sinodul din Chalcedon, nu tocmăi avea multa autoritate față de episcopii din Illyricul Oriental, cari oscilau, fie din punctul de vedere politic, fie din alte considerațiuni religioase, către Papii Romei.

CAP. XVIII.

Cearta pentru Illyricul Oriental.

Gonsiderațiuni generale.

Creștinismul ortodox, ca și cel catolic, cu toate diviziunile și subdiviziunile sale, sunt ramuri ale unui și aceluiași trunchiu.

Toate aceste forme de creștinism tind, prin reprezentanții lor autorizați, la o unire, ca astfel să se realizeze acea profetie a Mântuitorului: „*ca să fie o turmă și un pastor*“. Unirea dar, de toți e dorită, poftită chiar, dar cestiunea este ca fiecare din acești reprezentanți ar vrea să fie *păstorul întregii turme cuvântătoare creștine din Univers*, și neputându-se înțelege între dânsii, rămân fiecare cu ale sale.

De unde se vede, clar, ca nu mântuirea credincioșilor îi interesează pe reprezentanții religiunii lui Christos, ci în certele lor, sub pretexte religioase, nu se ascund decât scopuri de lumească dominațiune.

Origina certelor dintre Papalitate și Patriarchia din Constantinopole nu au, la temelia lor, decât motivele pentru *întădetate*, care nu eră straină de dorința câștigului bănesc.

Puterea papala a crescut considerabil: *a)* din cauza beneficiilor primite dela diferitele capete încoronate, începând cu Constantin cel Mare, precum și dela persoane din diferite straturi sociale apusene; *b)* din cauza că Papa n'a

avut în Apus nici un rival, ceea ce este foarte mult; c) că tronul imperial fiind mutat dela Roma la Bizanț, n'a avut în apropierea sa pe Imperator ca sa-i țârmuească autoritatea, care tinde din ce în ce mai mult să ia o alura lumească, și din prinț bisericesc să devină și prinț lumesc; mai mult, *arbitrul* situațiunei politice apusene, etc.

Cearta pentru Illyric începe mai cu seamă din timpul Sinoadelor I și II ecumenice, ca să atingă culmea cu Sinodul IV din Chalcedon, care mărește autoritatea teritorială a Patriarhiei Constantinopolitane, în detrimentul celei Papale, cu toate protestele delegaților papali; iar ca corolar al acesteca, mai interveni și evenimentele politice, prin diviziunile Imperiului sub raportul politic, administrativ și în special strategic, care, toate aceste divisiuni, după prevederile canoanelor, favorizau de mi une interesele Patriarhiei, care, fie zis în treacat, erau favorizați pe deoparte de Imperatori, iar pe de alta, pe depărtarea cea mare care există între popoarele peninsulei Balcanice și Roma, cum și de interpunerea între ele și Roma a diferitelor popoare barbare cari navaleau în Imperiu și care a avut ca consecința micșorarea autorității Papale, în părțile Orientului Balcanic și Carpatie.

Dar să venim la precizarea faptelor și să aratăm cum s'au petrecut lucrurile:

Vechea prefectura a Illyricului, în care se coprindea toata peninsula Balcanica cu insulele Creta și Cipru (vezi harta Illyricului Oriental), a aparținut sub raportul politic și administrativ de Italia până la anul 379, când, după șase luni dela tragica moarte a lui Valens, Gratian Imperatorul de Occident chiamă pe Theodosie — supranumit mai târziu și „cel mare“ — la Sirmiu, unde, în mijlocul aclamațiunilor unanime, îi dadu hlamida imperială, diadema și titlul de *August*. Apoi împarte provinciile guvernate odinioara de Valens; și de oarece Teodosie eră însărcinat specialmente sa lupte contra Goților, Gratian des-

membreaza (la 379) Prefectura veche a Illyricului, așa că cele doua vaste diecese ale Daciei (Aureliane) și Macedoniei sa fie pe viitor anexate la Imperiul de Orient, sub numele de Prefectura Illyricului Oriental (Ed. Gibbon I p. 637).

Prin aceasta diviziune, cele două mari diecese, cari politicește aparțineau de Roma, vor aparține de aci înainte de Bizanț; ramânând cu toate acestea sub raportul ecle-siastic ca papalitatea sa fie recunoscută ca autoritate superioara de clerul din Illyricul Oriental, în timp ce patriarhia Bizantină nu aveă sub stăpânirea sa decât diecesa Tracica și o mica parte din cea a Orientului. De altfel Papii au deplina conștiința ca întreg Illyricul Oriental le aparține, căci grija provinciilor Illyricului a fost încredințată scaunului roman de către însuși Ap. Paul ¹⁾, scriindu-i despre nevoile ei la Corinth lui Papa Climent I (Le Quien II p. 5); așa ca, dacă ar trebui sa credem pretențiunile papale, apoi jurisdicțiunei lor li s'ar cuveni toate țările în cari a predicat Ap. Pavel, dela Ierusalim până la Illyric (Rom. XV 19); pretențiunile sunt puțin cam exagerate, lucrurile însă stau cu totul altfel.

Autoritatea Papii în Illyric s'a întins mai cu seamă dela Sinodul din Sardica.

Cu ocasiunea invasiunilor barbare, Papii se folosira de încurcăturile vremurilor, pe care invasiunile popoarelor barbare le-au provocat în diecesa Daciei, făcù pe Archiepiscopul de Tesalonic, capul bisericesc al diecesei Macedoniei, *Vicar* al lor, peste cele două diecese ale Daciei și Macedoniei. (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 788—789). Astfel ei legară de scaunul Romei pe archiep. Tesalonicului, ale carui interese firește — stăteau în legătura cu ale Romei, și prin el își atrasera în parte întreg Illyricul Oriental (Euseb. Popovici I 442).

1) *Illyrici provinciarum cura Romanae sedi a Paulo Commisa Clementis Papae I, epistola extat quam ecclesiae suae nomine ad Corinthios de illo negotio scripsit* (Le Quien II p. 5).

Papii, spre a-și menține autoritatea lor jurisdicțională, amenințată de arhiepiscopul Constantinoplei, un vrasmaș periculos întrucât avea de partea sa și pe Imperator, scria foarte des epistole clerului din Illyrie, unde el este invitat ca să nu se supună puterii aceluia de care ei nu atârnavau, adică, după opiniunea Papilor din Roma, Patriarhului din Constantinople.

Sunt foarte interesante epistolele Papilor către Arhiepiscopii din Tesalonic, și anume din timpul unirii episcopilor din Illyrie cu Tesalonicul, până la fundarea Iustinianei Prime. (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 789).

Eră firese ca legătura Papilor cu clerul Illyricului să nu fie bine văzută de Patriarchia din Constantinopol, cu cât aceste diecese, după împărțirea civilă și după canoane, trebuia să aparțină jurisdicțiunii sale. Conflictul între Papă și Patriarch isbucni pe față, sub Bonifaciu I, episcopul Romei (418 — 422). Cauza n'a lipsit nici aci. Episcopii din diecesa Macedoniei n'au voit să încuviințeze alegerea lui Perigen, episcopul Patrei, ca Mitropolit al Corintului; însă Papa Bonifaciu I, de acord cu Rufus arhiepiscopul Tesalonicului, și *vicar* al Scaunului Roman, au confirmat alegerea în anul 419, (Euseb. Popovici I 442). Contra lui Perigen, și deci contra aprobării date de Rufus și Bonifaciu I, se ridică clerul Macedoniei, și în special cel din Atica, și face un protest la Împăratul Teodosie cel tânăr (II) 408—450. Acesta, privind cestiunea din punctul de vedere al tradițiunii bisericești, adică, că eparhiile trebuie să se conformeze cu împărțirea civilă a provinciilor, și netrecând peste prescripțiunile Canonului, dă un edict în anul 421 prin care hotărăște¹⁾: ca pe viitor să se înceteze cu introducerea ino-

1) *Omni innovatione cessante, vetustatem, et canones pristnos ecclesiasticos qui nunc usque tenuerunt, per omnes Illyrici provincias servari præcipimus: tum siquid dubietatis imersorit, id oportet non absque scientia viri reverendissimi sacro-sancta Legis antistitis urbis Constantinopolitanæ, quæ Romæ veteris prærogativa lætatur, con-*

vațiunilor și, în cestiunile disputate, episcopii sa se adreseze Patriarhului din Constantinopol spre a cere explicațiuni ca și mai înainte, când Illyricul aparține Imperiului de Apus, și se adresau la Papa Romei.

Mai rînduește ca acest decret sa aiba putere de lege și în diececele Illyricului și orice cestiuni de asemenea natura sa se rezolve prin Sinoade, iar jurisdicțiunea supremă, asupra Illyricului Oriental, sa o aiba Scaunul Constantinopolitan. iar nu cel Roman (Le Quien II p. 10). Eră nefiresc lucru și contrar canoanelor existente, că Papii sa aiba sub jurisdicțiunea lor bisericii puse sub o administrațiune civilă streină, fapte consfințite de canoanele 6 și 15 ale Sinodului I ecumenic și de canonul 2 al Sinodului II ecumenic, adică, ca administrațiunea bisericească să se conformeze cu administrațiunea civilă a provinciilor. Caci unirea unei părți a Illyricului, sub raportul civil, trebuia sa atraga după sine și supunerea Bisericilor din diecesa Daciei și din cea a Macedoniei, la Biserica Constantinopolitană, caruia acum, conform canonului XXVIII, i se supusese și Mitropolitul independent al Pontului (Bis. Ort. Rom., IX, p. 787). Dacă luam în considerațiune și faptul ca Ostrogoții trec Dunărea și formeaza un stat puternic între Italia și Peninsula Balcanică, prin secolul V, contribuî la aceea că episcopii din Illyrie nu mai puteau continuă relațiunile lor cu Roma; atunci este de presupus, ca parte din acești episcopi, ai Prefecturii Illyricului, aveau libertatea, ori, mai precis, necesitatea a se pune în relațiune cu Phia Constantinopolului, deși cei mai mulți dintr'înșii considerau de șef suprem al lor pe Papa din Roma. Papii Romei, nemulțumiți cu o asemenea stare de lucruri, au provocat disputa, intervenind și pe lînga guvernul civil, care, după staruințele Papii, Imparatul Onoriu scrie nepotului sau Teodosie II, ca el

ventui sacerdotali, sanctoque iudicio servari. Datum prid. Id. Julii Eustathio et Agricola cos anno 421, (Le Quien II p. 10).

să se ocupe de menținerea ordinei vechi din Illyrie și să înlătore tot ce introdusese diferiți episcopi, (Bis. Ort. Rom. IX 85, p. 787. Le Quien II, p. 11).

Bonifaciu roagă pe împăratul Onoriu să intervină pe lângă nepotul său, Teodosie II, ca primul edict menționat, să fie revocat, (effecit ut ea lex quamprimum revocaretur). Iar mai departe, scrie același Papă : „Omnibus quidem causis quibus postulatur auxilium, intercessionem apud aures tuæ Clementiæ negare non possumus: sed his majorem necessario curam studiumque debemus quibus sanctæ sedis Apostolicæ desideria continentur... universis remotis, quæ diversorum episcoporum subreptionibus per Illyricum impetrari dicuntur, antiquum ordinem præcipiat custodiri... ne perdat Ecclesia..., quod aliis imperatoribus non amisit“ (Le Quien II, p. 11).

Realitatea unei asemenea intervențiuni se confirmă și din edictul lui Teodosiu, dat în aceasta afacere în urma insistențelor Împăratului Onoriu către Teodosiu II. Acest decret, între altele, spune :„Unde omni suplicantium episcoporum per Illyricum subreptione remota, statuimus observari quod prisca Apostolico disciplina et canones veteres eloquuntur. Super.... ad viros illustres præfectos prætorii Illyriei nostri scripta porreximus, ut cessantibus episcoporum subreptionibus, antiquam ordinem specialiter faciant custodiri, ne venerabilis ecclesia sanctissimæ Urbis privilegia a veteribus constituta amittat, quæ perenne nobis sin nominis sacravit imperium¹⁾“ (Le Quien II p. 11—12).

1) Primul edict fiind revocat, de acest din urmă, care e opus celui dintâiu, totuși, Împăratul Theodosiu a pus să se introducă în codicile său de legi (Codex Theodosianus), numai primul edict, nu și cel al doilea, spre a menține — se vede — în vigoare principiul exprimat în primul edict (Eus. Popovici I, 443) ; el se găsește însă în codicile lui Justinian. Pentru aceste motive unii din învățați, între care Herenheter, se îndoește de autenticitatea lui. El zice, că îndată ce dispuța dintre Constantinopol și Roma a luat proporțiuni mari în cestiunea întinderei hotarelor administrațiunei bisericești, Grecii, în contra

Teodosie, având în vedere tradițiunile bisericeii, adică că eparhiile să se conformeze cu împărțirea civilă, a provinciilor, conform canoanelor citate, a hotărât ca în cestiunile supuse discuțiunilor, episcopii pot cere explicațiuni dela Patriarhul din Constantinopol, ca și mai înainte când Illyricul aparține Imperiului de Occident, și ei se adresau la Papa Romei. Realitatea acestei hotărâri se vede din edictul lui Teodosie, din anul 421, dat către Prefectul din Illyric, (Bis. Ort. Rom. IX, p. 787).

Acest edict, publicat în codicile lui Justinian, nu există în cel al lui Teodosiu, de aceea unii învațați se îndoesc despre autenticitatea lui (Bis. Ort. Rom. IX, Nota b. de sub p. 788). Ne este indiferent dacă admitem o opinie sau alta; ceea ce este însă pozitiv, știm că izbucnind certele religioase cu trecerea lui Acaciu la eresia lui Eutichie și Dioscor, episcopii Illyriciei au continuat și mai departe a recunoaște autoritatea Papii și de unde se pot vedea un șir de date despre vicarii din Illyric, (Le Quien II, 15—40 cf. Bis. Ort. Rom. IX, p. 787).

Papii, prin acest decret, au dobândit ceea ce pierduseră; astfel ca ei și-au menținut autoritatea asupra Illyricului, numai grație izbucnirii turburărilor religioase din Constantinopol; căci în urma acestor turburări, episcopii Illyricului au continuat și mai departe a recunoaște autoritatea Papilor și dela care posedam astăzi un număr foarte mare de date despre vicarii papali din Illyric, (vezi Le Quien II, p. 4—21, cf. Bis. Ort. Rom. IX p. 787).

În anul 432, și următorii, Papa Sixtus III scrie Archie-

conștiinței, au introdus în Codex legea de mult schimbata. Un alt învațat Tzacharia, explică altfel edictul lui Theodosie II, ca adică Împăratul a ordonat ca episcopii să se supună judecății Papii, iar Prefecților le-a poruncit, ca ei să refere despre aceasta Patriarhului de Constantinopol, (N. Lascu, Bis. Ort. Rom. IX, Nota b. de sub pag. 787). Opiniunile ne sunt indiferente; cestiunea e că Illyricul a continuat și după aceasta a depinde de Roma.

piscopului de Tesalonic să se ferească pe viitor de a cere consilii, ori de a stă în legături religioase cu Patriarhia din Constantinopol¹⁾.

Pe când îi dădea Antistitelui tesalonician asemenea sfaturi, în același timp scrie o epistolă și Patriarhului din Constantinopol, Proclu, prin care-l invită, între altele, ca nici unuia dintre clericii săi să nu le permită a merge la Tesalonic fără o scrisoare, căci toți acei care vor îndrăzni a călca aceste dispozițiuni, vor fi considerați ca calcatori de canoane, și îl roaga pe Patriarh să țină seamă de această rugăciune²⁾, (cf. Bis. Ort. Rom. IX, p. 789).

Patriarhii din Constantinople nu prea vroiau să țină seamă de asemenea observațiuni, de oare ce prin canonul al III-lea al Sinodului II ecumenic din Constantinopol, puneă pe Patriarhul Constantinopolitan al doilea după cel din Roma. Patriarhii s'au gândit la rându-le să și marească jurisdicțiunea, și au început să conteste drepturile Patriarhiei din Roma asupra Illyricului Oriental³⁾, și care, după canoane, ei aveau dreptate.... să fie pus sub jurisdicțiunea celui din Constantinopol, ceea ce, în cazul nostru, vedem că se petrec lucrurile contrar.

§ 1. Papii acordă prerogative vicarilor din Illyric.

După moartea lui Anisius, Papa Leon cel Mare (450-461) numește Mitropolit, ori vicar, în Illyric pe Anastasius, că-

1) Cavendum sibi iterum putavit a Xistus ne quis de Illyrico tentaret denuo Constantinopolitani præsulis opem implorare, (Le Quien II, p. 13).

2) Discant omnes illius provinciæ sacerdotes, tantæ fraternitatem tuam esse censuræ, ut non permittas fieri, quod non licet a sacerdote tentari, (Le Quien II, p. 13).

3) ...Propter hoc etenim statutum Aticus Constantinopolitanus, ejusque successores juris per Illyricum, ut et per alias Orientem versus Diaceses dicendi potestatem vindicare sibi, (Le Quien II, p. 13).

ru'a îi largește prerogativele și anume: a convocă Sinodul provincial și a se consfătuî cu episcopii și mitropoliții provinciilor illyricane (Le Quien II, p. 15), evident ca sa'l pună în stare de a nu cere celui de Constantinopol explițiuni în anumite cestiuni contraversate și pe caro nu le-ar fi putut cere dela Papa, fie din cauza navalircii barbarilor, fie din cea a departarei mari dintre Tesalonic și Roma. Dar tocmai în acest timp se întâmpla doua mari evenimente politice, cari produc mari schimbari în viața religioasă a Romanilor din Illyrie, și acestea sunt: I) Invaziunea Hunilor în imperiul Roman de Apus, cari cuprind o mare parte din Illyrie și darâma Sirmiu, capitala Prefecturei Illyricului Occidental. Prefectul Illyricului Perennius, — de frica Hunilor — stramuta capitala Prefecturei dela Sirmiu la Tesalonic — ca loc mai sigur și — totodata cu Prefectura se reședința arhiepiscopală din Illyrie (Magas. ist. III, p. 103 — 104).

II) Sinodul al IV-lea ecumenic din Chalcedon, care, prin canoanele XXVII și XXVIII, pe de o parte sa precizează mai bine autoritatea jurisdicțiunii Patriarhului Constantinopolitan, și a caror consecință firească vor urmă înstrainarea Bisericii Românilor din Eacia Traiana și din Illyricul Oriental de Roma, de care până acum depindea indirect, și alipirea lor la Biserica Patriarhală a Constantinoplei.

§ 2) Timpul strămutărei Prefecturei dela Sirmiu la Tesalonic și prerogativele acordate vicarului Tesalonician.

Nu putem sa știm cu precisiune, timpul în care a avut loc stramutarea Prefecturei și a Episcopiei românești din Sirmiu la Tesalonic. (Bouillet, Dict. Encyclop. Atila). Se crede ca Atila s'a pus în fruntea Hunilor între anii 433—451,

când s'a ținut Sinodul IV din Chalcedon. Dositeiu, Patriarhul Ierusalimului, bazându-se pe Balsamon, crede ca pe atunci între alții eră exarh și arhiepiscopul de Tesalonic, care avea prerogativa de a purta polistavriu (un fel de sacos cu cruci multe pe dânsul¹). Prin urmare Capitala Prefecturii și reședința arhiepiscopiei din Sirmiu a trebuit să se stramute înainte de anul 450 p. Chr. Din textul Novelei a XI — pe care o vom cită mai departe — putem înțelege ca Mitropolitul Tesalonicului și-a capatat prerogativele de Vicariu, ori exarch, numai din cauza Prefecturii romane, stramutate acolo. Tot odată, mai putem vedea ca Biserica Românească din Dacia, în special cea Aureliana, începe a se substrahe de sub jurisdicțiunea papalității și a se pregăti pentru o viața religioasă mai independentă (Bis. ort. Rom. I 568).

În novela XI citată, Justinian zice : „Et Thessalonicensis Episcopus, non sua auctoritate, sed sub umbra præfecturæ meruit aliquam prærogativam“. (Și episcopul din Tesalonic a câștigat oare care prerogative, nu cu autoritatea sa, ci sub umbra prefecturii). Ceia ce dovedește ca prerogativa de Vicariu i-a venit în urma strămutării prefecturii și episcopiei din Sirmiu la Tesalonic și deci n'a avut-o mai înainte. (Biserica ort. Rom. I 589). Și tot ca consecința a acestui fapt, Papa Leon cel Mare (450—461) largește încă prerogativele administrative, ca toate cestiunile mari să le tranșeze în Sinodul compus din Mitropoliții și Episcopii provinciilor, rămânând ca cauzele mari să le refere Papii din Roma (Le Quien II 15). Din cele expuse vedem : *că dela această dată*, există o Arhiepiscopie românească în Tesalonic, venita acolo din Sirmiu, și ca la Sardica erau două mitropolii românești, iar pe de altă parte vom vedea

1). Dositeiu lib. IV C. IV § 1, un sacos polistavriu se afla și la Episcopia din Roman, și care se crede a fi fost al Sf. Ion Hrisostom. (Vezi și Melhisedec, Cron. Roman. pag. 276, (cf. Bis. ort. Rom. I, nota 3 de sub pag. 588).

că rolul episcopilor români din Illyric este foarte însemnat în Sinodul IV ecumenic din Chalcedon, după cum am vazut că a fost și la cel din Sardica. Tot odată mai adaugim, că atât Patriarhul Dositeiu cât și Episcopul Ghenadie Enacean, cred că Bisericele române dela Dunăre au fost supuse sub jurisdicțiunea arhiepiscopului din Roma până la 450, iar dela această dată, Biserica română din Tesalonic continuă a fi independentă de Roma, până la Justinian I, care formează din prerogativele Bisericei din Tesalonic pe cele ale Bisericei din Justiniana Primă, (Bis. ort. Rom. I p. 589).

Patriarhul Dositeiu este mai aproape de adevăr, când ne spune: că fiind Tesalonicul supus tronului din Constantinopol, avea sub sine mai toată enoria, pe care Justinian a dat-o Archiepiscopiei Justinianei Prime (sau Ahrida cum îi zice Dositeiu, cart. IV c. IV § 7 ap. Ghenadie Enaceanu Crest. în Dacia, Bis. ort. Rom, I 589).

Dar sa restabilim faptele, astfel cum s'au petrecut ele, și anume:

a) Biserica română din Illyric a stat sub jurisdicțiunea arhiepiscopului din Tesalonic, și deci sub Biserica romana, nu pâna la 450 ori 451, cum crede Prea Sf. Episcop Ghenadie Enacean, ci pâna pe timpul Impăratului Zenon (474-491) când Acacius, Patriarh. Constantinopolului, atrage la schisma sa pe Andreiu Archiepiscopul din Tesalonic, care se desface de Roma, spre a recunoaște de șef pe a celui din Constantinopol ¹⁾ (Le Quien II p. 15 E.), sub care sta până la 517, când Impăratul Justin supune din nou Biserica Românilor din Illyric sub jurisdicțiunea Papei din Roma: Iar întru cât privește opiniunea fericitului Patriarh Dositeiu, ca Arhiepiscopul din Tesalonic n'a atârnat nici odata de

1) Quo-tempore Zeno Orienti imperabat, quin Acacius C-politanus synodi hostibus inita a Romana sede segregatus esset, in schisma suum, hæresimve traxit Andream Thessalonicae antistitem (Le Quien II p. 15).

Roma, ori după Sinodul IV din Chalcedon, este cu desavârșire eronată (Acad. Rom. M-ss 2 cit, p. 788 — 789).

b) Din contra, Tesalonicul a fost capitala Illyricului Oriental până la Justiniana Prima, și astfel ca Arhiepiscopilor din Tesalonie li se dăduseră de către Imperatori și Patriarhi îngrijirea tuturor Episcopilor din Illyrie, iar al Tesalonicului se află sub cel al Romei (Acad. Rom. M-ss 2 p. 203); chiar și după Sinodul din Chalcedon (451), continuă mai departe a atârna tot de Roma; Sinodul al IV ecumenic are însă ca consecință, desradacinarea puterii papale din Illyrie.

BISERICA DACIEI-TRAIANE

CAP. XIX.

Biserica Românilor din Dacia Traiană.

(325 — 450 p. Chr.)

Sinodul I ecumenic din Niceea și Theofil episcopul Mitropoliei Gothiei (Daciei Traiane, 325).

În anul 319 izbucni în Alexandria eresia ariană ; autorul ei fu învățatul presbiter Arie, ucenicul lui Lucian din Antiochia († 319), care dezvoltă mai departe *subordinaționismul* și-l susținea cu multă tenacitate. Arie dezvoltă mai departe această teorie subordinaționă și învătă că Fiul n'a fost din veci (ἦν ποτὲ, ἔτε οὐκ ἦν), ci Tatăl l-a creat în timp. El este ce-i drept creatura cea dintâia, cea mai nobilă și singura imediată a Tatălui, care a creat apoi prin ea pe toate celelalte ; dar totuși e numai creatură în adevăratul înțeles al cuvântului, și nu de aceeași ființă cu Tatăl, ci e creat din nimic ἐξ οὐκ ὄντων. Iar de altă parte, Fiul este așa de aproape de Tatăl, ca se poate numi și Fiu al lui Dumnezeu și, ca deși nu este Dumnezeu în înțelesul strict al cuvântului οὐκ ἀληθινὸς θεὸς, este totuși Dumnezeu prin participare (μετοχή) la înărirea lui Dumnezeu și de aceea cu dreptul e adorat ca Dumnezeu (Eusebiu Popovici I p. 457—461 cf. D. G. Boroianu, Ist. Bis. Crest. p. 160).

Aceasta eresie împarte lumea creștină în două tabere vrăjmașe. Constantin cel Mare, ca să aplaneze aceste dis-

pute teologice, convoacă în anul 325 Sinodul I ecumenic din Niceea, și la care participa 318 parinți, în numărul carora se află și Teofil episcopul Mitropoliei Gothiei, *Theophilus Gothiae* (Daciei Traiane) *Metropolis Episcopus*; (Harduin Act. Concil. I p. 319), care cu mâna și cu gura a confirmat în fața tuturor dogma pietății (Acta Sanctorum II pe Septembrie p. 78 V p. 40). El subscrie în protocoalele Sinodului latinește, cum am văzut mai sus.

Dacă Mitropolie a fost în Gothia,—zic Bolandiștii și cu drept cuvânt — *apoi desigur, că trebuie să fi fost în acea țară și alte catedre episcopale și Mitropolii sufragane chiar cu mai mulți episcopi, serie neîntreruptă — probabil — încă din timpul Apostolului Andreiu căruia i-a căzut ca sorți — între alte provincii — Scythia, după tradițiunea comună pe care o crede Biserica*¹⁾.

Deci, la Sinodul I ecumenic a participat și un Episcop al Metropolei Gothiei; aceasta este mai pre sus de orice îndoiala. În urma acestora se nasc întrebările: *a)* unde se află acea Metropola a Gothiei? *b)* cari erau Episcopii sau Metropoliții sufragani ai lui Teofil pe care-i presupun Bolandiștii? (fuerunt... etiam aliae Metropoli suffraganeae); *c)* și apoi Teofil dacă eră el Episcopul Gothiei, eră oare și al Gothilor, care încă în mod oficial nu primise nici macar un trib dintre dâșii creștinismul în acest timp? Iată dar atâtea întrebări la care încă e foarte greu de răspuns.

Să ne încercăm a răspunde, după documentele și informațiunile de cari dispunem.

a) Unii cred ca Metropola Gothiei a fost Alba-Iulia, și deci și Teofil ar fi fost Episcopul ei (D. Petrescu Mart. Crucii p. 107), ori într'un alt oraș al Daciei superioare;

1) *Inveniat, Theophilus Gothiae Metropolis Episcopus. Si autem Metropolis fuit in Gothia, fuerunt utique episcopales sedes etiam aliae Metropoli suffraganeae, adeoque et Episcopi plures: serie fortassis non interrupta jam inde a sancti apostoli Andreae temporibus, cui Scythiam in sortitione provinciarum obtigisse comununi traditione credit Ecclesia* (Acta SS. II, pe Sept., p. 87 col. I No. 2).

dar aceasta nu se poate constată cu nici un document scris de autorii vechi și deci nu ne mai încercăm a susține o-ăsemenea idee.

Georg Waitz, crede — după semnatura din protocolul Sinodului I ecumenic, — că capitala Gothiei ar fi fost în Bosforul cimeric, și pentru care și semnează *Theophilus Bosporitanus* (l. c. p. 56).

Dacă Theofil ar fi fost în regatul Bosforului cimeric, cum ar fi putut el iniția în doctrina creștină pe Sf. Nechita, care trăia *circa Dannbium*? că Nechita „*edoctus christi fidem a Sanctissimo Gothorum Theophilo*“ (Acta Sanc. V 38). Deci el trebuie să fi fost în Gothia pe lângă Dunare ori în Imperiu, în tot cazul, aproape de Dunăre.

D-l Profesor D. Onciul, întrebat asupra chestiunii, ne spune că catedra Mitropolitană a lui Teofil nu trebuie caută în Gothia, ci în Imperiul Roman, că el exercită autoritatea sa spirituală asupra episcopilor din Dacia Traiană, ca „*episcopus in partibus infidelium*“, cum am zice astăzi.

Noi închinăm către părerea distinsului Profesor, de oare ce toate circumstanțele istorice par a-l pune acolo. Le Quien (I 1212) ne da întreaga listă a episcopilor Scythiei, afara de al celui al treilea contemporan cu Sinodul I ecumenic din Niceia, care a luat parte la Sinod, dar al cărui nume este omis din protocoale „*cujus in indice latino omisum est nomen*“ (Eusebiu Vita Constantini lib. III c. 7) unde *doctissimues, Valessius, Eusebium de Theophilo Gqthiæ loquutum esse suspicatur* (Le Quien I p. 1240 și 1213).

Totuși, un Episcop al Scythiei a luat parte la Sinod, dar nu i se cunoaște numele, ci îl găsim menționat numai: *Ἐκ Σκυθίας* (Erbiceanu Mitr. Mold. p. XXXI) iar Gelasiu (Harduin I 376) ne spune cum că nici Scythul n'a lipsit din corul acestuia, adică al Sinodului Nicean *οὐδὲ Σκύθης ἀπελῆμι πάντες τῆς χορείας* și nu se pot înțelege decât despre participarea lui Teofil și al lui *Domnus Bosforanus* (I. M. Moldovan, Spicuire în Istor. Bis. Rom. Blaj 1873 p. 48).

Daca pe lângă acestea mai adaogam și împrejurarea că Gothii facea parte, în acest timp (325) nu numai sub raportul politic ca foederati ai Imperiului (Onciul, Ist. Rom. curs litogr. p. 356), ci și sub cel eclesiastic, din diecesa Tracica și anume din eparhia Mitropoliei Scythiei pontice, cu reședința la Tomi: *Gothis Thracicae dioecesis appendix* (Le Quien I 1098), putem să tragem concluzia istorica, fara teama de a fi desmințiți, ca Theofil Episcopul Mitropolei Gothiei își avea reședința la Tomis; despre acest oraș putem spune ca pe timpul lui Constantin cel Mare, eră Metropola nu numai a Scythiei, ci și a Gothiei, de care aceasta din urma depindea atât sub raportul politic cât și sub cel religios, cum am vazut. Acesta este și motivul pentru care nu gasim numele celui al treilea Episcop în seria episcopilor Scythiei.

Cari erau însă Mitropoliții ori Episcopii supuși diocesei sale, știut fiind ca Scythia, ori cât de cuprinzătoare eră, n'avea decât un singur Episcop, înca din cea mai adâncă vechime, și care acum avea rangul de Mitropolit¹⁾.

Deci, Episcopii și Mitropoliții cari ar fi existat ca sufragani ai lui Teofil, nu putem sa înțelegem decât pe cei din Gothia (Dacia Traiana).

§ 1) Primele mărturii despre o ierarhie ecleziastică în Dacia Traiană.

În cursul acestui studiu am întâmpinat nu numai creștini, ci și martiri, cari au ocupat ranguri înalte în armata Ro-

1) Certe Scythas hanc ob causa in pristina fide permansisse narrant. Haec autem provincia multas urbes et vicos continet castella. Metropolim autem habet Tomes urbem magna et opulentam, ad mare sitam in sinistro latere Ponti Euxini. Porro vetus illic consuetudo etiam nunc manet, ut totius provinciae Ecclesias unus tantum regat Episcopus (Sozomen Hist. Eccles. lib. VI c. 21).

mana, cum am vazut pe Sf. Martir Mercuriu și pe Saba cu cei 70 companioni ai sai; prin urmare trebuie să fi existat și o ierarhie eclesiastica; și dacă nu găsim nici o mențiune despre dânsa, cauza o găsim în furiile persecuțiunilor contra creștinilor, care va fi cautat să se ascunza de ochiul vigilant al administrațiunei romane, care în ultimii timpî decretase totala nimicire a creștinilor.

Totuși aflam ca pe timpul lui Galien (253 — 268) existau în Dacia Traiana, după mărturia Sf. Teofanes (Chronogr. ed. Bonn. ad. an 325), preoți, și încă făcători de minuni, din cauza carora mulți oameni au îmbrățișat creștinismul.

În al XVI-lea an al împărăției lui Dioclețean (289) am găsit ca Episcop în Gothia: 1) pe Sf. Efem; 2) pe Sf. Eutherie; 3) pe Macarie, și despre care tradițiunile bizantine ne spun ca Sf. Martir Nechita Romanul a fost educat în legea creștinească din copilărie de către Macarie, Arhiepiscopul locului aceluia, adică al Gothiei (Daciei Traiane), Const. Erbiceanu, Ulfila p. 61), iar penultimul și al IV-lea este Teofil, Episcopul Mitropoliei Gothiei. N'avem nici o cunoștința dacă parte din acești Arhieri erau ori nu contemporani cu Sf. Teofil, când el se află la Tomi?

Raspunsul la aceasta întrebare ni-l dau — după cât se pare — protocoalele Sinodului I ecumenic din Niceia, culese de Harduin (I 319 — 320) și unde găsim:

Anti-penultimul: *Prov. Panoniae: Domnus Pannoniensis*

Penultimul: *Prov. Gothiae: Theophilus Gothiae Metropolis*, iar

Ultimii: de Gothis { *Theophilus Bosforitanus (Socr. l. II c. XLI)*, și
Domnus Bosforiensis.

În dreptul lui Theophilus Bosforitanus, Harduin are grija sa ne atraga atențiunea și sa ne spună prin rostul lui Socrat, ca acest Teofil Bosforitan cu Theophilus Gothiae Metropolis, sunt una și aceeași persoană, ceea ce ne indică clar, ca, eparchia diocesei eclesiastice a Scythiei Pontice se întindea peste o mare parte, dacă nu peste întreaga Dacia Traiana, pâna în Crimeia, deci, contrar opiniunilor ad-

mise până azi, susținem că: Teofil subscriind la Sinodul I ecumenic din Niceea „*ca episcop al Mitropoliei Gothiei*“, este mai pre sus de orice îndoiala ca o facea *aceasta în numele și ca delegat la conciliu din partea Daciei Traiane*, pe care toți istoricii straini o numesc „*Gothia*“ (ca una ce, se află sub stapânirea Goților).

La parerea ca Teofil ar fi fost episcop al Gothilor de lângă Taurida (Crimeia), unde s'a pastrat până în Evul Mediu un episcopat al Gothilor (D. Onciul Ist. Rom. curs litogr. p. 356), pe temeiul semnaturilor sale din protocoalele Sinodului raspundem afirmativ ca da, de vreme ce se iscalește Teophilus Bosphoritanus, imediat dupa ce semnează: „*Teophilus Gothiae Metropolis*“. Din aceste semnături reiese dovada cea mai puternică, că autoritatea sa ecleziastica se întindea nu numai asupra Daciei Traiane, ci și asupra Crimeei actuale, fapt confirmat după cum am văzut și de istoricul bisericesc Socrat (libr. II c. XLI; Harduin I 320), și noi suntem de parere ca în Crimeea există o Mitropolie, care trebuie să fie atârnat de aceea a Gothiei, de vreme ce semnează pentru dânsa, ori în numele Mitropolitului ei; ca aceasta Mitropolie sufragana celei din Gothia, avea de asemenea, la rândul ei, o episcopie sufragana numită *Bosforensă*, spre deosebire de cea *Bosforitană*, care trebuie să fie fost Mitropolie, cum am spus și mai sus. Pentru această episcopie semnează un episcop: numit *Domnus Bosforiensis* și, pentru o altă episcopie din Panonia superioară semnează un alt episcop: *Domnus Panoniensis* (Harduin I 320).

Fi-va aici oare o coincidență de numele unor episcopi deosebiți, ori, conform unor datini vechi bisericești, numele de *Domnus* dându-se și Mitropoliților, aceste numiri să designeze ele pe una și aceeași persoană, deci pe Teophilus, episcopul Mitropoliei Gothiei? Raposatul episcop de Râmnic, Ghen. Enăceanu, confirmă acest fapt cel puțin față de *Domnus Basforicnsis*, pe care-l crede una și aceași

persoana, cu „*Theophilus Bosforitanus*” și cu „*Theophilus Metropolis Gothiae episcopus*” (Acad. Rom. M-ss G. E. p. 56 v). Noi suntem de parere ca afirmațiunile laboriosului Episcop, nu sunt lipsite de adevar. Iata cum explica el cuvântul de „*Domnus*”, în cestiunea pe care o discutam, dupa cum rezultă cel puțin din semnatura uneia și aceleași persoane, pentru trei provincii atât de departate dar imediat vecine unele cu altele.

Ne mai ramâne sa vedem despre acei semnatori omonimi ai protocoalelor Sinodului I ecum. *Domnus Bosforensis* (Harduin I 319), *Domnus Panoniensis* și aiurea *Domnus Stridoniensis* (Harduin I p. 319)

În cazul nostru cuvântul de „*Domnus*” pare mai mult un calificatif, ori mai propriu vorbind un atribut care determina un înțeles mai înalt. Așa numele de „*Domnus*” s’a dat, din cea mai adâncă antichitate, episcopilor, și care a ramas, și pâna azi, alipit pe lângă titlurile Episcopilor și Mitropoliților noștri: „*al Domnului Domn*”, ori numai D. D. Să staruim puțin asupra termenului de *Domn*, în paralel cu cel de Împărat.

Ideea de Împărat pentru poporul român în deobște — scrie răsposatul episcop de Râmnic Ghen. Enăceanu (M-ss 256 v) — a ramas ca un ideal, pe care-l datorește și chiar îl ferecește pe poporul care are un Împărat.

Poporul din Transilvania se pare că a atins acest ideal, le vreme ce numește pe Împăratul Austriei „*Drăguțul de Împărat*”. Idealul acesta, trebuie să fi ramas și la Românii din Dacia Traiana înca de pe timpul lui Aurelian (270), când a retras legiunile peste Dunare, lăsând în Dacia numai pe veteranii legiunilor, cu coloniile așezate, *condusi numai de episcopii lor*, și carora le-au dat calificativul de **Domnus**. Aici Românii, pierzând pe Împărat, au ramas cu singura idee, ridicată la rangul de ideal, și în schimbul ei și-a formulat termenul de Domn (us), pe care de acum l-a aplicat la persoanele le cinste, la funcționarii cei mai înalți și

chiar la Mitropolit. Aşa Mitropolitul Tomelor, Teofil, ne spune acelaşi episcop (Acad. Rom. M-ss 2 p. 56 v) ca la Sînodul I din Niceia (325) semnează : „Provinciae Bosforensis Domnus“ şi „De Gothis. Theophilus Bosphoritanus“. Aşa că după Episcopul Ghenadie, Domnus Bosforensis şi cu Teofil Bosforitanus sunt una şi aceeaşi persoană, şi noi, bazaţi pe Socrat (lib. II cap. XLI) şi pe Harduin (I 319), credem că aici sta tot adevărul.

Prima semnătură luată ca Mitropolie sufragana, iar secunda ca episcopie, pe care le are sub îngrijirea sa sufletească în calitate de Mitropolit al Gothiei.

De asemenea nu este exclusă probabilitatea sa fi iscalit Teofil şi pentru episcopia Panoniei ca Domn (us) Panoniensis. După ce Constantin cel Mare ridică creştinismul la rangul de religie de stat, toate aceste catedre episcopale trebuie să-şi fi ales episcopii ori mitropoliţii lor titulari, şi cari vor fi fost episcopi şi mitropoliţi sufragani ai Mitropolitului de Gothia.

Rămâne să aratăm dacă Teofil a fost episcop al Gothilor, ori numai al Gothiei, ceea ce nu este tot una.

Arianul Filostorg susţine, şi cu drept cuvînt, că Sf. Teofil n'a putut fi episcop al Goţilor, căci ei erau încă păgâni; ce e drept, erau şi dintre dănşii creştini, dar foarte puţini în raport cu marea masă gotică păgână.

În schimb însă, Filostorg ne spune că primul episcop al Goţilor, a fost Capadocianul Ulfila (Philostorgius arianus qui Ulphilam primum fuisse Gothorum episcopum scripsit. *Επίσκοπος αὐτῶν πρῶτος καταστάς* (Le Quien I 124).

Suntem convinşi că Filostorg spune un adevăr: a) ca creştinismul nu pătrunsese atât de adânc în marile mase gotice, de vreme ce Ulfila este în deobşte numit de istorici primul episcop şi Apostol al Goţilor; b) acestea le ştia Filostorg ca unul ce eră contemporan cu faptele ce le descrie şi deci mai în măsură ca oricare altul a şti asemenea lucruri (Waitz op. cit. p. 56); c) ca profesă doctrina ariană

ea și Ulfila (Acta SS. II pe Sept. p. 87) și, *d)* ca Philostorg erà capadocian de origina ca și dânsul (Le Quien I 1241).

Deci, Teofil, trebuie considerat ca episcop al Gothiei (Daciei Traiane) ortodoxe, iar nu al Goților, cari pe timpul său erau pagâni, iar după creștinarea lor Arieni. Despre persoana și activitatea sa pastorală avem prea puține cunoștințe, și acestea le știm din biografia Sf. Martir Nichita Romanul (a carui serbare se savârșește la 15 Septembrie), cuprinsa în următoarea frază devenită stereotipă:

„Teofil, Mitropolitul Gothiei, care fiind la Sfântul Sobor „din Nicheia, a sprijinit dogmele pravoslavniciei credințe cu „limba, și l-a luminat și întru mărturisirea Treimii l-a bo-
„tezat (Acta SS. II pe S. 87. D. Petrescu Mart. Crucii p. 107).

Dacă nu cunoaștem activitatea pastorală a acestui prelat — care de sigur trebuie să fi fost foarte mare, de vreme ce Biserica l-a trecut în numărul sfinților — Bolandiștii ne relevează progresele enorme ale creștinismului în Dacia, mai cu seama după ce Goții sunt supuși în anul 319 de către Constantin cel Mare, pe care și-i face „foederati“. Cu această ocaziune, predicarea credinței creștine în Gothia a avut un succes prea stralucit ¹⁾.

Gothia făcând parte din diecesa Tracică, sub raportul ecleziastic, episcopii și Mitropoliții Gothiei depindeau de biserica Scythiei (Le Quien) I 1098). Ierarhii Scythiei se îngrijau de interesele sufletești ale creștinilor din Gothia (Act. SS. 11 (II) p. 87).

Un nou personaj apare pe arena Bisericii Daciei Traiane ocupată de Goți, și acesta este Ulfila. El este primul episcop și Apostol al Goților ²⁾. Biserica Daciei Traiane nu

1) Christianae fidei propagatio tam laetus habuit successus in Gothia (Acta SS. 11 II) p. 88.

2) Hunc vero alium non esse a celeberrimo Gothorum praesule Ulfila statuere videtur Philostorgius Arianus, qui Ulphilam primum fuisse Gothorum episcopum scripsit: ἐπισκοπος αὐτῶν πρῶτος κατεστάς (Le Quien I 1241—1242).

va ramenea streina de predicele lui, caci el va predicà nu numai în limba Gothica și greaca, ci și în cea *latină*, care nu putea fi adresata de cât Romanilor.

ULFILA

Primul Episcop și Apostol al Goților.

Este unul din acele personajei remarcabile, care face epoca în viața popoarelor, în mijlocul carora trăește, și-și desvoltă activitatea sa; biografia sa este strâns unita cu istoria poporului din care face parte,

Ulfila, merita respectul și afecțiunea nu numai al poporului în mijlocul caruia a trăit și pentru care 'și-a consacrat toata inteligența, dragostea, puterea de muncă și întreaga sa activitate politică, culturală și religioasă, prin viața sa și prin zelul sau apostolic neobosit (Gibbon I 884). Goții barbari au primit cu încredere doctrina virtuții și a pietății predicată de el, dându-se el pe sineși de exemplu, demn de imitat.

Activitatea desfășurată de Ulfila nu s'a răsfânt asupra întregii națiuni Gothice, ci numai asupra unei părți dintr'însa, și anume: asupra Visigoților, cari locuiau prin țările Romane, numite mai târziu: Basarabia, Moldova, Muntenia, și a unei părți din Transilvania; însa nici asupra tuturor acestor regiuni locuite de diferitele triburi visigotice, ci numai asupra tribului Therwingilor, care locuia regiunile cis-alutane și revărsările Siretului (Allas Delamarche, plans. LI—LII).

În tribul Therwingilor, ori alături cu dânsul, există și tribul, de altfel foarte numeros, care se ridică până la una sută de mii, iar după alții până la două sute de mii, și cunoscut de Iornande sub numele de *Gothi Minori*, în fruntea cărora a emigrat mai târziu, conducându-i, ca un al doilea Moisi, peste Dunăre în Imperiu. Activitatea lui s'a întins

și asupra Românilor în mijlocul carora traise Vizigoții, și ca dovadă despre aceasta, Auxentiu, episcopul Durostorului, ucenicul și biograful sau, ne spune ca el predică și *în limba latina* (Waitz op. cit. 19), fapta care ne îndreptățește sa credem, ca aceste predici nu puteu fi făcute de cât pentru Români, dupa cum am spus mai sus. Cu alta ocaziune vom trată și cestiunea daca doctorina ariană, predicata de Ulfila și discipulii săi, Românilor, a putut aveă vre o influența oare-care asupra lor ; spre cinstea clerului român, vom putea spune înca de pe acum, ca Romanii au fost feriți cu desăvârșire de contagiunea acestui eres.

Sa revenim la cestiune.

Alți istorici, între care Iornandes (De Reb. Gethic p. 105), spune ca activitatea sa s'ar fi întins și mai departe : asupra Ostrogoților și Gepizilor. Este adevarat că aceste popoare confesau doctrina ariară, dar nu este sigur dacă ei au primit-o de la Ulfila ; cel puțin Waitz se îndoește despre aceasta, și cu drept cuvânt ; că dacă aceste popoare ar fi primit confesiunea ariană prin Ulfila, acesta ar fi găsit ajutor ori adăpost la dânsii în prima persecuțiune ridicată de catre Athanasie contra Creștinilor, ceea ce noi știm că s'a întâmplat contrariul.

Am vazut mai sus, că creștinismul a fost adus la Goții din Dacia Traiana deja de mult timp. Atanasie Patriarhul Alexandriei și Ciril al Ierusalimului, cum și alți părinți bisericești, vorbesc încă demult despre Goții creștini. (Weitz op. cit. 41).

Filostorg crede ca stramoșii lui Ulfila au fost aduși de Goți, în Dacia Traiană, încă din anul 258, când ei au prădat Asia, aducând din Capadocia (Ed. Gibbon I 884 cf. Fot. Epitom. Philostorgii op. cit.), din Pont (Const. Erbiceanu Ulfila p. 4 6 cf. Le Quien I) și Galatia numeroși prizonieri, între cari se aflau și mulți preoți. (Le Quien I 1240, cf. Weitz op. cit.).

Între acești prizonieri, continuă Philostorgiu, erau și stră-

moşii lui, cari mai înainte locuiau în Capadocia în tîr-
şorul Sadagoltina, lângă oraşul Parnas. S'a cautat sa se
puna la îndoială aceasta afirmaţiune, însă nici un motiv
nu-i indritueşte la aceasta convingere a noastră — ne spune
Weitz — şi mai mult, când ştim ca chiar Philostorgiu se
tragea din Capadocia şi deci putea să fie exact informat
despre aceste împrejurari, şi apoi ceea ce comunica el, mai
departe este confirmat şi de Auxenţiu Episcopul Durosto-
rului (Silistrei), discipolul şi biograful lui Ulfila. (Weitz op.
cit. p. 42, cf. C. Erbiceanu, op. cit.).

Familia lui Ulfila trăise timp de 60 de ani între Goţi,
înainte de naşterea acestuia. Primind numele goth, este
foarte natural ca el să fi învăţat şi limba acestora. Aşa
dar provenienţa sa eră capadociana, cu educaţiunea greaca
şi cu credinţa creştină; iar prin naştere aparţinea poporului
Goth şi, cum se pare, educat în mijlocul lui, eră de mai
înainte designat a deveni mai pe urma un învăţător şi
educator al acestui popor, sub diferite raporturi (Weitz l. c. 43).

Ulfila s'a nascut la anul 318 în Dacia Traiana, pe când
ea eră ocupata de Goţi, şi a murit la anul 388, după cum
vom vedea mai departe (Weitz 43), fiind pe atunci împar-
ţiţi în mai multe triburi, dintre care cei mai înaintaţi spre
Sud-Est erau Therwingii, cari ocupau părţile dintre Olt şi
revărsăturile Siretului (Atlas de Geographie par Delamarche
pl. 51—52) în alianţă cu Taifalii (Mascov I 223 op. Weitz l. c.).

Philostorgiu ne mai spune că Ulfila, pâna la etatea de
30 de ani, a fost lector, apoi fu hirotonit episcop în anul
348, ca să guverneze, sa înveţe, sa edifice şi sa amelioreze
starea poporului Goth (τὼν ἐν τῇ Γερμανίᾳ χριστιανισθέντων)
ibid. 44).

Ulfila întreprinse sarcina penibila de a traduce Sfânta
Scriptură în limba lor, dialect al limbei germane sau teu-
tonice; dar el suprimă cu multă înţelepciune cele patru
cărţi ale regilor, care ar fi putut excita şi nutri zelul cel
feroce al barbarilor. Geniul său perfecţiona idiomul grosolan

și necultivat al acestor pastori și soldați, idiom atât de puțin propriu a comunica ideile metafisice.

Înainte de a lucra la traducerea bibliei, fu nevoit a compune un alfabet de 24 litere, pentru a exprima sonurile necunoscute în pronunțarea limbilor greacă și latină. (Gibbon I 884).

Dar războaiele și luptele civile turburară îndată pacea și Biserica Goților, iar șefii divizați prin interese, au fost și prin religie.

Acești șefi erau: *Athanasius Thervingorum judex* (Weitz op. cit. nota de sub pag. 48, care însemnează mai mult „Domn” decât Judecător); *Fridigern*, ori cum îi zice autorii greci, *Fritigern*, era frate lui Athanasius și, în fine, Ingurich (ori Wungurich) care recunoștea autoritatea unchiului sau Athanasius.

În periodul de care ne ocupăm, marea gîntă gotică era divizată în două mari ramuri: în Ost-Goți sau Ostrogoți și în Wisigoți. Primii ocupau regiunile dintre Prut și Palus Moeotis, iar Wisigoții, Dacia Traiana (Atlas Geographique par Delamarche pl. 51 52). Wisigoții, la rîndul lor, erau și ei divizați în mai multe triburi între care amintim pe cel al Thervingilor, sub conducerea lui Rodosteu, caruia îi urmează fiul sau Atharid, și cari ocupau regiunea cuprinsă între Olt și revărsăturile Siretului, în părțile despre Carpați, cum am spus mai sus.

Fridigern, guverna și el peste o parte a Thervingilor, unit cu un trib al Thaifalilor. Fridigern trebuie să fi ocupat părțile de lînga Dunăre, probabil cam prin județele de astăzi: Ialomița, Braila, Galați și poate și ceva mai departe. Iar al treilea, Ingurich, ocupă regiunea cuprinsă astăzi de județele R. Sarat și Buzau (Musaeum). (Vezi Viața Sf. Martir Saba, supranumit și „Gotul“.

§ 2) Arianismul la Goți.

Cea d'ântâiu formă de creștinism predicată Goților, a fost cea ortodoxă; am spus că nu toată ginta Goților eră creștina ci numai o parte din tribul Therwingilor, care se și separa de cea păgâna de sub Athanaric, alegându-și de șef pe Fridigern, devenit proselit al lui Ulfla (Gibbon I, p. 884); natural ca Athanaric întreprinde o violentă persecuțiune în contra creștinilor; ei se refugiază la Fridigern, pentru puțin timp, ca mai pe urmă să emigreze în Imperiul Roman (Waitz op. cit. 64). Creștinismul se predică mai departe sub protecțiunea lui Fridigern; forma sa însă nu este ortodoxă, ci ariana. Aceasta doctrina se predică Goților sub următoarele împrejurări istorice: Fridigern trăia în o continuă dușmanie cu Athanaric, fratele său. Acesta îi declara războiu și Fridigern, fiind învins, cere ajutorul Romanilor. În fruntea deputațiunei este trimis Ulfla. Valens, care comandă trupele ce se aflau în Tracia, dă ajutorul cerut lui Fridigern spre a-l susține. Fridigern învingând pe Athanaric, vrea să-și arate recunoștința Împăratului îmbrățișând religiunea sa, care eră cea ariana, și îndemnă și pe supușii săi să o îmbrățișeze. Cu aceasta ocaziune Goții au fost infectați de ratacirile lui Arie, (Socrat lib. IV, c. XXXIII).

Ulfla, care trăiește în acest timp și traduce Sf. Scriptura pentru poporul său, convertă nu numai pe Goții lui Fridigern, ci și pe mulți din ai lui Athanaric, pentru care fapta, acest din urmă, ridică o persecuțiune îngrozitoare contra creștinilor și cu această ocaziune au suferit martirul și mulți arieni, după cum vom vedea mai departe.

Teodoret ne spune, cu privire la introducerea arianismului la Goți, că pe când Goții solicitau ajutorul lui Valens, episcopii Eudoxiu și Acacius consiliara pe Împărat a li se da ajutor, însă cu condițiunea, ca ei să îmbrățișeze confe-

siunea ariana. Capeteniiile Goților refuzara, dar Ulfila, care pe atunci se bucură de cea mai mare reputație printre dâșii, sedus de catre Eudoxiu și câștigat cu daruri, știu să-i induplece, zicând: ca cearta existenta, dintre ortodocși și arieni, este provenită din cauza ambițiunei și a zadarnicului spirit cerbicos, dar ca în doctrina nu există nici o diferență (Lib. IV, c. 37). Ei spuneau un neadevăr.

Astfel devenira Goții-Arieni, care confesiune au pastrat-o cu o încăpățănare demnă de o cauză mai buna și nu s'au lepadat nici odata de credința părinților lor, pâna când regatul lor a fost desființat.

Dintre aceste istorisirii, cea mai aproape de adevar este cea a lui Socrat, (Lib. V, cap. IV cfr. Erbiceanu Ulfila p. 9).

Tot aci trebuie sa spunem, ca convertirea Goților la Arianism a avut loc în Dacia Traiana și nu peste Dunăre, și deci cu mult timp înainte emigrării (Waitz op. cit. 59).

Rasboinicii Wisigoți, compatrioții Therwingilor și Thailalilor, adoptara și ei cu toții creștinismul sub forma cea ariana, devenita acum dominantă în Imperiul Roman, și cu care barbarii întrețineau relațiuni neîntrerupte de războiu, de alianță sau de cucerire.

Mai îmbrățișeaza creștinismul arian și Ostrogoții, în Pannonia, (Erbiceanu, Ulfila p. 28).

§ 3) Activitatea lui Ulfila.

Se crede, în deobște, că Ulfila în tinerețea sa pastră cu fidelitate doctrina Niceeana (Waitz l. c. pag. 45 Const. Erbiceanu Ulfila p. 28) și numai în urmă adoptă el și făcù, cu marea sa reputațiune, și pe Goți să îmbrățișeze confesiunea ariana.

Nu cunoștem în amănunțime circumstanțele cari l-au îndemnat să lepede pe prima, spre a primi pe cea din urmă. A înclinat el oare spre dogmele ariane încă mai dinainte?

A petrecut el mult timp în Constantinople, ori în alte părți ale Imperiului, unindu-se cu partidele stăpânitoare după vremuri? Filostorgius susține expres contrariul (op Waitz l. c. p. 45).

Socrat (lib. III 24) și Sozomen (lib VI 37), susține ca Ulfila a luat parte la Sinodul din Coustantinopol, ținut în anul 360, și că a subscris confesiunea ariană. Socrat mai adauga ca până la această dată el ar fi fost credincios simbolului Nicean, ca și Teofil episcopul de mai înainte al Gothiei. Sozomen însă crede că Ulfila n'a luat parte la acel conciliu decât din neprecauțiune și că a stat în relațiune cu episcopii ortodocși și pe viitor; ca Ulfila, care traia în Imperiul roman și fiind personal cunoscut Imparatului, este probabil sa'l fi chemat la acest Sinod, însă, după mărturia clară a izvoarelor, nu mai ramâne nici o îndoială că el a subscris confesiunea ariană, și deci nu e nimic surprinzător. Auxentiu îl lauda ca pe un arian și nu menționează nicăierea ca el a fost câștigat mai târziu pentru aceasta credința (Waitz o. c. p. 54).

De asemenea și Filostorg, care cum am spus în altă parte eră și el arian (Waitz op. cit. p. 56), când Ulfila se hirotonisi ca Episcop sub Constanțiu, confesiunea domnitoare pe atunci în Orient eră cea ariană. Ulfila primind arianismul, îl predica și Goților, cari acum erau desparțiți în două mari trunchiuri: Ostrogoții cari traiau la Rasari-tul Marii Negre și Wisigoții prin țările române și anume prin Muntenia, Moldova și Transilvania (Delamarche Atlas de Geographie pl. 51—52). Ostrogoții la rândul lor se divizara în două partide, dintre care Athanaric conducea pe una și fratele său Fritigern sau Fridigern pe alta. Acești frați traiau într'o continue dușmanie, din care cauza se luară la lupta.

Cea dintâi formă de creștinism predicată Goților a fost cea ortodoxă; știm prin ce căi a fost semănată primele semințe ale creștinismului ortodox printre Goți. Filostorg

pune începutul creștinării Gothiei cu mult mai înainte lui Ulfila, pe la 258. Nu putem precisă însă în care timp Ulfila a îmbrățișat doctrina ariană; este însă sigur ca în timpul când a fost hirotonisit episcop, fiind la curtea ariana și înconjurat de episcopii și partizanii influenți ai acestei doctrine, care eră cea a Curții Bizantine, devenita la modă, a îmbrățișat-o și dânsul și, atât Socrat (lib. II c. 42) cât și Sozomen (lib. VI c. 37), nu se mai îndoiesc despre aceasta. Ulfila a fost hirotonisit episcop în anul 348, când Constantin cel Mare eră mort deja, contrar opiniunilor lui Filostorgius.

Ulfila, devenind episcop al Goților, lucră cu un fericit succes; el îi întări și le purifica credința lor, făcându-i, după expresiunea lui Auxențiu, creștini în adevăratul înțeles al cuvântului — bine înțeles — după credința lui.

Șapte ani sta Ulfila în Dacia Traiana, predicând *Vizigoților*, și Romanilor, iar prin discipulii lui, Ostrgoților și *Gepizilor* doctrina ariana, sau mai propriu vorbind semi-ariana, după cum vom vedea mai departe.

El cauta a introduce mai adânc în sufletul popoarelor doctrina evanghelică hirotonind preoți și episcopi, trimițându-i să propage și să întărească pe credincioși. Am spus mai sus ca a predicat și *Românilor*, caci Ulfila, după marturia lui Auxențiu, predică în limbile: Gotica, Greacă și Latina. Cui putea el să raspândească doctrina evanghelică în Dacia Traiana, predicată în limba latină, decât Romanilor?

Elementul românesc în Dacia Traiana, am văzut, că eră foarte puternic și Gibbon, marele istoric englez, ne spune clar, ca după retragerea legiunilor de către Aurelian, în anul 270, *au rămas un număr considerabil de Români aici* (I op. cit.). Iar Bolandiștii, ne spun că Fridigern, a fost ajutat în primul războiu contra lui Athanaric, nu numai de seminiile *Goției*, ci și de *barbari*; acești barbari erau Românii stăpâniți de Wisigoți. Fericitul Augustin, vorbind despre introducerea ereziei Audienilor, ne spune că, Audius a

atras la eresia sa nu numai dintre Goți, ci și dintre *noi* noștri, adica Români.

Dar sa revenim la Ulfila.

Auxentius, ucenicul lui, ne spune despre educațiunea lui Ulfila :

„Eo (ita prædic) autem et per Christum cum dilectione Deo patri gratias agente, haec et his similia exsequente, quadraginta annis in episcopatu gloriose florens, apostolica gratia Graecam et *Latinam* et Gothicam lingua sine intermissione in una et sola ecclesia Christi prædicavit. Quia et una est ecclesia Dei vivi columna et firmamentum veritatis et unum esse gregem Christi domini et Dei nostri, unam culturam et unum aedificium,... Qui et ipsis tribus linguis plures tractatus et multas interpretationes volentibus ad utilitatem et ad aedificationem, sibi ad aeternam memoriam et mercedem post se dereliquit. Quem condigne laudare non sufficio et penitus tacere non audeo; cui plus omnium ego sum debitor quantum et amplius in me laborabit, qui me prima etate mea a parentibus meis discipulum suscepit et sacras litteras docuit et veritatem manifestavit et par misericordiam Dei et gratiam Christi et carnaliter et spiritualiter ut filium suum in fide educavit. Hic Dei providentia, et Christi misericordia propter multorum salutem in gente Gothorum de lectore triginta annorum episcopus est ordinatus...” (Georg. Waitz p. 19 — 20, cf. Erbiceanu Ulfila p. 27—28).

Ulfila a cules curând fructul ostanelilor și prudenței sale; el câștigă printre ai săi o influență, ori, mai bine zis, o putere egala cu cea a regilor. Sub guvernământul sau spiritual, creștinismul se propagă cu repeziciune în Nordul Dunării și strabată în toate ramurile de activitate ale vieții barbare. Triburile în marș își aveau preoții lor, corturile le serveau de biserici. Răsboinicii mergând la luptă, cantau psalmi în limba lor grosolana. Prin sate, în părțile așezate ale națiunei, creștinismul se arata sub forme mai puțin

curioase, pentru ca congregațiunile religioase se par a fi fost organizate. Satul, are preotul său, adesea de origina Gotica, dar mai adesea de o rasă mixta, cum eră și Ulfila însuși. Este adevărat că caracterul național reaparea înca, adese ori, chiar în mijlocul actelor vieții creștine, astfel ca după solemnitățile sfinților cari se savârșau la sărbători mari, credincioșii Goției luau parte la aceste sarbători atât de scumpe barbarilor, și uitau adese ori regulile temperanței creștine și se dedau la tot felul de excese, pentru ca zelul lor rasboinic eră adese ori excitat prin beție. Dar, cu toate aceste excese, creștinismul făcea zilnic noi progrese printre barbari. Principii Goți se convertiră la legea noua; aceste succese strălucite au făcut pe șefii creștinătății să creadă că triumful creștinismului eră dejă asigurat, și ca în toata lumea, după Fericitul Ieronim, nu se pronunță decât un singur cuvânt: Iisus Christos. Evoluțiunea religioasă nu se desfașură însa cu ușurință și; deci, eră înca departe de complectă ei desăvârșire.

Lui Ulfila se cuvine deci raspândirea creștinismului în o buna parte a Daciei Traiane, printre Goții, și fortificarea sentimentului religios printre Români. (Erbiceanu, Ulfila p. 29—30).

§ 4) Doctrina lui Ulfila.

Despre doctrina lui Ulfila, suntem mai bine edificați, de oare ce aceasta preocupă mult pe Auxențiu, discipolul și biograful sau.

El profesă confesiunea ariană, dezvoltată de Eudoxiu, Acaciu și Eunomiu în Conciliile: dela Rimini (359) Sozomen, lib. VI c. 21 și 37) și prin cel din Constantinopol (360), la care a luat parte și Ulfila, ilustrându-se cu stat rnicie și energie.

Despre această expunere, Auxentiu nu lasă nici o îndoială (Waitz, op. cit. 93).

Ori care doctrină — fără deosebire — și-a avut două soiuri de partizani : moderați și aprigi ; aceștia din urmă denaturau caracterul primitiv al doctrinei, așa că une ori ea nu mai eră cunoscută nici de autorul ei ; erau, cum s'ar zice astăzi, mai catolici decât Papa.

Confesiunea de credință a lui Arie și-a avut și dânsa partizanii ei extremi, și anume : că Christos ar fi o creatură, și nici egal, nici asemenea lui Dumnezeu, ci că Fiul nu este de o potrivă cu Tatăl, nu este expusă aci ; însă tot așa de puțin expusă învățătura intermediară a Semiarienilor și Macedonienilor susținute de el, sunt condamnate ca eretici. Fondul doctrinei lui Ulfila e următorul : Există numai un Dumnezeu adevărat și necreat (*ἀγέννητος*) ; acesta crea nu pentru a împărți divinitatea sa, ci pentru a arăta puterea și bunătatea sa, pe Fiul, cel unul născut, al doilea Dumnezeu, care are peste sine, un Dumnezeu mai mare, un Dumnezeu Tatăl ; Divinitatea ambelor se repetă ; ea este însă deosebită. Creatorul (Fiul), este creat de Tatăl ; toată creațiunea este creată de Fiul. Tatăl este Dumnezeul Domnului, iar Fiul, Dumnezeul întregii creaturi. Christos este Dumnezeu, nici egal, nici asemenea Tatălui, ci este o creatură (*ποίημα*) ; sunt persoane separate, dar prima manifestată înainte de toate.

A fost un timp când el nu există. El ar fi putut, propriu vorbind, să păcătuiască, dar de oare ce a făcut un astfel de us de libertatea sa și de grația divină, el s'a divinizat din ce în ce mai mult, așa că Dumnezeu l-a onorat cu numirea de Fiul lui Dumnezeu, *Λεγος* dar fără să devină pentru aceasta egal cu Părintele său, fără a fi etern ca El, fiindcă Dumnezeu n'a fost din veci Părinte, ci a devenit numai în timp. Toate persoanele Sfintei Treimi sunt separate și au natură (voință) deosebită. Sf. Spirit nu este Dumnezeu, ci el este creat din Tatăl, prin Fiul, și în al

treilca grad este supus și ascultător (Lavissee et Rambaud I pp. 59—60 cfr. Waitz op. cit.) Tatălui, precum și Fiul este supus Tatalui; și precum este un Dumnezeu, tot așa este și numai o Biserică, numai o comunitate adevărată a creștinilor. Toate celelalte comunități sunt bisericii ale Satanei în aceasta expresiune Ulfila cuprinde pe: Manichei, Sabeliani, Marcioniți și Montaniști, Novațiani și Donatiști, Macedoneni, Omousiani și Paulieni; prin urmare, pe toți ereticii secolelor anterioare, care fură urgisite pe atunci de către alte partide și secte ale timpului celui mai din urmă, pentru a căror reprimire în sânul bisericii se discută necurmat (Waitz op. cit. p. 94—95).

Numai Arianii, atât de puțini ca și Eunomienii, al căror nume tocmai dela anul 381 devine în us, nu sunt condamnați, căci învățătura lor eră acea pe care o profesă și Ulfila.

Puțin se potrivește cu aceea dacă s'au spus undeva (Teodoret lib. IV c. 37) că Ulfila ar fi câștigat pe Goți la credința ariană, prin aceea că se amintește că ar fi puțin în contraversa și deci numai o ceartă de preoți ambițioși, iar învățatura tuturor partidelor, ar fi una.

Vedem din contră însă, că însuși Ulfila primise pozițiunea sa fiind în lupta (Waitz op. cit. p. 95). De timpuriu a fost el câștigat la această confesiune.

În fine, din cauza unui hasard nefericit, pentru un timp foarte îndelungat, o otravă omorătoare de suflet s'a vărsat în paharul mântuirii.

Ori cari ar fi fost primele sentimente ale lui Ulfila, legăturile lui cu Imperiul și Biserica, s'au format în timpul domniei arianismului. Apostolul Goților, semnând confesiunea de credință la Rimini¹⁾ și Constantinopoli, susține în

1). Opiniunile lui Ulfila și ale Goților înclinau către semi-arianism' fiindcă lor nu le convenia ca fiul să fie o *creatură*, deși ei au primit în comuniunea lor pe acei cari mențineau această doctrină. Apostolul lor reprezintă întreaga controversă, ca o cestiune indiferentă care a fost ridicată prin favoarea de a disputa (Teodoret libr. IV cap. 37).

public doctrina ce am expus mai sus; comunică această eroare poporului și clerului și infectă pe barbari cu o erezie¹⁾, pe care Teodosie cel mare a proscris-o și a stins-o dintre Romani. Această doctrină simplă, mai inteligibilă — zice unii istorici (Rambaud et Lavissee I p. 60) — decât teologia catolică cu misterele ei, fu mai accesibilă barbarilor cari o adoptaseră: de oare ce caracterul și inteligența nouilor proseliți îi făcea puțin proprii a se ocupa cu subtilități metafizice. Din acel timp ei au viețuit în afară de ierarhia bisericească a catolicizmului; la ei clerul creștin abea se distingea de restul națiunii; n'avea nici mari averi, nici demnități înalte, astfel că viața laică, cum am zice astăzi, eră la ei principalul, pe când la Romani eră viața ecleziastică; de aceea un desacord profund (Lavissee et Ramb. I 60). Totuși ei și-au apărat cu tărie principiile pe cari le primiseră cu atâta piositate, ca pe cele mai veritabile principii ale doctrinei creștinismului. Avantajul de a predică și interpretă Sf. Scriptură în limba teutonică, facilită succesele Apostolice ale lui Ulfila, cum și ale succesorilor. Și ei au hirotonit un numar suficient de Episcopi și preoți, spre a instrui triburile compatrioților lor. Ostrogoții și Vandalii, au preferat lecții mai inteligibile de la predicatorii lor naționali, decât de la elocința clerului latin (Gibbon I p. 887). Vandalii și Ostrogoții au păstrat credința lor până la distrugerea totală a regatelor lor, fondate de ei în Italia și Africa (Gibbon I p. 393).

1). S'a imputat heresia Goților imper. Valens: *Itaque justo dei iudicio ipsi cum vivum incenderunt, qui propter cum etiam mortui vitio erroris arsurum sunt* (Orosiu lib. VII cap. 33 p. 554). Această sentință crudă este confirmată prin Tillemont (Mem. Eccl. t. IV p. 604—610) care zice: Un singur om a tras în infern un număr înfinit de Septentrionali, etc. Salvian de Gubern, (Deil V p. 150—151) plânge și souză această eroare involuntară.

A). Regiunile ocupate de Visigoți în Dacia Zraiană.

Am văzut că regii triburilor Visigotice fiind divizați prin interese, erau divizați și prin religieune (Sozomen, lib. VI c. 37). Acești regi au fost: 1) Athanaricus Therwingorum judex (Ammian Merceliu, lib. XXXI. c. III) regele Therwingilor, care ocupă regiunile dintre Olt, Dunăre, Carpați și Siret (Delamarche, Atlas Geographique pl. 51 — 52); 2) Fridigern, pe care nici Ammian Marcelliu (Lib. XXXI c. IV. XXII; Acta Sanctorum tom. V pe Sept. p. 38—42) și nici alte izvoare istorice, de cari dispunem, nu ne spune al cărui trib a fost rege. Noi însă, credem că el a fost șeful unei părți din tribul Terwingilor, cum și al trib. Peucinilor, care în Atlasul lui Delamarche îi arată ocupând regiunea dintre Siret și Nistru (Planșa 51 — 52) și anume părțile ocupate probabil, astăzi: de județele Galați, Tecuci, Tutova, iar din Basarabia, Ismail, Kilia și Bolgradul).

Că lucrurile trebuie să se fi petrecut astfel, ne întemeiăm pe împrejurarea istorică că: Fridigern, fiind învins de Athanaric, cere ajutor Impăratului de Răsărit Valens (364 — 378) (Acta Sanctorum, ibid.) care se grăbește să i-l dea; ernează la Marcianopoli (Xenopol I 314), apoi trece în Scythia Mică (Dobrogea) și ajungând la Tomi (la 371), Valens propune lui Bretanion, Episcopul acelei țări, să îmbrățișeze arianismul (Șincai sub. anno 371); este însă categoric refuzat, mai mult, părăsit în biserică, iar episcopul cu tot poporul s'a dus în altă biserică. Valens, ia dispozițiuni pentru exilarea curagiosului episcop, dar fiindcă tocmai atunci voia să meargă contra Goților și având necesitate ca populațiunea să fie liniștită, revoacă imediat ordinul de exilare (Vezi biografia lui Betamion, Mitropol. Scythiei Mici (Dobrogea). Știm că Valens dă ajutor în contra lui Athanaric pentru doua motive: a). Că Athanaric dăduse ajutor lui

Procopius contra lui Valens (Ammian Marcelliu Lib. XXXI c. III) și, b) că va îmbrățișa confesiunea ariană el și poporul său (Socrat, lib. IV c. 33; Sozomen, lib. VI, c. 37. Acta Sanctorum ibid).

Armata lui Valens trimisă pentru sprijinul lui Frigidern în contra lui Athanaric, a trecut Dunărea pe la Noviodunum (Xenopol I 314) (Isaccea) spre a se uni cu cea de sub conducerea lui Frigidern, care bate pe Athanaric, regele Terwingilor.

În fine, un al treilea principe, numit Iungurich (Acta Sanctorum) (Wungurich) fiul lui Rodosteu, rudă și supus lui Athanaric, care domniă peste tribul Taifalelor, despre care amintește Ammian Marcelliu (Lib. XXXI c. III) și care ocupau regiunea dintre județele R. Sărat, Buzău (Acta Sanctorum) și riul Gerase (Ammian Marcelliu, Lib. XXXI a IV), pe care D-l Xenopol îl crede a fi Siretul (Istoria Romanilor I p. 316 not. 6), iar D-l Hasdeu, Prutul.

CAP. XX.

Martirii Gothiei (Daciei Traiane).

Considerațiuni Generale.

Ca toate celelalte națiuni creștine, Românii și-au avut și ei sfinții lor, martirii lor.

În timpul regilor daci Cotyson și Dura, au pățit moartea matricea, după tradițiunile bizantine, trei discipuli ai Sf. Ap. Andrei: Inn, Pinn și Rimm, despre cari am vorbit la timp.

Dacia devenind sub dominațiunea Romanilor, a avut un al doilea rând de martiri, și încă dintre cei mai străluciți, nu numai sub raportul zelului lor apostolic, ci și a demnităților înalte, pe care le ocupau în societate, și anume; Sf. Martir Mercurius și Saba Stratilat, împreună cu cei 70 companioni ai lui, care desigur trebuie să fi fost tot grade militare.

Suntem pe deplin încredințați ca trebuie să fi existat și alți mulți martiri în Dacia, însă fie din cauza vitrigiei vremurilor, fie din alte împrejurări istorice, posteritatea nu ne-au transmis numele lor; fie chiar și din acea împrejurare ca guvernatorii Daciei, fiind neconținut în lupte, la frontierele imperiului contra barbarilor, nu vor mai fi avut timpul material ca să se mai ocupe și cu persecuțiunile creștinilor. Și noi am văzut, în cursul acestui studiu, că în

Dacia și Panonia se trimiteau legiuni întregi, când, Cesarii Romei bănuiau că sunt contaminate — ca să mă exprim astfel — de doctrina creștina.

Unde există martiri, a trebuit să existe puternice comunități creștine, și unde au existat puternice comunități creștine, acolo, trebuie să fi existat și o ierarhie bine organizată.

Venim acum să vorbim despre al treilea rând de martiri, cari, ca și ceilalți, aparțin naționalității românești, cel puțin în majoritatea lor, după cum îi arata numele lor, deși ei au fost martirizați în timpul când Dacia era sub stăpânirea Goților.

Și în persecuțiunile ridicate de Goți, contra creștinilor din Dacia, se amintesc de tradițiunile bizantine, iarăși numai acei cari ocupau ranguri înalte în societate, între care cităm pe Sf. Martir Nechita de familie senatorială (συγγλητικός) Sf. Saba Στρατιάτου (dux militiæ), Regina Gaatho (Gautia) Ducele Batusis și Preotul Bercas. Despre martirii de o condițiune socială mai modestă nici nu se amintește măcar, ei un distih dintr'un sinaxar grecesc spune că ei erau în timpul persecuțiunii, de care ne ocupăm, egal cu numărul zilelor dintr'o lună.

Γόσσην πυρὶ φηγήσουδ: πληθὺν Μαρτύρων

Οσας ἄγει μὴν σήμερον τὰς ἡμέρας (Act. SS III pe Mărtie 26 p. 603 și 617).

Înainte de a veni la cauza persecuțiunilor, să vedem câți și cari erau principii goți cari persecutau pe creștini.

A) Persecutorii creștinilor și situațiunea geografică a triburilor lor în Dacia Traiană.

Regii persecutori — după Acta Sanctorum și alte izvoare istorice contemporane — sunt următorii :

1) Hermanaric, regele Ostrogoților, stăpânitor al regatului Bosforului Cimerian (Ammian Marcelliu), care avea

autoritate mai mult nominală asupra triburilor Visigotice din Dacia Traiană. (D. Onciul, Istoria Românilor p. 353 — 355).

2) Athanaric *iudex Thervingorum*, vrăjmașul neîmpăcat al creștinilor (Acta Sanctorum, l. cit. Baronius IV, N CCXXVI v. 50). Tribul Thervingorum ocupă regiunile dintre Olt, Dunare, Carpați și Siret. (Delamarche pl. 52—53). Schrader îi arată ca ocupând toată Muntenia, (pl. 14).

3) Atharid, fiul lui Rodosteu (Acta Sanctorum) și nepot lui Athanaric, care a sacrificat pe Sf. Saba zeilor Valhala (Odobescu *Le Tresor de Petrossa* I 430, nota 1). El ocupă regiunile cunoscute astăzi dintre județele Buzău și R. Sărat. (Vezi biogr. Sf. Saba).

4) Ithuric, care a dispus arderea unei biserici la Daphe (Constantiola la Dunărea de jos) în care se află un mare număr de creștini. (Odobescu l. c.).

5) Iungurich (Wungurich)

6) Fridigern, singurul dintre regii triburilor Visigotice, deveni proslit al lui Ulfila; el a fost șef al unei părți din tribul Thervingilor, cari ocupau *probabil* regiunile cunoscute mai târziu dintre lacul Brateș și gurile Dunărei (Vezi Atlasul istoric de Delamarche pl. 52 — 53) până la ținuturile Greutungilor, un trib Ostrogotic, care ocupă regiunile Benderului, Chișineului din Basarabia rusească de astăzi.

Urmează să vedem cauzele persecuțiilor.

B) Cauzele persecuțiilor.

Persecuțiunile ridicate de șefii Visigoților contra creștinilor români și visigoți din Dacia Traiană, au fost de o cruzime îngrozitoare, „*crudelitate mirabile*“ după expresiunea fericitului Augustin (De civit. Dei lib. XVIII c. 52).

Pentru caracterul lor feros și violențele săvârșite contra creștinilor, persecuțiunile acestea au fost considerate de istorici, ca a zecea persecuțiune în sânul general al goa-

nelor creștine (Acad. Rom. M-ss 2 cit. p. 60). Ele au avut de efect a hotărî modul de pe urma al traiului Romanilor în munții Carpați, ascunzătorile daruite lor de Dumnezeu.

D-l Profesor Onciul, ca și germanul Waitz (op. cit.), cred că au fost trei persecuțiuni.

Prima a avut loc în anul 355; în acest an Ulfila, în fruntea poporului său, *Gothi Minores*, trece Dunărea în Imperiu.

Despre a doua și a treia persecuțiune, istoricii nu se învoiesc asupra anului când au avut ele loc, căci au fost aproape consecutiv cu foarte mici întreruperi, și de aici nepotrivela de date.

A doua, și cea mai cruntă persecuțiune, se zice că a avut loc, imediat după ce Goții încheie pacea cu Valens, în anul 369 — 370, în care este pusă, după Weitz, pătîmirea Sf. Martiri Nechita Românul și Saba Gotul, pe când Acta SS. pune pătîmirile acestor martiri circa an. 372 (Act. SS. t. 11 (II) p. 87).

A treia persecuțiune vine după această. Totuși noi le constatăm, nu putem însă să le precizăm istoricește, ci vom pune pătîmirile martirilor, la anii pe care ni-i indică isvoarele.

Ridicându-ne la aflarea cauzelor cari au făcut pe regii Visigoți să persecute pe creștini, vom întâmpina aceleași dificultăți, din cauza nesiguranței relațiunilor facute de istorici.

Vom încercă însă a le arăta și schiță după mărturiile celor vechi de cari dispunem și opiniunile celor moderni. — Goții, în momentul invasiunii lor în Dacia Traiana anul 270, știm că erau păgâni; tradițiunile lor religioase și naționale, erau adânc înrădăcinate în sufletul acestui popor de militari și pastori. (Gibbon I 179).

Veniți în contact cu elementul creștin al coloniștilor Daciei Traiane, manifestară, dela început, un antagonism care se mări din ce în ce mai mult, până ajunse la persecuțiuni

ridicate de adoratorii falșilor zei germani. (Odobescu, *Tresor de Petrossa*, I nota 1 de sub pag. 490).

Aceste persecuțiuni au devenit din ce în ce mai frecvente și cu un caracter mult mai violent.

Unii cred că Athanaric persecută pe creștini din cauză-eresiarhului Audius; Sf. Epifanius (*Migne Patrol XLII* p. 371) crede că din cauză că Imperatorul Roman era creștin. (*Quod Romanos imperator. Cristianos esse videtur* {*Act. SS. t. 11 (V) p. 39*}).

Socrat (*lib. IV c. 33*) și Sozomen (*lib. VI c. 37*) sunt de aceeași parere, însă mai adaugă că *marile judex* al Thervingilor, Athanaric, era un vrajmaș neîmpăcat al religiei creștine.

Bolandiștii raportă cauza persecuțiunilor la ura ce există între cei doi frați-principi ai Visigoților, Athanaric și Frigidigern, cari fiind desbinați prin interese, erau acum desbinați și prin religie.

D-1 de Linas, crede că suveranii Visigoți, întruneau în persoana lor, nu numai demnitatea regală, ci și pe cea Pontificală și rasboinică. „Car chez les Gothes et chez les Scandinaves, le trois pouvoiar: *religieuse querière* et *judiciaire* se concentraient dans une seule personne“; și arata usanțele religioase pe care le săvârșiau regii lor cu vasele sacre, de care și Românii posedă o superbă colecțiune de aceste vase, lucrate în aur masiv și bătute cu pietre scumpe, cunoscute de popor sub numele de cloșca cu puii de aur¹⁾.

1) Odobescu III 12. L'Anneau à inscription (din *Tesaurul de la Petrossa*) est l'*anneau de serment*, que l'on trempait dans le sang des Victimes et sur lequel les plaideurs juraient le „Cangeidr“, ou serment sur l'anneau, en invocant le nom d'Odin et de Thor. Le grand plat servait aux offrandes pendant les sacrifices, l'Aiguier (cupa) aux libations. La Patère est cette coupe de memoire *Minne*, qu'aux trois fêtes annuelles on vidait en l'honneur des dieux des héros et des ancêtres. Les Tasses en cristal de roche circulaient pendant les festins solennels; quant aux Fibules et aux Gorgerin, ces objets appartenaient aux insignes royaux“ L'Aigle ou épervier, tout étincelant de pierres

Deșteptul și fanaticul Athanaric vedea că Goții deveniți creștini aveau idei contrare celor păgâne; ei deveniau din rășboinici, sub influența creștinismului, oamenii cei mai pacinici; din fiare răpitoare, deveniau oameni miloși. Cu alte cuvinte societatea creștină, formată în marea masă-gotică, eră bazată pe noi fundamente, conduse de alte principii, călăuzită de alte legi mai umanitare, cu menirea unei noi organizațiuni, cu principii înalte de equitate, cu precepte de caritate și de indulgență. Influența acestui sentiment contribuia a menține fidelitatea tractatelor, a moderă ororile rășboiului, a mitiga ororile cuceririlor, etc.

Acestea erau în fine consecințele venite prin creștinism, din punctul de vedere social, la Goți ca și la popoarele păgâne din Imperiu.

Iată pentru ce regii Visigoților vedeau prabușindu-se, prin creștinism, idealurile lor naționale, nimicirea sentimentului rășboinic, a credințelor strămoșești și tradițiunilor naționale. (Odobescu, Tres. de Petrossa I c.).

Toate aceste considerațiuni fiind apreciate, după justa lor valoare, de fanaticul judecător al Terwingilor, a început acea persecuțiune contra Romanilor și Visigoților creștini.

Persecuțiunile contra Românilor mai aveau și caracterul

precieuses, a pu être posé sur la poitrine, en guise de *pectorale*, tandis que les deux autres Fibules en forme d'oiseaux, rattachés entre elles par une longue chaîne, sont construites de façon à s'appliquer parfaitement sur les deux épaules, en laissant flotter leurs pendeloques sur les bras; ce serait peut être là un souvenir des oiseaux sacrés qui parlaient à l'oreille des dieux!

L'imagination peut se représenter, sous ces riches ornements païens, les chefs de la religion des Goths présidant aux cérémonies de leur culte, dans leurs temples, ornés des vases sacrés en or massif et en gemmes chatoyantes. On peut compléter ainsi, par des monuments, les descriptions merveilleuses où Adam de Brême et les Sagas scandinaves parlent du luxe prodigué par les Goths sur leurs autels, dans leurs armes et dans leurs festins (Odobescu op. cit. III p. 12).

politic la baza sa, pe lângă cel religios, de oarece ei erau bânuiți că simpatizează cu frații lor din Imperiu.

În fine, toate persecuțiunile pe cari el le ridică, atât contra Romanilor cât și contra Goșilor creștini, n'au avut alt rezultat practic, decât a proba credința nouilor convertiți.

§ 1) Prima persecuțiune.

Ulfla trece Dunărea în fruntea poporului său în anul 355.

Primul dintre șefii triburilor Visigoților, cari observa că prin creștinism se răpește Goșilor acea putere unitară, care-i făcea odinioară atât de redutabili, față de Imperiul Roman, — în decadență, — aruncă jugul Evangheliei și, în anul 355, ridică prima persecuțiune contra creștinilor (Oniciu, Ist. Rom. curs litogr. p. 357). Știm timpul și prin ce căi ajunsese creștinismul la Goți. De când creștinii dintre Goți reușiră a avea un Episcop și Apostol al lor național, creștinismul făcuse printre dânșii mari progrese, însă aceste progrese erau ale arianismului, nu ale ortodoxismului, așa încât unul din șefii Tervingilor și fratele lui Athanaric, Fritigern, devenind proselitul lui Ulfla, relațiunile dintre frați și partidele creștine și păgâne ale Visigoților, deveniră din ce în ce mai dușmănoase, până când în fine Fridigern, fiind învins de Athanaric, cere ajutorul Romanilor (Acta SS., Viața Sf. Saba p. 42), Fridigern cere ajutorul Împăratului, cu care învinge pe fratele și rivalul său Athanaric (Baronius Anno al IV No. 56 și urm.).

Persecuțiunea ridicată de Athanaric atinge, în special, pe Ulfla, ; Fridigern, de data aceasta este cu desăvârșire în neputință de a ajuta pe Ulfla, așa încât el este nevoit să treacă în Imperiu și să ceară milă de la Împăratul Roman

și adăpost pentru sine și ai lui (Acta SS. t. 9 (III) p. 603 și 607; t. V pe Sept. p. 38).

Ulfila — încă de mult — își câștigase simpatiile Curții bizantine, unde el fusese trimis ca ambasador al păcii; respectabilul prelat se duse din nou la Imperator, unde pledă cauza Goților, cari implorau protecțiunea Împăratului bizantin. Împăratul îl primi cu multă bunăvoință și-i promise, pentru el și ai săi, ospitalitate în Imperiul Roman. (Waitz op. cit.).

Ulfila, acest protector spiritual, ne mai putând suferi persecuțiunile lui Athanaric, ca un alt Moisi se puse în fruntea poporului său, și conduse pe păstoriții lui peste apele profunde ale Danubiului la frații lor întru Christos din Imperiu — după expresiunea lui Auxențius. Episcopul Durostorului (Silistrei) ucenicul și biograful lui Ulfila — în pământul care le eră lor promis în Imperiul Roman (Gibbon I 884). Trecerea Goților, a avut loc în anul 355, sub Împăratul Constantiu, după mărturia lui Philostorgiu (lib. II § 5, mărturie adoptată și de germanul Waitz (op. cit. p. 67—68) dar pe care englezul Gibbon (I 885), o crede greșită, că emigrarea ar fi avut loc sub Valens, ceea ce însă nu este adevărat.

Iordanes, Episcopul Goth al Ravenei, ne dă un tablou concis și interesant despre acest trib al Goților:

„Gothi minores, populus immensus cum suo pontifice ipsoque primate Wulfila“ (Apud. Waitz op. cit.). De unde se vede că, dacă ultimele cuvinte nu sunt o repetiție inutilă, ne arată că el ar fi exercitat asupra lor și oare care jurisdicțiune politică. Afirmățiunea lui Iordanes, este confirmată de Philostoregiu (lib. II § 5). Fără dreptate Gibbon (I nota 1 de sub pag. 885) se îndoește despre acest adevăr.

Acum, dacă privim la interesul care ne leagă istoria Bisericii Romanilor din Dacia Traiană, de numele lui Ulfila, vedem că nu se bazează atât de mult pe faptul că el eră unul dintre cei dântăiu care trăi la o gintă germană.

ce ocupă pe atunci Dacia Traiana, ca învățator al creștinismului, ci mai mult ca activitatea lui Ulfila s'a întins nu numai asupra triburilor Visigotice, ci și asupra Românilor. Vom vedea, cu alta ocaziune, ca influența *eunomianului*, Ulfila asupra Românilor, a fost nimicită de învățăturile clerului ortodox și național al Românilor.

Auxențiu, Episcopul Durostorului, ne spune că el predică în trei limbi: *gotica*, *latină* și *greacă* (Waitz op. cit p. 19). De altfel, opera lui Auxențiu, ne dă o atestățiune de dorit pentru propagarea doctrinei învățătorului sau cum acesta se servă mai adeseori de limba gotică pentru propagarea doctrinei sale, căci nu numai se spune că el a predicat în limba gotică, *latină* și *greacă*, ci este adăugat și formal, că a lăsat în cele trei limbi mai multe traduceri și mai multe tratate unele spre folos și edificare, iar altele spre mărirea vecinică¹).

Cui putea el, deci, să predice în limba latină în Dacia Traiana, decât Românilor? Și cui putea el să predice în limba greaca, decât coloniilor grecești din orașele, probabil de pe litoralul stâng al Dunării? și care nu poate fi altul, decât Constanțiola (Dafnes) azi satul Sbanțof de la gura Argeșului din județul Ialomița, după cum am văzut și cu altă ocaziune.

Tot Auxențiu, ne mai dă o idee clară, despre petrecerea Visigoților în unire cu o bună parte din Românii aserviți „Când, după Martirul cel de laudă, al multor *scriitori* și *supuși* ai lui Christos, fiind și persecuțiunea foarte puternică, având cu chipul acesta împliniți șapte ani în Epis-

1) Opera lui Waitz Ueber des Leben und die Lehre des Ulfila Hannovera 1840 fiind în latinește până la pag. 21, am utilizat-o în această limbă; iar de la această pagină, fiind în limba germană, am utilizat-o după o traducere împrumutată de la D-l Prof. C. Erbiceanu. Astfel încât paginile indicate în studiul nostru de la pag. 21, nu sunt după opera originală a lui Waitz, ci după manuscriptul traducerei acestei lucrări, a D-lui Erbiceanu.

copat întru tot Sfântul bărbat (Ulfila) a eşit din barbarica țara (Dacia Traiana) cu o mare mulțime de popor credincios și atunci a fost primit în *Romania* (în Imperiul bizantin) cu cinste, de Principele Constantiu, și după cum oare cum Dumnezeu a scăpat pe poporul său din puterea și răutatea lui Faraon, și a făcut să treacă ca pe uscat prin Marea Roșie, așa și mult pomenitul Dumnezeu a liberat din țara barbară pe mărturisitorul credinții (Waitz p. 20). Din acestea vedem că Ulfila a exercitat și asupra unei părți dintre Români o puternică influență, astfel ca au emigrat împreună cu poporul său peste Dunăre, căci oamenii servitori și *supuși*, despre care amintește Auxențiu, nu sunt decât Români.

Acum, dacă ne întrebăm ; unde a fost centrul activității sale pastorale, ori mai propriu vorbind catedra sa episcopala, noi credem că la Constanțiola, oraș situat la gura Argeșului. Constanțiola a fost pentru multe veacuri centrul creștinismului românesc din Dacia Traiană.

Deci, catedrala lui a fost în tribul Visigotic al Tervingilor, de sub Athanaric, căci dacă ar fi fost cuprins în tribul lui Fridigern, atunci nu putea să-l atingă persecuțiunea lui Athanaric, ceea ce noi știm contrariul și după cum foarte just observă Baronius.

Nu putem ști de unde s'a cules bunul Șincai (sub anno 374) informațiunile sale, că Ulfila ar fi fost Mitropolit al Ardealului și pe care l-au copiat și alții. Cei mai serioși istorici și geografi pun pe Visigoți ca stăpânind Dacia Traiană, afară de Transilvania, în care nu se vor fi dus decât pentru pradă. Nu excludem posibilitatea, ei din contră credem cu oare care probabilitate, că influența civilizatoare a lui Ulfila se va fi întins și asupra Românilor din Transilvania, dacă nu el personal, cel puțin discipolii săi. Ne îndoiim însă de succesele predicii lui printre Romani.

Se susține că eresiarhul Audeus, împreună cu discipolii săi Uranius și Silvanus, ar fi trecut în părțile numite mai

târziu Transilvania, spre a-și răspândi rătăcirile lor acolo, și ca Ulfila ar fi trecut și dânsul munții spre a contrabalansa activitatea evanghelică a fanatecului eresiarh și a discipolilor; dar pâna în prezent, n'am putut verifica această istorisire. Și apoi toți câți au scris despre Audeus, nu știu sa ne spună nimic mai mult decât cele ce ne-au spus Sf. Epifanius (Haereis LXX).

§ 2) A doua persecuțiune (366).

În persecuțiunea ridicată de către Athanaric, după emigrarea lui Ulfila, creștinii sunt supuși la noi încercări de a renunța la religiunea strămoșilor. Numărul acelor cari au preferit sa moara pentru credința lor este destul de mare, încât, după expresiunea unui distih dintr'un sinaxar grecesc, el întrece — cum am spus mai sus — numărul zilelor dintr'o luna.

Privitor la această persecuțiune, istoricii contemporani dau tot felul de istorisiri, dar în special, dintre toți, Sozomen (lib. VI c. 37) știe să ne dea mai multe detalii. Athanaric, puneă un idol într'un car, pe care-l purtă prin orașele Daciei și pe la casele creștinilor, ca să i se închine și să-i aducă sacrificii. Dacă refuză a face aceasta, atunci casa eră arsă, împreună cu cei ce locuiau într'nsa ¹⁾.

1) Este curios a vedea figurând acela *șcava* sau *images* de ale zeilor adorați de Goții de la Dunăre, printre basoreliefurile cari o împodobeau soloana ridicată la Constantinopol în anul 404 de către Arcadius spre a reaminti victoriile și triumfurile repurtate de către tatăl său Teodosie contra Goților. Acest monument care avea 140 picioare de înălțime, și care imită în sculpturile sale dispozițiunea în spirale ale coloanelor lui Traian și Maru Aurel din Roma; aceasta a fost atât de tare deteriorată de (III p. 25) foc și cutremure, încât guvernul turcesc a pus s'o dărâme în anul 1695 și n'a lăsat dintr'nsa decât pedestalul pe piața *Asret-Bazar* (Târgul femeilor). Aspectul basoreliefului ne-a fost conservat în deseme, din nefericire mai mult

Intr'una din Duminici, un principe (Ἀρχων) barbar, numit Iungurich (Wungurich), veni la Daphnes (Constanțiola), spre a răpi creștinilor libertatea cultului divin. El banuiă pe cetățenii de aci, că ar fi simpatizând cu frații lor din Imperiu, — lucru de altfel prea firesc — de oarece Romanii din Dacia Aureliană se îngrijeau de frații lor din Dacia Traiană, și traiau într'o strânsă comunitate de idei și de interese cu dânșii. (Odobescu, *Tresor de Petrossa* III, p. 7). Din această cauză, ca și din cele expuse mai sus, ordonă creștinilor să nu se mai adune prin bisericile lor, zicând că aceste adunări, nu sunt decât conspirațiuni în contra lor. Neputând căpăta rezultatul dorit, aruncă pe mulți din cetățenii Constanțiolei în închisoare; iar pe toți, câți s'au refugiat de frica persecuțiunilor, spre a-și găsi un adăpost în biserică, a pus să se dea foc bisericii (Ἐπὶ τὴν σκηνὴν τῆς ἐνθάδε ἐκκλησίας (Sozomeu, lib. VI 37). Aci au perit nu numai oameni în vârstă, ci și femei cari au apucat să fugă acolo, unele cu copii de mână, iar altele care-i alăptau la sânul lor. Chiar în acest timp, un creștin numit Vercas, neștiind cele ce se întâmplă, sosind însă acolo este și el aruncat în flacări și mistuit. Bolandiștii însă cred ca acesta n'a murit în aceasta persecuțiune ci în alta. (*Acta Bathusis et Vercas*, p. 647).

În Constanțiola eră una din bisericile cele mai vechi ale Daciei, și, în acele timpuri de restriște, ea servea nu nu-

elegante decât fidele, executate în secolul XV de pictorul venețian Gentile Bellini, scoase cu învoirea Sultanului Mahomed II. Aceste deseneuri a fost publicate pe 18 planșe de către Anselm Bandieri în diferitele edițiuni ale comentariilor sale despre: *Imperium Orientale sive antiquitates Constantinopolitanae*, Paris 1711 și Veneția 1729. Printre bogatele prăzi și numeroșii prizonieri de toate rangurile sociale cari acompaniau pe Împăratul Gratzian și Teodosie la intrarea lor triumfală în Constantinopol, să vad figurând (tabl. X) pe trei cămile bogat împodobite, trei imagini de ale zeilor barbari sub formă de trunchiuri smălțate și îmbrăcați c'un fel de postav, fără genunchi și brațe, bărboși și cu capetele goale (fig. 134 hissés sur trois cha-

mai ca centru al creștinătății, dar și al naționalității locuitorilor. În biserică, ei se adunau mai în toate zilele, pentru serviciul div'n și sfatuindu-se între ei, ajutându-se și materialicește, ei se susțineau unul pe altul. Și aici trebuie să fi fost în us frația și iubirea, care caracterizau pe creștinii veacurilor primare. Serviciul divin, făcut în limba latină, a contribuit la întărirea elementului latin din Dacia Traiană și a făcut ca relațiunile dintre ambele laturi ale Dunării să fie neîntrerupte. (Bis. crt. Rom. IX/85, p. 707).

Toate acestea se vede că erau cunoscute șefilor păgâni Visigoți, cari, în timpul serviciului divin, au ars biserică, și împreună cu dâșii și pe creștinii aflători acolo. Posteritatea ne-a păstrat Actele martirilor uciși în biserică, ei sunt :

Bathusis, Vercas, Arpila, Constans, Agias, Vias, Egatrax,

meux richement caparaconnés trois images des Diux barbares sous la forme de troncs emmaillotés et drapés sans jambes ni bras, mais surmontés chacun d'un tête barbue et nue fig. 137) este probabil triada teutonică sau scandinavă, citată de scriitorii latini: Mercurius, adică Odin, Wodan sau Gutan; Hercule, adică Donar sau Thor, și Mars adică Zio, Tyr sau Saxnot. Deci documentele nu lipsesc în primele secole ale Ev. mediu, care probează că păgânii Germaniei au adorat în templele lor o asociație de trei divinități figurate prin statui metalice.

Noi nu cităm decât un singur pasagiu luat din viața Sf. Gall de Walsfried unde se vorbește de idoli, pe care Sf. Columban îi află în 612 la Bregenz, pe lacul de Constance. Tres imagines aereas et duratas superstitiosa gentilitas ibi colebat, quibus magis quam Creatori mundi vota reddenda credebat (vezi Jac. Girmm Deutsche Mythologie p. 73 84, astfel ca și p. 451 52 din primul vol).

Studiul baso reliefului de pe coloana teodosiană prezintă sub diferite raporturi un interes cu totul particular pentru antiquitățile țării române. Aceste scene ne ofera în existența popoarelor danubiene (un echolon) o schiță mai prețioasă nouă decât reprezentările de pe coloana lui Traian. Dacă ar fi cestiunea, spre exemplu, de a stabili o comparațiune minuțioasă d'o parte — între sculpturile istorice care decorează curiosul monument circular desgropat de curând de D-l Gr. G. Tocilescu la Adam-Clissi în Dobrogea (vezi p. 258 și fig. 106) și altă parte baso-reliefurile care înfășoară coloanele triumfale ridicate succesiv în cele două capitale ale Imperiului Roman, în onoarea Im-

Hescus, Sila, Sidița, Sucrilos, Suimplos, Thermas, Philga și șase femei: Ana, Ala, Paris Moico, Mamica, Vico și Animais.

Toți acești sfinți se serbează la 26 Martie (Acta SS., p. 603 și 617). Între aceștia au fost: 2 preoți, un monah, 4 copii și 19 mireni cu bărbați și femei.

Numele acestor sfinți le-am dat după M-sul Claromontan, căci în mineile noastre sunt dați sub alte forme.

Acești martiri, pe nedrept sunt crezuți a fi de naționalitate goți — cel puțin în majoritatea lor — dacă prin această numire, trebuie a se înțelege naționalitatea lor, iar nu locuința; și în adevăr, numele de Verca închinătorul, Vira bărbatul, Sila tăcutul, Bathusis esențialul, Terma caldul, etc. (Bis. ort. Rom. IX/85, p. 707).

După ce Biserica a fost arsă de barbari, reliquiile lor

păraților Traian, Marcu Aureliu și Teodosie I, este încă — credem noi — în ultima dintre ele, care se găsesc mai multe puncte de contact cu operele de sculptură grosieră barbară, placate altă dată pe rotonda funerară sau, mai propriu, comemorativă ale *castrelor stativae* (*castra stativa*) ale anticului Tropaeum.

În această apropiere, trebuie, cu toate acestea, a ținea cont de stilul convențional în care pictorul italian al renașterii a interpretat formele care, fără îndoială, în secolul V, se îndrumau deja către formele grațioase ale sculpturilor bizantine.

Am văzut că Sozomen (lib. IV c. 37) și Socrates (IV 33) vorbește de idoli pe care Athanaric îi face să fie preumblați cu mare pompă în cară acoperite, prin orașele și satele Daciei; sub pedeapsa de moarte el obligă pe creștini de a-i adora. Este probabil că pentru a celebra acești însuși idoli, fanatecul *judex* se înconjură (pag. 25) de toată splendoarea tezaurului său; dar când el a fost constrâns de a se refugia în țara creștină, a crezut poate mai nimerit de a nu duce cu el ornamentele care decorau templele falșilor zei, și care ar fi deșteptat contra lui indignațiunea și justa răsbunare a creștinilor, cărora el se vedeă constrâns acum de a le înblânzi mânia și a le flată capriciile. Că în fuga pripită la Constantinopol Athanaric duse armele cu care încerca poate să se apere personal, iar tezaurul său îl îngropă cu speranța că se va reîntoarce mai pe urmă să l desgroape.

Astfel se explică, credem noi, motivele pentru care Athanaric părașese tezaurul său (Cloșca cu pui de aur). (Odob. Tresor de Petrossa, l. cit.).

au fost culese de o regină creștină numită Gaatho sau Gautia, cu fiica sa Ducilla; cu credinciosul lor Thiella și cari au fost ajutați și de preoții bisericilor, pe cari le-au transportat pe furis din loc în loc (locum comuntavit ex loco : Acta SS. III pe Martie p. 617), transportându-le peste Dunare în Imperiu, le-au dus o parte la Durostor, (Silistra) iar alta la Cizic în Asia Mică.

Sa ne ocupam puțin și de aceasta pioasa femeec.

§ 3) Regina Gaatho (Gautia) și fiica sa Ducila adună reliquiile celor XXVI martiri în persecuțiunea a II-a din anul 364.

Reliquiile Sfinților martiri amintiți mai sus, cum și ale altora, au fost adunate de Gautia, o principesă creștină, cu fiica sa Ducilla, ajutate de preoți și de alți creștini, între care și un oare-care Thiella. (Acta SS. tom. III pe Martie, p. 617).

Cine eră această regină și a cui soție eră, Bollandistii nu pot să ne dea nici un detaliu, ci opinează numai că ea ar fi fost soția lui Fridigern, însă nu e adevărat; când am facut biografia Sf. Saba, am vazut că o femeie creștină a venit lângă Sfânt, propunându-i sa se folosească de paza slaba a ostașilor Goți și de întunecul nopții, spre a fugi. Sf. Saba refuza categoric, și atunci ea dă ordin servitorilor ei, spre a oferi o gustare Sf. Martir. (Acta SS. tom. II (II), pag. 87). Numele acestei femei a rămas pentru Acte necunoscut; noi însă credem că eră tot Gautia. Autorul *Martirilor Crucii* (la pag. 100—105) ne dă indicațiuni foarte prețioase despre această femeie; și am vazut cu altă ocaziune, unde mărturisește că el și-a cules informațiunile sale, despre Martirii din Dacia Traiană, din Eusebiu și pentru aceste considerațiuni punem temeiul pe spusele lui

pentru două motive: întâiu, că mare parte din afirmațiunile sale, pe care le-am putut controla, le-am gasit totdeauna conforme cu tradițiunea Bisericeii; și, al doilea, că confirmă în o bună parte ipotezele Bollandiștilor. Dimitrie Petrescu, în lucrarea sa citată mai sus, ne spune ca Gautia s'a născut în Durostor (Silistra); fratele ei fusese tribunul cetăței; împreună cu fratele ei, ea facu în Durostor o biserică frumoasă, pe mormântul Sf. Martir Emilian, un sclav al lor, mort în persecuțiunea ridicată de Iulian Apostatul. Aceasta femeie, după moartea fratelui ei, a fost mult persecutată de Capitolin, Prefectul Durostorului. Din această cauză, părăsi locul ei natal și, trecând Dunărea, se stabilă la Dafne (Constanțioara), situată la gura Argeșului, unde se află astăzi satul Sbantzov. În Dafne, se căsătoră cu magistratul acestei cetăți, inițiat și el în misterile religiunii creștine. (Mart. Crucii, pag. 100).

Pe atunci Dacia Traiană eră ocupată de Goți (anul 364), și pe când aceștia aveau războiul cu Împăratul Valens la Dunare, bărbatul Gautiei eră în contact cu Iungurich, unul din căpeteniile Goților de la Dunare. Gautia, după optsprezece ani de căsnicie, rămase văduvă și cu o copilă numită Ducilla. Bollandiștii ne spun, că pe lângă această fată, ea mai avea și un copil numit Arimerius. (Acta SS. tom. III pe Martie, p. 617).

După ce Sfinții sunt arși, Gautia, ajutată de persoanele amintite mai sus, culege reliquiele sfinților și, *lăsând guvernul țării sale* fiului Arimerius împreună cu fica ei Ducilla, cu credinciosul Thiella, probabil servitorul său, și ajutată de preoți le transportă pe furiș din loc în loc (locum commutavit ex loco). Bollandiștii ne spun că ea a avut necesitate și de ajutorul fiului sau, căruia îi scrie să vină, și cu ajutorul lui a transportat moaștele martirilor în Imperiul Roman (Acta SS. loc. cit.) și anume la Durostor, locul lor natal, unde le depuse în biserica cea întemeiată de ea, punându-le într'o raclă prețioasă lângă oasele fratelui sau (sta-

pânul Sf. Emilian), iar Bolandiștii susțin că o parte din acele moaște, după ce au trecut Dunarea, le-a transportat Ducilla la Cyzic. (Acta SS. loc cit.). După îndeplinirea acestor pioase fapte, Gautia (ori Gaatho) împreună cu credinciosul ei Thiella, se reîntorc în Goția, însă sunt prinși de pagâni și uciși cu pietre. [(Thiella), una cum Gaato lapidibus est obruptus]. Aceasta sublimă femeie cade victimă devotamentului ei creștinesc, primind și ea cununa martirică, și a cărei amintire Biserica o serbează în fiecare an la 20 Martie. Autorul Martirilor Crucii crede însă că ea a murit de moarte firească.

§ 4) A treia persecuțiune.

(369—372 p. Christ.)

D-l Prof. Onciul, ca și germanul Waitz, atribue lui Athanaric trei goane ridicate contra creștinilor din Dacia Traiana (Goția).

Dacă suntem de acord cu citații autori, pentru timpul primei persăcuțiuni care are loc la 355 p. Chr., îndreptată specialmente contra lui Ulfila, ceea ce îl face să și emigreze în Imperiu în fruntea poporului său, apoi cele două persecuțiuni următoare nu crespund — după Acta Sanctorum cum și după alte izvoare — nici timpului, nici evenimentelor la care se rapoartă ele.

Waitz (op. cit.) pune persecuțiunea a doua în anul 369—370 întru cât și în a doua pun martirizarea Sf. Nichita și Saba, dar nu pomenesce nimic despre cruzimile lui Athanaric din a treia persecuțiune.

Noi, sprijiniți pe Acta Sanctorum, punem timpul celei a doua persecuțiuni în anul 364, când Iungurich din regiunile Dunării de jos pune să se arda Biserica din Daphnes, cu care ocaziune capăta cununa martirică 26 creștini. (Acta SS. III pe Martie, p. 603 și 617).

Persecuțiunea a treia o punem în anul 370, chiar în același timp când Athanaric încheie pacea sa cu Valens ; cu alte cuvinte, în locul persecuțiunei a doua a lui Waitz.

În această persecuțiune are loc alungarea sectarilor Audieni din Dacia ; Atharid în părțile Buzăului sacrifică pe Sf. Saba Zeului Walchala, în timpul consulilor Modest și Arinteu.

După anul 372 și 373, chiar dacă persecuțiunile vor fi mai continuat, noi, după datele de care dispunem, nu mai cunoaștem nici o victimă a lui Athanaric.

§ 5) Audius în Goția (Dacia Traiană)

(330 371 p. Christ.)

În Sinodul I ecumenic din Niceea, neputându-se înfrână zelul discipulilor lui Arie și, deci, certele pentru ortodoxie continuând și mai departe, Împaratul Constantin cel Mare, pentru a restabili liniștea atât de necesara Bisericii și Imperiului, luă dispozițiunea de a exilă pe toți episcopii arieni cum și pe alți eresiarhi în provinciile limitrofe ale Imperiului.

Un teren fertil, pentru răspândirea doctrinei ariene, a fost și Goția ; în Dacia Traiana s'a convertit la arianism Ulfila și nu peste Dunăre, deci cu mult timp înaintea emigrării. Din cauza relațiunilor continue dintre Romani și Goți, cari erau vecini la Dunăre, au fost neconținut în deaproape contact : Ortodocșii arieni și alte secte religioase, se întrecuau, ca învățătura lor să câștige cât mai mult teren. (Waitz, p. 59).

Între sectarii exilați în Scythia Mică de Constantin cel Mare, au fost și Audienii ; dar n'au stat mult acolo și au trecut în Goția. (Εἰς τὰ εσώτατα τῇ Γοθία).

Audius, contemporan cu Constantin cel Mare, înființează cunoscuta sectă a Audienilor ; Audius este originar din

Mesopotamia; el a fost în mare stimă pentru contemporanii sai, din cauza austerității extraordinare a moravurilor sale; el se consideră pe sine întotdeauna un model de virtute, pe care toți trebuiau să-l imiteze. El convocă întruniri, în care atacă în mod violent și cu o extremă rigoare moravurile decăzute ale episcopilor timpului sau, cuprinși de lene, de mândrie, de avariție și lux. Din aceasta cauză, el și-a făcut mulți vrăjmași. Un episcop partisan al ideilor sale, îl hirotoni episcop; deci, hirotonit în mod ilegal, erorile dogmatice pe care el le profesă fățiș, făcurea pe episcopii ortodoxi să ceară și să obțină dela Imperator exilarea lui Audius și partizanilor lui, în Scythia, fiindcă atragea dela supunerea către biserica, la eresia lui. Audius profită de acest exil și trece în Goția (Epiphanius, *Advers. Haeres.* LXX; *Migne Patrol*, lib. III, pag. 471), spre a-și predică erorile lui printre Goți și Români. (Gibbon I. 884). El afla aci un teren fertil pentru predica sa; ușor putea prinde rădăcină ideile sale, căci creștinismul a fost aci predicat încă din secolul I și împuternicit în secolul al II-lea prin coloniștii creștini aduși din Roma, Italia, cum și de prin alte părți ale Imperiului, pe unde creștinismul fusese deja predicat, și în special de prin Orient.

Când Audeus trecu în Goția ¹⁾, aci eră ca Episcop al Go-

1) Caeterum idem ille senex Audius in Scythiam ab imperatore relegatus est; quod populos passim ab Ecclesiae obsequio retraheret, cum eo nomine ab episcopis esset ad imperatorem delatus. Cumque in ea regione versaretur (quod autem annis ibidem vixerit, certo aservari non possumus) in interiora Gothicae penetrans, barbaros multos Christianae religionis rudimentis instituit: ex quo monasteria in Gothia nonnulla propagata sunt, in quibus religiosa vivendi ratio et virginitas arctissimaque disciplina floruit. Est enim hominum iste coetus vitae et instituto cum primis admirabilis; atque in illorum monasteriis nihil non praeclarum et eximium est; și prae fractam illam contumaciam excipias, quas et in paschate celebrando, a communi consuetudine discedunt, et illud de Dei imagine simpliciter quadem ratione interpretandum putant. (*Patrolog.* *Migne* XLII 371)

ților, arianul Ulfila; nu cunoaștem relațiunile care trebuie să fi existat între Ulfila și Audius; în tot cazul, numai prietenesci nu puteau fi. Ceea ce știm este, ca ajuns în Gothia începù să răspândească doctrina lui, și pe mulți bărbați și femei i-au atras la eresia lui (Epifanius *Advers Haer.* p. 339). A înființat și mănăstiri de ambe sexe, în care duceau o viață de un extrem rigorism. Sf. Epifanius, vorbește cu multă admirațiune despre disciplina care înflorea în aceste monastiri căci, atât bărbații cât și femeile, duceau o viață cu adevărat sfântă (*Est enim hominum iste coetus vitæ ratione et instituto cum primis admirabilis; atque in illorum monasteriis nihil non praeclarum et eximium est.* (Migne *Patrol XLII* p. 371).

Singura crimă pe care-i o imputa Sf. Epifanius, batrânului Audeus și sectarilor lui, este, că ei s'au abătut dela doctrina bisericească prin aceia că, bazându-se pe unele texte din Sf. Scriptură — mai cu seama a vechiului Testament — atribuiau lui Dumnezeu: ochi, urechi, mâini și în special pe citatul „Să facem om după chipul și asemănarea noastră“, conchizând dela om la Dumnezeu, ca Dumnezeu are corp asemenea omului. Ei celebrau, ca și Quartodecimanii, sărbătoarea Paștelor ca Iudeii, după obiceiul oriental, însă nu în același chip, ci după datina bisericii primitive (*Diet. Encyclop.* I 358; Hefele I 326/7 și 332). În sprijinul ideilor lor, aduceau o carte intitulată: *Διάρθρωσις τῶν Αποστόλων*, care avea același cuprins ca și Constituțiunile Apostolilor (Dr. Ch. Ios. Hefele *Histoire des concil.* I p. 326—327).

Audienii — ca și Pavlichienii de mai târziu — se considerau numai pe ei ca adevărați și singuri creștini. Ei aveau oroare de biserica care primea în sânul ei pe păcătoși, iar păcătoșilor, cari se aflau printre ei, le eră suficient, pentru a fi purificați, și sa-și facă confesiunea lor de credință, a citi și o parte din cărțile lor sfinte, cari erau apocrife (Dr.

Wetzer et Velte Dictionnaire Encyclop. dela Theologie Catholique I 357).

Audius, pentru rigorismul său, numește eresia lui cu numele sau, ca astfel sectarii lui, spre deosebire de creștinii Bisericii universale, să se numească *creștini audieni*¹⁾.

Se zice că rigorismul creștin predicat de Audius și sectarii lui, eră atât de extrem, încât dacă toată lumea ar fi îmbrățișat ideile lor, tot genul omenesc s'ar fi stins până astăzi (ibid).

Audius, nu se mulțumea să predice, dând singur exemple cu cuvântul și cu fapta, ci pe lângă că-și formează o puternică comunitate heretică, el dorește ca comunitatea sa să crească, să progreseze. În acest scop el înființează mai multe mănăstiri de bărbați și femei, în diferite părți ale Daciei Traiane, hirotonisește mai mulți episcopi, dintre sectarii sai cei mai fanatici, între cari cităm pe Uranius, Silvanus și alții²⁾.

Cât timp a predicat el și sectarii lui în Dacia Traiană nu știu; isvoarele timpului cele mai demne de credință, ne afirmă ca după moartea lui Audius, izbucnind persecuțiunea a doua a lui Athanarie, sectarii lui Audius au fost alungați, împreună cu alți creștini ortodoxi. Ura lui Athanarie creștea și mai tare la ideea ca Românii și creștinii dintre Goți dau ajutor lui Frigidern, iar pe de altă parte, că doctrina creștină, care eră doctrina păcii, înlânziă instinctul rasboinic al Goților, și această idee a fost urmărită cu multă persistență de Ulfilă, în traducerea bibliei.

1) Et hoc vero, uti diximus horrendum Christianorum cominutatio nomen, qui in sancta Ecclesia censentur, quae sola Christi et christianorum appellatione contenta ascititium omne nomen respuat. Pro illo, inquam, nomine Audianos appellavi coitiones inter se facere ac tesseram meri hominis nomine inscriptam exigere (Migne Patrol XLII/2 ibid).

2) Quinetiam ex ipsa Gothia, (Dacia Traiană), sibi aliquot adjunxit, et episcopos constituit. Praeter quos etiam Silvanus et alii quidam extiterunt e quibus nonnulli mortui sunt et inter alios Uranius, qui se in illa turba prae caeteris efferebat (Ibidem p, 371).

Pentru istoria Bisericii Românilor din Dacia Traiana, exilul lui Audius în Gothia ne dă o dovadă mai mult despre existența creștinismului la Români, când Sf. Epifanius, unul dintre marii doctori ai Bisericii secolului al IV, spune că Athanaric a alungat din Gothia pe cei mai mulți Audieni; între cari sunt, — zice el — *una cum aliis communionis nostrae Christianis...* adică, împreună cu alții de o credință cu noi.

Deci, Athanaric gonește din Gothia nu numai pe Audieni ci și pe alți creștini ortodocși și aceștia erau *români*, de oare ce Goții erau arieni.

Audienii sunt goniți, din Dacia Traiana, în anul 371, adică în timpul celei a III-a persecuțiune, caci Sf. Epifanius, care scria pe la 375, spune că sectarii audieni trăiau deja de 4 ani pe țărmul Eufratului (Waitz, p. 47 și p. 51).

Athanaric însă — după mărturia aceluiași Epifanius — cu toata furia persecuțiunii, nu rașește să extermineze radacina înțelepciuni sau a credinței, (*radix sapientiae aut fidei*); căci de și se pare adaogă mai departe Sf. Epifanius, — că a alungat pe toți creștinii, totuși au mai rămas înca pe ici colea, căci fântâna credinței n'a putut să o sece cu desăvârșire.

Din aceste ne putem convinge: întâiu, că creștinismul este vechiu în Dacia Traiană; iar al doilea, că în urma celor două persecuțiuni ridicate de Athanaric, a continuat a persecută și mai departe, fapt care a contribuit ca parte dintre Români să se retragă spre munți, iar parte să emigreze din Imperiu ¹⁾ (Waitz. p. 60).

1) Nam e Gothia plerique pulsī — sunt, una cum aliis communionis nostrae Christianis, cum ab rege quodam gentili ingens esset ac vehemens concitata persecutio, quam Romanorum praesertim odio commoverat, quod Romanos imperatores Christianus esse videret: unde Christianum omne nomen illinc exterminari voluit, Verum, radia sapientiae aut fidei satus non deficit. Et quanquam pulsī fugatique Christiani omnes videantur nonnulli tamen adhuc supersunt. Neque enim fidei fons arescere penitus potest.

§ 6) Sf. Martir Nechita Românul.

(316—372 p. Christ).

Unul dintre cei mai străluciți martiri și Apostoli ai Romanilor din Dacia Traiană, a fost Sf. Martir Nechita, cunoscut în cărțile noastre de ritual bisericesc și „*Românul*“

Martirologiile grecești însă, îl dau ca fiind de origine got, dacă prin aceasta trebuie a înțelege țara în care s'a născut, a trait, și unde a primit și cununa martirică, ori numai naționalitatea lui.

Menologiul Bazilian spune: Nechita, strălucitul martir al lui Christos, a fost contemporan cu Constantin cel Mare, *de noam got; el se deosebea între concetățenii săi prin nobleță și avuție* (Acta SS. 11 (V) p. 38).

Menologiul Sirlețian îi aduce mari laude și spune, ca și cel Bazilian, ca s'a născut în timpul lui Constantin cel Mare, *in regione Gothorum ultra Donubium* (la noi dincoace de Dunare), și că a fost educat în doctrina creștina de către Pr. Sf. Episcop al Gothiei, Theofil.

Ca particularități personale despre dânsul spune: ca Nechita nu comunica cu barbarii, ci statea în bune relațiuni numai cu bărbații pioși creștini (Acta SS. ibid.).

În manuscrisul din cod. Bibliotecii regale, comparat cu alte versiuni, se relatează că Nechita, „*Natus e Gothicis seminibus*“, a fost onorat de contemporanii lui, atât pentru nobleța neamului său, cât și pentru calitățile sale sufletești și corporale. Viața și petrecerea lui nu semăna nici cu moravurile, nici cu credința Goților (Acta SS. ibid. p. 40).

Nicodim Aghioritul (I p. 101) spune, despre Sf. Nechita, că a fost bărbat nobil din neamul Goților, că a fost educat în doctrina creștină de către Macarie, Arhiereul locului aceluia (adica al Gotiei, Erbiceanu, Ulfila p. 60); el a primit cununa martirică, *πέραν ἀπὸ τὸν ποταμὸν Ἰστρον*, dincolo (la noi dincoace) de Dunăre (Bis. ort. Rom. XXVII/904 p. 469).

Metafrast, cel mai renumit aghiograf care a scris viața acestui martir, ne spune ca Nechita eră de viță latină, deci român. 'Εν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐγένετο ἄνθρωπος Συγγλητικὸς ὀνόματι Νικήτας. In zilele acelea fostau un bărbat senatorial, cu numele Nechita (Bis. Ort. Rom. id. ibid.).

Menologiul românesc, tipărit în București 1836, atribue Sf. Nechita că ar fi tradus, în colaborare cu Ulfila, Biblia în limba Gotică. (Viețile Sf. din 15 Sept. (ed. Buc. 1836 pag. 147).

Acestea sunt — după câte cunoaștem — toate noțiunile pe care le posedăm despre nașterea și petrecerea sa, ceea ce a contribuit foarte mult la împrejurarea, ca cea mai mare parte din istoricii noștri, ca Episcopii Melhisedec, Ghen. Enăceanu și alții, ale căror nume le trecem sub tăcere, să-l confunde cu omonimul său, Sf. Nechita, Episcopul Remezianei din Dacia Ripensă, și despre care vom vorbi cu alta ocaziune, așa că cine ar fi dorit să se lumineze despre viața acestui martir, putem vedea că biografia începe cu Sf. Nechita Romanul și termină cu a Sf. Episcop Nechita Remezianul și vice-versă.

Dintre Români, singur P. S. Episcop al Argeșului, Dr. Ger. Timuș, face deosebire între Nechita Românul și Nechita supranumit Remezianul (Dict. Aghiogr. p. 607) și D-l Prof. D. Onciul, și Petru Maior).

Dintre streini, cel dintâiu care atrage luarea aminte asupra deosebirii dintre acești doi Sfinți români, este Baronius (Annal. IV, No. CCLVI, Quando autem, ad Nicetam spectat: diversus esse Niceta Paulini ab illo ejusdem nominis martyre, qui hac persecutione duranti tempore tamen Imperii Gratiani martiris caronatus est, intelligi ex eo potest, quod ea a Paulino conscripta, post Gratiani imperium contigisse videantur).

Din Baronius își culege informațiunile despre Sf. Martir Nechita, și autorul Martirologiului Roman al lui Papa Grigorie XIII (p. 230).

Cu alte cuvinte, Baronius ne spune că întru cât privește pe Nechita, despre care scrie Sf. Paulin de Nola, este *deosebit* de martirul cu același nume, care a primit cununa martirică în aceasta persecuțiune, ce a avut loc pe timpul Imp. Grațian, și din care ușor se poate înțelege că acel Nechita, despre care a scris Sf. Paulin, a trăit și după Impărăția lui Grațian.

Din cele arătate pâna acum, conchidem următoarele : că cea mai mare parte din acte îl dau ca fiind de origine got; noi însă am văzut că Nechita nu stătea în relațiune cu Goții; toate actele ni-l arată ca fiind de neam nobil, cu rang *senatorial* (Συγγλητικός); că el a pățimit în Moldova de azi, ori în Vechea Valahie sau în Basarabia, (Acta SS. Tom. 11, V, p. 39).

Dacă asupra vieții sale avem foarte puține cunoștințe, posedăm, în schimb, detalii suficiente asupra martirului său. Nechita a fost martirizat în a III-a persecuțiune, ridicată de Athanaric în contra creștinilor în anul 372, care a fost una din cele mai crude (Paulus Orosius lib. VII c. 32), datorită certelor dintre cei doi frați, Athanaric și Frigidern, cari, fiind desbinați prin interese, erau acum și prin religie (Sozom. lib. VII c. 37). Prin urmare această persecuțiune avea la baza sa și interesele politice. În cele trei persecuțiuni au perit mulți creștini, pe care tradițiunile bizantine ni-i arată, ca fiind de origine Gota.

Tосуși, poporul Român nu le păstrează pomenirea lor cu atâta sfințenie ca pe acea a sf. Martir Nechita, ceea ce probează că el eră Român, că deci poporul se simțea aproape de dânsul și pentru aceasta, Metafrast, credem că spune adevărul (Acta SS. ibid).

Dacă n'ar fi fost Românii creștini, cum ar fi putut Athanaric ca să-și micșoreze neamul pentru credința creștină, pe care el însuși a primit-o mai târziu cu tot poporul sau? (Șincai sub anno 370).

Această persecuțiune este ridicată de Athanaric, imediat după încheierea păcii cu Valens în anul 369/70, iar după alții persecuțiunea e ridicată la 372 p. Chr., ori că ea a ținut până în acest an.

După încheierea păcii, Athanaric, pune să prinda pe sfântul supuinându-l la tot felul de munci, ca să-și lepede credința. Sf. Nechita, ca și sf. Saba, ar fi putut să scape de furia persecuțiunilor, însă n'au voit. Fiind prins și tras cu forța, constrâns să-și renege credința; însă, nici prin vorbe nici prin fapte nu-și reneagă credința sa, și atunci este aruncat în foc. Astfel suferi sfântul, neslăbindu-și întru nimic dragostea către Mântuitorul nostru. În fine, atât el și mulți goți, cât și alți **barbari**, de aceeași credință cu el, *dignus fuit habitus coronis martyricis*, ș'au incredințat sufletele lor în mâna lui Dumnezeu, cap fiindu-le Sf. Martir Nechita (Acta SS. 11 (V) p. 41).

Actele martirului său se contrazic; chiar în același act citim: Athanaric ridicând persecuțiuni contra creștinilor, pe mulți goți și barbari i-au supus la muncă... cum și pe acei din ginta lui (qui erant sui generis).

Prin urmare, în persecuțiunea aceasta, au primit cununa de martir atât goți cât și barbari. Și acești *barbari* de care amintesc tradițiile bizantine, erau Români, vechii coloniști rămași în Dacia, după retragerea lui Aurelian. Poporul Român, înlătură pe toți ceilalți din memoria sa și reține numai pe sf. Martir Nechita. Nu este oare aceasta o dovadă puternică că Românii se simțeau prea aproape de dânsul și deci că Nechita eră Român? Chiar acesta e motivul pentru care mulți români l-au ales patronul lor. Au existat mulți martiri în Dacia, dar amintirea nici a unuia dintrânșii nu a păstrat-o poporul românesc în tradițiunile și legendele sale, după cum a păstrat memoria sf. Martir Nechita.

După nume, Sf. Martir Nechita, se pare a fi de origină grec, însă Bolandiștii opinează despre el, ca și despre Sf.

Martir Saba, ca facea parte din coloniștii Romani latiniizați, de origina asiatica.

Acestea spuse, sa vedem ce s'a făcut cu reliquiile lui dupa ce el a fost ucis.

Moaștele sfântului duse la Mopsuestia în Cilicia.

Un om numit Marian, din Mopsuestia, venind cu afaceri comerciale în orașele care sunt pe lângă Dunăre, „in locis quae sunt circa Istrum“, legă o strânsă prietenie cu sfântul Mucenic Nėchita și se învoiseră de mult să scape de persecuțiuni, pe martiri, rude și amici, ținându-i ascunși mult timp în casele lor; deci, acest bun prieten și cuvios barbat, ne voind să se despartă de prietenul său nici dupa moarte, s'a hotărît să-i ia sfintele moaște și porni pe o noapte întunecoasă în spre locul unde le-ar fi putut află, și, rătăcindu-se, i se arată o lumină cerească, întocmai ca steaua care a condus pe magi, oprindu-se în dreptul locului unde se află Sfântul. Apoi luând corpul său l'a înfașurat cu cînste în stofe prețioase și, pornind către casa, steaua l'a recon dus până la poarta locuinței sale, când ea a dispărut. De acolo, Marian ia moaștele Sfântului cu sine, și le așaza în una din casele sale din Mopsuestia; casa lui este binecuvântată de Dumnezeu, căci afluența publică devine zilnic așa de mare, încât nu mai încăpeau spre a se închină!

Se ridică și o biserică în onoarea sfântului, unde i se înmormântă reliquiile, iar Marian, pentru vecinica reamintire a prieteniei sale cu sfântul și binecuvântarea casei sale, îi luă sfântului un deget pe care'l purtă la sine, cu mare sfințenie (Acta SS. loc. cit.).

Minunile săvârșite după moartea Sfântului.

Fericitul Auxentius, episcopul Mopsuestiei, ridicând o biserică în onoarea Sf. Mucenici Tarah, Probus și Andronic, ale căror reliquii se aflau în cetatea Anabarza, roagă printr'o epistolă pe acei cetățeni să-i dea câte o particică din moaștele Sf. Martiri spre a'i servi la sfințirea bisericei ridicată în onoarea lor, ceea ce i s'a și acordat, cu rugăciunea ca și Auxentiu să le dea și lor, în schimb, o parte din reliquiile Sf. Martir Nichita, pentru buna stare a cetății lor. După promisiune, Episcopul pune să se deschidă mormântul Sf. Nichita, dar de odată piatra care acoperea mormântul s'a despicat în două; iar unul din cei ce au descoperit mormântul, atingându-se cu îndrăzneală de moaștele Sfântului, i s'a uscat mâna îndată și, de frică și cutremur, a căzut peste moaștele Sfântului. Apoi s'a făcut fulger și tunet mare din Ceriu. Atunci a cunoscut Auxentiu că Dumnezeu nu binevoiește să se împartă moaștele S-tului și s'a căit de îndrăzneala lui; apoi luă pe omul cu mâna uscată ca să se roage pentru el și, lipind'o de trupul Sfântului, a zis: „Tibi o sancte, multo facilius cum sis bonus et boni imitator curare quam laedere“ (adică: ție o Sfinte îți este mult mai ușor să fii bun a vindecă, decât a vătămă; pentru că bun ești și următor al celui Bun). Și dacă ai voit să-l pedepsești pe acesta, oare nu mai ales îl vei milui? Acestea zicându-le Episcopul, îndată s'a tămăduit mâna uscată a acelui om, care a devenit, din această cauză, mai bun și mai onest. (Acta Sanctorum V pe Septembrie p. 42—43. Viețile sfinților pe Septembrie p. 146—149 ed. București 1835).

Apoi iarăși au acoperit mormântul, cu cinste lăudând pe Dumnezeu.

Unde se află azi moaștele Sf. Martir Nichita ?

Nu se știe prin ce împrejurare moaștele Sf. Martir Nechita au ajuns de se afla asta-zi în biserica Sf. Ierarch Nicolae, din Veneția. Noi credem ca ele au fost luate în timpul Cruciaterelor, și mai cu seamă în timpul celei de a IV-a cruciata, când cruciații venețieni au furat și moaștele Sf. Nicolae, arhiepiscopul Mirei dela Licia, și le-au transportat la Veneția. unde se afla și asta-zi.

Episcopul Melehisedec, opină odinioara că Guvernul Român ar face un mare serviciu țarei, ca sa intervină prin calea diplomatică, pe lângă guvernul italian și clerul venețian, spre a putea obține moaștele și a le putea aduce aci în țară. Dar dorințele patriotului Episcop au rămas pâna azi un *pium desiderium*, și credem că va mai trece mult timp până să se ia o atare deciziune patriotică. (Bis. ort. rom. XXVII p. 96).

Dimitrie Filipide, un istoric Grec dela începutul secolului trecut, vorbind despre Sf. Martir Nechita, spune că probabil eră de origine Româna și susține că locul martirului sau a fost Moldova; dar se supără foarte mult pe Români ca nu i-au ridicat macar un templu. Mitropolitul Veniamin Costache, cunoscând origina română a Sf. Martir Nechita, și cunoscând autoritatea de care se bucură acest sfânt la Românii din Basarabia și Moldova, i-a făcut slujbă mare cu polieleu, iar în cărțile de ritual bisericesc să fie trecut sub numele de „Românul“ cum este și pâna astăzi.

Locul pătimirii Sf. Martir Nichita.

Nu mai exista îndoiala astăzi, că Sf. Martir Nechita a primit cununa de martir în Dacia Traiana. (Moldova sau Basarabia (Acta SS. Tom. XI. (VI), pag. 40—41). Dimi-

trie Filipide însă, precizează că e în Moldova. Tot acolo îl pun și Bolandiștii, și anume „in locis quae sunt circa Istrum“, adică într'un oraș cam în apropiere de Dunare. (Bis. ort. Rom. 7 an. XXVII p. 369).

Și ca probă că patimirea Sfântului a avut loc în Moldova, este că aici poporul îi face rugăciuni și psalmi, și are credința nestramutată cum că Sf. Nechita ține „dracii de par“; de aceea cultul lui e răspândit în Moldova și Basarabia, și chiar în Rusia.

Dam aici câte-va rugăciuni despre Sf. Nichita, și cari amintesc antica creștinare a poporului român :

I

Cruce'n casă,
Cruce'n masă,
Cruce'n unghiurile toate;
Cruce sfântă demon scoate.

II

Cruce sfântă scut de raze
Îngerășul mă veghiază
Înger, îngerășul meu
Roagă-te lui Dumnezeu.
Și într-o zi și într-o noapte,
Pân la ceasul cel de moarte
Demoni rai neîmblânziți!
Pentru ce ne împânziți?
Nu-i casă asta ci cetate
Cu ușile ferecate
Cu ferestrele înzelate
Cu lanțuri de fir legate.

De aici fugiți
În tartari sariți
Că sfântul Nichita
Ținându-ne ursita
Stă'n mijloc de casă
Cu sabia scoasă
Cu tunica scurtă
Ruga ne ascultă
De cu seara în zori
Pân'la ciniori
Dela ciniori
Pân'la cântători
Până'n dalbe zori
El ne vede
Ne prevede
Apără ferește
De rău mântuește
Neamul omănesc
Neamul creștinesc.

Rugăciunea aceasta este foarte veche la Români și datează din secolele primare ale creștinismului Românesc; ea are 3 părți esențiale:

1) Invoacă puterea crucii prin facerea semnului crucii.

2) Pe îngerul, primul protector al fiecărui om, crezând că fiecare creștin are un înger, care-l ferește de rău, cum și un demon care-l îndeamnă la rău.

3) Invocau Romani pe penatul ori patronul lor, descriindu-l ca oștean, aparator și veghetor.

Încă din cea mai adâncă vechime, nu numai Români, ci și satele și orașele lor, își aveau pe protectorul lor, pe Sfântul lor; unele dintr'ânsele îl pastrează și până astăzi, cum e orașul București, care are ca patron pe Sf. Gheorge.

Cuvântul de „Ciniori” din această rugăciune, Gh. Săulescu îl crede ca provine din *Cină* și *oară*, și care însemneaza timpul de seară, când se cinează.

Românii moldoveni împart noaptea în patru părți: *a)* de cu seara, *b)* ciniori, *c)* cântători, și *d)* dalbe zori. Aceasta ne probează că Sf. Nechita este invocat de poporul moldovean ca seut oamenilor în timpul nopței. (Vezi și S. Fl. Marian, descantece populare Romane Suceava 1896, p. 294—298). (Rugăciunea ne este comunicată de G. Chirileanu, din jud. Botoșani).

O variantă a acestei rugăciuni este :

Cruce'n casă
Cruce'n masă
Cruco'n toți patru unghiuri de casă
Și nu-i casă
Ci cetate
Cu ușile ferecate
Cu ferestile înzinate.
Sade în mijlocul casei Sf. Nechita
Care ține Dracii de păr
Cu straele scurte
Cu sabia sumeată
Și ne veghe,
Ne preveghe
De cu seară
Pân la cinioară
Pân la cântători
De la cântători
Pân la revărsat de zori.

(Bis. ort. Rom. VIII 83. — pag 529).

Intr'o rugaciune slavona, aflată într'un manuscris al lui Popa Toader dela Bodești, se află o moliftă care se citea

de către preot când femeia nășteă pruncul. Dam în nota această rugaciune în traducerea românească după Melhisedec (Cronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire București 1869 pag. 97 și 98 apendice). E una din acele rugaciuni în care se arată lipsa de știința de carte a preotului Moldovean în perioada slavonismului, în care se vorbește de *mama Sfântului Nechita*.

§ 7) Sf. Martir Saba Gotul, numit în menologiile grecești și Sirafilea, (circa 372 p. Christ.).

Sf. Saba martirul, este originar din Gothia și el însuși fiind Goth (Gothum etiam ipsum), cel puțin așa ni-l arată unele variante din manuscrisele aduse de Bolandiști în opera lor.

Despre familia lui, avem puține cunoștințe. Atât numai ni se spune, că el a fost educat în credința creștină (Acta SS. Tom. 11, II, p. 87⁸), ca eră foarte blând, pacinic, dărnice, neîubitor de avere, trăind în cea mai mare simplitate, (Const. Erbiceanu, Ist. Mitrop. Mold., p. XV și XVI). Detalii interesante despre martiriul său, le găsim în epistola Bisericii Gothiei, trimisă Bisericii din *Capadocia*, cu

1) Doamne Iisuse Christoase, al lui Dumnezeu, pe muntele Rarăului¹⁾ în chivotul lui Noe. Stă femeia lui Noe și suspina, mințind să nască, să zică: Doamne Dumnezeul meu, ce mai lăsat; atunci Domnul Dumnezeu a trimis la ea îngerul, la această femeie și zi. Lazar! Lazar! Lazar!, Ilivanca! Ilivanca! Ilivanca!, înseamnă cruce pe mine, fă cruce pe închieturile mele, pe sânul meu. Cu crucea alungând s'a depărtat diavolul dela robul lui Dumnezeu, cutare.... Amin.

Fugi diavole dela lăcașul acesta, dela credința lui, dela roaba lui Dumnezeu. Aci este Crucea lui Christos. Aici este *muma mucenicului lui Christos, Nechita*, iar eu mă închin bisericii cei Sfinte Tatălui și Fiului și Sf. Duh Amin.

1) Rarăul este un munte în Moldova, jud. Suceava.

ocaziunea transportării reliquiilor Sf. Saba în Capadocia.

În a doua persecuțiune a lui Athanaric, ridicată în contra creștinilor, el împreună cu alții sunt forțați să mănânce carni sacrificiate idolilor, dar el nu numai că refuză ci îndeamnă și pe alții să nu mănânce. Creștinii însă, de frică, negând credința lor, magistratul comunică regelui că nu exista decât un singur creștin și acela era Saba, (Acta SS. I. c.). Principele, văzându-l atât de simplu îmbrăcat, nu-l crezuse periculos, însă l-a expulsat. În a treia persecuțiune este din nou exilat, dar fiind sărbătoarea Paștelor aproape, Sf. Saba a voit să se ducă în alt sat, ca să serbeze Paștele împreună cu Preotul Guthica. Pe drum însă i se arată un barbat c'o înfațișare luminoasă și îi zise: „Întoarce-te *Saba*, și mergi la Presbiterul Sansala“; Saba însă îi răspunde, că Sansala a trecut în Imperiul Roman de frica persecuțiilor, deși el se reintorsese în Gothia, ca să serbeze Paștele. Sf. Saba nu ascultă și merge la Guthica, căruia spunându-i vedenia, acesta se supără foarte că n'a ascultat de ordinul Domnului; atunci s'a căit de fapta sa, și s'a dus la Sansala; dar un viscol puternic sa stârnește, drumurile sunt înfundate cu troene de omat; Sansala fiind înștiințat prin vedenie, îi eșă de departe înainte și întâlnindu-se, își povestesc reciproc ceea ce vazuseră pe cale.

Dar, pe când ei celebrau sărbătoarea Paștelor, în a treia zi, din ordinul lui Atharid¹⁾, fiul regelui Rodosteu, o ceată de hoți (latronum) navalesc în sat și violând casa Presbiterului, care tocmai dormea, i-au luat pe amândoi și i-au supus torturelor. Pe Saba însă l-au crucificat, ținându-l toată noaptea spânzurat pe un lemn. În timpul nopții, extrem de

1) În aceasta a III-a persecuțiune a lui Athanaric, apare, în M-sse, Atharid, fiul regelui Rodosteu, nepot și subaltern al lui Athanaric. {Sed. solum Atharidum Rodostei reguli felium constanter nominant, Acta SS. Tom. cit. p. 88³, cf. Acta SS. II pe Aprilie, p. 967, Acta SS. V pe Sept., p. 40. Waitz op. cit. 61 și 62), numai D-l Const. Erbiceanu [op. cit. p. XV și XVI] ne arată a fi Athanaric.

furtunoasa, vine o femeie care îl desleagă, sfatuindu-l să fugă; el însă refuză; femeia rămâne cu dânsul și da ordin servitorilor ei să facă ceva de mâncare. Fiind înștiințat de cele petrecute, Atharid dă ordin să-l lege (spânzurat) de un copac, ceea ce să și execute. Nu mult după aceasta, un trimis al lui Atharid a adus bucate sacrificate idolilor: „*Marele Atharid vă trimite aceste bucate, ție și preotului îi zice trimisul — mâncați și scăpați-vă sufletele de moarte*“. Presbiterul răspunse: „Noi nu mâncăm asemenea bucate de oare ce ne este interzis“. Iar Saba a zis: „Aceste bucate sunt spurcate ca și Atharid, care le-a trimis“. Unul din servitori însă, l-a lovit cu un lemn atât de rău, încât cei de față a crezut c'a murit; el însă a rămas nevătămat.

Acestea auzindu-le Atharid, a dat drumul Preotului Salsala, iar pe el l-a tras spre riul *Musaeum* (Buzău), ca să-l înnece. Saba, văzând că Preotul este concediat, a întrebat: „A păcătuit cu ceva Presbiterul, ca să nu moară cu mine?“ „Nu-ți este ție permis a ști acest lucru“, răspunseră oamenii. „Fiindcă Atharid m'a condamnat la moarte — zise fericitul Saba — prin aceasta m'a făcut să trăiesc în veci“. Pe când îl duceau spre riul, el lăudă neîncetat pe Dumnezeu; iar oamenii care îl duceau, vorbeau între ei: „de ce n'am dà noi oare drumul acestui nevinovat?“ iar Sf. Saba le-au zis lor: „Pentru ce stați la îndoială? Oare nu trebuie să faceți ceea ce vi s'a poruncit de stăpânul vostru?“ Atunci legându-i un lemn de grumaz l-au aruncat în riul *Musaeum*¹⁾ (Buzău), și l-au și înecat (*cūm grandi ligno ad*

1) Il nous semble reconnaître sous cette denomination géographique introuvable ailleurs, la rivière qui coule non loin de Petrossa, et que l'on appelle aujourd'hui Buzéo. On sait que, dès le moyen âge, les Grecs ont rendu dans leur langue le son du b par l'accouplement des lettres μβ une simple négligence de copiste a pu transformer le B de Buzéo en M. Ce serait donc tout près de l'endroit où était déposé notre trésor payen (de Petrossa) qu' Atharid, neveu du roi Athanaric, aurait sacrifié le pieux Sabas aux dieux de la Valhalla. (Acta S. Sabae dans les Bollandistes 12 Avril; vezi Le Trésor de Petrossa I 430).

collum alligato in ipsum projectus et sufocatus est), fiind în vârstă de 38 ani. Sf. Saba a fost ucis în a cincea săptămâna după Paști, care cade la 24 Aprilie.

După ce persecutorii lui s'au încredințat de moartea sa, l-au scos din apă și, spre mai mare batjocura, nu l-au îngropat, ci l-au aruncat pe câmp, spre a fi sfâșiat de fearele sălbatice; dar nici ele, nici pasarile nu s'au atins de corpul său.

Sf. Saba este de origine român.

Sf. Martir Saba este cunoscut, în menologiele grecești, sub calificativul de Stratilat *Στρατηλάτου dux, tribuni militum*. Unele manuscrise îl dau ca fiind născut în Gothia, și însuși fiind de origine got (*Gothum etiam ipsum*), totuși *din alte M-ss reiese clar — zic Bolandiștii — că el este colonist român, după nume, din Capadocia, (et Romanum nomen)*, și rudă cu Iunius Soranus, ducele Scythiei (Dobrogei). Rangul său militar și l-ar fi avut sub Impăratul Valens, și că acest Imperator l-ar fi trimis, în calitate de duce al armatelor, în ajutorul lui Frigidern, și în contra lui Athanaric în Gothia¹⁾.

Se vede însă, că dânsul fiind un înfocat creștin, fie că a fost concediat de Valens, care eră un fervent arian, fie că el a renunțat de bunăvoie la rangurile lui lumești și avantajele ce-i ofereau acestea, cred că el a preferat să rămână în Gothia, spre a întări în credință pe frații lui întru Christos, amenințați să-și renege credința lor, de către Athanaric și Atharid fiul regelui Rodosteu, cari trăiau prin regiunea ocupată astăzi de județele Râmnicu-Sărat și Buzeu.

Din epistola Bisericii Gothiei, către maica sa din Capadocia, reiese clar ca el a vrut să obțină cununa de martir,

1) Sed magis placet lectio nostri Mss. *et Romanum nomen, ut fuerit Dux eorum militum, quod in subsidium Frigidernis in Scythiam sive Gothiam miserat Valens, isque genere capadox.... Pretiosum patriæ suæ munus. (Acta Sanctorum Tom. cit., vezi nota h de sub p. 90).*

deși ar fi avut posibilitatea sa scape de doua ori : în prima data, când a fost deslegat din legaturi, în noaptea prinderii sale, de o femeie nobila, — probabil regina Gaatho, — despre care am amintit mai sus ; iar a doua oara, ca erà sa fie scapat chiar de oamenii lui Atharid. El însa a refuzat și pe cea dintâiu și pe cei din urma. Sa cunosc peripețiile.

Reliquiele Sf. Martir trimise în Capadocia.

Am spus mai sus, că după ce corpul Sf. Martir a fost scos din apa riului *Musaeum*¹⁾ și aruncat spre prada fearelor, Iunius Soranus, ducele Scythiei, trimise oameni să'i ridice corpul și sa'l transporte, cu mare cinste, în Scythia.

Acest duce, voind a face un dar prețios patriei sale²⁾, — ca fruct al credinței glorioase, — a trimis reliquiele Sf. Martir Bisericei din Capadocia, însoțite de o epistola din partea Bisericii Gothiei (Dacia Traiană), în care se descrie patimirele Sf. Martir, — din partea subalternilor lui Athanaric.

Salutate omnes, sanctos, — zice epistola Bisericii Gothiei către cea din Capadocia — salutant vos hi qui nobiscum persecutionem patiuntur³⁾, etc., iar mai departe zice : și l-a trimis în Capadocia, la voi cinstitorii de Dumnezeu, prin voia Presbiteriului.... deci, săvârșind rugaciuni în ziua în care luptătorul și-a luat cununa în adunarea sufluteasca, amintiți-vă și de frații din depărtare (din Dacia Traiană),

1) Museum fluvium (alteori amnem) constanter nominant omnes alii codices Græci... Ubi Walachi et Moldavi habitant... qui fluvius, Rebnic opidum (orașul R.-Sărat) præterlapsus fretoque imixtus nomen amittit prînsquam in Danubium inferatur, (Acta SS. Tom. cit. p. 88).

2) Χαρισμαμενος τῇ αὐτοῦ πατρίδι.

3) Aici Presbiterii Gothiei salută pe cei din Capadocia, de oarece ei, fiind ortodocși, sufereau la rîndul lor din partea Arienilor. Scrisoarea bisericii Gothiei, este tradusă în românește de D-l Const. Erbiceanu, în lucrarea sa : Ulfila p. 65 — 71, și de Dr. Ger. Timus, episcop de Argeș, în revista Bis. Ort. Rom. pe 1890, p. 817 — 825.

ca în toata Biserica Universală și Apostolică să se săvârșească bucurie, laudând pe Domnul, Cel ce face alegere dintre servii săi, etc. (Acta SS. Tom. 11 (II) loc. cit. Vezi și Const. Erbiceanu, Ulfila p. 71).

§ 8) Epistola Marelui Basilie

către Ascolius Arhiepiscopul Tesalonicului, cu privire la Biserica Daciei Traiane.

Pe atunci, în fruntea bisericii Cezariei-Capadociei se află Sf. Marele Basilie, unul din corifeii Bisericii Universale, și care purtă un deosebit interes Bisericii din Dacia Traiană.

El înființase multe mănăstiri de ambe sexe, în jurul Mării Negre și în special — se zice — în Scythia; ba, în una din aceste mănăstiri de maici, se crede a fi fost stăruia chiar Sf. *Macrina*, sora mai mare a Marelui Basilie. (În biografia Sf. *Macrina*, făcută de fratele ei Sf. Grigorie de Nis, nu se amintește nimic despre așa ceva).

Interesul, de altfel, se explică pe motivul că mulți coloniști creștini din Dacia erau originari din Asia și în special din Capadocia, iar parte au fost aduși în Dacia de către Goți, după anul 250 p. Chr., după cum ne încredințează istoricii veacurilor primare ale creștinismului. (Photii, Epist. Filostorg ap. Erbiceanu, op. cit. p. 7).

Trebue să spunem aici, că biserica Gotiei din *Dacia Traiană* era cunoscută în toată lumea creștină, și-i purtă un deosebit interes, atât autoritatea bisericească din Roma, sub a cărei jurisdicțiune se află până la Sinodul al IV-lea din Chalcedon, dar mai ales Biserica Cezariei Capadociei, care era condusă pe atunci — după cum am spus — de Sf. Marele Basilie. (Const. Erbiceanu op. cit. p. 71).

Ascolius, episcop al Tesalonicului — și după cât se pare ruda cu Marele Basilie — îi scrie, între altele, și despre un Martir, la care distinsul corifeu al creștinătății îi răspunde:

„De câta bucurie ne-au umplut scrisorile d-tale, n'am putea cu ușurință să Vă aratăm, pentru ca este slab cuvântul față de faptă. Insu-ți se cuvine să-ți închipuești, încheind din frumusețea celor trimise..... Incât când am luat în mână scrisoarea și am citit-o de mai multe ori și am văzut harul sfântului flerbând în ea, ne-ați transportat cu mintea în timpurile vechi, când înfloreau Bisericele lui Dumnezeu, sprijinindu-se în credință, unite în dragoste, după cum într'un corp există o singură armonie a deosebitelor membre. Când sunt arătați pe de o parte persecutorii, iar pe de alta persecutații. Căci rășboite popoarele, mai mulți s'au făcut și sângele martirilor, udând Biserica, a nutrit pe mai mulți bine cinstitori, pentru că cu zelul celor de mai înainte se opuneau luptelor, cei mai din urmă. Pe atunci noi creștinii eram în pace între noi, aceea pace pe care ne-a lasat-o Domnul nostru, de care acum nici urmă nu ne-a rămas după aceea, atât de nemilos am alungat-o dintre noi. Dar cu toate acestea, sufletele noastre au revenit la aceea veche fericire, fiindcă ne-a sosit scrisori din pamânt departat (din Biserica Gotica a Daciei Traiane), înflorite cu frumusețea iubirei, și *ne-a adus nouă martir dintre barbarii de dincolo de Dunăre* (la noi dincoace), predicându-se prin el curățenia credinței *ce se mărturisește acolo*. Cine ar putea să povestească veselie sufletelor noastre întru aceste? Cine ar putea afla o putere de cuvânt, care să poată să ne vestească lămurit dispoziția noastră cea din lăuntrul sufletului nostru? Când am privit pe luptător (Migne Patrolog IV p. 637 — 638. Erbiceanu, Ulfila p. 72 — 74), am fericit pe învățătorul său, care dela dreptul judecător va primi și el cununa dreptății, întărind pe mulți în lupta pentru buna credință“¹⁾

Tot odată Marele Basilie înștiințează pe același Ascholus, printr'o epistolă, în care spune că a primit dela Iunius

1) Cine va fi fost acel luptător cum și învățătorul său, până astăzi ne-a rămas necunoscut; în această epistolă, Marele Basilie nu amintește de Sf. Saba, ci de un altul care este tot din Gothia.

Soranus, Guvernatorul Scythiei Mici (Dobrogea), corpul unui mare martir, adica al Sf. Saba martirul.

În aceasta epistola, după ce-i lauda virtuțile rudei sale, cari fac cinste patriei sale, adaugă „o ai onorat aducându-i martir nou, care s'au luptat în megieșul vostru pământ barbar, după cum un cultivator recunoscător, trimițând celor ce-i dau samânța, premiile din fructe. În adevăr, daruri unui atlet al lui Christos, martir al adevărului, care decurând a primit cununa dreptății, pe care decurând l-am și primit bucurându-ne și am mărit pe Dumnezeu, care va plini în toate popoarele sale de acum Evangheliul Christosului sau“ (Migne Patrolog. IV p. 638 — 639 Ibidem). Din această epistola, vedem că s'au mai trimis și alți martiri de Biserica Gotica din Dacia Traiana, către cea din Capadocia.

§ 9) Relațiunile Bisericei Daciei Traiane cu Capadocia.

Știm pe ce cai a ajuns până acum creștinismul la Românii din Dacia Traiană: că Biserica acestei provincii avea o organizațiune bine definită, după cum am văzut când am tratat despre Theofil, episcopul Mitropoliei Gothiei.

Ulfila, primul episcop și apostol al Goților, predica creștinismul arian, sau mai propriu vorbind, semiarianismul, căci nu-i convenea ca Fiul lui Dumnezeu să fie considerat ca o *creatură*.

Confesiunea ariană este îmbrățișată *deocamdată* de câteva triburi de Wisigoți, iar mai târziu de toate, apoi de Ostrogoți, de Vandali, și în fine de Gepizi, cari dominau peste Dacia Traiana și Panonia Prima. Despre convertirea Ostrogoților la creștinismul de confesiunea ariană, nu poate fi vorba în toate locurile ce le-am tratat până aici; când și pe ce cale s'a întâmplat aceasta, faptul merită o cercetare cu totul specială (Waitz nota 2 de sub p. 67).

Ulfila, însa, a predicat nu numai în limba gotică și greaca,

ci și în cea latina; cu alte cuvinte arianismul a fost predicat și Romanilor; mai mult, Ulfila a alcătuit și tradus mai multe lucrări în aceste trei limbi. Nu știm întru cât Romanii vor fi primit doctrina ariană; ceea ce știm este că o parte dintr'ânșii conservă doctrina cea Niceană și, ca o probă despre aceasta, sunt martirii despre care am vorbit, cum și alte multe dovezi.

Pâna atunci însă, înclinăm a crede că printre Români a trebuit să fie episcopi, care să-i ferească a cădea în această degradatoare eresie, predicându-le doctrina creștină, în conformitate cu învățăturile sinodului Nicean. Ca lucrurile trebuie să se fi petrecut astfel, avem o netăgăduită proba în credința marturisită de martirii cari au primit cununa muceniei sub Athanaric, Iungurich și Atharid. Dar cari și câți au fost acei episcopi? posteritatea, din cauza vitrigiei vremurilor, nu ne-a păstrat numele lor. Lipsa acestora, nu trebuie să ne facă a conchide la neexistența lor, și iarași: din existența martirilor din Dacia Traiană, conchidem ca acolo a fost creștinism. În Dacia Traiană au existat martiri, prin urmare au fost și creștini.

Dacă Ulfila și învățăceii lui au răspândit arianismul printre Goți, apoi n'a putut desființa ortodoxismul Nicean dintre Români. Relațiunile Bisericii noastre cu Capadocia au durat mai multe veacuri.

§ 10) Martirii Goțihei (Daciei Traiane) erau ei arieni ori ortodoxi?

Iată o cestiune asupra căreia s'a discutat mult.

Am spus, cu altă ocaziune, că Ulfila a primit arianismul în Dacia Traiană și pe care l-a comunicat și Visigoților¹⁾

1) Quibus hoc addas licet, non propterea quod Gothicæ gentis Doctor et Apostolus, præcipuus Ulphilas sub extremam ætatem addiderit maculam in gloria sua Ariani consentiendo. (Acta SS. t. 11 (II) p. 87).

și probabil și Ostrogoților, fie el personal, fie prin discipulii sai. Însă activitatea apostolică nu s'a mărginit numai asupra Wisigoților, ci ea s'a întins și asupra Romanilor, vechilor coloniști ai Daciei Traiane, și ca dovadă sunt afirmațiunile formale ale lui Auxențiu, că Ulfla predică și în *limba latină*, ba, ce este mai interesant, el ne spune ca *a lăsat și tractate scrise în această limbă*. (Vaitz, op. cit. p. 81—85).

Este incontestabil ca Athanaric a persecutat pe Români nu numai sub raportul religios ci și sub cel politic, dar în același timp au suferit moarte martirică și dintre Goții creștini, cari primise arianismul sub Athanaric. „Arianis consentiendo dicendum esse quod omnes qui sub Fridigern erant Christiani a recto fide exciderint, adeoque Martyrii titulo sunt indigni“. Bolandiștii însă adauga: „nec enim malum istud fermentum in momento potuit transisse ad omnes“ (Acta SS. II pe Martie 87). Cam tot astfel opinează și Waitz ca și Bolandiștii.

Nici nu mai rămâne îndoială, ca trebuie să fi suferit martirul din partea lui Athanaric și dintre Goții arieni, și cari, după Bolandiști, vor fi fost martiri nedemni, și chiar de ar fi așa, noi nu ne vom grăbi să-i judecăm, ci-i vom lăsa în judecata lui Dumnezeu.

Wisigoții fiind arieni, urmează firește ca martirii dintre dâșii trebuie să fi fost arieni. Românii, din contra, fiind ortodoksi, așa încât toți martirii despre cari am vorbit și vom vorbi și mai departe, sunt foarte stimați de întreaga biserică, cum și de părinții bisericești din acel timp, ca fiind ortodoksi. (Waitz op. cit.).

Fericitul Augustin îi designează expres cu acest nume¹⁾. Nu mai puțin și un alt corifeu al creștinătății, Basiliu cel

1) Nici forte non est persecutio computanda, quando rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi catholici, quorum plurimi martyris coronati sunt sicuta quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant, et se ista vidisse incunctanter recordabantur audivimus. (De Civit. Dei lib. XVIII c. 52).

Mare, în epistolele sale (No. 338 și 339) lauda pe martirii dintre barbari, de dincoace de Dunăre, adică din Dacia Traiana, că ar fi îndurat tot felul de chinuri și ar fi murit glorioși pentru credința lor (în epistola către Ascholiu Archiepiscopul Tesalonicului. (Ambrosiu, epistolela 22 și 23; Waitz p. 60; Erbiceanu, Ulfla p. 71 — 74).

Din contra, Socrat, căruia îi urmează Sozomen, spune ce-i drept, că acei pe cari îi atinsese persecuțiunea, erau dintre cei convertiți de Ulfla, deci arieni.

Sozomen se pare a fi confundat împrejurările, zice Waitz (op. cit. p. 59), căci persecuțiunea a doua începe în anul 364, chiar în același timp când Athanaric încheiase pacea cu Valens. Pe atunci nu eră de loc vorba despre o împărțire a Visigoților în două partizi, cu doi șefi. Mai știm de asemenea că Goții îmbrățișaseră această doctrina sub Frigidern; mai știm că Ulfla nu s'a mulțumit să convertească numai pe aceia, ci și-a întins zelul său și asupra celor de sub Athanaric. Noi mai știm, iarăși, cum deja mai dinainte, și pe o cale cu totul alta, a ajuns creștinismul în această parte la Goți. Nu cunoaștem în aceste timpuri pe un alt episcop în Dacia, decât pe Nechita, episcopul Remezianei, care a trecut în stânga Dunărei, și numai el prin autoritatea lui, însoțit de preoții Goției — despre care amintește epistola Bisericii Gothice, către cei din Capadocia — a putut feri pe Români de contagiunea arianismului. Numai astfel ne explicăm, pentru ce martirii dintre barbari sunt laudați de cei mai mari ierarhi ai bisericii, Sf. Vasile cel Mare și Fericitul Augustin, ca fiind ortodoxi iar nu arieni.

CAP. XXI

Românii au fost creștini, înainte de invaziunile: Goților și Bulgarilor.

- 1) Blestemele înfricoșate din Documentele românești ale
veacurilor XIV—XVIII, dovedesc că Românii
n'au fost creștinați de Goți.*
- 2) Argumentul filologic, dovedește că ei n'au fost creștinați
nici de Bulgari.*

Lipsa unui studiu serios, despre începuturile creștinismului la Români, cum și tăcerea scriitorilor medievali despre creștinarea lor, au dat ocaziune, unora dintre vrăjmașii neamului românesc, să susțină că pe Români i-au creștinat Goții, iar altora că ei sunt creștinați de Bulgari.

Dintre cei din urmă cităm pe Profesorul moscovit Golubinsky; acesta susține numai cu vorbe, în loc de documente, și despre aceasta vom vorbi cu alta ocaziune.

Dovezile de care dispunem, ne confirmă convingerea că la venirea Goților în Dacia Traiană, Românii erau de mult creștinați, cel puțin în majoritate dacă nu în totalitatea lor; marea masă a năvălitorilor Goți, ocupând Dacia Traiană, și fiind în același timp păgâni, vin în contact imediat cu poporul Roman, de la care învață „necesitățile vieții civilizate, adică primele cunoștințe de agricultură și arte” (Gibbon I 179). Noi însă credem că tot dela Români au primit și primele noțiuni despre creștinism, și întărit mai departe printre dânsii de către captivii aduși din Capadocia.

După Sinodul I ecumenic, parte dintre Visigoții din Da-

e'a Traiană primesc creștinismul, însă cel de confesiune ariană ori, mai propriu vorbind, *eunomiană*.

Dacă într'adevar Romanii ar fi primit creștinismul dela Goți, apoi îl primeau pe cel de confesiune arian, cu subdiviziunea sa, *eunomianismul*. Nici un autor, chiar dintre vrăjmașii Romanilor, n'au îndrăznit vreodată să susțină că ei ar fi profesat creștinismul de confesiune ariană, cu toate diviziunile și subdiviziunile sale. O dovadă puternică despre aceasta, sunt documentele românești dintre secolele al XIV și până în al XVIII, *în care călcătorii de jurăminte și stricătorii de testamente, sunt blestemați să cadă sub blestemul celor 318 sfinți Părinți dela Nicheea și să li se verse mațele ca proclutului Arie*.

Din contră, clerul românesc a contribuit în mod victorios la menținerea ortodoxiei printre Români, inspirându-le o groaza atât de mare, pentru creștinismul de confesiune ariană, încât oamenii cari făceau o donațiune unei biserici, adăuga la urma actului, între altele, și blestemul cel înfricoșat, al celor 318 sfinți părinți, asupra lui Arie, contra ori cărui ar fi avut intențiunea să strice dania, ori să atace testamentul după expresiunea juriștilor de azi.

Intr'un document (slavon) dela Ștefan cel Mare din anul 6996 (1498) Aprilie în 20 zile, dat Episcopiei din Roman, Marele Voevod, blesteamă pe acel care va strică acest Zapis, să fie proclut dela Domnul Dumnezeu, *de verhovnicu Petru și Pavel și ceilalți și de Sfinții 318 oteți, cei din Nicheea să hie, asemenea Iudii și tricletului Arie* (Melhisedec Cron. Rom. 1874 p. 149). În toate documentele de danie, fie din perioada slavonă, fie din cea românească, fie din Muntenia, fie din Moldova, formula jurământului este identică: „să fie anathema cu proclutul Arie“, „și să cadă sub blestemul celor 318 sfinți parinți dela Nicheea ca Arie“, „să i se verse mațele ca ale lui Arie“, „să n'aibă răspuns înaintea înfricoșatului județ și să iasă osândit ca Arie“, „să fie anathema abaratan ca Arie“, „să fie alungat de la fața lui Dumnezeu ca proclutul Arie“ etc. etc. Și la toate aceste precauțiuni

sunt nedeslipite de pomenirea celor 318 Sf. Parinți dela Soborul din Nicheea, iar Arie „*triclețul*” este considerat ca și Iuda.

De unde vin în documentele noastre, din timpurile cele mai vechi și pâna în secolul XVIII, aceste înfricoșate blesteme?

Noi nu putem da o interpretare mai adevărată acestor fapte, decât ca, printr'însele se documentează vechimea creștinismului la Români, caci Românii fiind în deaproape contact cu Goții arieni, clerul românesc conștient de creștinătatea lui ortodoxa, a ferit poporul de contagiunea acestei periculoase eresii și ca sa-l facă totdeauna atent, Clerul le puneă Românilor în vedere, la toate ocaziunile, greșala cea mare în care a cazut Arie și condamnarea lui de cei 318 sfinți parinți din Nicheea și, *deci, Românii să respecteze angajamentele luate, să nu răpească averile date bisericii și spitalelor, să păzească hotarele legii, cum au fost ele rânduite de bătrânii poporului spre a nu cădea sub blestemul celor 318 sfinți părinți dela Nicheea ca și proclețul Arie.* Numai astfel ne putem explica popularitatea cea mare de care se bucură părinții Sinodului I din Nicheea în documente românești, cum și înfricoșatele blestemuri contra nefericitului Arie.

Și apoi, dacă Românii ar fi împrumutat creștinismul de la Goți, toată terminologia bisericească și cuvintele fundamentale din Biserica românească, ar fi fost de origina gotica, ceea ce noi vom dovedi contrariul.

Dacă însă pe Români i-ar fi botezat Bulgari, cum fara cuvânt crede Golubinsky, atunci terminologia noastră bisericească ar fi iarăși de origină bulgară; noi însă vom dovedi că ea este *de origina latină*.

Ca Românii erau creștini, ne probează și cruntele persecuțiuni ridicate de Goți contra lor, persecuțiuni cari aveau la baza, nu numai pretextul religios, ci mai mult cel politic, de oare ce erau banuiți ca au simpatii și întrețin relațiuni sufletești și de interese cu frații lor întru Christos din Imperiu, (vezi biografiile Martirilor).

Creștinismul la Români, cu terminologia creștina de origine latină, în elementele sale fundamentale, își are origina în perioada romană (Tomaschek, *Zur Kunde der Hæmus-Halbinsel* p. 52 și urm.; ap. Onciul, op. cit.).

A admite că creștinismul în Dacia n'a putut prinde radacini durabile, și deci nu s'a putut stabili, decât după Constantin cel Mare, când Dacia Traiană nu mai facea parte din Imperiul Roman, (D-l Onciul, *Originile Principatelor Române București 1899*, pag. 119) este neprobabilă; dovada la aceasta este zelul neobosit al misionarilor, cari nu numai că înfruntau moartea, dar o doreau chiar; a admite iarași că Românii din stânga Dunărei s'au creștinat iarași numai prin contactul cu Românii din Imperiu, este încă și mai puțin probabilă, când ne gândim la atâtea tradițiuni, la numeroasele legende, la colinde, la marturiile istoricilor, apologeților, comentatorilor, care, ce-i drept, sunt în fragmente, dar nu-s mai puțin conchizătoare, de vreme ce ne arată ca creștinismul are o vechime mult mai mare decât i se atribue de obicei (Dr. Diaconovich, *Enciclop. Rom. Sibiu 1904 tom. III p. 801*).

Este mai presus de orice îndoială, ca Românii din stânga Dunărei au fost ajutați de frații lor din Imperiu, dar acest ajutor nu constă decât în a cultivă între dânsii focul sacru creștin, a fortifica conștiința creștinătății lor, dar nu a-i și boteză. Este astăzi cunoscut, că atât Ostrogoții cât și o buna parte a Visigoților, ca și Vandalii și Gepizii, au primit creștinismul arian în Dacia și, deci, dacă niște barbari au primit creștinismul aici, numai Românii sa fi continuat mai departe a rămânea păgâni în mijlocul unor populațiuni straine și încă de confesiunea ariană? Din contră, noi am văzut că la Sinodul I ecum. din Niceea a asistat un Episcop al Mitropoliei Gothiei, care a avut nu numai Episcopi, ci și Mitropoliți sufragani, pe cari în parte i-am aflat, și acolo am văzut cât de întinsă eră eparhia Gothiei.

Noi știm ca în Dacia Traiana au existat mai mulți Episcopi,

iar după Bolandiști, chiar mai mulți Mitropoliți sufragani serie neîntreruptă — probabil (fortassis) dela Ap. Andreiu. Aceștia credem noi — se datorește cristalizarea terminologiei Bisericii românești și închiegarea ierarhiei în forma în care o aflăm astăzi, în urma desvoltărilor și ameliorărilor aduse de sinoadele ecumenice și locale.

Iată cum se exprimă D-l Xenopol asupra acestei cestiuni :

„Graiul românesc, cuprinde în sine un număr destul de „însemnat de cuvinte de origină latină, cari reproduc astăzi „noțiuni privitoare la creștinătate. Pentru ca un cuvânt să „primească și să pastreze o însemnare oarecare, se cere „neapărat, ca înțelesul ce l-a luat să fie crezut, odata cu „însemnarea lui, cu alte cuvinte odată cu țîsnirea formei, „limba a modelat în ea și cuprinsul cuvântului. Se poate „ca un cuvânt — zice D-l Xenopol — să primească în de- „cursul timpului și alte înțelesuri : acestea vor fi însă tot- „deauna derivate sau secundare. *Înțelesul principal, funda- „mental al cuvântului, a trebuit să fie dat odată cu țîsnirea lui „din graiul omenesc, întru cât cuvântul nu este decât întruparea „materială a ideii, sau noțiunei.* Intr'adevăr, cum ne-am pu- „teă închipui ca limba română să fi luat mai târziu ele- „mente latinești, pentru a le aplică la noțiuni privitoare la „religia creștina ? Mai întâiu ar fi natural ca, dacă aceste „noțiuni au fost cu toatele împrumutate de la popoare „straine, să le găsim însemnate cu cuvintele luate din lim- „bele acelor popoare, bunaoară cu uneltele și noțiunile de „plugărie împrumutate de Români dela Slavoni, au venit „în viața română împreună cu cuvintele luate din limba „aceștia. A se presupune însă că Românii, deși ar fi pri- „mit noțiunile lor creștine dela popoare mai târzii, totuși „s'ar fi întors la elementul latin al limbei lor pentru a le „numi, este cu neputința, întru cât acest element se con- „topise în limba română, după formarea ei și, deci, n'ar „mai fi avut de unde să-l reîmprospăteze. Prin urmare, cu- „vintele creștine de origina latină ale limbei românești,

„sunt neexplicabile, dacă nu admitem ca ele au luat naștere în mințile ce erau totodată și creștine și romane“ (Xenopol op. cit).

Să cercetăm aceste cuvinte :

Dumnezeu : Daco-Romani, în majoritatea lor, în timpul stăpânirii Romane, profesau religiunea păgâna cu deosebitele ei forme, fie ca religiune curat romana, fie amestecată, ori însoțită de culturi straine celtice ori asiatice, după cum o probează numeroasele inscripțiuni aflate în Dacia; totuși, Românii au numit pe singura ființa suprema a creștinilor, cu terminul aplicat la Zeul suprem al păgânilor Jupiter, *Deorum Dominus*, de unde au făcut, fiind unul singur *Dominus Deus* ; *italian*, Domeneddio ; *spaniol*, Dondio și *român*, Dumnezeu (Xenopol I l. c.). Numele de Dumnezeu al Românilor ne mai dovedește vechimea și puritatea lui vulgo-latina, și că el a fost formulat înainte de contactul Românilor cu Slavii sau cu alte popoare barbare, și că lucrul stă astfel, este că latinii clasici numiau pe Dumnezeu : *Deus* ; poporul grec, *Θεος* ; slavii toți, *Bogă* ; germanii, *Gott* ; și francezii moderni, *Dieu* (Academia Română, M-ss 2 cit. p. 44 și 45).

Deci, Dominus-Deus a fost la Români un termen *creștin*, și numai odată cu creștinismul el a putut trece dela Romani la Români (Gh. Chițu în Colomna lui Traian No. 7—9 pe 1882 p. 456).

Sânt, este de origină latină de la *sanctus* prin lepadarea lui *c* înaintea de *t*, alătura de slavonul *sfânt* de la *sfeti*, care a fost nazalizat sub înrăurirea slavonă (Xenopol I p. 417) și mai ales al Bulgarilor în *sfânt* (Academia Română, M-ss cit. p. 45). Terminul latin se vede a fi mai vechiu, de oare ce se întâlnesc în combinațiunile cele mai tocite.

Creștin, vine dela latinul Chrestianus și nu dela grecescul *χριστιανός*. Forma Chrestianus este o corupțiune latină poporană a cuvântului grecesc, căci Lactanțius ne spune ca

f rma acestui nume propriu vine din greșala neștiutorilor, care schimbând litera obicinuesc a zice *Chrest*¹⁾.

Vechimea acestui cuvânt se urca până în secolul întâiu al erei creștine. Învațaceii Apostolilor, au început a se numi creștini pentru prima oară la anul 41 p. Chr., în Antiochia; afară de aceasta ei se mai numeau și *aleși*,²⁾ frați, sfinți, credincioși, nazarineni, curațiți, iesenieni, ba și *pești*³⁾ apoi teofori purtători de Dumnezeu, Hristofori purtători de Christos. De păgâni ei erau numiți: paraboline, adică: desperați pentru dorința lor de a muri, și deeretici: simpli, alegoriști și antropolatri (închinători de oameni). Lăsând la o parte pe celelalte numiri să revenim la cuvântul ce ne preocupa:

Tertulian ne spune: „Sed et cum perperam aut *Chrestianus* pronuntiatur a vobis n'am nec nominis certa est notitia penes vos". (Ap. G. Chițu Columna lui Traian pe 1882 p. 607).

Tot asemenea marturisește și Suetoniu (Claud XXV), *Chrestiano*, *Chrestiani*, etc.

Iata dar de unde vine că tot poporul Roman, din secolile I, II și III, s'a numit pe sine *creștin*, *creștini* dela *Chrestus* iar nu *Christin*, nici *Christian*, sau *Hristian* ca slavii și ca grecii.

După cum vedem numai Romanii și-au păstrat cu religiozitate terminul popular de *chrest*, numindu-se *creștin*.

1 *Lactantius*. De vera sapientia et religione. Lipsiae IV 7. Sed exponenda huius nominis ratio est propter ignorantiam errorem, qui cum immutata littera *Chrestum* solent dicere. Columna lui Traian III 607, ct. Xenopol loc. cit.

2) Alesi în grecește se numiau ἁλεκτοί de unde s'a derivat și numele de ἀκκλησία biserică.

3) Pesti dela grec-secul ἰχθύς peste, din a cărui literă s'a compus frasa: Ι Ιsus, Χ Christos, Θ Θεός Dumnezeu, υ υἱός fiul, ς σωτήρ mântuitor; adică că Chrestinii sunt fiii lui Dumnezeu Mântuitorului Iisus Christos. Ei se numiau astfel fiindcă purtau la gât un pesce (Migne Patrol. Tom.)

iar nu *Christian*, ca ramașită al elementului latin popular în Galia, în *Chrétien Chrétienté*. La Români *creștinătatea*, ea și la Francezi *chrétienté*, înseamnă colectivitatea creștinilor, (Columna lui Traian III No. 10—12 p. 608).

Dar să lăsăm partea etimologică și materiala a cuvintelor *crest*, *crestin*, *creștinătate*, și să trecem la partea lor morală și literară, parte mult mai interesantă decât cea dintâiu, din punctul de vedere al genezii și istoriei interne a creștinismului la Români.

În aceasta găsim o mulțime de idei și de expresii, le credințe și maxime simbolice, care își au sorgintea și focarul în doctrina primitivă a lui Christos, propagată chiar de Apostoli în prima ferbințeală a luptei și victoriei; și ca aceea doctrina n'a fost transmisă Romanilor de barbari cari ia copleșit mai târziu (Columna lui Traian), și cu atât mai mult nici de Bulgari.

La Romani cuvintele *creștin* și *creștină* n'au însemnat și nu înseamnă numai un adorator a lui Christos, un adept al doctrinei lui, ci un frate și o soră în Christ, un om și o femeie în sensul cel mai înalt, o ființă morală *per excellenciam* de ex. „vino mă creștine și-mi ajută ca 'ți-oi ajuta și eu mâine“. Mulți *creștini de români* au venit la noi astăzi... *O creștină de femeie, creștina mea* (femeia mea) este acasă... asculta, *creștină*, ce-ți spune barbatul, te sfătuiește *creștinește*, (Columna lui Traian, ibidem 609).

Într'un text românesc din secol. XVI, scriitorul exclamă: „o fericăți de soții, barbații și *creștinele*“ (Hasdeu, cuvinte din bătrâni, II 467 ibidem).

Italianul zice: „Parlate cristiano se volete che v'intenda“, iar un vechiu scriitor francez zice: „Cela mobligea a lui dire qu'il parlast Chretien, si'l voloit que nous l'entendissions“ (Nisard, curiosités de l'Etymologie p. 168 ibidem).

Păgân, este cuvânt de origină latină și vine dela vorba *pagus* „sat“ (care și acesta la rândul-i este latin *saturn sata*, vine *paganus* „satean rural“, cu sens de idololatriu, latin

politeist, necreștin, de oarece creștinismul patrunsese mai întâiu prin orașe, și numai mai târziu prin sate; locuitorii satelor sunt totdeauna mai conservatori și mai refractari ideilor noi. Pagân, pâna prin secolul al V-lea se numea, cum am spus, „idololatra“, „necredincios la legea nouă“, (Gh. Chițu în Columna lui Traian, III No. 10—12 p. 610).

Intr'o lege a lui Valentinian I, din 368, se numește cultul vechiu: „religio paganorum“. Înțelesul acestui cuvânt de necredincios se vede în toate limbele romanice. Așa: italianul, *pagano*; portugesul, *pagao*; spaniolul, *pagano*; provensalul, *pagan*, *paquan*, *payen*; romanul, *pagân*. Prin urmare în românește n'a putut veni dela slavonul *pogan*, (Cihac apud. Xenopol I 419).

Deci toate aceste cuvinte populare, care probeaza ca Romanii creștini din ambele Dacii se distingeau, și voiau a se distinge, de acei Romani cari nu îmbrățișaseră creștinismul introdus cu atâta entusiasm prin cetățile populate, de clasele mai culte ale societății și care se refugiau prin sate și prin localități mai isolate, de unde vorba *paganus*. (Columna lui Traian, ibidem).

Aceste vorbe nu le-au împrumutat Romanii dela Slavi; ci e o proba, ca cu câteva secole înainte de venirea și creștinarea Slavilor, Bulgarilor și Ungurilor, străbunii noștri erau adevărați creștini și știau să distingă prin anume termen pe cei necreștini. (Gh. Chițu, ibidem).

Din pagân, care înseamnă și înseamnă încă „necredincios, necreștin“, Romanii au făcut *pângărire* și *pângărit*, macedoromân *pângărire*.

Dela Romani, și numai dela ei, am învățat pe „creștin — creștianus“ de *păgân* *paganus*, și numai din aceiași sorginte romană ne a venit cuvântul de *pângărire*, (Gh. Chițu, ibidem. p. 611), ca sa putem califica prin el pe vrăjmașii neamului nostru, cari pretind că Românii au fost creștinați de Bulgari.

Martur. Acest cuvânt, în istoria bisericeii universale în-

semncaza cel ce moare pentru credință în Iisus Christos. (Academia Română, M-ss. 2, Ghenadie Enaceanu pag. 47).

În limba română însă, el numai are însemnatatea de odioră, ci înțelesul de martiric și adevător nu numai al credinței, ci și al ori carei științe. El se derivă dela grec, *Μάρτυροι* mucenici, căci acei care mărturisiau în public credința lor erau chinuiți și apoi uciși; ei erau numiți martiri (*Μάρτυροι*). Acest cuvânt, trebuie să fie în limba română încă înainte de Constantin cel Mare, când au încetat a se mai face martiri, care a fost mai târziu înlocuit cu slav *mucenic*, introdus prin literatura bisericească, slavona, iar cuvântul de martur astăzi este sinonim cu francezul *temoine* (Xenopol I 421).

Popa e cuvânt curat latin, derivat din stravechiul grec *πάππας*, care, înseamnă Preot. La Romani popa era un ajutor la sacrificiu; el aducea victima înaintea altarului și termina lucrul, după ce sacrificatorul dăduse victimei prima lovitură. Popii primeau ca salar o parte din victima sacrificată, și vindeau bucățile de carne, rămase dela victima, fripte sau fierte doritorilor (Gregoir Dict. de l'Hist. et. de Geographie p. 1328). Trebuie să fi fost foarte mâncăcioși, de vreme ce Romanii, când voiau să zică cuiva că este un mare mâncător, îi zicea: *Popa Venter*, de unde a ramas și la noi până astăzi zicătoarea despre oamenii mâncăcioși „că au pânțe de popă“ (Perseus, sat VI 72, cfr. Ghen. Enăc. Mss. 2 loc. cit.).

Deși în creștinism' popa are atribuțiuni cu totul spirituale, prin săvârșirea sacrificiului celui fără de sânge și ale altor mistere, totuși Românul îi dă Popei până astăzi acest epitet, probabil că se asemănă mult cu prototipul său din lumea romană păgâna.

Romanii au adus cu dânșii această vorbă din Italia (*Episcopul Ghenadie al Râmnicului*, Studiu istorico-critic asupra Evangeliilor p. 87) de către coloniștii Romani, în ambele ei forme. Așa, Paulin de Nolla, ne spune despre Sf. Nechita

Românul, că el fiind Episcop al Daciei, pe la finele secolului al IV-lea și începutul celui al V-lea, eră și el un popa al Românilor și se mai numia și „tată”. *Te patrem dicit plaga tota Boreae*. „Pe tine te numește tată partea de Miază-Noapte”, adică cum numesc și Romanii, — după 15 veacuri — pe preot cu expresiunea de Tată: „Tata Popa”.

Argat, este o vorba veche românească intrată în limba noastră, dela greci, prin Romani, ea și *drum*, *teacă*, etc. Vorba vine dela termenul grecesc Ἐργατης lucrător, și este adusa între români de creștinii dintre mineri ori sclavii trimiși în Dacia de către Imp. Valerian, după edictul din 258 p. Chr., și cari lucrau domeniile Cesariene, sub conducerea unor epistați, ori supraveghetori greci, singurii pe acele vremuri, ca și mai pe urmă, meșteri și exploataatori ai minelor, (Academia Română, M-ss 2 cit. pag. 48).

Sf. Ciprian ne spune, că Impăratul Valerian, publicând acel edict, a sistematizat persecuțiunile creștinilor și a orânduit ca episcopii, presviterii și diaconii dacă se vor lepadă de creștinism, sa fie martirizați. Senatorilor și funcționarilor să li se confisce averile și, la nesupunere, să fie uciși; femeile nobile erau trimise în exil. În fine sclavii, care și ei aveau pentru viața economică a Romanilor o deosebită cautare, erau și ei trimiși în exil la domeniile cesariene, mai ales din Dacia, în calitate de argați sau lucrători, (Ciprian epist. LXXII ibidem).

Comunicătură. Una din cele mai înalte și mai vechi taine a bisericii creștine, este comunicatura sau sf. *împărtășire*, care este reprodusa în românește prin 2 cuvinte, ambele de origina latină.

Din aceste două, cuvântul „împărtășire” sa pare a se fi format mai târziu din curentul latin de *parte*; totuși prezența lui nu poate hotărî nimic, asupra vechirnei la Români, a națiunii la care se raporta. Nu este tot astfel și cu celalt termen de *comunicare*, *comunicătură* care se deriva direct din lat. *comunico-ure* și nu din slavonul *comerchati*,

căruia îi lipsește silaba caracteristica *ni*, pe care nu înțelegem — zice D. Profesor Xenopol — cum s'ar fi introdus în limba Română, întocmai după tipul latin, dacă acest cuvânt s'ar fi luat din graiul slavon. Din contra, credem că Slavii l'au împrumutat de la Romani, sau poate chiar de la Români, lepădând silaba *ni* și scurtând cuvântul (Xenopol I 422). Și ca probă ca lucrul este astfel, vedem că'l găsim la toate națiunile neolatine: macedo-rom., *Kuminika*; lomb. *skuaniniar*; genov. *cominiga*; prov. *comenegar*; navarr. *comingar*. (Ov. Densusianu op. cit. p. 86 și 188.

Lege, în înțelesul de religie, (acest de pe urma este un neologism necunoscut limbei noastre poporane), și care se derivă de la latinul *lex-legis* și fiindcă ideia de lege disparu curând după navălire la Romanii cei ce pierduseră toate noțiunile vieții organizate de stat, desigur că acest cuvânt s'ar fi pierdut și el, dacă n'ar fi fost încă din timpul Romanilor alipit de noțiunea de religie, pe care Românii pastrând-o, ținura crucea și cuvântul de *lege*. Legea scrisă, numită *Sfânta Scriptură*, de la latini *Santa Scriptura*, identic în mai multe limbi romanice.

Păcat, termen religios, care înseamnă tocmai călcarea legii, se derivă de la latinescul *peccatum* și este întrebuințat în atâtea locuțiuni, precum: *a'și trage păcatul*, *a paște păcatul pe cineva*, *păcat de el*. Acest cuvânt, fara îndoială, este de origine veche în limba română. (Xenopol I 424).

Pareasime, adică cele 40 de zile de post, înaintea Paștelor, numite și în biserica latină *quadragesima* și care, conform fonologiei limbei române, au schimbat pe *qu* în *p* ca în patru, din *quattuor*, poturniche din *coturnix*. (Idem ibid.).

Preot, din latinul *presbyter*, împrumutat el însuși din grec *Πρεσβύτερος*. Această derivație din latinește se adevărește dacă comparăm celelalte dialecte române cu limbele romanice: *macedo-român* preftu; *istr.* prevtu; *milanez* prevet; *neapolit.* prevete; *sicil.* previti; *spaniol* prebitero; *catalan* probere;

provensal preveire; *albanez* prift. (Cihac Dictionar, p. 216, ap. Xenopol op. cit.).

Latin este și al doilea cuvânt, care înseamna pe servitorul bisericesc, *popa* de la lat. *popa* sacerdote, însărcinat cu tăerea victimelor aduse pentru sacrificiu, fiindcă el mănca adeseori din carnurile tăete, apoi ca adjectiv are în latinește înțelesul de bine hrănit din carnuri; de aci se explică epitetul de *popa venter* din Persius (Persius sat. VI 74... mihi trama figurae sit reliquâ? ast illi tremat omento popa venter?) care corespunde așa de bine cu românescul *pântece de popă*.

Paști, este cuvânt de origa ebraică Pascha și întrebuințat numai la plural; în grecește Πάσχα, iar în latinește Pascha. Dovadă însă că cuvântul românesc se derivă din latinește ca și francesul Pâques, este în faptul că în ambele limbi este în plural; latinii numesc această sărbătoare: *Pascharum Dies*, pe când în grecește el este neutru și în numărul singular τὸ πάσχα; deasemenea și în limbile slavice este pretutindeni la singular. (Xenopol ibid. 423).

Sicriu, de la latinește *Scrinium*, de unde vine și *scrin*. Acest cuvânt îl au și maghiarii și care e împrumutat de la Români. (Xenopol I, 423).

Apoi vin cuvintele *cimitir*, *țimitir*, de unde prin metateză s'au făcut *ținterim*, și care vine dela latinește *coemeterium*. Cuvântul maghiar de *cintirim* nu-și gasește originea sa în cuvintele turanice și ei, deci, au trebuit să-l împrumute de la un popor romanic, adica de la Români, cu care ungurii veniră mai întâiu în contact, și nu în mod invers cum crede Cihae. (Idem, ibid.).

Diaval, *Demon*, *Drac*. Principiul răului vine de la latinul *Draco* alaturea cu *Diavol*, care pare a veni de la elenicul δῆλον, de oarece au păstrat în românește pe *v* pe când în celelalte limbi romanice, care l'au moștenit din latină, întâlnim pe *b*, pe care și Romanii l'au păstrat în cuvintele care îl posedau în limba latină ca: biserică, botez, etc.

Astfel: *fr.* diable, *sp.* diablo, *pont.* diabo, *prov.* diabol, iar în *italienește*, printr'o dispozițiune specială a acestei limbi, de a schimba pe *b* în *v*, diavolo (Idem ibid. 424). Iar cuvântul *Demon* vine de la greci *δαίμων*, care este tot așa de vechiur în limba română ca și celelalte, și adoptat de limbile romanice. (Episcop. Melhisedec, *Urme filologice Creșt. Rom.* ibidem).

Biserică. Toate popoarele creștine ale Europei își au cuvântul *Biserică*, din două cuvinte grecești *ἐκκλησία* aleși și *Κυριακός*. Din vorba *Ἐκκλησία* s'a format cuvântul *Ἐκκλησία* aleși, și tot acest cuvânt s'a derivat din: latinește *ecclesia*, *fr.* *Eglise*, *span.* *Eglesia*, *ital.* *Chiesa*.

Din vorba: *κυριακός*, au eșit: *Kirche* al germanilor, și *ЦЕРКОВЬ* al slavonilor; tot din această vorbă dar tradus de latini, cu o altă expresie grecească: *βασιλική* a eșit „*Basilica*“, care în limba literară latina înseamnă tribunal sau locul unde se împărțea dreptatea, în numele împaratului; iar în cea vulgara, templul Creștinilor. (*Acta Sanctorum* I, 367).

Când Romanii au venit în Dacia din Roma și din celelalte părți ale Imperiului Roman, — înainte ca creștinismul să fi dovenit oficial religiune 'domnitoare, — au venit cu numirea lor de *basilică*, *baserică*, *băserică*, *beseरिकă* și mai pe urmă *biserică*. (Columna III 7—9, p. 475).

Așa dar, tot poporul românesc de dincoace de Dunăre își are cuvântul *biserică* de la *κυριακός*, iar cel de dincolo de *Ἐκκλησία*. Românii, și numai ei, dintre popoarele neolatine, își au numirea bisericeii lor dela vulgare *κυριακός*, formulat înaintea goticului *Kirche* și al slaviceului *ЦЕРКОВЬ*. (*Acad. Română*, M-ss 2 cit., p. 49).

Când creștinismul deveni religiune oficială de Stat în Imperiul Roman, și se hotărî libertatea cultului lui, s'au transformat în localuri de închinare, Bazilicele Romane. „Bazilice“ se numiau mai înainte locuințele regilor, de unde își au și dânsese numele. Acum însă de aceia se numește

Bazilica-templul Dumnezeesc, pentru ca acolo Regelui Tutaror, lui Dumnezeu, se proadue închinarea și jertfele¹⁾.

În veacurile IV și V, *ecclesie* se numiau în Occident numai bisericile catedrale, și în special cele fondate de Apostolii sau de direcții lor învățacei, și care aveau dreptul de întâetate asupra altor biserici; iar bisericile închinat martirilor sau sfinților se numiau bazilice. (Histoire de l'Academie des inscriptions XIII, 311 în M-ss cit., p. 49).

Cu timpul însa, cuvântul de Bazilică primește, în decursul veacurilor, la Romanii din ambele Dacii, schimbări fonetice regulate ale limbei române, luând la Macedo-Români numirea de Besearică, de Baserică la Istrieno-Români și, în fine, Românii din valea Engandinului mai posedă acest cuvânt sub forma: *baseilgia*. După cum acest cuvânt n'a putut veni Grissonilor din limba greacă, cu care aceștia n'au venit niciodată în contact, astfel nu se trage el, nici în românește, din acea limba de oarece limba româna pastrează pretutindenea pe *v* inițial; ea în varvar dela βάρβαρος, Vasilicale dela βασιλικά și Vasile dela βασιλεῦς (Xenopol I, 420).

Apoi Grecii își au numit în tototdeauna biserica lor, ἡ ἐκκλησία și niciodată βασιλική, ci numai rare ori s'a numit Sf. Masa, κυριακὸς (loc domnesc). (Ep. Ghen. Enaceanu, M-ss 2 p. 49 v. Acad. Rom.).

Romanii, ca și Rumânșii, își au numirea bisericeii lor eșita din vulg. *Bazilica*, și ei trebuie s'o fi aplicat la templurile creștinești încă din veacul II, când veneau în Dacia ca mineri sau fugari de persecuțiunile Imperatorilor. În Dacia Traiana, tribunalele numite Basilice trebuie să se fi schimbat în biserici creștinești cu mult mai înaintea edic-

1) Xenopol I 420 Basilicæ prius vocabantur regnum habitacula unde et nomen habent. Nunc autem ideo divina templa Basilicæ nominantur qui ibi regi omnium Deo cultus et sacrificia offeruntur. (Isidor Hispalensis. Originum sive etimolog. mon. lib. XIV cap. IV, p. 11. (Acad. Rom. M-ss 2 cit. p. 49).

tului lui Constantin cel Mare, din anul 213. Imperatorul Traian a venit în Dacia cu mineri dalmatini, cum și cu creștini fugiți de persecuțiunile Imperatorilor. (Academia Română, M-ss 2 cit.).

Romanii au mai conservat și vorba *templum*, sub forma *tâmplă* de la pluralul *templa*, spre a designa partea bisericeii, care desparte altarul de public. (Gh. Chițu în Columna lui Traian I. c.).

Acest cuvânt este derivat din vechiul *Templum* și arată că Romanii îl transportase în creștinism, ca și noțiunile și cuvintele păgânismului. (Xenopol I, 420).

Din vechime și până astăzi, Românii zic tâmpla bisericeii; iar când zic numai templu în forma modernă, înțeleg casa de rugăciuni a celor necreștini. (Columna III, 475).

Altar, exista în toate limbile romanice și se deriva de asemenea din *altar* (loc înalt), sub influența slavonă Romanii schimbând pe *a* latin în *o*, l-au făcut oltar pe slavonește (Xenopol I, 421), dar și Slavonii l-au împrumutat tot de la Români. (Columna III, ibidem).

Cruce, de la latinul *Crux* (Xenopol I. c.); Romanii au conservat în toată puritatea romană pe *Sfânta Cruce*, *Sanctam Crucem* și semnul Crucii (*signum crucis* fr. le signe de la croix); cum și o mulțime de expresiuni și locuțiuni: A-și face cruce (sibi facere *signum crucis*, fr. faire le signe de la croix), uciga-l crucea și, înfine, multe alte imagini ale cugetărei intime populare creștine, oare le-au conceput și rostit Romanii primind creștinismul dela Bulgari? Trebuie oare ca Romanii din ambele Dacii să aștepte pe Bulgari să-i creștineze? Lucrurile și faptele dovedesc contrariul, după cum vom vedea și mai departe.

Calendar. Cine vorbește de timp și sub diviziunile sale, zice Calendar sau Carindar, după expresiunea populară. Calendarul, pentru orice popor, cuprinde numirile sărbătorilor și indică sau consacră evenimentele care se referă la cult și la credința religioasă; face cu alte cuvinte parte

integranta din istoria bisericeii aceluia popor. (Columna IV No. 1—2, p. 82.

Plecând de la aceste noțiuni elementare, să lasam la o parte vorbele : *timp* (tempus) *an* (anus) *lună* (luna, macedo-român *mesē*, latin *mensis* și *mesis*, italian *mesē*, fr. *mois*) zi și ziua (dies), ora (hora) etc. (Idem, ibidem).

Mai lasam de asemenea la o parte numirile populare ale lunelor la Români, ca : Cărintariu (Ianuariu), Făurariu ori Faur (Februarius), Marțișor (Martius), Prier, *Florariu*, *Cireșariu*, Cuptoriu, August și Aust, Răpciune, Brumărel, Brumar'u și Andrea sau Undrea. (Col. Tr. an. II, No. 4—5, p. 305).

Unii dintre literații noștri au explicat în diverse moduri cuvântul dat de popor lunei Decembrie, de *Undrea*, derivându-l dela *undrea* (un soi de ac mare, de fier). Alții, aseamăna puterea frigului și a gerului din Decembrie unei undrele, care împunge; iar alții scriu uneori *Indreă*, făcând alusiune la *Indra*, zeitate indiană, voind a arată vechimea numirei, bazata pe comunitatea primitivă a Arilor cu Greco-latini, deci și cu Romanii, ceea ce nu este adevărat. Numirea de Undrea, care trebuie scris cu A iar nu cu U, nici cu I, vine dela numele Sf. Andrei ori Andreas, care a predicat creștinismul la Traci și la Scythi, serbându-se la 30 Noembrie, adică la începutul lui Decembrie.

În Synaxarul Mitropolitului Dositeiu, din 1683, Tom. I, pag. 186 v., se zice lămurit : Dechevrie, luna lui Andrea (ΔΕΚΕΒΡΙΕ ΛΗΝΑ ΛΗΨΙ ΨΑΝΔΡΑ), fapt care înlătură orice îndoielă asupra formei corecte și originii cuvântului.

Multe popoare creștine, între care Albanezii și Ungurii, au contractat, încă dela început, obiceiul de a numi unele luni ale anului după numele Sfântului, sau a sărbătorilor mai însemnate, care cădeau în acea lună. Astfel Albanezii numesc luna lui Octombrie *Χρίστη* (luna lui Dimitrie); pe Noembrie *Χρίλι* (luna lui Mihail), pe Decembrie *Χτίβερ*. (Grimm, Geschichte der deutschen Sprache, p. 104; opul G. Chițu, Col. lui Traian loc. cit).

Tot asemenea și Ungurii, numesc toate lunile anului după sărbătorile bisericești ale Calendarului lor: Szent Geörgy hava (luna lui Sf. Gheorghe), S. Iakab hava, S. Mihaly hava, Szent Andras hava (luna Sf. Andreiu).

Iata, deci, de unde vine *Andrea* al nostru: nu dela *undrea*, nici dela *Indra*, ci numai dela *Andreas* ori Andreiu, cari probabil ni s'a transmis prin contactul nostru în peninsula Balcanica cu Albanezii și apoi dela noi, ori tot dela dânsii, au împrumutat-o și Ungurii. Vocala *a* se pronunță închisă ca *u*: *Undrea* în loc de *Andrea*, aceasta e conform legilor fonetice ale limbei Române. Astfel pronunța românul: *umblare* în loc de *âmbulare* (lat. *ambulare*), *unghiu* și *unghiuri* în loc de *ânghiu* (lat. *angulus*). Nazalele *m* și *n*, fac dealdeasta. Dacă în cronicile noastre, orașul Adrianopole se numește *Udriu*, cauza este ca poporul, chiar peste Dunare, pronunță Adrianopole, (G. Chițu, Col. lui Traian, an. II, No. 4—5 pe 1882, p. 305—306).

Toate aceste numiri diferă, ca Cerul de Pamânt, de toate numirile lunilor, în toate dialectele slavone, (Miklosich Ueber die Monatsnamen in den Slavischen Dialekten Wien 1867, ap. G. Chițu, Columna IV, p. 83).

Dar sa venim la o alta vorbă, la un alt termen, nu numai religios ci eminaminte creștin:

Săptămână. Este o subdivisiune a lunei și derivă din lat. *Septem* prin adj. *Septimus*, ca grecește: *ἑβδομάς* dela *ἑπτὰ* prin *ἑβδομος* (interval de șapte zile). Vorbind din punctul de vedere al Istoriei Bisericei Române, Romanii n'au putut împrumută aceste numiri nici dela Slavoni, nici dela Bulgari.

Este cunoscut că Romanii, înainte de creștinism, nu împărțeau luna în patru săptămâni, ci aveau sistemul: *Calendelor*, *Nonelor*, *Idelor*.

Savantul I. Grimm și slavistul Miklosich, sunt de acord a recunoaște că împărțirea lunei, în perioade de câte 7 zile, este de origina semitică, sau judaică, și ca ea a fost primită de Romani odată cu introducerea creștinismului în ce-

tatea eternă și prin mijlocul Alexandrinilor, (Miklosich Ueber die Monatsnamen in den Slavischen Dialekten Wien 1867, ap. Gh. Chițu, Columna IV, p. 83).

Dacă Românii ar fi fost creștinați de slavi, de ce nu ar fi adoptat și numirea lucrului și a sistemului lor religios și bisericesc? De ce oare noi, latini-păgâni, pâna la venirea *Mântuitorilor sloveni-bulgari-creștini*, n'am primit dela ei, cum eră foarte natural, odată cu instituțiunea și numele acestei instituțiuni?

Ar ajunge un singur cuvânt, ca *Săptamâna*, spre a proba ca creștinismul la Români s'a introdus în aceeași epocă și pe aceeași cale ca și la toate popoarele latine din Occident. Periodul ebraic a devenit cel specific creștinesc de șapte zile, și el se numește în același fel la întreaga lume neo-latina: ital. *Settimana*, sp. și port. *Semana*, fr. *Semaine*, prov. *Setmana*, iar român *Săptămâna*, (Columna IV, p. 84).

Vom vedeà ca Slavii și Grecii, adoptând sistemul săptamânei, și-au creat niște numiri proprii genului limbei lor pentru zilele săptamânei. Ei numesc prima zi a săptamânei: ziua *Domnului*, lat. *Dominica*, grec. Κυριακή și πρώτη; apoi ziua a doua grec. δευτέρα, slav. *vŭtoriniciŭ*; a treia sau mijlocia grec. τρίτη, slav. *srêda*; a patra grec. τετάρτη, slav. citvrutuk; a cincea grec. πέντας, slav. *Peatŭkŭ*, etc.

Dacă Romanii, din ambele Dacii, ar fi primit creștinismul dela Slavi și Bulgari, ar fi urmat și ei aceeași nomenclatură hebdomadara ca și Slavii, ceea ce noi vedem din contra: Latinii, din ambele Dacii, zic nu numai *Duminica* (*Dominica*¹), ci încă *Luni* (dies lunæ), *Mărți* (*Martis*), *Mercuri* (*Mercurii*), *Joi* (*Jovis*), *Vineri* (*Veneris*), etc.

1) Metafrast ne spune în această privință, că Silvestru I, episcopul Romei (314), „au aflat Romanilor numiri la zilele săptamânei: pentru că atunci Romanii, pe cea dintâiu zi pe care noi o numim *Duminică*, o chemau *ziua Soarelui*, iar pe celelalte le numea: ziua *Lunei*, ziua *eui Ioviș*, ziua *Venerei*, ziua lui *Saturn*. Iar el îngrețoșindu-se de numele acelea necurate ... păgânești, a poruncit ca, pe cea dintâiu zi să

Aceiași nomenclatura hebdomadara o gasim la toți neo-latini: ital. *Lunedì, Martedì, Mercoledì*, etc.; franc. *Lundi, Mardi, Mercredi* etc.; spaniol. *Lunes, Martes* și așa mai departe, (Columna IV, p. 84).

Înainte de creștinism — cum am spus — Romanii-pagâni nu dădeau numirea zilelor, nici ale Calendelor, nici ale Nonelor, nici ale Idelor, nici după zeități; ei ziceau pur și simplu: *prima ante-calendas, secunda ante-calendas*, etc., (Columna IV, p. 85).

Când Romanii au primit creștinismul, au adoptat și instituțiunea *Săptămânei* judaice, venită din Alexandria; ei au dat, și bine au făcut, cel puțin numiri naționale zilelor săptămânei, după numele vechilor lor zeități, de care nu se puteau despartii așa de ușor, (Columna IV, p. 85).

Vedem deci ca Romanii, devenind creștini, au botezat săptămâna cu zilele ce o compun, imprimându-i un sigiliu creștinesc, curat roman, o romanizare ca să mă exprim așa, a instituțiunei streine, un efect al sistemului adoptat dela început și urmărit în cea mai riguroasă consecință, de părinții și reformatorii Romei, de a îmbracă în vestimente naționale toate nouile credințe pe care le adoptau dela straini, (Columna IV, p. 85) și acel care le-a romanizat, a fost Papa Romei Silvestru I, în an. 314 p. Chr., după cum am văzut mai sus.

Nu se găsește nici o instituțiune creștină, care să nu se resimta de mitologia greco-romana, de acea pompa cu tot aparatul auguro-pontifical al Romei. Dacă n'am lua ca exemplu decât numirea și adorațiunea lui *Sabaot*, Dumnezeu unic spiritual, invizibil, Atot Puternic și Atot Sciutor, după modelul lui Jupiter, *Dominus-Deorum* în *Dominus-*

o numească ziua Domnului, că într-o zi Domnul nostru, cu slavă a înviat din morți, iar pe celelalte zile le-au lăsat așa precum și acum Românii le numesc. (Viețile Sfinților, pe luna Ianuarie, tipărite în 1835 în Sf. Mitropolie din Buc. Vezi la 2 Ianuarie, Viața Sf. Silvestru, Papa Romei, p. 31—32).

Deus Domnu-zeu, și chiar toiagul episcopal nu este decât bastonul augural, pus în mâna augurului creștin, (Columna IV, p. 85).

Rezulta deci, din toate acestea, într'un mod clar și pozitiv, ca Romanii, cari au avut și au vorba *Săptămâna* cu numirea *zilelor Săptămânei* în mod identic cu Romanii și cu toate popoarele de origina latina, fara cea mai mica deosebire, aceasta identitate de nomenclatură latină, fiind ea și creștină tot odata, rezulta dar, ca concluziune logică și inevitabila pentru toți eugetatorii serioși, ca din aceiași sorginta, dela care avem *Săptămâna* și numirea *zilelor Săptămânei*, avem și *intreaga creștinizare*.

Deci, origina creștina, la Români, este *latino-romană*, iar nu sloveana ori bulgareasca.

Sâmbăta vine dela judaicul *șabat*, grec. Σάββατον și lat. *sabbatum*, de unde românește *sâmbăta*. Romanii îi dadusera — dupa obiceiul lor — la primirea creștinismului, numele de *Dies Saturni* ziua lui Saturn, o stravechie zeitate a Lațului. Se vede însa, ca numirea aceasta nu se generalizase în toate provinciile Imperiului Roman, deși trebuie sa fi fost populara într'o parte oarecare a Imperiului Roman, de oarece dela Romani o împrumutaseră Germanii, de unde vechiul germen *Sâteresdag*, anglo-saxonul *Salternesdäg*, actual engl. *Saturday*. Dar și la Germani, ca și la Romani, aproape pretutindenea au învins termenul judaic „Sambata“ : *Sanstag*, ramanând *Dies Saturni*, numirea latino-creștină numai pentru scriitorii Romani

Dar e cestiunea : de ce Românul zice Sâmbăta și nu Sabata, cum ar fi trebuit sa se zica ? Oare nu este el slavizat prin intercalațiunea lui *m* înaintea labialei *b* care nu este în *Sabbatum* latin ? Nu, caci intercalațiunea s'a facut de către Români, nu *more slovenico*, ci tot *more romanico*.

Aceasta litera se vede intercalata și în franc. *samedi*, care desigur corespunde unui vechiu *sambedi* ; nu mai amintim pe vechiul german *Sambaslag*, de unde actualul *Samstag*.

La slavi, din contra, acest *m* nu exista nici într'unul din dialectele cele vorbite, nici chiar la Poloni, carora le place atât de mult nasalizarea, astfel ca prezența lui numai în paleo slovenicul **СМБОТА** poate fi atribuita, mai curând influenței romane, ca și în forma ungurească *Szombat*. (Columna lui Traian IV p. 76 — 87).

Românii împart zilele: 1) În zile de *lucru* sau *lucratoare* (franc. quasi jours ouvrières, germ. Arbeitstage). În limba româna, vorba *lucru* nu înseamnă numai *lucrum*, de unde neologismul *lucrativ*, ci mai cu seama „opus“, „travail“ printr'o asociațiune de idei între *lucrum* (câștig) și *lucru* „munca“. 2) În zilele de sarbatoare, dela lat. servare servare. 3) În zile bune, (lat. bonæ sau boni dies) și zile rele, dela *reus* „malus“ (Gh. Chițu, Cuvinte Creștine ibid. 87).

Romanii păgâni aveau și ei zile: *faste* și *nefaste*, zile *proprie* și *neproprie*, de *bun* și de *rău augur*. Se mai conserva și numirea de zile *albe* și zile *negre*, quasi *dies albae* și *dies nigrae*, de ex.: „bani albi pentru zile negre“ sau „n'am nici odata zi albă“. Apoi în zilele de Ajun, lat. *jejunium* ori popular *adjunium*) cu însemnarea de *pridies prezîua* sau ziua care precede un eveniment religios, o sărbătoare mare, o zi solemnă, în care zi dela primii creștini și până astăzi, o mare parte din Români pioși, în special la țara, *ajunează*. (Gh. Chițu, Cuvinte Creștine, ibid. 87).

Ajun, ajunare, e comun tuturor popoarelor de ginta latină franc. *jêune*, span. *ayuno*, italian. *giunare*, prov. *junar*, dar încă se distinge, în special, prin caracterul său curat creștin, fața cu sensul așa zis civil al sinonimului sau *preziua*: în preziua marei batalii dela Călugăreni, în ajunul Craciunului, în ajunul Bobotezei, etc. (Gh. Chițu, Cuvinte Creștine, ibid. 87).

Sarbatorile cele mari, Românii le numesc și împărătești (imperialis), așa sunt: Craciunul sau Nașterea Domnului, Invierea sau Paștele, *Dumineca Floriilor* (Le Dimanche des Rameaux, des fleurs, lat. Floralia, etc).

Cât despre Rusalii (Rosalia, Pasca rosata, etc.), este sărbătoarea care cade a 50-a zi după Paști, de unde la greci : Πεντηκοστή, franc. Pentecôte; savantul slavist Tomaschek, a demonstrat lumii învățate că nu Romanii le-au împrumutat dela slavi (Ruși, Bulgari, Sârbi, etc.), ci slavii au împrumutat aceste frumoase sărbători dela Români. (Columna, IV p. 88).

Mormânt lat. *monumentum*, și prin diferite faze: *monimentum*, *molimentu* (Ov. Densușianu, op. cit. 86), *morimentum* (Columna III No. 7 — 9 p. 458. Vezi Roller, Catacombes de Rome și Rossi, Roma Lateranea ap., Chițu op. cit.), dovedește, până la evidență, existența cuvântului chiar sub forma actuală, ca este de pe timpul Romanilor (Xenopol I 421). Pe lângă vorba mormânt, mai au și cuvântul *loc*, lat. *locus*, *loculus*, cu semnificarea de „loc de îngropare“.

Macedo-Romanii n’au cuvântul *mormânt*, ci numai *loc*; D-l Densușeanu ne spune, că Macedo-Romanii au cuvântul *toaca*, de aceeași origină cu latine-ital., *toco*, *tocare*.

Botez vine dela lat. baptiso, și nu dela grecescul βαπτίζω. Cu alte cuvinte Românii l-au împrumutat sub forma latină și nu greacă.

A) Cuvinte de origină Greacă și Slavonă în limba bisericească a Românilor.

Dupa invaziunea Slavilor și Bulgarilor, Românii fiind de veacuri în contact cu dânșii, au adoptat în terminologia lor bisericească și cuvinte din limbile acestor popoare, ca :

Vladică, *moliftă*, *crestelniță*, *strană*, *utrenie*, *Polonoșniță*, *ucenic*, *neb dernîța*, *naracliță*, *sposedanie*, *sobor*, *pricistanie*, *propoveduire*, *pristavire*, *blagoslovenie*, *pogrebanie*, *pravoslavnic*, *bogdaproste*, *stareț*, etc.

Acestea sunt aproape toate cuvintele introduse în terminologia bisericească română, în timp de aproape 800 ani.

Influența slavonă, asupra limbei noastre bisericești, a

fost foarte mica și deci cu nedrept susțin slaviștii Mielosici și Golubinsky, cum că Românii s'ar fi creștinat odata cu Bulgarii, ori ceva mai în urma lor! Noi am dovedit până acum, ca sub raportul linghistic n'are nici o rațiune, când presupun pe Românii că ei au fost creștinați mai târziu decât Bulgarii.

Pe lângă cuvintele de origine slavonă, mai avem înca un numar destul de maricel de cuvinte grecești, în terminologia noastră bisericeasca, și anume :

Aghiasmă, patriarh, mitropolit, episcop, egumen, exarh, ierarh, protoiereu, ieromonah, ieradicon, proistos, protopop, protosinghel, eclesiarh, catihet, arhondar, psalt, anagnost, calugar, sihastru, schimnic, aer, epitrahil, mitra, metanie, catapeteasmă, amvon, colivă, disc, mir, monastire, metoh, arhangel, chirotonie, litanie, octoilh, panahida, panaghie, pashalie, penticostar, proschinitar, polieleu, trid, etc.

Mare parte din aceste cuvinte, atât de origina slavona cât și cele de origina greaca, au intrat în terminologia bisericeii Românești, în mare parte, prin traducerea cărților de ritul bisericesc, mai întâiu din slavonește și mai apoi din grecește. Că traducatorii, negăsind termeni echivalenți în cea românească, au adoptat volens-nolens, parte din termenii acestor limbi, cari au dobândit împamântenire în limba româna de veacuri, și acei cari s'ar încercă să-i excluda din limba, ar comite un *quasi* sacrilegiu, prin faptul ca prin excluderea lor s'ar privă limba româna de acele flori frumoase și pe cari astăzi n'am putea sa le înlocuim decât prin perifrasa.

Când consideram însa cestiunea din punctul nostru de vedere, adică privitor la vechimea creștinismului românesc, apoi în terminologia noastră bisericeasca ei nu ocupa decât rangul al doilea și al treilea, și ar fi putut chiar sa lipsească din limba, căci religiunea creștină ar fi putut exista la Români și fără acești termeni, de oarece fundamentul religiunii creștine la Români, fiind îmbrăcat exclusiv cu

cuvinte latine, urmeaza ca Românii au primit creștinismul încă din veacul I—III, când în Dacia Traiana era în us limba latina.

Deci argumentele, extrase din limba Româna, *ne arată ca: când Romanii au devenit Români, ei erau deja și creștin*.

Lasatul Serului (stricat — lasata-secului) se numește ziua când se sfârșește carnavalul, și se începe postul. Aceasta, iarași este o expresiune curat românească, independenta de zicerea slavona și greacă, care se exprima *lasatul de carne* (Episcopul Melhisedec op. cit.).

Aceasta ne reamintește asprimea posturilor românești din profunda antichitate creștinească, când posturile se păzeau cu mare rigurozitate, mâncându-se numai bucate uscate ca: pâine și se bea apa (Episcopul Melhisedec op. cit.).

Aceasta însă, ne da o mai mare dovadă despre vechimea expresiunii și totodată a creștinismului românesc. Este știut, ca în veacurile primitive ale creștinismului eră numai postul mare „*Paressima*“, obligatoare pentru toți creștinii, prin urmare eră și numai o zi cu numirea de *Cașleaga*, și anume acea dinaintea Paressimei. Pe urma, în veacurile posterioare, s'au mai instituit, treptat, și alte trei posturi; atunci s'au format încă alte trei câșlegi, în care nu se întrebuință ca nutriment nici carne, nici caș.

„Cauza pentru care s'a întrebuințat cu preferință *Câșleagă* și „nu *Carneleaga*, cred, — zice Episcopul Melhisedec (l. c.) — că „a fost scrupulul ca nu cumva întrebuințând expresiunea „carneleagă, sa se creada cineva autorizat a mânca caș sau „brânză. Dar termenul câșleagă, s'a crezut mai precis, „dând a se înțelege ca, dacă cașul este legat, cu atât mai „vârtos carnea. Cu trecerea timpului, zicerea *Câșleagă* s'a „dat la tot intervalul carnavalului ce precede unei zile câșlegi, sau unui post, încât acum ne exprimăm: *Cașlegile* „*Crăciunului, Cașlegile Paștelor, ale Sf. Petru și Sf. Marii*. „Această archeologie linguistica nu are expresiunile relative nici în limba greaca, nici în cea slavona, ceea ce ve-

„derat se dovedește, ca a fost odata un timp când creștinătatea Daciei eră cu totul independentă de amândouă „aceste influenți bisericești“.

B) Însemnătatea cuvintelor „Câșleagă“ și „Cârneleagă“

Timpu: *De la Câșlegi și pân' la Cârnelegi*, este rezervat nunților și altor petreceri nevinovate, când țaranul nostru își mai descrețește fruntea de greutățile nevoilor vieții, ca apoi în primăvara, de cum se iă omatul, sa înceapa iarăși a munci pâna când da bruma.

La oraș, timpul *Câșlegilor și Cârnelegelor* este numit Carnaval. In carnaval: balurile, nunțile și petrecerile de tot soiul, sunt în toiul lor.

Lăsăm carnavalul la o parte, cu petrecerile sale, și ne vom ocupa numai de cuvintele *Câșlegi* și *Cârnelegi*: ce se înțelegea prin ele în antichitatea creștină și ce însemnare au ele astazi.

„Interesul principal, fundamental al acestor cuvinte — ca „și al altor cuvinte creștine — a trebuit sa fie dat odata cu „îțâsnirea lui din graiul omenesc, — zice D-l Xenopol (I, 416) — „întru cât cuvintele nu sunt decât întruparea materială a ideii sau noțiunei pe care ele o reprezinta“.

Daca teoria distinsului scriitor este adevarata, pentru toate celelalte cuvinte creștine de origină latina, apoi ea nu se poate aplica în cazul nostru.

Vechimea acestor cuvinte este foarte mare, și ele ne dovedesc, până la evidență, ca Românii n'au fost creștinați de Bulgari, de oare ce aceste cuvinte sunt de origina curat latină.

Cuvântul *Câșlegi* vine de la vorba latineasca *Casum-ligare*. *Casum* caș, și *ligare* a lega; deci, câșlegi însemnă în antichitatea creștina, timpul când se opreă mâncarea cașului și a brânzei, cu alte cuvinte eră ceea ce numim noi astăzi *post*.

Dar azi ce se înțelege prin Cășlegi ? tocmai contrariul ; adica, în loc de post, cum eră în antichitatea creștina, este timpul în care se mânânce caș, brânza și alte mâncări de carne, iar în cursul postului : nici una, nici alta.

Expresiunea *Cășleagă* este astazi atât de stricata, încât Românii nu-i mai înțeleg semnificarea și o întrebuințează spre a denumi în genere carnavalurile anului.

Ceea ce s'a întâmplat cu perderea vechii însemnari a expresiunei *Cășlegi*, s'a petrecut și cu cuvântul. Un al doilea termen bisericesc, care deasemenea și-a pierdut însemnata primitiva, îl avem în expresiunea : *Cârneleagă* carne-ligare a opri mâncarea de care, de unde : *carneligo* *cârneligo* *cârneleaga*.

Aceasta expresiune Românii o întrebuințează pentru a numi saptamâna a III-a dinaintea postului mare, cu care se începe *Triodul*. În aceasta saptamână, nu numai că nu se leaga carnea, ci din contra se desleaga și Miercurea și Vinerea, și se mai numește de popor și *Harți* sau *Hârți*.

Acestea își au explicările lor, în concepțiunea religioasă creștina a poporului Român.

C) **Legenda cățelului armenesc „Harțevuri“** (după Zigaden)

Eutimiu Zigaden, scriitor pe la finele secolului al X-lea, enumera diferitele moduri cum Armenii explica acest post și, tot deodata arata, că ele toate sunt nefondate. După el, postul în chestiune își are origina în următoarea împrejurare : „Un eretic armean, monofesit, anume Sergiu, avea un ca'ne n unit *Arțiburți* (vestitor), care căine, la calatoriile ce facea Sergiu din sat în sat, spre a raspândi erezia sa, mergea câteva mile înainte, astfel ca locuitorii vestiți de venirea lui Sergiu, eșiau spre întâmpinarea sa. Odată căinele fu mâncat de un lup, iar Sergiu, adânc mâhnit pen-

tru aceasta pierdere, a ordonat Armenilor sa posteasca; de aceea postul poarta numele câinelui“ (Dr. G. Zotu, Ortodoxul, foaie ecleziastica anul I semest. I No. 4, Febr. 15 Buc. 1880, p. 95 Nota 1).

Noi, suntem de parere ca Românii au împrumutat această legenda de la Greci, căci o gasim și astazi răspândita foarte adânc în straturile poporului. Varianța acestei legende nu difera mult de cea expusa de Eut. Zigaden, decât în partea ei finala, unde se spune — dupa credința poporului — că Armenii au facut imaginea câinelui *vestitor*, și au pus-o la intrarea în biserica, unde este sarutat atât la intrare cât și la esirea din biserica. Suntem siguri ca aceasta trebuie să fie o calomnie, ca și cu ouăle roșii de la Paști, și în fine cu multe altele puse de Greci în socoteala bieților Armeni. Dacă este adevărat ori nu, pâna astazi n'am putut află. Există totuși, la Români, obiceiul ca în săptămâna a III-a, numită *Cârneleagă*, să se manânce întreagă în toate zilele carne, numai sa nu se asemenea cu Armenii cari mănâncă post — se zice — în aceasta săptămână, în amintirea câinelui *Arțiburți*, și de aci numirea saptamânei de *Hărți* sau *Hârți*. Vechimea ei la Români nu cred că se urca mai sus de domnia lui Roman Mușat al Moldovei, și mai târziu de domnia lui Alexandru Vodă cel Bun, adică de pe când au început Armenii să vină în număr mai mare în Țările Romane.

Savantul francez Le Quien (I p. 1368), nu crede în veritatea acestei legende, și cauta sa se urce pâna la origina ei, și arată cum ea a fost pusa în socoteala Armenilor. Iata origina acestei legende după Le Quien :

„Spun Grecii, că Armenii nu se închină Nascatoarei de Dumnezeu, nici icoanelor altor sfinți, ci numai unor imagini, care reprezintă pe oare care idoli. Armenii însa, spun că aceasta batjocură este născocita pe socoteala lor, de vrăjmașii lor. Dar socot, zice Le Quien, că trebuie să-i ascultam, ca sa vedem ce spun ei : Se zice ca Armenii postesc în fiecare an, înaintea postului celui mare, spre amintirea și

în cinstea *câinelui* unui oarecare episcop eretic — declarat al cărui nume a fost Sergius. Dar postul (ordonat în cinstea) lui *Artzaburziu*, sau *Artzaburia*, ori Arracianor, după cum ne sfătuiește Galanus sa-l pronunțăm, nu trebuie atribuit Armenilor, ci Nestorienilor, la care din început a fost rânduit (ca sa posteasca); nu mai puțin și Iacobiților. Desigur, când s'a făcut acea mare lumină în părțile Orientului (din cauza școalelor înalte pe care le deschisese Nestorienii sub primii Califi la Bagdad Basorah și în alte părți) Episcopii și Mitropoliții Nestorienilor, pentru a îmblânzi mânia Divină, împreună cu Catolicosul (Patriarhul) lor, au hotărât ca întreaga lor comunitate creștină, în timp de trei zile neîntrerupt, să petreacă în post, abținându-se de la orice mâncare și bautura, după cum cetim ca odinioară Regele Asirianilor și-a impus din cauza profeției lui Iona pentru pierderea Ninivitenilor, din cauza carui așezământ Iacobiții, vrajmașii lor, le-a atribuit-o pe nesimțite (această calomnie) Nestorienilor; acei însă care locuiau pe lângă dânsii, nu mai rămâne nici o îndoială ca i-au imitat; și desigur Armenii, vecini cu acele popoare, la care se pastau asemenea moravuri, cu toții împreună obișnuiesc a numi acest post *Ninivitan*. La ceilalți acest post, în tot cazul, n'a fost introdus decât după anul 676, de către Arianjesu, Patriarhul Nestorienilor — după cum s'au zis la locul sau, — de unde, dacă un oarecare Sergiu a impus această credință la ai sai, apoi numai lui se datorește.....

Alții o atribue lui Sergiu armeanul, pe care Sf. Sofroniu, în epistola către Sergiu Constantinopolitanus, îl numește patronul minorităților Triteiști. (Le Quien I, p. 1368). Aceasta este originea postului Hartzevurian la Armeni, din care cauza Români, spre a nu confirma erezia Armenilor, mănâncă în saptamâna a treia dinaintea Postului Mare, harț, dar pe care ei o numesc tot Cârneleagă, cu termenul avut din antichitatea creștină.

CAP. XXII.

Dacia Traiană sub stăpânirea Hunilor

(375 — 450 p. Christ.)

Situațiunea politică.

Cu ocaziunea navalirii Hunilor în Dacia Traiana, ramura vestică a Goților, ori mai propriu Visigoții, cari ocupau Muntenia, Moldova și o parte din Basarabia de azi, au trecut Dunarea în Imperiu, cu știute condițiuni, sub Împăratul Valens în anul 375 (Xenopol I 320 330), unii conducerea lui Frigidern, iar Athanaric se retrage cu ai săi la munți în regiunile Buzaului, și nu trece peste Dunare decât după moartea lui Valens († 378); el se duce la Constantinopol, după ce-și îngroapa tezaurul său la Petroasa, de frică să nu deștepte o justă răsbunare din partea creștinilor, pentru persecuțiunile ridicate de el în Dacia contra creștinilor. (Odobescu, Tresor de Petrosa III, Nota 1 de sub pag. 17). Acolo el moare — probabil creștin — caci Baronius ne spune că Teodosiu cel Mare i-a făcut o înmormântare stralucită (sub anno 381).

Navalirea Hunilor în Dacia a fost nemai pomenit de vije-lioasă; ei veneau pe urmele Goților, ca niște tigri însetați, după o ceata de lupi nemilostivi. (Xenopol I 320).

Prin invaziunea Hunilor activitatea politica a Românilor va fi anihilata, pentru mai multe veacuri, și ei nu se vor

mai manifestă decât pe terenul religios, și numai în câteva împrejurări, fiind nevoiți: unii să emigreze în Imperiu, iar alții să se retraga la munți, spre a-și conserva viața. Și aceasta stare de lucruri, nenorocită pentru dânșii, a durat până ce furia navalitorilor s'a mai îmblânzit cu timpul, primind și ei creștinismul mai târziu. (Anast. Bibliotecarius și Malala Scriptor Byzantin, cap. XIX și XXIII cfr. Acad. Rom. M-ss 2 cit. p. 199 v.).

§ 1) Viața bisericească a Românilor în timpul dominațiunii Hunilor.

Scriitorii bizantini: Teodoret (lib. V c. 33) și Socrat (lib. VI cap. 6) știu să ne dea amănunte interesante asupra unui distins barbar din Dacia Traiană, numit Găină, și pe care amândoi istoricii îl cred a fi de origine Got. (Gaina, quidam natione gothus sed animo magis barbarus). După nume, Gaina se pare a fi român și nu got.

Gaina era un aventurier deștept și ambițios, ca toți marii aventurieri; el voia, prin inteligența și energia lui, să-și creeze o situațiune, și s-a ajuns scopul fiind înaintat la rangurile politice și militare cele mai înalte, ca și scythul Vitalian.

Găina însă profesa doctrina ariană. În calitate de duce (dux) (ἀρχιερέδης) al oștilor imperiale, se duce la Imparatul Arcadiu spre a-i cere să-i puna la dispozițiune o biserică, unde să se închine lui Dumnezeu, după confesiunea sa. Imparatul, nici îi promite, dar nici nu-l refuză și, până să-i dea răspunsul, întrebă pe marele ierarh al lumii, pe Sf. Ion Chrisostom, care era atunci Patriarh, ce trebuie să-i spună lui Gaina când va veni după răspuns. Din expunerea lui Teodoret reiese clar, că Găină caută numai un pretext. Imparatul știe acest lucru și îl comunică și lui Chrisostom.

Divinul Patriarh îi spune Imparatului : „Sa nu fagaduești Imparate unele ca acestea, nici să poruncești a se da cele sfinte câinilor, ca nu este cu buna cuviința ca să privezi de biserica o comunitate ortodoxă, și a o da celor ce hulesc pe Dumnezeu, (adica arienilor lui Gaina). Sa nu te temi Imparate, de acel *barbar*, ci sa ne chiemi pe amândoi; tu vei asculta cu liniște cele ce se vor zice, iar eu voi înfrâna mândria aceluia și-l voi îndupleca sa nu mai ceara ceea ce crede el ca-i este de folos“. Acestea auzindu-le Impăratul s'a bucurat, iar a doua zi i-a chemat pe amândoi. Pe când Gaina cerea sa-i dea o biserică, Marele Ioan îi raspunde în locul Imparatului : „Nu-i este permis Impăratului să se amestece în trebile Dumnezeești“.

Gaină îi raspunde : „Dar îmi trebuie și mie o biserică!“.

Chrisostom îi raspunde : „Orice biserică îți este deschisă și niminea nu te oprește, dacă tu vrei, să te rogi lui Dumnezeu“.

Gaină zise : „Dar eu sunt de alta sectă, și împreună cu acei cari doresc să aibă o casă Dumnezeiasca, ca o resplătire pentru ostenelele depuse spre folosul Imperiului“.

Sf. Chrisostom îi raspunde : „Dar ai mai mari rasplatiri, pentru ostenelele care ți le-ai dat : ca Voevod asupra oștilor ești și de impaticească podoaba te-ai învrednicit și trebuie, deci, să-ți aduci aminte ce erai mai înainte și ce ești acum; ce sarac erai mai înainte și ce bogat ești acum; ce fel de îmbracaminte aveai înainte de a trece Dunărea și ce îmbracaminte ai astăzi. Deci, gândeștete, că puține îți sunt ostenelele și foarte mari darurile, și nu te arată nerecunoscător catre acei cari te-au cinstit“.

Astfel de cuvinte întrebuintând dascălul lumii, a închis gura lui Gaină, silindu-l a pastră tăcerea.

Dupa câțava vreme el își da planurile pe față, caci venind în Tracia, a început seria pradăciunilor în Imperiu. (De petitione Gainae et Joannes Chrysostomi responsione, Teoloret lib. V, c. 33 Acad. Rom. M-ss 2 G. E. pag. cit.).

§ 2) Raporturile Goților cu Sf. Ioan Chrisostom.

Urmașii lui Ulfila. Epistola către Olimpiada.

Sfântul Ioan Chrisostom, se urcă pe tronul Patriarhiei din Constantinopole în anul 397 (Waitz, Ulfila, pag. 80). Intre alte marețe fapte, savârșite de marele Ierarh, este și grija de a stărpi arianismul dintre Goții cari emigraseră în Scythia și Tracia, ceea ce a și reușit (Teodoret, lib. V c. 31; Le Quien I 1241 2).

Am spus, cu alta ocaziune, ca Ulfila a trecut Dunarea în fruntea Goților Minori, în anul 355, iar isvoarele istorice de care dispunem, nu ne arata dacă Ulfila, trecând Dunarea a lasat în Dacia Traiană vre un succesor.

Le Quien, care ne-a lasat lista tuturor Episcopilor Goți, îl da ca urmaș al lui Ulfila pe Selinas (Waitz, op. cit. p. 80); asemenea și Episcopul Ghen. Enaceanu, (M-ss. 2 p. 199 cit.), îl da pe Selenas ca urmaș al lui Ulfila (după Sozomen, lib. VII c. 18). „Acele popoare urmau, bucuroase, dogmele episcopului lor, *pentru că Selinas, Episcopul acestei națiuni, car' urnase lui Ulfila, al carui secretar fusese mai înainte și care era foarte capabil de a predică, etc.*, Selinas a fost hirotonit episcop la Efes de către Marin, Episcopul arian (Socrat, lib. V, c. 23, (Sozomen, lib, VII c. 17).

Din acestea se vede ca Selinas nu era în Dacia Traiană, ci în Moesia ori Tracia, și mai probabil în Tracia, unde fusese și Ulfila; el fu ales, poate, când acolo Ulfila își încheia viața sa, în capitala Imperiului Roman (Waitz, op. cit. p. 79).

Lui Selinas îi urmeaza Unila, hirotonit de Sf. Ioan Chrisostom (Waitz, op. cit. p. 80) pentru Goți, și pe cari marele ierarh reușise, prin neobositele sale silinți, ai întoarce dela arianism la ortodoxie; Teodoret (Lib. V c. 31) po-

vestește ca Sf. Ioan Chrisostom, aflând de oarecare nomazi (rămășiți ratacitoare de ale Wisigoților), cari trecusera în Scythia (Dobrovia) și cari locuiau pe lângă Dunăre (παρὰ τῶν Ἰστρον), și auzind că ei înseteaza de mântuire și sunt lipsiți de predicatori, a cautat oameni râvnitori de apostoleasca iubire și osteneală și pe aceștia îi au trimis la Goți (în Scythia).

Iar mai sus (capit. 30), spune ca însuși Marele Chrisostom le-a hirotonit citeți și diaconi, cari cunoșteau limba Goților, le-a făcut o biserică și însuși (Chrisostom) de multe ori mergea și le vorbea prin tâlmăcitori (Teodoret, lib. V. cap. 30). Unul din acești Episcopi hirotoniți a fost minunatul Unila; acesta se întâmplă sa moară în curând, și despre care scrie, marele dascăl al lumii, diaconesei Olimpiada:

„Mi-au povestit mie monahii Marsi-Goți, unde totdeauna „se ascundea Episcopul Serapion, anunțându-mi diaconul „Moduariu, ca Unilă, minunatul acela Episcop, pe care „de curând l'am hirotonit și l'am trimis Episcop în Gothia, „după multe fapte mari a murit. Și a venit aducând episcopa regelui Goților, ca să li se trimită alt Episcop“ (apud. Erbiceanu, Ulfila, pp. 20—21).

Câteva lamuriri asupra acestei epistole, nu le cred de prisos:

1) Aceasta epistolă este scrisă din Cucusul Armeniei, unde Sf. Ion Chrisostom eră exilat din anul 404.

2) Mulți au crezut ca această epistolă privește pe Biserica Daciei Traiane, copiind pe Le Quien, însa greșesc, de oare ce Dacia Traiană nu se mai numia, ca până acum, Gothia, fiindcă eră ocupată de Huni încă din anul 376 și deci nu poate fi vorbă aici de un rege și încă got.

3) Ca acești Goți locuiau în Scythia pe lângă Dunăre (παρὰ τῶν Ἰστρον), ceia ce dăca Gothia, de care amintește Sf. Ioan, ar fi fost Dacia Traiană, Teodoret, care ne rela-

teaza faptele, ar fi zis: Gothia πέραν τῶν Ἰστρον, și deci, numai atunci ar fi fost Dacia Traiana.

4) Pe temeiul marturiilor lui Teodoret, respingem afirmațiunile D-lui Ioan M. Moldovanu (*Spicuire în istoria bisericească a Romanilor*, raspuns la contra critica D-lui N. Popa Blasiu 1873 pag. 67), în care vrea sa probeze ca *Unilă a fost Episcop al Goșilor Tetroxiti*, cari traiau pe lângă Palus Moeotis (Marea de Azov).

Deci, noi credem ca *Unila cel minunat* a fost Episcopul Goșilor din Meesia ori Tracia, παρὰ τῶν Ἰστρον, și adevărat urmaș al lui Ulfila, iar nu al lui Teofil Bosporitanul, Episcopul Mitropoliei Gothiei, cari și-au avut reședința în Imperiu la Tomi din Scythia Minor, și care avea ca Episcop sufragan pe *Domnus Bosporensis* și probabil și pe *Domnus Panoniensis*, dupa cum am spus și cu alta ocaziune.

Afirmațiunile D-lui Moldovanu, se bazeaza pe Procopiu (cart. IV, c. 4), „despre bătalia cu Goșii“, dar nu ne spune daca regele acestor Goși au cerut un alt Episcop, ci numai îi presupune. Și chiar daca Procopiu ne-ar spune acest lucru, noi, totuși, cu greu am putea să primim ca adevărata afirmațiunea sa, când avem marturia lui Teodoret, contemporan și probabil prieten intim cu marele ierarh, fiindcă de câte ori vorbește de dânsul, nu vorbește decât cu o adâncă stimă și o mare admirațiune, când se exprimă: „marele și minunatul Ioan, *Dumnezeiescul Ioan*“ (Teodoret, cap. 32, Bis. Ort. Rom. XXII, 98/99 pag. 531).

Deși Teodoret nu ne spune, nici el ca și Procopiu, al caror Goși a fost Episcop Unilă, totuși, el adauga: „Eu însumi m'am învrednicit de scrisori dela dânsul, scrise de dânsul, adica dela Sf. Ioan Chrisostom, către Leontie Epul. Anghirii sa vază cum s'au transformat Seythii (Goșii), rugându-l sa le trimita barbați iscușiți, spre povațuirea acestora (idem. lib. V c. 31).

Deci, scrisoarea Sf. Ioan Chrisostom catre vaduva Olimpiada, nu privește nici pe Goșii din Dacia Traiană, nici pe

Goții Tetraxiți, despre care ne pomenește D-l Preposit Ioan Moldovanu, ci pe cei din Scythia. Episcopul Ghenadie Enăceanu (Acad. Rom. Mss. 2 cit. pag. 198 v), confirma și dânsul faptele aduse de noi, ca Goții Sf. Ioan Chrisostom sunt așezați pe lângă Dunăre, *παρὰ τῶν Ἰστρον*, în Tracia, și nu peste Dunane (*πέραν τῶν Ἰστρον*) ori în Chersonesul Tauric.

Le Quicn, comentând acest pasagiu, crede și el ca este vorba despre Scythii *πέραν τῶν Ἰστρον* (qui trans Istrum), și adaoga mai departe: „Quod argumento erit Scythicam hanc alteram ecclesiam inter Tracicae diocesis appendices habendam esse“. Prin urmare, îi presupune a locui în Scythia Parva, care se întindea, cum am vazut, dela gurile Dunarii și până în Crimeia, și totuși în locul citat citim l.... *παρὰ τῶν Ἰστρον* și nu *πέραν*.

Goții trecând Dunărea, s'au așezat în mare număr printre Scythii; această așezare a contribuit la contopirea acestor două popoare, ajungând ca să vorbească aceiași limba, după mărturia lui Theophanes: „*Nam Scythas vernacula ipsorum lingua nuncupatas Gothos*“ (Acta SS. 11 (II p. 87). Astfel că Gothia Sf. Ioan Chrisostom — din epistola către vaduva Olimpiada — trebuie să fie acea a *Goților minori*, foștii neo-fiți și păstoriți ai lui Ulfila; iar Dacia Traiana, care acum nu mai este cunoscută istoricilor cu aceasta denumire geografică fiind și ea ocupată de Huni și Gepizi, o numesc unii, foarte puțini ce e drept, *Hunia*, iar alții *Gepidia* (Iordanes: Hanc Gothiam quam Dacia appellavere, quac nunc *Gepidia* dicitur; Gepidiam, Avares ocuipavere quos C. Magno victos (Fabricius Salut Lux. Ev. p. 458).

Numai într'un singur caz am putea admite așa ceva, când Sf. Ioan Chrisostom n'ar fi cunoscut terminul geografic al istoricilor timpului, ori copistul a putut serie *παρὰ* în loc de *πέραν*, ceea ce cu greu s'ar putea admite.

§ 3) Predica Sf. Nechita Remezianul în Dacia Traiană.

Unii din autorii timpului sa ocup de succesele Sf. Ioan Chrisostom, cu privire la intrare în ortodoxie a Goților de pe lângă Dunare. Ei nu știu însă să ne spună nimic dacă în Dacia Traiana, ocupată acum de Huni, există vre-un predicator ori bă, cum și dacă Sf. Ioan Chrisostom vâ fi avut aceeași solitudine și de Românii ramași printre barbari, lucru de care nici nu trebuie să ne îndoim.

Din alte izvoare istorice, aflăm că în Dacia predică un Episcop român, din Remeziana Daciei Mediteranee, numit Nechita. Acest sfânt barbat, întărește creștinismul pentru vechii coloniști și face mari progrese cu predica creștinismului printre Huni.

Sf. Paulin, Episcopul de Nola, ne face cunoscut aceste fapte,

To patrem dicūt tota plaga Borceae
Ad tuas fatus Scythas (Hunii) mitigatur
Et tuos discors fera te magistro.
Poetora ponit. (Acta St....)

Scythii ori, după cum îi numește Sf. Teophanes, Scutii, la predica Sf. Nechita, se înlânzesc și-și înclina piepturile lor salbatice spre primirea credinței lui Christos, și barbarii se învață a rasună în gurile lor cu inima romană. Iar Dacii din amândoua (uterque Dacus din Mediteranee și Ripensa), aleargă, ca fii la parinte, să audă învățătura lui cea pentru mântuirea sufletului.

Românii fiind creștini, asculta cele ce sunt de trebuință spre a face fapte bune și de aceia se zice, că barbarii se învațau a laudă pe Christos „*corde Romano*”, cu inima română (adică întocmai ca Românii, (vezi biografia Sf. Episc. Nechita și succesele sale apostolice în ambele Dacii, adică în cea Traiană și Aureliana, la Episcopia Remesiane din Dacia Mediteranee cfr. (Petru Maior, op. cit. p. 14). -

Sf. Paulin, ne mai încredințeaza, că Dacii cari erau într'adevar Români, nu erau din numărul acelor cari se pregăteau spre primirea credinții creștine, nici dintr'acei ce învățau rugăciunile.

Pentru aceste considerațiuni, zice același autor, din cuvintele Sf. Paulin nu se arată ca vre-un român, dintre cei din Dacia Traiană, să fi fost întorși la creștinism de Sf. Nechita, de oarece ei erau de mult creștini.

Petru Maior (op. cit. p. 21), discutând citatul adus de noi din Pray, nu crede în posibilitatea creștinării unei părți dintre Hunii atilani, ci ar fi mai mult vorba de acei Huni fugari în Imperiu.

Dacă, într'adevăr, cestiunea va fi privind pe Hunii atilani, ori pe cei fugiți peste Dunare, nu putem ști; ceea ce știm însă cu certitudine, este că Sf. Nechita, predicând creștinismul printre Huni și întărind în doctrina creștina pe Români, a înființat *Episcopia Milcovia* și despre care Iosef Benkö spune că se află între Moldova și Țara Românească, și ca, pentru Hunii cei de curând întorși la credința lui Christos a întemeiat-o (p. 21). Noi mai știm însă și din alte izvoare, că Sf. Episcop Nechita a mai înființat încă și alte patru Mănastiri; credem, deci, că atât *Episcopia Milcoviei* cât și Mănastirile n'au fost înființate numai pentru Huni, ci vor fi fost pentru Români, dar în cari, probabil, erau primiți și Hunii creștini.

Pe lângă Episcopia Milcoviei, noi credem că în Dacia Traiana mai există, în aceste vremuri, încă o alta Episcopie la Constanțiola (Dafnes), și despre care am mai vorbit și cu altă ocasiune. În periodul de care ne ocupam, s'a ținut în Constantinopol al II Sinod ecumenic (381). La acest Sinod a luat parte și Episcopul Reghin al Constanții (Constanțiolei). (Harduin Acta Concil. I, p. 494. Erbiceanu Istoria Mitr., p. XXXII).

§ 4) Theotim, Episcopul Mitropotiei Scythiei, predică Hunilor Evangelia. — Minunile sale.

Pe când Sf. Nechita Remezianul fortifică în credință pe Românii de prin părțile Buzăului de azi, tot în același timp, Teotim Episcopul Mitropoliei Scythiei, predică cuvântul lui Dumnezeu, după mărturia lui Pray ¹⁾, Hunilor.

Dar nu este de admis ca a predicat Hunilor lui Atila, ci acelor fugari din Imperiu, și pe care atât Rua cât și Atila i-au cerut sa-i extradeze.

Sozomen (lib. VII c. 26) spune că Sf. Theotim predică creștinismul nu numai Hunilor fugari din Imperiu, dar și acelor cari treceau Dunărea, spre a face pradaciuni în Scythia; pe aceștia Theotim îi atragea prin daruri și-i convertia la creștinism; uneori mânca la masa cu dânsii.

Intr'una din zile Sf. Theotim, mergând împreună cu mulți companioni pe lângă Dunăre, văd o ceată de Huni, venind spre Tomi. Cei ce însoțeau pe Theotim începură sa-și plângă soarta lor. Sf. Theotim, pogorându-se de pe cal, își făcù rugăciunea, iar barbarii trecură pe lângă dânsii fara sa-i vaza. Fiindcă acest popor făcea dese năvăliri în Scythie, el îi făcù ceva mai blânzi prin darurile sale, prin dulceața caracterului său.

Unul din ei, închipuindu-și că avea multă avere, caută

1) Haec de Theotimo Sozomenus: bonnam Hunnorum partem ejus opera ad fidem Christi traductam praeter Orosium lib. VII c. 41 Hieronimus quoque memorat epistolam ad Laetam. Nam accessiones, quae id temporis ad Ecclesiam factae essent, enumerans, *deposuit pharetras Armenius. inquit, Hunni discunt Psalterium, Scythiae frigora fervent calore fidei* et Baronius ad annum 402 num. 11. „Putamus equidem, inquit. eodem sanctissimo viro autore factum, ut Huni illi, quos S. Hieronymus Christo jam credidisse tradit, ad fidem conversi fuerint, etenim ut eos lucraretur Theotimus, omni officiorum genere eos demereri curasse ex Sozomeno vidimus. Pray in Annalibus Veteribus Hunnorum lib. II. (Petru Maior loc. cit.).

într'o zi a'l face prizonier și, pentru acest sfârșit, rezemându-se de scutul sau, ridică brațul spre a-i arunca o fringhie după gât și a'l târi; însă brațul sau ramase ridicat și nemiscat, până ce tovarașii lui i-au vorbit lui Theotim în favoarea lui, ca să se roage lui Dumnezeu să-l ierte, ceea ce a și făcut. Barbarii de pe țărmul stâng al Dunărei aveau o idee atât de înalta despre dânsul, încât îl numeau „*Divinitatea Românilor*“.

Baronius ne spune, ca Sf. Theotim a predicat creștinismul Hunilor la anul 402 (vezi acest an No. 11).

Progresele făcute printre Huni, atât de Sf. Theotim cât și de Nechita Remezeanul, sunt foarte mari, așa ca Fericitul Ieronim, în epistola către *Leta*, spune ca în vremea aceea „*depusau (Hunii) tolbele săgeților; ei învață aici psaltirea; frigul Scythiei e înfierbântat de căldura credinței*“ (Petru Maior p. 14).

Tot cauzelor acestor progrese se datorește și înființarea Episcopiei Milcoviei. Iosef Benkő zice „ca Sf. Nechita Remezeanul a fondat la Milcov Episcopia Milcoviei, între Moldova și țara Românească de mai târziu, pentru Hunii de curând întorși la credința lui Christos“ (Maior p. 21).

Incidentul cu Episcopul din Marg.

După ce Goții trec Dunărea în Imperiu, alungați de Huni (375), istoricul care ar dori să găsească cel puțin câteva indicii prețioase despre viața bisericească și politică a Romanilor din Dacia Traiană, și pe cari le-am gasit, pe timpul dominațiunii Goților nu le va mai afla, căci de la finele veacului al IV-lea și în tot decursul secolului V-lea este o tăcere absolută.

Un val negru se întinde peste viața bisericească și politică a acestui popor atât de greu încercat; în schimb, despre viața bisericească a Românilor din Scythia și din Illyric, se vorbește prea mult.

Cunoscând aceste întâmplări, este logic să ne întrebăm: a perit oare creștinismul din Dacia Traiana în urma navalirii Hunilor, Slavilor și Avarilor? Raspunsul se poate da negativ. Istoricii din acele vremuri nu se ocupau de soarta creștinismului dintre barbari, de și încercările de creștinare, atât din partea Papalității cât și a Patriarhiei din Constantinopole, cum și din partea ereticilor, n'au fost poate niciodată facute cu mai mult interes ca în acest timp, mai ales de când luptele dintre ambele patriarhate, pentru mărirea puterii teritoriale și pentru *întăietate*, începuse să se accentueze din ce în ce mai mult (vezi certele pentru Illyrie). Raporturile marilor centre creștine cu părțile acestea, adică ale Romei și Bizanțului, denota fără îndoială existența creștinismului în aceste părți locuite neconținut de coloniștii Romani, pentru că vom vedea că, cu toate invaziunile, elementul român trăiește, și la înființarea Principatelor apare cu limba, cu terminologie sa, religioasă bine definită, cu tradițiunile și practicile sale religioase. Și ca dovada că creștinismul a existat la Români, este argumentul filologic, despre care am vorbit și care ne dovedește, până la evidență, că creștinismul românesc este de origine Roman, și pe care îl putem cunoaște și astăzi, cu toată forma hainei sale Orientale în care este îmbrăcat, și ale căruia peripeții le cunoaștem; deci, Românii n'au așteptat nici pe Slavi nici pe Bulgari ca să-i creștineze.

Poporul Roman a trebuit să apuce două căi, la invaziunea Hunilor: unii să emigreze spre munții Carpați — cetațile daruite lor de Dumnezeu, (Xenopol I, p. cit.), — iar cei de pe malul stâng al Dunării, să emigreze în Imperiu. Faptul acesta ni-l dovedește următorul incident dintre Huni și populațiunea românească din dreapta Dunării, cu episcopul din Marg. Faptul se petrece pe la anul 445 și este relatat de retorul Priscus, trimis într-o misiune diplomatică, de către Impăratul Teodosie II, la Atila regele Hunilor.

Din relațiunile lui Priscus se dovedește, că episcopul nostru avea mai mult apucături lumești, de cât sacerdotale. Acest fapt în legătură cu altele (Le Quien I, 1222; Erbicéanu, Ist. Mitrop. XXIII/IV), dovedește încă odata mai mult, că episcopii erau nu numai conducătorii spirituali ai poporului Român, ci mai îndeplineau și rolul de capetenii politice, de unde se explică și calificativul de „*Domnus*“, dat episcopului, calificativ pe care-l păstrează și pâna astazi, dup cum am spus și cu altă ocaziune

Iată relatările lui Priscus :

„Pe timpul când era târg între Scuți (Huni) și Romani, Scuții atacară pe Romani și ucisera pe mulți dintr'ânșii. Romanii trimiseră o deputațiune, ca sa se plângă de luarea castelului și de nepăzirea tratatului. Scuții raspund că ei n'au facut aceasta cu cugetul să declare rasboiu Romanilor, ci ca sa se răsbune de supărarea că : *Episcopul de Marg* a trecut în ținutul lor și a pradat visteriile și mormintele regilor lor ; și dacă Romanii nu le vor da pe *episcop* și pe fugarii lor, cari erau mulți la Romani, după cum s'a stipulat în tratat, ei vor declara rășboiu.

„Romanii, ziceau că aceasta nu este adevărat ; Scutii din contră le întăriă, și așa nu se învoira ca sa judece cauza pentru care eră dispută, ci se apucara de rasboiu. Drept aceea, trecând Dunarea, facura multă paguba cetăților cari erau pe lângă ripa Dunării și, între altele, luara Viminaciul (azi Custolați, în Serbia), cetate a Moesilor din Illyric. În împrejurările acestea se aflau mulți cari opinau, că, ar fi mult mai bine sa dea pe episcop în mâinile barbarilor, de cât să sufere pentru un singur om tot statul Roman, punându-se în pericol de resbel. Episcopul, înțelegând că vor să-l dea, fugi într'o noapte la vrăjmasi, fără știrea nimăru, și făgadui acelora (Scuților), ca dacă regii lor vor fi liberali către dânsul, el le va da cetatea. Scuții îi făgăduira în toate chipurile că-l vor recompensă, daca va realiză cele spuse de dânsul. Și astfel, dându-și mâinile și întarindu-și făga-

duințele de amândoua părțile cu jurământ, Episcopul se întoarse în ținuturile Romanilor cu mare mulțime de barbari și, ajungând aproape de cetate, ascunse pe barbari în rîpa cea de dincolo iar el intră în cetate și, într-o noapte, dând semnal, introduse pe barbari în cetate și o dete în mâinile lor“ (Mag. ist. III, p. 99—103; Erbiceanu, Istoria Mitr. p. XIII; Petru Maior, Ist. Bis. Rom., p. 10; Euseb. Popovici, op. cit. p. 64—68).

Al doilea episod. — Episcopul de atunci al Sirmiiului, văzând ca Hunii fac progres cucerind cetățile Romane, și având un amic de origina roman, numit Constantin, care era secretarul lui Atila, îi încredință acestuia mai multe vase de aur, din biserica sa, rugându-l ca la caz când vor veni să-l facă sclav pe el împreună cu alți creștini, cu prețul acelor vase să-i rescumpere din sclavie. Dar episcopul a murit la luarea orașului (care a avut loc între anii 433—450) și Constantin ducându-se la Roma, vîndu aceste vase unui argintar numit Silvan, pentru o sumă de bani. Regii Hunilor, Bleda și Atila, cerura dela Valentinian III, Imperatorul din Occident, să le predea pe Silvan, care a ascuns un tesaur ce se cuvenia lor ca cuceritori ai orașului; contrar, ei sunt gata a declara războiu. Valentinian nu voi să le predea pe Silvan, pentru că era nevinovat, și, în urma refuzului de a primi prețul vaselor în locul lui Silvan, Regii Hunilor declarara războiu lui Valentinian III (Eusebiu Popovici, op. cit.).

În tot timpul invasiunilor barbare, Episcopii au fost nu numai conducători sufletești ai poporului Român, ci și conducători politici, în unire cu batrânii poporului.

În urma succesarilor repurtate de Huni în Imperiul din Occident, după dărîmarea Sirmiiului — despre care am amintit în episodul al II-lea, — capitala Prefecturii dela Sirmiu s'a strămutat la Tesalonic. Din aceasta cauză Biserica Daciei Traiane, care depindea de Sirmiu, va depinde de aici

înainte de Tesalonic. Iar după canonul al XXVIII al Sino-
dului IV ecumenic din Chalcedon, va depinde de Constan-
tinopole, după cum vom vedea cu alta ocaziune.

D) **Pozițiunea Bisericei din Dacia Traiană** **față de marile centre religioase ale lumii creștine.**

Înainte de a arăta pozițiunea Bisericei Românilor, față de marile centre religioase ale lumii creștine, să aratăm ce se înțelege în biserică prin autocefalie. Aceasta expresiune, de origina greaca, este compusă din doua cuvinte: din $\alpha\upsilon\tau\omicron\varsigma$ și $\kappa\epsilon\phi\alpha\lambda\eta$ — independent, neatârnat. Aceasta independența ori neatârnat, nu constituie acea separațiune definitivă, care se observă la pozițiunea politică a deosibitelor state independente între dănele, și cari sunt libere ori nu a întreținea legături de prietenie ori de interese cu cutare ori cutare stat. Nu, în cestiunea ce ne preocupa, sensul cuvântului autonomie, neatârnat, ori mai propriu vorbind autocefalie, în sensul strict bisericesc, este aci mai mitigat, mai lin, mai restrâns decât înțelesul etimologic, mai conform cu spiritul creștin; ca să precizăm mai bine situațiunea unei biserici autocefale, vom spune că se aseamănă cu datoriile pe care le au fii căsătoriți și deplini stăpâni pe acțiunile lor, către părinții lor. Tot așa și Biserica ortodoxă, *este un fel de confederațiune*; de exemplu: nu putem spune că biserica Română, rusească, grecească ori sârbească, constituie biserica ortodoxă, fiecare în particular, fără o legătură frățească între ele. Dacă observăm o confederațiune politică, vedem ca fiecare țară în parte, sau canton, cum este și Elveția, își are deplina sa autonomie, fără a rupe cu aceasta acea legătură generală care se respectă și de unii și de alții, și care fac tăria lor. Tot așa este și cu Biserica ortodoxă (Bis. ort. Rom. IX p. 960).

Biserica Română ortodoxă este autonoma, adică să guver-

neaza singura, dupa canoanele și legile sale, fara ca Patriarhia sa aiba vreun amestec direct sau indirect în afacerile ei; tot asemenea și bisericile: rusească, grecească, etc.. Totuși, atât Biserica Română cât și celelalte, trebuie sa pastreze acea legătură de dragoste frățeasca a unei biserici cu alta, și toate cu biserica ecumenica, care fac unitatea ortodoxismului; ele trebuie sa păstreze unitatea dogmelor, a caror reprezentantă, autorizată de canoane, este Biserica ecumenică a Răsăritului, cu Biserica ortodoxă, act formulat și prin articolul 9 din simbolul credinței: „*cred într'una sinodică și apostolică biserică*“. Aceasta este dogma care ne spune ca trebuie să pastrăm unitatea dogmatica în Biserica ecumenica, cu Biserica Răsăritului; și ori care Biserica ar rupe aceste legături, este considerată ca schismatică, cum bunăoară este astazi Biserica Bulgară. Numai în acest sens Biserica Românilor din Dacia Traiană a stat în raporturi de dependență cu marile centre religioase ale lumii creștine, dupa cum vom vedea, mai întâiu cu Roma iar mai apoi cu Bizanțul.

Bisericile particulare — în baza canoanelor elaborate de Sinoadele ecumenice și locale, — au stabilit între bisericile diferitelor țari, raporturi de reciprocitate dela egal la egal, s'au raporturi de dependență dela inferior la superior, și pe care le putem compară cu acelea raporturi dintre muma și fică; Biserica Daciei Traiane, ca fică a marei Biserici din Roma, a păstrat față de muma ei legitimă dela început și până la anul 451, raporturile de dependență, mai întâiu direct cu dânsa ca una ce-i a dat naștere, iar mai apoi indirect prin cea a Sirmiului, Sardicei, etc. Despre aceasta, marturisesc mai mulți autori bizantini și anume: Zonara în comentariul can. 5 al Sinodului din Sardica (Παγγη III pag. 241); Dositeiu, Patriarhul Ierusalimului (cart. III, cap. XVIII § 15); iar dintre Români, Ghen. Enaceanu Creștinismul în Dacia, (Bis. ort. Rom. I, Nota de sub pag. 573). Un lucru însă trebuie sa mărturisim, că în Biserica Daciei Traiane, pâna la Constantin cel Mare, nu poate fi vorba

de o Biserica ca autoritate constituită (Onciul, orig. Princip. pag....), ei este numai o societate tolerată și adese ori persecutată, care caută să se ascundă de ochiul vigilent al administrațiunii romane păgâne, care jurase desființarea ei, nu numai în Dacia ei și în restul Impărăției Romane. Numai dela Constantin cel Mare, când creștinismul a fost recunoscut ca religiune de stat, Biserica a putut să procedă liniștită la organizațiunea ei și să se așeze pe bazele pe care se află astăzi.

În tot acest timp, Biserica Romei, prin misionarii ei trimiși în Dacia printre coloniști, a lucrat ca și aiurea, mai întâiu ca arhitect și apoi ca simplu lucrător; mai întâiu singură, și după aceea aproape singură; acești sfinți misionari, necunoscuți nouă astăzi, au întărit sentimentul creștinesc al coloniștilor, le-au inspirat resignațiunea în timpul marilor persecuțiuni, le-au insuflat răbdarea și dulceața, blândețea și umilința; iau deprins cu răbdarea în timpul năvălirilor barbare, iau strins pe toți în jurul acestei mântuitoare doctrine, susținută prin devotamentul șefilor și ascultarea credincioșilor, unica capabilă de a rezista sub valurile de barbari, pe cari Imperiul Roman — cazut sub propriile-i ruini — nu mai era în stare să le puna stavilă. Societatea românească calauzită prin disciplină și legi, a fost neconținut susținută prin devotamentul clerului său, care la rândul ei era ascultat de credincioșii sai. În acest timp s'a fiert — ca să nu mă exprim altfel — limba românească și s'au cristalizat terminologia bisericească cu însemnările ce i le reprezentau și care — întru cât privește partea fundamentală — este absolut numai de origine latină (Xenopol I p. 89), și cu care ne mândrim astăzi. În lipsa documentelor și inscripțiunilor pozitive, terminologia noastră bisericească spune lumii, clar, că Românii nu sunt creștinați nici de Bizanți, nici de Goți, nici de Bulgari, ci: că ei au fost aduși aici creștini din Roma (Bis. ort. Rom. I 579, 580, 589), cu legendele lor despre *Sf. Petrea*, cu colindele despre Larii lor,

din care cel mai însemnat este *acel Mare Lar și Domn din Cer*, Iisus Christos (Ion al lui G. Sbierea, vezi orig. colindele Rom.), și pe cari moșii și strămoșii noștri ni le-au transmis aceste sacre depozite, din generațiune în generațiune, prin negura veacurilor, pâna când au ajuns la noi intacte și curate, caci Romanii au pastrat credința, datinele, moravurile și practicele religioase, mai curate și mai bine decât toate națiunile surori de viața latină.

Acestea spuse, dau un drept Patriarhiei din Roma asupra dependenței eclesiastice a Bisericii Românilor din Dacia Traiana și cu atât mai mult, cu cât Illyricul Oriental cade în jurisdicțiunea ei. (Bis. ort. Rom. I 580).

Cât timp Românilor le-au stat prin putința, ei au fost consecinți și supuși scaunului patriarhal de creștinare al lor (Ibid. I p. 583), de oarece politicește, Dacia Traiană, făcea parte din Prefectura Illyricului (vechiu), (C. Erbiceanu op. cit. p. XXXVI), capitala Sirmiu (azi Mitrovatz în Serbia) și, de oarece fiecare provincie civilă a servit, dela începutul creștinismului, și de diviziune eclesiastică, (Mag. Ist. III p. 104, (Le Quien II p. 19—20) se recunoștea ca Mitropolie, ori Archiepiscopie, capitala întregii provincii civile și prin aceasta Românii depindeau bisericește indirect de Roma. Această dependența, mai cu seamă după anul 270, adică după ce Dacia Traiană a fost ocupată de Goți, nu putem ști dacă a mai avut relațiuni bisericești cu vechea metropola a Sirmii, ei mai mult înclinăm către credința că ea a devenit autocefală, de drept prin ruperea materială a Daciei Traiane de legăturile care o uniau cu Imperiul Roman, iar prin invasiunile barbarilor, ruperea aceasta devine și de fapt.

A stabili ceva pozitiv în aceasta privința, mai cu seamă în timpul persecuțiunilor, este imposibil până la anul 325. Dela aceasta data, situațiunea intereclesiastică a Bisericii Daciei Traiane cu centrele mari, începe să se clarifice puțin câte puțin.

Un fapt însă, care este mai pe sus de orice îndoială, rezida ca până la 451, adică până la Sinodul al IV ecumenic din Chalcedon, Biserica Daciei Traiane, deși autocefală, trebuie să fi întreținut — după putințe — relațiuni neîntrerupte cu Roma, fie direct, fie indirect, în care timp s'a cristalizat — ca să mă exprim astfel — terminologia noastră bisericească, care, după cum am văzut, este de origine curat latină.

Origina autocefaliei Bisericilor o găsim, de altfel, în canoanele apostolice, care au avut mai mult succes în Bisericile din părțile Orientului creștin, și anume: în canonul 37 al Sfinților Apostoli, de care s'au folosit și Romanii în aceste timpuri, și care canon glasuește: „*Episcopul fiecărui neam se cuvine a cunoaște pe cel întâiu dintre dânsii și a-l socoti pe el de cap.*” (Vezi și Tromp. Carpaților din ¹⁶/₂₈ Sept. 1865 an. I (3) No. 52, p. 369).

Din rostirea acestui canon, reiese — pe deoparte — despartirea Bisericii fiice de Roma, muma sa, iar pe de alta naționalizarea Bisericii, care are o notă caracteristică pentru fiecare popor în parte; de ex.: Grecul știe că e ortodox și se mândrește cu ortodoxia sa, și-i place să susțină și să creadă într'un ortodoxim grecesc. Tot asemenea Rușii, Sârbii și Bulgarii. Românul, nu mai puțin ca ceilalți, spune că este ortodox și prin aceasta el înțelege o ortodoxie românească, deosebită de ortodoxia grecească, rusească, bulgărească ori sârbească. Prin aceasta nu voim să arătăm că Românul s'ar abate dela simbolică Bisericii, care-i comuna tuturor popoarelor ortodoxe; nu, ci numai naționalizarea, ori punerea în practică a religiunii ortodoxe, care se acomodează minunat cu temperamentul popoarelor, sau mai propriu vorbind, cu temperamentul fiecărui popor, de unde rezultă deosebirile practice și locale-naționale, fără ca prin aceasta să înceteze un popor de a fi ortodox. Am avut și avem ortodoxismul nostru național, care ne-a scă-

pat de multe contopiri și amestecuri, și ne a pastrat limba și obiceiurile noastre stramoșești.

Toemai pentru aceste motive, în cursul vieții și istoriei noastre politice, stramoșii noștri au luptat pentru ortodoxia noastră românească, nu numai în contra papalității, dar chiar și în contra Patriarhiei din Constantinopole, de câteori au cautat să aduca o stirbire prerogativelor ortodoxismului nostru național. Tot pentru aceste motive am luptat contra Luteranilor și Calvinilor de mai târziu, când s'au încercat, prin ingerințele popoarelor papistașe și protestante, a ne schimba ortodoxia noastră. (C. Erbiceanu op. cit. p. XXXVIII cf. Tromp. Carpaților foaia cit.).

Deci, până la Sinodul I ecumenic, Biserica Daciei Traiane și-a pastrat independența sa; dar chiar autocefală de ar fi o Biserica, trebuie să recunoască o autoritate spirituală superioară, care să fie reprezentată unității dogmatice, care iarăși, în aceste timpuri, nu poate fi alta decât Roma, prin Archiepiscopatul Vechiului Illyric, de care depindea în parte și politicește o parte a Daciei Traiane până la Olt; iar Țara Românească, dela Rasărit de Olt până la Nistru, facea parte sub raportul administrativ, cum și sub cel bisericesc, de Moesia interioară (Tocilescu, Mon. Sculpt. pag. 26).

Cu ocaziunea diviziunii Imperiului Roman de către Constantin cel Mare, și după ce acesta învinge pe Goți făcându-și *federatii* ¹⁾, Goția (Dacia Traiană) este alipită politicește la diecesa Traciei, după marturia lui Le Quien (I 1098).

La Sinodul I-ii ecumenic din Niceea s'a înființat și Eparchia Goției, adică pentru toți creștinii câți se aflau în țările cucerite. Eparchia Goției a fost pusă sub jurisdicțiune

1) În Panegiricul atribuit lui Eunomius (an. 296) și referitor la Const. Clorus ne autoriza a susține că întreaga Dacie Traiană fusese restituită Imperiului. Partho ultra Tigrim reducto, *Dacia restituta, porrectis usque ad Danubii caput Germaniae, Ractiaëque limitibus* (Tocilescu op. cit. pag. 184).

nea Arhiepiscopiei din Scythia, al cărui Mitropolit își avea reședința la Tomi. (Constanța).

Prin urmare, nu trebuie să ne mire că o parte din bisericile țării românești au recunoscut supremația Episcopului mitropolitan din Tomi, chiar și atunci când Scythia, sub raportul administrației, făcea și ea parte din Morsia inferioară (Tomis sive Tomi, urbs olim Myssiæ inferiores (Martirolog Roman p. 231), iar sub Constantin alipită la diecesa Traciei (Le Quien I 1098). Acest fapt este confirmat și de marele scriitor și teolog rus, Macarie, Mitropolitul Moscovei, când ne spune că Eparchia episcopilor din Tomi se întindea și pe laturea din stânga Dunărei și cuprindea în sine Basarabia și o parte din Moldova și Valahia până la Olt, unde se grămădeau popoarele barbare, împrejurare care făcea dificilă organizațiunea solidă a bisericilor din aceste părți (Gh. Enăceanu, Crest. în Dacia p. 46 Bis. ort. Rom. IX p. 790). Românii din aceste regiuni își avea centrul administrativ-bisericesc la Tomi, reședința arhiepiscopilor Scythiei.

Cât privește însă despre partea Daciei Traiane cu aproximațiune: Transilvania, Bucovina, Banatul și o parte a Valahiei, cum și a Daciei Aureliane, cari erau sub jurisdicțiunea Arhiepiscopatului din Sirmiu până la 450, iar mai pe urmă a Tesalonicului, nu putem împărtăși cestiunea în întregul ei, de oare ce la anul 451 se hotărește, prin canonul XXVIII al Sinodului IV din Chalcedon, că Dacia Traiană este pusă de Sinod sub jurisdicțiunea Patriarhului din Constantinopol (Le Quien I 1098); canonul nu se aplica însă decât după anul 885, cel puțin pentru regiunile de mai sus.

Românii ne fiind constituiți în stat, din cauză invaziunilor barbare, Bisericeile Daciei Traiane recunoștea autoritatea spirituală a episcopilor din dreapta Dunării, a celor mai apropiați de dânșii.

a) **Autocefalia Bisericii din Goția (Daciei Traiane).**
(după Bingham).

Am văzut, ca o parte din Biserica Daciei Traiane, erà sub jurisdicțiunea Archiepiscopatului din Tomi, iar cealaltă parte sub a celui din Sirmiu. Pozițiunea pe care o ocupă Biserica din ambele părți, fața de Metropolele lor, erà aceea a unor biserici autocefale. Centrele, unde își aveau reședința Episcopii Români, trebuie să fi fost pentru Dacia Australa (Mon. Sculpt. p. 180) *Constantiola* sau *Daphnes*, oraș situat, după D-l Tocilescu, la Gura Argeșului, în dreptul Turtucaeii de astăzi, cel puțin pâna la invaziunea Hunilor (376).

Iar pentru Transilvania erà Sarmizegetuza (Joseph Bingham *Origines sive antiquitates*, (traducere din limba engleza în latină de Grischovius în 1727 la Halae tom. III pp. 501—502).

Bingham — savantul preot anglican — după ce ne arată toate bisericile din lumea veche creștină, supuse atât Papii cât și Patriarhilor Orientului, ne spune ca sunt 41 de biserici *autocefale*, dintre care Biserica Scythiei este a doua; proba autoritatea de care se bucură ea în antichitatea creștină. Mai departe ne spune că mai sunt încă 16 Mitropolii, între care se află și Mitropolia Goției; toate acestea în *notitia Bodleiana*, *autocephali dicuntur*; în *Leunclavio* *Metropolitanorum sedibus accensentur...* Unde facile ad colligendum est, *archiepiscopos et autocefalos tunc temporis metropolitanos quosdam titulares fuisse, privilegio juris proprii gaudentes, tametsi nullum suffraganeum sibi subiectum habentes* (Ibid. p. 571).

Așa dar, *originum ecclesiasticarum notitia episcopatum Leonis Sapientis cum aliis collatae*, ne arată ca în Goția erà o Archiepiscopie autocefală; textul este categoric și nu lasă

nici cea mai mică umbră de îndoială despre vechimea autocefaliei Bisericii primitive românești, între anii 270—376.

Oricare biserică, deși autocefală, ea trebuie să aibă o altă metropolă mai veche decât dânsa și pe care sa o recunoască ca soră mai mare, iar în cazul nostru ea mumă legitimă, și aceasta nu eră alta decât tot Roma cea Bătrână, care aveă sub jurisdicțiunea sa întregul Illyric Oriental, în cuprinsul caruia intră și *Dacia Antiqua* (Bingham op. cit. III, p. 501). Astfel, după ce spune ca în diecesa *Daciei Mediteranee* sunt cinci provincii, care se întind până la Dunare, adaugă :

Afara de aceste cinci provincii ale diecesei *Daciei Mediteranee*, la Miază-zi de țarmul drept al Dunarei se mai află o alta (*Dacie*) la Nord de Danubiu, ale carei limite sunt în afară de Imperiul Roman, numita *Dacia Antiqua*, et *Gothia*, din timpul când Goții s'au stabilit într'ânsa. „Epiphanius, vorbind de un oarecare episcop Silvan, ne spune că „*Gothia* se află dincolo de *Scythia*; de unde se vede ca „are dreptate Holstenius, când spune, „ca țara care atunci „se numea *Gothia*, azi se numește *Valahia* sau *Transilvania* și care, în adevăr, se zice că ar fi avut mai multe catedre episcopale.... La *Sarmisegetuza* ar fi fost metropolia „acestor episcopi, dupa cum crede *Carolus a Sancto Paulo*, și „pe care *Ptolomeu* o numește capitala acestor țări. Și „aceasta se crede a fi acelaș oraș, de care amintește *notiția* „Imparatului Leon. Pe această (provincie), *Leunclavius* o „numește *Gothia*, și acest arhiepiscopat se crede că este „*autocefal*“, ¹⁾ (Bingham op. cit. III, p. 501).

1) Bingham ne dă tabloul a 41 catedrale mitropolitane autocefale, în *Notiția* lui *Iacobum Goar*, mai sunt încă 16, între care și *Mitropolia Gothiei*. Nici una din aceste 16, care în *Notiția* *Bodleiana* se zic autocefale, în *Leunclaviu* sunt dat ca mitropolii. „Unde facile ad Colligendum est, arhiepiscopus et autocephalos tunc temporis metropolitanos quosdam titulares fuisse, privilegio iuris proprii gaudentes, tametsi nulum sufraganeum sibi subiectum habentas“.

**b) Autocefalia Bisericii Daciei Traiane,
după alți autori.**

Englezul Bingham, vorbește în mod generic despre autocefalia Mitropoliei Gothiei. Eparhia Gothiei, pe timpul Sinodului I ecumenic din Niceea, eră vastă; după Sozomen, cuprindea Gothia (Dacia Traiană) și până în Crimeia și, probabil și Panonia superioară, în care se coprindea și țările transcarpatine, judecând după iscaliturile episcopilor Gothiei și Panoniei în protocoalele Sinodului I ecumenic (Harduin I, 319—320). După datele de care dispunem, nu putem preciza, istoricește, aceste împrejurări. Toți câți s'au ocupat de această cestiune nu tratează cestiunea autocefaliei de cât dela 451 încoace. Chrisant Notana, Patriarchul Ierusalimului, în a sa lucrare *Συνταγματικόν* — Constituțiune, crede ca Biserica Română ar fi atârnat, din cele mai vechi timpuri, de Patriarchia din Constantinopol (Bis. Ort. Rom. I 570). Această parere a fost susținută și de marele Mitropolit al Romanilor ortodocși din Transilvania, Șaguna, în a sa lucrare *Istoria Bisericii ortodoxe răsăritene universală* (II p. 61—62, Sibiu 1860), unde zice: „avem dovada și în acea privința, ca Românii din timpurile cele mai vechi au fost creștini, și s'au ținut de Patriarchia din Constantinopol. Aceasta dovadă se află în Epistola Sf. Ion Gură de Aur, Patriarchul din Constantinople, către văduva Olimpiada, (Const. Erbiceanu. Ulfila p. 21). Acest Unila (397—405), despre care vorbește marele Ierarh al lumii, Sf. Ion Gură de Aur, după opiniunea lui Besel, a fost episcop al Ostrogoților, al caror regat era, în aceste vremuri, între imperiul de Apus și cel de Răsărit, și nu al Visigoților. Cu modul acesta, Unilă și succesorul lui au avut reședința episcopală prin Bulgaria de astăzi, adică pe lângă Adrianopol, unde Ostrogoții, după invaziunea Hunilor (376—377) au trecut spre a-și cauta locuință (I. M. Mol-

dovanu, Spicuri în „Istoria Bisericească a Românilor“, p. 64 — 66; cf. Bis. ort. Rom. IX, 784; cf. Enăceanu, Creşt. în Dacia, p. 37).

Nu-i mai puţin adevărat că Românii, înca de pe timpul lui Constantin cel Mare şi Sinodului întâiu ecumenic din Niceea, au început a înclina mai mult spre Biserica Orientală, şi a se îndepărta din ce în ce mai mult de Roma. Sunt numeroase cauzele care au contribuit la această despărţire fatală Bisericii Române de muma ei Roma cea veche, dar cele mai principale au fost : *a)* alipirea Bisericii Române la Patriarchia din Constantinopole prin canonul 28 al Sinodului IV ecum. din Chalcedon; *b)* Invaziunile Barbarilor şi strămutarea Prefecturii de la Sirmiu la Tesalonic; *c)* Înfiinţarea Justinianei Prime; *d)* Abaterca Bisericii Romane de la vechile tradiţiuni ale Bisericii ecumenice; şi în fine *e)* Cea mai hotărâtoare din toate a fost creştinarea Bulgarilor (855).

Profesorul Eusebiu Popovici (op. cit. p. 69) aprofundează cestiunea mai mult ca Şaguna; el ne spune, că din edictul (Novela XI) dat de Justinian, în favoarea Justinianei prime, se constata că până atunci Dacia Traiana aparţinea Illyricului, iar Eppi Daciei Traiane, sub jurisdicţiunea Eppilor din Sirmiu. Dar, după dărâmarea lui de Huni (445 — 450) şi până la anul 535, de sigur sub jurisdicţiunea arhiepiscopului din Tesalonic, care la un sinod a reprezentat pe toţi episcopii cetăţilor Daciei, subscriind în numele lor. Numai pe timpul Sinodului IV ecumenic (451), adică îndată după dărâmarea Sirmului de Huni, Românii din Dacia Traiana, neavând nici un centru ecleziastic, caci în baza can. 28 al acestui Sinod li se herotonea Eppi de Patriarchia din Constantinopol, iar canonul menţionat recunoştea ca cei hirotoniţi să fie consideraţi ca hirotoniţi canoniceşte; o asemenea situaţiune eră datorită existenţei lor între barbari (Euseb. Popovici, op. cit. p. 63).

D-l Profesor Dr. Drag. Demetrescu, se pare ca impar-

tăsește cel puțin în parte opiniunea profesorului bucovinean, când vorbește de raporturile care au existat între Bizanț, acel mare centru creștin, cu părțile de dincoace de Dunare (p. 67).

De la anul 451, adică de la Sinodul din Chalcedon, se poate vedea mai clar situațiunea de dependență a Bisericei Românilor de Patriarchia Constantinopolitană, căci în canon. XXVIII al acestui Sinod, și după interpretațiunile la care s'a pretat acest canou, ne prezintă un material foarte bogat, pe de-o parte pentru creștinismul în Dacia, iar pe de alta, ca el ne prezintă și posibilitatea de a putea urmări și raporturile interclesiastice ale Bisericei Românilor cu celelalte biserici (Ghenad. En., Cres. în Dacia, Bis. ort. Rom., an. I pe 1875 p. 588).

În rezumat putem spune, că bisericile Daciei Traiane au atârnat, în cele spirituale, mai întâiu parte de Scythia, parte de Sirmiu, apoi de Sardica, de Tasalonic și în urmă de Justiniana prima, cu care încheem periodul ce ne preocupă.

BISERICA SCYTHIEI.

325 — 450 după Christ.

CAP. XXIII.

Episcopii Mitropoliei Scythiei.

Considerațiuni generale.

Studiul societății timpurilor de decadență al Imperiului Roman, în cele mai amănunțite ale sale detalii, ne face să vedem că răspândirea creștinismului se făcea cu atâta putere, încât Romanii, — ei însuși, — națiunea cea mai puternică și cea mai luminată din Univers, au renunțat la vechile lor privilegii, la averile lor, cu toate avantajele temporale ce le ofereă înaltele lor situațiuni sociale, au abandonat cauza păgână și au îmbrățișat pe cea creștină; s’au lepădat de credințele vechi și de plăcerile ce le însoțeau; din mândri ei devin umili, din bogați săraci, din nobili trec în numărul oamenilor de rînd, din desfrînați și nesățioși devin modele de virtute și înfrînare evanghelică. Prin creștinism se produce o puternică reacțiune, căci doctrina creștinismului străbate societatea Romana în toate direcțiunile ei.

Dar tocmai această transformare contribuă, pe nesimțite, la subminarea bazelor fundamentale ale Imperiului; căci prin creștinism eră amenințat să se prabusească Imperiul, ceea ce s’a și întîmplat mai târziu. Iar pe ruinele lui se

ridica republica creștină, pusă pe alte baze, condusă de alte legi, cu menirea unei noi organizațiuni sociale, cu principii de echitate, cu precepte de caritate și de indulgență.

Influența acestui sentiment contribuia și asupra barbarilor, a menține fidelitatea tratatelor, a moderă ororile războiului și rigorile cuceririlor, etc. etc.

Toate aceste frumoase rezultate se datoresc clerului, care a lucrat mai întâiu ca arhitect și mai apoi ca simplu lucrător; la început singur și mai apoi aproape singur, bazat pe devotamentul șefilor și susținut de credința credincioșilor.

Că Evangelia a patruns foarte de timpuriu în Tomi, este mai pe sus de orice îndoială, căci Ap. Andreiu, plantând aci primele semințe ale creștinismului, a fost neconținut alimentate și fortificate prin relațiunile comerciale ale diferitelor colonii grecești, căci comerțul a fost unul din mijloacele cele mai eficace pentru răspândirea ideilor creștine; relațiunile comerciale dintre porturile Scythiei erau foarte frecvente cu porturile Asiei Mici, Bithiniei și Macedoniei, în care doctrina creștină fusese predicată cu mult succes de către Ap. Pavel, și în care țări, după mărturia lui Pliniu cel Tânăr, creștinii erau foarte mulți. „*Multi (crestini) enim omnis aetatis, omnis ordinis, utrinque sexus etiam, vocantur in periculum et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagato est: quae videtur sisti et corrigi posse...*” (C. Pliniu, C. Secundi, Consules Panegyricus N. Trajano, Augusto dictus ed. V. Bétoland, Paris, Hachet, 1845, p. 175—176, epist. 97).

Scythia, ca provincie limitrofă, a primit după declararea ei de provincie imperială, numeroase cohorte și legiuni romane, pentru paza graniței dela Dunărea de jos, rânduite dealungul aceluia „*limes Scythicus*” contra barbarilor. (Notitia Dignitatum edit. Bœking II, p. 98 și 101); aceste legiuni erau pline de creștini, ca și cele din Dacia.

Primii episcopi ai Scythiei.

I. — EPISCOPUL EVANGELICUS.

Martirii Epictet și Action.

Comunitatea creștină din Scythia eră destul de mare, în timpul primelor persecuțiuni, și ca dovada despre aceasta este că creștinii, înspăimântați de teroarea persecuțiunilor, își căutau scăparea în vecina Gothie (Dacia Traiană), mai cu seamă în timpul persecuțiunilor contra creștinilor de sub Dioclețian, (Acta SS. II, pe Aprilie, p. 87).

Dela Sf. Ap. Andreiu și discipulii săi Inn, Pinn și Rimm, pe cari i-au lăsat ca urmași ai lui direcți, să predice creștinismul nu numai în Scythia ci și în Dacia lui Decebal, nu mai cunoaștem un predicator care să se fi dedat exclusiv la predica Evangheliei în Scythia; dar, lipsa lor nu trebuie să ne conducă a conchide la neexistența lor, avându-se în vedere crudele persecuțiuni ale Administrației Romane provinciale contra creștinilor. Și oare Tertulian nu spune în scrierea sa contra Iudeilor, unde enumăra țările și popoarele cari au crezut în Christos și la care domnește numele Lui? Intre acele popoare sunt numiți și *Scythii*, alături de *Daci* și *Sarmați*.

Faptul cum că în Scythia există o puternica comunitate creștină, unde trebuie să fi existat și o ierarhie, pe care vitrigia vremurilor nu ne-au transmis-o, este și cazul nu mai puțin demn de a fi amintit și care ne oferă o nouă și neprețuită dovada despre adâncă vechime a Bisericei Scythice și despre timpuria creștinare a Scythiei, cu cei doi creștini *Epictet* și *Action*, cari au căutat un refugiu acolo. Din viața numiților sfinți aflăm că biserica Scythiei eră dejă organizata pe timpul lui Dioclețian. Evangelicus, Diocletiano im-

peratori Scytharum episcopus fuisse fertur (Le Quien I, 1211, Vita Patrum I 218).

Actele corespunzătoare, cari sunt într'adevăr foarte amănunțite dupa Bolandiști (8 Iulie), și cari lucrări fiind supuse criticei (*Acta SS. II pe Iulie p. 538—551*), istorisesc ca preotul Epictet, originar din Orient, a convertit între mulți alții și pe tânărul Action. De teama părinților săi, acesta fugi cu învațatorul sau în Scythia, unde se stabili la amândoi în orașul Almiridensilor (Babadag), și acolo convertira la creștinism pe mulți păgâni, prin semnele și minunile ce faceau. Mai târziu, în anul 290, fură acuzați ca făcatori de rele și vrăjitori, ca unii ce au îndepărtat pe mulți dela credința în zei, și din această cauză fură decapitați, după ce au suferit multe și îngrozitoare chinuri. Pe când se aflau ei amândoi aruncați în închisoare, sosiră la Almiridi, în Scythia, și părinții lui Action. Aci adaugă tradițiunea, că atunci eră ca *Episcop al Scythiei și mai întâiu șezător în Scaun, al Sfintei Biserici al lui Dumnezeu, fericitul Evangelic* (cujus provinciae tunc Pontifex et sanctorum ecclesiarum praepositus sanctissimus Evangelicus habebatur (Le Quien I 1212).

Acesta este primul Episcop de care amintește istoricii dela Sf. Apostol Andrei și discipolii lui.

Acest Episcop veni la *Almîrida*¹⁾, unde între alții, boteza pe părinții lui Action. Pe lângă Episcop mai întâlnim și un preot anume *Bonas*. Ne aflăm deci în anul 290 și în fața primului Episcop, cunoscut nouă în provincia Scythia (Rosweid Vitae Patrum, Antverpen 1615 p. 211—224 apud. Netzhamer op. cit.).

1) Orașul Almiridi este evident Halmyris, situat în apropiere de Delta Dunărei, spre Sud de Brațul Sf. Gheorghe, lângă Lacul Sărat cu același nume și anume orașul *Babadag*. D-l Netzhamer, ne dă prețioase amănunte istorice despre Halmyris în a sa interesantă lucrare și foarte prețioasă pentru Istoria vechei Scythii (Dobrogei).

II. — EPISCOPUL PHILIUS.

Al doilea Episcop al Scythiei, până la Sinodul ecumenic din Nicheea, este Philius; această mențiune nu este sigură întru cât privește numele, caci unele martirologii îl numește *Philius*, iar altele *Titus*. În Martirologiul lui Beda, la 3 Ianuarie, citim: „In Tomis Natalis S. Filii (Philii), qui fert alea tormenta *in mare mersus*“; iar în Martirologiul lui Raban se citește: „*In Tomis civitate natalis sancti Titus episcopi*, qui sub Licinio, inter tyrones comprehensus quin nollet militare, casus ad mortem, carcere mancipatus, misus in cippo est, donec relatione, esset responsum demersoque in mare, delato corpore ejus in littore à religiosissimis viris deperitum est în vila Amandi religiosi viri, ubi fiunt acurationes magnæ“.

Iar Le Quien (I 1212) adauga: „Verum quæ apud Bedam de Filio et apud Usuardum, Diogeni Martyri, quem Beda, Teogenem Vocat... sed et Diogenem Cyzici in Hellesponto martyrio sanctum subdit Menæa die eadem 2 Ianuarii, Teogenem, Parii in Helesponto martyrens occubuisse perinde perhibent“.

În tot cazul, Episcopul Filius, Philius sau Titus, a suferit martiriul sub Licinius, și moare ca Episcop creștin pe la anul 313, nevoind să lupte alături cu Licinius, cel mai neîmpăcat vrajmaș al creștinătății. Calitatea de sacerdote creștin nu-i permitea să ducă creștinătatea Scythiei cu el și să o îndemne a lupta sub Licinius, tocmai atunci când acesta avea de luptat contra lui Constantin cel Mare, care înclină mai mult către creștinism decât către păgânism.

Episcopul martir a preferat să fie luat și escortat de tironi (soldați) și aruncat în închisoare, apoi înecat în mare, iar moaștele sale au fost pescuite de către creștinii pioși și depuse în orașul Amandi, unde creștinătatea locală i-a adus cele mai mari onoruri. Astfel își sfârșește viața acest sublim bărbat. Martirologiile, ca și Le Quien, nu ne dau alte amănunte despre activitatea sa ca Episcop al Scythiei.

III. — EPISCOPUL TEOFIL AL GOTHIEI și Sinod I ecumenic (325)

Constantin cel Mare, ridicând cu sine pe tron religiunea creștină, Scythia dobândește o nouă fisionomie; prin diviziunea Imperiului Roman în patru prefecturi, Scythia este alipită la diocesa Traciei, ca a cincea provincie. (Le Quien I 1211 12).

Cu ocaziunea schismei lui Arie, Sinodul I ecumenic fiind convocat de Imperator, Episcopii întregii lumi creștine sunt convocați la acest Sinod, pentru aplanarea marelui schisme care avusese ca consecință diviziunea întregii lumi creștine în două tabere vrăjmașe. La acest Sinod a luat parte și Episcopul Scythiei, după marturia lui Eusebiu, (De vita Constantini, lib. III c. 7) și trebuie să credem ceea ce spune Eusebiu, cu cât s'au dovedit că atât în protocoalele latine cât și în cele grecești, cum și cele din alte limbi, nu se găsește toți părinții cari au luat parte la acest Sinod. Și ce este mai mult, că găsim la acest Sinod atât pe Pistus al Marcianopolei cât și pe Teofil al Gothiei. (Harduin Acta Conciliarum I 320 D. și XI 740).

Nu găsim însă pe Episcopul Scythiei, despre care avem cunoștințe pozitive din Eusebiu, că Episcopul Scythiei a luat parte activă la Sinodul I ecumenic și noi am dovedit, cu alta ocaziune, că al III-lea Episcop al Scythiei a fost Teofil al Gothiei. Despre această discuțiune vezi la Biserica Gothiei despre Teofil.

Prin diviziunea Imperiului, Scythia intrând în alcătuirea diecesei Traciei, cum am spus, Tomi devenea metropola orașelor Scythice, iar Episcopul ei Mitropolit; și cu acest titlu îi găsim pe toți Episcopii ai Mitropoliei Scythiei, (Harduin, provincia Scythiae cujus est in notiis Graecis *Τομή μητροπολῖς* (Harduin XI 889).

Le Quien ne spune că Scythia n'are decât un singur

Episcop asupra tuturor Bisericii. Provinciul¹⁾ Ad-hoc usque tempus vetus consuetudo Viget ut unius illarum Ecclesiarum.

Treptat cu înființarea Episcopii, Tomi devine Archiepiscopie: „In vetustioribus notitiis ecclesiarum, Tomi civitas Archiepiscopatus est dumtaxat et non metropolis“ (Le Quien I 1212). Urmă deci 'εξ 'αρχαίων ca sa fi avut mai multe Episcopii sufragane, în numărul cărora intra și cele din Gothia.

Nu putem preciza când s'a dat acest titlu Episcopilor din Tomi, în tot cazul, cunoscută fiind importanța strategică și comercială, cum și valoarea ierarhilor Scythiei, credem că trebuie sa li se fi acordat în timpul Sinodului I ecumenic din Niceea. Episcopii Scythiei însă nu uzau nici odată de titlul lor de Archiepiscop, fie din modestie, fie că sistemul metropolitan de pe atunci nu-și luase încă deplina sa dezvoltare, de aceea îi găsim în protocoalele Sinoadelor ecumenice ca Episcopi Tomitani. (Acad. Rom. pag. 195. Mss 2 Gen. Enăceanu. Vezi și Fabriciu, Salutaris Lux Evangel. p. 456).

IV. — EPISCOPUL BRETANION.

Ierarhii Scythiei s'au bucurat, din partea Bisericii ecumenice, de o înaltă autoritate morală, ca unii ce au păstrat neatinsă credința Bisericii Scytice, de orice amestec cu nenumarații eresiarchi, cari au cauzat atâtea turburări Bisericii în decursul celor cinci veacuri ale creștinătății. (Sozomen lib. VI c. 21).

Statornicia în credință și marea însemnatate a provinciei Scythiei, ne dovedește, cu toată siguranța, scurta dar extrem

1) 'Εισέτε καὶ νῦν παλαιὸν ἐνθάδε κρατεῖ τοῦ παντός ἔθνος ἕνα τὰς ἐκκλησιαστικαῖς ἐπισκοπεῖν (Le Quien I 1211—1212).

de interesanta biografie a urmatorului Episcop de Tomi, al carui nume a ajuns până la noi. Acesta e Sf. Bretanion, pe care îl întâlnim în *Acta Sanctorum* (tom. III p. 238) la 25 Ianuarie și care spune ca a înflorit în Biserică cu o râvnă apostolică și o viață plină de sfințenie (qui mira sanctitate et zelo catholicae fidei) sub Impăratul Valens (364-378).

Sozomen (născut pe la anul 400) ne da câteva trăsături din viața acestui Sfânt Episcop, în a sa istorie eclesiastică, (lib. VI c. 20). Este cunoscut ca Impăratul Valens era un înfocat aparator al doctrinei ariane. Episcopii ortodocși au fost aproape toți înlocuiți cu cei arieni. Impăratul Valens (omnes sui imperii provincias obibat, unusque catholicos ubique immaniter persequeretur *Acta SS. III* pe Ianuarie [25] nota 6 de sub pag. 238) veni și la Tomi, cu intențiunea de a atrage la arianism pe Episcop.

Bretanion primește pe Imperator în fruntea poporului Tomitan, în Biserica catedralei sale. Aici Imperatorul propune Episcopului să parasească credința ortodoxă și să îmbrățișeze pe cea ariană. Bretanion, văzând ca nu poate convinge pe Imperator despre adevărul doctrinei Niceene, îl părăsi lăsându-l în Biserică. Mulțimea curioasă, care se adunase în mare număr, urmă pe Episcop și lasă pe Impărat singur în Biserică, însoțit numai de suita sa. Impăratul, supărat din cauza rușinii pricinuite, cum și a insuccesului său, porunci ca Episcopul să fie exilat.

Imperatorul Valens a înțeles prea bine situațiunea sa, caci având nevoie ca poporul Scyth să fie alături cu el, trebuind să lupte contra Goților, redă Episcopului Bretanion libertatea sa, și astfel își câștigă simpatia Scythilor, carora le lasă deplină libertate a cultului lor religios ortodox.

Astfel, diplomatul monarh își sacrifică credințele sale religioase și preferă pe cele politice în interesul Imperiului. Diplomația Impăratului nu o putem explica decât prin

teamă ce o avea de imensă popularitate a Episcopului Tomitan. Ori, dacă acesta n'ar fi fost o personalitate, Impăratul putea fără pericol să-l înlăture, și atunci ar fi impus poporului Scyth doctrina ariană, care era credința Curții și a nobilimei. Dar n'a putut face aceasta, fiindcă biserica Tomensă avea supremația peste celelalte biserici creștine — în care intră și biserica Daciei Traiane, după cum am văzut,—era deci autocefală, având de cap un Arhiepiscop — atât de devotat ortodoxiei — ca Bretanion, care a avut curagiul a părăsi pe Impărat, urmat și sprijinit de iubirea turmei sale cuvântătoare, ceea ce n'ar fi putut face un simplu Episcop față de un autocrator și încă arian!

Purtarea demnă și curagioasă a Arhiepiscopului Bretanion, o aflăm în însuși rangul sau arhipăstoresc. Chiar în timpul conciliului de la Niceea — cum am spus-o în alta parte — trebuie să se fi creat diecesa bisericii din Tomi ca Arhiepiscopat, iar Biserica Tomeniana autocefală. Tot atunci trebuie să se fi creat și eparhia Bisericii Goției din Dacia Traiană și anexată la eparhia Scythiei. Numai astfel ne putem explica pentru ce Episcopul Mitropoliei Goției își are reședința la Tomi și nu la Bosfor, după cum crede D-l Moldovan, și după cum vom vedea în alta parte în replica acestei cestiuni.

Autocefalia Bisericii din Tomi ne arată, în același timp, importanța ce o avea provincia Scythiei, în Imperiul Roman. Sozomen (lib. VI c. 21), vorbind despre incidentul dintre Bretanion și Imperator¹⁾, vorbește despre această importanță, că Scythia avea multe orașe, sate și locuri întărite, iar între acestea se distinge Tomi, ca capitală (ori Metropolă).

1) Sozomen Hist. Eccles. lib. VI c. 21 și lib. XI c. 29. Theodoret IV 35 Le Quien I 1213 Baronius Annal. tom. IV ann. 371 num. 114 și 115. Acta SS. III pe Ianuarie, pag. 238 și interesanta lucrare a d-lu Netzhamer, tradusă de Dr. Mihălcescu.

Teodoret, vorbind despre Bretanion, ne spune că eră un barbat împodobit cu toate virtuțile, „qui totius Scythiæ pontificatum gerebat“, iar mai departe zice, că sufletul său fiind plin de un zel divin, s’au opus cu tărie în contra Imperatorului Valens, care doriă să introducă în Biserica tomensa doctrina ariana, cum și în contra nedreptăților și vexațiunilor împotriva sfinților, așa ca ar fi putut să strige ca și profetul-rege David: „voiu mărturisî despre minunile Tale Doamne înaintea Impăraților și nu mă voiu rușină“. (Hist. eccles, Lib. IV cap. XXXV p. 194).

Savantul Le Quien, vorbind despre Bretanion episcopul Seythilor, relativ la incidentul său cu Impăratul Valens, ne arata că pe un episcop „acuratissimæ Fidei qui illo urgente ut Arianis Ecclesiam in quam populus omnis, eum *secutus est* (?)“.

Lui Bretanion îi urmează la scaunul Metropoliei Seythice Gerontius, în luna Mai 381 (Acta SS. III pe Ianuarie [25] pag. 238).

V. — EPISCOPUL GERONTIUS.

Dupa Bretanion, urmează Gerontius, pe care-l aflăm la Sinodul II ecumenic, care s’a ținut la Constantinopol în anul 381, unde s’a condamnat între altele și doctrina arianismului. Episcopul nostru subserie la acest al II-lea Sinod ecumenic: Gerontius Tomensis (Proximus Bretanionis succesor fuit) Gerontius, qui in Indice Patrum concilii Constantinopolitani generalis prius numeratur Gerontius Tomensis (Le Quien I 1213).

Teodosiu cel Mare îl numește Terentiu, într’un act pe care l’a dat lui Auxoniu, proconsul al Asiei (At vero Terentius nominatus in lege, quam Teodosius Magnus dedit Auxoniæ Asiæ Proconsuli (Le Quien I 1213).

VI. — EPISCOPUL THEOTIM I, FILOZOFUL.

Este unul din cei mai mari și mai învățați ierarhi ai Scythiei Minore (Dobrogei actuale). A fost contemporan cu Sf. Ion Chrisostom, renumitul Patriarch al Constantinopolului (398 — 407) și, ași putea spune, chiar prieten intim cu acest distins ierarh al bisericei universale.

Theotim I mergea adeseori la Constantinople și lua parte la Sinoadele ecumenice și locale, care aveau loc atunci. Sf. Ion Chrisostom atinsese în acel timp apogeul gloriei sale ca Patriarch al Constantinopolului, pentru geniul sau oratoric, neîntrecut până astăzi în biserica creștină, pentru marile sale reforme introduse în biserică, pentru marea sa popularitate, pentru sprijinul dat celor apăsați și milosteniilor împrăștiate la cei săraci, etc. etc. Din această cauză își câpătă numeroși adversari, între care pe Theofil, Patriarch al Alexandriei.

Acest invidios Patriarch îndemnă pe Epifanius, Episcopul Ciprului — un bătrân de altmintrelea prea venerabil, — să ridice acuzațiuni în contra Sf. Ion Chrisostom, acuzându-l ca partizan al eresiei Origeniste. Biserica Orientului fu plină de turburări¹⁾. În anul 403, Sf. Ion Chrisostom convocă un Sinod la Constantinopol, spre a se decide în contra unor acte arbitrare și cruzimii comise de Theofil, Patriarchul Alexandriei, sau din ordinul său, în Egipt; pe atunci se urzeau mari intrigi de Eudoxia, Împărăteasa, contra lui Chrisostom. Theofi, sprijinit de Împărăteasa Eudoxia în contra lui Ion Chrisostom, reușește a deturna adevărata destinațiune a Sinodului, astfel că din acuzat devine acuzator, și acum eră împins să condamne pe Chrisostom ca partizan al rătăcirilor lui Origen; pentru acest scop și-a

1) Gregoire Dictionnaire Encyclopédique de Histoire de biographie etc. pag. 1053.

atras în partea sa pe Epifanius, renumitul aparator al ortodoxiei, contra tuturor eresurilor în general și a origenis-mului în particular.

Epifanius, fiind de buna credință, a venit la Constantinopol cu precugetare de a osândi pe Chrisostom, nevoind nici a se întâlni cu el. Episcopii adunați erau divizați în doua partizi : unii prietini, iar alții vrajmași ai lui Chrisostom.

„Oamenii particulari, cari nu înțelegeau esența acestei „cestiuni, fiind atrași numai de iubirea adevărului, se întorceau uncori de acolo uimiți de toate cele auzite (dela „Epifanius episcopul Ciprului), ceea ce a și dat ocaziune „unui incident, de care au profitat amicii lui Chrisostom.

„În numarul persoanelor celor mai iubitoare de știință „și mai onorabile, din asemenea adunari, eră un *Got*, care „se educase în Grecia, apoi convertindu-se la creștinism se „facuse presbiter, sub numele de Theotim. Pentru meritele „și zelul sau apostolic, el devenise *Mitropolit* al Scythiei „Mici, o provincie la gurile Dunărei, și locuia în Tomi, „locul exilului lui Ovidiu, loc care în veacul V devenise „o mare piața pentru lumea Hunilor și a Goților, și totodata „locuința Apostolului creștinesc.

Acest om cu suflet curat împreuna cu mulți câți adunase cu sine din Grecia și oarecare lucrari de ale lui Origen, se desfata cu ele în timpul liber de ocupațiunile sale cele turburate. Cât însa a fost mirarea lui, când el deodată a auzit în casa lui Epifanius, furioasele anateme contra favoritului sau Origen. Distrat întâiu, el a tacut ; dar a doua oară, când conversațiunea a luat aceiași cestiune, *episcopul Scythiei Mici a scos un volum și a început a citi tare dintr'o opera a lui Origen, ireproșabila din punctul de vedere dogmatic, profunditatea cugetarei și ardoarea credinței. Dupa aceea, pe când toți taceau, el a citit alt fragment, și în fine a început cu foc a vorbi urmatoarele : „Eu nu pricep cum cuteaza cineva a atacă (contestă) gloria unui barbat, care a scris asemenea lucruri, și a-l numi *fiu al Satanei, prim eresiarh**

și *blasfemator*. Dacă voi găsiți ceva vatamator în operele lui nu primiți acel loc; respingeți ce este rău și luați ce este bun; dar a condamna fără cruțare pe Origen, pentru oare care erori, este nerațional și criminal chiar. Origen este asemenea unei grădini; unde printre florile cele de o frumusețe admirabilă, se întâmpină și spini și vreascuri; dar pentru acestea eu nu voi extermina toată această grădina, ci voi arunca spinii și mă voi desfata în flori". Acest discurs al lui Theotim, răspândindu-se în oraș, a dat loc la critice rautăcioase contra lui Epifanius (Socrat lib. VI, c. 2; Sozomen, lib. VII, c. 26, lib. VIII c. 14; Bibl. de M-sse a Fond. „Episcopul Melchisedec“ din Roman, „Cronica Mitropoliei Moldovei“).

Totuși ratacirile origenește au fost condamnate (Sincai I sub ann 400).

„Theotin nu era numai episcop, ci și medic și mediator „între barbarii cari veniau în acel oraș, în anumite zile, și „între eoloniștii romani, mai tot atât de sălbatici, cari târ- „guiau ori se rasboiau cu barbarii. Vorbind în dialectul lor „și în vestminte semi-barbare, Theotim, în piețele de co- „merț, savârșia convertirile sale, atrăgea pe neofiți în casa „sa, și acolo îi învață. Adeseori el întâmpină violenți și „adeseori viața lui era în primejdie, dar el, cu răbdare su- „feria atacurile, sau cu norocire înlătură pericolele“. Cei mai furioși dintre barbari, în fine, — Hunii s'au umilit înaintea lui, numindu-l „divinitatea Românilor“.

VII. — EPISCOPUL TIMOTHEUS.

Lui Theotim i-a urmat Timotheus, despre care Biserica nu ne-a lasat decât foarte puține date. Știm însă că Timotheus a venit la al III-lea Sinod ephesian, în calitate de episcop al Scythilor. Sinodul a fost convocat de Teodosiu cel Mare, la anul 431, început în Dumineca Rusaliilor. La prima ve-

dere, produse o impresie rea Sinodului, văzând pe acest episcop al Scythiei, ramasă continuu ortodoxă. El a subscris, împreună cu mai mulți episcopi, contestațiunea prin care se cerea Sinodului ca să se aștepte sosirea lui Cyril de Alexandria și a lui Ioan al Antiochiei și episcopilor lor numiți „orientali”. (Contestationi subscripsit complurimi episcoporum qui interusserunt ut Cyrillus Alexandrinus, Ioannis Antiocheni et orientalium adventum expectaret (Le Quien I 1214).

Dar fiindcă multe motive au venit în favoarea acestei amânări, care a fost justificată și prin consimțământul posterior al lui Ioan Antiocheanu cu Nestoriu al Constantinopolului, care fusese mai înainte monach și preot în Antiochia, nu se poate face pe drept episcopului nostru nici o imputare, ca a subscris actul prin care se amână deschiderea. În această primă întrunire fu condamnată învățătura lui Nestoriu: *Că Iisus din Nazaret și cuvântul Dumnezeuesc ar fi două persoane diferite și că Maria n’ar putea fi numită din această cauză Născătoare de Dumnezeu*. Și însuși Nestoriu fu privat de demnitatea episcopală și exclus din comunitatea preoțească. Bula de depunere fu semnată de 198 episcopi, și într’aceștia eră subscris și Timotheu din Scythia («Τιμόθεος ἐπίσκοπος ἑπαρχίας Σκυθῶν». Latina habet: „Timotheus episcopus provinciæ Scythiæ civitatis Tomorum”. (Acta concil. V pag. 674. Labe, Vol. III 694. Hefele Konzilien Geschichte, Vol. II p. 162 o. c. Netzhamer op. cit.).

În ședințele următoare, el țină cu ortodoxii și cu episcopii adunați legal, și se găsește între scriitorii actelor sinodale; aceasta ținută a episcopului Scythiei face o impresiune cu atât mai bine-făcătoare, cu cât chiar apropiații sai vecini din Mœsia, Episcopul Iacob al Dorostonului, și în special arhiepiscopul de Marcianopol, țineau cu patimă la erorile lui Nestoriu și luă parte la conciliabulele lui Ioan de Antiochia.

VIII. — EPISCOPUL IOAN

Cât timp a mai trăit Timotheu, în urma Sinodului din Efes, nu se știe. Se pare însă, că cu câțiva ani înainte de 448, începutul păstoriei episcopului Ioan, amintit de contemporanul său Marie Mercator, care a trait mult timp în Constantinopol. Deși laic, Mercator, care erà latin, luă totuși o parte foarte activă la disputele dogmatice ale timpului său și să amestecă în luptă prin diferite memorii. Meritul său principal fu însă că, nu numai că a tradus multe scrieri polemice în latinește, ci și pentru că procură latinilor cu fidelitate și neschimbate scrieri și predici de ale ierlesiarchilor greci.

Așa furniză, între altele, extrase din scrierile lui Teodor din Mopsuestia, ale tui Teodoret de Cyr și ale lui Eutheriu de Tiana. (Despre M. Mercator, vezi articol referitor de Bardenhaner Kirschen Lexicon de Herden Apud Velrhamer fila 68).

Dela acest din urmă s'a păstrat numai un fragment și o notiță finală la aceasta, de mâna lui Mercator.

Toemai acest epilog este însemnat pentru scopul nostru. Invățatul traducător expune acolo, ca foarte adesea polemicul ortodox cade în bănuială de a fi Nestorian, dacă combate pe Eutihiu, și în bănuială de a fi Eutihian, dacă respinge ereșiile lui Nestoriu. De aceia e foarte nimerit — continuă el — că explică ambele erori, de cari pot fi atinși mulți din neștiința, prin cuvintele fericitului părinte Ioan, episcop al orașului Tomi din Scythia. (Migne XLVIII Paris 1848 p. 1087—88. — Apud Netzhammer):

După aceasta urmau extrase din operele episcopului scythic, cari s'au pierdut. Mai avem dar un al doilea pastor superior al Tomiților, activ și iubitor de știință, un demn următor al sfântului Teotim Filosoful.

Episcopul Ioan muri, probabil, la anul 448 sau la înce-

putul anului 449, așa ca el a putut vedea condamnarea și depunerea septegenarului arhimandrit Eutihie. Chestiunea eutihianismului și nestorianismului continuă a se discuta mai departe, cu aceeași înfocare, în sinoadele locale și ecumenice. La toate aceste discuțiuni și controverse iau parte activa și influenta episcopii Scythiei Mici, cari urmează lui Ioan, și anume Alexandru.

IX. — EPISCOPUL ALEXANDRU.

Cestiunea controverselor eutihiane se continuă mai departe într'un Sinod în Noembre anul 448, în Constantinopol, sub președinția patriarhului Florian. Eutihie și partizanii sai reușira a înduplecă pe Împaratul Teodosie II să depună revizuirea actelor sinodale, pe cari le prezintă Împăratului ea falsificate, în mod intenționat. La 8 Aprilie 449, fu comunicat celor 28 episcopi adunați la Constantinopole, apoi altor 34 episcopi, convocați tot acolo ca participanți la această ședință, în care partizanii lui Eutihie nu putură dovedi esențialele falsificări ale primelor acte sinodale; se gasește în locul al șaptelea „Alexander reverendissimus episcopus Tomitanorum civitatis, provincie Scythiæ“.

Episcopul Scythiei, Alexandru, n'a luat parte la Sinodul din Efes, convocat de Teodosie al II-lea, care Sinod a fost numit, de Papa Leoe cel Mare, tâlharese (latrocinium), din cauza violențelor și neregularităților petrecute în el. Il întâlnim însă la Sinodul ecumenic din Chalcedon, care fu ținut în biserica sfintei Eufemia, dela 8 Octombrie până la 1 Noembre 451. E curios că numele episcopului Scythiei îi întâlnim numai odată, cu toate că la fiecare ședință membrii participanți sunt iscăliți în acte. Alexandru subserie numai în ședința a treia, la 15 Octombrie, cu ocazia condamnării și depunerii episcopului de Alexandria Dioscor, ca vinovat principal în Sinodul latrocin (în syonda latro-

cinia) din Efes. Numele său se găsește în locul penultim, și anume : între cei 49 episcopi, cari probabil și-au dat iscaliturile lor mai târziu. (Le Quien op. cit. I 1215 Hefele. Konzilien geschichte, Vol. II, pag. 662 squu, ap. Netzhhammer op. cit. fila 70). Și lui Alexandru i-a fost dat puțin timp de pastorie în episcopatul Scythiei, caci dejă în anul 458 apare urmașul sau Theotim al II-lea.

Autocefalia Bisericei Scythiei.

Din biografiile Episcopilor Mitropoliei Scythiei, menționați până acum, am văzut că acești episcopi, cu rang mitropolitan, au fost cu toții de o mare valoare, nu numai ca bărbați cari posedau toată cultura teologică a timpului lor, dar și ca archiepiscopi; ei s'au distins toți printr'o viață sfântă și pазind credința lor și a poporului nepatata, ori, mai propriu vorbind a popoarelor păstorite de dânșii, ferită de acele nenumărate eresii bizantine, boala cronică a Bizanțului din acele timpuri.

Din aceasta cauză, cea mai mare parte dintrânșii sunt trecuți de Biserică în numărul sfinților.

Biserica Scythiei, pastorita de asemenea ierarhi, a păzit și independența bisericească a Eparhiei lor, facând-o *autocefală*, recunoscând ca reprezentant al unității dogmatice pe Episcopul Illyricului (Ion Papiu, Orientul catolic p. 240).

Prin diviziunea Imperiului, făcută de Constantin cel Mare, în patru prefecturi, Scythia cade în diecesa Tracica, astfel că din acest timp recunoștea ca antistite al sau, pe Episcopul Mitropoliei din Heraclea Traciei, de care depindea și Episcopia Bizanțului (Le Quien I 1098—1099).

Prin Sinodul ecumenic I din Niceea rânduindu-se Eparhiile, o parte din Goția (Dacia Traiană) atârând de Biserica Scythiei, depindea indirect de cea a Heracleei Tracice.

Biserica Gothiei, deși autocefala, recunoștea la rândul-i autoritatea spirituală a Mitropolitului din Tomi (Gothis Traciæ diecesis appendix).

Macarie, Mitropolitul Moscovei, ne spune că Eparchia Scythiei se întindea și pe malul stâng al Dunărei, cuprinzând în sine Moldova și Basarabia, unde se grămădeau popoarele barbare, și din cauza aceasta devenia atât de dificilă o organizațiune solidă a bisericilor de prin aceste părți (Bis. ort. Rom. IX p. 790).

Noi am văzut, că în timpul persecuțiunii a doua și a treia, ridicate de Athanaric contra creștinilor din Goția, nu numai clerul Scythic, dar și principii și nobilii se interesau de soarta tristă a creștinilor Goției, așa că Iunius Soranus, ducele Scythiei, Gautia împreună cu alți clerici, adună reliquiele Martirilor și le trimite: parte în Capadocia, parte la Cyzie, iar parte la Durostor. Iată o dovadă stralucită de grija Romanilor din Imperiu, pentru frații lor Români din Goția.

Biserica Scythiei a fost *autocefală* până la anul 550 (Bis. ort. Rom. IX p. 790), fapt confirmat și de Sozomen (lib. VI c. 21). După anul 451, Biserica Scythiei deși *autocefală*, intră sub jurisdicțiunea Patriarhatului din Constantinopol, în puterea canonului XXVIII al Sinodului IV din Chalcedon, prin care se rânduește ca diecesele: Tracică, Asiană și Pontică, să treacă sub jurisdicțiunea Patriarhiei din Constantinopol (Le Quien I, p. 1098 Harduin op. cit.). Este deci greșita opiniunea unora, cari cred cum ca Biserica Scythiei ar fi cazut din rangul bisericilor Illyricului Oriental, prin înființarea unei noi diecese de către Justinian, a Justinianei prime (Bis. ort. Rom. IX p. 790), căci în acest caz, s'ar fi atins de prerogativele canonice ale Patriarhiei bizantine, lucru pe care Patriarhul Bizanțului nu l'ar fi tolerat, ca contrar canoanelor.

BISERICA ILLYRICULUI

(451 — 537 p. Crist).

CAP. XXIII.

Sinodul al IV-lea ecumenic din Chalcedon

Considerațiuni generale.

În acest timp, Imperiul Roman de Apus se luptă pe viață și moarte contra Hunilor, care cucerise o mare parte din provinciile Illyricului Occidental, în care se cuprindeă și Dacia Traiană. Românii, fiind sub stăpânirea Hunilor, viața lor politică eră cu desăvârșire anihilată, iar comunicațiunile lor cu Imperiul de Occident și Orient erau foarte rari, dacă nu imposibile, din cauza puhoaelor barbare, cari năvaleau neconținut, de pareau că nu se mai isprăvesc, (Xenopol I pag. cit.).

Românii din Illyricul Oriental, fiind ceva mai la adăpost decât frații lor din stânga Dunărei, erau și ei lipsiți de o viață politică propriu zisă; în schimb însă se manifestau mai mult prin viața lor religioasă, limitată și aceia, caci nici acolo nu puteau să se arate decât pe locurile unde comunicațiunea eră mai puțin periclitată (Bis. ort. Rom. I p. 586). Episcopii Români, după cum am văzut, au luat parte la Sinodul din Niceea; apoi la Sinodul din Sardica — din diecesa Daciei — care se poate considera ca o continuare a celui din Niceea (Euseb. Pop. I 443 § B). Acolo,

ei au ținut recordul discuțiunilor la înălțimea situațiunei dietată de subtilitățile teologico-filosofice ale arianismului, semiarianismului și eunonianismului, pe atunci la modă (Harduin, Acta concil. primele patru Sinoadee cumenice și locale).

Imperiul Roman de Rasărit eră relativ liniștit din partea Hunilor, căci Marcian îi bătuse de mai multe ori. Constantinopolul însa, aceasta mumă fecundă eresielor, dădù cea mai vadită expresie a consecințelor extreme ale școalei din Alexandria și antinestorianismului. Reprezentantul acestora eră Archimandritul Eutihie un bătrân încăpățânat, dar adânc cunoscător al Sf. Scripturi — (Eusebiu Popopovici, Ist. Bisericeasca I 497). Intreaga lume creștină este divizata în doua tabere vrajmașe, gata să se încaere la primul moment.

Convocarea unui Sinod ecumenic eră impusă de greutatea împrejurărilor, ca să readucă în Imperiu liniștea atât de mult dorita.

Imparatul Marcian scrie o epistolă lui Papa Leon, prin care-l invită să convoace un Sinod, spre a regulă cele ale credinței, și astfel „să se trimită sfintele voastre convocări, „prin tot Orientul, Tracia și prin *Illyric*¹⁾ pentru ca toți „Prea Sf. Episcopi să se adune într'un loc hotărât — unde „nouă ni s'ar părea, — și sa se stabilească interesele păcei „și ale credinței“ (vezi aceasta epistolă cum și cea următoare, Harduin II „Bis. ort. Rom. I p. 783).

Imparateasa Pulcheria adresează la rândul-i o epistolă aceluiasi Papă, în care-i spune: ca Episcopii Orientului, Traciei și ai *Illyricului* să se adune într'un oraș, „și fiind tu președinte, sa se stabileasca cele privitoare la evservie“.

1) Aici pentru prima oară dispare numirea diecesei *Daciei Mediterane* și se înlocuește cu cea a *Illyricului*, care va dispărea la rândul-i cu ocaziunea invaziunei Slavilor și Bulgarilor (Bis. ort. Rom. I nota 1 de sub pag. 586).

(Bis. ort. Rom. I ibid ; Harduin II ibidem). (Sinodul convocat la Chalcedon — un orașel din Asia, situat just în fața Constantinopolului — în anul 451).

§ 1). Sinodul al IV-lea ecumenic.

Sinodul convocat se adună la Chalcedon ; numărul episcopilor care au luat parte e considerabil (630 iar după alții 650). Între numeroasele provincii care își trimisese reprezentanți în Sinod, diecesa Illyricului era la rândul ei foarte bine reprezentată ; ei formau un puternic partid, atât sub raportul numărului, cum și sub cel al calității episcopilor, și sa ținea seamă de autoritatea lor.

Așa, în ședința a VIII-a, fiind vorba despre Theodoret care atacase pe Sf. Ciril, și fiind totodată și partizan al ereticului Dioscor — sau Dioscur, — membri Sinodului îl cerea sa se prezinte, și Theodoret intrând, Episcopii *Illyricului*, ai Egiptului și Palestinienii au strigat : *dați afară pe ereticul, pe dascălul lui Nestoriu*. Theodoret se căește de greșala sa ; Papa Leon intervine pentru primirea lui. Dar Episcopii *Illyricului* se îndoiesc despre cele cuprinse în epistola lui Leon.

Alți episcopi revenind la ortodoxie, episcopii *Illyricului* sunt cei mai influenți aici și, cu rugămintele lor, conving pe membrii Sinodului ca să le acorde deplina ertare. (Dositheu Lib. IV c. 1 § 9 și 21, cap. II § 2 și 4 Bis. ort. Rom. I 587).

Până la ședința a XV, clericii Constantinopolitani rămăseră liniștiți. Legații papali din Sinod, presimt însă că un nou canon se va propune Sinodului spre votare, și refuză de a veni la ședință ; sunt chemați, li se comunică lucrările (Eusebiu Popovici I p. 501) ; ei însă nu vin decât în ședința următoare. Canonul propus de către clericii Constantinopolitani era canonul XXVIII și ultimul, merit

a aduce o mare știrbire autorității papale și a cărei consecințe au fost: *a)* cearta dintre Papi și Patriarhii Constantinopolei pentru Illyric, și *b)* ca tot în puterea acestui canon, și a fatalității vremurilor prin care au trecut Românii atât din Illyric cât și din Dacia Traiană, s'au deslipit de vechiul scaun patriarhal de creștinare al lor, spre a se alipi de cel al Constantinopolei. (Ghen. Enăceanu Bis. ort. Rom. I 583).

§ 2) Sîntesa Canonului XXVIII al Sinodului IV ecumenic.

Importanța lui pentru Istoria Bisericii Românilor din Illyric.

Prin acest canon se stabilește privilegiile Sf. Bisericii din Constantinopole, noua Roma, ca să se bucure de aceleași drepturi, fiind pusă în al doilea rang după Patriarhia din Roma Veche, cu privire numai la vechimea Bisericii, iar sub cel al autorității eclesiastice ele sunt puse pe aceeași treaptă de egalitate. Canonul îi mai supune jurisdicțiunii sale cele trei mari diecese: Pontică, Asiană și Tracică, iar ca anexă la diecesa Tracică, mai prevede canonul că: „Patriarhul din Constantinopole să hirotonisească și pe episcopii din țările ocupate de barbari, cari cad în circumscripțiunea acestei diecese”. (Harduin II 614).

Aceste drepturi acordate Patriarhului Constantinopolitan, face din tronul Patriarhal un centru politic, în jurul căruia trebuie de acum înainte să oscileze întregul cler din cele două mari diecese ale Daciei (Aureliane) și Macedoniei, cunoscute sub denumirea generică de *Illyricul Oriental*. Întregul cler din Illyricul Oriental, care aparținea sub raportul eclesiastic de Roma, de acum își va întoarce privilegiile spre Constantinopole.

Spre acest scop vor contribui: *a)* Depărtarea scaunului

Roman de provinciile Daciei și Macedoniei și apropierea lor imediată de Bizanț; *b)* Curtea imperială fiind la Bizanț va atrage prin situația ei, ca una ce este cea mai strălucită din univers prin moda ei, prin strălucirile ei, prin școalele ei, prin eresurile ei, tot ce Illyricul va avea mai inteligent, atât sub raportul civil cât și sub cel eclesiastic, vor tinde către Bizanț. Iar dacă mai adăugăm pe lângă acestea și invasiunile barbarilor în Imperiu, și mai cu seamă fondarea regatului ostrogotic între imperiul de Apus și cel de răsărit, care făcea imposibilă continuarea relațiilor dintre Roma și Bizanț, din cauza pericolelor ce o însoțiau, relațiile eclesiastice ale Bisericii Illyricane cu Roma devin din ce în ce mai rari, și atunci înclinarea clerului din Illyrie către Patriarhia din Constantinopol, devine și mai evidentă; *c)* Nu trebuie să uităm și faptul, că în Imperiul Bizantin se aflau două elemente etnice, deosebite prin rasă și cultură, și anume: elenismul și romanismul. Dacă Roma reușește să-și asimileze toate elementele etnoetnice, în cea mai mare a lor parte, elenismul, având deplină conștiință națională de trecutul său glorios, Grecii au rămas atașați la civilizațiunea lor, având și limba lor de consumațiune interioară, care era cea grecească, avându-și tradițiunile lor comune, iar acum fiind creștine, și avându-și conștiința creștinătății lor, era mai firesc ca să încline către Bizanț decât către Roma, de care se deosebeau și sub raportul rasei și al limbei, cum și al tradițiilor; *d)* Constituțiunea Bisericii Romane, având apăsături monarhice, pe când cea a Bizanțului democratice, Roma impunea bisericilor săle limba latină, pe când cea a Bizanțului făcea liber accesul limbei naționale în Biserică; privita din acest punct de vedere — adică național — Biserică de Bizanț era de preferat celei Romane.

Papalitatea, prevăzătoare cum este și astăzi, a luat încă de timpuriu o dispozițiune înțeleaptă cu privire la limba liturgică a celor două națiuni, a înființat la Tesalonie doi vi-

cari, unul pentru Români (*Thessalonicensis episcopi jurisdictione avellebat quidquid in Illyrico Latini praesertim idiomatis*), și un al doilea vicar pentru Greci, *praeter Macedoniam secundam, ut quidquid Graeci esset Thessalonicensis episcopi ordinationi subjacerent.* (Le Quien II 20—21).

Episcopii români din întregul Illyric și-au ținut corespondențele cu Curtea Bizantină în limba latină. Chiar actele sinoadelor ecumenice se scriau de multe ori: întâiu latinește și apoi le traducea în grecește. (Harduin *Acta Concil. Protocol Sinod. I—4 ecumenice* în vol. I și II. (Le Quien p. 1225 1226).

Imperiul Roman de Răsărit ia, de pe timpul Sinod. IV ecumenic, o fisionomie curat grecească. Deși limba oficială pe timpul lui Justinian este cea latină, dar limba de consumațiune interioara este cea grecească și aceasta dureaza pâna pe timpul Imparatului Mauriciu, când locul limbei latine îl ocupa cea greceasca bizantină.

Elementul românesc din Imperiu este pus în minoritate de cel grecesc și în acest cas, și sub asemenea împrejurări istorice, s'au deslipit și Românii din Dacia Traiana de vechiul scaun patriarhal de creștinare al lor, spre a se alipi la cel al Constantinopolei (Bis. ort. Rom. I 583), și aceasta constitue prima lor nenorocire istorică, pâna la înființarea Justinianeii prime. Cu ocaziunea invasiunei Bulgarilor, Românii de astadată sunt despărțiți și de scaunul bizantin, spre a se uni cu Bulgarii, adoptând ca limbă oficială și bisericească, în elementele lor superioare, limba bulgarească, și aceasta este a doua și cea mai mare nenorocire a lor istorica.

Pe noi, Românii, ne intereseaza: 1) extinderea teritorială a diecesei Tracice și despre care trebuie să-i dam locul ce i se cuvine, ca apoi să trecem la certele Corifeilor creștinătății pentru aplicarea canonului XXVIII și, al 2) pentru cearta despre Illyric, ca consecința firească a aplicării acestui canon.

Acum, după ce am stabilit regiunile de peste Dunare „din părțile barbare“, care intrau în diecesa Tracică, sa vedem ce au făcut delegații papali și partizani lor spre a opri votarea și mai apoi promulgarea canonului XXVIII.

§ 3) Protestele delegațiilor Papali contra hofăririlor canonului XXVIII.

Luptele inteleclicsiasfice la care a dat naștere acest canon.

Am spus ca delegații papali, presimțind votarea acestui canon, au părăsit ședința ostentativ cu partizani lor; deși au fost invitați la ședință, deși li s’au comunicat conținutul canonului, totuși ei s’au abținut de a veni.

Când au venit la ședința următoare, și li s’a citit hotărârile luate în ședința precedentă; delegații papali au protestat sus și tare contra acestui canon, refuzând sa iscăleasca procesul verbal al ședinței trecute (Euseb. Popovici, I 501) și cu ei n’au vrut, ne spune Le Quien (II 15), să iscălească *nici unul dintre episcopii Illyrici* (nec ullus de Illyrico episcopus illi subscripsit), cum și cei din Egipt și din diecesa Pontului. Noi însă credem ca Le Quien vorbește aci ca călugăr papistaș, și nu ca istoric. Caci dacă n’ar fi iscălit nici unul din episcopii Illyricului, care erau foarte numeroși, cum și cei ai Egiptului și Pontului, i-ar fi pus în minoritate pe partizani Patriarhiei Constantinopolitane și canonul n’ar fi putut să fie votat, ceea ce noi știm ca lucrurile s’au petrecut altfel (Euseb. Popovici, I p. 501).

Papa Leon, consimțind la început, protestă mai târziu în contra canonului XXVIII și, în același timp, intervine și pe lângă Imperatorul Marcian ca să nu-i dea sancțiunea legală, ceea ce și făcù; așa ca canonul n’a fost sancționat decât de Imperatorul Zenon (474 491), prin interven-

țiunea lui Acacius, Patriarhul din Constantinopole, care se bucură de mare trecere pe lângă Impărat și astfel îi subjugă — ne spune Le Quien (II 15) — cu mare parapon Patriarhului din Constantinopoli, diecesele Asiană, Pontică și Tracica. „In Illyricum vero invadere non potuit“ (dar în Illyrie n'a putut invadă. Tot aici trebuie s'amintim pentru cele trei diecese, ca ele au fost mai înainte puse sub jurisdicțiunea arhiepiscopului din Constantinopole (Euseb. Popovici, I pag. 432), așa că prin canonul XXVIII nu se face decât că se legitimează un act deja de mult timp îndeplinit, de oare ce Patriarhul își întinse jurisdicțiunea asupra Traciei, probabil dela 381, iar mai târziu, ajutat de Impăratul Teodosie II, își întinse jurisdicțiunea și asupra dieceselor Asiei și Pontului. Confirmarea jurisdicțiunei de către canonul XXVIII, asupra acestor diecese (Euseb. Popovici, I 432), eră de asemenea sancțiunea unui act deja îndeplinit. Bă ce este mai mult, Arhiepiscopul Constantinopolei, încă de sub Teodosie II, contestase provizoriu celei din Roma dreptul de a-și întinde jurisdicțiunea asupra Illyricului Oriental. (Le Quien, II p. 15 E), cu atât mai mult acum când ei erau egali. Cearta pentru Illyricul Oriental, pe lângă care s'au mai adăugat și altele, și care au avut ca consecința ca Arhiepiscopul Andreiu al Tesalonicului rupse trecutul religios al diecesei sale cu Roma, spre a fi independent, ori a se supune celui din Constantinopoli.

Prin aceste drepturi acordate Patriarhului din Constantinopoli, de către Sinod, pe de o parte Patriarhia câștigă o mare influență și cu atât mai mult cu cât eră din toate părțile înconjurată de barbari, făcând din Tronul Patriarhal un centru politic. Arhiepiscopii din Tesalonic, care recunoștea superioritatea Romei, tocmai prin această împrejurare încep sa'și îndrepte privirile lor păstorale asupra Constantinopolei, și aceasta stare de lucruri a mers până la Justinian (Acad. Rom. M-ss 2 cit. p. 204).

Hotărârile Sinodului din Chalcedon, emise prin canonul

27 și 28, au provocat luptele intereclesiastice dintre Biserica Romei și cea din Constantinopol, și cari lupte s'au purtat de ambele biserici, mai ales pentru dominațiunea Illyricului Oriental. Aceste lupte s'au mai moderat întru câtva cu ridicarea Justiniane Prime de către Justinian, care a făcut ca atât Dacia Aureliană cât și cea Traiană, care până acum facea parte din Illyric, să fie scoase afară din mijlocul luptătorilor, prin intrarea lor în alcătuirea noiei diecese a lui Justinian.

Dela începutul secolului IV, Bizanțul, ca și o bună parte din Peninsula Balcanică, din cauza elementului grecesc care începuse acum să devină preponderent, imperiul de Orient începù a-și lua fisionomia grecească (Bis. ort. Rom. IX 783). Atât Curtea Bizantină, și după dânsa clerul superior și nobilimea, încep a vorbi limba grecească, deși limba oficială eră cea latina. Papii însă, prevăzători cum erau ei, au îngrijit ca la Tesalonic să fie doi vicari papali: *unul pentru Episcopii, clerul și poporul latin*, iar altul pentru Episcopii, clerul și poporul grecesc. (Le Quien II 20—21). În provincia Illyricului în Misii, latinizarea indigenilor făcuse progrese enorme. Eppii de ex., de Marcianopol (Misiia II), o întrebuințau în corespondențele lor cu Sinodul din Chalcedon și cu Imperatori Bizanțului. (Le Quien I 1218 sf. Bis. ort. Rom. pe 1885, p. 783).

Dar schisma acaciană vine să turbure pentru mult timp liniștea Pontificilor Romii, cu privire la cestiunea Illyricului.

§ 4) Schisma Acaciană.

(484—518 p. Christ).

Din timpul strămutării prefecturei și reședinței episcopale dela Sirmiu la Tesalonic, arhiepiscopii Tesalonicului au continuat până la eresia Acaciană, să stea sub jurisdicțiunea Romei. Certele dintre monofisiți și ortodocși conti-

nuară mai departe : primii respingeau autoritatea Sinodului din Chalcedon, pe când cei din urmă o apărau cu toată energia. Atât Împăratul Zenon cât și Patriarchul de Constantinopole Acacius, căutau un *modus vivendi* de a împăcă pe monofisiți cu ortodocși. Împăratul Zenon dădă la 482, Enoticonul sau (un edict de împăcare sau unire), prin care se confirmă hotărârile Sinodului din Chalcedon și declară de eretici pe Nestoriu și Eutichie. Această formulă însă nu mulțumea nici pe eretici, dar nici pe ortodocșii riguroși. În fruntea acestor din urmă se puse, în anul 483, Papa Romei Felix II, care excomunică și declară de *depus* pe Acacie, alcătuitorul *Henoticului*. Acacie răspunse Papei pe același ton, și astfel se născu schisma Acaciană, (Eus. Popovici I, p. 503).

Papii sfătuiesc pe Arhiepiscopii Tesalonicului să se ferească de orice comunicații cu Patriarchii Constantinopolitani, nici a le cere sfatul în cestiuni de administrațiune interioară. (Cavendum sibi iterum putavit Xystus ne quis de Illyrico tentaret denuo Constantinopolitani praesulis opem implorare Le Quien II p. 13).

Papa Leon, lepădând canonul 28 al Sinodului din Chalcedon, a scris lui Anastasie Arhiepiscopul Tesalonicului ca toate lucrările cele mai importante eparhiale să se trimită pentru știință la Roma ; iar pe cele de o importanță mai mică, să le tranșeze dânsul în mod independent, adică în Illyric (... causam ad Sedem Apostolicam referendum decernerent. (Le Quien II p. 16 cf. Bis. ort. Rom. IX p. 789).

§ 5. Separarea provizorie a Tesalonicului de Roma.

(474 — 518 p. Christ).

Papii au avut să sufere multe neplăceri de la Arhiepiscopii Tesalonicului : întâiu, că Peninsula Balcanică începuse a-și pierde fisionomia sa latină, pentru a lua pe cea

greacă, și deci și provinciile imperiului trebuiau să imiteze Capitala. Tot ce se petrecea în Constantinople, se repercuta în orașele principale ale Imperiului și în special în Tesalonic. Arhiepiscopilor din Tesalonic le era mult mai ușor să se pună în comunicație cu Patriarhul din Constantinople decât cu Roma, pe de o parte din cauza departării prea mari la Roma, iar pe de alta, că comunicațiunea era prea dificilă din cauza barbarilor. În acest chip, Andreiu, Arhiep. de Tesalonic, se face adeptul schismei acaciene și intră în legătură cu ereticii sinodului din Chalcedon. Papa Felix II (483 — 492) îi scrie o epistolă prin care-l roagă să se întoarcă în sânul bisericii ortodoxe. (*Quod plene catholicæ fidei cupimus redintegratione firmari, sollicitudinem dilectionis tuæ, qua ad sedis beati Petri communionem venire desideras libenter amplectimur, sed eam vellemus...* (Le Quien II p. 15). Separațiunea Tesalonicului de Roma, din cauza schismei Acaciene, a avut loc la 474 — 481 când Zenon dă Henoticonul său; atunci s'au despărțit și alte biserici de Tesalonic.

Dar nici Andreiu, nici succesorul său Dorotheiu, n'au vroit să intre în legătură cu Roma (Bis. ort. IX 789. Le Quien II pag. 16).

Papa Gelasiu (492—96), prin epistola sa către episcopii Illyricului și Dardaniei, în anul 494, le face cunoscut că cu toate sfaturile date arhiepiscopilor din Tesalonic, continuă totuși a rămâne în schisma acaciană, îi sfătuiește să nu părăsească comuniunea cu Roma, și să se ferească de orice relațiuni cu Biserica din Constantinople, încurajându-i a suferi toate neajunsurile, (Le Quien II, p. 15, cf. Bis. ort. Rom. IX/85, p. 789).

Unirea lui Andreiu și a succesorului său Dorotheiu cu scaunul Patriarhal al Constantinoplei, ne face să vedem că Biserica din Dacia, mai ales cea Aureliană, începuse să se sustrage de sub adăpăta Papală, preparându-se pentru o viață religioasă mai independentă. La aceasta mai adăugăm

opiniunea rap. Episcop de Râmnic, Ghenadie Enăceanu, care confirma faptul ca Bisericile Române de la Dunăre, fiind cu totul supuse până la 450 Arhiepiscopului de Roma, continue încă a fi independente de Roma, până pe timpul lui Justinian I, care formeaza din prerogativele Bisericii din Tesalonic pe cele ale Bisericii din Justiniana primă. (Bis. ort. Rom. I 589).

Biserica din Tesalonic, deși s'a sustras pentru un timp oarecare de sub jurisdicțiunea Romei, (Le Quien II, pag. 17), totuși Papii Romei capata din nou autoritate asupra Illyricului sub Justin (518 — 527). Căci, când Justinian voește sa faca o noua diecesa, adica Jusiniana Primă, pentru a o putea face el cere voe dela Papa Agapet (535) și Vigiliu (538 — 555).

Cu înființarea Justinianei Prima se ia privilegiile mitropolitane, acordate până acum celui din Tesalonic, spre a le da Primatului Justinianei Prime.

§ 6) Vitalian cu Românii apără ortodoxia.

Neajunsurile de care vorbește aci Papa Gelasiu, sunt persecuțiunile la care erau expuși episcopii ortodocși, din partea Imparatului cutihian, Anástasiu (491 — 518), care prin masuri administrative riguroase persecută ortodoxia, exilând pe episcopii contrari părerilor sale monofisite; Imperatorul este secundat în execuțiunile planului său, de patriarchul Constantinopolei, Thimoteiu, care contribuî și dânsul la exilarea episcopilor ortodocși, (Bis. ort. Rom. IX/85, p. 791).

Contra acestor persecuțiuni, se răscoală Românii ortodocși din Moesia și Dacia Aureliană, sub conducerea lui Vitalian (A. Treb. Laurian, Ist. Rom., București, 1873, p. 136), ducele român¹⁾ al Scythiei, în anul 511, în fruntea a 60.000

1) Opiniunile istoricilor asupra lui Vitalian, sunt împărțite. Venelin îl dă ca fiind de origină slav, alții de got; F. Dositeiu, descriindu-î

români și barbari, bate pe Hypatius, generalul roman, prinse carele încărcate cu proviziuni, ocupă cetățile Anchialul și Odysos (Varna) și prădară toate pâna la Constantinopole. Anastasiu fiind învins la Sostenia, după Evagriu, iar după alții la Syca (Galata), Bis. ort. Rom. I, p. 59), a trebuit să intre în tratative cu Vitalian, și să consimta prin tractat cunoscut, sub numele de „*sacru*“, spre a convoca un sinod în Eraclea Traciei, pentru desbaterea articolelor de controversă în materiile bisericești, cum și a restabili pe episcopii depuși, (Laurian op. cit., p. 137). Sinodul, a fost convocat de Vitalian în Eraclea, unde au luat parte 200 episcopi, la cari au participat și delegații Papii Hormisda; aci. în sinod, s’au justificat toți episcopii ortodocși, exilați de către Anastasiu, cei împreună cu Imperatorul, — au luat hotărîrea de a se restabili relațiunile cele întrerupte cu Roma, (Bis. ort. Rom. IX, p. 791).

Însă fiindcă Archiepiscopul din Tesalonie continuă încă a stă în legătură cu Constantinopolul, Patriarchul Timoteiu, la îndemnul Imperatorului (ob imperatoris metum) s’a hotărît — numai grație puternicului duce al Scythiei, Vitalian — să restituie Papei și jurisdicțiunea Illyricului, și astfel se aleg 40 episcopi din Illyrie și din Grecia, după ce-și scriu profesiunea de credință pe o tabla, cu toții convin să aleaga dintre dânsii pe un mitropolit, cel mai vechiu în hirotonie (ori în vechimea mitropoliei), să se ducă la Roma, spre a cere Papei ca să-i primească

faptele, nu se pronunță asupra originii lui Episcopul Ghen. Enăccanu, neresolvînd cestiunea originii lui Vitalian, caută a dovedi că Vitalian cu revoltații lui, erau români cu un amestec de barbari, aducând ca argument concludsiunea, că numai Românii se puteau uni cu Vitalian ca unii ce erau ortodocși, pe când Bulgarii și cu Avarii, cari erau la Dunăre, erau încă păgâni, (Bis. ort. Rom. IX/85, nota C de sub pag. 791). Noi credem că Episcopul Ghenadie Enăccanu este de partea adevărului.

a reintră din nou în legatura spirituală cu Scaunul Roman¹⁾.

Apoi sinodul a proclamat de Patriarch pe Archiepiscopul Tesalonicului, în locul lui Timoteiu, patriarchul Constantinopolului, care nu venise la sinod (Bis. ort. Rom. IX 791), iar după alții, pentru ca nu îndrăznise a se pronunța în sinod, de frica Împăratului. (Bis. ort. Rom. I 591). Din acestea putem vedea, că Românii erau creștini și încă foarte numeroși la Dunare, că au luat parte nu numai la disputele religioase cu episcopii lor, dar începuseră și în viața politică, cu Vitalian în periodul turburărilor religioase, (Bis. ort. Rom. I 590; IX 591), și de aici vedem că numai Românii au provocat răscoala pentru apărarea ortodoxiei. Și tocmai numărului celui mare de episcopi români, fericitul Dositeiu atribue înlocuirea Patriarchului Timoteiu al Constantinopolului. (Bis. ort. Rom. I ibid.).

În al doilea rând, când Vitalian cere deplină satisfacție a ortodoxiei, împăratul chiamă la sine între alți episcopi români, pe Domnion dela Sardica (Sofia), pe Gaiian dela Naiss, (Nișul de azi), pe *Alcis* dela Nicopole, și pe Evangeliu dela Pautalia (Laurian, op. cit. 137); dar noroc că Anastasie moare, iar Biserica scapă de un împărat plicticos.

Unirea din nou a Illyricului cu Roma, se face din ordinul prea bine credinciosului împărat Justin I. Dar, când delegatul papal sosește la Tesalonie spre a convoca un sinod, plebea tesalonceană se răscoala, dă foc casei unde se află delegatul papal, iar pe dânsul îl ucide cu neomenie și episcopii se împrăștie. După sinopsul grecesc, această crimă ar fi fost faptuită de către vrășmașii sino-

1) Episcopo Thessalonicensi ob imperatoris metum, cum Timotheo Constantinopolitano communionem tenente, quadraginta Illyrici, Græciæque episcopos una convenientes, tabulis etiam testibus professos esse, ab eo velut metropolita (seu qui ipsorum ordinationibus præfuerat) se discedere, missisque Romam tabulis, Romani Pontificis communionem observare pollicitos. (Le Quien II p. 17).

dului IV ecumenic din Chalcedon (Le Quien II, 17). Aici însă, lucrurile pot să se explice și altfel. Papa Hormisda, scrie legaților săi la Constantinopol, ca să obțină dela imperator ca lui Doroteu — fostul Archiepiscop din Tesalonic și partisan al schismei acaciane, — să nu-i fie permis a intra în Tesalonic.

Succesorul lui Dorotheu în Illyrie, se zice că ar fi primit din partea Papii toate vechile privilegii, deși aceasta nu este sigur. Din actele Sinodului Roman de sub Papa Bonifaciu al II-lea, care a avut loc în anul 531, se vede că Epifanius Patriarchul Constantinopolei, a făcut noi încercări de a readuce Tesalonicul sub jurisdicțiunea Patriarhiei Constantinopolitane, lucru pe care-l încercasera și înaintașii lui. Totuși, jurisdicțiunea scaunului Roman s'a întins din nou peste Illyrie.

Totodată trebuie să notăm un fapt interesant, că în timpul acestor certe dintre Roma și Constantinople, pentru întinderea jurisdicțiunei asupra Illyricului, bisericele românești de pe lângă Dunăre au devenit independente, după cum vedem din Novela XI al lui Justinian: *că Mitropoliile de pe lângă Viminacium (azi Custolați în Serbia), sunt păstorite de arhiepiscopi independenți (sau autocefali) și nu depind mai mult de arhiepiscopii de Tesalonic*¹⁾.

Bisericele românești din dreapta Dunării, nu și-au păstrat mult timp independența lor, căci se înființează de către Justinian o nouă diecesă — Justiniana Primă, — formată din prerogativele bisericei din Tesalonic (Bis. ort. Rom. I, 589), și de această Biserică va depinde și Biserica Daciei Traiane, până la strămutarea Mitropoliei dela Tauresium (Justiniana Primă) la Ohrida sau Ahrida.

1) Ut quae circa Viminacium sunt ecclesiae sub proprio archiepiscopo sint, non autem amplius sub archiepiscopo Thesalonicae (Le Quien II, p. 18).

BISERICA DACIEI TRAIANE

451 — 537 p. Christ.

CAP. XXIV.

Canonul XXVIII al Sinodului IV ecumenic din Chalcedon

Considerațiuni generale istorice.

Dintre toate invaziunile barbare de până acum, cea mai fatala, pentru Români, a fost invaziunea Hunilor, care a avut loc în anii 376—377. Dela această dată, Românii se trag la munți, cetățile dăruite lor de Dumnezeu. În munți ei își duc traiul, căzând astfel din înalta organizațiune de stat Romana, în stare de nomazi, iar viața lor politică încetează cu desăvârșire (I. Bogdan, Românii și Bulgarii, p. 15). Imperatorii, atât de Orient, cât și cei de Occident, nu-și mai desfașoara prin urme influența lor de odinioara la Dunăre. Din aceste timpuri, rolul principal în aceasta privință îl joaca Hunii, iar Românii din Dacia se marginesc numai la viața socială, silinduse să-și păstreze limba, datinele, și legea lor strămoșnască. Dacă prin viața politica nu mai au putința sa se afirme fiind scoși din istorie și reduși, pentru mai multe veacuri, numai la tristul rol de a se conserva pe de-o parte de nimicire, iar pe de alta de contopirea cu alte popoare, apoi ei se manifestează din când în când prin viața lor religioasă. Pentru scriitorii tim-

pului, țările de baștină ale Românilor sunt numite „*Tari barbare*“ (Le Quien, I, pag. 28—38, ibid. 1098—1099; (Bis. ort. Rom I, p. 581).

§ 1) Importanța Canonului XXVIII pentru Biserica Românilor din Dacia Traiană.

Canonul XXVIII al Sinodului al IV-lea ecumenic este interesant atât pentru Biserica Daciei Traiane, cât și pentru cea din Dacia Aureliana, numită acum și Illyrie, fiindcă după interpretațiunile care i s'au dat ne ofera un material foarte prețios, nu numai pentru Creștinismul în Dacia, dar și prin împrejurarea ca ne pune în pozițiunea de a putea urmări raporturile interclesiastice ale Bisericii Românilor cu celelalte biserici (Bis. ort. Rom., I, p. 598).

Prin acest canon, după ce se ridică scaunul Patriarhal din Constantinopol pe aceeași treaptă egală cu cel din Roma, *recte judicantes, urbem quae et imperio et senatu honorata sit, et equalibus cum antiquissima regina Roma, privilegus fruatur*, și supune sub jurisdicțiunea sa diececele: Pontică, Asiana și Tracică, *praeterea episcopi predictarum diocesum quae sunt inter barbaros, à predicto throno sanctissimae Constantinopolitanae ecclesiae ordinatur*. „Pe lângă acestea, și episcopii cei „ce sunt în locurile ocupate de barbari ale ocârmuirilor amintite mai sus, să se hirotonisească de prea sfântul scaun al „prea sfintei Biserici din Constantinople“. Harduin II 614 cf. Bis. ort. Rom. I, 580).

Acest canon a dat naștere la multe discuțiuni, nu numai între canoniști ci și între istorici, atât pentru cuprinsul sau, cât și pentru interpretațiunile contradictorii la care a dat naștere.

Dar, de oarece s'au susținut — și nu fara cuvânt, — ca ultima parte a acestui canon privește și pe Biserica Daciei

Traiane, prin dreptul pe care-l dă Patriarchului din Constantinopole de a hirotonisi pe episcopii din părțile sus ziselor diecese ocupate de barbari, ne simțim datori a scoate adevărul din noianul contradicțiunilor la care a dat naștere diversele opinii emise pentru interpretarea lui, și anume, să fixăm care sunt regiunile ocupate din cuprinsul acestor diecese, și dacă canonul privește și pe Români ori pe alte națiuni, și dacă privește pe Români, apoi în care timp s'a aplicat la ei acest canon.

Erau în acele timpuri Țările Române ocupate de barbari? nici nu mai ramâne îndoială, însă, unii istorici (Bis. ort. Rom. IX p. 785) cred că „Românii nu erau barbari pe acele vremuri (451), ci erau un popor c'un grad „oarecare de cultură, care cu două secole mai înainte pri- „miseră cultura romană cu creștinismul, și deci, acest canon „n'are nici o legătură cu Biserica Română“ (Bis. ort. Rom. IX, ibid.).

Dar, se vede că autorului un singur lucru îi scapă din vedere, și anume, că canonul nu vorbește despre Români că erau barbari, ci despre episcopii acestor diecesc, cari cad în regiunile ocupate de barbari, ceea ce nu este tot una.

Toți, sau aproape toți scriitorii români, câți au scris despre Canonul XXVIII al Sinodului al IV ecumenic, cum și de interpretările cari se dau acestui canon, cu privire la Biserica Românilor din Dacia Traiană, nu sunt încă până astăzi de acord asupra acestei cestiuni. Le vom aduce aici pe ale celor mai principali dintre dâșșii, ca apoi să expunem și noi părerile noastre.

Baronul Mitropolit Șaguna, vorbind despre vechimea creștinismului la Români, aduce ca primă dovadă, că „*Românii s'au ținut de Patriarchul Constantinopolei*“, scrisoarea Sf. Ion Chrisostom către Olimpiada, despre moartea lui Unilă, episcopul cel „*minunat*“ din Gothia.

Marele Ierarh serie din Cucuz (Armenia), unde eră exilat (în anul 404), către Olimpiada din Tesalonic.

Însa noi am văzut că Unilă a fost episcopul Goților din Peninsula Balcanică, și deci nici vorbă nu poate fi de Vechea Gothie, care actualmente eră ocupată de Huni, încadelă 375—376 și nici nu mai purtă această denumire geografică la anul 404, după cum am văzut și cu altă ocaziune.

A doua dovada, cum că Biserica Românilor a fost supusă încă delă început Scaunului Patriarhal din Constantinopole, se vede și din Canonul XXVIII al Sinodului al IV-lea ecumenic, pe care îl citeaza fragmentat, cu comentariul respectiv din Pidalion, care e cât se poate de veridic, însă concluziunea trasă din premise este mai extensivă de cât premisele, și deci *în parte* este falsă, (Istoria Bis. ort. Răsăritene II, p. 61—62, Sibiu 1860).

Un alt distins canonist, vorbind despre dificultatea de a stabili jurisdicțiunea în care cădeă Biserica Daciei Traiane, ne spune, că aceasta dispăre când studiem bine Canonul XXVIII al Sinodului din Chalcedon, și în care se zice: „Că Patriarhul Constantinopolului are dreptul de a hirononi pe mitropoliții din Pont, Asia și Tracia, *de asemenea, și pe episcopii pentru locurile barbarilor*“, trage aceiași concluziune ca și Mitropolitul Baron, aducând ca confirmare epistola aceluiași mare Ierarh al lumii, către văduva Olimpiada.

Un alt profesor, din Kișineu, N. Lașcu, reproduce Canonul XXVIII împreună cu argumentele Mitropolitului Șaguna, pe care le rastoarnă cu succes, apoi arată că sensul ce se da cuprinderii acestui Canon (28), de către scriitorii români, este diferit. Probează în urmă cu scrisoarea Sf. Sinod, privitoare la sfințirea mirului, unde pe fața se declară, că *acest canon, nu are nici o legătură cu Biserica Română, fiindcă la 451 Românii nu erau barbari, ci un popor cu un grad de cultură, care cu două secole mai înainte primise cu cultura Romană și creștinismul*, (Bis. ort. Rom. IX, p. 784-785).

Aici un singur lucru iarași avem de observat și anume:

a) Că astăzi este pe deplin stabilit că religiunea creștină

la Români a venit prin două căi opuse, și anume : din Orient, cum și din Occident, și dovezile de care dispunem sunt numeroase și concludente ; însă de oarece pe acele vremuri nu există Patriarhia Constantinopolitană, iar Biserica Romei, prin misionari fortifică și predică mai departe creștinismul printre coloniști, documentele de cari dispunem ne arată pe Archiepiscopul Romei ca șef suprem religios al episcopilor din Vechiul Illyric, din care făcea parte și Dacia Traiana, cel puțin sub raportul religios, și deci ea atârna indirect de Roma, (Ghen. Enaceanu, Creșt. în Dacia, Bis. ort. Rom. I, p. 580). Urmă deci, că prin actul de creștinare, nu dă Patriarhului din Constantinopole absolut nici un drept asupra dependenței eclesiastice a Bisericii Românilor din Dacia Traiană, după cum îi dădea asupra altor naționalități, pe care le creștinase, și carora le trimitea episcopi, cum am văzut cazul cu Sf. Ioan Chrisostom, când hirotonește Goților pe Unila, (Șaguna, Istoria Bis. I, p. 61).

Dacă lucrurile stau astfel, atunci să naște întrebarea : la care barbari să refera cuprinsul menționatului canon ?

Ca sa putem raspunde, trebuie sa arătăm :

Zonora, comentând Canonul XXVIII, zice : „impun celui de Constantinopol și hirotonisirea episcopilor dela popoarele barbare, cari se afla în episcopiele menționate, cari sunt : *Alanii* și *Rușii*.... Și unii aparțin diecesei Pontice, iar Rușii celei Tracice“.

Afirmațiunile lui Zonora trebuie să se înțeleagă în sensul : că Patriarhia Constantinopolei să hirotonisească episcopi, pentru creștinii cari locuiau în părțile Alanilor și Rușilor ; aici Rușii sunt luați ca denumire geografică, căci autorul, interpretând canonul, se exprimă cu împărțirea geografică din secolul în care trăia el (adică al XII-lea), căci pe la 451 nici nu se știă de existența Rușilor. Cât privește pentru Alani, trebuie sa spunem că în aceste timpuri, după ce au pradat Italia și Galia, au trecut în Spania ; iar în Pont și pe laturile Mării Negre, după depărtarea Goților și Hu-

nilor, ramasera numai Avarii, dar aceştia erau păgâni, iar despre existenţa Românilor, prin aceste locuri, nu mai rămâne nici o îndoială, (Bis. ort. Rom. IX, nota *b* de sub p. 789, cf. id. I, p. 581). Mai este în deobşte cunoscut, că Ruşii n'au locuit niciodată nici una din Dacii. Balsamon în comentariul Canonului XXVIII, zice că: „Pontiei se numesc acei mitropoliţi, cari se află în jurul Pontului Euxin până la Trapezund şi mai în fund“. Iar despre Eparchia Tracică zice: „şi chiar dacă unii au îngustat Tracia, până la munţii Macedoniei, şi au zis că mitropoliţii Macedoniei, ai Tesaliei Eladei şi ai Peloponesului, s'au hirotonit cândva de Papa.... iar mai departe copiind pe Zonora, face sa se întrevadă mai bine adevarul.

Pe slavi iarăşi nu poate sa-i cuprindă canonul în cestiune, de oarece în acele timpuri slavii nu se convertiseră la creştinism, şi chiar de s'ar fi creştinat, nu erau aşă de numeroşi ca să formeze o eparhie speciala (Bis. ort. Rom. IX 85).

Alanii au venit prin Dacia ca ramură a Hunilor, (Buillet Dict. Geogr. vorba Alains), pe la finele veacului al IV-lea.

Prin Alania, putem înţelege de ordinar regiunea ocupată de popoarele trăitoare în diecesa Pontului, sau mai precis, în jurul Pontului Euxin pâna la Trapezund şi mai departe, (Bis. ort. Rom. IX p. 785).

În veacul al XII, când Zonara alcatui nemuritoarele sale comentarii asupra canoanelor, Țările Române erau cunoscute de către scriitorii bizantini sub numele de *Alania* ('Αλάνια), cel puţin Nicefor Gregoras (lib. VI) o numeşte expres cu această numire: „Massagetar, qui trans Istrum habitabant à Byzantinis vulgo Alanos appellari qui jam olim christiani erant. Scytharum vero thyrantidi premebatur; sed in ejus-textum, zice Le Quien (I, 1347/8), mendam irepsisse de pro-**Αλανοις** legendum esse **ΒΑΛΑΧΟΙΣ** verosimillimum mihi quidem videtur. Cu alte cuvinte Țările Române erau cu-

noscute Bizantinilor cu denumirea de Alania, și despre cari amintese Zonora în coment. Canon. XXVIII.

E necesar acum să știm dacă canonul în cestiune a putut avea putere de lege bisericească-jurisdicțională asupra Daciei Traiane.

Noi raspundem categoric, ca canonul 28, de care ne ocupăm, nu s'a aplicat în Țările Române decât pe la finele secolului IX (dupa anul 885), după ce Bulgarii au primit botezul cu liturgia slavonă. (D. Onciul : „Omagiu lui Titu Maiorescu“, Buc. 1900, p. 630/31), și de la cari au împrumutat-o și Românii. Atunci, prin influența Bulgarilor s'a alungat clerul latin, iar Românii au îmbrățișat ritul ortodox.

Un canonist rus, vorbind de canonul în cestiune, zice : „Sinodul a stabilit în canonul său, ca cel de Constantinopol să așeze episcopi și la popoarele de alt neam, care aparțineau după administrațiunea ecleziastică a acelor popoare, care primise dela Bizanțul ortodox credința și botezul, și tot dela dânsul au primit și pe primii Episcopi“ (Bis. ort. Rom. IX 785). *Pe Români însă nu Bizantinii i-au botezat, nici au primit dela dânzii episcopi* de cât după anul 325, și pentru o anumită regiune. Acești episcopi ne-au venit prin Mitropoliții Scythiei. Pentru aceste considerațiuni ne unim cu părerea D-lui Lascu, care, bazat și el pe marile teolog și scriitor rus Macarie, spune : că Eparhia Episcopilor din Tomi se întindea și peste laturea de dincoace de Dunăre, și coprindea în sine Basarabia și o parte din Moldova (Bis. ort. Rom. IX 790).

Aceste dovezi, confirmate și de altele, putem spune fără a fi desmințiți, când afirmăm că centrul administrațiunii bisericești din Dacia lui Aurelian, și a unei părți din Dacia Traiană, își avea centrul administrativ la Tomi, reședința arhiepiscopilor Scythiei. Iar cealaltă parte, cu aproximațiune : Transilvania, Bucovina, Banatul și o parte a Valachiei, au atârnat, din punctul de vedere bisericesc de Sirmiu, iar mai târziu de Tesalonie (Bis. ort. Rom. IX 790).

De observat este însă, că bisericile din Illyric se desebiau printr'o administrațiune independentă și aci nu se observa acele certuri și neorândueli între reprezentanții diferitelor biserici eparhiale, din cauza unei centralizări mai mult sau mai puțin pronunțate (Bis. ort. Rom. IX p. 786).

§ 2) Diviziunile politico-administrative și aplicarea canonului XXVIII.

Considerațiuni generale.

Sub împărțirea Imperiului, făcută sub Adrian, Dacia Traiană aparținea de Illyric, fapt confirmat și de descoperirile arheologice, cel puțin sub raportul financiar (Gr. G. Tocilescu, Mon. Sculpt. pp. 196—212—213).

După diviziunea Imperiului, Prefectura Illyricului este și dânsa împărțită, de oare ce o parte cade în Imperiul de Orient, iar alta în cel de Occident și anume: Provincia Panoniei I și II a Saviei, a Dravei, a Dalmației și Noricului *Mediterraneum et ripense*, au rămas pe lângă vechia administrațiune; iar cealaltă, cu diececele Daciei, împreună cu toate provinciile de care am vorbit în altă parte, cu Macedonia, în care intrau provinciile: Macedoniei, Achaei, Tesaliei, Cretei, a Epirului Vechiu și nou, și partea Macedonică numită Salutaris, au trecut la Imperiul de Răsărit.

Dispozițiunile canoanelor 6 și 15 ale Sinodului I ecumenic, și 2 al Sinodului II ecumenic

Sub raportul ecclesiastic, această parte a Illyricului a rămas ca și mai înainte sub jurisdicțiunea Arhiepiscopului de Roma, al cărei vicar eră Arhiepiscopul din Sirmiu, unde se afla centrul administrațiunei ecclesiastice, pentru toate

provinciile Illyrice, între care și bisericile Daciilor, ce ne preocupa (Bis. ort. Rem. IX 786).

Dar am spus că după canonul 6 și 15 al Sinodului I ecumenic, și canonul 2 al Sinodului II, se opunea la această datină, căci ele spun categoric: „*ca administrațiunea bisericească să se conformeze cu împărțirea administrației civile a provinciilor*“. Unirea unei părți a Illyricului, sub raportul administrativ, cu imperiul de Orient, urmă firește să atragă după sine și supunerea bisericilor din Illyrie celei din Constantinopol, căruia acum i se supusese, cum am văzut, și Mitropolitul Independent al Pontului (Bis. ort. Rom. IX 787). Lucrurile însă nu s'au petrecut astfel.

§ 3) Biserica Daciei Traiane și Scythiei față de canonul XXVIII.

Diecesa Tracică¹⁾ între alte eparhii, cuprinde și pe aceea a Arhiepiscopiei autocefale a Scythiei (Dobrogea) cum și o parte a Daciei Traiane (Le Quien II 1092).

Prin canonul XXVIII, se specifică că Patriarhia din Constantinopol are dreptul „*să hirotonească și pe episcopii din părțile barbare care intră în cuprinsul diecesei Tracice*“. Noi vedem din acest citat că diecesă Tracică, cuprinzând Scythia și Moesia secundă (Onciu Omagiu p. 630—31), nu se mărginea însă la Dunăre, ci trecea și în stânga ei; deci, Biserica Scythiei din stânga Dunărei, Moldova și Basarabia de azi, erau alipite la Biserica la diecesa Tracică. „*Quod argumento erit Scythieam hanc alteram ecclesiam inter Thracicæ diocesis (din stânga Dunărei) habendam esse*“ (Le Quien I 1099).

Iar Teodoret (lib. V c. 31), ne spune că Biserica Scythiei

1) În care se cuprindea și Scythia, era deja formată în secolul al IV-lea (Diecesis Tracica sæculo quarto jam instituta erat Le Quien I 1096).

πέραν τοῦ Ἰστρου qui trans Istrum, la noi dincoace de Dunare, se întindea și peste o mare parte a Sarmăției Romane. Iornande (De Reb. Geth), mărturisește că Scythia aceasta, și pe care Teodoret o pune πέραν τὸν Ἰστρου, se întinde dela fluviul Dunărea până la Palus Mœotis ¹⁾.

Scythia din stânga Dunărei, este, probabil, acea regiune pe care am întâlnit-o pentru prima oară — după cunoștințele noastre — cu această denumire, apărută după Adrian ori Dioclețian cu acest calificativ, sub numele de Scythia Parva, necunoscută lui Strabon, Pomponius, Mela și Ptolomaeu, deși Martirologiul Roman (p. 230) îi dă o întindere cu mult mai mică de cât aceea dată de Iornand sau Iordanes.

Venind vorba despre Gothia și aplicarea canonului XXVIII, Le Quien ne spune ca Biserica Gothiei (Daciei Traiane), este o anexa a diecesei Tracice. (In decreto illo, de quo antæ dixi, vicesimo octavo Chalcedonensi quo trium diœcesum Ponticæ, Asianæ et Thracicæ regimen Constantino-politano Archiepiscopo, assignatum fuit, *adjectæ quoque sunt ecclesiae quæ apud Barbaros consisterent, circa Pontum Euxinum scilicet ut Gothia (Dacia Traiana) et Alania quæ Thanaïdis flumen ostiis sejungebantur* (Le Quien I, 1098). Rectificam și aci opiniunile lui Le Quien, ca și pe ale lui Macarie, ca nu toată, ci numai o parte din Gothia a intrat sub jurisdicțiunea Patriarhiei, în circumscripțiunea teritorială prevăzută de canonul XXVIII al Sinodului al IV-lea ecumenic și anume: Bisericele Moldovei și Basarabiei de mai târziu depindea de Arhiepiscopia Scythiei (Dobrogiei) care, la rândul-i, depindea de Patriarhia Constantinopolitană (Bis. ort. Rom. IX/85 p. 790). Tot aceasta explică foarte bine sensul atestarilor lui Sozomen (lib. VI c. 21), că în Scythia dela Tomi există o datină veche, după care bisericile din în-

1) Prima vero mansio (a Goților) Iornonde teste, fuit in illo Scythiæ europææ tractu qui à Danuvio flumine, ad Mæotidem Paludem protenditur (Le Quien I 1239).

treaga provincie erau administrate, cu toata mulțimea lor, de către un singur episcop, care, până la decadența Scythiei (550), a avut titlul de arhiepiscop independent (Bis. ort. Rom. IX 85 p. 790), și ai caror episcopi și mitropoliți sufragani au fost în stânga Dunării.

Organizațiunea Bisericii Române.

Biserica Românilor din Dacia Traiană, făcând parte din marea familie creștină, a avut aceeași organizațiune ca și muma care i-a dat naștere.

Deosebirea dintre laici și clerici, s'a făcut încă de timpuriu și a devenit din ce în ce mai distinctivă.

Ea își avea ierarhia sa. După cum Apostolii au continuat Apostolatul lui Iis. Chr., episcopii înstituiți de Apostoli îi continuau, nu ca până acum în lumea întreaga, ci într'o circumscripțiune determinată, care este cetatea (*Civitas*) ori capitala unde se afla reședința episcopala. Mai presus de episcop sta *Mitropolitul*, ale cărui atribuțiuni sunt fixate de Sinodul I ecumenic din Niceea. Mitropolitul rezidă în capitala provinciei. Acomodarea provinciei ecleziastice cu cea civilă este definită la Sinodul din Antiochia (341); Biserica a lupteaza cadrele administrative ale imperiului.

Episcopul în cetatea sa, are consistoriul sau de preoți.

Mitropolitul, are consiliul sau de episcopi, ori *Sinodul*, foarte des convocat, unde se sfătuiesc asupra chestiunilor privitoare la credința și disciplina.

Mai presus de Mitropolit sunt Patriarhatele, biserici fondate direct de către Apostoli și considerate ca cele mai credincioase pazitoare ale religiunii creștine: Unitatea bisericeii apare în Sinoadele ecumenice.

Biserica s'a servit de universalitatea imperiului pentru propagarea credinței sale; de cadrele sale, pentru organi-

zațiunea sa. Dar pe când poporul românesc este imobilizat din cauza invaziunilor barbare, ca să mă exprim astfel, în Biserică noi aflăm alegerea, deliberațiunea, libertatea, viața, în scurt: tot ceia ce lipsea societăței civile.

Pentru aceste considerațiuni, Biserica a progresat și s'a dezvoltat conform menirii ei.

În timpul invaziunilor barbare în Dacia, armata a dizertat, iar funcționarii au fugit. Singur episcopul a rămas în cetatea deșartă de armată și funcționari; Barbarii au de a face cu dânsul în afacerile pur civile. Pentru aceste considerațiuni, credem noi, i s'a dat episcopului calificativul de „*Domnus*“, pe care-l păstrează până astăzi.

Biserica singura a pazit limba Romei și civilizațiunea ei, sau cel puțin ceeace a putut să pazeasca; ori ceeace a voit ea să pastreze. (Lavissee et Rambaud, I, 34—35).

Biserica ne-a pastrat limba și prin aceasta unitatea națională, și numai la acestea dacă ne gândim, înca este prea destul ca să-i pastrăm cea mai adâncă recunoștința.

BISERICA SCYTHIEI.

(451 — 550 p. Christ)

CAP. XXV.

X. EPISCOPUL THEOTIM II.

Despre Episcopul Theotim II avem foarte puține cunoștințe. Le Quien în al său „*Oriens Christianus*“, ne spune ca Imparatul Leo Augustus (457—474) a scris despre omorirea Sf. Proteriu al Alexandriei la toți Mitropoliții Orientului și chiar Episcopului Theotim, episcop al Tomelor. (Leo Augustus de Proterii Alexandrini, nece cunctis Orientis mitropolitis scripsit atque adeo *Theotimo reverendissimo episcopo Tomitano*. (Le Quien I p. 1215).

D-l Netzhammer dă și alte detalii cu privire la Episcopul nostru : într'o scrisoare către acelaș Imparat dă o expresie elocinta a credinței în învățăturile Bisericii și discuțiunei starnite la Sinodul din Chalcedon. Și în această scrisoare catre Imparat, Theotim se subserie iarăși Episcop al regiunei Scythiei. (*Domino piissimo et Christianissimo Imperatori nostro Leoni, Theotimus, humilis Scythiae regionis episcopus*). (Le Quien Ibid. V I p. 1215. Vezi în Coll. Regia Vol. IX p. 297. Halbe V, IV p. 911, Netzhammer fila 74).

La aceasta scrisoare mai raspund încă alți 6 episcopi români și anume : *Marcian al Abritului, Martial al Apiariei, Monofil al Durostorului, Marcel al Nicopolului, Petru al Novelor*

și *Ditta al Odessului*. Această epistolă a fost scrisă în latinește și din latinește s'a tradus în grecește. (Le Quien I p. 1217 cfr. Protop. Niculescu, *Dare de seamă*, p. 47-48).

Scrisoarea lui Theotim către Împărat, care este de o minunată simplitate și claritate, cu un stil simplu și fără pretenții, se recomandă Împăratului binele și pacea Bisericii, și către sfârșit îi urează lungă și fericită domnie, în Imperiul întărit prin taria credinței ecumenice și prin puterea sfintei cruci.

Cu privire la întrebarea capitală, demnul pastor exprima în chipul cel mai hotărâtor primirea sa fără rezervă a hotărârilor Sinodului din Chalcedon, și exprimă scurt și fără patimă cum Thimoteu Eluru, Patriarh al Alexandriei, este considerat ca depus potrivit orânduelilor bisericii și depus ca monofisit (partisan al lui Nestor și Dioscor).

Ramâne neexplicat că Mitropolitul Valerian de Marcianopolis, către care asemenea a fost trimisă o scrisoare dela Împărat, nu subscrive împreună cu ceilalți 6, probă că era monofisit.

XI. EPISCOPUL PATERNUS.

Țiimpul dela păstoria lui Theotim II până la aceea a lui Paternus, (519) ne prezintă o lacună. Certele dintre ortodocși și monofisiți, cu privire la deciziunile Sinodului al IV din Chalcedon se continuă încă cu mare furie, așa încât Împăratul Zenon, nemai putându-le tolera, căută să apropie pe monofisiți de ortodocși prin așa numitul Henoticon sau formula de credință (482).

Henoticonul în loc să liniștească spiritele, le aprinse și mai mult spre controversă, deci spre neorânduiala, ba încă se zice că monofisiții ar fi ajuns la putere în dauna ortodocșilor. Aceste certe se continuă în timp de 35 ani, între Biserica din Roma și cea din Constantinopol (484—519).

Încercările de împăcare facute de către Justin I în veacul VI (518—527), și Justinian I (527—565), cu apărarea autorității Sinodului din Chalcedon, avură același rezultat. Cearta mai cu seamă se învârtia împrejurul formulei: „Cel ce te-ai răstignit pentru noi” formula lui Petru Cnafa (sau Fullo) (486) la *Irisaghion*.

Atât ortodocșii cât și imperatorul aveau tendința de a înlătură toate aceste imputări ale monofisitismului, spre a păstră autoritatea ortodoxiei și a Sinodului din Chalcedon. Cearta între ortodocși s'a continuat parte sub Justin și mai cu seamă sub domnia lui Justinian. Unii dintre ortodocși au admis formula: „Cel ce Te-ai răstignit pentru noi”, alții au respins-o, ca având înțeles monofisit. Eata chestiunea de a se ști, dacă propozițiunea ca „Cel răstignit este unul din Treime” este ortodoxa și necesară. Unii ziceau ca aceasta este o eterodoxie, iar alții ziceau că este în totul ortodoxa și fiecare ortodox trebuie s'o susție. Părerea din urmă o susțineau cu tărie călugarii *neadormiți*, *achiniți* (*οὐ ἀκοιμηταί*), iar cealaltă eră reprezentată de unii calugari din Scythia, adică din Dobrogea ¹⁾.

Și tocmai în acest timp, când calugării din Scythia disputau pe fața ca ce este de crezut că unul din Treime s'a răstignit pentru noi, eră pe scaunul Bisericii din Tomi Episcopul Paternus. (Quo tempore Scytæ monachi palam contendebant esse confidendum: unum de Trinitate nostri causa passum esse sedebat Paternus Tomitanae Ecclesiae episcopus. (Le Quien, Or. Christ. I p. 1215). Nu știm dacă Paternus a luat parte la aceste dispute, dar calugarii scyți îl considerau că e contra opiniilor lor și-l taxau de nestorian.

Nu cunoaștem pe reprezentantul călugărilor scyți, cari își aveau reședința în Constantinopol și cari țineau în curent pe frații lor întru Christos din Scythia. De aici putem

1) Prof. Eusebiu Popovici, Istoria bisericească tradusă de P. S. Atanasie Episcopul Râmnicului Noului-Severin, și Gherasim Episcopul Eparhiei Argeșului. București 1901, vol. I p. 509—510.

conchide ca fiecare comunitate își avea reprezentanții sai în Constantinopol ca și aiurea, caci numai așa se poate explica cum ideile, cari se disputau la Constantinopol, erau în același timp cunoscute și discutate cu atâta aprindere în toata lumea creștină. Reprezentantul Achimiților credem, după Le Quien, a fi German din Capua. (Ibidem I pag. 1215).

Monahii Scyți, ai caror reprezentanți de frunte traiau la Constantinopol, cerură ca o veritate a ortodoxiei primirea formulei: „Unul din Treime a fost crucificat“ și declarară de eretici pe toți aceia cari voiau să primească numai hotărârile dogmatice ale Sinodului din Chalcedon, fără acest adaos.

În acest fel monahii Scythiei deveniră ca neclintiți și turburatori; ei condamnara atât pe Paternus, Episcopul din Tomi, cât și pe Patriarchul dela Constantinopol, acuzându-i de nestoriani.

În valtoarea acestor dispute intervine însuși Imparatul Justin (518—527) cum și nepotul său atotputernicul Justinian, cari se pare că împărtașeau ideile calugarilor scyți, și îi trimise la Episcopul Roman Hormisda pentru a-l consulta și pe dânsul, părerile lui Paternus și ale Patriarchului din Constantinopol fiind cunoscute.

Reverendul Parinte Netzhammer în lucrarea sa „*Vechiul Tomi creștin*“, ne spune intenționat ca au fost trimiși la Papa Hormisda calugarii scyți de către Imparat, spre a aduce o deciziune, ca și când ar voi să stabilească încă de pe acele timpuri autoritatea papala.

Credem însă ca Imparatul a trimis pe calugarii scyți numai ca să vază ce părere are Episcopul Roman Hormisda, privitor la formula de credință a calugărilor. Iar nu ca Episcopul Hormisda, sau Papa Hormisda, cum îi zice Netzhammer, ar fi avut vreo supremație. Hormisda eră și el tot Episcop ca și ceilalți și face ca, prin surprindere,

pentru prima oară se încearcă de a se stabili singură puterea papală în acest timp.

Cunoscut fiind istoricește ca numele de Papă a fost dat mult mai târziu.

Contrariu părerilor sale de umanitate, Impăratul luă acum partea Episcopului Patern, învinovațit pe nedrept. Ii acorda iarași grația sa și porunci chiar neastâmpăraților monahi sa roage pe Episcop de ertare. Aceștia însă persistau în cerbicia lor, nevoind nici s'audă de așa ceva.

Ei se dusera la Roma și când se prezentară în fața lui Hormisda, acesta le declară că propozițiunea: „Unul din Treime s'a rastignit“, deși adevărată, totuși îi displace din cauza neînțelegerilor la cari ar dà naștere. Pentru a preîntâmpina orice îndoială, Episcopul Roman voiă ca propozițiunea sa fie formulată astfel: „Una din cele trei persoane ale Sfintei Treimi a suferit cu corpul“. Monahii însă nu se învoiră cu aceasta, din care cauză fură alungați din Roma ca turburători și favorabili eresici (Coll. Regia Pol. X pp. 554—569; Labbe vol. IV 1510—1520 unde este tipărită corespondența dintre Hormisda și delegații săi; Netzhamer, fila 81 op. cit.).

În anul următor (520) Paternus eră de față la un Sinod în Constantinopol. Numele lui se găsește între cei 20 episcopi, cari au semnat raportul către Episcopul Hormisda pentru aducerea Episcopului Epifanius la scaunul Patriarhal din Constantinopole. El se subscris: „Din mila lui Dumnezeu, Episcop Mitropolitan al provinciei Scythia“.

XII. — EPISCOPUL VALENTINIAN

și cearta celor trei capitole.

Cel din urma Episcop la Tomi, care ne este cunoscut, e Valentinian (18 Martie 550) în timpul când la Roma eră Episcop Vigiliu, contemporan cu Justinian. El juca un

rol însemnat în disputa origenistă (Héfélé l'Histoire des Conciles III p. 439—440) și în cearta celor trei capitole.

Cearta aceasta provine din cauza lui Theodor Ascida, cari suferind o înfrângere din partea ortodocșilor riguroși, din cauza condamnării lui Origen, Justinian făcù să se anatematizeze așa zisele *trei capitole* și anume:

I) Scrisoarea lui Theodor din Cyr contra Sf. Ciril și contra Sinodului din Efes.

II) Scrierea Presbiterului Ibas, către Episcopul persan Maris, și

III) Persoana și scrierile lui Theodor de Mopsuestia.

Condamnarea acestor capitole a fost scrisă însă numai de Orientali, nu însă și de Occidentali, — ne spune D-l Netzhamer (op. cit), — căci aceștia recunosc că prin aceasta s'ar înjosì autoritatea conciliului din Chalcedon, care primise în sânul comunității bisericești pe Saba și Theodoret, în baza ortodoxei lor mărturisiri de credință.

Profesorul cernăuțean (Eusebiu Popovici, în a sa Istorie bisericească (vol. I pp. 512—515), arată din contră că Vigiliu, Eppul Romei, nu tocmai erà la înălțimea ortodoxiei. Impăratul, pentru a înfrânge însa opozițiunea Occidentaliilor, sau mai propriu vorbind a Episcopului Vigiliu, îl chiamă la Constantinopole în anul 547, și care cedă Impăratului, prin decretul sau teologic numit „Judicatum“ dat în anul 548, contra celor *trei capitole* (Ibidem p. 513). -

Diaconii romani, Sebastian și Rusticus, se opuseră prin viu graiu, și mai ales prin scris, cu toate mijloacele contra judicatului. Ei cautară în diferite provincii, și mai ales în Scythia, să ridice spiritele contra lui Vigiliu.

Episcopul Scythiei, Valentinian, comunică lui Vigiliu toate aceste frământări și l'a consultat în cestiunea celor trei capitole. Scrisoarea referitoare la aceasta s'a pierdut, dar s'a păstrat amănunțit scrisoarea lui Vigiliu către Valentinian, cu data de 18 Martie anul 550 (Colect. Regio,

t. V p. 557 558; Baronius Annalles I—VII an. 550 Héfélé II 806 apud; Netzhamer fiș. 86).

Vigiliu se arata foarte bucuros de scrisoarea Episcopului, și'l lauda în introducere pe Episcop pentru marea sa grijă de turma, care este cunoscuta tuturor.

După aceasta, Vigiliu trece asupra punctului controversat, și respinge ca nefondată banuiala că prin *Judicatul* sau ar fi condamnat nu numai scrierile, ci și persoana lui Iba și a lui Theodoret; că s'a raspândit despre el în Scythia astfel de minciuni, o știe din cele ce i-a spus Basianus și acei cari reprezintă afacerile Episcopului de Tomi în Constantinopole. Apoi îl roaga să-i citească „*Judicatul*” sau spre a se convinge ori cine, cu înlesnire, ca el n'a făcut și n'a luat nici o masura contrara Sinoadelor din Niceea, Constantinopol, Efes și Chalcedon, ori în contra episcopilor sai predecesori. Iar mai departe, spune ca el cunoșteă pe turburatorii din Scythia, pe Rusticus și Sebastiani, ca a trebuit sa-i excluda din comunitatea bisericească și ca îi va depune și din demnitațile lor, dacă nu vor voi sa se pocaiasca. In fine, Vigiliu roagă pe Valentinian sa nu mai primeasca de la numiții turburatori sau de la prietenii lor de idei și sa atraga atențiunea pastoriților lui sa se fereasca de ei. Cu aceasta importantă scrisoare înceteaza științele noastre despre episcopii Vechiului Tomi, caci la conciliul ecumenic al II-lea din Constantinopol (553) cautam în zadar numele unui Episcop al Scythiei.

Indata dupa deschiderea ședinței a VII-a, la 26 Maiu 553, veni în Sinod comisarul imperial și referi, după însemnarea Imparatului, despre purtarea lui Vigiliu, care tot nu vencă sa iă parte la Sinod. Imparatul voi însa ca cearta celor trei capitoare sa înceteze. Pentru aceasta comisarul Imparatului, porunci chestorului sau sa citeasca episcopilor adunați șapte acte importante, între care se găsește și scrisoarea amintita mai sus și trimisa de Vigiliu Episcopului scyth Valentinian. Fara îndoiala — zice Netzhamer,

în lucrarea sa citată — Scythia putea să se mândrească cu o asemenea serie de Episcopi.

Între cei 12 episcopi cunoscuți nouă se găsesc, cum am văzut, numai bărbați cu cel mai frumos renume; aceștia au strălucit prin sfințenia vieții lor, prin învățatura și credința lor nestrămutată.

În toate cestiunile mari ale timpului lor, Episcopii Scythiei și-au spus cuvântul lor, și au stat în relațiuni cu cei mai însemneți membri ai Bisericii de Rasarit și adese-ori cu cei de Apus, cum am văzut cu scrisoarea adresată de Vigiliu episcopul Romei lui Valentinian episcopul Tomitan (...dilectissimo fratri Valentiano episcopo de Tomis Provinciae Scythiae. (Le Quien I 1216).

Scythia trimise întotdeauna, potrivit însemnatei ei bisericești și politice, mulți bărbați mari la sinoadele locale din Constantinopol, cum și la cele ecumenice.

Acesta este apogeul bisericii Scythice; de aici înainte influența politică și religioasă a vechiului Tomi va scădea cu desăvârșire, ori cel puțin, autorii timpului nu-l mai găsesc atât de important, ca să mai vorbească de dânsul.

Se pare că orașele din centrul Scythiei, prin importanța lor militară și strategică, se bucura de o mare vază față de vechiul Tomi; căci în aceste timpuri mai găsim episcopii și în alte orașe, așa:

Le Quien, în altă parte (I 1231 1233), ne vorbește de un episcop la Axiopol numit Ciril, deși Netzhamer se îndoiește despre existența lui (op. cit.); în lipsa însă de alte probe, îl amintim și noi, după cum ni-l amintește și Le Quien. Noi însă mai știm, că în secolul al IV-lea și începutul celui al cincelea, existau în Scythia două episcopii, nu departe de Tomi, și anume: *Vicina* (Macinul de azi), vechia patrie a lui Jupiter Arrubianul, înflorea încă prin secolul al IV-lea; autorul nu spune însă de unde și-a luat informațiuni. (Gr. G. Tocilescu, Monum. Sculptur. Mus. de Antiquit din București, pag. 68. Vezi și Al. Du-

mitrescu, O calatorie în Nordul Dobrogei, București 1904). Biserica și aici ca și aiurea, a făcut cu predilecție în asemenea locuri ale religiunii pagâne, puncte centrale ale vieții bisericești creștine.

A doua episcopie a fost la Tropæum-Trajani (Adam-Klissi), cam 12 kilometri departe de Constanța; un episcop al acestei episcopii a luat parte în al șaptelea Sinod ecumenic, în ale cărui protocoale a subscris *Theodorus Tropeorum* (în septimo sinodo, Harduin IV, 459 c.). Indicele ne spune: Episcopia Tropæorum în provincia Scythia cujus est in notitiis Græcis **Τριμὴ Μιτρόπολις**, ibi et **Τροπαίος** est (Harduin XI, 789). Episcopii Scythiei au deservit și interesele spirituale la Românii din stânga Dunărei, începând cu Teofil episcopul Mitropoliei Gothiei, cum și alți episcopi ai Scythiei; acest fapt a și fost codificat prin Canonul 28 al Sinodului IV ecumenic — cu ocaziunea invaziunii barbarilor — în care se specifică, că în țările barbare (ocupate de barbari) episcopii acelor țări să fie hirotoniți de episcopii cei mai apropiați. Am adus până aici numeroase dovezi în aceasta privința. Teotim I, Mitropolitul Scythiei, unul dintre cei mai învățați și mai pioși mitropoliți ai Orientului, este arătat și ca episcop al Românilor din Dacia Traiană, pe la începutul veacului al IV-lea (Petrescu, Martirii crucii p. cit.), însă numai în parte am găsit adevărata această afirmațiune. Influența religioasă a Scythiei n'a scăzut, credem noi, decât la înființarea Justinianeii Prime, și cu desăvârșire nimicită la cucerirea ei de către Bulgari.

Nu putem primi ca bună opiniunea D-lui Netzhamer (op. cit.), când ne spune că n'au existat legături de credințe și de interese între Românii din stânga Dunării și Scythii din dreapta acestui fluviu.

Zabloul oraşelor Scythice.

Periodul de care ne preocupăm, ne arată că Scythia trebuie să fi fost pe atunci, relativ bine populată. Dăm în notă un tablou — după Netzhamer — de localităţile Scythice, spre a ilustra mai bine afirmaţiunile de mai sus ale scriitorului bisericesc Sozomen ¹⁾.

O comparaţiune cu alte provincii romane, ne arată că în Scythia eră un foarte mare număr de oraşe. Acestea erau împărţite pe teritoriul de lângă Dunăre, dela Axiopolis pâna la Salsovia lângă Silistra, şi pe ţarmul mării dela Halmyris, (Babadag) şi până la Dionysopolis, în vreme ce oraşele numărate de Hierocle găsim, pe uscatul propriu zis

¹⁾ Pentru a se putea controla mai uşor, dăm aci cataloagele unul lângă altul:

Localităţi Scythice.

<u>Ilin. Anton</u>	<u>Potinger</u>	<u>Hierocles</u>	<u>Von Boor</u>
Sucidanam	Sucidana	Tomi	Τόμη μητρόπολις
Axiopolim	Axiopolis	Dionissopolis	Ἀναξιουπόλεως
Capidanam	Calidana	Acræ	Καπηδάον
Carson	Carsio	Calatæs	Βιβαίνον
Cion	Berco	Istrus	Κούπρα
Biroen	Træsmis	Constantiana	Νικομηδέον
Trosmin	Arubio	Zedelpa	Δέον
Arrubium	Noviodumi	Tropæus	Σαλσοβίας
Diniguttiam	Salsonia	Axiopolis	Ἀλμυρίον
Noniodunum	Ad stoma	Capidaura	Τροπαίον
Aegisson	Hitriopoli	Carsus	Ζεσθίπας
Salsoniam	Tomis	Trosmis	Διονυσσουπόλεως
Salmorudem	Stratonis	Novivodumis	Καλάτον
Valem Domitianam	Callatis	Agissus	Ἰστρίον
Ad Salices	Trissa	Almyris	Κωνσταντιάνων
Istrum	Bihone		
Tomos	Dyonissopoli		
Calatin			
Timogittiam —			
Dionissopolim			

(în interiorul provinciei), numai Zedelpa și Tropæum. Nu este dar greșit, dacă cautam însemnata orașelor Dunărene în foarte însemnatul *limes Scythicus* de aci, și pe acea a orașelor dela mare în comerț și schimb. Cu aceasta însă nu vom să zicem ca orașele Dunarene nu-și aveau importanța lor pentru negoț. Dunarea a fost din cea mai adâncă vechime, niara și mult frecventata cale pentru țările nord-ostice ale imperiului și avea legătura prin intermediul Marii Negre și al Bosforului cu toate porturile europene ¹⁾.

Pe tabla Peutingeriana se indica, ca cele mai însemnate orașe ale Scythiei, Axiopolis, Trœsmis și Tomi. Afară de aceasta Tomi face parte din acele puține orașe de pe harta lumii, care este indicat prin trei turnuri cu cupole, și asupra carora sunt trei globuri. În chipul acesta se reprezentau cele mai însemnate orașe comerciale și porturi de mare. (Vezi Müller, textul introductor, p. 91 sq.). Zisă lui Sozomen, ca Tomi eră mare și bogat port, o găsim prin urmare confirmată și de tabla Peutingeriana.

Decadența Bisericii Scythiei.

Scaderea influența a Bisericii Scythic, nu se datorește decât faptului nefast al invaziunilor barbare, și în special al Bulgarilor, popor de rasa mongola, care cuprinzând o mare parte din Illyricul Oriental, cuprind și Scythia; Tomi, capitala Scythiei decade, caci nu mai auzim vorbindu-se de Episcopii ei. Alte episcopate se ridică ca *Tropæum-Trajani*, al carui episcop îl găsim subscris în protocoalele Sinodului VII ecumenic.

Cauza decadenței orașului Tomi și a Mitropoliei Tomitane

1) Compara antic. „Danubiu“ de Brandis în Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft a lui Pauli. Stuttgart. 1901. Vol. IV, 2103 — 2133.

rezidă în invaziunea Bulgarilor, cari au desființat multe episcopii și înființând ei altele, iar pe cele rămase Primatul Bulgariei a fost nevoit ca să cerșească autonomia lor, atât dela Papii Romei cât și dela Patriarchii Constantinopolei¹⁾. După aceea însă, Bulgarii au fost învinși de Vasile Bulgaroctonul, și toate provinciile ocupate de Bulgari, și în special eparhiile bulgarești, au fost iarăși alipite la Patriarhiile din Constantinopole.

1) Paulo post vero quum Bulgari, transmisso Danubio, multas Illyrici provincias occupassent, ac subinde tandem Christianæ religioni nomen dedissent; hinc factum esse, ut archiepiscopo ipsorum Achridense omnes illæ regiones subditæ iterum fuerint; quin et de Macedonia, et Thessalia, ut et de Thracica Diœcesi, quam plurimæ civitates episcopales ditionis illius evaserunt, præter illas quas passim episcopis propriis donari curaverant: illeque primarius Bulgariæ pontifex excusso tum Romanorum, tum Byzantinorum iugo *αὐτονομίαν* sibi vindicavit, ut inquam sui juris esset; ita ut Patriarchæ quoque titulo auctus aliquando fuerit. (Le Quien II p. 26).

PARTEA IV-a

BISERICA JUSTINIANEI PRIME

(537 — 678 după Christ).

BISERICA JUSTINIANEI PRIME

CAP. XXVI.

Considerațiuni generale.

Cu ocaziunea invaziunilor popoarelor barbare în Peninsula Balcanică, lucrurile au primit o nouă întorsătură, căci amândouă Daciile, adică cea Traiană cât și cea Aureliană, s'au despărțit de Roma. Prin diviziunea Imperiului Roman în cel de „*Apus*“ și de „*Răsărit*“, a adus cea dintâiu nenorocire istorică pentru Români.

Pe de altă parte, prin ruperea Daciei Traiane de Imperiul de Răsărit, s'a întrerupt orice relațiuni cu acest al doilea centru al creștinătății, și aceasta a fost a doua nenorocire istorică pentru Români. Cea dintâiu i-a depărtat pe Români de muma lor pământească după anul 885 (Onciul, *Omagiu* p. 620 — 631), iar a doua de cea cerească (Acad. Rom. M-ss No. 2 p. 204^v și 205).

Consecința firească a acestor stări de lucruri, i-a făcut ca ei să se unească cu Slavii, iar mai târziu cu Bulgarii slavizați, despre care vom vorbi la timpul cuvenit.

Totuși, atât Imperatorii bizantini cât și Papii dela Roma, n'au încetat — de câte ori li s'a prezintat ocaziuni binevenite, de a considera vechia Dacia Traiană : primii, ca o anexă a Imperiului lor ; secunzii, ca un loc unde sa-și trimită misionarii lor.

Dela Constantin cel Mare până la Justinian, cum și sub glorioasa Domnie a acestui din urmă, s'au făcut încercări — și în parte au și răușit — să mai încorporeze această provincie (Tocilescu Mon. Sculp. pag. cit.).

Prin năvălirea Goților, Hunilor, cum și a altor popoare barbare, biserica Scythiei decade, Mitropolia bisericeii Tomitane, după ultimul ei episcop cu rangul mitropolitan dispăre; protocoalele sinoadelor ecumenice nu mai amintește nimic dela aceasta dată (537) ci alte episcopii se ridică, cum au fost cea dela *Tropaeum Traiani*, (Adamclissi) al cărui episcop îl aflăm în Sinodul VII ecumenic (Harduin Act. Concil. IV p. 459¹) cum și pe cea dela Vicina (Măcin) (Tocilescu op. cit. p. 68). Biserica Sardiceii (Sofiei), decade la rândul ei și dânsa, de oarece în acest timp stătea pe catedra episcopală a lui Protogen, un periculos eresiarh, mitropolitul Bonos, care răspândise cu succes eresul cunoscut după numele sau: *Bonosiac* (Le Quien II p. 19—20).

Episcopia Remezianei, după moartea celui al doilea al său episcop Nechita Remezianul, n'a mai dat semne de viață, ori cel puțin istoricii timpului nu se mai ocupă de ei.

Urmările acestei stagnațiuni religioase, printre Românii din Illyrie, le atribuim în primul rând — cum am spus — invaziunelor popoarelor barbare, iar în al doilea, că elementul grec devenind în Imperiul Bizantin preponderent, limba greacă înlocui treptat pe cea latină, care se mai întrebuința acum numai ca limbă oficială, ca apoi la finele domniei lui Justinian să dispară cu desăvârșire din us.

În perioada de cuceriri întreprinse de Justinian, cei doi mari generali ai săi întind dominațiunea Bizantină până la Dunăre, apoi trec Dunărea, bat pe barbari, și ocupă mai multe cetăți din stânga Dunărei, pe care le întărește cu ziduri și turnuri de apărare și cu garnizoane militare.

§ 1) *Novela XI, către Catelian Arhiepiscopul Justinianei Prime.*

În urma succeselor sale militare, Justinian, dorind a înălța patria sa la un rang mai înalt în concertul provinciilor Imperiului său, strămută Prefectura Pretoriului dela Tesalonie în locul său natal, care în de comun se crede a fi la marginea Daciei Mediterane, lângă vechiul Lignid și anume la *Tauresium*. Cu această ocaziune Justinian dă, între altele, două novele — cu privire la cestiunea ce ne preocupă — și anume: *Novela a XI*¹⁾ și *CXXXI*.

Novela a XI a lui Justinian ne arată că administrațiunea imperiului Roman se întindea și în stânga Dunărei; iar biserica din dreapta Dunărei, a avut o influență binefacatoare asupra dezvoltării și întreținerii creștinismului la Românii din stânga Dunărei, în urma retragerii legiunelor din Dacia Traiană, de către Aurelian (270 p. Chr.). Această influență a fost cu atât mai rodnică, cu cât ei aveau episcopii și biserici chiar din timpul colonizării (vezi și Eusebiu Popovici M-ss cit. p. 61).

Tot din această *Novelă* se mai constată, că Dacia Traiană până la 450 p. Chr. a făcut parte din Prefectura Iliricului; iar după dărâmarea Sirmiului de către Atila, Prefectul Pretoriului de atunci, Perennius, strămută Prefectura dela Sirmiu (capitala Illyricului vechiu) la Tesalonie, și cu aceasta să strămută și autoritatea ecclesiastică superioară, adică Mitropolia. Prin această stramutare mitropolitul Tesalonicului a câștigat oarecare prerogative, nu atât în puterea vredniciei sale, ci mai mult sub umbra Prefecturii înființate acolo. Acum, când după voia lui Dumnezeu — continue mai departe Justinian, — republica (statul) noastră s'a mărit atâta, ca amândouă laturile Du-

1) *Novela a XI* fiind mai interesantă o dăm aproape în întregimea ei.

narei se împodobesc cu un mare numar de orașe ale noastre, precum : Viminaciul cât și Recidua și Literata (Lederata) cari (aceste două din urmă) sunt dincolo de Dunăre (la noi dincoace) sunt sub stăpânirea noastră, noi am crezut util, că cea mai însemnată Prefectură ce să află în Panonia, să o așezăm în prea fericita noastră patrie, cu atât mai mult cu cât Panonia II este foarte aproape de Dacia Mediteranee și întru cât eră dificil (atât) pentru republică, (cât și) pentru oamenii cari erau ocupați cu rebelul, de a se supune atâtor de mari osteneli, mergând în Macedonia I pe o întindere așa de mare. De aceia nouă ni s'a parut mai folositor ca s'o mutăm în partea de sus, pentru ca provinciile aflându-se aproape de ea, să simțā mai bine binefacerile. În urma acestora, Arhiepiscopul Justinianei prime, trebuie să aibă toată puterea și libertatea de a pune pe toți superiorii pentru administrarea ei, sub administrațiunea sa, și a-i investi cu toate demnitățile și sa exercite asupra lor toată sfințirea, care trebuie sa fie cea mai întâiu vrednicie, în toate provinciile numite mai sus și cea mai înalta preuție și întâia judecatorie trebuie sa fie așezata la reședința ta, să te aibă pe tine singurul lor Arhiepiscop, neavând nici o relațiune cu episcopul de la Tesalonic. Tu singur și toți superiori Justinianei Prime, sau judecatorii și căpeteniile ei, dătoresc să deslege și sa țină toate certurile care se nasc dela sine între dânșii, fără a se duce pentru aceasta la alt cineva. Toate aceste provincii sa recunoască pe arhiepiscopul său, să se supuna autorității lui, care are toată puterea asupra lor, atât prin sine însuși cât și prin delegație ; iar prin împuterniciii lor, toată privigherea bisericii și libertatea consacratei. Noi dorim în *Aquis* (Apele) care face parte din provincia Daciei Ripense, episcopul să fie consacrat de Tine, pentru ca în viitor acest oraș să nu mai depindă de episcopul Mesembrianiei, aflator în Tracia și episcopul Mesembriei sa stea în Mesembria fără vre-o relațiune cu Aquis.

Episcopul din Aquis, trebuie să aibă în stăpânirea sa acest oraş şi toate mănăstirile, locurile şi bisericile pentru a putea nimici din acest oraş şi împrejurimile lui eresurile Bonosiacilor şi a-i întoarce la dreapta credinţă. Acest edict, noi îl înaintăm la prea sfântul Tău tron ¹⁾, pentru ca voi să cunoaşteţi voia noastră, să se bucure totdeauna de această bunăvoinţă, întru mărirea Atot Puternicului Dumnezeu şi în amintirea neîntreruptă a voinţii noastre. Iar în cas de moarte a Archiepiscopului Justinianei I, noi poruncim ca locţiitorul lui să fie pus de către prea cinstitul Sinod al mitropoliţilor de acolo, după cum şi trebuie să fie pus în vrednicia sfinţeniei, bărbatul cel mai respectat de toate bisericile, necăutând ceva în această privinţă la episcopul din Tesalonic. Şi cu chipul acesta stăruim în toate modurile şi fără de întârziere, ca să îndepliniţi aceia ce noi am regulat (Le Quien II p. 19—20).

În Novela CXXXI se modifică întru câţva atât dispoziţiunile canonice, cât şi unele provincii, şi întru cât priveşte pe Biserica Românilor din stânga Dunărei, edictul sus citat nu mai menţionează că imperiul se întindea pe ambele ţarmuri ale Dunărei; de asemenea Macedonia Secundă, care a rămas alipită la Illyricul Oriental, este omisă şi în loc de Mysia Secundă se aminteşte de *Mysia superior*; asemenea şi cele două provincii: Dardania şi Prevalis, cari fuseseră alipite la Illyricul Oriental, au fost date Justinianei Prime.

În prima Novelă (adică a XI) pe lângă cele două Dacii, partea Panoniei Secunde, care a fost supusă tot Justinianei Prime, însuşi la Panonia, îi s'a omis numele de *Secunda* καὶ Μυσίας ἀνωτέρας καὶ Παννονίας.

Din acestea, Le Quien trage concluzia, că Scoliaştul Novelor lui Justinian greşeşte când crede că în Novela a XI a lui Justinian s'ar cuprinde şi Dacia Traiană, cu acele

1) Aici Justinian se adresează, ca şi în cele următoare, lui Catelian Archiepiscopul Justinianei Prime.

complexe regiuni (țări) pe cari astăzi le numim Transilvania, Valahia și Moldova, căci, adaugă Le Quien mai departe: ambele Dacii erau dincoace de Dunăre (adică în dreapta Dunărei) și anume: Dacia Ripensă se întindea până la Dunăre, iar cea Mediterană eră între Dacia Ripensă și Macedonia.

Lucrurile, ce e drept, așa au stat. Dar atunci cum trebuie să ne explicăm fraza următoare care este categorică și anume:

„Cum igitur in praesenti, Deo auctore, nostra Republica aucta est, *ut utraque ripa Danubii jam nostri civitatibus frequentetur, et tam Viminacium, quam Recidua et Literata quae trans Danubium sunt, nostrae iterum ditioni subjectae sint...*“ etc., deci pe nedrept impută Scoliaștului Novelelor că a interpretat rău citatul menționat, din Novela a XI-a a lui Justinian.

D-l Dimitza, român macedonean, în anul 1852, a scris în grecește un tratat foarte meritos despre Justiniana Primă și care, între alții, a consultat și pe Le Quien, și nici nu amintește undeva, că frasa citată ar fi un adaos posterior, spre a mări gloria lui Justinian. Nici un scriitor serios, — după câți cunoaștem noi, — afară de Le Quien — nu contestă autenticitatea citatului nostru, ci cu toții recunosc, că în Novela a XI-a a lui Justinian, se arată că marginele imperiului său se întind dincoace de Dunăre, până către Te-mişana, cuprinzând Oltenia și Banatul (Dr. Drag. Deme-trescu, Curs de Istoria Bisericei Române, litogr. de studenții facultații după prelegerile D-sale, p. 67).

Din Novela XI-a, dată la 535 p. Christ, se constată că în timpul lui Justinian eră o ierarhie bine stabilită și în curent cu chestiunile teologice care se discutau în Biserică și mai erau și mănastiri avute și cu călugări învățați. Deci, o asemenea ierarhie trebuie să fi fost înființată încă din veacurile de mai înainte. Justinian, prin această Novelă, face un centru de administrație bisericească, nu numai pentru Dacia Aureliană, ci și pentru cea Traiană (Eusebiu

Popovici, op. cit. pp. 62 — 63), pentru că Novela a XI-a supune jurisdicțiunii Justiniane Prime și cetățile Recidua și Lederata, pe care harta Peutingeriană (lucrăta sub Al. Sever) le pune în stânga Dunărei, iar Vimianciul (azi Custolații în Serbia), este pus în dreapta Dunărei; deci greșește Lisander când pune și Viminaciul în stânga Dunărei în harta sa specială, făcută pentru timpul lui Justinian.

Astfel eră situațiunea Bisericeii din Dacia Traiană în secolul al VI-lea.

Raporturile dar ale Bizanțului, ale marelui centru roman cu părțile acestea denotă, fără îndoială, existență unei ierarhii în Dacia Traiană; pentru că vom vedea, că cu toate că invaziunile barbarilor sunt în apogeul lor, elementul român se menține și trăește în munți, cetățile hărăzite lor de Dumnezeu, iar după ce ferocitatea barbară se mai îmblânzește în contact cu cei din câmpie, încep scoboririle către șesuri, fie pentru a face agricultura, fie pentru comerț ori păstorie de vite. Astfel că elementul român, cu limba sa, cu moravurile și religiunea sa, se păstrează și la înființarea Principatelor, apare cu limba, tradițiunile și legendele sale. Acestea zise, asupra timpului când Românii au fost în contact și sub dominațiunea Hunilor, trecem la un rastimp mult mai obscur, la creștinismul Românilor din secolul VI și VII.

Urmează acum să stabilim timpul în care a putut să se strămute Prefectura Illyricului de la Sirmiu la Tesalonie. Faptele sunt legate de invaziunea Hunilor. Hunii și-au ajuns apogeul puterii lor, atunci când Atila ucide pe fraatele său Bleda, și în anul 434, când Atila se pune în fruntea Hunilor pentru a întreprinde acele faimoase invaziuni, plecând din castelul său din Panonia de lângă Tisa (azi Tocay în Ungaria) și între anii 451, adică tocmai în timpul când s'a ținut Sinodul ecumenic al IV din Chalcedon.

Dositheiu, Patriarchul Ierusalimului, și după el Episcopul Ghenadie Enaceanu (Crest. în Dacia, Bis. ort. Rom. I 588),

zice după Balsamon, „ca pe atunci, între alți exarhi, era și arhiepiscopul de Tesalonic, care avea prerogativa de a purta *polystavriu*, un felon arhieresc cu multe cruci, de care se află un specimen și astăzi la episcopia din Roman; vorbind deci mai precis, acesta este anul când Atila se ridică din Panonia în fruntea a 500.000 Huni, supune la Tribut pe Teodosie II ceva mai înainte de anul 450 p. Crist, an în care trebuie să se fi stramutat Prefectura Pretoriului dela Sirmiu (Mitrovatz, în Serbia) la Tesalonic și numai în urma acestei stramutări și-a căpătat prerogativa de exarh, numai din cauza strămutării Prefecturii Romane. Episcopul Ghenadie Enăceanu nu ne spune sub a cui autoritate spirituală cadea Tesalonicul. cum și cine-i dăduse această prerogativa arhiepiscopului din Tesalonic de exars și de a purta *polystavriu*? Această prerogativă îi erau date de episcopul Romei, de care depindea spiritualicește Tesalonicul, și această prerogativă i s'a acordat numai în urma strămutării Prefecturii, după cum ne putem convinge din edictul (Novela XI-a) lui Justinian: „et Tesalonicensis Episcopus, non sua auctoritate, sed sub umbra Præfecturæ meruit aliquam prærogativam“ (Și episcopul Tesalonicului a câștigat oarecare prerogative, nu cu autoritatea sa, ci sub umbra Prefecturii) și aici, cu drept cuvânt zice Episcopul Ghenadie Enăceanu (op. cit. p. 589), că mai înainte de această epocă episcopul Tesalonicului nu avea prerogativa de exarh și, pe de altă parte, că fiind prefectură Romană în Tesalonic, împreună cu episcopia, strămutate din Sirmiu, trebuie să admitem: a) *că din acest timp era în Tesalonic o episcopie romană* venită acolo din Dacia Aureliană, și al II că toate evenimentele pe care le-am expus, cu privire la Sinodul IV ecumenic, și îndeplinite de către episcopii Illyricului aveau de autori pe niște episcopi Români.

Episcopul Ghenadie Enăceanu mai aduce (în op. cit. p. 589) un citat din Dositheiu, Patriarhul Ierusalimului, în care confirmă faptul că Biserica române, fiind în totul supuse

până la 450 Arhiepiscopului din Roma, spune că Biserica din Sirmiu, strămutându-se la Tesalonic, continuă a fi independentă de Roma numai până la Justinian I, cari formează prerogativele Bisericii din Tesalonic, pe cele ale Bisericii din Justiniana I, „că fiind Tesalonicul supus tronului din Constantinopol, zice Patriarhul Dositheiu, avea sub administrația sa mai toată enoria, pe care Justinian a dat-o Arhiepiscopului de Achrida“.

Aici, atât Patriarhul Dositheiu, ca și Episcopul Ghenadie Enăceanu, sunt greșiți în părerile lor, și deci urmează să restabilim faptele cum s'au petrecut ele, după documentele de cari dispunem, și anume:

b) Tesalonicul era capitala Illyricului Oriental și spiritualește depinde de Roma și nu de Constantinopol.

Prin strămutarea Episcopiei române de la Sirmin la Tesalonic, sub umbra Prefecturii, capătă de la Papa rangul de exarh; când însă Justinian dorește înălțarea patriei sale la rangul de Arhiepiscopat, acest lucru nu-l putea îndeplini, fără a avea consimțământul prealabil al Arhiepiscopului Roman, căci de dânsul depindea, și în acest scop Justinian se adresează lui Papa Agapet, spre a-i acorda acest privilegiu, apoi lui Papa Silverius, și în fine Papa Vigiliu îi concede lui Justinian spre a înființa, în anul 537, scumpa sa Justiniană Primă, pe care o face autocefală. În curând însă Novela a XI este modificată prin Novela 131, în care se arată provinciile cari au a fi sub autoritatea Arhiepiscopală Justiniane Primă, adaugă: „*Ipsium vero à proprii ordinari, et in subjectis locum obtinere eum sedis Apostolicae Romae, secundum definita sunt à sanctissimo Papa Vigilio*“. (Le Quien II, 21, vezi și paginile 282 — 4 ibidem).

Justiniana Primă cade, din ce în ce mai mult, sub autoritatea Papei. Între epistolele lui Papa Gregorie cel Mare, există trei epistole, (libr. 2 Index. X de electione Joannis episcopi Primæ Justinianæ quam aprobat et confirmat).

În epistola a 22-a „Universis episcopis per Illyricum læ-

tari se ait, quia ex epistolis quas ad ipsum.... in persona Joannis fratris et coëpiscopi sui omnium ipsorum“ etc. Le Quien ne aduce și epistola a 23-a, în care Ioan a răspuns Papei.... „Quæ significant totius illius partis Illyrici episcopos convenire solitos fuisse, aut certe ut Justinianus decreverat, metropolitans, ad Primæ Justinianæ archiepiscopi electionem“. (Le Quien II, p. 21 — 22).

Și astfel s'a continuat relațiunile între arhiepiscopii Justinianei Prime și Papalitate; ei au avut sub jurisdicțiunea lor toate regiunile cuprinse sub Justiniana Primă, al întregului Illyric până la anul 678, adică până pe timpul lui Constantin Pogonatul, când Bulgarii trecând Dunărea au cuprins Moesia Secundă și alte părți, pe cari le ocupă și astăzi (Le Quien II, p. 22).

§ 2) Consecințele certelor penfru Illyric și începutul dezbinării Românilor de Biserica Romii

Cearta pentru Illyric a început încă de timpuriu între Patriarhia Constantinopolitană și Papalitate. Motivul certei a fost, cum am mai spus și cu altă ocaziune, *întâietatea* — care nu erà streină de dorința câștigului — și nu *mântuirea sufletelor*.

Patriarhii făceau opozițiune la cererile Romii, zicând că partea răsăriteană a Illyricului a aparținut Apusului numai sub raportul politic, iar sub cel bisericesc trebuie să fie sub ascultarea celui din Constantinopol.

Nu putem să nu recunoaștem drepturile Romei, care în numele ei a botezat pe Românii din Nordul Dunărei, și deci erà în dreptul ei de a numi episcopi. În Illyric însă, creștinismul vine dela Răsărit, prin Apostoli și învățăceii lor. Patriarhia din Constantinopole n'avea drepturi asupra Illyricului, de oarece d'abea la 451 este recunoscută ca egală cu cea Romana. În zadar se susține că Patriarhia din Constantinopol ar fi avut un drept primordial asupra Illyricului.

De unde avea sa-l aibă pâna la 381? După această dată, este drept că i s'a întărit prin deciziunile Sinoadelor. Roma însă, își întemeia drepturile sale pe considerațiuni vechi politice, mai adăogând la aceasta și drepturile individuale ale predicării Evangheliei la popoarele de la Dunăre. Din aceste cauze luptele dintre ambele biserici n'au încetat nici atunci când au intervenit hotărârile Sinoadelor ecumenice, prin canoane expres elaborate în acest sens. Singuri imperatorii puteau pune capăt unor asemenea neînțelegeri, dar pentru dâșii și generațiile lor, avea însemnătate numai unitatea Bisericei din punct de vedere politic și deci le eră indiferent dacă Illyricul ar fi aparținut Romei ori Bizanțului.

Justinian singur a mărginit, prin dispozițiunile lui bisericești, autoritatea Papilor în Illyric. Aceasta a adus acea stăruință fără preget a Papilor, întru a supune autorității lor popoarele din Nordul Dunării. După ce au făcut chiar pe Justinian, ca să supună Justiniana Primă sub autoritatea Romei, Papii, prin prevederea și tactul lor politic, nu numai că au înlăturat primejdia prin învingerea lui Narcis, dar au câștigat în drept imperial și asupra Panoniei.

Dacă Papalitatea repurtase până acum oarecari succese, atât în Nordul Dunării cât și în Illyric, apoi un alt factor intervine și care contribuie ca ea să fie depărtată de predicatorii bizantini, nu numai din Illyric dar și din Dacia Traiană, și anume că barbarii, posteriori anului 450, și-au îndreptat cererile lor de creștinare la Constantinopole, fără îndoială că nu fără îndemnul Românilor, cari începuseră a înclina către Bizanț. Aceasta a făcut ca Patriarhii să-și întărească autoritatea lor din ce în ce mai mult, la Românii din Dacia Traiană. Cearta se întinsese din nou între Papalitate și Patriarhia Constantinopolitană, și care s'a sfârșit cu triumful Patriarhiei, (despre aceasta vom vorbi pe larg la Biserica Româno-Bulgară), bine înțeles nu și fără sprijinul imperatorilor. Puterea spirituală a fost păzită de scutul imperatorilor, care la rândul său a făcut tăria acestuia, căci Curtea

Bizantină a început prin Patriarhie a se amesteca în afacerile interne ale popoarelor cari recunoșteau autoritatea spirituală a Patriarhiei Constantinopolitane.

Faptul cererii de încreștinare din partea barbarilor la Patriarhia Bizantina, contribuî pe de o parte la întinderea autorității spirituale a Patriarhiei și împuternicirea ei, iar pe de alta, ca barbarii legându-se mai mult de imperiul de Răsărit, cu primirea creștinismului, își fortificase și statornicia lor, caci, dupa lungile lor frământări, vroiau să se asigure de navalirea altor popoare, cautând un prieten puternic și un protector în acelaș timp, iar prin botezare ei câștigau și una și alta, intrând în alianța ortodoxă a Orientului.

La Apus nu erau nimic din toate acestea, pentru că acolo nu erau imperatori.

Mai trebuie încă de adaogat și faptul, care-și are importanța sa, ca popoarele cari alcătuiau Biserica Orientului, își puteau auzi în limba lor proprie serviciul divin, și adevărurile credinței lor, puteau fi îmbracate în vestminte naționale, lucru ce la Apus eră cu neputință, iar popoarele au trebuit eucerite pe o cale cu totul artificială, și au fost totdeauna sub ascultarea și sprijinul numai al intereselor Bisericei Romane, cauză care a contribuit atât de mult la creșterea puterei papale în Apusul Europei.

Acestea sunt cauzele creșterii puterii Patriarhilor în Illyrie și a îndepărtării Românilor de Biserica Occidentului. (Pag. II, p. 159, ad anno 418; Mansi V, p. 1231, idem VIII, p. 228; Friese I, ad an. 501 și 514, p. 14; Fejer I, ad an. 405, p. 110. Acad. Rom., M-ss, 2, G. E., p. 206 — 208 v.).

§ 3) Biserica Daciei Traiane față de Slavi, până la invaziunea Bulgarilor (678).

Popoarele de origine slavă își încep năvălirile lor în Dacia prin secolul V, iar în secolul VI trec și în Peninsula Balcanică. Ei au diferite numiri de: Anți, Veneți și Selavini. Curentul năvălirii Slavilor a fost împiedicat de către Avari (Ion Bogdan, *Românii și Bulgarii*, conferință, pag. 15—18).

Dintre toate triburile slave, acel care a venit în contact mai de aproape cu Românii a fost tribul Selavinilor (Slovenilor), cari au trăit în munți alături cu Românii și despre cari ne vom ocupa în special ca parte introductivă la vol. II, al acestei lucrări, în legătură cu invaziunea Bulgarilor. Pe la anul 678, năvălește în Dacia un nou popor, de origine mongolă, care așezându-se în mijlocul Slavilor s'au slavizat, rămânându-le numai numele de Bulgari, cum și apucăturile inerente rasei lor.

§ 4) Alipirea Arhiepiscopatului de Tesalonic la Patriarhia din Constantinopole.

Înainte de a vorbi despre căderea Illyricului Occidental, s'arătăm soarta arhiepiscopatului românesc din Tessalonic, după înființarea noiei diecese a Justinianei Prime de către Împăratul Justinian. Prin Novela a XI, am văzut ca Tesalonicul, nu este cuprins în Justiniana Primă, care cuprindea Diecesa Daciei, iar Arhiepiscopul Justinianei este declarat autocefal, cu mențiunea specială, că Arhiepiscopul Tesalonicului să nu se amestece în afacerile interne ale acestei diecese.

În fine, după mai multe certe, între Patriarhia din Constantinopoli și Papalitatea din Roma, Tesalonicul continuă mai departe a rămâne sub autoritatea Papilor din Roma,

pâna pe timpul Impăratului Leon Isaurul. Papa Grigorie cel Mare protestează energic contra Imperatorului pentru goana întreprinsă de Imperator contra icoanelor. Imperatorul armean, ca sa-și răsbune pe Papă pentru că a avut curajul sa protesteze în public, smulge Tesalonicul cu Provinciile sale de sub autoritatea scaunului Papal, spre a le alipi la Patriarhia din Constantinopoli. (D. Onciu, Omagiu p. 629 630).

Iată provinciile din Illyricul Oriental, care recunoștea autoritatea Papei: *Macedonia, Tesalia, Epirul Nou, Epirul Vechiu, Achaia, Insula Creta și chiar pe Sârbi* — care de curând se așezaseră în o parte a Illyricului Occidental (Le Quien II pp. 24—25). Dar Papalitatea nu putea să renunțe așa de lesne, pentru această depozedare atât de arbitrară a lui Leon Isaurul. Ci de câte ori se ivea ocaziune, protestă și cereau ca Papii să fie reintroduși în drepturile lor ab antiquo. Cu ocaziunea certelor dintre Patriarhul Fotie și Papa Nicola I, eacest din urmă cere, la anul 860, Imperatorului în ultimul loc, ca să-i dea scaunului roman dreptul care-i a fost luat de către Leon Isaurul, de a numi Arhiepiscopi de Tesalonic, vicari apostolici de Epir, de Illyric, de Macedonia, Tesalia, Achaia și în Dacia (Nicolae I Epist. II în Mansi XV p. 162 tom. XVI pag. 59 Harduin t. V p. 121 și 802 Hefele l'Histoire des conciles V p. 480. Le Quien II p. 24—25). Firește, Papa n'a fost ascultat.

Astfel vechiul Arhiepiscopat românesc dela Tesalonic își pierde fisionomia sa latină, ca și întreg Illyricul Oriental, spre a lua fisionomia naționalităților Greacă, Bulgară, Sârbească, afară de cea Românească, căci Românii ca și frații lor din Dacia Traiană căută să fugă la munți spre a-și păstră cel mai sacru deposit al lor, limba și naționalitatea. Românii nu se vor deșteptă decât când vor fondă al II-lea Imperiu Româno-Bulgar.

§ 5) Cucerirea Illyricului Oriental și Occidental de către barbari.

Illyricul Oriental, din care cea mai mare a sa parte intră în alcătuirea Justinianei Prime, pe lângă care se mai adaugă și două provincii din Illyricul Occidental, începe cu timpul a se desființa cu ocaziunea invaziunilor popoarelor barbare, și anume invaziunea Bulgarilor; ei au ocupat cele mai multe provincii din Illyricul Oriental și din diecesa Tracica; Archiepiscopii tuturor acelor cetăți, au fost supuși Archiepiscopului de Acrida, afara de câteva, carora Bulgarii s'au îngrijit a le da Episcopi proprii. Iar Primatul Bulgariei a revindecat pentru sine, autonomia sa bisericească, atât dela Patriarchul Constantinopolului cât și dela Papii Romei. Celelalte cetăți episcopale au fost alipite la tronul Patriarchiei Bizantine, care-și atinge apogeul său sub Imperatul Vasile II Bulgaricidul (1018); după definitivă învingere a Bulgarilor, se alipesc cea mai mare parte la Patriarhia Bizantină și de atunci începe, pentru Bulgari, epoca lor fanariota, care durează până la înființarea celui al doilea Imperiu Romano-Bulgar (Le Quien II p. 26).

Din frumoasele și înfloritoare Episcopii românești de odinioara, nu mai rămân decât prea puține, care iau unele fizionomia bulgărească cu limba lor în biserica, iar altele grecească, cu limba lor națională.

Romanii, la invaziunea Bulgarilor, printr'o mișcare concentrică, a trebuit să se retraga în Macedonia, Tesalia și în Munții Hemului, iar alții au ajuns și până în Pelopones de frica de a nu fi desnaționalizați. Bulgarii s'au așezat în mijlocul Slavilor de cari au fost slavizați, rămânând însă tot cu numele de Bulgari și cu această ocaziune dispăre

nu numai diviziunea politico-administrativă și religioasă a Illyricului Oriental, ci și numele sau expresiunea geografică care caracteriză această denumire. Illyricul Occidental este cucerit, la rândul său, de alte popoare de origine slavă și germană.

CONCLUȘIUNE.

Încheiem primul volum al lucrării noastre cu anul 678, de unde urmează a începe continuarea lui în volumul următor.

În acest restimp de aproape șeaze veacuri și jumătate am desfășurat un șir de fapte însemnate, cari au contribuit la mersul evolutiv al creștinismului la Români.

Am constatat că primele semințe ale creștinismului în Dacia, au fost plantate chiar de Apostolul Andreiu cel întâiu chemat, și de discipulii lui, pe cari din fericire tradițiunile bizantine, ca și legendele și practicile religioase aflate în graiul viu al poporului, și care au ajuns până la noi, documentează cu certitudine efectele predicii acestui divin Apostol printre Dacii lui Decebal și printre Sarmații și Scythii ce mergeau cu pași repezi spre romanizare. Tradițiunile, legendele și practicile religioase, dovedesc că creștinismul prinsese rădăcini adânci printre Dacii lui Decebal, caci altfel ele s'ar fi șters chiar de atunci din mintea și sufletul poporului, cum și toate legendele și practicile religioase.

Dacia fiind cucerită și transformată de Romani în provincie Romană, a fost colonizată cu coloniști în majoritatea lor din Roma și Italia, cum și de prin alte părți ale Orientului. Creștinismul românesc de proveniență romană devine preponderent, cum de altfel eră și firesc.

Coloniștii venind aici creștini, au adus cu dânsii legende despre Sfinții Apostoli Petru și Pavel, au adus terminologia bisericească, care e curat de origina latină, și cu care ne mândrim.

Fară îndoiala, au venit și mulți pagâni în Dacia printre coloniști, și limba vorbită de coloniștii atât creștini cât și pagâni s'a desvoltat de o potrivă, cum de o potrivă se desvoltă doi frați eșiți din sânul unei familii, dar cu credințe opuse.

Persecuțiunile asupra creștinilor din Dacia n'au avut alt rezultat de cât să puna la încercare credința nouilor convertiți.

În contact cu Goții, Românii au suferit foarte mult, dar au rămas statornici în ortodoxia lor. Respingem ca nefundate opiniunile acelor cari cred că Românii ar fi îmbrățișat arianismul ori, mai propriu vorbind, *eunomianismul* Visigoților.

Barbarii, la venirea lor în Dacia, au găsit pe Românii creștini; în furia lor religioasă s'au lovit de stânca creștinismului românesc, și Românilor le revine meritul de a fi fost primii misionari forțați, după expresiunea lui Gibbon, atât sub raportul religios cât și a celui cultural. Aici au primit creștinismul: Visigoții, triburile ostrogotice, Vandalii, Hunii, Gepizii, Slavii și Avarii.

Când aceste popoare au trecut în imperiu, ei deja erau domesticii de Români prin creștinism, și tot de la dânsii au împrumutat și necesitățile vieții civilizate. Iată pentru ce furia năvalirilor în imperiu n'a fost așa de vijelioasă ca la venirea lor în Dacia. Mai târziu aceste popoare au îmbrățișat creștinismul de confesiunea ariană, totuși convertirea lor la creștinism era terminată, și în imperiu avea să se lupte nu numai cu armatele Romane ci și cu clerul catolic.

Samânța creștinismului, tot din primul veac al creștinismului, a fost plantată și în Sarmăția romană ca și în Scythia de acei semănători ai cuvântului lui Dumnezeu. Tot asemenea și în Illyric.

Pretutindenea îi aflam pe Români creșini, iar creștinismul lor este de origină latină; clerul românesc are merite incontestabile la recunoștința Românilor. În persecuțiuni, clerul îi sfătuește să suporte cu resignațiune, să reziste la tentațiunea ce-i oferea lumea și bunurile ei. Sub Barbari, cari afla cetațile Daciei deșerte de armată și lipsite de dregatori, Episcopii, în fruntea poporului, se prezintă Barbarilor. Barbarii cu Episcopii tratează afacerile politice dintre dânsii.

Când persecuțiunile Visigoților păgâni ridică acele crunte persecuțiuni și când Hunii năvaliră în Dacia, Românii s'au retras în ascunzători și acolo s'au făurit, ca să mă exprim astfel, și s'a cristalizat terminologia bisericească.

Clerul român, conștient de creștinătatea lui ortodoxă, i-a ferit pe Români de contactul cu celelalte erezii de cari Dacia-Traiană era plină. Acest lucru ni-l documentează hrisoavele și zapisele de danie din secolul XV — XVIII, unde Arianismul este anatemizat, iar Arie, eresiarhul, este considerat tot atât de vinovat ca și Iuda. Dovadă vie care ne indică cât de mult a luptat clerul spre a feri pe Români de doctrina ariană.

În fine, cu ocaziunea năvalirei Hunilor în Dacia Traiana, au adus o mare scădere vieții lor bisericești prin retrăgerea la munți, cari au fost urmați de Slavi și anume ramura Slovenilor, cari s'au ascuns și ei de frica Hunilor. Acolo s'au nevoit Românii să-și mențină religia și naționalitatea lor, ca apoi, mai târziu, când vor fi gata de luptă, să se reverse în vaile și șesurile dintre Carpați, Dunare și Marea-Neagră, spre a îmbrățișa viața agricolă și a se constitui în stătulețe, unele independente, altele atârând de 1 opoarele vecine înconjurătoare.

N'am vorbit, intenționat, de viața bisericească a Românilor în timpul cât Românii au viețuit cu slavii, în munți, de oarece aceasta va forma începutul volumului al II-lea al lucrării noastre.

Venind acum la Biserica Scythiei, aici am văzut ca creș-

tinismul este predicat de Apostolul Andrei și discipulii sai, și seria episcopilor, aici ca și în Dacia Traiană, a fost neîntrerupte deși acolo n'am putut sa-i urmarim cu aceeași regularitate ca în Scythia. Timp de cinci veacuri și jumătate Scythia, sub raportul religios ca și sub cel politic, a stat în fruntea provinciilor române din Peninsula Balcanica de azi. Intre Bisericiile din Scythia și cea din Dacia Traiana au existat legaturi spirituale foarte strânse, până la cucerirea ei de catre Bulgari.

Viața bisericească a Românilor din Illyrie nu este mai puțin bogată în fapte, prin aceea că a fost mai mult la adăpost de invaziunile barbare. Creștinismul în Illyrie a fost predicat de însuși Apostolul Pavel și ucenicii lui; aici s'au înființat biserici creștine pe malul drept al Dunării, încă din veacul întâi al erei creștine. Martirii în Illyrie sunt foarte numeroși, și în majoritatea lor de viața latină. Diecesa Daciei Aureliane și a Macedoniei au stat în fruntea celorlalte provincii din Illyricul Oriental. Episcopiile și Mitropoliiile Illyricului au fost foarte numeroase, iar Episcopii lor, au luat parte la toate Sinoadele ecumenice, acolo s'au distins nu numai prin solidaritatea lor, dar și prin numărul ce mare și știința lor.

Certele pentru Illyrie, au contribuit la dezbinarea Illyricului de Biserica Română și alipirea lui la Patriarhia Bizantina. Episcopii din dreapta Dunărei, în tot timpul invaziilor barbare, au deservit interesele spirituale ale Românilor din stânga Dunărei prin hirotonii de Episcopi, ba unii mai zeloși au trecut în Dacia Traiana, unde au fortificat în credința creștină pre frații lor întru Christos și au predicat creștinismul printre barbarii cari ocupau Dacia. Cu ocaziunea invaziunei Hunilor, Românii au avut mult de suferit; ei se retrag în munți, cetăți daruite lor de Dumnezeu, unde petrec împreună cu Slovenii, pâna după invaziunea Avarilor (555), ca apoi sa se alieze cu un nou popor care

invadeaza Dacia și apoi trec peste Dunare ; vroiu sa zic cu Bulgarii. Deci, Românii, asemanator celorlalte popoare care au primit creștinismul din însuși mâinile Apostolilor, nu sunt întru nimic mai pe jos decât dânsese, caci creștinismul lor este de origine apostolica.

SFÂRȘITUL VOLUMULUI ÎNTÂIU.

TABLA CUPRINSULUI

	Pag
Prefața	VII
Introducere :	
1) Periodul antecreștin	XVIII
2) Inmormântarea regilor la Scythi și a Episcopilor la Români	XIX
3) Frația de sânge la Scythi și Frația de cruce la Români	XXII
4) Obiceiuri dacice comparate cu ale Românilor.	XXIV
5) Viața religioasă a Geto-Dacilor comparată cu aceea a Românilor	XXVIII
6) Relațiunile dintre Stat și Biserică la Români în comparație cu cel al Geto-Dacilor	XXX

PARTEA I.

Istoria Bisericii Românilor din Dacia Traiană

44 — 325 după Crist.

<i>Cap. I. —</i>	Originile creștinismului la Români după tradițiuni și legende, Considerațiuni generale.	4
„ „ § 1	Tradițiunile, legendele și practicile religioase la Români despre Apostolul Paul, Petru și Andreiu cel întâiu chemat	6
„ „ A.	Tradițiunile despre predica Apostol. Paul în Dacia	6
„ „ B.	Legendele despre Apostolul Petru la Români ¹⁾	11

1) Prima legenda în care se povestește cum Sf. Petrea „mânâncă” două băței pentru o palmă

	Pag.
Cap. I. § 2. A doua legendă ¹⁾	16
„ „ § 3. Credința populară despre Ap. Petru ca oerotitor al lupilor	17
„ „ C. Legende și practicile religioase la Români despre Ap. Andrei	19
„ „ a) Ap. Andrei considerat ca vrăjșmaș al lupilor, dar și oerotitorul lor.	20
„ „ b) Ap. Andrei considerat ca vrăjșmaș al idoloilor, adică al duhurilor necurate: stafii, strigoi, demoni, etc.	23
„ „ c) Legende românești și Bogomilismul; doctrina sa	26
„ „ d) Mitologia licomorfa a Neurilor, cu caracter creștin la Români; vechimea ei. Concluziunea	35
Cap. II. — Creștinismul Sarmatilor, Dacilor și Scythilor 44 325 p. Chr.	36
„ „ a) Raspândirea creștinismului în Sarmatia Europeană (Romana, Sf. Climent ep. Romei, exilat de Traian în Cherson (an. 100 p. Chr.)	41
„ „ b) Alți predicatori ai Sarmatilor, Dacilor și Scythilor	43
Cap. III. Predica Ap. Andrei și a discipolilor lui în Dacia	46
Cap. IV. Cucerirea și colonizarea Daciei de Romani (102—117)	51
„ „ § 1. Creștinismul a fost predicat încă din secolul I prin locurile de pe unde au fost aduși coloniștii în Dacia	53
„ „ § 2. Zeitațiile romane și straine în Dacia.	56
„ „ § 3. Religiunea oficiala Romana	58
„ „ § 4. Cultele streine în Dacia	61
„ „ § 5. Lipsa inscripțiunilor cu caracter creștin nu trebuie sa ne facă a conchide ca n'a existat creștinismul în Dacia	65
„ „ I II Inscriptiuni cu caracter creștin; <i>χρηστε καιρε</i> este de proveniență păgână	69
„ „ § 6 Monede, vase, lampi cu caracter creștin	74

1) Legenda femeii care merge la Raiu cu cerca în cap.

Cap. V. — Vechimea creștinismului în Dacia după colinde. Insemnătatea refrenului de „O Le- Doamne” și variantele lui din colindele ro- mane. Timpul ivirii lor — Vechimea lor . . .	77
” ” § 1 Despre Lari	82
” ” § 2 Larii particulari	83
” ” § 3 ” publici	85
” ” § 4 Sărbătorile în onoarea Larilor	85
” ” § 5 Cultul și sărbătorile Larilor privați . . .	86
” ” § 6 ” publici	89
” ” § 7 Închecere la cele zise până acum	94
Cap. VI. — Vechimea creștinismului în Dacia. Conside- rațiuni generale	95
” ” § 1 Tacerea scriitorilor posteriori despre crești- narea Românilor, documentează vechimea creștinismului la Romani	98
” ” § 2 Luptele lui Marcu Aureliu cu Quazii Sar- mații și Marcomenii (174 p. Chr.); minu- nea săvârșita cu acea ocaziune	101
” ” Vechimea creștinismului în Dacia după mar- turile istoricilor	
” ” § 3 Mărturiile lui Justin Martirul și filosoful, și ale lui Tertulian	107
Cap. VII. — Martirii Daciei Traiane. Considerațiuni ge- nerale	115
” ” Sf. Martir Mercurius	123
Cap. VIII. — Retragera legiunilor și administrațiunii romane din Dacia (270 p. Chr.).	
” ” § 1. Pățimirea Sf. Martir Saba Stratilat . .	128
” ” § 2. Rolul și influența exercitată de creștinism asupra naționalității romane	133
” ” § 3. Dacia Traiană sub stăpânirea Goților, nu- mită de istorici și Gothia	137
” ” § 4. Inceputul creștinării Goților	138
” ” § 5. Primul episcop al Gothiei (Daciei Traiane 288 — 325)	141
” ” § 6. Constantin cel Mare bate pe Goți. (318 p. Chr.)	144

PARTEA II.

Biserica Scythiei (Dobrogeiei)

Origini 44 — 325 p. Chr.

	Pag.
Cap. IX. — Istoricul cestiunii despre predica Ap. Andrei în Scythia	149
Cap. X. — Scythiele de care vorbesc istoricii și geografii vechi	157
„ „ I. Scythia Mare. Priviri generale	159
„ „ Dovezi că Ap. Andrei n'a predicat Sacerilor, Sogdianilor și Scythilor	160
„ „ II. Scythia Europeană	165
„ „ A. Dovezi că Scythia Herodotiană a încetat de a mai purta această denumire din secolul III în. de Christos.	167
„ „ B. Dovezi că Ap. Andrei n'a predicat în Scythia Herodotiană (Rusia europeană).	170
„ „ III. Scythia Asiatică.	
„ „ A. Dovezi că o „Scythie“, cuprinsă între Țara Sud-Estică al Mării Negre și până la Marea Caspică, nu există la anul 44 p. Chr.	174
„ „ IV. ἡ Μικρὰ Σκυθία (Mica Scythie, Crimea).	181
„ „ a) Emigrarea Scythilor în Tracia, (actuala Dobroge) timpul emigrării lor	183
„ „ V. Scythia Minoră (Dobrogea)	
„ „ a) Starea politică	190
„ „ b) Etnografia Scythiei	192
„ „ c) Antropofagii Scythiei	193
Cap. XI. — Dovezi despre predica Ap. Andrei în Scythia	199
„ „ a) Note biografice despre Ap. Andrei	200
„ „ b) Tradițiunile bisericesti despre predica Ap. Andrei în Scythia, după călugărul Epifanius și Versiunea Georgiană. Cele două călătorii misionare.	201
„ „ c) A treia călătorie misionară	207
Cap. XII. — Tradițiunile bisericesti despre predica Ap. Andrei și discipulilor lui în Scythia și Dacia	212

Cap. XII.	A.	Dupa Niceta Paflagonianul și Nicefor Calist	213
" "	B.	Predica Ap. Andreiu în Scythia (Dobrogea), dupa Le Quien și Assemani.	216
" "		Idem, a) după Acta S.S., b) după Mitropolitul Dositeiu al Moldovei și c) după tradițiunile bisericii rusești	222
Cap. XIII.	—	Biserica Eparhiei Scythiei (44—325).	225
" "	§ 1.	Martirii Scythiei (Dobrogeiei).	233
" "	a)	" din Tomi (Constanța)	234
" "	b)	" " Axiopolis (Cernavoda)	236
" "	c)	" " Noviodunum (Isaccea).	236
" "	§ 2.	Episcopii Eparhiei Scythiei și persecuțiunile sub Dioclețian	238
Cap. XIV.	—	Vechimea creștinismului după descoperirile Arheologice: Bazilicile cu <i>Cripta, Forensis</i> și <i>Coemeterialis</i>	240

PARTEA III

Creștinismul și viața bisericească a Romanilor din Illyric, (Dacia Aureliană și Macedonia).

Origini, 44 — 451 p. Chr.

Cap. XV.	—	Considerațiuni generale.	251
" "	§ 1.	Geografia Illyricului și Diecesei Tracice.	252
Cap. XV.	—	A. Prov. Illyricului Oriental, după divis. Imperiului Roman în Imp. de Orient și Occident. Dacia Macedoniei	253
" "	a)	Diecesele episcopale din Macedonia prima și secundă	254
" "	b)	Diecesele episcopale din Dacia Aureliană	255
" "	B.	Prov. diecesane ale Illyricului Occidental	257
" "	C.	Episcopiele românești din diecesa tracica	258
Cap. XVI.	—	Raspândirea creștinismului în Illyric. Priviri generale	260
" "	a)	Predica Ap. Pavel	263
" "	b)	Martirii orașelor de pe țărmul drept al Dunarii	265

Cap. XVII.—	Episcopiele din dreapta Dunării, cu episcopii lor	268
" "	§ 1. Sinodul din Sardica	271
" "	§ 2. Episcopii Arieni	272
" "	§ 3. Sinodul din Sirmiu 351	276
" "	A. Episcopii Bisericii din Dacia Mediteranee, episcopii Sardicii (Sofiei)	278
" "	B. Episcopii Remezianii Dace	280
" "	Sf. Nechita episcopul Remezianii 330—420	280
" "	C. <i>Episcopiele Daciei Ripense</i>	
" "	1. Episcopia din Aquae, 2) din Naissos (Niș)	294
" "	D. <i>Episcopiele românești din diecesa Tracică și Moesia inferioară</i>	
" "	1. Episcopia Nicopolis	295
" "	2. " Apiarei.	295
" "	3. Odissului (Varnii)	296
" "	4. Durostorului (Silistriei)	296
" "	5. Marcianopolii (Preslavii)	297
" "	6. Abritului	298
" "	7. Comei	298
" "	8. Novelor	299
" "	E. <i>Episcopiele românești din Illyricul Occidental</i>	
" "	1. Mitropolia Sirmii (Mitrovița) Biografia Sf. Martir Irineu	300
" "	2. Episcopia Singidumului (Belgradul sârbesc și Epia din Mursae	301
" "	F. Episcopiele Panoniei inferioare, episcopia Sisaniei	303
CAP. XVIII.—	Cearta pentru Illyricul Oriental	306
" "	§ 1. Papii acordă prerogative vicarilor din Illyrie	313
" "	§ 2. Timpul stramutării Prefecturii de la Sirmiu la Tesalonice; prerogativele acordate vicarului Tesalonicean	314
CAP. XIX.—	Biserica Românilor din Dacia Traiană (325—340)	
	Sinodul I ecumenic din Niceia și Teofil episcopul Mitropoliei Gothiei (Daciei Traiane 325)	319
" "	§ 1. Primele marturii despre o ierarhie ecleziastică constituită în Dacia Traiană	321

Cap. XIX.	Ulfila, primul episcop și apostol al Goților	327
" "	§ 2. Arianismul la Goți	331
" "	§ 3. Activitatea lui Ulfila	332
" "	§ 4. Doctrina lui Ulfila	336
" "	A. Regiunile ocupate de Visigoți în Dacia Traiană	340
Cap. XX. —	Marthirii Gothiei (Daciei Traiane)	
	Considerațiuni generale	342
" "	A. Persecutorii creștinilor (Romani)	343
" "	B. Cauzele persecuțiilor	344
" "	§ 1. Prima persecuțiune (355)	348
" "	§ 2. A doua persecuțiune (364)	352
" "	§ 3. Regina Gaatho (Gautia) și fiica sa Ducila adună reliquiele celor 26 morți din a II-a persecuțiune	356
" "	§ 4. A treia persecuțiune (369—372)	358
" "	§ 5. Audius în Gothia (330—372)	359
" "	§ 6. Sf. Martir Nechita Romanul (316—372)	364
" "	Moaștele sfântului duse la Mopsuestia (Cilicia)	368
" "	Minunile săvârșite după moartea sfântului	369
" "	Moaștele Sf. Nechita se află la Veneția	
	Locul pătimirii Sf. Nechita	370
" "	§ 7. Sf. Martir Saba Gotul numit și Stratilat	373
" "	Sf. Saba este de origină Român	376
" "	Reliquiele Sf. Martir trimise în Capadocia	377
" "	§ 8. Epistola Marelui Bazilie către Ascolius Arhiepiscopul din Tesalonic, privitoare la Biserica Dacia Traiană	378
" "	§ 9. Relațiunile Bisericii Daciei Traiane cu Capadocia	380
Cap. XXI. —	Românii au fost creștini înainte de invaziunile : Goților și Bulgarilor. Terminologia este absolut de origină latină	384
" "	A. Cuvinte de origină greacă și slavona în limba bisericeii Românilor	406
" "	B. Insemnătatea cuvintelor „Cașleagă“ și „Cârneleagă“	409
" "	C. Legenda cățelului armenesc <i>Harțiburți</i> (durpa Zigaden)	410

<i>Cap. XXII.</i>	Dacia Traiană sub stăpânirea Hunilor (375—450) situațiunea politică . . .	413
" "	D. Viața bisericească a Românilor sub Huni .	414
" "	§ 2. Raporturile Goților cu Sf. Ioan Crisostom. Urmașii lui Ulfila. Epistola către Olimpiada	416
" "	§ 3. Predica Sf. Nechita Remezianul în Dacia Traiană	420
" "	§ 4. Idem a lui Teothim Mitropolitul . . .	422
" "	Incidentul cu episcopul din Martg. . .	423
" "	D. Pozițiunea Bisericii în Dacia Traiană față de marile centre religioase ale lumii creștine.	427
" "	a) Autocefalia Bisericii Gothiei (Daciei Traiane) după Bingham	434
" "	b) Autocefalia Bisericii Daciei Traiane, după alți autori.	436

Biserica Scythiei

325—450 p. Christ

<i>Cap. XXIII.</i>	Episcopii Mitropoliei Scythiei. Considerațiuni generale	439
" "	Primii Episcopi ai Scythiei :	
" "	I. <i>Episcopul Evangelicus.</i>	
" "	Martirii Epictet și Action	441
" "	II. Episcopul Filius	443
" "	III. " Teofil al Gothiei	
" "	Sinodul I ecumenic (325)	444
" "	IV. Episcopul Bretanion	445
" "	V. " Geronțius	448
" "	VI. " Teotim I filosoful	449
" "	VII. " Timotheus	451
" "	VIII. " Ioan	453
" "	IX. " Alexandru	454
" "	Autocefalia Bisericii Scythiei	455

Biserica Illyricului

451—537 p. Christ

Pag.

Cap. XXIII	[a]	Sinodul IV ecumenic din Chalcedon.	
		Considerațiuni generale	457
"	"	§ 1. Sinodul IV ecumenic.	
"	"	§ 2. Sintesa canonului XXVIII al Sinodului IV ecumenic.	
		Importanța lui pentru Istoria Bisericei Românilor din Illyrie	460
"	"	§ 3. Protestele delegaților Papali contra hotărârilor canonului XXVIII.	
		Luptele intereclesiastice la care a dat naștere acest canon	463
"	"	§ 4. Schisma Acaciană (484—518)	465
"	"	§ 5. Separarea provizorie a Tesalonicului de Roma	466
"	"	§ 6. Vitalian cu Românii apără Ortodoxia	468

Biserica Daciei Traiane.

451—537 p. Christ.

Cap. XXIV	—	Canonul XXVIII al Sinodului IV ecumenic.	
		Considerațiuni generale	472
"	"	§ 1. Importanța canonului XXVIII pentru Biserica Românilor din Dacia Traiană	473
"	"	§ 2. Diviziunile politico-administrative și aplicarea canonului XXVIII.	
		Considerațiuni generale	479
"	"	§ 2. Dispozițiile canoanelor 5 și 6 ale Sinodului I ecumenic și 2 al Sinodului II ecumenic	479
"	"	§ 3. Biserica Daciei Traiane și Scythiei față de canonul XXVIII	480
"	"	Organizațiunea Bisericei Romane	482

Biserica Scythiei.

451—537 p. Christ.

	<u>Page</u>
Cap. XXV.—X. Episcopul Theotim II	484
„ „ XI. „ Paternus.	485
„ „ XII. „ Valentinian și cearta celor trei capitole	488
„ „ § 1. Tabloul orașelor Scythice	493
„ „ § 2. Decadența Bisericii Scythiei	494

PARTEA IV.

Biserica Justinianeii Prime.

537—678 p. Christ.

Cap. XXVI. Considerațiuni generale	499
„ „ § 1. Novela XI către Catelian, Archiepiscopul Justinianeii Prime	501
„ „ § 2. Consecințele certelor pentru Illyrie și în- ceputul desbinării Românilor de Bise- rica Romei	508
„ „ § 3. Biserica Daciei Traiane față de Slavi, până la invaziunea Bulgarilor	511
„ „ § 4. Alipirea Archiepiscopatului de Tesalonic la Patriarhia din Constantinopol	511
„ „ § 5. Cucerirea Illyricului Oriental și Occi- dental de către Barbari.	513
Concluziune.	515

E R A T Ă

Să se citească:

Pagina	XIX	datează dela Scythia
„	XX	κομψοντες
„	„	τόν
„	„	ἔτι
„	26	diferea
„	41	Euxin
„	55	Quazii
„	56	fundamentale
„	57	Provinciae
„	97	al națiunii ebraice
„	106	vrăjitoarești
„	111	Patrol
„	112	Cetățânie Romană
„	123	Βαββαρῶν
„	„	Sf. Martir Mercuriu
„	126	Baroniu
„	129	Sirmiului
„	136	strâns
„	„	Vestigoți
„	144	Este § 6
„	179	Dioscor
„	200	lor
„	236	Noviodunum
„	272	Ditta
„	279	Proterius
„	282	locului
„	283	Patrem

În loc de:

Omis din text
κομψοντες
τόα
ἔτι
deferea
Epxin
Quazu
fundamentate
Provincial
al rasii ebraice
vrăjitarești
Patiol
Cetățean Roman
Βαββαροσ
Mercurin
Baronin
Sirimului
stârns
Vestigoți
și nu § 2
Diascur
sa
Noviodunumum
Dima
Proternis
lui
Patrun

	Să se citească :	În loc de :
Pagina	283 discors	diseors
"	290 lor	lui
"	295 Exiguus	Eguns
"	302 $\Sigma\upsilon\theta\iota\varsigma$,	$\Sigma\upsilon\theta\iota\varsigma$
"	304 Licinius	Licinin
"	305 depindeau	depideau
"	310 Patriarhia	P-hia
"	311 sine	sin
"	315 există o alta	erau două mitropoliă
"	318 Tatălui	Tatatului
"	321 Langue	Laugne
"	345 date	făcute
"	347 acele persecuțiuni	acea persecuțiune
"	348 baza lor	baza sa
"	352 364	367
"	" 363/64	366/67
"	356 commutavit	comuntarit
"	358 după ce au fost trecute peste	după ce au trecut
"	371 ne priveghe	ne prevede
"	385 Niceia	Nechea
"	396 Perseus	Persuis
"	" Diavol	Diaval

De același autor :

	Lei Bani
1) Bulgarii	epuizat — 10
2) Istoricul închinării Mănăstirilor românești și abuzurile călugărilor străini (Teză de licență în Teologie.	— —
3) Influența Culturii Grecești în Muntenia și Moldova, cu privire la <i>Biserica</i> , Școală și Societate, 1359 — 1873.	epuizat 5 —
4) Originile Cotrocenilor (Conferință ținută la Societatea geografică Română).	1 —
5) Istoria Cotrocenilor, Lupeștilor (Sf. Elefterie) și Grozăveștilor.	epuizat 10 —

